

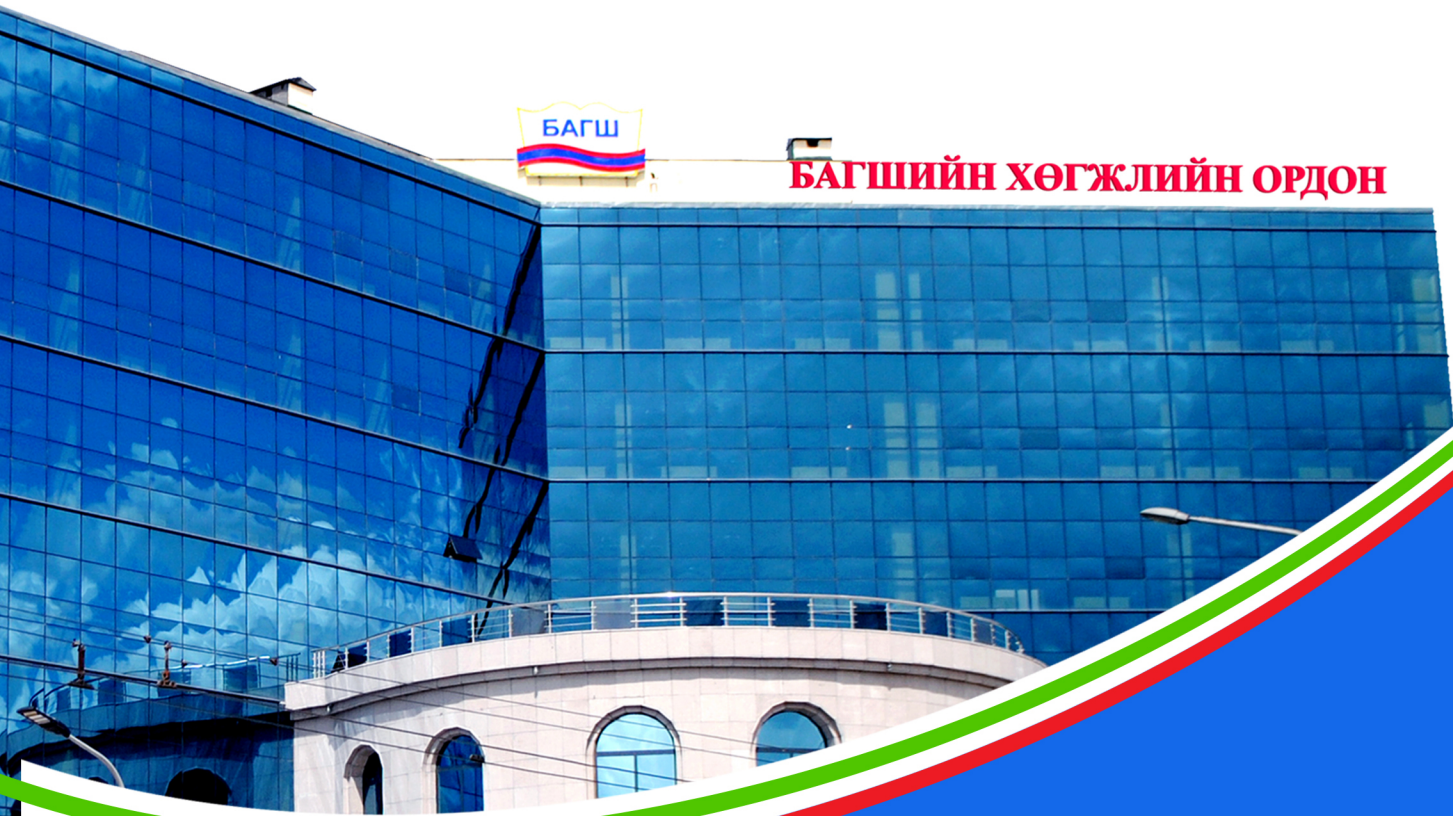
БОЛОВСРОЛ,
СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААН,
СПОРТЫН ЯАМ

БАГШИЙН МЭРГЭЖИЛ
ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ИНСТИТУТ

БАГШИЙН ХӨГЖЛИЙН ОРДОН

БОЛОВСРОЛЫН ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭ, АРГА ЗҮЙН ТӨВ БАЙГУУЛЛАГА

"ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖСЭН БАГШЛАХ АРГА ЗҮЙ"

ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН IV БАГА ХУРАЛ

№4

Улаанбаатар хот
2016 он

БОЛОВСРОЛ,
СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААН,
СПОРТЫН ЯАМ

БАГШИЙН МЭРГЭЖИЛ
ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ИНСТИТУТ

"ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖСЭН БАГШЛАХ АРГА ЗҮЙ"

СЭДЭВТ ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН IV БАГА ХУРАЛ

№4

Улаанбаатар хот
2017 он

ӨМНӨХ ҮГ

Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт нь Монголын хичээлийн судалгааны нийгэмлэгтэй хамтран “Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй” сэдэвт үндэсний хэмжээний онол, практикийн бага хурлыг 4 дэх жилдээ амжилттай зохион байгуулж байна. Энэхүү үйл ажиллагаанд оролцогчдын тоо жилээс жилд өсч, илтгэлийн чанар улам сайжирч байгаагаас харахад хичээлийн

судалгаа нь багш нар ажлын байрандаа хамтран хөгжиж, харилцан суралцах хамгийн оновчтой арга хэлбэрүүдийн нэг болон хөгжиж байгаагийн илрэл юм. Энэ жилийн хурал нь Монгол улсад боловсролын мэргэжил, арга зүйн байгууллага болох Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт үүсэж хөгжсөний 60 жилийн ойн үйл ажиллагааны хүрээнд зохион байгуулагдаж байгаагаараа онцлог юм.

Японд үүсэж хөгжсөн хичээлийн судалгааны арга нь манай боловсролын салбарт нэвтрээд багагүй хугацаа өнгөрч байгаа ч цаашид улам хөгжүүлэх, зохистой байдлаар нутагшуулах хэрэгцээ шаардлага бидний өмнө тавигдсаар байна. Хичээлийн судалгаа нь сурагч төвтэй суралцахуйг бүтээх нэг хэрэгсэл учраас дэлхийн олон оронд хичээлийн судалгаагаар дамжуулан боловсролын багшлахуйн болон суралцахуйн чанарыг сайжруулах судалгааны чиглэл түлхүү хөгжиж байна. Цаашид хичээлийн судалгааг хөгжүүлэхэд бидний хамтын ажиллагаа улам нягтарч, илүү үр дүнтэй болно гэж найдаж байна.

Та бүхний багшлах, судлан шинжлэх их үйлсэд өндөр амжилт хүсээд хүүхэд бүрийн сурч мэдэх хүсэл тэмүүллээр жигүүрлэн ажиллахыг хүсье.

БАГШИЙН МЭРГЭЖИЛ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ИНСТИТУТ

Захирал

А.ТУЯА

ӨМНӨХ ҮГ

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага үүсэж хөгжсөний 60 жилийн ойн арга хэмжээний нэг болох “Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй” сэдэвт онол практикийн IV бага хурлын индэр дээр уулзаж байгаадаа туйлын баяртай байна. БСШУЯ ба Жайка ОУХАН-ийн багшлах арга зүйг хөгжүүлэх чиглэлээр 2006 онд “Сурагчдын суралцахуйг дэмжих арга зүйн хөгжил” төсөл анх хэрэгжиж, хичээлийн судалгааны арга зүйд эхлэн суралцаж байсан тэр цаг үеэс хойш 10 жил өнгөрсөн байна. Хоёр үе шаттай хэрэгжсэн энэхүү төсөл нь хүүхдийг хөгжүүлэх сургалтын шинэ арга зүйг

бүтээх, тэдний бие даан суралцах чадварыг нээн хөгжүүлэх үндсэн арга зам болох хичээлийн судалгааны арга зүйг хөгжүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх үйлсийг эхлүүлж, үндэс суурийг тавьсан билээ. Энэхүү суурийг цаашид хөгжүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх, дотоодод төдийгүй олон улсад сурталчлах үйлсэд БМДИ ба МХСН үр дүнтэй хамтран ажиллаж байна.

Жил бүр тогтмол зохион байгуулагддаг “Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй” сэдэвт энэхүү онол практикийн бага хурал нь харилцан туршлага солилцох, судалгааны шинэлэг арга зүйд суралцах онол, практикийн чухал ач холбогдолтой байдаг төдийгүй багш нар ажлын байрандаа мэргэжлээ тасралтгүй дээшлүүлдэг хамтын ажиллагааны нэгэн том талбар болж байгаад бид баяртай байна. Хурлын бэлтгэлийг хангах, зохион байгуулах нөр их ажлыг санаачилгатай, сэтгэл зүтгэлээрээ амжилттай биелүүлж байдаг БМДИ-ийн удирдлага, арга зүйчид болон МХСН-ийн мэргэжлийн багийн эксперт, зөвлөхүүддээ талархал илэрхийлье. Та бид энэ хурлаараа суралцагчийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүйг хөгжүүлэх үйлсэд олсон амжилт ололт, туршлага, тулгамдаж буй бэрхшээлтэй асуудлуудаа хэлэлцэхийн зэрэгцээ хичээлийн судалгааны дараагийн шатны зорилго, зорилтоо дэвшүүлнэ гэдэгт итгэлтэй байна.

МХСН нь хичээлийн судалгааны чиглэлээр сургалт, судалгаа явуулах; хичээлийн судалгааны эксперт, зөвлөх, сургагч бэлтгэх; Япон дахь сургалтад багш, удирдлага, судлаачдыг хамруулах; мэргэжлийн цахим хуудас (mals.mn)-аар онол арга зүй, туршлагыг сурталчлах; эрдэм шинжилгээний хурал зохион байгуулах, дэлхийн хичээлийн судалгааны нийгэмлэгийн хуралд тогтмол оролцох; сургууль, багш нартай хамтран ажиллах зэргээр багшлахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх тогтолцоог бэхжүүлэхэд өөрийн хувь нэмрийг оруулж байгааг эцэст нь тэмдэглэе.

Та бүгдийн бүтээсэн шинэ санаа, арга зүй түгээн дэлгэрэх болтугай

МОНГОЛЫН ХИЧЭЭЛИЙН СУДАЛГААНЫ НИЙГЭМЛЭГ

Гүйцэтгэх захирал

Н.ОЮУНЦЭЦЭГ

ГАРЧИГ

ӨМНӨХ ҮГ	1
УДИРТГАЛ	5
Хичээлийн судалгааны хөгжилд багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институтийн гүйцэтгэж буй үүрэг, оролцоо	5
Хичээлийн судалгааны хөгжилд монголын хичээлийн судалгааны нийгэмлэгийн оролцоо, хувь нэмэр	8
Илтгэлийн үнэлгээний баг	9
НЭГ. МЭРГЭЖЛИЙН БАГИЙН ҮНДСЭН ИЛТГЭЛ	10
Шинжлэх ухаанч арга барил ба хичээлийн судалгаа	10
Химийн “Сайн хичээл”-д хийсэн анализын зарим үр дүнгээс	16
ХОЁР. ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙН СУДАЛГАА	23
Хүүхдийн хөгжлийг дэмжих багшлах арга зүйд олон улсын стандартыг түшиглэх боломж	23
VI-IX ангийн сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн	29
Эрүүл мэндийн хичээлээр шийдвэр гаргах чадвар эзэмших	38
ГУРАВ. СУРГУУЛЬД СУУРИЛСАН ХИЧЭЭЛИЙН СУДАЛГАА	46
Сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгож, туршсан нь	46
ДӨРӨВ. СУДЛАГДАХУУНД СУУРИЛСАН ХИЧЭЭЛИЙН СУДАЛГАА	49
Химийн судалгаат хичээл: “Металл, металл бишийн нягт” ээлжит хичээлийн арга зүйн туршлага	49
Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон туршсан нь	55
Мультимедиа программ хангамж ашиглан хүүхдийн хөгжлийг дэмжих нь	64
Явцын үнэлгээгээр хүүхдийн чадварыг хөгжүүлэх арга зүй	69
Математикийн хичээлийг хэрэглээтэй холбож сурагчдыг жигд хөгжүүлэх арга зүй	74
“Зүг чиг” агуулгын хүрээн дэх интеграц хичээлийн ач холбогдол	81
Ээлжит хичээлийн засан сайжруулалтын үр дүн	84
Нийгмийн ухааны хичээлд баримтат кино болон аудио видео материалыг ашиглах нь	90
Түүхийн хичээлээр мэдлэг бүтээлгэх арга зүйг боловсруулсан нь	94
Сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг түүх, нийгмийн ухааны хичээлээр оношлон хөгжүүлж буй ажлын үр дүн	98
Иргэдэд чиглэсэн төрийн үйлчилгээ	102
“Таван цогцолборт эсээ бичлэгийн арга”-аар сурагчдын бичих чадварыг хөгжүүлэх арга зүй”	106
Тулгуур дохионы аргаар эхийг хялбарчлах арга зүй	110
Сургалтын идэвхтэй аргуудыг ашиглан суралцагч нэг бүрийн оролцоог хангах нь	115

“Лаборатори туршилтаар нэхмэл материалыг таних нь – хичээлийн интеграци эхийг хялбарчлах арга зам”.....	121
Эсээ бичихэд хүүхдийн бүтээлч сэтгэлгээг дэмжих арга зүй.....	127
“Өөрийгөө бүтээхүй” эх зохиох аргаар хүүхдийг хөгжүүлэх хичээл, ...	133
Дүрслэлийн хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан хүүхдийн урлан бүтээх чадварыг хөгжүүлэх нь	138
Гэрийн даалгаврыг хүүхдэд дарамт биш хөгжих боломж болгох нь	145
Урмын үгийн хэрэглээг судалж туршсан байдал	149
Надад туслаач	153
Багшийн бүтээлч хандлага хүүхдийн хөгжилд нөлөөлөх нь	156
Мэдлэг бүтээлгэх арга зүй: Гарын доорх материал ашиглан хялбар туршилт бэлтгэх	161
Хичээлийн судалгааны хуудсын ач холбогдлыг харьцуулан судалсан нь	166
Туршилтаар хүүхдийн хөгжлийг дэмжих, мэдлэг бүтээлгэх арга зүй.....	172
Соронз юуг татдаг вэ?.....	178
Хичээлийн үе шат бүрийн сэдэлжүүлэлт, хүүхэд нэг бүрийн хөгжилд нөлөөлөх нь.....	184
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаагаар сурагчдыг сэдэлжүүлэх нь	187
Дунд ангид ороход бэлэн үү?.....	192
Бага ангийн сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломж.....	197
Анхны тоог таниулах арга зүй, туршлага	203
Ээлжит хичээлээр хүүхэд бүрийн сэтгэхүйг хөгжүүлэх 5 хором.....	207
Шулууны хувьд тэгш хэмтэй дүрс байгуулах	212
Чээж тооллоор сурагчдыг хөгжүүлэх нь.....	219
Эргүүлэлтээр хээ үүсгэх, мэдлэг бүтээлгэх арга зүй	223
Тоо бодож тоглонгоо тоймлож сурцгаая	226
Хүүхэд бүрийг ярих урлаг ба жүжигчилсэн тоглолтоор хөгжүүлэх нь	233
Дуурайн бичих аргаар сурагчдыг чадваржуулах арга зүй	237
Дуурайн бичих арга зүйгээр хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх нь.....	243
ТАВ. ХАНЫН ИЛТГЭЛ	247
Төлөвшилд хүрсэн сургуулийн соёл	247
Манай нутагт ургадаг ургамал.....	254
Бүтээлээр хүүхдийг хөгжүүлэх нь	257
Байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг зохион байгуулж буй туршлагаас	261
ЗУРГАА. БУСАД	264
Үндсэн шалгуурыг хангаж хичээлийн судалгааны арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэх эрх авсан мэргэжлийн багийн гишүүдийн жагсаалт	264

УДИРТГАЛ

Хичээлийн судалгааны хөгжилд багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институтийн гүйцэтгэж буй үүрэг, оролцоо

Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт “Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй” онол практикийн бага хурлыг 4 дэх жилдээ зохион байгуулж байгаа ба энэ удаагийн хурал Монгол улсад Боловсролын эрдэм шинжилгээ судалгаа, арга зүйн төв байгууллага үүсэж хөгжсөний түүхт 60 жилийн ойн арга хэмжээний хүрээнд зохион байгуулагдаж байгаагаараа онцлогтой юм.

БШУСЯ, Японы олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг (ЖАЙКА)-тэй хамтран 2006-2013 онуудад “Сурагчдын суралцахуйг дэмжих арга зүйн хөгжил”, “Багшлахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх нь”

төслийг хоёр үе шаттай хэрэгжүүлсэн билээ. 2016 оноос энэхүү төслийн III үе шат болох “Суралцахуйг дэмжсэн мэргэжлийн байгууллагын чадавхийг бэхжүүлэх” төслийг Японы олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг (ЖАЙКА)-ийн дэмжлэгтэйгээр мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран хэрэгжүүлж байна. Эдгээр үе шаттай хэрэгжсэн төслүүдийн үр дүнд хичээлийн судалгааны эхлэл, суурь тавигдаж манай багш нар хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн арга зүй, технологийн нэг болох хичээлийн судалгааны арга зүйг эзэмшин хэрэгжүүлж байгааг багш нарын үйл ажиллагаа, ажлын үр өгөөж бодитоор харуулж буйг онцлон дурдмаар байна. Төслийн үйл ажиллагаа, гадаад, дотоодын зөвлөхүүд болон багш нарын боловсруулсан арга зүй, технологи, багшлахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх тогтолцоог бэхжүүлэх, хичээлийн судалгааг тогтвортой үргэлжлүүлэх хэрэгцээ шаардлага бий болсон. Энэ цаг үед БМДИ шинээр байгуулагдаж, хичээлийн судалгааны арга зүйг үндэсний хэмжээнд түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааг БСШУСЯ-ны удирдлага дор (БСШУ-ны сайдаар ахлуулсан Үндэсний Зөвлөлдөх хороо) мэргэжлийн багуудтай хамтран хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээсэн юм.

Бид хамтран Үндэсний хэмжээнд 2013-2017 онд “Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлахуйн арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэх” үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж, БМДИ-ийн захирлаар батлуулан хамтран ажиллагч байгууллагуудын оролцоотойгоор хэрэгжүүлж байна. Төлөвлөгөөнд тусгагдсан 2 үндсэн зорилтын хүрээнд дараах ажлуудыг хэрэгжүүлж байна. Үүнд

Зорилт 1-ын хүрээнд:

- БМДИ-ийн бүтэц орон тоонд хичээлийн судалгааны менежментийг түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааг хариуцсан гэрээт ажилтанг /2013 оны 9 сараас -2015 оны 6 сар / ажиллуулахын зэрэгцээ бүх арга зүйчдийн ажлын байрны тодорхойлолтод “хичээлийг судалгааны арга зүйг хэрэгжүүлэх” чиг үүргийг тусган ажиллаж байна.
- БМДИ-ийн хүний нөөцийг чадавхижуулах зорилгоор 2013 онд албадын дарга, арга зүйчид 10 хүн, 2014 онд арга зүйч 15 хүн, 2015 онд арга зүйч, мэргэжилтэн-7 хүн, 2016 онд арга зүйч мэргэжилтэн 10 хүн, нийт -42 хүнийг Япон улсад “ Хичээлийн судалгааны арга зүй”-н туршлага судлах, сургалт-уулзалтуудад үе шаттайгаар хамруулж байна.
- Хичээлийн судалгаагаар гадаад, дотоодын эрдэм шинжилгээний хуралд оролцох,

харилцан суралцахаар 2013 онд Хичээлийн судалгааны Олон Улсын нийгэмлэгээс Швед улсад зохион байгуулагдсан хуралд-2 хүн оролцож илтгэл тавьж хэлэлцүүлсэн.

- Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн арга зүй технологийн нэг - хичээлийн судалгааны менежмент, төрөл, арга хэлбэрийг өөрийн сургуульд хэрэгжүүлсэн арга туршлага, үр дүн, ололт амжилт, шийдлийн талаар хэлэлцэж туршлага солилцох зорилгоор МХСН-тай хамтран жил бүр ЭШХ /онол практикийн бага хурал/ зохион байгуулж байна.
- “Хичээлийн судалгаагаар дамжуулан боловсролын болон багшийн чанарыг сайжруулах” сэдвийн хүрээнд жил бүр Азийн орнуудад зохион байгуулагддаг сургалт-хэлэлцүүлэгт нийт-5 арга зүйчийг оролцуулж өөрийн оронд хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлэхэд гардаг асуудал, бэрхшээл, шийдвэрлэх боломж, арга замыг хэлэлцэж, цаашид хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл гаргасан.

Зорилт 2-ын хүрээнд:

- Хичээлийн судалгааны арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэхэд орон нутгийн хэмжээнд хүний нөөцийг бэлтгэх, бүтэц зохион байгуулалт бий болгох хэрэгцээ шаардлага үүсэж БМДИ-ийн захирлын 2013 оны А/17 тоот тушаалаар үндэсний болон орон нутгийн багийг байгуулан үйл ажиллагааны чиглэл хүргүүлэн хамтран ажиллаж байна.
- ЕБС-д 1,5,10 жил ажиллаж буй багш нарын мэргэжил дээглүүлэх үндсэн сургалтын хөтөлбөрт “Хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлэх арга зүй”-г тусган, түүнийг ажлын байрандаа хэрэгжүүлэх хөшүүрэг болгон үндсэн сургалтын үргэлжлэл болсон Онлайн сургалтын даалгаврын агуулгад оруулж үр дүнг тооцож байна.
- МХСН-тэй хамтран орон нутгийн боловсролын газрын мэргэжилтнүүдийг чадавхижуулах сургалт зохион байгуулах, зөвлөн туслах, хамтран ажиллах хичээлийн судалгааны үндэсний сургалтууд, орон нутагт захиалгат болон ажлын байран дэх сургалтуудыг хийж байна.
- Хичээлийн судалгааны мэргэжлийн баг, Япон улсын багш бэлтгэдэг их дээд сургуулийн олон улсын зөвлөх багш нартай хамтран Дорноговь, Хэнтий аймгуудад хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй анги танхимд хэрхэн хэрэгжиж буй байдалд мониторинг хийж, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж, зөвлөн тусалж байна.

Дээрх үйл ажиллагааг зохион байгуулахын зэрэгцээ цаашид эрдэм шинжилгээний хурлын хүрээг тэлэх, чанаржуулах, их дээд, ЕБС-ийн багш нартай хамын судалгаа туршилт хийх, БМДИ-ээс эрхлэн гаргадаг “Багшийн хөгжил” сэтгүүлд хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зөвлөмж арга зүйн булантай болох, шинэ судлагдахуунуудад хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлэх гарын авлага гаргах, хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлж буй тэргүүн туршлагыг боловсролын үндэсний технологийн санд байршуулах, нийтийн хүртээл болгох, түшиц сургуулиудад “сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааны шинэ менежмент”-ийг хэрэгжүүлэхэд хамтран ажиллах, мониторинг хийх, зөвлөн туслах сургалт үйл ажиллагааг хийх хэрэгцээ байна.

Та бүхэнд Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт үндсэн чиг үүрэгтэй тусган хэрэгжүүлж буй ажлаараа Хичээлийн судалгааны хөгжилд гүйцэтгэж буй үүрэг, оролцоогоо товч танилцуулахын хамт “Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй-2016” онол практикийн IV бага хурлыг зохион байгуулах ажлын хэсгийг ахалж буйн хувьд БМДИ-ийн нэрийн өмнөөс болон хувиасаа чин сэтгэлийн мэндчилгээ дэвшүүлж, хурлын үйл ажиллагаанд амжилт хүсэж байна.

Анхны хурлыг бид одоогоос 4 жилийн өмнө төслийн баг хамт олонтой хамтран зохион байгуулж төслийн үр дүнд бий болсон ололт амжилтаа хуваалцаж байсан билээ. Энэ

удаагийн хуралд оролцогчдын тоо нэмэгдсэн, багш өөрийгөө хөгжүүлэхэд ихээхэн анхаарч ажлын байрандаа тасралтгүй хөгжих арга хэрэгслүүдээс хэрэглэх, хамтын судалгаа туршилт хийх, мөн өмнөх жилийн хурлуудад илтгэлээ хэлэлцүүлж байсан багш нар илүүтэйгээр оролцож нэг сэдэвт судалгаагаа үргэлжлүүлэн хийж үр дүнгээ танилцуулж байгаа зэргээрээ онцлогтой болж байна.

Хурлыг зохион байгуулахад хамтран ажиллаж байгаа МХСН, Хичээлийн судалгааны мэргэжлийн багийн ахлагч, гишүүд, БМДИ-ийн арга зүйчиддээ нийт оролцогчдынхоо өмнөөс талархал илэрхийлье.

Аливаа ажлын үр дүн нь бэлтгэл-зохион байгуулалтаасаа маш ихээр хамаардаг. Тийм ч учраас манай ажлын хэсгийн залуус энэхүү хурлыг үр дүнтэй, зохион байгуулалттай, хийхээр хариуцлагатай ажиллаж байгааг онцлон хэлмээр байна. Оролцогч та бүхнийг ирсэн зорилгоо биелүүлж, мэдлэг туршлагаа харилцан солилцож, шинэ санаа, урам зоригоор дүүрэн байхыг хүсэн ерөөе.

Хамтран ажиллаж, хамтдаа бүтээцгээе.

БАГШИЙН МЭРГЭЖИЛ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ИНСТИТУТ

Дэд захирал

О.ОЮУНТУНГАЛАГ

Хичээлийн судалгааны хөгжилд монголын хичээлийн судалгааны нийгэмлэгийн оролцоо, хувь нэмэр

2006-2013 онд Японы олон Улсын Хамтын Ажиллагааны байгууллагын төсөл хэрэгжсэнээр Монголд хичээлийн судалгааны эхлэл, суурь тавигдаж 10 дэх жилдээ золгож байна. Хоёр үе шаттай хэрэгжсэн төслийн үйл ажиллагаа, боловсруулсан арга зүй, технологи, багшлах арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх тогтолцоог бэхжүүлэх, хичээлийн судалгааг тогтвортой үргэлжлүүлэх хэрэгцээ шаардлага бий болсон. Энэ хэрэгцээ шаардлагыг хангах үүднээс хичээлийн судалгааны арга зүйг хөгжүүлэх замаар суралцахуйн чанарыг сайжруулахад хувь нэмэр оруулах зорилгоор 2013 онд Монголын Хичээлийн Судалгааны Нийгэмлэг (МХСН) байгуулагдсан. МХСН нь сургалт, судалгаа арга зүй, мэдээлэл сурталчилгааны чиглэлээр үндсэн үйл ажиллагаа хийж байна. МХСН нь хичээлийн судалгааны мэргэжлийн багийн гишүүдээс бүртдэг ба мэргэжлийн багийн гишүүд нь хичээлийн судалгааны менежмент, хичээлийн чанарыг сайжруулах, хичээлийн судалгааг тогтвортой үргэлжлүүлэх гэх мэт олон чиглэлээр судалгааны ажил хийж байна. Нийгэмлэгийн 3 жилийн хугацаанд хийсэн ажлын заримаас тоймлон танилцуулья.

- Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүйн хүрээнд жил бүр явагддаг хичээлийн судалгааны онол практикийн хурлыг дөрөв дэх жилдээ БМДИ-тэй хамтран зохион байгуулж байна.
- Дэлхийн Хичээлийн Судалгааны Нийгэмлэг (WALS)-ийн хуралд манай гишүүд 2012-оноос оролцож, өнөө хүртэл 9 илтгэл хэлэлцүүлсэн байна.
- БМДИ-тай хамтран хичээлийн судалгааны үндэсний сургалт, орон нутагт захиалгат сургалт, нийслэлийн ерөнхий боловсролын захирлуудад зориулсан сургалтуудыг зохион байгуулахаас гадна хичээлийн судалгааны мониторинг хамтран хийж байна.
- Япон дахь сургалтыг 2013 оноос зохион байгуулж 40 гаруй хүчнийг хичээлийг судалгааны чиглэлээр сургасан байна.
- Япон зөвлөх багш нартай хамтран математик, байгалийн ухааны багш нарт зориулсан цуврал сургалт, лекцүүдийг хамтран зохион байгуулж байна.
- Хичээлийн судалгааны онол арга зүйг хөгжүүлэх мэргэжилтний нөөцийг бий болгох зорилгоор 2016 оноос Хичээлийн судалгааны үндэсний эксперт, үндэсний зөвлөх, бүсийн сургагч багш бэлтгэх сураглтыг зохион байгуулж байна.
- “Суралцахуйг дэмжих мэргэжлийн байгууллагын чадвахийг бэхжүүлэх” төсөлд (2016-2019)-д МХСН-ин гишүүдийг хамруулан сургаж, туршлага хуримтлуулж байна.
- Хичээлийн судалгааны арга зүйг хөгжүүлэх замаар багшлах арга зүйг хөгжүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх зорилгоор mals.mn сайтыг ажиллуулж Та бүхэнд зориулсан мэдээлэл, туршлага, эксперт, зөвлөхүүдийн хичээл зөвлөгөө, онол практикийн бага хурлын илтгэлүүд зэрэг мэдээлэлүүдийг хүргэж байна. Мөн энэхүү сайтаас цаг үеийн үйл ажиллагааны мэдээллийг цаг тухайд нь авч байх боломжтой.

МХСН нь цаашид мэдээлэл, сурталчилгаа, эрдэм шинжилгээний чиглэлээ үргэлжлүүлж, хичээлийн судалгааны сэтгүүлтэй болох, сургуулийн менежмент-сургуульд суурилсан хичээлийн судалгаа сургалтыг зохион байгуулах, тодорхой сургуулийг сонгож жишиг хичээлийн судалгаа зохион байгуулах, турших гэх мэт ажил олон ажлуудыг шинээр хийхээр төлөвлөж байна.

МОНГОЛЫН ХИЧЭЭЛИЙН СУДАЛГААНЫ НИЙГЭМЛЭГ

Н.ОЮУНЦЭЦЭГ

Илтгэлийн үнэлгээний баг

Н.Оюунцэцэг	МХСН-ийн гүйцэтгэх захирал, МУИС-ийн зөвлөх проф. ХС-ы эксперт
Ч.Нямгэрэл	МУИС, ШУС – ийн химийн тэнхимийн багш, Ph.D. ХС-ы эксперт
Г.Юмчмаа	МУИС, ГГС-ийн багш, Дэд профессор, Ph.D. ХС-ы эксперт
М.Ганбат	МУИС, ШУС, БУС-ийн физикийн тэнхимийн багш, ХС-ы эксперт
Ш.Сайнбилиг	МУИС, ШУС, БУС-ийн химийн тэнхимийн багш, ХС-ы эксперт
Л.Мөнхтуяа	МУБИС, МБУС-ийн багш, Ph.D, ХС-ы эксперт
Э.Чойсүрэн	МУБИС, МБУС-ийн дидактикийн тэнхимийн багш, ХС-ы эксперт
Ц.Пагмасүрэн	МУБИС, МБУС-ийн дидактикийн тэнхимийн багш, ХС-ы эксперт
Э.Мөнгөнтулга	МУБИС, МБУС-ийн дидактикийн тэнхимийн багш, ХС-ы эксперт
Д.Энхцэцэг	МУБИС, Багшийн сургуулийн тэнхимийн эрхлэгч, ХС-ы эксперт
Я.Мөнхсайхан	МУБИС, МБУС-ийн багш, ХС-ы эксперт
О.Чулуунцэцэг	МХСН-ийн гишүүн, ХС-ы эксперт
Ө.Цэндсүрэн	НБСГ-ын ахлах мэргэжилтэн, ХС-ы эксперт
М.Оюунчимэг	БМДИ, Биологийн сургалт хариуцсан арга зүйч
Ж.Энэбиш	БМДИ, Химийн сургалт хариуцсан арга зүйч, ХС-ы эксперт
С.Отгонтуяа	БХ, эрдэм шинжилгээний ажилтан
Ж.Буянт	БМДИ-ийн математикийн сургалт хариуцсан арга зүйч
Н.Мөнхбаяр	БМДИ, СӨБББСА-ны дарга
Б.Цасанчимэг	БМДИ, монгол хэлний сургалт хариуцсан арга зүйч
Ш.Оюунцэцэг	БМДИ, ХНХУСА-ны дарга, ХС-ы эксперт
С.Амарсайхан	БМДИ, уран зохиолын сургалт хариуцсан арга зүйч
А.Уламбаяр	БМДИ, гадаад хэлний сургалт хариуцсан арга зүйч
Б.Баттулга	БМДИ, дүрслэх урлаг, дизайны сургалт хариуцсан арга зүйч
Т.Гэрэлтуяа	БМДИ, дүрслэх урлаг, дизайны сургалт хариуцсан арга зүйч
Д.Мэндбаяр	БМДИ, Биений тамирын сургалт хариуцсан арга зүйч
П.Одсүрэн	БМДИ, Бага боловсролын Монгол хэлний сургалт хариуцсан арга зүйч
Б.Нацагдорж	БМДИ, ТМА мэргэжилтэн
Б.Энхбилиг	БМДИ, ТНУ-ы сургалт хариуцсан арга зүйч
Ц.Нарантуяа	БМДИ, Бага боловсролын нийгмийн ухааны сургалт хариуцсан арга зүйч
Ч.Гажиддулам	БМДИ, ТНУ-ы сургалт хариуцсан арга зүйч

ТЕХНИКИЙН РЕДАКТОР:

Н.Оюунцэцэг	МХСН, гүйцэтгэх захирал
Б.Цасанчимэг	БМДИ, арга зүйч
А.Уламбаяр	БМДИ, арга зүйч
З.Самданжамц	БМДИ, арга зүйч
Ж.Энэбиш	БМДИ, арга зүйч
Д.Энхтулга	БМДИ, арга зүйч

ХЭВЛЭЛИЙН ЭХ БЭЛТГЭСЭН:

Ж.Энэбиш	БМДИ, арга зүйч
Г. Төмөр - Очир	БМДИ, мэргэжилтэн

НЭГ. МЭРГЭЖЛИЙН БАГИЙН ҮНДСЭН ИЛТГЭЛ

Шинжлэх ухаанч арга барил ба хичээлийн судалгаа

Ц.Пагмасүрэн, МУБИС, МБУС дидактикийн багш

Хураангуй

Дэлхийн улс орнуудын байгалийн ухааны хөтөлбөрт шинжлэн судлах арга зүй чухал байр суурь эзэлдэг. Тухайлбал: АНУ-ын Байгалийн Ухааны Үндэсний Стандарт (1996, 2001), Монголын Суурь боловсролын Байгалийн Ухааны Цөм Хөтөлбөр (2015). Хүрээлэн буй орчин болон түнд болж буй үзэгдлийг шинжлэн судлах замаар өөртөө туршилага хуримтлуулах, шинжлэх ухааны үзэл санааг таньж мэдэх, өмнөх мэдлэг, ойлголтоо хөгжүүлэн идэвхтэй суралцах нэг хэлбэр нь шинжлэх ухаанч арга барил (scientific inquiry) юм. Шинжлэх ухаанч арга барил нь “мэдлэгийг хүн өөрийн туршилага болон үйл ажиллагаа, ялангуяа нийгмийн туршилагадаа тулгуурлан бүтээх” тухай Piaget, Dewey, Vygotsky, Freire нарын конструктивист философид тулгуурладаг. Хичээлийн судалгаа нь багшлахуй/суралцахуйн онол, практикийг холбосон загварчлалд суурилсан судалгааны нэг хэлбэр юм. Шинжлэх ухаанч арга барилд суралцахуйг багшлах болон “байгалийн ухааны сайн хичээлийн загвар-инноваци”-ийг бүтээхэд хичээлийн судалгаа нэн тохиромжтой. Энэхүү өгүүлэлдээ шинжлэх ухаанч арга барилын мөн чанар, онцлог, 5E загвар (BSCS-Biological Sciences Curriculum Study, 1989), байгалийн ухааны хичээлийн судалгаанд ашиглах боломжийг санал болгон хэлэлцүүлэхийг зорилоо.

Түлхүүр үг: шинжлэх ухаанч арга барил, 5E загвар, хичээлийн судалгаа

Удиртгал

Сүүлийн жилүүдэд боловсролын салбарт онол, загвар болон практикийн холбоо хамаарлыг судлах “загварчлалд суурилсан судалгааны арга”-ыг (A.L.Brown, 1992; A.Collins, 1992) өргөн хэрэглэх болжээ. Загварчлалд суурилсан судалгаанд (Design based research) тодорхой бодот асуудлыг тухайн нөхцөлд нь шийдвэрлэх зорилготой үйлийн судалгаа, кейс судалгаа, хичээлийн судалгааны аргууд багтдаг (Н.Оюунцэцэг, 2016). Хичээлийн судалгаа (Lesson study) нь багш нар хамтран хичээл төлөвлөх, түүнийгээ зааж, ажиглах, хэлэлцэн сайжруулах гэсэн гурван талт үйл ажиллагаанаас бүртсэн арга зүй юм. Хичээлийн судалгаа нь олон талын ач холбогдолтой. Тухайлбал:

- Хичээлийн судалгааны зорилго ба арга зүйн холбоос бэхжих
- Хичээл төлөвлөх чадвар сайжрах
- Таамаглалд бус судалгаанд суурилсан өөрчлөлт хийх
- Хичээлийн талаар баримт цугларах
- Сайн хичээлийн “сан” бүртэх
- Багш нар сайн ажиглагчид болох
- Хичээлийг сурагчдын байр сууринаас хардаг болох
- Багш нар илүү их эргэцүүлдэг болох
- Багш нарын хамтын ажиллагааг дэмжих
- Багшлахуй илүү суралцагч-төвтэй болох гэх мэт.

Манай орны хувьд 2006 оноос эхэлсэн хичээлийн судалгааны практик жилээс жилд улам өргөжин хөгжсөөр байна. Цаашид хичээлийн судалгааны зорилгыг тодорхой болгох, тодорхой арга зүйг судлан турших чиглэлд анхаарал хандуулах нь зүйтэй байна. Тухайлбал шинжлэн ухаанч арга барилыг байгалийн ухааны хичээлийн судалгааны зорилго болгон дэвшүүлэх боломжтой юм. Энэ өгүүлэлд шинжлэх ухаанч арга барилын мөн чанар, түүнийг төлөвлөн хэрэгжүүлэх 5E загварыг танилцуулахыг зорилоо.

Шинжлэх ухаанч арга барил

1900-аад он хүртэл шинжлэх ухаанд цугларсан баримт, мэдлэгийг чээжлэх байдлаар байгалийн ухаанд суралцдаг байжээ. Туршлагын боловсролын философич Жон Дью (1910) энэ байдлыг шүүмжлэн сурагчдад “шинжлэх ухааны сэтгэлгээний арга барил” эзэмшүүлэхийг уриалж байжээ. Энэ үеэс сурагчид шинжлэх ухааны үйл явцад суралцах болсон байна. 1950-1960 онд Joseph Schwab

шинжлэх ухааны судалгааны шинэ үзэл санааг дэвшүүлэн “*шинжлэх ухаанч арга барил-scientific inquiry* (англи. enquiry-асуултга, лавлагаа)” хэмээн нэрлэжээ. Тэрээр шинжлэх ухааны боловсролыг хөгжүүлэхэд лабораторид хичээллэх шаардлагатай. Ингэснээр сурагчид асуулт асууж, баримт цуглуулж, тайлбар хийж чаддаг болно гэж үзээд лаборатори хичээлийн гурван түвшинг тодорхойлсон байна. Үүнд:

1. Суурь түвшин: Сурагчид хамтран нээлт хийхэд шаардагдах материал, асуулт, ажлын зааврыг өгөх.
2. Дунд түвшин: Материал болон асуултыг өгч сурагчид өөрсдөө арга сонгон хэрэгжүүлэх
3. Дээд түвшин: Зөвхөн материал өгч, сурагчид өөрсдөө асуулт тавьж, арга хэрэглэн, уялдаа холбоог олж илрүүлэх.

Хожим M.D.Herron (1971) түүнийг хөгжүүлж, лаборатори хичээлийн дөрвөн түвшинг гаргажээ (Heather Banchi, Randy Bell нар, 2008). Үүнд:

- I. Баталгаажуулах судалгаа-confirmation inquiry: Урьд нь заагдсан, мэдэгдэж буй үр дүнг баталгаажуулах зорилгоор сорил, туршилт явуулах. Үүнийг голдуу өмнөх мэдлэг, ойлголтыг бататгах, сорил, туршилтын туршлага хуримтлуулах, өгөгдөл цуглуулах бүртгэх зэрэг ур чадварт сургах зорилгоор ашигладаг.
- II. Бүтэцчилсэн судалгаа-structured inquiry: Багш тодорхой асуудлыг дэвшүүлж, заавар өгөх ба сурагчид сорил, туршилтын явцад цуглуулсан баримтаараа дэмжүүлэн тайлбар хийх зорилгоор ашигладаг.
- III. Удирдлагатай судалгаа- guided inquiry: Багш зөвхөн судалгааны асуултыг өгөх ба суралцагчид түүнийг шалгахын тулд өөрийн гэсэн арга боловсруулан мөрдөж, үр дүнг бусдадаа мэдээлнэ. Энэ нь туршилтыг төлөвлөх, янз бүрийн замаар өгөгдөл цуглуулан тэмдэглэл хөтлөхөд дадлагажих зэрэг олон давуу талтай.
- IV. Нээлттэй судалгаа- open inquiry: Суралцагчид сорил, туршилтын зорилго болон хэрэгжүүлэх арга замыг бие даан төлөвлөн, хэрэгжүүлж үр дүнг танилцуулна.

Хүснэгт 1. Шинжлэн судлах түвшин ба сурагчдын үйл (Herron, M.D.1971).

Түвшин\ сурагчдын үйл	Асуудал	Үйл ажиллагаа	Шийдэл
Баталгаажуулах \ 0	өгөгдсөн	өгөгдсөн	өгөгдсөн
Бүтэцчилсэн \1	өгөгдсөн	өгөгдсөн	-
Удирдамжийн дагуу \2	өгөгдсөн	-	-
Нээлттэй \3	-	-	-

Судалгаа, сорил, туршилт хийх замаар бодит байдалд тайлбар өгөх, баримт цуглуулан үзэл бодлоо нотлох, няцаалт өгөх чадварыг хөгжүүлэх үйл явцыг шинжлэх ухаанч арга барил гэнэ. Түүнчлэн сурагчид орчноо хэрхэн судлахаа ойлгох, шинжлэх ухааны үзэл санааг таньж мэдэх, мэдлэг ойлголтоо хөгжүүлэхийг шинжлэх ухаан арга барил гэнэ (National Research Council).

Шинжлэх ухааны судалгаа нь объект, үйл явцыг ажиглаж дүрслэх, сорьц цуглуулах, туршилт явуулах, илүү олон мэдээлэл олох, шинэ объект эрж хайх, загвар бүтээх зэрэг олон төрөлтэй. Эдгээр нь дараах үе шатуудаас тогтох мөчлөгт үйл явц юм. Үүнд:

1. Судалгааны асуултыг тодруулах
2. Судалгааг төлөвлөн, хэрэгжүүлэх
3. Холбогдох багаж, технологи хэрэглэх
4. Тайлбар/ загвар боловсруулах буюу түүнийг шинэчлэх
5. Эсрэг тэсрэг тайлбар/ загварт дүн шинжилгээ хийх
6. Үр дүнг мэдээлэх
7. Шинээр асуулт дэвшүүлэх

Өнөө үед нийгмийн хурдацтай хөгжил, суралцахуйн парадигмийн өөрчлөлттэй уялдан өнөө үед байгалийн ухааны боловсролд дараах чиглэлийг баримталж байна. Үүнд:

1. Шинжлэх ухаан бол баримтыг мэдэх болон чээжлэхээс илүү гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх.
2. Сурагчдад өмнөх мэдлэг болон шинжлэх ухааны үзэл санаанд суурилан шинэ мэдлэг бүтээхэд нь дэмжлэг үзүүлэх.

3. Сурагчид шинжлэх ухааны өмнөх ойлголтоо шинэчлэх, шинэ мэдээллээс суралцан нэмэх замаар мэдлэгээ хөгжүүлэх.
4. Суралцахуй нь сурагчдын нийгмийн орчноос хамааралтай тул харилцан бие биеэс суралцах боломжтой байх
5. Сурагчид суралцах үйлээ хянадаг байх
6. Сурагчид шинэ мэдлэгээ бодит амьдралд шилжүүлэн хэрэглэж чадахуйц гүнзгий ойлголт эзэмшихийн тулд суралцах.

Ялангуяа суурь боловсролын байгалийн ухааны хичээлийн агуулга, арга зүй нь шинжлэх ухаанч арга барилд суралцахад чиглэгдэж байна. Шинжлэн ухаанч арга барилд суралцсанаар сурагчид шинжлэх ухааны судалгаанд сонирхолтой болох, логик болон шүүмжлэлт сэтгэлгээ нь хөгжих, шинжлэх ухаан ба худал хуурмагийг ялгаж салгах, шинжлэх ухааны судалгааны ач холбогдол, эрдэмтэн судлаачдын ажлыг ойлгох, хүндлэх зэрэг олон талын ач холбогдолтой. Түүнчлэн сурагчдад олон төрлийн судалгааны хандлага төлөвшдөг. Жишээ нь:

- Судалгааны ойлголт болон аргыг хөгжүүлэх
- Таамаглал дэвшүүлэн шалгах
- Өгөгдөл цуглуулан тайлбар хийх, хамгаалах
- Загвар боловсруулах, ашиглах, анализ хийх
- Кейс судалгаанд анализ хийх гэх мэт.

Түүнчлэн шинжлэх ухаанч арга барил сурагчдад дараах чадварууд хөгждөг. Үүнд:

- Шинжлэн судлах замаар хариулах боломжтой асуулт дэвшүүлэх
- Өгөгдөл цуглуулан анализ хийн, танилцуулахад шаардлагатай багаж хэрэгсэл, техник ашиглаж чаддаг байх
- Баримтад үндэслэн дүрслэх, тайлбарлах, таамаглах чадвараа хөгжүүлэх
- Баримт болон тайлбарыг холбохын тулд логик, шүүмжлэлт сэтгэлгээ
- Ялгаатай таамаглал болон тайлбарт анализ хийх, хүлээн зөвшөөрөх
- Шинжлэн судлах үйл явц, тайлбарыг мэдээлэх
- Шинжлэн судлах бүх хүчин зүйлсэд математик ашиглах

Шинжлэн арга барилын 5E загвар: Энэ нь 1989 онд Биологийн Шинжлэх ухааны Хөтөлбөрийн Судалгааны Төв (BSCS-Biological Sciences Curriculum Study)-ийн боловсруулсан загвар юм. Түүнийг шинжлэх ухаанч арга барилаар зохион байгуулсан ямарч хичээлд ашиглах боломжтой.

Хүснэгт 2. Шинжлэн судлах хичээлийн 5E загвар (BSCS)

Хичээлийн үйл явц:	<ul style="list-style-type: none"> • Үндсэн үзэл санаа:
Engage: Шинжлэн судлах үйл ажиллагаанд татан оролцуулах	<ul style="list-style-type: none"> • Шинжлэн судлах замаар мөн чанарыг таньж мэднэ • Судалгаагаар дамжуулан хариулж чадах асуулт дэвшүүлэх • Судалгааг төлөвлөн хэрэгжүүлэх. • Баримт болон тайлбарыг холбон логикоор сэтгэх • Зүй тогтол болон тайлбарыг мэдээлэх
Explore: <ul style="list-style-type: none"> • Судалж шалгах боломжтой асуулт. • Туршлагаа ашиглан ойлголт бий болгох 	<ul style="list-style-type: none"> • Судалгааны явцад хариулж чадах асуулт дэвшүүлэх. • Шалгах боломжтой асуулт нь хувь хүний байр суурь, итгэл үнэмшлээс ангид байх • Шалгах боломжтой асуултад баримтад үндэслэн, баримт, тайлбарыг хослуулсан хариулт өгөх
Explain/Elaborate: Судлах, шинжлэх	<ul style="list-style-type: none"> • Баримтад шинжлэх ухааны тайлбар хийх • Цуглуулах шаардлагатай баримтуудын талаар бодох. • Шинжлэх ухаан хүлээн зөвшөөрөх тайлбар өгөхийн тулд судалгааны үр дүнд анализ хийх.
Evaluate: Үр дүнг бусдад мэдээлж, судлан шинжлэх ойлголтоо гүнзгийрүүлэх.	<ul style="list-style-type: none"> • Нээлт хийх шинжлэн судлах процесс нь: • Шалгах боломжтой асуултгаар эхлэх. • Шинжлэн судлах явцад баримт цуглуулах. • Тайлбар нь баримтад суурилсан байх • Үр дүнг үеийнхэндээ мэдээлэх.

Судалгаат хичээл зохион байгуулах арга зүйн зөвлөмж

Хичээлийн судалгааны тухай ойлголт, мэдээллийг хангалттай авсан ч түүнийг үр дүнтэй зохион байгуулах арга зүй бидэнд дутагдалтай байна. Тиймээс Barbrina Ertle, Sonal Chokshi, & Clea Fernandez (2001) нарын боловсруулсан хичээлийн судалгааны арга зүйн зөвлөмжийг танилцуулья.

Хичээлийн танилцуулга:

- Огноо:
- Анги:
- Байрлал

I. Танилцуулга:

А. Хичээлийн судалгааны багийн зорилго: Хичээлийн судалгааны багийн зорилго болон юуг голлон анхаарч байгаа тухай бичнэ. Зорилго нь хичээлийн судалгааны багийн хүсэл болон танай сургуулийн сурагчдын төлөв байдлын хоорондох зайг тогтоон, ойртуулахад оршино. Тиймээс энэ хэсэгт танай багийн хүсэл яагаад чухал болох, түүнд хүрэх арга замууд болон үр дүн нь сурагчдад хэрхэн илрэх, дээрх зайг ойртуулахын тулд хичээлийн судалгааны багаас ямар зорилго дэвшүүлэн ажилласан тухай бичнэ. Судалгаа юунд хүргэж болох тухай тодорхой бичнэ. Үүнд:

- Манай сургуулийн сурагчид яаж хөгжсөн байгаасай гэж хүсэж байна вэ?
- Манай сургуулийн сурагчид үнэндээ ямар байдалтай байна вэ?
- Энэ тухай ямар баримт байна вэ?
- Бидний хүсэл болон бодит байдлын хооронд ямар “зай” байна вэ?
- Энэ зайг хэрхэн арилгах вэ?
- Энэ зайг арилгахын тулд бид ямар хичээлийн судалгааны зорилго дэвшүүлэх вэ?
- Хичээлийн судалгааны зорилгоо хэрхэн тодорхойлох вэ?

Санамж: Хичээлийн судалгааны багийн төлөвлөсөн судалгаат хичээлүүдийн зорилго ижил байх нь та болон танай багийнхан өөр өөрийн хувилбараар зорилгоо төлөвлөхөд ашигтай байдаг.

В. Мэдээллийн дэлгэрэнгүй: Энэ нь хичээлийн контекстийн тайлбар юм. Энэ бол хичээлийн ирээдүйг харж бүтээн хэрэгжүүлэх арга зам юм. Хичээлийг үнэлэхэд ач холбогдолтой, шаардлагатай гэж үзсэн бүх мэдээллийг оруулах хэрэгтэй. Жишээ нь: сурагчдынхаа талаар тэд юуг мэддэг, тэдний цаашдын суралцахуй болон хөгжилд энэ хичээл яагаад чухал болох зэрэг мэдээллийг оруулна. Түүнчлэн та энэ хичээл дээр дурын багшлах техник болон хандлагыг судалж болно. Өөрөө хэлбэл та үүнийг багшийнхаа хувьд, өөрийн анги, өөрийн сурагчдын хувьд тусгайлан хэрэгжүүлж болно.

- Ажиглагчид миний хичээлийн талаар юуг мэдэх шаардлагатай вэ?
- Миний сурагчид гэж хэн бэ? Тэд юуг мэдэж байгаа вэ? Тэд ямар арга хэрэглэдэг вэ? Тэднийг яаж сэдэлжүүлэх вэ?
- Тухайн сурагчдад юу тохиолдож буйг сайн ойлгуулахын тулд би хувийн мэдлэгээ ажиглагчидтай хэрхэн хуваалцах вэ? Ямар ялгааг тэд олж харах вэ?
- Яагаад энэ хичээл чухал вэ?
- Сурагчдад ямар ташаа ойлголтууд байж болох вэ?
- Энэ хичээлийн төгсгөлд сурагчид юу мэддэг болох вэ? Энэ хичээлээс тэд өөр юу аваасай гэж хүсэж байна вэ?
- Энэ хичээлийг амжилттай заахын тулд юу хийх вэ?
- Энэ хичээлийг боловсруулахад чухал ач холбогдолтой багшлах хандлага болон техник бий юу?

II. Нэгж хичээлийн талаарх мэдээлэл:

А. Нэгж хичээлийн нэр: Судалгаат хичээлд сонгогдсон сэдэв

В. Нэгж хичээлийн зорилго: Нэгж хичээлийн суралцахуйн зорилтуудыг бичнэ.

- Ямар шинжлэн судлах үйл хийх вэ?
- Нэгж хичээлийн төгсгөлд сурагчид юуг мэддэг болох вэ?

С. Нэгж хичээл хөтөлбөртэй хэрхэн холбогдох вэ?: Тухайн хичээлийн агуулга өмнө нь заасан болон цаашид заах агуулгатай хэрхэн холбогдохыг тайлбарлана. Мөн хичээлийн агуулга тухайн ангид судлах ойлголтуудтай хэрхэн холбогдохыг тусгасан байна. Эдгээр мэдээлэл нь бүх зүйлс өөр хоорондоо хэрхэн холбогдох болон чухал ойлголтыг хэрхэн хөгжүүлэх талаар бодож хичээлээ төлөвлөхөд тустай. Гэвч энэ нь өөр хоорондоо нягт уялдаатай ойлголтуудад хамаарна.

- Энэ агуулгыг судлахад сурагчдын ямар өмнөх мэдлэг шаардлагатай вэ?
- Энэ сэдвийг судлах явцад сурагчид ямар шинэ мэдлэг бүтээж чадах вэ?

Д. Заах дараалал: Энэ нь тухайн нэгж хичээлийн ерөнхий зорилтуудын дараалал юм. Судалгаат хичээлийг хэрхэн явуулахыг тодорхойлсны үндсэн дээр дарааллыг гаргана. Энд хувь хүмүүсийн заах хичээлийг жагсаах бус харин тухайн нэгж хичээлээр судлах сэдвүүдийг бичнэ.

- Энэ хичээл тухайн нэгж сэдвийн хаана нь байрлах вэ?
- Бусад хичээлүүдтэй холбоотой ямар нэг ойлголт, чадвар бий юу?

III. Судалгаат хичээлийн мэдээлэл:

А. Судалгаат хичээлийн нэр: Судалгаат хичээлийн нэрийг бичнэ

В. Судалгаат хичээлийн зорилго: Энд тухайн судалгаат хичээлийн зорилгыг тайлбарлана. Түүнчлэн тухайн судалгаат хичээлд зориулсан тусгай арга барил, ур, чадвар, сэтгэлгээний хэв маягийг оруулж болно.

- Ямар шинжлэн судлах үйл хийх вэ?
- Хичээлийн төгсгөлд сурагчид юуг мэддэг болох вэ?
- Ямар тусгай арга барилыг хөгжүүлэх вэ?

С. Судалгаат хичээл, хичээлийн судалгааны зорилготой хэрхэн холбогдох вэ?

Энд хичээлийн явцад анхаарал хандуулах хичээлийн судалгааны багийн тусгай хүчин зүйлсийг тайлбарлана. Энэ хэсэгт сонгосон арга зүйн хувилбарыг хичээлийн судалгааны багийн зорилготой хэрхэн холбох тухай бичнэ.

- Энэ хичээл дээр хичээлийн судалгааны багийн зорилгыг хэрхэн хэрэгжүүлэх вэ?
- Миний хичээлийн ямар хүчин зүйлүүд хичээлийн судалгааны багийн зорилгод чиглэгдсэн бэ? Ямар арга замаар түүнийг илрүүлэх вэ ?

Д. Судалгаат хичээлийн үйл явц: Энэ нь хичээлийн дарааллыг харуулсан зураглал юм. Энэ нь хичээлийн төлөвлөгөөний үндсэн хэсгийг агуулах ба хэд хэдэн хуудсаас тогтож болно. Энд хичээл эхлэхээс эхлээд дуусах хүртэлх бүх үйл явцыг төлөвлөн бичнэ.

Хүснэгт 3. Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн загвар (Makoto Yoshida)

Хичээлийн үе шат: Суралцахуй үйл ажиллагаа, үндсэн асуулт (цаг төлөвлөлт)	Сурагчийн үйл ажиллагаа\сурагчийн хариу үйлдэл, хариулт	Сурагчийн үйлдэлд үзүүлэх багшийн хариу\сэргээн санах зүйлс	Үнэлгээний зорилго болон аргууд
Энэ баганад ихэвчлэн хичээлийн дараалал (эхлэх, судлах, хэлэлцэх, өргөжүүлэх\ хэрэглэх гэх мэт), цагийн хуваарилалтыг бичнэ Түүнчлэн хичээлийн нэг цэгээс нөгөөд хүргэх үндсэн асуултууд, үйл ажиллагааг бичнэ.	Энэ баганад хичээлийн явцад сурагчид юу хийх, танилцуулсан асуулт\асуудалд тэдний төсөөлөл болон хариу үйлдлийг бичнэ.	Энэ баганад та хичээл дээр юу хийх\ юу хийхгүй болон бусад санаж байх зүйлсийг бичнэ. Сурагчдаас хүлээж буй төсөөлөл болон үйлдэл, хариултыг таны хичээлийн бодит суралцахуйн туршлагыг нэгтгэн дүгнэхэд ашиглаж болох юм.	Энэ баганад хичээлийн хэсэг тус бүр болон үйл ажиллагаа\ асуудал бүрийн зорилгыг тайлбарлана. Эдгээр зорилго бүрт хүрч чадсанаа хэрхэн тодорхойлох тухай дэлгэрэнгүй бичнэ.

Е. Үнэлгээ: Хичээл амжилттай болсныг үнэлэх өөрийн төлөвлөгөө гаргана. Хичээлийн зорилго биелэгдсэн эсэхийг хичээлийн явц дахь сурагчдын зан үйл болон ажлын бүтээлээр нь тодорхойлно.

Гэрийн даалгаврыг хураан авч, биелэлтийг нь шалган ашиглаж болно. Түүнчлэн хичээлийн судалгааны зорилгод нийцсэн мэдээлэл, баримтыг эрж хайхад анхаарах хэрэгтэй. Түүнчлэн ямар нэгэн мэдээлэл олж авахад ажиглагчид хэрхэн туслах талаар мэдэж байх хэрэгтэй.

- Хичээл дээр заасан үзэл санааг сурагчид ойлгосон эсэхийг хэрхэн тодорхойлох вэ?
- Ямар холбогдох гэрийн даалгавар өгөх вэ?
- Энэ хичээлээс ямар мэдээлэл олж авахыг хүсэж байна вэ?
- Би ямар туслалцаа авахыг хүсэж байна вэ?

Г. Хавсралт: Энд хичээлд хэрэглэгдэх гарын авлага, ажлын хуудас, хэвлэх боломжгүй зураг зэрэг багтана. Түүнчлэн ажиглагчид зориулан тусгайлан боловсруулсан зүйлс (ажиглах хэрэгсэл, суудлын хуваарилалт гэх мэт) орно. Хичээл эхлэхийн өмнө эдгээр хавсралттай танилцах нь ажиглагчдын хувьд маш чухал. Энэ бүхэнтэй сайтар танилцсанаар хичээлийн үед таны хүссэн зүйлсийг ажиглаж чадах ба тэр хэмжээгээр танд илүү сайн зөвлөн тусалж чадна.

Дүгнэлт

Байгалийн ухааны боловсролын чухал арга зүйн хандлага нь шинжлэн судлах арга зүй юм. Сурагчид өөрсдөө асуулт дэвшүүлэн түүнийгээ туршиж шалган, үр дүнг мэдээлэх замаар шинжлэх ухааны зарчим, үзэл санааг ойлгон, амьдрал практикт түүнийгээ хэрэглэх чадвартай болоход шинжлэн судлах арга зүй чухал үүрэгтэй. Гэвч манай багш нарын олонх нь туршилттай хичээл зааж байвал л болох мэт ханддаг. Тиймээс шинжлэх арга зүйн мөн чанар, зүй тогтлыг сайтар судалсны үндсэн дээр хичээл зохион байгуулах нь зүйтэй.

ЕБС-ийн хичээлийн судалгааны багийн судлах зүйлсийн нэг бол шинжлэн судлах арга зүй юм. Өнөөдөр хичээлийн судалгааны талаар зохих ойлголттой болсон хэдий ч хичээлийн судалгааны багийн ажил, судалгаат хичээл зохион байгуулах арга зүйн хангалттай туршлага суугаагүй байна. Иймд олон улсын хичээлийн судалгааны туршлагаас суралцах хэрэгцээ, шаардлага байгаа юм.

Ном зүй

1. Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй-2014. Улаанбаатар 2015
2. Barbrina Ertle, Sonal Chokshi, & Clea Fernandez. ©2001, Lesson Study Research Group (lsrg@columbia.edu).
3. Doing Science: The Process of Scientific Inquiry Center for Curriculum Development 5415 Mark Dabbling Boulevard. Colorado Springs, CO 80918. NIH Publication No. 05-5564. ISBN: 1-929614-20-9
4. Herron, M.D. (1971). The nature of scientific enquiry. *School Review*, 79(2)
5. National Research Council. 2000. Inquiry and the National Science Education Standards: A Guide for Teaching and Learning. Washington, DC: National Academy Press.
6. Schwab, J.1966. The Teaching of Science. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. The National Science Education Standards (NSES) (1996)
8. www.tc.columbia.edu/lessonstudy/tools.html.

Химийн “Сайн хичээл”-д хийсэн анализын зарим үр дүнгээс

¹Ш.Сайнбилэг, ²Н.Оюунцэцэг (химийн мэргэжлийн баг)

¹Магистр, МУИС, ШУС-ийн багш, sainbileg@num.edu.mn

²Доктор, МУИС, ШУС-ийн зөвлөх проф., nookooyun@yahoo.com

Хураангуй

Суурь боловсролын химийн сургалтын шинэчлэсэн цөм хөтөлбөр (2014 он)-ийг хэрэгжүүлэхэд боловсролын төв байгууллагууд тодорхой үйл ажиллагааг санаачлан явуулж байна. Эдгээр үйл ажиллагааны нэг нь 2016 онд орон даяар үе шаттайгаар зохион байгуулагдсан туршлага солилцох зорилго бүхий “Сайн хичээл” үйл ажиллагааны улсын зөвлөгөөн юм.

Бид энэхүү илтгэлээр үндэсний түвшинд шалгарсан 6-9 дүгээр ангийн химийн “Сайн хичээл”-д хийсэн анализын үр дүнг танилцуулж байна. Судалгаанд анх заасан хичээлийн төлөвлөгөө, химийн сургалтын хөтөлбөр боловсруулсан багийн гишүүдийн санал, дүгнэлт, хичээлд ажиглалт хийсэн ажиглагчдын тэмдэглэл, сайжруулан хэвлэсэн хичээлийн төлөвлөгөө зэрэг баримт материалыг хамруулан судалж, дүгнэлт гаргасан.

Сургалтын хөтөлбөрийн шинэ үзэл санааг анги танхимын хичээлд буулган хэрэгжүүлж байгаа хичээлийг хамгийн ерөнхий утгаар нь “Сайн хичээл” гэж үздэг. 2014 оноос хэрэгжиж буй суурь боловсролын химийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилго нь сурагчдад шинжлэх ухаанч арга барил төлөвшүүлэхэд чиглэгдэж байгаа билээ. Иймд суурь боловсролын түвшинд байгалийн ухааны сайн хичээлийн гол шалгуур нь шинжлэх ухаанч арга барил байх нь тодорхой юм.

Бид сайн хичээлийн төлөвлөгөөний үйлийн алхмуудад шинжлэх ухаанч арга барилыг төлөвшүүлэх хичээлийг төлөвлөдөг 5Е циклийн дагуу тойм анализ хийсэн болно.

Мөн Бодзин, Карен Беерер нарын 2004 онд боловсруулсан шинжлэх ухаанч арга барилд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийг үнэлэх рубрикийн аргыг ашиглан нарийвчилсан судалгаа хийсэн. Энэ арга нь суралцагчид хичээлд сурагчдыг шинжлэх ухаанд чиглэсэн асуултанд татан оролцуулах; асуултанд хариулах баримт нотолгоог цуглуулах; асуултанд баримт нотолгоонд үндэслэн тайлбар хийх; тайлбараа шинжлэх ухааны мэдлэгтэй холбох, өөрийн түвшинд үнэлэх; тайлбараа тайлагнах, харилцан ярицах, батлах нотлох гэсэн 5 багцтай бөгөөд багц тус бүрийг таван гүйцэтгэлийн түвшингээр үнэлэхээр боловсруулагдсан байдаг.

Энэхүү илтгэлд судалгааны үр дүн, тухайлбал шинжлэх ухаанч арга барил, хичээл, сайн хичээл, судалгаат хичээл гэж юу болох талаар нэгдсэн ойлголтод хүрэх, сайн хичээлийн шинж, сайн хичээлийг бүтээж бий болгох үйл ажиллагаа, сайн хичээлийг үнэлэх арга замуудыг судлах, сайн хичээлээр дамжуулан багшлах арга зүйг хөгжүүлэх зэрэг хэрэгцээ шаардлага бий болсон талаар танилцуулна.

Түлхүүр үг. Сайн хичээл, хичээлийн чанар, шинжлэх ухаанч арга барил, хичээлийн төлөвлөгөө

Удиртгал

Боловсролын шинэчлэлийн үйл ажиллагааны хүрээнд 2014 оноос суурь боловсролын сургалтын шинэчлэсэн хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлсэн билээ. Энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд боловсролын төв байгууллагууд тодорхой үйл ажиллагааг санаачлан явуулж байна. Эдгээр үйл ажиллагааны нэг нь 2016 онд орон даяар үе шаттайгаар зохион байгуулагдсан хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх хичээл, үйл ажиллагааны туршлага солилцох зорилго бүхий “Сайн хичээл” үйл ажиллагааны улсын зөвлөгөөн болно. Үндэсний түвшинд суурь боловсролын байгалийн ухааны нийт 29 “Сайн хичээл” шалгарснаас 10 хичээл нь химийн хичээл байна.

Бид энэхүү илтгэлээр үндэсний түвшинд шалгарсан 6-9 дүгээр ангийн химийн “Сайн хичээл”-д хийсэн анализын үр дүнг танилцуулж байна.

Судалгаанд хамрагдсан химийн “Сайн хичээл”-ийг анги, сэдвээр дараах хүснэгтэд харууллаа (БСШУЯ, Суралцахуйг дэмжсэн хичээл, үйл ажиллагааны төлөвлөлт, 2016).

№	Анги	Хичээлийн сэдэв	№	Анги	Хичээлийн сэдэв
1	VI	Хөрсний орчин тодорхойлох	6	VIII	Урвалын дулааныг судлах
2	VI	Хөрсний орчин тодорхойлох	7	VIII	Давс усанд уусах үеийн дулааны өөрчлөлтийг илрүүлэх

3	VI	Хөрсний орчин тодорхойлох	8	VIII	Усны бохирдуулагчийг тодорхойлох
4	VII	Шатахуун түгээх газар хөрсний рН-д үзүүлэх нөлөө	9	VIII	Усны бохирдлыг судлах
5	VII	Ямар орчин хөрс ургамлын өсөлтөд тохиромжтой вэ?			

Энэхүү илтгэлд судалгааны үр дүн, тухайлбал шинжлэх ухаанч арга барил, хичээл, сайн хичээл, судалгааг хичээл гэж юу болох талаар нэгдсэн ойлголтод хүрэх, сайн хичээлийн шинж, сайн хичээлийг бүтээж бий болгох үйл ажиллагаа, сайн хичээлийг үнэлэх арга замуудыг судлах, сайн хичээлээр дамжуулан багшлах арга зүйг хөгжүүлэх зэрэг хэрэгцээ шаардлага бий болсон талаар танилцуулна.

Үндсэн хэсэг

Онол арга зүй

“Сайн хичээл”-ийн анализаар анх заасан хичээлийн төлөвлөгөө, химийн сургалтын хөтөлбөр боловсруулсан багийн гишүүдийн санал, дүгнэлт, хичээлд ажиглалт хийсэн ажиглагчдын тэмдэглэл, сайжруулан хэвлэсэн хичээлийн төлөвлөгөө зэрэг баримт материалыг судалж, дүгнэлт гаргасан.

Сургалтын хөтөлбөрийн шинэ үзэл санааг анги танхимын хичээлд буулган хэрэгжүүлж байгаа хичээлийг хамгийн ерөнхий утгаар нь “Сайн хичээл” гэж үздэг. 2014 оноос хэрэгжиж буй суурь боловсролын химийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилго нь сурагчдад шинжлэх ухаанч арга барил төлөвшүүлэхэд чиглэгдэж байгаа юм. Иймд суурь боловсролын түвшний сайн хичээлийн гол шалгуур нь шинжлэх ухаанч арга барил байх нь тодорхой юм.

Бид судалгаандаа дараах арга, аргачлалыг хэрэглэсэн болно. Үүнд:

- Суурь боловсролын химийн хичээлийн шинжлэх ухаанч арга барил, тэдгээрийн шалгуур
- Шинжлэх ухаанч арга барилыг төлөвшүүлэх хичээлийн гол онцлог болох сурагчийн оролцох, судлан шинжлэх, тайлбарлах, нарийвчлах, үнэлэх үйлийн шалгуур (5E загвар)
- Шинжлэх ухаанч арга барилд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийг үнэлэх рубрикийн арга (Бодзин, Карен Беерер, 2004)

Суурь боловсролын байгалийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт төлөвшүүлэх шинжлэх ухаанч арга барилыг дараах байдлаар тодорхойлж өгсөн байна (БСШУЯ, Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр, 2015).

Ш1- Таамаглал дэвшүүлэх, шинэ санаа гаргах

Ш2- Шинжлэн судлах ажлыг төлөвлөх

Ш3- Баримт нотолгоо, үр дүнг нягтлах, үнэлэх

Ш4- Баримт нотолгоо гаргах, тайлагнах

Суралцагчдад төлөвших шинжлэх ухаанч арга барил нь анги бүрт шат ахиж гүнзгийрсэн байхаас гадна бүлэг, сэдэв бүрийн оруулах хувь нэмэр ялгаатай байдаг.

Хичээлийн төлөвлөгөөний шинжлэх ухаанч арга барилыг төлөвшүүлэх үйлийн алхмуудад 5E циклийн дагуу тойм анализ хийсэн болно (<https://goo.gl/tRbs0B>, 2016). Анализын шалгуурыг дараах хүснэгтээр харууллаа.

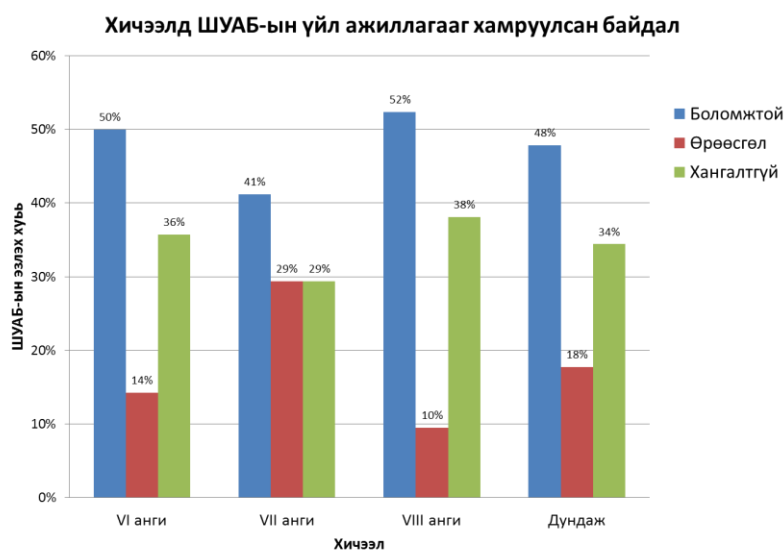
Үзүүлэлт	Шалгуур
Оролцох	<ul style="list-style-type: none"> • Сурагчдын хичээлд оролцох сонирхол нь аяндаа өрнөж буй байдал • Сурагчдын өмнөх мэдлэг ойлголтыг тандах боломж олгож буй байдал
Судлан шинжлэх	<ul style="list-style-type: none"> • Сурагчид танин мэдэх зорилгоо ухаарч буй байдал • Сурагчид өмнөх мэдлэгээ өөрчилж, шинэ мэдлэг бүтээж буй байдал
Тайлбарлах	<ul style="list-style-type: none"> • Сурагчид сурсан зүйлээ хуваалцаж, харилцан хамтарч ажиллаж буй байдал • Энэ юу гэсэн үг вэ? гэдгийг ойлгосон байдал
Нарийвчлах	<ul style="list-style-type: none"> • Сурагчид шинэ мэдлэгээ тодорхой нөхцөлд хэрэглэж буй байдал • Сурагчид шинжлэн судлах ажлаа цаашид үргэлжлүүлэх боломжтой болж буй байдал

Үнэлэх	<ul style="list-style-type: none"> • Сурагч суралцахуйгаа хэр зэрэг явагдсан, ойлголтын түвшингээ хэр зэрэг болсоныг тодорхойлох боломжтой байгаа эсэх • Багш багшлахуйгаа хэр зэрэг явагдсан, ойлголтын түвшингээ хэр зэрэг болсоныг тодорхойлох боломжтой байгаа эсэх
--------	---

Бодзин, Карен Беерер нарын 2004 онд боловсруулсан шинжлэх ухаанч арга барилд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийг үнэлэх рубрикийн аргыг ашиглан нарийвчилсан судалгаа хийсэн (Bodzin, 2004). Энэ арга нь суралцагчид хичээлд сурагчдыг шинжлэх ухаанд чиглэсэн асуултгад татан оролцуулах; асуултгад хариулах баримт нотолгоог цуглуулах; асуултгад баримт нотолгоонд үндэслэн тайлбар хийх; тайлбараа шинжлэх ухааны мэдлэгтэй холбох, өөрийн түвшинд үнэлэх; тайлбараа тайлагнах, харилцан ярилцах, батлах нотлох гэсэн 5 багцтай бөгөөд багц тус бүрийг 1-5 гүйцэтгэлийн түвшингээр үнэлэхээр боловсруулагдсан байдаг.

Туршилт судалгааны хэсэг

Судалгааны үр дүн 1. Хичээлээр ШУАБ-ыг төлөвшүүлэх үйл ажиллагааны тойм анализ

Хичээлд ШУАБ-ын үйл ажиллагааг хамруулсан байдлыг дараах зурагт харууллаа.

Графикаас харахад дээрх хичээлд сургалтын цөм хөтөлбөрт тусгасан ШУАБ-ын чадварын 50% боломжтой, 18% нь өрөөсгөл, 34% хангалтгүй байдлаар тусгагдсан хэмээн үзэхээр байна.

Хичээлүүдийн төлөвлөлтөд тусгаж, хэрэгжүүлж буй ШУАБ төлөвшүүлэх үйл ажиллагааг анги бүрээр танилцуулья.

6-р анги

- Ш1. Таамаглал дэвшүүлэх, түүнийг баримт нотолгоотой харьцуулж нягтлах
- Ш2. Шинжлэх ухааны өмнөх мэдлэг, ойлголтод суурилан таамаглал дэвшүүлэх
- Ш3. Ажиглалт, хэмжилтийг нягт нямбай хийх
- Ш3. Үр дүнгээ хүснэгт, баганан болон шугаман графикаар илэрхийлэх
- Ш4. График, бүдүүвч, хүснэгт болон бусад өгөгдлөөс дүгнэлт гаргах
- Ш4. Шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтоо ашиглан таамаглалыг үр дүнтэй холбон тайлбарлах, санал солилцох
- Ш5. Янз бүрийн аргыг ашиглан дүгнэлтээ танилцуулах

7-р анги

- Ш2. Сонгосон санаагаа шинжлэн судлах төлөвлөгөө гаргах
- Ш2. Шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтыг ашиглан таамаглал дэвшүүлэх
- Ш3. Хэмжилт хийж, тохирох нарийвчлалттай үр дүнг гаргах
- Ш3. Багаж төхөөрөмжийг зөв хэрэглэх
- Ш4. Шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтыг ашиглан боловсруулсан үр дүнгийн тайлбарыг хэлэлцэх, бусдад ойлгомжтойгоор танилцуулах
- Ш4. Дүгнэлтээ бусдад зохимжтой аргаар танилцуулах

8-р анги

- Ш1. Таамаглал дэвшүүлэх хэлбэрээр тайлбараа турших, түүнийг баримт нотолгоотой харьцуулан үнэлэх

Ш2. Шинэ санаа сонгох, өмнөх мэдлэг, ойлголт болон судалгаанд суурилан шинэ санааг турших ажлын төлөвлөгөө гаргах

Ш2. Шинжилгээ судалгааг хэрхэн гүйцэтгэх талаар санал гаргах, бэлтгэл ажлыг хангах

Ш2. Ажиглалт, хэмжилтэд шаардлагатай багаж хэрэгслийг тогтоох

Ш2. Шаардлагатай үед дээж авах арга техникийг хэрэглэх

Ш3. Ажиглалт, хэмжилт хийх

Ш3. Үр дүнг танилцуулах хамгийн тохиромжтой аргыг сонгох

Ш4. Шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтыг ашиглан үр дүнг жишиж тайлбарлах

Ш4. Шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтыг ашиглан үр дүнг жишиж тайлбарлах

Ш4. Дүгнэлт гаргах

Ш4. Шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтыг ашиглан үр дүнг тайлбарлах, бусдад ойлгомжтойгоор тайлбарлах

Судалгаанд хамрагдсан хичээлээр хэрэгжүүлэхгүй байгаа ШУАБ-ын чадварууд нэлээд байгааг анги бүрээр авч үзье.

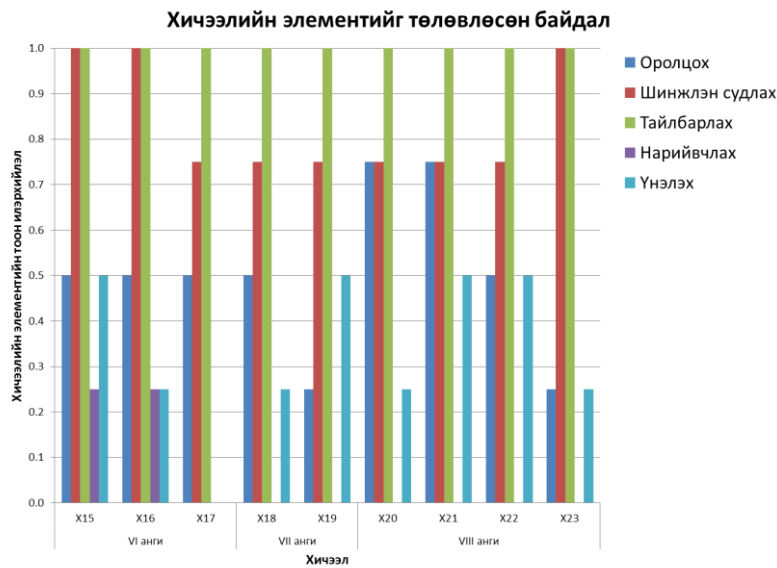
6-р анги	7-р анги	8-р анги
<p>Ш2. Сорьж шалгах санааг дэвшүүлэх</p> <p>Ш2. Шаардлагатай баримт нотолгоог тогтоох, тэдгээрийг цуглуулах аргыг сонгох</p> <p>Ш2. Тохиромжтой багаж төхөөрөмжийг сонгож, зөв хэрэглэх</p> <p>Ш3. Нэмэлт эх сурвалжийг ашиглах</p> <p>Ш4. График, бүдүүвч, хүснэгт болон бусад өгөгдлийн зүй тогтлоос гажсан үр дүн болон ажиглалтыг ялган таних</p>	<p>Ш2. Шинэ санааг сонгох, түүнийг турших хүрээг тогтоох</p> <p>Ш3. Өөрсдөдөө болон бусдад учирч болох эрсдэлийг хэлэлцэх, хянах</p> <p>Ш4. Хялбар тооцоо хийх</p> <p>Ш4. Алдаатай үр дүнг тогтоох, шинжилгээ судалгааг сайжруулах арга замыг санал болгох</p> <p>Ш4. Нэмэлт эх сурвалжаас өгөгдлийг жишиж тайлбарлах</p>	<p>Ш1. Өнөөгийн болон өнгөрсөн үеийн судлаачдын туршилт хийдэг, баримт нотолгоо гаргадаг, бүтээлчээр сэтгэдэг арга барилыг хэлэлцэх</p> <p>Ш2. Өөрийн хувийн туршлага эсвэл нэмэлт эх сурвалжаас баримт нотолгоог ашиглах эсэхийг шийдэх</p> <p>Ш3. Алдааг багасгахын тулд ажиглалт, хэмжилтийг хангалттай давтан хийх, илүү найдвартай үр дүнг гаргах</p> <p>Ш3. Зохих материал, багаж төхөөрөмж ашиглах, эрсдэлийг хянах</p> <p>Ш4. Нэмэлт эх сурвалжийн мэдээлэлд шүүмжлэлтэй хандах</p> <p>Ш4. Хэрэглэсэн аргаа үнэлж цаашдын судалгааг боловсронгуй болгох</p> <p>Ш4. Үр дүн, хэрэглэсэн аргаа бусад сурагчдынхтай харьцуулах</p> <p>Ш4. Хэрэглэсэн аргыг үнэлэх, дүгнэлтээ янз бүрийн аргаар илэрхийлэх</p>

Мөн хичээл дээр өрөөсгөл хэрэгжиж байгаа ШУАБ-ын чадварууд тогтоогдлоо.

6-р анги	7-р анги	8-р анги
<p>Ш1. Асуулт, баримт нотолгоо болон тайлбарын ач холбогдлын тухай ярих чадвартай байх</p> <p>Ш2. Өөрчлөх, хянах, ажиглах боломжтой хэмжигдэхүүнийг харгалзаж, шинжлэн судлах ажлыг төлөвлөх</p>	<p>Ш1. Шинжлэн судалж болох бодит асуудлыг дэвшүүлэх, баримт нотолгоо цуглуулах, шинжлэх ухааны тайлбарыг хөгжүүлэх болон бүтээлч сэтгэлгээг ашиглахын чухлыг хэлэлцэх</p> <p>Ш1. Цуглуулсан баримт нотолгоонд тулгуурлан таамаглалаа шалгах</p> <p>Ш3. Үр дүнгээ хүснэгт, графикаар илэрхийлж танилцуулах</p> <p>Ш4. Үр дүн (хамаарал)-ийн хандлага, хэв маяг, зүй тогтлыг тогтоох</p> <p>Ш4. Үр дүнг таамаглалтайгаа харьцуулах</p>	<p>Ш1. Түүхийн болон орчин үеийн жишээ ашиглан асуудал, баримт нотолгоо болон тайлбарын чухлыг хэлэлцэх, тайлбарлах</p> <p>Ш2. Шаардлагатай лабораторийн тоног төхөөрөмжийг тогтоох, лаборатори болон ажлын байранд учирч болох аюул эрсдэлийг үнэлэх</p>

Энэхүү судалгаанд ШУАБ-ыг голлон төлөвшүүлэх 6-8-р ангийн хичээлийг хамруулсан болно.

Судалгааны үр дүн 2. Хичээлийн төлөвлөлт нь 5Е загварын шалгуурыг хангасан байдлын анализ

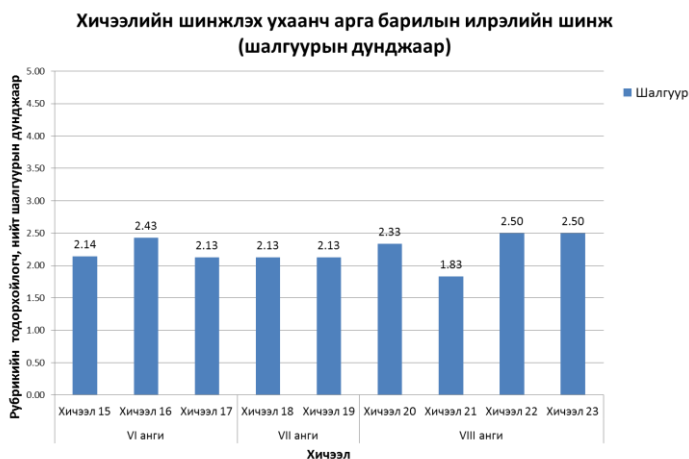

Хичээлүүд бүгд 5Е загвараар төлөвлөсөн төлөвлөгөөтэй байлаа. Хичээлийн төлөвлөгөөний 5Е загварын элементийг төлөвлөсөн байдлыг дараах графикт харууллаа.

Графикаас харахад шинжлэн судлах, тайлбарлах хэсгийн төлөвлөлт боломжийн, харин нарийвчлах, үнэлэх хэсгийн төлөвлөлтийг сайжруулах шаардлагатай байна.

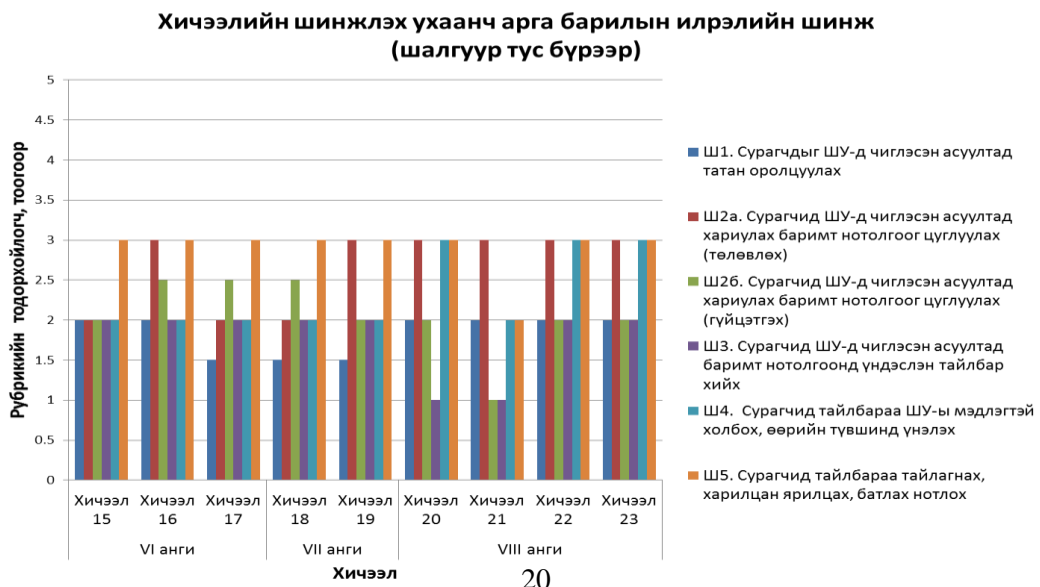
Судалгааны үр дүн 3. Хичээлийг рубрикийн аргаар үнэлсэн үнэлгээ

Хичээлийн шинжлэх ухаанч арга барилын илрэлийн шинжийг шалгуурын дунджаар болон шалгуур тус бүрээр дараах графикуудад харууллаа.

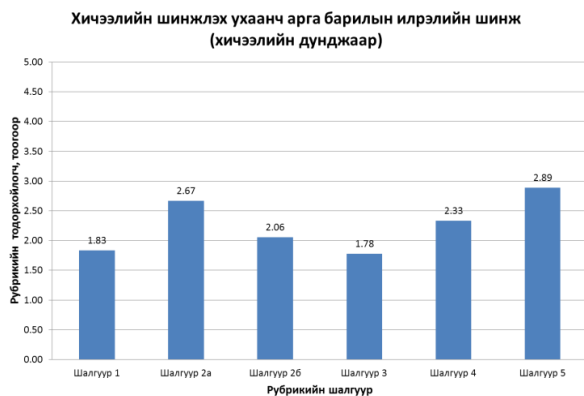

Бүх ангийн хичээлийг рубрикийн аргаар судлахад ШУАБ-ын илрэл нийт 1-5 түвшингийн шалгуурын дунджаар авч үзэхэд 2-3-р түвшинд байна.

Хичээлийн шинжлэх ухаанч арга барилын илрэлийн шинж (шалгуур тус бүрээр)-ийг авч үзэхэд ШУАБ-ын 1 ба 3-р шалгуур бусад шалгуурын түвшинтэй харьцуулахад хангалттай биш байна.

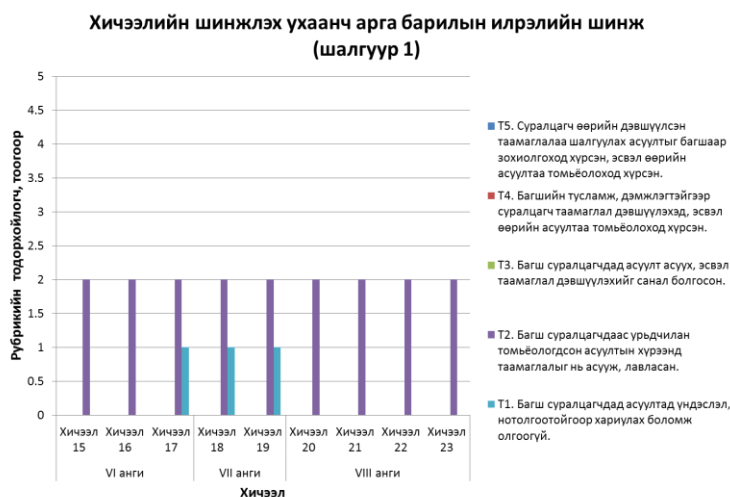

Хичээлийн шинжлэх ухаанч арга барилын илрэлийн шинж (хичээлийн дунджаар)-ийг дараах графикт харууллаа.

Графикаас харахад нийт хичээлийн дунджаар авч үзсэн дүнгээс ШУАБ-ын илрэлийг хэмжиж буй 2а, 5-р шалгуур 3-р түвшинд дөхсөн, 1, 3-р шалгуур харьцангуй бага байна.

Хичээлийн шинжлэх ухаанч арга барилын илрэлийн шинжийг шалгуур тус бүрээр анализ хийсэн болно. Энэ судалгааны үр дүнгээс дараах хоёр жишээг танилцуулж байна.

ШУАБ-ын 1-р шалгуурын хувьд хичээлийн явцад “Багш сурагчдаас урьдчилан томьёолсон асуултын хүрээнд таамаглалыг нь асууж лавлах” үйл давамгайлж байна. ШУАБ-ын 3-р шалгуурын хувьд хичээлийн явцад “Багш урьдчилан томьёолсон асуулт, дүгнэлтээр хөтлөн сурагчдыг анализ хийх баримтын тодорхой хэсэгт анхаарал хандуулахад чиглүүлсэн” үйл давамгайлж байна.

Дүгнэлт

1. Суурь боловсролын шинэчилсэн цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж буй “Сайн хичээл”-үүд нь ШУАБ-ыг төлөвшүүлэх үйл ажиллагааг ойролцоогоор 50% хамруулж байна.
2. ШУАБ-ыг төлөвшүүлэх хичээлийг төлөвлөж буй 5E загварын “Нарийвчлах”, “Үнэлэх” элементийн төлөвлөлт, хэрэгжүүлэлт нь хангалттай биш байна.
3. Хичээлд ШУАБ-ын илрэлийг 5 түвшин бүхий рубрикээр үнэлж хэмжихэд 2-3-р түвшинд байна.
4. Энэхүү судалгаанд хэрэглэсэн 3 аргыг сургууль, багш нар хичээлийн чанараа үнэлэхэд хэрэглэх боломжтой.

Санал, зөвлөмж

- Суурь боловсролын Химийн хөтөлбөрийн ШУАБ, анги тус бүрийн болон тухайн сэдвийн ШУАБ-ын чадваруудын талаар нэгдсэн ойлголттой болох хэрэгтэй байна.
- ШУАБ төлөвшүүлэх хичээлийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд багш нарт арга зүйн дэмжлэг туслалцаа зайлшгүй шаардлагатай байна.
- Сургуулийн түвшинд ШУАБ-ыг үнэлэх үнэлгээний арга зүйг боловсруулах шаардлагатай.

Ном зүй

1. Bodzin, B. &. (2004). Promoting Inquiry-Based Science. Нашивел.
2. <https://goo.gl/tRbs0B>. (2016, 11 22). Retrieved from <https://www.google.mn/>: <https://goo.gl/tRbs0B>
3. БСШУЯ. (2015). *Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр*. Улаанбаатар.
4. БСШУЯ. (2016). *Суралцахуйг дэмжсэн хичээл, үйл ажиллагааны төлөвлөлт*. Улаанбаатар.

ХОЁР. ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙН СУДАЛГАА

Хүүхдийн хөгжлийг дэмжих багшлах арга зүйд олон улсын стандартыг түшиглэх боломж

¹Ц.Үрэлмаа, ²Д. Оргилмаа, ³О. Оюунтунгалаг
¹CELPA, Шалгалт мэдээллийн төвийн захирал, Ph.D

²Сантис боловсролын төвийн ерөнхий захирал

³Багийн мэргэжил дээшлүүлэх институтын дэд захирал

Хураангуй

Дэлхий даяаршин улс орны эдийн засаг, боловсрол даяарших болсон энэ үед гадаад хэлний, тэр дундаа англи хэлний мэдлэг чухал болохын хэрээр англи хэлний боловсролын талаар ... Бүх шатны сургуулийн англи хэлний сургалтын агуулга, заах арга зүй, англи хэлний багш нарын мэргэжил, хэлний болон заах арга чадварыг сайжруулах... зорилго бүхий “Англи хэлний сургалтын чанарыг сайжруулах үндэсний хөтөлбөр”, ... үндэсний боловсролын тогтолцоог олон улсын түвшинд ойртуулан төгөлдөржүүлэх... “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал—2030” зэрэг Монгол Улсын Их Хурал, Засгийн Газраас англи хэлний боловсролын талаар баримталж буй бодлогын баримт бичгээс үзэхэд англи хэлний мэдлэгийн стандартын төвшин тогтоох үйл ажиллагааг зохион байгуулах, үндэсний боловсролын тогтолцоог олон улсын түвшинд ойртуулан төгөлдөржүүлэх, сургуулиудыг олон улсын боловсролын стандартад нийцсэн сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөтэй болгох шаардлагатай байгаа талаар нэлээд дурдагдсан байна.

Гэсэн хэдий ч олон улсын жишигт нийцсэн англи хэлний боловсролын стандарт, үнэлгээний арга зүйн асуудал чухал хэвээр байсаар байна.

Үүнтэй уялдан ерөнхий боловсролын түвшинд хийгдэж буй шинэчлэлийн үйл ажиллагаанд хүүхдийн хөгжлийг дэмжих арга зүйд хамгийн чухал нөлөөлөх багийн мэргэжлийн мэдлэг чадвартай холбоотой хийгдсэн судалгааны үр дүн, олон улсын стандартыг түшиглэн сургалтын чанарыг сайжруулах боломжийн талаар авч үзлээ.

Түлхүүр үг. Ажлын байрны англи хэлний мэдлэг чадвар, олон улсын стандарт

Удиртгал

Өнөөдөр нийгмийн үсрэнгүй хөгжлийн эхэн үед ирээд буй монголчуудын хувьд дэлхийн эдийн засаг, технологийн дэвшил оюуны өв санд хүрч улс эх орноо хөгжүүлэхэд англи хэл туйлын чухал болж байгаатай холбоотойгоор Монгол улсын төр засгаас 2000 оноос эхлэн нэлээд хүчтэй анхаарах болж олон төрлийн арга хэмжээ авсан байна. Тухайлбал:

2001 онд бүх шатны сургуулийн англи хэлний сургалтын агуулга, заах арга зүй, сурах бичгийг шинэчлэн боловсронгуй болгох, англи хэлний багш нарын мэргэжил, хэлний болон заах арга чадварыг сайжруулах, зорилготой “Англи хэлний сургалтын чанарыг сайжруулах үндэсний хөтөлбөр”-т англи хэлний сургалтын стандартыг боловсруулан англи хэлний мэдлэгийн стандартын түвшин тогтоох үйл ажиллагааг зохион байгуулахаар заасан байна. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр бүх нийтийн англи хэлний түвшин нэмэгдэж, төрийн албан хаагчид болон бусад салбарын мэргэжилтнүүд англи хэлээр харилцах, мэдээлэл авах чадвартай болох үр дүнд хүрнэ гэж тооцсон байна.

2021 он гэхэд олон улсын жишигт нийцсэн боловсролын тогтолцоонд шилжинэ гэж тодорхойлжээ. Уг баримт бичгийн стратегийн зорилт нь:

- Боловсролын бүх түвшний стандарт, сургалтын хөтөлбөрийг тухайн үеийн суралцагчийн хэрэгцээ, нийгмийн шаардлагад нийцүүлэн боловсронгуй болгоно
- Шинжлэх ухаан, технологийн ололтод тулгуурлан боловсролын стандартын шалгууруудыг нарийвчлан тогтоох
- Сургуулиудыг олон улсын боловсролын стандартад нийцсэн сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөтэй болгох
- 2015 онд багтаан англи хэлийг бүх нийтийн голлох гадаад хэл болгох

2021 он гэхэд төрийн захиргааны төв байгууллагын ажилтнууд албан ажлаа англи хэлээр явуулах чадамжтай болох; боловсролын тогтолцоог боловсронгуй болгох, чанарыг дээшлүүлэх замаар олон улсын жишигт ойртуулахад төрийн гүйцэтгэх үүргийг нэмэгдүүлнэ гэж тусгажээ.

2008 онд баталсан “Англи хэлний боловсролын үндэсний хөтөлбөр 2” -ын зорилго нь

олон улсын мэргэжлийн байгууллагын дэмжлэгтэйгээр судалгаа, шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргах, олон улсын жишигт нийцсэн англи хэлний сургалтын стандарт, хөтөлбөр болон сургалтын үр дүнд хийх хяналт, шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг гадаад орны мэргэжлийн байгууллагатай хамтран боловсруулж хэрэгжүүлэх, англи хэлний боловсролын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг олон улсын байгууллагатай хамтарсан арга хэмжээг зохион байгуулж хэрэгжүүлэх, иргэд, төрийн албан хаагчдад англи хэлний хэрэглээний боловсрол олгож түүний түвшинд тавигдах шаардлагыг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсруулж мөрдүүлэх, англи хэлний боловсролын түвшинг тогтоох үнэлгээний сан бий болгохт гэж тусгасан.

2016 онд баталсан “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-д үндэсний дөрвөөс доошгүй их сургууль Азийн шилдэг их сургуулийн эгнээнд орох, олон улсын хөдөлмөрийн зах зээлд хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц мэдлэг, ур чадвартай төгсөгчдийг бэлтгэн гаргадаг дээд боловсролын тогтолцоотой болох зэрэг үйл ажиллагаа хийхээр төлөвлөсөн байна.

Төр засгийн бодлого, дээрх тушаал, шийдвэртэй холбогдон хийгдэж буй үйл ажиллагаанаас харахад сургалтын эцсийн үр дүнг хэрхэн тооцох, ямар мэдлэг чадвар эзэмшээд аль түвшинд хүрсэн, багшийн мэдлэг, чадварыг баталгаажуулах тал дээр олон улсын чиг хандлагыг судлах асуудал нэн шаардлагатай болж байна.

Иймд бид хүүхдийн хөгжлийг дэмжих багшлах арга зүйд олон улсын стандартыг түшиглэх боломжийн талаар судлан хэлэлцүүлж байна.

ЕБС-д ажиллаж буй англи хэлний багшийн ажлын байрны англи хэлний мэдлэг чадварын өнөөгийн бодит байдал, өөрийн үнэлгээнд хийсэн судалгааг танилцуулан хэлэлцүүлэхийг зорилоо.

Үндэслэл

Өнөөгийн даяаршлын нийгэм дэх глобал хөдөлмөрийн зах зээл дээр амжилттай өрсөлдөхөд англи хэлний чадвар чухал болж байгаа өнөө үед англи хэлний боловсролын асуудал төр засгийн хүрээнд нэлээд өндөрт тавигдаж, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хурд сүүлийн жилүүдэд улам бүр хурдсан, гадаад харилцаа өргөжин тэлэхийн хэрээр бүх шатны байгууллага, аж ахуйн нэгж, манай иргэд, гадаадын байгууллага, иргэдтэй харилцах, хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох боломж, шаардлага нэлээд гарч байгаа билээ.

Улмаар манай орны төр захиргаа, хувийн хэвшлийн байгууллага, аж ахуйн нэгжүүд олон улсын стандартад нийцэхүйц мэргэжлийн чадварлаг боловсон хүчнээр хангагдах, нийгмийн бүхий л салбарт ихээхэн амжилт гарч, тухайлбал боловсролын салбарын үйл ажиллагаанд нэлээд ахиц гарах ач холбогдолтой төдийгүй эх орны ирээдүй болсон хүүхэд, залуучуудын хувьд ч дэлхийд гарах гарц болж өгөх ач холбогдолтой.

TOEIC шалгалт нь англи хэлийг хоёрдогч хэлээ болгон судалж буй хүмүүст зориулан гаргасан ажлын байранд шаардагдах англи хэлний мэдлэгийн түвшинг тогтоох олон улсын шалгалт юм. Одоогоор TOEIC шалгалтыг дэлхийн 150 орны 10000 гаруй нийгмийн дийлэнх салбарын байгууллагууд бүхий л шатандаа, тухайлбал сургуулиудын элсэлт, төгсөлтийн шалгалт, байгууллагууд шинээр боловсон хүчин шалгаруулж авах, албан тушаалд дэвшүүлэн томилох, зэрэг дэв ахиулах зэрэг өөрсдийн үйл ажиллагаандаа англи хэлний мэдлэгийн түвшин тогтоох үндсэн шалгуур болгон ашиглаж байна.

ETS төвөөс жил бүр гаргадаг TOEIC шалгалтад хамрагсдын онооны судалгааны дүнгээс харахад 2015 оны байдлаар Монголчууд англи хэлний мэдлэг чадвараараа нийт 46 орноос 44-т байна. Зураг 1

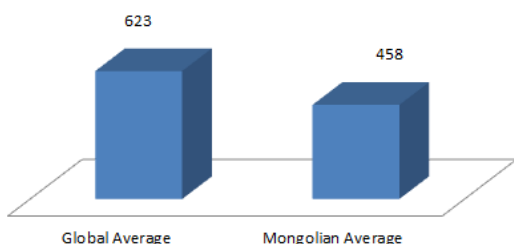
Судалгаанд хамрагдсан нийт орнууд /Хавсралт 1/

Судалгаанд хамрагдсан орнуудын TOEIC шалгалтын дундаж оноо 625 байхад Монголчуудынх 458 байна. Зураг 2

Хүн бүр заавал гадаад оронд суралцан англи хэл дээр лекц уншин, тэмдэглэл хөтлөх чадвар эзэмших шаардлагагүй. Харин тэд ямар ч шатны сургууль төгссөн бай, ажил хийх шаардлага заавал байдаг. Ажлын байранд англи хэлний мэдлэг тодорхой түвшинд эзэмшсэн хүн нөгөө хүнээс арай ахиц дэвшилд хурдан хүрдэг¹.

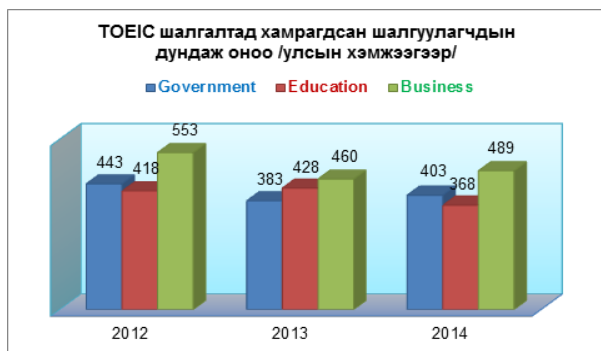
Дэлхий дахинаа багшийн чадамжийг (Teacher competence), [1] хувийн (Self competence), мэргэжлийн (professional competence), нийгэмшлийн (Social competence) чадамж² гэж тодорхойлсон байна. Энд бид багшийн ажлын байрны англи хэлний мэдлэг чадварын тухай асуудлыг дэвшүүлж байгаа билээ.

TOEIC шалгалтын онооны дундаж /n. 46 /

Хүүхдийн хөгжлийг дэмжих багшлах арга зүйд олон улсын стандартыг түшиглэх боломжийн дараагийн нэг асуудал нь сурагчдын англи хэлний чадварын тухай асуудал юм. Дэлхий дахинаа хүүхдүүд мөн бага наснаасаа англи хэлийг шамдан суралцдаг болсны хэрээр тэдний мэдлэг чадварыг олон улсад дүгнэх шаардлага мөн урган гарч ирсэн байна.

Дэлхий нийтээр 2010 оноос эхлэн хүүхдийн англи хэлний мэдлэг чадварыг TOEFL Junior, TOEFL Primary шалгалтуудаар баталгаажуулдаг болоод байна.

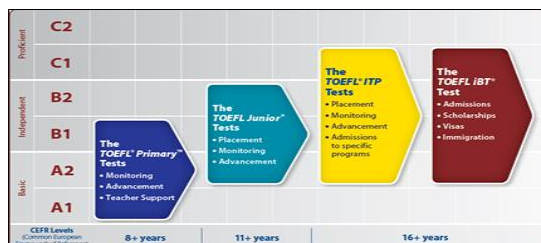
Зураг 3. ETS төвийн олон улсын шалгалтуудын оноо, Европын Нэгдсэн Стандарт /CEFR/ онооны харьцуулалт

Монгол хүн дэлхийн аль ч бүс нутагт бусад улс үндэстнээс дутахгүй ажиллаж, амьдрах боломж бүртгэж төрийн болон хувийн байгууллагуудад ажиллагчдад тавих мэдлэг, чадварын нэг үндсэн чадвар нь англи хэлний боловсрол болж, олон улсын стандартаар

дүгнэдэг болоод байна.

2012 оноос тус төвд шалгалтад хамрагдсан шалгуулагчдын дундаж оноог төр засаг, бизнес, боловсролын салбар гэсэн 3 чиглэлд хуваан харьцуулан үзсэнийг зураг 3-т үзүүлэв.

Зураг 4. Шалгуулагчдын оноог салбарын хүрээний улсын дундаж оноотой харьцуулсан байдал

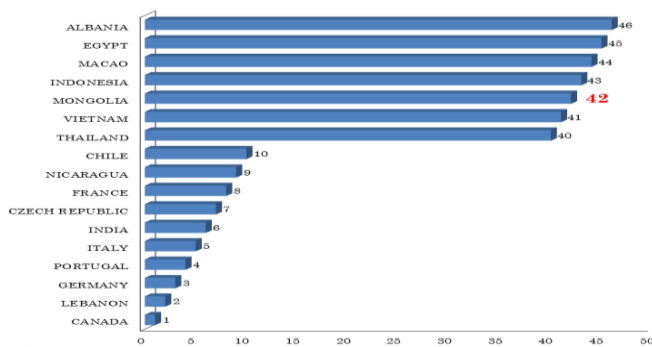

Дээрх мэдээллээс харахад боловсролын салбар гэсэн ангилалд хамааралтай шалгуулагчдын дундаж оноо тийм ч өндөр биш байлаа. Энэ байдлыг дүгнэхэд багшийн үйл ажиллагаа гарцаагүй хөндөгдөх билээ. Монгол улсын боловсролын салбарын, түүний дотор бага, дунд боловсролд тухайн цаг үеийн нийгмийн хөгжилтэй холбоотойгоор томоохон өөрчлөлтүүд хийгдсээр байгаагийн нэг нь багшийн хөгжлийг тасралтгүй хангах явдал юм. Боловсрол шинэчлэгдэж байгаа өнөө үед гадаад хэлний багш нарт

¹ Бэгз Н. “Монголын боловсрол судлалын шинэ парадигм” УБ, 2011 он

² Мөнхжаргал Д. “Гадаад хэл заах арга зүйн асуудал” сэтгүүл №35, УБ. 2013

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

тавигдаж буй нэг шаардлага нь зөвхөн хэлийг заах биш харин тухайн орны талаар бүрэн дүүрэн мэдээлэл өгөх явдал мөн. Үүний тулд гадаад хэлний багш нь байнга шинэ мэдээлэл авч, мэдлэгээ баяжуулах, өөрчлөгдөж, шинэчлэгдэн, хөгжих ёстой.

Ихэнх улс орнууд багшид тавигдах стандартыг өөрчлөхөд ихээхэн анхаарал хандуулж байна. Уг стандарт нь багшийг чанаржуулах, улмаар боловсролын чанарт

нөлөөлөх юм. 2014 онд англи хэлний багш нарын мэдлэг чадварын TOEIC шалгалтаар дүгнэгдсэн байдал, багшийн сургалтын хэрэгцээний өөрийн үнэлгээний судалгаанд дүн шинжилгээ хийж, хамаарлыг гаргахад зорилгоор хийгдсэн судалгаанаас товчлон танилцуулахад:

Графикт шалгуулагчдын газар нутгийн байршлыг өнгөөр ялгаж харуулахын зэрэгцээ, аймаг орон нутаг бүрээс хамрагдсан шалгуулагчдын тоог тэмдэглэж харуулсан болно.

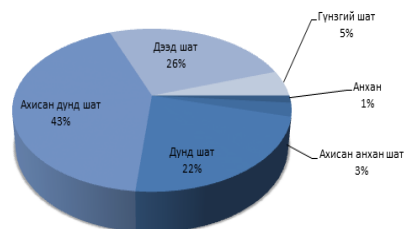

Та өөрийн англи хэлийг ямар түвшинд байгаа гэж үзэж байна вэ?

Сургуулийн өмчийн хэлбэрийг авч үзэхэд нийт багш нараас 7 багш буюу 2% нь хувийн хэвшлийн сургуульд ажилладаг байсан.

Зураг 5. Багш нарын ажилладаг сургуулийн газар нутгийн байршил болон сургуулийн өмчийн хэлбэр

TOEIC шалгалтын гэрчилгээний хүрээ нь шалгуулагчдын англи хэлний чадвараас хамаарч шалгалтын алтадмал, хөх, ногоон, бор, улбар шар гэсэн 5 төрлийн өнгүүдээр ялгагддаг. Бид энэ ангиллыг өөрсдийн судалгаанд хэрэглэж үзсэн байгаа.

Зураг 6. TOEIC шалгалтын онооны шатлал

Алтадмал	860-990
Хөх	730-855
Ногоон	470-725
Бор	220-465
Улбар шар	10-215

2014 онд TOEIC шалгалтад хамрагдсан ЕБС-ийн англи хэлний багш нарын мэдлэг чадварын онооноос үзэхэд бор өнгө давамгайлсан, өөрөөр хэлбэл шалгуулагчдын 75 хувь 220-465 оноо авсан байна.

Зураг 7. Шалгуулагчдын нийт онооны дундаж

Бид бүхэн ногоон өнгийн хувийг нэмэгдүүлэх зорилго тавих нь зүйтэй байна.

Шалгуулагчдын 76.9 хувь нь төрөлх англи хэлтэн оронд очиж үзээгүй байсан бол үлдсэн хэсэг нь ямар нэг хугацаагаар очиж байсан байна. /Зураг 8/

Зураг 8. Шалгуулагчдын англи хэлтэн оронд очиж байсан байдал

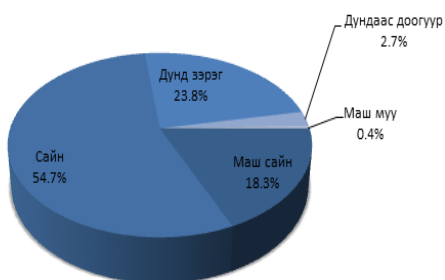
Харин энэ дүнг англи хэлний багшийн мэргэжил дээшлүүлэх сургалтын хэрэгцээг илрүүлэх зорилгоор хийгдсэн багш нараас асуултгаар авсан өөрийн үнэлгээний дүнтэй харьцуулахад харьцангуй зөрүүтэй дүн гарч байлаа. Судалгааг авахдаа Багшийн Мэргэжил Дээшлүүлэх Институтээс зохион байгуулсан “Хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх арга зүй, технологид суурилсан сургалт”-д хамрагдсан багш нар дээр тулгуурлан явуулсан нь бүх бүсийг хамарсан төлөөлөх

чадвар сайтай, бодитой, үр дүнтэй, үнэ цэнтэй судалгаа болсон гэж дүгнэж байна. Улсын хэмжээнд одоогийн статистик тоон мэдээллээр 2500 орчим англи хэлний багш ажиллаж байгаа гэвэл бидний судалгаанд нийслэл, 18 аймгийн нийт 814 багш хамрагдсан. Энэ нь итгэх магадлал 95%, алдааны хязгаар 3% байхтай дүйж судалгаанаас гарах үр дүн, дүгнэлтүүд маш бодитой, алдааны магадлал бага болохыг илэрхийлж байна.

Англи хэлний багш нарын мэдлэг ур чадварын түвшинг өөрийн үнэлгээгээр нь тодорхойлох зорилготой асуултгад багш нарын 70 гаруй хувь нь өөрсдийгөө сайн болон маш сайн гэж үнэлжээ. Харин нийт багшийн 3 хувь нь өөрийгөө дундаас доогуур түвшин байна гэж үнэлсэн байна.

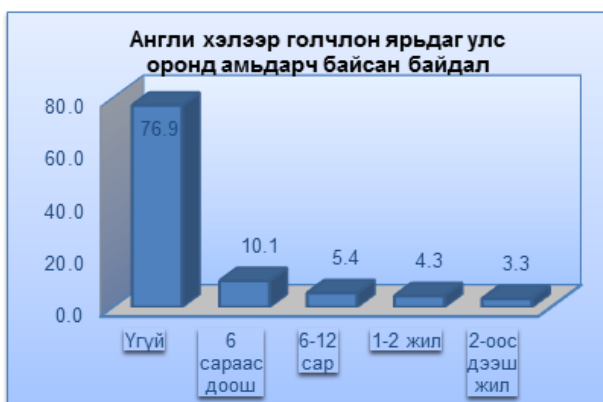
Зураг 8. Багш нар англи хэлний ур чадвараа үнэлсэн байдал

Багш нар англи хэлний ур чадвараа үнэлсэн нь

Англи хэлний мэдлэгээ аль түвшинд байгаа гэж үзэж байна вэ? (анхан, ахисан анхан шат, дунд шат, ахисан дунд шат, дээд шат, гүнзгий шат) гэсэн асуултын дүнд мөн л нийт багш нарын 70 гаруй хувь нь өөрийгөө ахисан болон дээд шатанд байгаагаар үнэлжээ.

Зураг 9. Англи хэлний мэдлэг чадварт өгсөн багшийн өөрийн үнэлгээ

Гэхдээ энэхүү үзүүлэлтийг бусад хувьсагчидтай харьцуулан харахад тодорхой зүй тогтол илрэхгүй байгааг бид багш нар зарим тохиолдолд англи хэлний чадварын олон улсын түвшний стандартын талаар нэгдсэн ойлголтгүйгээс гадна манай орны хувьд англи хэлний боловсролд баримталдаг тогтсон стандарт түвшин байдаггүйтэй хамааралтай гэж үзэж байна.

2015 оноос эхлэн туршилт судалгаа хийгдэж монголын ерөнхий боловсролын сурагчдын зарим нэг сурагчид TOEFL англи хэлний олон

улсын шалгалтын суурь болох TOEFL Junior шалгалт өгч эхэлсэн нь тэдэнд хүүхдийн хөгжлийг дэмжих багшлах арга зүйд олон улсын стандартыг түшиглэх боломж сурах арга барил эзэмших таатай боломжийг олгож байна.

Тус шалгалт нь сонсох, дүрмийн мэдлэг, унших зэрэг чадварын даалгаврын бүтэцтэй байдаг.

CEFR Level B2	CEFR Level B1	CEFR Level A2	Sections
290-300	250-285	225-245	Listening Comprehension
280-300	250-275	210-245	Language Form & Meaning
280-300	245-275	210-240	Reading Comprehension

Шалгалт Мэдээллийн Үндэсний Төвд нийт 780 гаруй сурагчид шалгалтад хамрагдсанаас сонсох чадвар 228, дүрмийн мэдлэг 227, унших чадвар 230 гэсэн оноотойгоор дүгнэгдсэн байна.

Дүгнэлт

Судалгааны үр дүнг бид дараах байдлаар дүгнэж танилцуулж байна . Үүнд:

- Энэхүү судалгаагаар бид багш нар мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийн хэрэгцээг сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаа болон нийгмээс тавьж буй шаардлагаас (бодлого орно) олж хардаг бөгөөд тухайн хэрэгцээг хангахад хамгийн чухал нөлөөг олон улсын стандартын дагуу хэмжээст оноогоор тодорхойлох нь зүйтэй болохыг тогтоолоо.
- Судалгаанд оролцогчдын өөрийн үнэлгээ болон олон улсын шалгалтын үнэлгээ нэлээд зөрүүтэй байгаа нь багшийн мэдлэг чадвар, сургалтын үр дүнг тооцох үнэлгээний үйл явцыг эргэн харж, оновчтой, үр өгөөжтэй механизмыг бий болгох ёстойг анхааруулж байна гэж үзлээ.
- Англи хэлний боловсролыг олон улсын түвшинд хүргэхэд бодлого баримталж байгаа боловч шийдэх арга замыг нь тодорхой болгох хэрэгцээ шаардлага байна гэж бид үзлээ. Тухайлбал, багшийн мэргэжил дээшлүүлэх дүрэм журамд сургалттай холбоотой заалт гол байр суурийг эзэлж, ингэснээрээ боловсролын олон талт үйл ажиллагааг дэмжсэн төсөв, санхүүгийн дэмжлэг, эрх зүйн орчин дутагдах үндэслэл болж байх талтай байна.
- Судалгааны дүнгээс ерөнхийлөн дүгнэхэд англи хэлний олон улсын хэлний чадварын түвшин өнөө болтол манай улсад стандартчилагдаагүй байгаа бөгөөд нэн түрүүнд сурагчдын эзэмшвэл зохих мэдлэг чадварыг анги бүрээр нарийвчлан тогтоож хянах, ингэснээр сурагчийн эзэмшсэн төдийгүй хичээл заасан багш бүрийн эзэмшүүлсэн мэдлэг чадварыг хянах, сургалтын стандарт хөтөлбөрийн эзэмшилт, сургалтын үр дүнг тооцох, бодитой тодорхойлох боломжтой болно гэж дүгнэж байна.
- Иймд олон улсын стандартыг судлах, түшиглэх чиглэлээр хүүхдийн хөгжлийг дэмжих багшлах арга зүйг сайжруулах боломж байгааг дүгнэн хэлэх байна.

VI-IX ангийн сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

(*Байгалийн ухаан YI болон биологийн сурах бичгийн жишээн дээр*)

С.Цогбадрах, Д.Алтангэрэл

Боловсролын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан

Хураангуй

Сургалтын үндсэн зорилт бол сурагчдад тасралтгүй суралцах арга барил эзэмшүүлэх явдал юм. Сургах онол, арга зүй өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж багш зааж сургадаг, сурагч багшийн заасан зүйлийг хүлээн авч цээжлэн тогтоож, үүнийгээ шалгуулдаг хандлагаас, сурагчид өөрийн бүтээлч үйл ажиллагааны үр дүнд мэдлэгээ бүтээдэг онол, арга зүй давамгайлах болсон өнөө үед суурь боловсролын цөм хөтөлбөр хэрэгжиж байгалийн ухааны судлагдахуун тус бүрээр шинжлэн судлах арга барил эзэмшихээр болсон. Иймд 6-9 дүгээр ангийн сурагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах болон шинжлэн судлах арга барилыг хэрхэн эзэмшиж буй бодит түвшинг тогтоосон судалгааны үр дүнг танилцуулж байна.

Түлхүүр үг. Бие дааж ажиллах арга барил, туршилт болон дадлага ажлыг гүйцэтгэх арга барил

Судалгааны зорилго: VI-IX ангийн сурагчдын сурах бичигтэй ажиллах болон шинжлэн судлах арга барилыг ямар түвшинд эзэмшиж байгааг даалгаврын гүйцэтгэлээр илрүүлж, дүн шинжилгээ хийх

Зорилт:

- VI-IX ангийн биологийн сурах бичгээс даалгаврыг сонгох, шинээр зохиох.
- Даалгаврын шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулах.
- Мэдээллээ цуглуулах (Судалгаанд сонгогдсон сургуулийн сурагчдаас даалгаврыг гүйцэтгүүлж авах)
- Даалгаварт статистик боловсруулалт хийх

Хамрагдах хүрээ: Улаанбаатар хотын 8 дүүрэг, 4 аймгийн 6 сургуулийн 6 дугаар ангийн нийт 188, 7 дугаар ангийн нийт 168, 8 дугаар ангийн нийт 172, 9 дүгээр ангийн 172, бүгд 700 сурагч судалгаанд оролцсоныг сургууль тус бүрээр (хүснэгт 1)-ээр үзүүлбэл.

Хүснэгт 1. Түүврийн судалгаа

№	Сургууль	6 анги	7 анги	8 анги	9 анги	Нийт сурагчдын тоо
1.	Оюуны ундраа	13	11	13	11	48
2.	21 сургууль	10	13	15	12	50
3.	33 сургууль	12	15	14	12	53
4.	67 сургууль	14	11	12	13	50
5.	3 сургууль	13	12	14	12	51
6.	24 сургууль	14	11	13	26	64
7.	6 сургууль	13	12	6	19	50
8.	75 сургууль	20	11	13	18	62
9.	Ховд -1 сургууль	13	10	13	12	48
10.	ХовдЧандмана	13	12	13		38
11.	Орхон -14	13	13	9	12	47
12.	Орхон -7	14	12	14	12	52
13.	Завхан	13	10	12		35
14.	Өмнөговь	13	15	11	13	52
	Нийт сурагчдын тоо	188	168	172	172	700

Судалгааны арга: Харьцуулалтын арга, асуулгын арга, тайлбарлах арга, математик статистикийн боловсруулалт хийх.

Үндсэн хэсэг

Сурах арга барилын, монгол ардын сурган хүмүүжүүлэх өв уламжлал, орчин үеийн сэтгэл судлалын онол аргазүйн үндэс.

Сурагчдад сурах арга барилыг эзэмшүүлэх сургах зүйн үндэс бол хүүхдийн хөгжлийн асуудлаар баримталж буй онол, үзэл баримтлал юм. Өөрөөр хэлбэл, монгол ардын сурган хүмүүжүүлэх өв уламжлал, асуудал шийдвэрлэх, сурагч төвтэй, прагматик сургалт тэдгээрийн үзэл санаа, прагматик, конструктив онол, тэдгээрийн гол санааг монгол хүүхдийн нас сэтгэлзүйн онцлогт нийцүүлэн хичээлийн арга зүйг боловсруулахад бүтээлчээр хэрэгжүүлэх нь чухал юм.

1. Монгол ардын сурган хүмүүжүүлэх өв уламжлал, түүний үзэл санаа

Хийлгэх дадлагажуулах арга, түүний гол санааг авч үзье.

- Хүүхдэд сайн дадал, чадвар төлөвшүүлэх арга: Үлгэрлэх, өөрөөр нь хийлгэх, дадлагажуулах аргыг хэрэглэж байсан. Тухайлбал: Өөрөө эхлэн аливаа зүйлийг бүрэн бүтнээр хийж үзүүлэн үлгэрлэж байсаар яваандаа хүүхдээр зарим амар хөнгөн хэсгийг нь хийлгэх, улмаар өөрөөр нь гүйцэд хийлгэх болж сүүлдээ ер оролцохгүй, бие даан хийлгэх дадал олгодог байсан.
- Аажимдаа зөвшөөрөн сургах арга: Хүүхдийг эхэлсэн ажлаа заавал хийж дуусгадаг болгон бие даасан бүтээлч үйл ажиллагаанд сургадаг[2].
- Байгаль хамгаалах уламжлалт зан үйл, тэдгээрийн үзэл санаа (Амьтныг хүндэтгэх зан үйл, овоо босгох ёсон, газар усыг хүндэтгэх ёс, идээ ундааны дээж өргөх ёс, уул овоонд сан тавих ёс, газар шижих ёс) [10]

2. Оюуны үйл шатлан төлөвших онолыг авч үзье.

Сурагчдад сурах арга эзэмшүүлэх асуудлыг судалсан эрдэмтэн П.Я.Гальперины дэвшүүлсэн “Оюуны үйл шатлан төлөвших онолыг авч үзье. Сурагч сурах үйлийг зөв гүйцэтгэж сурах гол нөхцөл бол оюуны үйлүүдийг дэс дараалалтай хийх явдал гэж үзэж оюуны үйл 5 үе шаттай төлөвшдөг болохыг тогтоосон. Тухайлбал:

I үе. Сурагчдад үйлдлийг эзэмших сэдэл бий болгох үе. Хүүхэд цааш идэвхтэй суралцахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг байна.

II үе. Үйлдлийн тухай баримжаалал өгөх үе бий. Энэ шатанд үйлийн нөхцөлийг сурагчдад багш тайлбарлан ойлгуулах, товч төлөвлөгөөний дагуу сурагчид үйлийг биет юмс дээр хийж гүйцэтгэнэ.

III үе. Сурагч үйлдлийг биечлэн хийж гүйцэтгэх үе. Багшийн тайлбарлаж өгсөн эсвэл бичиж өгсөн төлөвлөгөөний дагуу сурагчид үйлийг биет юмс дээр хийж гүйцэтгэнэ.” Материалагжсан” үйлдэл төлөвшиж эхэлдэг.

IV үе. Сурагч үйлдлийг ярьж гүйцэтгэх үе. Энэ үед сурагч ямар нэг объект, биет зүйл дээр тулгуурлахгүй түүний тухай ярих юм. Энэ нь түүнд үйлдлийг ухамсарлах боломж олгоно.

V үе. Сурагч үйлдлийг дотроо бодож гүйцэтгэх үе. Дээрх гурван үеийн үйлүүдийг ярилгүй дотроо дарааллан бодож гүйцэтгэх үе. Энэ нь сурагчдад түүнийг хийсвэрлэн авахад тус нэмэр болдог.

VI үе. Сурагч үйлдлийг аяндаа хийдэг болох буюу үйл автоматчилагдсан шинжтэй болно. Энэхүү 5 үе шатын аль нэгийг нь алгасалгүй дээрх дарааллын дагуу бүгдийг нь дамжих юм бол сурагчдад оюуны үйл төлөвшинө гэж үзжээ [5].

3. Асуудал шийдвэрлэх сургалт, түүний арга тус бүрийн сургах зүйн болон суралцах шийдлийг авч үзье.

Асуудал дэвшүүлж тайлбарлах арга:

Асуудал дэвшүүлж тайлбарлах арга нь асуудал шийдвэрлэх сургалтын эхний шаг юм. Энэ үед багш сурагчдад сурах сэдэл бий болгох, асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх ажиллагаатай танилцуулж баримжаалал өгөх зорилготой. Үүний тулд багш өөрөө тодорхой асуудал үүсэх нөхцөл бүртүүлж, тэдний өмнө асуудлыг дэвшүүлж тавих, хариу таамаглал дэвшүүлэх түүнийгээ үндэслэх, таамаглалыг

шалгах туршилт хийх зэрэг бүх үйл ажиллагааг багш гүйцэтгэнэ. Аргын мөн чанар нь сурагчид идэвхтэй оролцдоггүй ч тэднийг асуудал шийдвэрлэх ажилд бэлтгэж өгдөг.

Хэсэгчилсэн эрэл хайгуул хийлгэх арга

Хэсэгчилсэн эрэл хайгуул хийлгэх арга нь сурагч асуудлыг судалж шийдвэрлэх үйл ажиллагаанд бага багаар татан оролцуулдаг. Асуудал шийдвэрлэх үе шатын эхний хоёр шатыг багш, дараагийн гурван шатыг сурагчид бие дааж гүйцэтгэдэг.

Энэ аргын мөн чанар: Мэдлэгийг сурагчдад бэлнээр өгдөггүй, сурагчдаар өөрсдөөр нь мэдлэгийг бүтээлгэдэг. Сурагчдыг ажиглагчийн байр сууринаас гаргаж, тэд нараар бие дааж эрэл хайгуул хийлгүүлдэг. Багшийн тусламжтайгаар бие дааж таамаглал дэвшүүлэх, юмс үзэгдлийг задлан шинжлэх, харьцуулан жиших, шийдвэр гаргах, нэгтгэн дүгнэх үйлийг хийж сурдаг.

Судлан шинжлэх арга

Асуудал шийдвэрлэх сургалтын хэцүү боловч хамгийн үр дүнтэй арга юм. Энэ арга нь сурагчдад аливаа асуудлыг өөрөө судалж шийдвэрлэх арга барил эзэмшүүлдэг ач холбогдолтой.

Аргын мөн чанар нь: Асуудлыг судлан шинжилж шийдвэрлэх явцдаа сурагч өөрөө шинэ мэдлэг олж авдаг, бүтээдэг. Сурагч гүн бат мэдлэгтэй, сурах арга барил эзэмшсэн, тодорхой чадвартай болдог. Сурагчдын сурах идэвх санаачилга, оролцоо дээшилж, бие дааж сэтгэн бодох чадварууд хөгждөг[6].

4. Прагматик үзэл санаа:

Сургалт нэг талаас хүүхдийн амьдралаас олж авсан мэдлэг туршлагад тулгуурлахын хамт түүний амьдралд нь хэрэгтэй, ашигтай тийм мэдлэг туршлага олгох зорилготой юм. Гол санаа нь сургалт сурагчийн эрэлт хэрэгцээ, сонирхол туршлагад тулгуурлахаас гадна сурах олон төрлийн үйл ажиллагаанд оролцож байж сая мэдлэг туршлагаа амьдралдаа хэрэглэх чадвартай болно.

5. Конструктив онол:

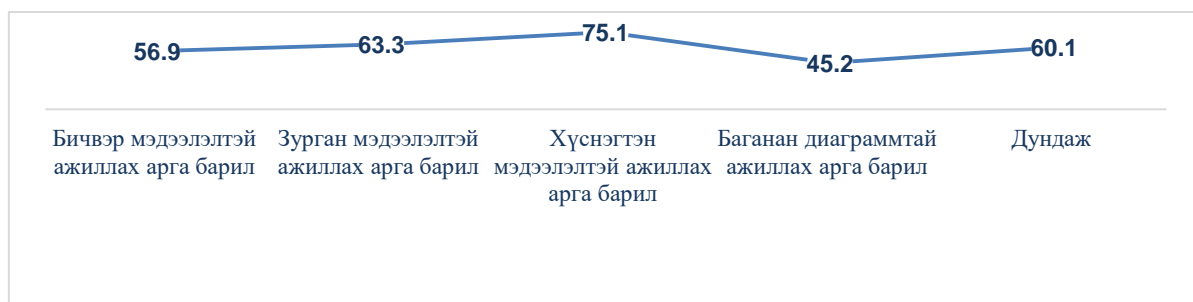
Энэ нь сурахуйн тухай онол юм. Сурагчид өөр өөрийн санаа бодол туршлагадаа тулгуурлан өөр өөрийн ойлголт, мэдлэгийг бүтээнэ. Багш сурагчдаар мэдлэг бүтээлгэхэд доорх арга замаар дэмжин туслана. Үүнд: мэдээллийг утга учиртай, ач холбогдолтой, хэмжээнийх нь хувьд оновчтойгоор өгөх (их биш, хэт хүнд биш), суралцагчдыг санаа бодлоо хэрэгжүүлэх, үзэж байгаа зүйлээ ухаарч ойлгох боломж олгоход чиглэгддэг.

Судалгааны хэсэг

1. 6-9 дүгээр ангийн сурагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилын эзэмшилтийг анги бүрээр судалсан бөгөөд судалгааны дүнг (График 1, 2, 3, 4)-өөр харууллаа.

График 1: 6-р ангийн сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг

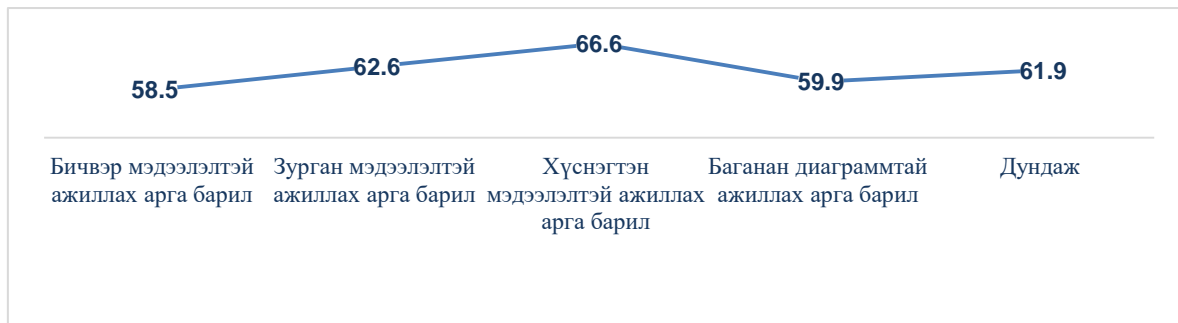
даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилын даалгаврыг гүйцэтгэсэн дундаж үзүүлэлт 60.1 хувьтай байна. Зураг болон хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барил нь 6-р ангийн дундаж гүйцэтгэлээс 0.7-12.5 хувиар ахисан, бичвэр мэдээлэл болон баганан диаграммтай ажиллах арга барил 6-р ангийн дундаж гүйцэтгэлээс 5.7-7.6 хувиар буурсан хэлбэлзэлтэй байна.

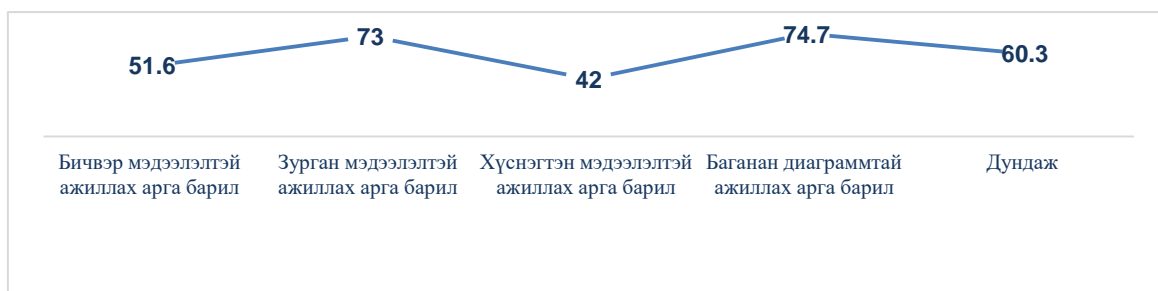
6-р ангийн суралцагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг 60.1 хувь буюу дунджаас доогуур түвшинд /шинэ үнэлгээгээр/ эзэмшсэн байна.

График 2. 7-р ангийн сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилын даалгаврыг гүйцэтгэсэн дундаж үзүүлэлт 61.9 хувьтай байна. Зураг болон хүснэгт, багалан диаграммтай ажиллах арга барилын гүйцэтгэл 7-р ангийн дунджаас 1-5.6 хувиар ахисан, бичвэр мэдээлэлтэй ажиллах арга барил 7-р ангийн дунджаас 6.1 хувиар буурсан хэлбэлзэлтэй байна. 7-р ангийн сурагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг 60.9 хувь буюу дунджаас доогуур түвшинд /шинэ үнэлгээгээр/ эзэмшсэн байна.

График 3. 8-р ангийн сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилын даалгаврыг гүйцэтгэсэн дундаж үзүүлэлт 60.3 хувьтай байна. Зураг болон багалан диаграммтай ажиллах арга барилын гүйцэтгэл 8-р ангийн дунджаас 12.7-14.4 хувиар ахисан, бичвэр, хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барил 8-р ангийн дунджаас 8.7-18.3 хувиар буурсан хэлбэлзэлтэй байна. 8 ангийн сурагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг 60.3 хувь буюу дунджаас доогуур түвшинд /шинэ үнэлгээгээр/ эзэмшсэн байна.

График 4. 9-р ангийн сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилын дундаж үзүүлэлт 62.2 хувьтай байна. Зураг болон график, багалан диаграммтай ажиллах арга барил 9-р ангийн дундаж гүйцэтгэлээс 2.2-6.1

хувиар ахисан, бичвэр болон хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барил 7.2-1.0 хувиар буурсан хэлбэлзэлтэй байна. 9-р ангийн сурагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг 62.2 хувь буюу дунджаас доогуур түвшинд /шинэ үнэлгээгээр/ эзэмшсэн байна.

2. Суурь боловсролын түвшинд (6-9 дүгээр анги) сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилын эзэмшилтийн түвшинг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан үр дүнгийн харьцуулалтыг (График 5)-аар үзүүлбэл:

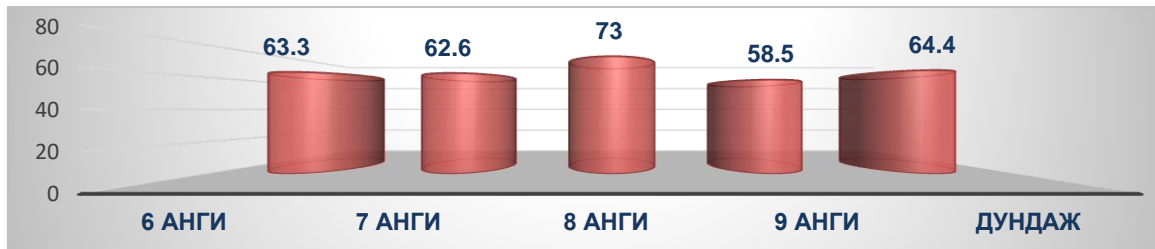
График 5. 6-9 дүгээр ангийн сурагчдын бичвэр мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Суурь боловсролын 6-9-р анги тус бүрийн түвшинд бичвэр мэдээлэлтэй ажиллах арга барилын гүйцэтгэл 51.6-56.9 хувь, дундаж нь 55.0 хувь байгаа нь 2 сурагч тутмын 1 нь бичвэр мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг эзэмшсэн гэж дүгнэж болно.

Суурь боловсролын 6-9-р ангийн түвшинд зурган мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг илрүүлэх даалгаврын гүйцэтгэлийг (График 6)-аар харуулбал:

График 6. 6-9 дүгээр ангийн сурагчдын зурган мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Суурь боловсролын 6-9-р анги тус бүрийн түвшинд зурган мэдээлэлтэй ажиллах арга барилын гүйцэтгэл 58.5-73.0 хувь, дундаж нь 64.4 хувь байгаа нь 3 сурагч тутмын 2 бичвэр мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг эзэмшсэн гэж дүгнэж болно.

Суурь боловсролын 6-9-р ангийн түвшинд хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг илрүүлэх даалгаврын гүйцэтгэлийг (График 7)-оор харуулбал:

График 7. 6-9 дүгээр ангийн сурагчдын хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан дүн

Суурь боловсролын 6-9-р анги тус бүрийн түвшинд хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барилын гүйцэтгэл 42.0-75.1 хувь, дундаж нь 61.2 хувь байгаа нь 3 сурагч тутмын 2 нь тухайн арга барилыг эзэмшсэн гэж дүгнэж болно.

Суурь боловсролын түвшинд анги тус бүрийн хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг илрүүлэх даалгаврын дундаж гүйцэтгэлийг ангийн дундаж даалгаврын гүйцэтгэл 61.2 хувьтай харьцуулахад 6 ба 7 дугаар ангид 5.3 -13.9 хувиар ахисан, 8 дугаар ангид 19,2 хувиар буурсан байна. 6 ба 7 дугаар ангийн сурагчид хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллах арга барилыг дундаж түвшинд эзэмшсэн байна. 8 дугаар ангийн сурагчид хангалтгүй түвшинд тухайн арга барилыг эзэмшсэн гэж дүгнэж байна.

Суурь боловсролын 6-9-р ангийн түвшинд баганаан диаграмм, графиктай ажиллах арга барилыг илрүүлэх даалгаврын гүйцэтгэлийг (График 8)-аар харуулбал.

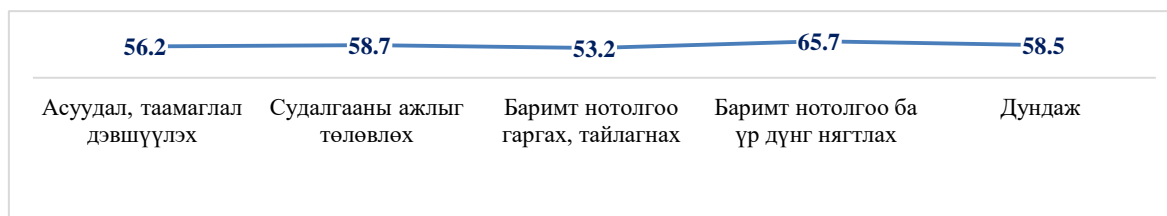
График 8. 6-9 дүгээр ангийн сурагчдын баганаан диаграмм, графиктай ажиллах арга барилыг даалгаврын сорилоор судалсан дүн

Суурь боловсролын 6-9-р анги тус бүрийн түвшинд баганаан диаграмм, графиктай ажиллах арга барилын гүйцэтгэл 55.0-83.5 хувь, дундаж нь 68.3 хувь байгаа нь 3 сурагч тутмын 2 нь тухайн арга барилыг эзэмшсэн гэж дүгнэж болно.

3. 6-9 дүгээр анги тус бүрийн шинжлэн судлах арга барилын эзэмшилтийн түвшинг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан үр дүнг (график 14)-өөр харьцуулан үзүүлээ.

График 9. Суурь боловсролын түвшинд сурагчид (6-9 анги) шинжлэн судлах арга барилыг даалгаврын гүйцэтгэлээр судалсан ерөнхий үр дүн

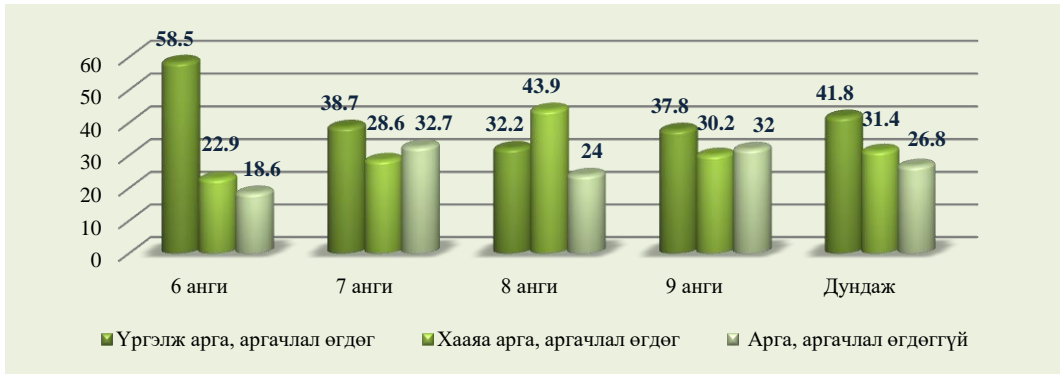

Суурь боловсролын түвшинд сурагчдын шинжлэн судлах арга барилыг илрүүлэх даалгаврын гүйцэтгэл 58.5 хувь байна. Энэ нь 2 сурагч тутмын 1 нь шинжлэн судлах арга барилыг эзэмшиж байна. Шинжлэх ухаанч арга барилын хандлагыг цогцоор нь илрүүлсэн болно. Тухайлбал: Асуудал, таамаглал дэвшүүлэх үе шатанд сурагчдын ихэнх нь даалгаврын хариултыг судалж үзэхэд тухайн өгөгдлийн гэж бодож байна, ингэж хийнэ, тохирсон санаа бүхий асуулт зохиож байсан. Судалгааны ажлын төлөвлөх үе шатанд ийм материал цуглуулах, бэлтгэх гэсэн санаагаар бичиж байсан. Баримт нотолгоо гаргах, тайлагнах үе шатанд ямар нэгэн эх сурвалжаас мэдээллийг цуглуулах, зураг зурах, баганаан диаграмм байгуулах, хүснэгт зохиох гэх үг хэллэгээр санаагаа илэрхийлж бичсэн. Баримт нотолгоо ба үр дүнг нягтлах үе шатанд бусдад санааг ойлгомжтой ярих гэж бичсэн. Дээрх санаа нь шинжлэн судлах арга барилын талаар хандлага сурагчдад төлөвшиж байна гэж дүгнэж байна.

4. Биологийн багш нар сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг сурагчдад эзэмшүүлэхэд тодорхой арга, аргачлалыг ашиглаж буйг тодруулах сурагчдаас авсан асуултгын судалгааны үр дүнг (График 10, 11, 12, 13, 14)-өөр харуулбал:

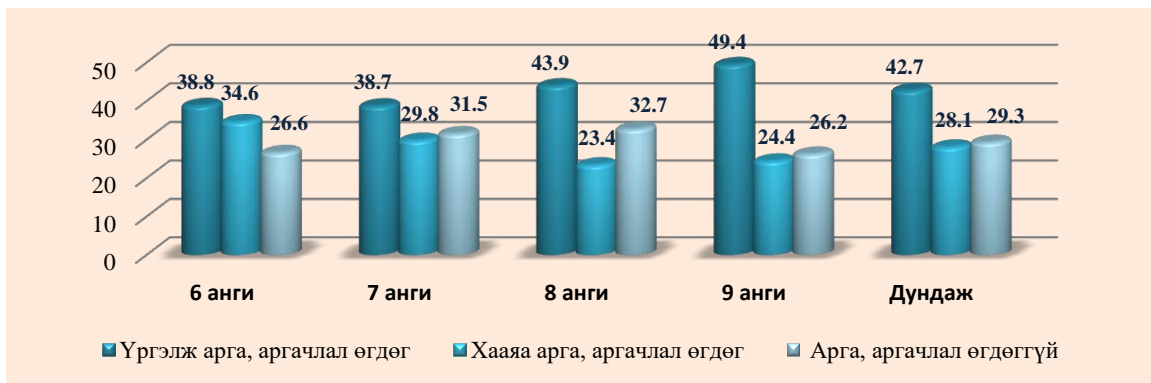
Асуулт 1. Та нарт хичээл заадаг биологийн багш нар сурах бичгийн бичвэр мэдээлэл (онолын мэдээлэл)-ийг бие даалгаж хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг үү?

График 10.

Асуулт 2. Та нарт хичээл заадаг биологийн багш нар сурах зурган мэдээллийг бие даалгаж хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг үү?

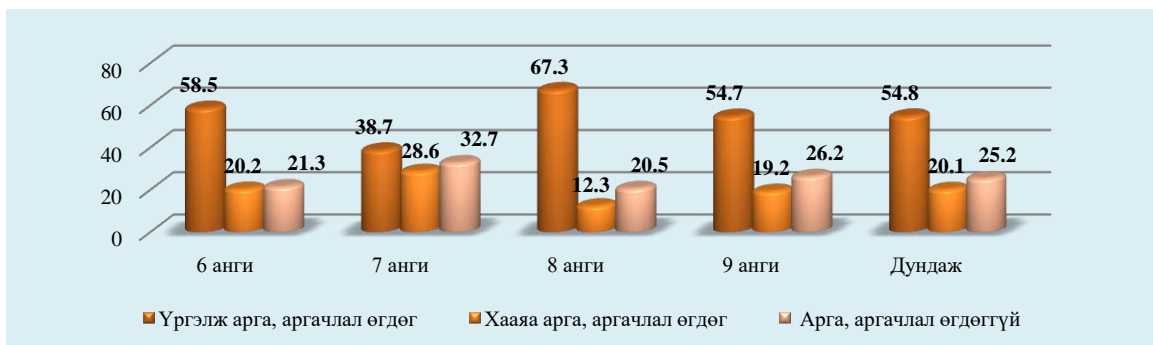
График 11.

Дээрх судалгааны дүнгээс үзэхэд 6, 7 дугаар ангийн сурагчдын 38.7-38.8 хувь нь биологийн багш нар зурган мэдээлэлтэй бие дааж ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. Өөрөөр хэлбэл 6,7 дугаар ангийн 3 сурагч тутмын 1 нь багш зурган мэдээлэлтэй бие дааж ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. 8, 9 дүгээр ангийн сурагчдын 43.9-49.4 хувь нь биологийн багш нар зурган мэдээлэлтэй бие дааж ажиллуулахдаа заахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. Өөрөөр хэлбэл 8, 9 дүгээр ангийн 2 сурагч тутмын 1 нь багш зурган мэдээлэлтэй бие дааж ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна.

Асуулт 3. Та нарт хичээл заадаг биологийн багш нар сурах хүснэгтэн мэдээллийг бие даалгаж хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг үү?

График 12.

Дээрх судалгааны дүнгээс үзэхэд 7-9 дүгээр ангийн сурагчдын 38.7-54.7 хувь нь биологийн багш нар хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. 7, 9 дүгээр

ангийн 4 сурагч тутмын 1 нь хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллуулахдаа заахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. 6, 8 дугаар ангийн сурагчдын 58.5-67.3 хувь нь биологийн багш нар хичээл заахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. 6, 8 дугаар ангийн 5 сурагч тутмын 3 нь хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна.

Асуулт 4. Та нарт хичээл заадаг биологийн багш нар сурах бийгийн графиктай бие даалгаж хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг үү?

График 13.

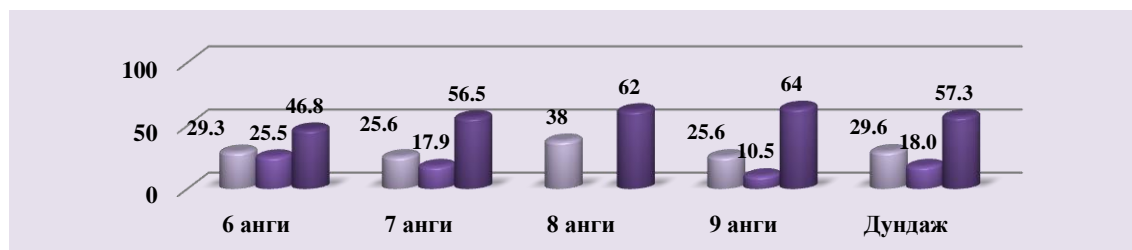

Дээрх судалгааны дүнгээс үзэхэд 6, 7, 8, 9 дүгээр ангийн сурагчдын 25.6-38.0 хувь нь биологийн багш графиктэй ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. Өөрөөр хэлбэл 7, 8, 9 дүгээр ангийн 4 сурагч тутмын 1 нь багш графиктай ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна.

6, 8 дугаар ангийн сурагчдын 58.5-67.3 хувь нь биологийн багш нар графиктай ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. Өөрөөр хэлбэл 6, 8 дугаар ангийн 5 сурагч тутмын 3 нь багш графиктай ажиллуулахдаа тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна.

Асуулт 5. Та нарт хичээл заадаг биологийн багш нар сурах туршилт, дадлага ажлыг бие даалгаж хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг үү?

График 14.

Дээрх судалгааны дүнгээс үзэхэд 6, 7, 8, 9 дүгээр ангийн сурагчдын 25.6-29.3 хувь нь биологийн багш дадлага ажил болон туршилт ажлыг хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. Өөрөөр хэлбэл 6, 7, 8, 9 дүгээр ангийн 3 сурагч тутмын 1 нь дадлага ажил болон туршилт ажлыг хийлгэхдээ багш тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна.

Үр дүн

Дээрх судалгааны үр дүнд суурь боловсролын түвшинд сурагчдын сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барил, шинжлэн судлах арга барилыг эзэмшиж буй өнөөгийн бодит түвшинг судалгаанд тулгуурлаж тогтоосон.

Дүгнэлт

1. Сурагч сурах бичигтэй бие дааж ажиллах ерөнхий арга барил /бичвэр мэдээлэл, зурган мэдээлэл, хүснэгт, график, диаграмм, туршилт болон дадлага ажил тус бүрийн/ -ийг VI-IX ангиар авч үзэхэд 6 дугаар ангийн сурагчид тухайн арга барилыг 62.6 хувь буюу дунджаас доош түвшинд 7 дугаар ангийн сурагчид 60.9 хувь буюу дунджаас доош түвшинд, 8 дугаар ангийн сурагчид 60.3 хувь буюу дунджаас доош түвшинд, 9 дүгээр ангийн сурагчид 66.3 хувь буюу дунджаас доош түвшинд тус тус эзэмшсэн байна. Шинжлэх ухаанч арга барилын талаарх хандлагын зөв эхлэл тавигдаж байгааг даалгаврын гүйцэтгэлээр илрүүлсэн. Шинжлэх ухаанч арга барилын талаарх хандлагын зөв эхлэл нь сурагчид сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барил болон шинжлэх ухаанч арга барилыг тодорхой хугацааны дараа бүрэн эзэмших суурь тавигдаж байна гэж дүгнэж болно.

2. Сурагчдын асуултгын дүнгээс үзэхэд сурагчдын 32.2-38.7 хувь нь бичвэр мэдээллийг, 38.7-38.8 хувь нь зурган мэдээлэл, 38.7-54.7 хувь нь хүснэгтэн мэдээлэл, 25.6-38.0 хувь нь графиктай ажиллуулах, 25.6-29.3 хувь нь дадлага ажил болон туршилт ажлыг хийлгэхдээ тодорхой арга, аргачлал өгдөг гэж хариулсан байна. Дээрх судалгааны дүнгээс үзэхэд ЕБС-ийн багш нар сурагчдаар сурах бичгийн бичвэр, зураг, хүснэгт, график, туршилт ажил хийлгэхдээ тодорхой арга аргачлалын дагуу үйлдлийг хийлгэх өөрийн арга зүй шаардлагатай байгааг илэрхийлж байна.

3. Багш нар уламжлалт сургалтын арга зүйг голлож сургалтын үйл ажиллагаанд хэрэглэж, харин шавь төвтэй, асуудал шийдвэрлэх сургалт, прагматик болон конструктив хандлага зэрэг нь сурагчдад мэдлэг бүтээхэд чиглэгдсэн сургалтын онолын чухал санааг сургалтад бүтээлчээр ашиглах мэдлэг, чадвар, арга зүй дутагдаж байгаагаас гадна сурах бичигт сурагчдын сурах арга барил эзэмшүүлэхэд чиглэгдсэн зөвлөмж, аргачлал дутагдалтай байгаатай холбоотой юм.

Иймд багш нар сурах бичигтэй бие дааж ажиллах арга барилыг сурагчдад эзэмшүүлэхдээ тодорхой арга, аргачлалыг өгч чиглүүлэхээс гадна асуудал шийдвэрлэх болон конструктив хандлагын арга барилыг сургалтын үйл ажиллагаанд бүтээлчээр хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага байгааг судалгааны үр дүн харуулсан.

Эрүүл мэндийн хичээлээр шийдвэр гаргах чадвар эзэмших

¹Б.Нарантуяа, ¹А.Мөнхжаргал
Дорнод аймаг 8-р сургуулийн багш

Хураангуй

Эрүүл мэндийн хичээл нь амьдрах чадварт суурилсан боловсрол эзэмшүүлдэгээрээ онцлог юм. Иймд багш нарт сурагчдад эрүүл харилцааг бий болгох, эрсдэлд зан үйлээс татгалзах, ухаалаг шийдвэр гаргах зэрэг эрүүл зан үйл төлөвшүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх арга зүй бүхий хичээлийг хэрхэн чанартай зохион байгуулах вэ? гэсэн асуудал зүй ёсоор тулгарч байна.

“Миний шийдвэр” судалгаат хичээлээр бэлгийн хавьталд орох шийдвэр гаргах, түүний эрсдэлд үнэлгээ хийх, шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судлах агуулгын хүрээнд амьдралын жишээ баримт дээр тулгуурласан кейс дээр ярилцан, кейсийн баатрын өмнөөс хүүхдүүд зөв, эрсдэлгүй шийдвэр гаргах даалгаврыг боловсруулан суралцахуйн бүтээлч үйлээр дамжуулан мэдлэг чадвар эзэмшүүлэхээр төлөвлөн 2 жилийн хугацаанд 10-12-р ангийн 5 бүлэгт заан туршилаа.

Хичээлийг зохион байгуулахдаа сонгон авсан кейс анализ болон шийдвэрийн мод, шийдвэр гаргах алхам, эвлүүлгийн загварыг хослуулсан нь сурагчдаар эргэцүүлэн бодож, түүнд хариу өгч, дүн шинжилгээ хийж, гарах үр дүнд анализ хийж, дүгнэлт гаргуулж, тэдний хүүхдийн сурах үйл явцад дэмжлэг үзүүлж чадах эсэхийг судалсан.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа, хичээлийн явц ажиглалт, хэлэлцүүлгийн үр дүнд багшийн зүгээс шийдвэрийн мод загварыг сайжруулах, самбарын төлөвлөлтийг хийх, багшийн бэлтгэсэн кейс нь сурагчдын суралцах үйл явцад хэрхэн дэмжлэг үзүүлж буй эсэх, мөн сурагчдын гаргасан шийдвэрийн хувилбар, гаргасан алдаа, үл ойлгосон байдал, асуултанд хэрхэн хариулсан, шийдвэр гаргах чадварыг яаж үнэлэх, үнэлгээний шалгуурыг хэрхэн боловсруулах зэргийг нарийн тооцон хэд хэдэн засан сайжруулалтыг хийв.

Судалгаат хичээл бүрийн өмнө судалгаа авахад дунд зэргийн эрсдэлдтэй шийдвэрийг нийт сурагчдын 20-27 хувь нь гаргаж байсан бол судалгаат хичээлийн дараа харьцангуй эрсдэлгүй шийдвэр гаргасан сурагчдын тоо нэмэгдэж, өмнөх шийдвэр нь 13-18 хувь болтлоо буурч байсан.

Сурагчдын шийдвэр гаргах чадварт гарсан өөрчлөлтүүд:

- Шийдвэрлэх асуудлаа тодорхойлох
- Тухайн нөхцөлөөс үүсэж болох бүх хувилбар сонголт буюу шийдлүүдийг гаргах
- Шийдэл тус бүрээс гарах магадлалтай эерэг, сөрөг үр дагаврыг урьдчилан тооцоолох
- Тооцоолсон үр дагавруудад үнэлгээ дүгнэлт хийж, эцсийн шийдвэр гаргах чадварыг эзэмшихэд кейс анализ, шийдвэрийн мод загварыг ашигласан хичээлийн агуулга, арга зүйн төлөвлөлт дэмжлэг өгсөн.

Удиртгал

Эрүүл мэндийн боловсролын зорилго нь: “Тухайн хүнийг эрүүл аж төрөх, эрүүл мэндээ хамгаалах цогц чадамж бүхий иргэн төлөвшүүлэхэд оршино” гэсэн байдаг.³[Эрүүл мэндийн зөвлөмж, 2009] Тэгвэл амьдрах ухааны чадварт суурилсан эрүүл мэндийн боловсрол гэдэг нь хүний өдөр тутмын амьдралд тохиолдох хэрэгцээ шаардлага, хүндрэлүүдийг үр дүнтэйгээр шийдэх, тэдгээрт зохицох боломж олгодог сэтгэл зүйн болон нийгмийн чадварууд юм⁴.

Гэвч өнөөдөр өсвөр үеийхний эрүүл аж төрөх мэдлэг, чадварын түвшин, эрүүл зан үйлийн төлөвшил тийм ч сайнгүй байгаа нь дараах мэдээллээс харагдаж байна. Дорнод аймгийн өсвөр үеийнхний эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлуудаас дурьдвал: Эмэгтэйчүүдийн эмч П.Сэргэлэн: “2014 онд 97 өсвөр насны охид, 2015 онд 135 охид төрсөн бол 2016 оны эхний 8 сарын байдлаар 103 охин жирэмсэн гэж бүртгэгдсэн байна. Түүрүү жилийн байдлаар үр хөндүүлсэн охид 35 байсан бол одоо 2016 оны 8 сарын байдлаар 25 болсон байна. Сүүлийн жилүүдэд энэ байдал буурахгүй өсөх хандлагатай байна” гэж хэлсэн. ЭМГ-ын Нийгмийн эрүүл мэндийн хэлтсийн дарга Р.Уранчимэг: “<Эрүүл цус> аяны хүрээнд ЕБ-ын сургуулийн хүүхдүүдийг үзлэгт хамруулахад нэг сургуулиас 1-2, зарим сургуулиас 7-8 хүүхэд тэмбүү өвчинтэй гарч байсан” гэж мэдээлэв.

³ БСШУЯ, (2009). Эрүүл мэндийн боловсрол Зөвлөмж-1.Улаанбаатар.

⁴ Энхтайвны корпус, (2008) Амьдрах ухааны чадварууд 11 цуврал ном. Улаанбаатар

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: “2014 онд Дорнод аймгийн 9 сургуулиас НҮЭМ агуулгаар түвшин тогтоох шалгалт авахад гүйцэтгэлийн хувь нь дунджаар 61 хувьтай байгаа нь сурагчдад хангалттай түвшний мэдлэг, чадвартай байгаа боловч өсвөр үеийхний эрүүл зан үйлийн төлөвшил тийм ч сайнгүй байгаа нь дээрх эмч нарын мэдээллээс харагдаж байна. Иймд өсвөр насныханд зайлшгүй тохиолдох үерхэл, хайр дурлал, бэлгийн хавьтал, хорт зуршил зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэх мөч тулгарах үед зөв шийдвэр гаргах чадвар эзэмшээгүй, мэдлэг, чадвар нь надад хэрэгтэй би ашиглах ёстой гэсэн хандлага, итгэл үнэмшил бий болж төлөвшөөгүй учраас чадвар нь хэрэглээ болох магадлал багатай байгаа нь харагдаж байна.

Эрүүл мэндийн 27 багш нарын 21 буюу 78% нь нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, бэлгийн амьдрал, эрүүл харилцаа зэрэг сэдэвт хичээлүүдийг заахад багшид нэлээд бэрхшээлтэй бөгөөд энэ сэдвүүдийг орхигдуулах хандлага гардаг гэж хариулж байв. Ийм ч учраас өнөөдөр эрүүл мэндийн багш нарт хэрхэн хүүхдэд эрүүл зан үйл төлөвшүүлэхэд дэмжлэг үзүүлсэн арга зүйгээр хичээлийг чанартай зохион байгуулах вэ? гэдэг асуудал зүй ёсоор урган гарч байна.

Энэхүү шаардлагыг хангах хамгийн үр дүнтэй арга зам нь хүүхдэд зан үйлийг өөрчлөх онол, загвар дээр тулгуурласан арга зүйг хөгжүүлсэн хичээлийн судалгааг зохион байгуулах явдал байлаа. Ийнхүү зохион байгуулсан судалгаат хичээлүүдийн нэг болох 10-12-р ангид “Миний шийдвэр” сэдэвтэй эрүүл мэндийн судалгаат хичээлээр туршсан дүнг танилцуулж байна.

Хичээлийн санаа: Хүүхэд том болохын хэрээр өсвөр насандаа өөртөө хамааралтай маш чухал шийдвэрүүдийг гаргах нь ихсэх бөгөөд энэ нь тэдний амьдралд томоохон бэрхшээл үүсгэдэг билээ. Иймд өсвөр насныханд зайлшгүй тохиолдох үерхэл, хайр дурлал, бэлгийн хавьтал, хорт зуршил зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэх мөч тулгарах үед хэрхэн зөв шийдэж болох мэдлэг, чадвар эзэмшүүлэхэд туслах онол, загварыг судлах шаардлага гарав. Үүний тулд харгалзах судалгаат хичээлийн арга зүйг боловсруулав.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Хэрлэн сумын 8-р сургуулийн химийн багш Б.Нарантуяа миний бие сургалтын менежер А.Мөнхжаргал, эрүүл мэндийн багш Б.Баасанбат нартай хамтран хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийсэн. Үүнд: өсвөр насны хүүхдийн онцлогийг судлах, кейс анализд ашиглах жишээ, бодит түүх \өсвөр насныханд зайлшгүй тулгарах асуудлыг олж тусгах\, шийдвэр гаргах чадварыг хэрхэн үнэлэх, зан үйл, хандлагын өөрчлөлтийг хэрхэн судлах, шийдвэр гаргах загваруудыг судлав.

Шийдвэр гаргах үйл явц ба ерөнхий чадваруудыг үнэлэх шалгуур

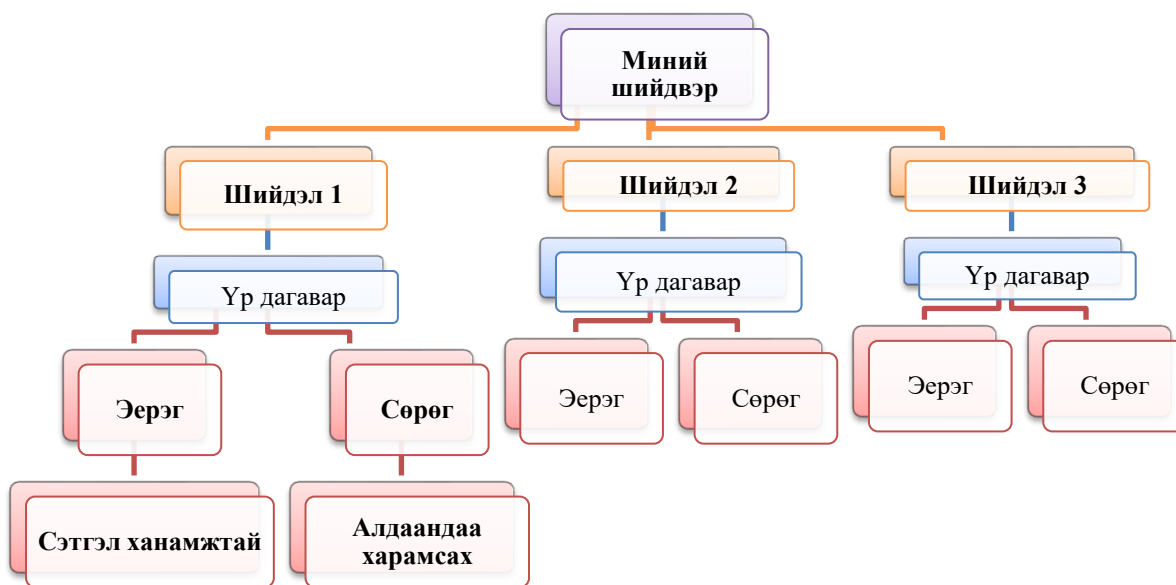
Алхам	Шийдвэр гаргах үйл явц ба ерөнхий чадварууд	Үнэлгээ	Жишээ: “Бэлгийн хавьталд орох эсэх” шийдвэрийн үнэлгээний шалгуур
1.	Шийдвэрлэх асуудал буюу гаргах гэж байгаа шийдвэрээ тодорхойлох	Асуудал оновчтой	Чимгээ Болдоогийнд очих эсэх шийдвэр гаргах
2.	Тухайн нөхцөлөөс үүсэж болох бүх хувилбар сонголт буюу шийдлүүдийг гаргах	Шийдэл ба шийдлийн тоо	5 шийдэл гаргах: Шийдэл 1: Энэ удаа очихоос татгалзах Шийдэл 2: Бэлгэвчтэй бэлгийн хавьталд орох Шийдэл 3: Хамгаалтгүй бэлгийн хавьталд орох Шийдэл 4: Тэвчих Шийдэл 5: Хүчирхийлэлд өртөх
3.	Шийдэл тус бүрээс гарах магадлалтай эерэг, сөрөг үр дагаврыг урьдчилан тооцоолох	Үнэн мэдээлэл дээр тулгуурласан	Сөрөг үр дагаварт: <ul style="list-style-type: none"> • Хүсээгүй жирэмслэлт түүнээс үүсэх эрсдэл • Үр хөндөлт түүний хор уршиг • БЗДХ түүний хор уршиг • Сэтгэл санааны хохирол • Нийгмийн хохирол \нэр хүнд, найз нөхдөө алдах гэх мэт\ зэргийг тооцоолсон байдал

4.	Шийдэл тус бүрээс гарсан эерэг, сөрөг үр дагавруудад анализ хийж, үнэлгээ дүгнэлт хийх, эцсийн шийдвэр гаргах мөч	Шийдэл бүрийг эрсдэлээр нь үнэлэх	<ul style="list-style-type: none"> • Шийдэл 1. Энэ удаа очихоос татгалзах шийдвэрийг гаргах • Шийдэл 4. Тэвчих • Шийдэл 3. Бэлгэвчтэй бэлгийн хавьтал
----	---	-----------------------------------	--

Шийдвэр гаргах тусгай чадваруудыг үнэлэх шалгуур

Шийдвэр гаргах тусгай чадварууд		Кейсийн өгөгдөл
1	Шийдвэрлэх асуудлын ач холбогдолоор ангилах чадвар	<ul style="list-style-type: none"> • Бэлгийн хавьталд орох эсэх • Болзоонд явах эсэх • Архи уух • Тамхи татах • Хүсэл ба шаардлага • Найзаа сонгох • Сэтгэл хөдлөл, уур бухимдлаа гаргах
2	Тухайн шийдвэрлэх асуудлын талаар хангалттай мэдээлэл цуглуулах	
3	Эрсдлийг үнэлэх, аливаа асуудлын эрсдэл болон гарч болох хор уршгийг, түүний үр ашиг, өгөөжөөс бага байхаар тооцоолох	
4	Шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлс түүний сайн, мууг ялгаж чаддаг, бусдын ятгалтад өөртөө итгэлтэй хариулт боловсруулах	

Судалгаат хичээл: 2010 онд анх зүүн бүсийн эрүүл мэндийн багш нарын сургалтад Хэнтий аймгийн Тэмүүжин цогцолбор сургуулийн 10-р ангид, 2015 онд Дорнод аймгийн Хэрлэн сумын 8-р сургуулийн 12 а,б анги, 11 а,б ангиуд, 2016 онд 12 г,д ангиудад зааж туршиж хичээлийн хөтөлбөрөө хэд хэдэн удаа дахин засаж сайжруулсан. Судалгаат хичээлд ажиглагч болон зөвлөхөөр Хэрлэн сумын 6-р сургуулийн сургалтын менежер Я.Наранбаяр, 8-р сургуулийн сургалтын менежер А.Мөнхжаргал, БСУГ-ын БУ-ны мэргэжилтэн Х.Баясгалан, мөн аймгийн эрүүл мэндийн багш нар судалгаат хичээлд оролцсон болно.

Бүдүүвч 2. Шийдвэрийн мод⁵

⁵ Энхтайвны корпус, (2008) *Амьдрах ухааны чадварууд* 11 цуврал ном. Улаанбаатар

“Итгэл үнэмшлийн онол”

	“Миний шийдвэр” хичээлийн агуулга, арга зүйгээр сурагчдад төлөвшүүлэх хандлагын өөрчлөлт
Өртөмхий гэдгийг мэдэх	Шийдвэр гаргах чадварт эзэмшээгүй байх эсвэл яаран шийдвэр гаргаснаар хүн өөрөө хүсээгүй үр дагавар бүхий урьдчилан тооцоолоогүй байсан нөхцөл байдалд орчихсон байх магадлалтай. Буруу шийдвэр гаргаснаар ямар ч хүн хожим харамсах, засаж болохгүй алдаа гаргаж болно. Хамгийн энгийн хариуцлагагүй шийдвэр, амьдралд чинь хамгийн том хор уршиг болж болно гэдгийг ойлгуулах.
Хор хөнөөлийг мэдэх	Хэрвээ чи хэн нэгэнтэй болзоонд явах, эсвэл хорт зуршилт ганцхан удаа өртөхөд, нэг л удаа бэлгийн хавьталд орсноор үүсэх эрсдэл, ийм аюултай юм байна гэдгийг кейс буюу өгүүллэг ашиглан ихэвчлэн амьдралд тохиолдох үйл явдлыг дүрслэн харуулснаар, сурагчдад үүний талаар эргэцүүлэн бодож, эрсдэлийг үнэлж, түүнд хариу өгч, дүн шинжилгээ хийх замаар ойлгуулах.
Аюултай гэдгийг ойлгох	Аливаа асуудлын эрсдэлийг үнэлэх, гарч болох хор уршгийг тооцоолох.Тухайн шийдвэрээс гарсан шийдэл бүрт гарах сөрөг үр дагаврыг тооцоолсноор надад ийм зүйл тохиолдож болох юм байна, тэгвэл ямар аймаар, хэцүү болохыг ухааруулах.
Ач тусыг мэдэх	Ухаалаг шийдвэр гаргахад тус болдог зүйлийг мэдэх. Шийдвэр гаргах чадвар сайтай хүн өөрсдийн бодол, үнэт зүйлстэй нийцсэн байх, шийдвэр гаргах үйл явцад өөрөө идэвхтэй оролцох, цаг хугацаагаа зөв сонгох, аль шийдвэр чухал ач холбогдолтойг мэддэг, нэгэнт гаргасан шийдвэрээ бусад хүний сөрөг нөлөөнд автахгүй хэрэгжүүлэх чадвартай болно.
Саад бэрхшээлүүдийг тооцох	Шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлс түүний сайн, мууг ялгаж чаддаг, бусдын ятгалтад өөртөө итгэлтэй хариулт боловсруулах. Энэ зан үйлийг хэвшүүлэхэд ч бас ийм саад учирч болох юм байна. Гэхдээ ач тус нь саад бэрхшээлээсээ илүү их байна гэдгийг хүүхдээр өөрөөр нь тооцуулан олуулах. Эдгээр үйл ажиллагааны дүнд хүүхэд зан үйлээ өөрчлөх хүсэл төрж, оролдлого хийж эхлэх боломжийг олгохоор хичээлийг төлөвлөв.

Судалгааны ерөнхий үр дүн

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт: 2013 оны 12-р сард 10-р ангид, 2015 онд 11, 12-р ангиудад заагдсан судалгаат хичээлийн арга зүй, төлөвлөлтөд гол сайжруулалт хийгдсэн бөгөөд зарим сайжруулалтыг дор танилцуулав.

11-р анги: “Миний шийдвэр” сэдэвт хичээл

1. Сэдэлжүүлэлт хэсэгт анх “Долоо хэмжиж нэг огтол” гэсэн хэлц үгийн утгыг сурагчдаар тайлбарлуулж байсан бол дараа дараагийн хичээлийн явцад харьцуулах аргаар “Бага нас” болон “Өсвөр нас”-д гаргадаг өөрийн шийдвэрүүдийг жагсаан бичих даалгавар өгсөн. Ингэснээр сурагчид “Том болохын хэрээр эцэг эхээс хамаарах хамаарал нь багасаж, өөртөө холбоотой чухал шийдвэрүүдийг гаргадаг болох нь ихсэж байна.” гэсэн дүгнэлтийг тулгуур мэдээлэлгүй хийж байсан.
2. Сурагчдаар шийдвэрлүүлэх асуудлыг тодорхойлсон кейсийг дахин зохиож, боловсронгуй болгосноор гарч ирэх бүх хувилбар шийдлийн тоо олон болсон.
3. Шийдэл тус бүрт гарах сөрөг болон эерэг үр дагавруудыг нарийн тооцоолж гаргахад сурагчдын дунд хэлэлцүүлэг явуулж, бусадтай санаа бодлоо солилцох нь чухал байв.
4. Эцсийн шийдвэрийг гаргах мөчид сурагчдаас ил тод санал авсан. Гэвч бэлгийн хавьтал бол хувь хүний өөрсдөө шийдэх ёстой хувийн нууц байх сонголтыг зөрчсөн учраас тухайн хүний шийдвэрийг өөр хүнд хэлж, ангийнхантайгаа хуваалцах шаардлага тавигдахгүй байхаар нууц, нэргүй санал авсан.
5. Үерхэл нөхөрлөл, хайр дурлал нь хүнийг зөв таних, өөрийн найзаа зөв сонгох нь чухал болохыг харуулсан дасгалыг нэмж оруулав.
6. Эцсийн зөв шийдвэр гаргахад туслах зорилгоор сурагчдад багшийн зүгээс хамгийн эрсдэл багатай шийдвэр аль болохыг дүгнэх. Судалгаанаас нийт сурагчдын 31% нь тэвчих гэдгийг

сонгож байсан. Учир нь тэвчих гэдэг нь аль нэг нь биш хоёулаа санал нийлэх явдал учир хүчирхийлэлд өртөх боломжтой.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа:

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
<u>Хичээлийн эхлэл хэсэг:</u>	
Хүн бүр насан туршдаа ямар нэгэн шийдвэрийг байнга гаргаж байдаг. 1.Бага насны хүүхэд ямар шийдвэр гаргаж болох вэ? 2.Тэгвэл та нар ямар шийдвэр гаргах тохиолдол байдаг вэ?	<ul style="list-style-type: none"> • Амьдралын энгийн мэдлэгээ сэргээн санах, эргэцүүлэх сэдэл төрүүлэх • Юмс үзэгдлийг харьцуулах чадварт тулгуурлан дүгнэлт гаргуулах. Ямар тоглоомоор тоглох, ямар хувцас өмсөх, хэнтэй нөхөрлөх, мэргэжилээ сонгох гэх мэт • <u>Дүгнэлт гаргах:</u> Хүүхдүүд өсөж том болохын хэрээр өөртөө холбоотой чухал шийдвэрүүдийг өөрсдөө гаргах нь ихэсдэг.
<u>Хичээлийн өрнөл хэсэг:</u>	
Кейс дээр ажиллах үед сурагчид өгүүлэгийн гол баатрын өмнөөс зөв шийдвэр гаргах даалгавар авах бөгөөд үүний тулд шийдвэр гаргах алхмын дагуу, эргэцүүлэн бодож, дүн шинжилгээ хийх ёстой.	<ul style="list-style-type: none"> • Шийдвэр гаргах алхам, эвлүүлгийн аргад суралцах • Боломжит бүх хувилбар, шийдлүүдийг тодорхойлох • Тухайн шийдэл тус бүрээс гарч болох эерэг болон сөрөг үр дагаврыг нарийн тооцоолох • Сөрөг үр дагавраас үүсэх эрсдэлд үнэлгээ өгөх чадварт суралцах.
<u>Хичээлийн төгсгөл хэсэг:</u>	
Эцсийн шийдвэрийг гаргахдаа яагаад үүнийг сонгох болсон шалтгаан итгэл үнэмшил, хандлагыг тодорхойлох.	<ul style="list-style-type: none"> • Буруу шийдвэр хор хөнөөл, аюултай гэдгийг ойлгуулах, зөв шийдвэр гаргахад саад ба тус болох хүчин зүйлсийг тодорхойлох.

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал

Хичээлийн үеийн протоколын зарим хэсгээс эшлэл хийж, тайлбарлах байдлаар хичээлийн төлөвлөлтийг хэрэгжүүлсэн байдлыг дор үзүүлэв.

Эшлэл 1. Хичээлийн эхлэл хэсэг

Баги: “Долоо хэмжиж, нэг огтол” хэлц үгийг тайлбарлана уу.

Хариулт 1: Аливаа асуудалд сайн бодож шийдэх хэрэгтэй.

Хариулт 2: Ажил хийхдээ нарийн тооцоотой хийх.

Хариулт 3: Сонголт хийхдээ маш сайн бодож шийдэх.

Баги: Бага насны хүүхэд өөрөө шийдвэр гаргах ямар тохиолдол байж болох вэ? Тэгвэл та нарт шийдвэр гаргах ямар тохиолдол байдаг вэ?

Хариултауд:

Бага насанд гаргадаг шийдвэрүүд	Өсвөр насанд гаргадаг шийдвэрүүд
<p>Тоглоомоо сонгох Найзаа сонгох Идэх юмаа сонгох</p>	<p>Хэнтэй найзлахаа сонгох Хичээлээ таслах эсэх Тамхи, архи хэрэглэхээ сонгох Хичээл, даалгавраа хийхээ сонгох Хувцсаа сонгох Болзоонд явахаа сонгох Бэлгийн харьцаанд орох эсэх Мэргэжил, сургуулиа сонгох Хичээлээ сонгох гэх мэт</p>

Эшлэл 2. Хичээлийн өрнөл хэсэг

Хичээлийн энэ хэсэгт багшийн зүгээс чиглүүлэх зорилгоор кейс өгч сурагчдад тухайн асуудлыг шийдэж болох бүх хувилбар шийдлүүдийг гаргаж ирэх санал болгоно.

Кейс-1

Чимгээ 16 настай 11-р ангид сурдаг жирийн даруухан охин юм. Болдоо бол 17 настай, царайлаг бас спорт, сурлагадаа сайн, хүн бүхний танил сурагч байлаа. Түүний хувьд охидтой үерхэх нь ердийн зүйл бөгөөд олон охидын мөрөөдөл болсон хөвгүүн байв. Болдоо Чимгээд маш ихээр таалагддаг бөгөөд үүнийгээ нуухын аргагүй. Сүүлийн 3 сараас Болдоо Чимгээд их дотно хандах болсон. Чимгээгийн хувьд тэнгэрийн од шүүрсэн мэт их баяртай явдал болсон. Өнгөрсөн 7 хоногт Болдоо Чимгээг гэртээ очиж хонохыг санал болгосон. Учир нь Болдоогийн гэрийнхэн нь хөдөө явсан тул тэр ганцаараа байлаа. Тэгвэл Чимгээ ямар шийдвэр гаргах бол?

Багш: Та нар Чимгээгийн оронд байвал ямар шийдлийн хувилбарууд гаргаж болох вэ?

Хариулт 1: Шийдэл 1. Чимгээ яваад хэрэггүй дээ энэ удаа татгалзах хэрэгтэй.

Хариулт 2: Шийдэл 2. Чимгээ явах хэрэгтэй, эс тэгвээс Болдоог алдана. /Хэрэв зөвшөөрвөл 2а, 2б, 2в шийдлүүд гарна./

Хариулт 3: Шийдэл 2а. Чимгээ бэлгэвч аваад явах хэрэгтэй.

Хариулт 4: Шийдэл 2б. Чимгээ түүнд хайртай, итгэдэг тул бэлгэвч хэрэггүй.

Хариулт 5: Шийдэл 2в. Чимгээ хүсэхгүй байгаагаа ойлгуулахад, тэр хүчлэхгүй байж магадгүй.

Шийдэл 1: Чимгээ яваад хэрэггүй дээ энэ удаа татгалзах хэрэгтэй.

сөрөг үр дагавар

Хариулт 1: Найзын холбоо тасрах

Хариулт 2: Чимгээг тоохгүй болох

Хариулт 3: Чимгээ хайртай хүнээсээ сална

эерэг үр дагавар

Хариулт 1: Ямар нэгэн эрсдэлд орохгүй

Хариулт 2: Хүсээгүй жирэмслэлтээс хамгаалагдана, БЗДХ тусахгүй.

Шийдэл 2а: Чимгээ бэлгэвч аваад явах хэрэгтэй.

сөрөг үр дагавар

Хариулт 1: Бэлгэвчээ буруу хэрэглэвэл эрсдэлтэй. \Жирэмслэх, БЗДХ

Хариулт 2: Эрт бэлгийн хавьталд ороход муу

эерэг үр дагавар

Хариулт 1: Найзын харилцаа хэвээр байна.

Хариулт 2: Тэр хоёр дотно болно.

Багш: Гаргасан шийдэл тус бүр дээр гарах эерэг болон сөрөг үр дагавруудыг тооцоолно уу.

Эшлэл 3. Хичээлийн төгсгөл хэсэг

Хичээлийн энэ хэсэгт гаргасан шийдэл бүрийн эерэг болон сөрөг үр дагавруудыг харьцуулан үзсэний үр дүнд одоо эцсийн зөв шийдвэр гарах цаг иржээ.

Багш: Одоо бүгдээрээ эцсийн шийдвэрийг гаргах цаг боллоо?

Хариулт 1: Шийдэл 1. Чимгээ яваад хэрэггүй дээ энэ удаа татгалзах хэрэгтэй.

Хариулт 2: Шийдэл 2а. Чимгээ бэлгэвч аваад явах хэрэгтэй.

Хичээлийн дүгнэлт хэсэгт багш хоёр хүний зураг харуулна.

Багш: Энэ эрэгтэй, эмэгтэй хоёр хүний аль нь гэмт хэрэгтэн, аль нь багш хүн бэ? Яагаад.

Хариулт 1: Эмэгтэй нь багш учир нь гадаад байдал нь даруухан, цэвэрхэн хувцастай байна.

Хариулт 2: Эрэгтэй нь гэмт хэрэгтэн учир нь нүдний харц ширүүн, муухай хувцастай гэх мэт

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

Багш: Энэ хоёр хүний аль нь ч гэмт хэрэгтэн юмуу, багш биш бөгөөд зүгээр жирийн хүмүүс юм. Энэ дасгал ажлаар та нар найз нөхдөө сонгох, эсвэл хайр дурлалын асуудалд ямар дүгнэлт хийж болох вэ?

Шийдэл 26: Чимгээ түүнд хайртай, итгэдэг тул бэлгэвч хэрэггүй.

сөрөг үр дагавар

Хариулт 1: Хүсээгүй жирэмслэлтээс болж ээж болбол сургууль завсардах, ажил мэргэжилгүй болох, санхүүгийн хямралд орох

Хариулт 2: Бэлгийн замаар дамжих халдварт өвчин тусна.

Хариулт 3: Сэтгэл санааны дарамтад орох.

Хариулт 4: Бусдад гадуурхагдах, найз нөхөдгүй болох.

Хариулт 5: Жирэмсэн болоод үр хөндүүлэх бол бие махбод болон сэтгэл санаагаар хохирох, үргүйдэл үүснэ.

Хариулт 6: Амиа хорлох

Хариулт 7: Эцэг, эхтэйгээ маргалдах

эерэг үр дагавар

Хариулт 1: Тэр хоёр дотно болно.

Хариулт 2: Найзууд хэвээрээ байна.

Хариулт 3:

Хариулт.1: Хүнийг гаднаас нь хараад юм уу эсвэл нэг хоёр уулзсанаар таньж дүгнэх боломжгүй юм.

Хариулт 2: Жинхэнэ сайн найзыг танихад удаан үерхэж, нөхөрлөж мэднэ.

Хариулт 3: Эхлээд үнэхээр хайртай юм шиг байснаа, цаг хугацаа өнгөрөхөд тэр нь хуурамч болох тул жинхэнэ хайр мөн үү, биш үү гэдэгт итгэлтэй болох нь чухал

Хариулт 4: Тухайн хүнийхээ тухай үнэн мэдээлэл олж авах, жинхэнэ мөн чанарыг танихын тулд удаан үерхэж нөхөрлөх, гэхдээ жирийн найзууд шиг байх.

Багш: Хүний сайныг нөхөрлөн байж таньдаг, морины сайныг унан байж мэддэг гэдэг ардын зүйр үгээр хичээлийг дүгнэх болно. Зөв, ухаалаг шийдвэр гаргахад юу саад болдог, юу тус болдог тухай мэдээллийг сурагчдаар ялгуулах дасгалыг оруулав.

Шийдэл 2в: Чимгээ хүсэхгүй байгаагаа ойлгуулахад, тэр хүчлэхгүй байж магадгүй.

сөрөг үр дагавар

Хариулт 1: Бэлгийн хүчирхийлэлд өртөж болзошгүй

Хариулт 2: Харилцаанд маргаан үүсэх

Хариулт 3: Сэтгэл санааны дарамтад орох

Хариулт 4: Болдоо гэмт хэрэгтэн болох

эерэг үр дагавар

Хариулт 1: Бие биеэ хүндлэх

Хариулт 2: Илүү дотно найз болох

Хариулт 3: Итгэлцэл бий болох

Хариулт 4: Зөвхөн үнсэлцэх

Дүгнэлт

Эрүүл мэндийн боловсрол олгох арга зүй нь оролцоонд тулгуурласан, сурагчдын бүтээлч үйл ажиллагааны шинжтэй байх нь чухал бөгөөд тухайн агуулгын хувьд хамгийн тохиромжтой байх арга зүйг сонгох нь зүйтэй билээ. Ингээд зохиосон кейс анализ, шийдвэр гаргах алхам, шийдвэрийн мод загварын арга зүй нь хүүхдийн сурах үйл явц, хандлагад өөрчлөлт гарч байв.

Тухайлбал “Миний шийдвэр” судалгаат хичээлээр бэлгийн хавьтал орох шийдвэр гаргах, түүний эрсдэлд үнэлгээ хийх, шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судлах агуулгын хүрээнд амьдралын жишээ баримт дээр тулгуурласан кейс дээр ярилцан кейсын баатрын өмнөөс хүүхдүүд хэрхэн зөв,

эрсдэлгүй шийдвэр гаргаж, бүтээлчээр суралцахуйн үйлийг хэрэглүүлснээр сурагчдын мэдлэг чадварт өөрчлөлт гарч байгааг тогтоосон.

Сурагчдаас “Шийдвэр гаргах” сэдвийн хүрээнд шийдвэр гаргах тусгай 4, ерөнхий 4 шалгуураар, кейс дээр анализ хийх даалгавраар үнэлэхэд 11-р ангийн 45 сурагчид гүйцэтгэлийн хувь- 75,2%, 10-р ангийн 56 сурагчийн гүйцэтгэлийн хувь- 69,7% байв.

Судалгаат хичээл бүрийн өмнө судалгаа авахад дунд зэргийн эрсдэлдтэй шийдвэрийг нийт сурагчдын 20-27 хувь нь гаргаж байсан бол судалгаат хичээлийн дараа харьцангуй эрсдэлгүй шийдвэр гаргасан сурагчдын тоо нэмэгдэж, өмнөх шийдвэр нь 13-18 хувь болтлоо буурч байсан.

Сурагчдын шийдвэр гаргах чадварт гарсан өөрчлөлтүүд:

- Шийдвэрлэх асуудлаа тодорхойлох
- Тухайн нөхцөлөөс үүсэж болох бүх хувилбар сонголт буюу шийдлүүдийг гаргах
- Шийдэл тус бүрээс гарах магадлалтай эерэг, сөрөг үр дагаврыг урьдчилан тооцоолох
- Тооцоолсон үр дагавруудад үнэлгээ дүгнэлт хийж, эцсийн шийдвэр гаргах чадварыг эзэмшихэд кейс анализ, шийдвэрийн мод загварыг ашигласан хичээлийн агуулга, арга зүйн төлөвлөлт дэмжлэг өгсөн.

Ном зүй

1. БСШУЯ, (2009). *Эрүүл мэндийн боловсрол Зөвлөмж-1*. Улаанбаатар.
2. Н.Нэргүй, Ч.Нямгэрэл, Ш.Оюунцэцэг, Ө.Цэндсүрэн, Л.Сувдаа, Я.Нарангэрэл, Х.Баясгалан, Ц.Намжилдорж, Д.Энхтуяа. (2013). *Багилахуйн хөгжил: Багилахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааны менежмент*. Улаанбаатар.
3. Энхтайвны корпус, (2008) *Амьдрах ухааны чадварууд* 11 цуврал ном. Улаанбаатар.
4. Ч.Чимэдлхам, Э.Мөнгөнтулга, Д.Мөнхжаргал, В.Лхамсүрэн, Д.Нарантогтох (2012) *Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургуулийн 10-12 дугаар ангийн эрүүл мэндийн сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөр, зөвлөмж*. Улаанбаатар.

ГУРАВ. СУРГУУЛЬД СУУРИЛСАН ХИЧЭЭЛИЙН СУДАЛГАА

Сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгож, туршсан нь

Л.Сувдаа, Сэлэнгэ аймгийн Дулаанхаан тосгоны бүрэн дунд сургуулийн сургалтын менежер

Хураангуй

БСШУЯ, Японы ЖАЙКА ОУБ хамтран хэрэгжүүлсэн “Сурагчдын суралцахуйг дэмжих арга зүйн хөгжил”, “Багшлахуйн арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэх тогтолцоог бэхжүүлэх нь” төслийн хүрээнд хичээлийн судалгаанд оролцож, зохион байгуулж, МУИС, МБИС, япон багш нартай хамтран ажиллаж олж авсан мэдлэг, мэдээлэл, дадлага дээрээ тулгуурлан сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааг БСГ ажиллаж байхдаа 2012-2013 оны хичээлийн жилээс эхлэн туршиж байна. Анхдугаар эрдэм шинжилгээний бага хуралд Сэлэнгэ аймгийн сургуулиудын 7 дугаар ангийн сурагчдын чадварыг тогтоож, түүний мөрөөр ажилласан тухай илтгэсэн бөгөөд 2013-2014 оны хичээлийн жилээс эхлэн ажиллаж байгаа сургуульдаа сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааг туршиж байна. Сургуульд суурилсан хичээлийн судалгаа хийсэн явцаас ажиглахад багш нарын үйл ажиллагаа зорилготой, судалгаатай болох хандлага гарч байна. Багш хүн өдөр болгон ээлжит хичээлээ заагаад л урсгалаараа явах биш, хичээл заах явцаа байнга судалгаа хийж, үр дүнг тооцож ажиллах нь хүүхдийг зорилготой, чиглэлтэй болгон төлөвшүүлэх гол арга юм. Сургалтын менежерийн зүгээс багш нарыг судалгааны ажлын наад захын арга барилтай болгохыг хичээж ажилласан. Үүний үр дүнд энэ хичээлийн жилд нийт багш нарын 68,8 хувь нь сургалтын үйл явцад сурагчдаа ажиглаж, мэдлэг чадварт гарсан ахиц, амжилтыг тооцсон илтгэл тавьсан. Бусийн багш нарын илтгэлийн уралдаанд 2014 онд 1 багш 2 дугаар байр, 2015 онд 1 багш 1 дүгээр байр, аймгийн багш нарын илтгэлийн уралдаанд 1 багш тусгай байр эзэлсэн нь хийсэн ажлынхаа үр дүнг бусдад хургаж эхэллээ гэж үзэж байна.

Удиртгал

Боловсрол соёл шинжлэх ухааны яам, Японы ЖАЙКА ОУБ хамтран хэрэгжүүлсэн “Сурагчдын суралцахуйг дэмжих арга зүйн хөгжил”, “Багшлахуйн арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэх тогтолцоог бэхжүүлэх нь” төслийн хүрээнд хичээлийн судалгаа хийх арга зүй манай сургууль багш нарын дунд түгэн дэлгэрч биеллээ олж байгаа билээ.

“Багшийн хөгжил хөтөлбөр” – т заасан “Хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх арга барилтай багш төлөвшүүлэх зорилг”¹ -ыг хэрэгжүүлэх гол арга замын нэг нь хичээлийн судалгаа гэж үзэж байна. Манай сургуулийн багш нар хичээлийн жилийн эхэнд сургуулиараа хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгох, сурагчдын гарааг тогтоох ажлыг 3 дахь хичээлийн жилдээ туршиж байгаа бөгөөд энэхүү 3 дахь удаагийн бага хуралд өөрийн сургууль дээр хэрэгжүүлж байгаа хичээлийн судалгааны явц, түүний үр дүнгийн талаар хичээлийн судалгаа хийж байгаа бусад сургууль багш нартай хуваалцах, мөн бусдын сайн туршлагыг судлах зорилготой бичлээ.

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Хүүхэд бүрийг зорилготой, жигд хөгжүүлэхэд багш нар арга зүйн хувьд нэгдэн ажиллаж, улмаар сурагч бүрийн мэдлэг, чадварыг ахиулах арга замыг боловсронгуй болгох хэрэгцээ манай сургуульд байсан учир багш нар хамт олноороо хэлэлцээд, хүүхдийг амжилттай сургахын тулд тэдэнд дэмжлэг үзүүлж ажиллахын тулд бид юунаас эхлэх вэ? гэдгийг хэлэлцээд “Би чадна – амжилтын гараа” сурагч бүрийг оношлох, түвшинг нь тогтоох судалгаа хийж, түүний мөрөөр ажилласан.

№	Хичээлийн жил	Би чадна – амжилтын гараа	
		Сонгосон судлагдахуун	Хамрах хүрээ
1	2013-2014	Математик, монгол хэл, физик, ТНУ, хими, биологи, хөгжим, биеийн тамир, англи хэл, мэдээлэл зүй, орос хэл, технологи, эрүүл мэнд, биологи	6-10 дугаар ангийн 102 сурагч, 11 багш
2	2014-2015	Математик, монгол хэл, физик, ТНУ, биеийн тамир, англи хэл, мэдээлэл зүй, орос хэл	6-11 дүгээр ангийн 132 сурагч, 8 багш
3	205-2016	Математик, монгол хэл, физик, ТНУ, хими, биологи, англи хэл, мэдээлэл зүй, орос хэл	6-12 дугаар ангийн 118 сурагч, 9 багш

Эерэг үр дүн гарахад зарцуулсан хугацаа: 1 хичээлийн жил

Энэ судалгааг 2014 оны 9 дүгээр сараас эхлэн 2015 оны 5 сар хүртэл хийсэн.

Хэрэгжүүлсэн байдал

2013-2014 оны хичээлийн жилээс эхлэн сурагч бүрийн эзэмшсэн байвал зохих суурь чадваруудыг тогтоож, сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгон ажиллая гэж хамт олноороо шийдээд, сурагч бүрийн гарааг тогтоосон. Энэ ажлаа багш нарын саналаар “Би чадна – амжилтын гараа” гэж нэрлэсэн.

2013-2014 оны хичээлийн жилд сурагч бүрийн суурь чадварыг уншаад ярих, сонсоод бичих чадваруудаар тогтооход сонсоод бичих чадвар доогуур байсан тул сурагчдынхаа сонсоод бичих чадварыг сайжруулах туршилт хийсэн. Багш нар хичээлээрээ сурагч бүрийн сонсоод бичих чадварыг сайжруулах зорилт тавин ажиллаад үр дүнг нь хэлэлцэхэд сурагч бүрийн зөв бичих чадвар доогуур байгааг багш нар олж харсан бөгөөд дараагийн хичээлийн жилд сурагчдыг хэрхэн алдаагүй бичүүлэх вэ?, гэдэг асуудал гарч ирсэн.

Сонсоод ойлгосноо бичих

Чадварт харгалзуулан өнөө	Анги					Бүгд	Хувь
	6	7	8	9	10		
3	6	35	90	97	39	267	8,04
2-2,5	45	43	148	137	55	428	28,9
1-1,5	101	58	254	276	96	785	53,4

2014-2015 оны хичээлийн жилд сурагч бүрийн алдаагүй зөв бичих чадварыг сайжруулахын тулд сургуулийнхаа зорилгод тусгасан бөгөөд бүх багш нар хичээлээр сурагч бүрийг алдаагүй бичүүлэх жигд шаардлага тавин ажилласан. Мөн талархалын мэндчилгээ, мэдээллийн самбар зэрэгт алдаагүй бичихийг сурагчдад анхааруулсан. Сурагч бүр энэ хичээлийн жилийн зорилгыг мэдэж, бас хэрэгжүүлэхийн тулд хичээн ажилласан.

Алдаагүй бичдэг болсон байдлын харьцуулалт

Анги	2014 оны 10 сар	2015 оны 4 сар
6	42	64
7	27	14,7
8	24	56
9	27	30
10	45	50
11	44	57
Бүгд	34,8	45,3
Ахиц		10,5

2014-2015 оны хичээлийн жилд алдаагүй бичүүлэх зорилт тавин ажиллаад дүгнэж үзэхэд сурагч бүрийн ойлгож унших чадвар хангалтгүй байгааг багш нар илрүүлсэн. Өмнөх хичээлийн жилийн сурагч бүрийг алдаагүй зөв бичүүлэх явцдаа ажигласан ажиглалтаар сурагч бүрийн даалгавар гүйцэтгэх хурд удаан байгаа нь илэрсэн. Энэ нь аливаа зүйлийг ойлгож унших чадвартай холбоотой байна гэдэг дүгнэлтэд хүрсэн.

Мөн өмнөх хичээлийн жилээс багш нарын арга зүйд гарсан нэг өөрчлөлт бол хичээл зааж байгаа багш хүүхдийг хөгжүүлэх тодорхой нэг чиглэлтэй болж, хичээлд суусан багш нар тэр чиглэлийн дагуу хүүхдээ хэрхэн хөгжүүлж байгааг нь ажиглаж, туршлага судалж, санал бодлоо хэлдэг болсон. Хүүхэд хөгжүүлэх чиглэлийг хичээлийн жилийн эхэнд тухайн багш сурагчдаа ажиглаж оношилсны үндсэн дээр гаргаж, судалгаат хичээл эхлэхээс өмнө багш нарын өрөөнд ил байрлуулдаг.

2015-2016 оны хичээлийн жилд өмнөх хичээлийн жилд хийсэн хичээлийн судалгааны үр дүнд “Сурагчдын ойлгож унших чадварыг сайжруулах” хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгон авсан

Судалгааны үр дүн

2013-2014 оны хичээлийн жил: Багш бүр сурагчдыг мэдлэг, чадварын хувьд “оношилсон” нь тэднийг хэрхэн хөгжүүлэх талаар чиглэлтэй болж, багшийн ажил ч бас ямар үр дүнд хүрэхээ урьдчилан харсан, зорилготой болсон.

2014-2015 оны хичээлийн жил: Өмнөх хичээлийн жил сурагч бүрийн сонсоод бичих чадварыг хөгжүүлэх ажлын хүрээнд сурагч бүрийн бичих хурд удаан, алдаатай бичиж байгааг илрүүлсэн тул бид эргээд алдаагүй бичүүлэх ажлыг хийж эхэлсэн. Ажлынхаа доголдож байгаа талыг олж харсан нь бидний хийсэн ажлын үр дүн юм.

2015-2016 оны хичээлийн жил: Өмнөх хичээлийн жилийн ажиглалтаас сурагч бүрийн даалгавар гүйцэтгэх хурд удаан байгааг илрүүлсэн. Энэ нь сурагч бүрийн ойлгож унших чадвар хангалтгүй байгаагаар холбоотой байсан. Өмнөх хичээлийн жилд хийсэн хичээлийн судалгааны үр дүнд энэ хичээлийн жилийн хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгон авсан.

Дүгнэлт

Багш нарын судалгааны ажил хийх арга барилд ахиц гарсан. Үүнд:

- Ээлжит хичээл дээрээ ажиглалтын хуудас хөтөлдөг
- Хичээлээрээ сурагч бүрийн түвшин түвшинд тохирсон даалгавар боловсруулж ажилладаг

Багшийн үйл ажиллагааны зорилго тодорхой болсон. Үүнд:

- Үзүүлэхийн тулд хичээлд бэлтгэх биш, эцсийн үр дүн хүүхдэд гарсан ахиц өөрчлөлт гэдгийг ухаарсан.
- Багшийн ажил сурагч бүр хэрхэн чадваржиж байгаагаар хэмжигдэнэ.

Сургалтын менежер сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааны сэдвийг сонгон хэрэгжүүлэхэд дараах асуудлуудад анхаарч ажилласан.

- Судалгаат хичээл, “Үзүүлэх хичээл” –ээс ялгаатай гэдгийг ойлгуулсан.
- Багш бүрийг хичээлээр хүүхдийг ажиглах чиглэлтэй болгосон.
- Багш бүр хичээлийг арга зүйн талаас харж, хэлэлцүүлэгт оролцох арга барилтай болоход нь дэмжлэг үзүүлдэг.

Энгийнээс нарийнд, доороос дээшээ, тасралтгүй явагдаж, сайн туршлагаа улам бататган, дадал хэвшил болгож, үр дүн муутай цаг барсан ажлуудыг орхих замаар хөгжиж байдгийг олж харлаа.

Цаашид сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааг улам боловсронгуй болгохын тулд:

1. Хичээлийн судалгааны багтай болох
2. Хичээлийн судалгааны сайн туршлагыг нэгтгэх, түгээн дэлгэрүүлэх хэрэгтэй юм байна.

ДӨРӨВ. СУДЛАГДАХУУНД СУУРИЛСАН ХИЧЭЭЛИЙН СУДАЛГАА

Химийн судалгаат хичээл: “Металл, металл бишийн нягт” ээлжит хичээлийн арга зүйн туршлага

А.Дэмбэрэлнямбуу¹, Ц.Чимэдрэгзэн¹, Г.Дэмбэрэлмаа¹, Я.Нарангэрэл¹, Б.Нямдаваа¹
Завхан аймгийн Чандмань-Эрдэнэ лаборатори сургуулийн сургалтын менежер, химийн багш нар, БСГ-ын мэргэжилтэн, математикийн багш

Хураангуй

Химийн суурь боловсролоор суралцагчид өөрсдийн бүтээлч үйлээр дамжуулан ахуйн мэдлэгийг ШУ-ы сорил туршилтын, мэдээлэл боловсруулах, тооцоолох, загварчлах аргаар танин мэдэж, материалын шинж чанарын талаар мэдээлэлтэй болдог. Иймээс хичээлийн үе шат бүрт, суралцагчийн оролцоог дэмжсэн тооцоолох болон загварчлах аргаар металл, металл бишийн нягтын ялгааг ойлгуулахаар төлөвлөн хэрэгжүүлэхээр хэрэглэгдэхүүн, агуулга, арга зүйн бэлтгэл судалгааг хийсэн. Шоо хэлбэртэй, металл, металл бишээс тогтсон бодит биетийг сонгон авч ижил, ялгаатай шинжүүдийг хэлэлцүүлж, эзэлхүүнийг нь математик аргаар тооцоолон ижил болохыг батлан, массаараа ялгаатай байгааг техник жингээр жинлэн тодорхойлсон. Массын ялгаатай байгааг бодисын нягтын ялгаа гэж үзэн, нягтаараа ялгаатай байгаа нь бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгийн хэмжээ, хоорондын зайнаас хамаардаг болохыг тодорхойлуулсан. Бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсэг нь том байх тусам, хоорондын зай ихэсч, нягт багатай байна гэсэн дүгнэлтийг гаргасан. Химийн боловсролын аливаа хөтөлбөрийг сурагчдын оролцоо, идэвх сонирхлыг дэмжсэн суралцахуйн бүтээлч үйлийг дэмжсэн ШУ-ы тооцоолох болон загварчлах аргаар зохион байгуулж, багшлахуйн нээлттэй асуултгаар хүүхдээ сонсож суралцагчийн харьцуулан дүгнэлт гаргах чадварыг хөгжүүлэх алхмыг нарийн төлөвлөснөөр хүүхэд бүрийн хөгжлийг дэмжиж чадна гэсэн эерэг үр дүнг ямар нэг хэмжээгээр авчирдаг юм байна гэдгийг дүгнэсэн. Бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгүүдийг бодитоор харж, шинжийг нь тодорхойлох боломжгүй байдаг. Иймээс материал, бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгийг загвараар дүрслэн мэдэрч, шинж чанарын ялгааг тодорхойлох нь илүү үнэнд нийцэж байгааг тооцооллын үр дүнтэй харьцуулан гаргасан.

Удиртгал

Дэлхийн даяаршлын үед улс орон бүр тогтвортой хөгжлийн боловсролын гол үзэл санааг хэрэгжүүлэхийг эрхэм зорилгоо болгон ажиллаж байна. Манай улсын хувьд боловсролын шинэчлэлийн бодлогын үр өгөөжтэй зорилтын нэг болсон хүүхэд нэг бүрийн хөгжлийг дэмжсэн арга зүйгээр цөм хөтөлбөрийг шат шатны боловсролын түвшиндээ хэрэгжүүлж байна. Шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд боловсролын байгууллагын хүн бүрийн үүрэг оролцоо чухал төдийгүй тэр дундаа багш нарын бүтээлч сэтгэлгээ, хамтын хөдөлмөр, чанартай үйлчилгээ нэн чухал байр суурийг эзэлнэ. Чанартай үйлчилгээг үзүүлэхийн тулд багш нарын сургалтын арга барил, мэргэжил, мэргэшлийн чадвар, хэрэгжүүлэх хичээлийн төлөвлөлт, хамтын ажиллагаа багагүй үүрэгтэй байдаг. Судалгаат хичээлийг менежмент сайтайгаар төлөвлөн хэрэгжүүлэх нь хүүхэд нэг бүрийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүйг ажлын байран дээр нь хөгжүүлэх оновчтой арга юм. Энэ удаад хэрэгжүүлсэн судалгаат хичээлийн хувьд сэдэлжүүлэлт, сэргээн санах үйлийн үед нэгэн кейс өгч материалын ялгаатай шинжийг илрүүлэх нээлттэй асуултгаар сурагчдын дунд хэлэлцүүлэг хийж, мэдлэг бүтээх хэсэгт материал, бодисын нягтын ялгааг тооцоолох, загварчлах аргаар илрүүлэн баталж, үр дүнг харьцуулан гаргасан. Ингэснээр суралцагчийн сонирхон судлах, харьцуулан оюун дүгнэлт гаргах суралцахуйн бүтээлч үйлийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлсэн эерэг үр дүнг авчирсан. 7-р ангийн сургуулийн хөтөлбөрт тусгагдсан “Материалын шинж чанар” бүлгийн “Металл, металл биш” нэгж сэдвийн хүрээнд “Металл, металл бишийн нягт” ээлжит хичээлийг тооцоолох болон загварчлах аргаар төлөвлөн хэрэгжүүлсэн судалгаат хичээлийн үр дүнг танилцууллаа.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон чиг хандлагын үндэслэл:

АНУ 1983 онд боловсролын тогтолцоондоо судалгаа хийж, аюул нөмөрлөө гэсэн дүгнэлтээсээ үүдэн бүх корпорациуд нь боловсролдоо санхүүгийн хөрөнгө оруулалтыг хийсэн. Ингэснээр 1\$ тутмаасаа 29\$-ын ашиг олсон. Ингэхээр улс орон бүрийн хөгжлийн гол түүхээ нь хүний хөгжил. Тэгвэл манай орны боловсролын хувьд хүүхэд нэг бүрийг болон багшлахуйн арга зүйг хөгжүүлэх гэсэн хүн төвтэй бодлогыг боловсролын чанарын шинэчлэлийн зорилт болгон хэрэгжүүлсэн. Иймээс багш нар цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхдээ мэргэжлийн багаар хамтран, судалгаатай ханддаг болж эхэлсэн. Үүнд:

1. Хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлэх замаар “Металл, металл бишийн нягт”-г судлах хөтөлбөрийн хэрэглэгдэхүүн, агуулга, арга зүйг хамтран хөгжүүлэх
2. Хөтөлбөрийг оновчтой арга зүйгээр төлөвлөн хэрэгжүүлснээр гол концепцийг ойлгуулах боломжтой төдийгүй хүүхэд нэг бүрийн харьцуулан дүгнэлт гаргах чадварын хөгжилд дэмжлэг үзүүлдэг эсэхийг судлах арга зүйн туршлагаа хуваалцах, бусдаас зөвлөгөө авч хөгжүүлэхээс үүдэн энэхүү илтгэлийг толилуульж байна.

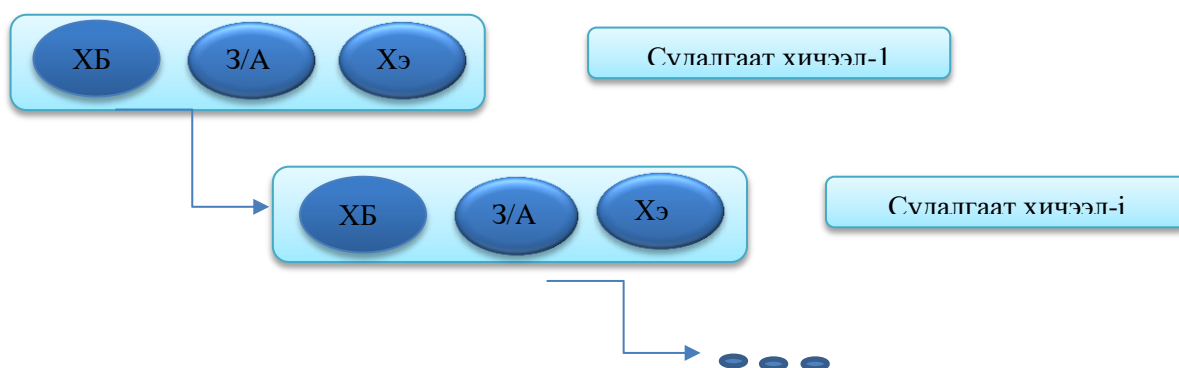
Сэдвийг сонгосон практик үндэслэл: Байгалийн ухааны багш нар “Бодисын нягт” гэсэн ээлжит хичээлийг хэрэгжүүлэхдээ массаараа ялгаатай байгаа нь нягтын ялгаа буюу “Нэгж эзэлхүүн дэх массыг нягт гэнэ” гэсэн физик хэмжигдэхүүн гэж үзээд $\rho = m/V$ гэсэн томъёогоор тооцоолуулдаг байсан нь бодисын нягтыг тодорхойлох гол санаа, ялгаатай байгаа учир шалтгааныг орхигдуулж байгааг мэргэжлийн багийн хэлэлцүүлгээр илрүүлж, хэрхэн хэрэгжүүлэх арга зүйг боловсруулж, туршин хэрэгжүүлэхээр уг сэдвийг сонгосон юм.

Хичээлийн санаа: “Металл, металл бишийн нягт” гэсэн ээлжит хичээлийн эхлэл буюу сэдэлжүүлэх хэсэгт өмнөх мэдлэгийг сэргээх, оношлох зорилгоор “Батынд “Басар” нэртэй нэг настай гөлөг байжээ. 2 өдөр үргэлжилсэн усан борооны дараа тэдний ойролцоох гол нь их үерлэсэн. Голын хөвөөгөөр тоглон гүйж байсан “Басар” санамсаргүй усанд унаж хөлгүй их үерээс айж амь тэмцэн байдаг чадлаараа хий дэмий л ус самардаж байлаа. Гэтэл үерийн усанд төмөр болон модон тавцан урсаж байгаа нь “Басар”-т харагдсан..... гэсэн кейс өгч, та нарын бодлоор “Басар” аль тавцанг сонгосон тохиолдолд амь аврагдах вэ? яагаад? асуултгаар баг доторх хэлэлцүүлгийг өрнүүлж, нэгдсэн хэлэлцүүлгээр багуудын санал, таамаглалыг сонссон. Хичээлийн шинжлэн судлах буюу тайлбарлах хэсэгт өөр материалаас тогтсон шоо хэлбэрийн биетийн эзэлхүүнийг математик аргаар тооцоолон ижил болохыг, биетийг жинлэн массын ялгааг гаргуулсан. Өөр материалуудаар хийгдсэн ижил эзэлхүүнтэй шоо тус бүрийн масс ялгаатай байдгийн шалтгаан юу вэ? гэсэн хэлэлцүүлгээс нягтаараа ялгаатай байгаа гэсэн санаа гаргасан. Тэр үед нягтаараа ялгаатай байгаа шалтгааныг хэлэлцүүлэн бодис, материалыг бүртүүлэгч жижиг хэсгийг загварчлах дадлага ажлыг хийлгэснээр жижиг хэсгийн хэмжээ, жижиг хэсгийн хоорондын зайнаас хамаарна гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Энэ нь суралцагчийн идэвхтэй, бүтээлч суралцахуйн үйлийн дэжлэгтэйгээр хүүхэд нэг бүрийн харьцуулан дүгнэлт гаргах чадварыг хөгжүүлэх, сонирхолтой арга байснаараа онцлогтой.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Улиастай сумын химийн боловсролын 7 багш, математикийн багш Б.Нямдаваа, ЧЭЛ сургуулийн сургалтын менежер А.Дэмбэрэлнямбуу/МУ-ын гавьяат багш, МУ-ын зөвлөх багш/, БСГ-ын мэргэжилтэн Я.Нарангэрэл, МУИС-ийн химийн тэнхимийн хими, байгалийн ухааны багш Ш.Сайнбилиг нартай хичээлийн бэлтгэл судалгааг хамтран хийж, хөтөлбөрийг 3 удаа туршин хэрэгжүүлж, ажиглалт, хэлэлцүүлгээр илрүүлсэн саналдаа үндэслэн хөтөлбөрийг сайжруулж ажилласан. Хэрэглэгдэхүүний судалгааны хүрээнд физикийн кабинетэд байсан бүгд 8см^3 ижил эзэлхүүнтэй куб хэлбэрийн төмөр, хөнгөнцагаан, цайр, зэстэй ижил хэмжээтэй биетийг модоор бэлтгэсэн.

Судалгаат хичээл: 2015 оны 12-р сарын 01-07-нд “Металл, металл бишийн нягт” судалгаат хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийж, Улиастай сумын химийн мэргэжлийн багш нар ЧЭЛ сургуулийн 7а ангийн 25 сурагчдын дунд туршин хэрэгжүүлж, сургалтын менежер, мэргэжилтнээс зөвлөгөө авч хамтран

сайжруулсан. Энэ үед материал, бодисын нягтын ялгааг харуулах гол концепцийг бүрхэгдүүлсэн төлөвлөлтөөр сайжруулсан байсан. 2015 оны 12-р сарын 08-нд дээрх бүрэлдэхүүнтэйгээр 9 ажиглагчтайгаар, анхны хэлэлцүүлгээс сайжруулсан хөтөлбөрийг ЧЭЛ сургуулийн 76 ангийн 20 суралцагчдад хэрэгжүүлж, хэлэлцүүлгээс материал, бодисын нягтын ялгаа нь тэдгээрийг бүртүүлэгч жижиг хэсгийн хэмжээ, жижиг хэсгийн хоорондын зайнаас хамаардаг гэдгийг харуулах загварчлах аргыг хэрэгжүүлэх оновчтой саналыг авч хөтөлбөрийг 2 дахь удаагаа сайжруулсан. Сайжруулсан хөтөлбөрийг Дэвшил сургуулийн 7а ангийн 24 сурагчдын дунд хэрэгжүүлж, хэлэлцүүлгээр хөтөлбөрийг сайжруулсан бөгөөд хичээлийн судалгаандаа “Тодорхой арга зүйг сайжруулж хөгжүүлэх” загварын менежмент[1]-ийг хэрэгжүүлэхийг зорьсон.

Загвар 1а. Тодорхой арга зүйг сайжруулж хөгжүүлэх

Эндээс сурагчдын харьцуулан дүгнэлт гаргах чадварын хөгжилд дэмжлэг үзүүлэхийн тулд ээлжит хичээлийн үе шат бүрт тодорхой ахисан түвшний үйлийг төлөвлөн хэрэгжүүлж, гол концепцийг зөв сонгон хэрэгжүүлэх нь оновчтой шийдэл болж чадсан.

Судалгааны хамрах хүрээ, хугацаа, давтамж:

Судалгаанд хамрагдсан сургууль, анги, бүлэг (сурагчийн тоо)	Хичээлийн жил	Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн багш
Чандмань-Эрдэнэ лаборатори- 7а /25/	2015-2016	Ц.Чимэдрэгзэн
Чандмань-Эрдэнэ лаборатори -76 /20/	2015-2016	Ц.Чимэдрэгзэн
Дэвшил-7а /24/	2015-2016	Ц.Содномбалжир

Судалгааны үр дүн

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалтыг танилцуулья.

- Металл, металл бишээс тогтсон биетийн эзэлхүүн, нягт, масс ижил болон ялгаатай байгааг математик аргаар тооцоолж, туршилтаар илрүүлэн, нээлттэй асуултгаар хэлэлцүүлэн гарган авсан нягтын ялгаатай үр дүнг эрдэмтдийн гаргасан үр дүнтэй харьцуулж дүгнэлт гаргах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн үр дүн (Алхам 1)
- Гол концепцийг тусгасан сайжруулсан хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн үр дүн
- Дээрх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлсний дараах ажиглалт хэлэлцүүлгээр илрүүлсэн сурагчдын гаргасан алдаа, сурагчдад гарч байгаа эерэг хандлага, өөрчлөлтийн үр дүн (Алхам 2)
- Металл, металл бишээс тогтсон биетийн эзэлхүүн, нягт, масс ижил болон ялгаатай байгааг математик аргаар тооцоолж, туршилтаар илрүүлэн, нээлттэй асуултгаар хэлэлцүүлэн гарган авсан нягтын ялгаатай үр дүнг эрдэмтдийн гаргасан үр дүнтэй харьцуулж дүгнэлт гаргах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн үр дүн (Алхам 3)

Алхам 1. Металл, металл бишээс тогтсон биетийн эзэлхүүн, нягт, масс ижил болон ялгаатай байгааг математик аргаар тооцоолж, туршилтаар илрүүлэн, нээлттэй асуултгаар хэлэлцүүлэн

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

гарган авсан нягтын ялгаатай үр дүнг эрдэмтдийн гаргасан үр дүнтэй харьцуулж дүгнэлт гаргах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн үр дүн

Химийн элементийг тодорхойлдог нэг чухал хэмжигдэхүүн бол нягт. Бодисын нягтыг нэгж эзэлхүүн дэх тухайн бодисын массаар тодорхойлдог. Металлыг нягтаар нь $1\text{г}/\text{см}^3$ -аас бага бол хөнгөн, их бол хүнд металл гэсэн онолын мэдээллийн талаарх анхны ойлголтыг дараах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр хөгжүүлэх боломжтой.

Хичээлийн үе шат	Тухайн хэсгийн анхны боловсруулалт	Тухайн хэсгийн шийдэл, сайжруулалт
Хичээлийн эхлэл хэсэг:		
Таамаглал дэвшүүлэх-сэргээн санах, сэдэлжүүлэх	-Суралцагчдад химийн элементийг сугалуулж, металл, металл бишээр ялгуулсан. -Кейс өгч баг доторх хэлэлцүүлгээр материалын ялгаатай шинжийг тайлбарлуулсан. -Мөн шоо хэлбэрийн биетийн ялгаатай болон ижил шинжийг хэлэлцүүлж таамаглалыг самбарт тэмдэглэсэн.	1. Элементийг сугалуулж, металл металл бишээр нь ангилуулсан нь гол концепци рүү хөтлөхгүй, цагийн алдагдалд оруулсан. Иймээс баг болон анги нийтийн дунд кейс өгч хэлэлцүүлэн гол санааг гаргасан. 2. Мод, төмөр, хөнгөнцагаан, зэсээс тогтсон куб хэлбэрийн биетүүдийг ажиглуулан, ижил болон ялгаатай шинжийг хэлэлцүүлэн найрлага, масс, нягтын хувьд ялгаатай болохыг дүгнэсэн.
Хичээлийн өрнөл хэсэг:		
Туршилтыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх-мэдлэг бүтээх	-Биетүүдийн масс, эзэлхүүнийг багаараа хэлэлцэн гаргасан төлөвлөлтийн дагуу хийж гүйцэтгэж, эзэлхүүнээрээ ижил байгааг математикийн тооцоолох аргаар, массаараа ялгаатай байгааг техник жингээр жинлэн тодорхойлсон. -Массаараа ялгаатай байгаа шалтгааныг нягт гэж хэлэлцээд нягтын ялгааг томъёо ашиглан тооцоолсон. Жижиг хэсгийг зөвхөн дурьдах төдийд судалсан.	1. Биетийн масс, эзэлхүүний хувьд ялгаатай, ижил байгааг эхний төлөвлөлтөөр хийж, эдгээр биетийн хувьд нягтаараа ялгаатай байгааг туршилтын үр дүнгээс хэлэлцүүлэн гаргасан. 2. Нягтаараа ялгаатай байгаа шалтгааныг багаар болон анги нийтээрээ хэлэлцэн гаргасан. Энэ үед жижиг хэсгийг загварчлуулсан. 3. Материал, бодисыг бүртгүүлэгч жижиг хэсгийн хэмжээ, жижиг хэсгийн хоорондын зайнаас бодисын нягт хамаарна гэдгийг загвар дээр ажиллуулж тодорхойлсон.
Хичээлийн төгсгөл хэсэг:		
Туршилтын үр дүнг нэгтгэх, боловсруулах, тайлбарлах	-Металл, металл бишийн нягтын тоон утга бүхий хүснэгтэн мэдээллийг диаграммаар илэрхийлүүлж, ялгаатай шалтгааныг хэлэлцүүлсэн. -Ярих, илтгэх чадвар сайтай суралцагч туршилтын үр дүнг боловсруулан, танилцуулж тайлбарладаг байсан.	1. Диаграмм хийх, дүгнэлт гарган тайлбарлахад хугацаа их хэмжээгээр зарцуулж, нягтаараа ялгаатай шалтгааныг тайлбарлах гол санааг орхигдуулж, хүүхдүүд тайлбарлахад учир дутагдалтай байсан. 2. Багийн бүх гишүүдийг дугаарлан асуултын хариултыг авахдаа болон туршилтын үр дүнг танилцуулахдаа аль нэг дугаар бүхий суралцагчаар тайлбарлуулдаг болсноор сурагчдын тэгш оролцоог хангасан төдийгүй ярих, илтгэх чадвар буюу харьцуулан судалж, дүгнэлт гаргах чадварын хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулдаг болсон.

Ажиглалт, хэлэлцүүлгийн үр дүнгээс:

- Эхлэл хэсгийн сэргээн сануулах үйлээс үүдэлтэйгээр гарсан цагийн алдагдлыг бууруулж, нягтаршуулах зорилгоор зөвхөн сэдэлжүүлсэн кейс дээр ажиллуулж, судлах зүйлийг гаргах

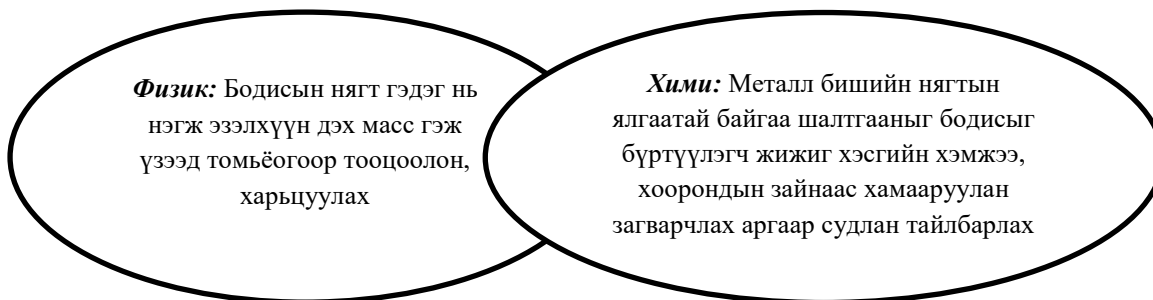
- Материал, бодисын масс, эзэлхүүний ялгаатай болон ижил байгааг анхны боловсруулалтаар хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ, бодисын жижиг хэсгийн онол ашиглан загварчлуулан, загвараас нэгдсэн хэлэлцүүлгээр дүгнэлтийг гаргах
- Нягтаараа ялгаатай байгааг томьёоны аргаар тооцоолж, эрдэмтдийн гаргасан судалгааны үр дүнтэй тоон харьцуулалтыг хийсэн. Энэ нь гол концепцийг танин барьж чадахгүй байгааг харуулсан. Иймээс бодис, материал нягтаараа ялгаатай байгаа нь тэдгээрийг бүртүүлэгч жижиг хэсгийн хэмжээ, жижиг хэсгийн хоорондын зайнаас хамаарна гэсэн оюун дүгнэлтийг хэлэлцүүлгээс гаргах гэсэн сайжруулалтыг дараагийн төлөвлөлтөдөө тусгасан.

Алхам 2. Гол концепцийг тусгасан сайжруулсан хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн үр дүн

Сайжруулсан хөтөлбөрийг Дэвшил сургуулийн багш Ц.Содномбалжир 7а бүлгийн 24 суралцагчдад хэрэгжүүлсэн. Эндээс хөтөлбөрийг хэлэлцүүлэн сайжруулсан тул 2016-2017 оны 2-р улиралд Улиастай сумын химийн боловсролын 7 багш сургалтад ашиглан, хэрэгжүүлж, үр дүнг үндэслэн хөгжүүлэх боломжтой.

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн явц, үр дүн	Тухайн хэсгийн дидактик шийдэл, сайжруулалт
<i>Хичээлийн эхлэл хэсэг:</i>		
Кейсээс хэлэлцүүлэг хийж, модон тавцанг сонгосон шалтгааныг багаар болон анги нийтээр хэлэлцүүлэх	-Модон тавцанг сонгосон нь модыг бүртүүлэгч жижиг хэсгийн шинжтэй холбоотой болохыг тодорхойлуулсан.	-Бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсэгтэй холбон, жижиг хэсгийн онолоор тайлбарлан хөгжүүлэх боломжтой.
<i>Хичээлийн өрнөл хэсэг:</i>		
-Куб хэлбэртэй ижил эзэлхүүнтэй мод, төмөр биетийн масс ижил байх уу? яагаад гэсэн асуултаар хэлэлцүүлэг хийх -Массаараа, нягтаараа ялгаатай байгаа шалтгааныг хэлэлцэн гаргах	-Ялгаатай байгаа шалтгааныг батлах туршилтыг төлөвлөн гүйцэтгэсэн. -Биетүүдийг техник жингээр жинлэн массын ялгааг баталсан. Мөн биетүүдийн эзэлхүүнийг математик аргаар тооцоолон гаргаж ижил байгааг баталсан. -Нягтаараа ялгаатай байгааг бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгүүдийг загвараар илэрхийлсэн дадлага ажлаас тодорхойлуулсан. -Өөрөөр хэлбэл бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгүүд нь том, жижиг байгаа нь нягтаараа ялгаатай болох үндэс нь болж байна гэж дүгнэсэн.	-Мод хөнгөн гэсэн хариултыг ашиглан нягтаараа ялгаатай гэсэн санааг гаргуулах -Тэгвэл нягтаараа ялгаатай байгаа шалтгааныг хэлэлцүүлсэн үр дүнгээс ижил эзэлхүүнтэй шоод цөөн молекул, хоорондоо зайтай, харин төмрийн атом жижиг тул хоорондоо ойрхон зайтай шигүү байрлана гэсэн гол концепцийг ойлгуулах нь чухал. -Адил эзэлхүүнтэй, шоо хэлбэртэй зэс, хөнгөнцагаан, төмрийг үзүүлээд “Хэлбэр хэмжээ, гадаргуу ижил зэс, хөнгөнцагаан, төмрийн масс ижил байх уу? гэсэн асуудлыг дэвшүүлж, туршилтыг төлөвлөн хэрэгжүүлэх -Дээрх харьцуулсан туршилтын дараа бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгийг загвараар илэрхийлүүлэх
<i>Хичээлийн төгсгөл хэсэг:</i>		
Туршилтын үр дүнг нэгтгэн дүгнэх, тайлбарлах	Зэс, хөнгөнцагаан, төмрийн хөнгөнцагаан нягт багатай байгаа нь хөнгөнцагааны атомын хэмжээ том, хоорондын зай их байгаатай холбоотой.	-Хөнгөнцагаан нягт багатай байгааг хөнгөнцагааны бүртүүлэгч атомын хэмжээ ихэссэнээр жижиг хэсгийн хоорондын зай ихэсч нягт нь багасч байгааг холбон ойлгуулах нь чухал. Эндээс бодисыг бүртүүлэгч атом, молекулын хоорондох зайнаас хамаарч өөр өөр нягттай байдаг гэсэн харьцуулсан дүгнэлтийг гаргуулахад анхаарах

Бодисын нягт гэдгийг физик, химийн хичээл хоорондын холбоогоор тодорхойлон авч үзвэл:

В. Дээрх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлсний дараах ажиглалт хэлэлцүүлгээр илрүүлсэн сурагчдын гаргасан алдаа, сурагчдад гарч байгаа эерэг хандлага, өөрчлөлтийн үр дүн

Асуулт	Сурагчдын гаргасан алдаа	Хөтөлбөрт алдаанаас сэргийлэх төлөвлөлтийг тусгасан байдал	Суралцагчдад илэрч байгаа эерэг хандлага, өөрчлөлт
Хөтөлбөр А	Кубын эзлэхүүнийг тооцоолох арга аргачлалаа ойлгохгүй байсан. -7а	Эзлэхүүнийг тооцоолох арга аргачлалыг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээс өмнө математикийн багшаар тайлбарлуулсан. -7б	Кубын эзлэхүүнийг зөв тооцоолон ижил үр дүнд хүрснээр тооцоолох, дүгнэлт хийх чадвар нь сайжирсан.
	Куб хэлбэрийн дүрсэнд ээс, хөнгөнцагааны атомыг цэгцтэй биш, нэг талд нь байрлуулсан байсан. -7а	Хатуу бодисын жижиг хэсэг нь бүх гадаргууд болон биетэд эмх цэгцтэй байрласан байдгийг жижиг хэсгийн загвараар тайлбарласан. -7б	Нүдэнд үзэгдэхгүй жижиг хэсгийг загварчлан хийлгэснээр хүүхдийн бодитоор мэдэрч, хөгжих хүслийг нэмэгдүүлэн оролцох, оролдох, хийж бүтээх эрмэлзлийг бий болгосон. Загварчлах чадварт суралцуулж байгаа.
Хөтөлбөр Б	Хөнгөн атомаас тогтсон бодис нь нягт багатай байдаг гэсэн ойлголттой байсан.	Бодисын нягтын ялгааг жижиг хэсгийн хэмжээ, хоорондын зайг харуулах загвараар илэрхийлүүлсэн.	Бодисын нягт нь бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгийн хэмжээ, хоорондын зайтай холбон ойлгосноор бодисын бүтцийг жижиг хэсгийн онолоор тайлбарлах химийн мэдлэг, чадвар дээшилсэн.

Дүгнэлт

Дээрх судалгаат хичээлийг хэрэгжүүлсэн үр дүнгээс багш нар гол концепцийг орхигдуулахгүйгээр танин барих нь хамгийн чухал гэдгийг ойлгосон. Өөрөөр хэлбэл хөтөлбөр “А”-д бодисын нягт гэсэн физик ухагдахууныг “Нэгж эзэлхүүн дэх масс” гээд масс, эзэлхүүн, нягтыг тооцоолох аргаар хүүхдэд хүргэхийг чухалчилсан. Харин хөтөлбөр “Б”-д сурагчдын шинжлэн судлах чадвар, танин мэдэхүйн чадамжийн дэмжлэгтэйгээр аливаа химийн ухагдахуун, хэмжигдэхүүний талаарх ойлголтыг оролцоон дээр суурилсан мэдээллийг загварчлах аргаар хэрэгжүүлсэн. Химийн бодис, материалыг бүртүүлэгч жижиг хэсгүүд нь бидний нүдэнд харагдаж, гарт баригдахгүй учраас жижиг хэсгийн онолдоо тулгуурлан жижиг хэсгийг загвараар илэрхийлсэн дадлага ажлыг гүйцэтгүүлсэн. Бодисын нягт нь бодисын жижиг хэсгийн хэмжээ, жижиг хэсгийн хоорондын зайнаас хамааран ялгаатай байдгийг загвараар тодорхойлсон нь нүдээр харж харьцуулан судалж, дүгнэлтийг үнэн бодитоор гаргадаг гэсэн эерэг үр дүнг тодорхой нэгэн хэмжээгээр авчирдаг болохыг харуулсан. Мөн бодисыг бүртүүлэгч жижиг хэсгүүд томрох тусам хоорондын зай ихэссэнээр нягт багатай болж байгааг дүгнэж хэлж болно. Суралцагчид кубын эзлэхүүнийг зөв тооцоолон ижил үр дүнд хүрснээр тооцоолох, дүгнэлт хийх чадвар нь сайжирсан төдийгүй, нүдэнд үзэгдэхгүй жижиг хэсгийг загварчлан хийлгэснээр хүүхдийн бодитоор мэдэрч, хөгжих хүслийг нэмэгдүүлэн оролцох, оролдох, хийж бүтээх эрмэлзлийг бий болгосон. Загварчлах чадварт суралцуулж байгаа. Жижиг хэсгийн загварчлалаар нягтын ялгааг тодорхойлох боломжтойг харуулсан “мэдлэг бүтээх” арга зүйн нэгэн загварыг бий болгож, туршин хэрэгжүүлж байна.

Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон туршсан нь

¹Н.Баярсайхан, ²Р.Отгонхүү, ³Ш.Сайнбилэг
¹33-р сургуулийн химийн багш, m.bayraa0616@yahoo.com
²58-р сургуулийн химийн багш, ochkar@yahoo.com
³Магистр, МУИС, ШУС-ийн багш, sainbileg@num.edu.mn

Хураангуй

Цайр-агаар батарей ашиглан Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон боловсруулах зорилгын хүрээнд энэхүү судалгааны ажлыг хийсэн болно. ЕБС-ийн химийн суурь боловсролын хөтөлбөрийн шинэчлэл 2015-2016 оны хичээлийн жилээс эхлэн орон даяар хэрэгжиж байна. Харин ахлах сургуулийн хөтөлбөрийн шинэчлэл 2015-2016 оны хичээлийн жилээс эхлэн туршигдаж эхэлсэн бөгөөд ахлах боловсролын хөтөлбөрийн зорилго нь сурагчдад шинжлэх ухааны мэдлэг, арга барил эзэмшүүлэхэд чиглэж байгаа билээ. Мөн БДБ-ын ахлах сургуулийн цөм хөтөлбөрийн агуулгад “Цахилгаан хими” бүлэг сэдвийн хүрээнд Фарадейн I, II хуулийг ашиглан тооцоо хийхтэй холбоотой суралцахуйн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхийг сургууль, багш нарт зөвлөсөн байна. Энэхүү зорилтуудын хүрээнд гарын доорх материал ашиглан туршилтын багаж угсарч цаашид сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглах хэрэгцээ шаардлага гарч ирсэн. Бид энэхүү илтгэлээр цайр-агаар батарей ашиглан Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг угсарч, ЕБС-ийн сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон боловсруулах зорилго дэвшүүлэн ажилласан судалгааны эхний үр дүнгээс танилцуулахаар бэлтгэлээ.

Судалгаанд Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг угсарч туршихдаа Япон улсын Гакугей их сургуулийн профессор Масахиро Камата (Masahiro Kamata), Мией Паку (Miei Raku) нар гарын доорх материал ашиглан хялбар багаж бүтээж, хэрэглэх зорилгоор цайр-агаар батарейг ашиглан Фарадейн хуулийг батлах “Цахилгаан гүйдэл тогтворжуулагч диод ба цайр-агаар батарейг ашиглан Фарадейн хуулийг тайлбарлах” сэдэвт судалгааны өгүүллийг судлах материал болгон ашигласан ба ЕБС-ийн ахлах ангид 2 давталттайгаар нийт 8 цагийн хичээлд зааж туршсан.

Судалгааны үр дүнгээс өөрийн оронд олдоцтой гарын доорх материал ашиглан Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг угсах боломжтой болохыг тогтоосон. Мөн ЕБС-ийн сургалтад туршиж, сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглах боломжтой байхаар боловсронгуй болгон угсарсан болно.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: ЕБС-ийн химийн сургалтын суурь боловсролын хөтөлбөрийн шинэчлэл 2015-2016 оны хичээлийн жилээс эхлэн орон даяар хэрэгжиж байна. Харин ахлах сургуулийн хөтөлбөрийн шинэчлэл 2015-2016 оны хичээлийн жилээс эхлэн туршигдаж эхэлсэн бөгөөд ахлах боловсролын хөтөлбөрийн зорилго нь сурагчдад шинжлэх ухааны мэдлэг, арга барил эзэмшүүлэхэд чиглэж байгаа билээ. Мөн БДБ-ын ахлах сургуулийн цөм хөтөлбөрийн агуулгад “Цахилгаан хими” бүлэг сэдвийн хүрээнд Фарадейн I, II хуулийг ашиглан тооцоо хийхтэй холбоотой суралцахуйн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхийг сургууль, багш нарт зөвлөсөн байна. Мөн Суралцахуйн стратеги хэсэгт сурагчдаар гүйцэтгүүлэх бие даах үйл ажиллагааны сэдэв, арга зүйг зөвлөсөн байна. Иймд бид сэдвийг сонгосон үндэслэлээ дараах байдлаар тодорхойлж байна. Үүнд: Өөрийн оронд олдоцтой материал ашиглан Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багаж угсарч хичээлд хэрэглэснээр багшид тухайн суралцахуйн зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, мөн ахлах ангийн сурагчдаар гүйцэтгүүлэх бие даах үйл ажиллагааны хүрээнд хэрэглэгдэхүүний судалгаа хийлгэх арга зүйн нэг хувилбар болно. Улмаар хичээл хоорондын агуулгын залгамж холбоог интеграцчилах боломжийг ч багшид олгох юм.

Хичээлийн санаа: Бид “Цахилгаан хими” бүлэг сэдвийн хичээлийг төлөвлөж, угсарсан багажийг ашиглан зохион байгуулж буй хичээлийн явцад сурагчдаар Фарадейн хуулийн баталгааг хийлгүүлэх, мөн угсарсан багажийг ашиглан зохион байгуулж бүх хичээлийн явцад сурагчдын гаргаж буй алдааг илрүүлэхийг улмаар сурагчдаар багажны хэмжилтийн алдааг тодорхойлуулахыг зорьж ажилласан.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Бид хичээлийн бэлтгэл судалгааны хүрээнд “Цахилгаан хими” бүлэг сэдвийн 4 нэгж буюу нийт 8 цагийн ээлжит хичээлийн хөтөлбөр боловсруулж, туршилт хичээл зохион байгуулсан. Хичээлийн хөтөлбөрийг боловсруулахын тулд сэдвийн агуулгын залгамж холбоо,

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

өргөсөл, гүнзгийрлийг судалсан ба хичээлийн зорилго, гол үйл ажиллагаа (туршилт), зохих тайлбар зэргийг нэгтгэн (Хүснэгт 1)-д харууллаа.

Хүснэгт 1. “Цахилгаан хими” бүлэг сэдвийн хичээлийн товч мэдээлэл

№	Хичээлийн нэр	Хичээлийн зорилго	Гол үйл ажиллагаа (туршилт)	Тайлбар
Хичээл 1	Электролиз	Электролизын мөн чанарыг мэдэх, электролизын катод, анод дээр ялгарах бүтээгдэхүүнийг тодорхойлох	Зэсийн сульфат ба хлоридын уусмалын электролизыг гарын доорх материал ашиглан явуулах	Цахилгаан химийн хэлхээний 2 төрөл болох электролитын болон гальваны хэлхээний ялгааг сурагчдад ялган таниулах, туршилтын багажны ажиллах зарчмыг ойлгуулах бэлтгэлийг хангахад зориулагдана.
	Гальваны элемент	Гальваны элемент гэж юу болохыг тодорхойлох, урвалын тэгшитгэлийг бичих	Цайр болон зэс электродуудыг ашиглан гальваны хэлхээ угсрах, хэрэглэгчийг ажиллуулах	
Хичээл 2	Электролиз түүний хууль	Электролизын мөн чанарыг мэдэх, түүний хуулийг ашиглан тооцоо хийх	Зэсийн сульфатын уусмалын электролизыг тодорхой хугацаанд явуулах (1 болон 3 минут)	Электрод дээр ялгарах бодисын хэмжээг харьцуулан ажиглуулж, Фарадейн хуулийг томьёолуулах, нэгдсэн тэгшитгэлийн гаргалгааг хийлгэх, нэгдсэн тэгшитгэлийг ашиглан тооцоо хийж сурахад зориулагдана.
		Графикын арга ашиглан Фарадейн хуулийг батлах	Зэсийн сульфатын уусмалын электролизыг тодорхой хугацаа (180 секунд)-нд явуулсан туршилтын үр дүнгээр график байгуулах, цахилгаан химийн эквивалентыг тооцох, Фарадейн хуулийг батлах	Туршилтын багаж ашиглан Фарадейн хуулийг батлах тооцоог хийх аргатай урьдчилан танилцуулж, тооцоо хийх бэлтгэлийг хангахад зориулагдана.
Хичээл 3	Батарей түүний төрөл, ангилал	Батарей, батарейн төрөл, ангиллыг ялгах, батарейн дахь мэдээллийг тайлж уншиж сурах	Батарей, батарейн төрөл, ангиллын талаар урьдчилан бэлтгэсэн мэдээлэлтэй ажиллах	Батарей нь хэд хэдэн гальваны хэлхээгээс тогтсон байдаг болохыг ойлгуулахад зориулагдана.
	PR44 маркийн цайр-агаар батарей	PR44 маркийн цайр-агаар батарейн бүтэц, ажиллах зарчим, явагдах урвалыг судлах	Цайр-агаар батарейн талаар судалж цуглуулсан мэдээллийг хэлэлцэх, нэмэлтээр хийх судалгааны чиглэлийг гаргах	Цайр-агаар батарейд явагдах урвалыг таниулах, улмаар туршилтын багажийг угсрах, ажиллах зарчмыг ойлгуулах бэлтгэлийг хангахад зориулагдана.
Хичээл 4	Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажыг судлах	Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажны бүтэц, ажиллах зарчмыг судлах, туршилт гүйцэтгэх	Туршилтын багажыг угсрах, хэмжилт хийх, хэмжилтийн үр дүнг тэмдэглэх, харьцуулах	
	Фарадейн хуулийг батлах тооцоо	Хэмжилтийн үр дүнг ашиглан тооцоо хийх	Хэмжилтийн үр дүнг ашиглан батарей ажиллахад зарцуулагдаж буй хүчилтөрөгчийн эзэлхүүн нь цахилгааны тоо хэмжээнээс хамаарсан хамаарлын график байгуулах, цахилгаан химийн эквивалентыг тооцох, туршилтын алдааг тооцох	Туршилтын багажийг сайжруулах санааг олоход зориулагдана.

Заасан хичээлээс “Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багажийг судлах” ээлжит хичээлийн бэлтгэл судалгааг хэрхэн хийж гүйцэтгэсэнээ энэ удаад танилцуулж байна. Хичээлийн бэлтгэл судалгааны хүрээнд хичээл заахад ашиглах зорилгоор Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багаж угсрах хэрэглэгдэхүүний судалгаа хийсэн. Улмаар угсарсан багажаа ашиглан 2 жил дараалан судалгаат хичээл зохион байгуулж, үр дүнд нь үндэслэн туршилтын багажаа сайжруулсан. Мөн туршилтын багажийн хувилбаруудыг ашиглан хичээл зохион байгуулах, сурагчийн бие даах үйл ажиллагааг зохион байгуулах арга зүйн хувилбарыг боловсруулсан болно.

Хэрэглэгдэхүүний судалгаа: Хэрэглэгдэхүүний судалгааг хийхдээ Япон улсын Гакугей их сургуулийн профессор Масахиро Камата (Masahiro Kamata), Мией Паку (Miei Paku) нар гарын доорх материал ашиглан хялбар багаж бүтээж, хэрэглэх зорилгоор цайр-агаар батарейг ашиглан Фарадейн хуулийг батлах “Цахилгаан гүйдэл тогтворжуулагч диод ба цайр-агаар батарейг ашиглан Фарадейн хуулийг тайлбарлах” сэдэвт судалгааны өгүүллийг судлах материал болгон ашигласан.

Японы Гакугей их сургуулийн профессор багш Масахиро Камата (Masahiro Kamata), Мией Паку (Miei Paku) нар гарын доорх материал ашиглан илүү хялбар багаж бүтээж, хэрэглэх зорилгоор цайр-агаарын батарейг ашиглан Фарадейн хуулийг батлах судалгааг хийсэн байна.

Судлаачдын судалгааны үр дүнд бүтээгдсэн туршилтын багажний зургийг дараах зурагт харууллаа (Tanaka Yuu & Koga Nobuyoshi, 2009), (Masahiro Kamata & Miei Paku, 2007).

Зураг 1. Угсарсан туршилтын багаж (хувилбар 1: Японы судлаачдын туршилтлаа хэрэглэсэн)

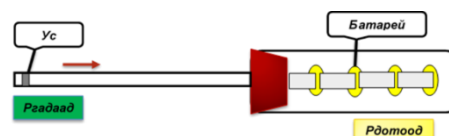
Зураг 2. Угсарсан туршилтын багаж (хувилбар 2: Ахлах сургуулийн сурагчдад зориулж хялбаршүүлэн боловсруулсан)

Багажны бүтэц: Бид энэхүү багажний бүтэц, ажиллах зарчим, хийгдэх тооцоог судалж үзээд дараах дүгнэлтэд хүрсэн.

Судлаачид пежер зэрэг жижиг цахилгаан төхөөрөмжүүдэд ашиглагддаг цайр-агаарын батарейг гүйдэл тогтворжуулагч диодтой хослуулан хэрэглэж туршилтын багаж бүтээсэн байна.

Цахилгаан хэлхээг угсрахдаа цайр-агаарын батарейг агаар бүхий шилэн саванд байрлуулж, батарейн 2 туйлтай холбогдсон дамжуулагч утсыг резинэн бөглөөгөөр дамжуулан савнаас гадагш гарган гүйдэл тогтворжуулагч диодтой холбоно. Гүйдэл тогтворжуулагч диодын гол ач холбогдлыг гүйдлийн хүчийн утгыг тогтмол болгож буй зориулалттай холбон тодорхойлж байна.

Урвал явагдаж батарей ажиллах үед зарцуулагдсан хүчилтөрөгч хийн эзэлхүүнийг тодорхойлох зорилготойгоор бөглөөнд пипетка байрлуулсан ба пипетикийн төгсгөлд бага хэмжээний ус хийж өгсөн байна. Мөн ус нь пипетка дотор чөлөөтэй хөдөлж байх ёстой ба хуруу шилэн дэх даралт ($P_{\text{дотоод}}$) таталцлаас үл хамааран агаарын даралт ($P_{\text{гадаал}}$)-тай тэнцүү хэмжээтэй байх ёстой.

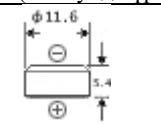
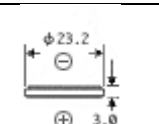

Зураг 3. Туршилтын багажны ажиллах зарчим

Багаж угсрахад шаардлагатай материалын судалгаа: Бид өөрийн оронд олдоц сайтай гарын доорх материал ашиглан туршилтын хялбар багажийг бүтээхийн тулд хэд хэдэн судалгааг хийсэн.

- Цайр-агаар батарей. “Профессор Масахиро Камата, Мией Паку нарын судалгааны ажилдаа ашигласан PR2330 маркийн батарейг судалж өөрийн оронд олдоц сайтай, үзүүлэлт ойролцоо PR44 маркийн цайр-агаар батарейг сонгон авсан (Отгонхүү, 2014).

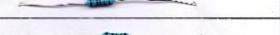

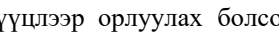
Хүснэгт 2. Цайр-агаар батарейн төрлүүд

Загвар, №	PR44P	PR2330
Хэвийн хүчдэл (V)	1.4	1.4
Хэвийн багтаамж (мА*ц)	560	1050
Стандарт гүйдэл (мА)	*30/3 (1 секунд бүрт)	4.0
Хэмжээст (мм) (Дээд)		
Жин (г)	1.8	4
Наалтын өнгө	Цэнхэр (цагаан үсэгтэй)	Мөнгөлөг
Хэрэглэж болох температурын хүрээ	10°C ~ +50°C	
Манайд худалдаалагддаг эсэх	Үгүй	Үгүй

- Гүйдэл тогтворжуулагч диод түүнийг орлуулах материал – Эсэргүүцэгч

Манайд худалдаалагддаг диодууд ихэвчлэн LED, шотки, зернер диод байсан ба гүйдэл тогтворжуулагч диод (ГТД)-ын олдоц муу, судалгаа шинжилгээний байгууллагууд ихэвчлэн захиалж авчирдаг байна. Иймд бид ГТД-ын оронд эсэргүүцэгч ашиглан туршилт хийх боломжийг мөн судалсан. Эсэргүүцэгч нь хэлхээнд холбогдож ачаалал үүсгэдэг. Өөрөөр хэлбэл хэрэглэгч болж байдаг гэсэн үг юм. Энэхүү шинж нь гүйдэл тогтворжуулагч диодын ачаалал үүсгэх шинжтэй ижил байгаа тул орлох боломжтой байсан. Манайд худалдаалагддаг эсэргүүцлийг 3-р зурагт харууллаа. Эдгээр эсэргүүцлийг “Кибер”, “Компьютер ланд”-ын электрон тоног төхөөрөмж, туслах хэрэгсэл зардаг тасаг, “Протон” электрон төнөг төхөөрөмж, туслах хэрэгслийн дэлгүүрээс нэг ширхгийг нь 30–40 төгрөгөөр худалдан авах боломжтой (Отгонхүү, 2014).

Өөрийн оронд худалдаалагдаж буй эсэргүүцлийг судлан 100-1000 Ом хүртэлх эсэргүүцлийг ашиглан туршилт явуулж ЕБС-д хэрэглэхэд тохиромжтой эсэхийг судалж, 400-500 Омын эсэргүүцлийг ашиглах нь гүйдлийн хүчний өөрчлөлтийн хурд, пипетка дахь шингэний гүйх хурдыг хэмжихэд тохиромжтой гэж үзсэн.

№	Эсэргүүцэл, Ом	Зураг
1	100	
2	110	
3	120	
4	150	
5	200	
6	220	
7	240	
8	270	
9	320	
10	350	
11	390	
12	430	
13	470	
14	510	
15	610	
16	670	
17	750	
18	800	
19	910	
20	980	

Зураг 4. Манай оронд худалдаалагдаж буй эсэргүүцэл

Стандарт дижитал мультиметр. Гүйдэл тогтворжуулагч диодыг эсэргүүцлээр орлуулах болсонтой холбогдон хэлхээний гүйдлийн хүчийг хэмжих шаардлагатай болсон тул өөрийн орны ЕБС-ийн физикийн лаборатор дахь гүйдлийн хүчийг хэмжих боломжтой багажийг багш бэлтгэдэг их дээд сургуулийн багш нараас асууж тодруулах болон багшлах дадлага ажлын бааз болдог ЕБС-ийн лабораторид хэрэглэгддэг амперметрүүдийг судалж UT-39 маркийн стандарт дижитал мультиметрийг сонгон авсан.

Пипетка. Өөрийн орны ЕБС-ийн химийн лабораторид байдаг пипеткүүдийг судалж хамгийн нарийвчлал сайтай 1 мл (0.01мл-ийн нарийвчлал)-ийн пипеткийг сонгон авсан.

Хэрэглэгдэхүүний судалгааны үр дүн: өөрийн оронд олдоцтой гарын доорх материал ашиглан туршилтын багаж угсарсан ба энэхүү багажийг ашиглан хийсэн хэмжилтийн үр дүнд үндэслэн Фарадейн I хуулийг батлах боломжтой болохыг тогтоосон. Харин Фарадейн II хуулийг батлах тооцоог хийхэд 18.52%-ийн алдаатай гарч байсан бөгөөд алдаа гарч буй шалтгааныг сурагчдаар илрүүлүүлэх, багажны техникийн болон бусад шийдлийг сайжруулуулах боломжийг тодорхойлуулах үндсэн зорилго, үйл ажиллагаа бүхий хичээл зохион байгуулах боломжийг судлах зорилгоор судалгаат хичээл зохион байгуулсан.

Судалгаат хичээл: ЕБС-ийн ахлах ангид хэрэглэгдэхүүний судалгааны үр дүнд угсарч бүтээсэн багаж (хувилбар 1)-аа ашиглан 2015-2016 оны хичээлийн жилд 1 удаа зааж туршсан. Судалгааны үр дүнг ашиглан сайжруулж угсарсан багаж (хувилбар 2)-аа ашиглан 2015-2016 оны хичээлийн жилд 1 удаа зааж туршсан. Нийт 2 жилийн хугацаанд 2 удаагийн давталттайгаар 8 цагийн хичээл зааж туршсан.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл:

2015-2016 оны хичээлийн жил -Судалгаат хичээл 1. Хичээлийн явцад туршилтын багажийг ашиглан туршилт гүйцэтгэх явцад сурагчдаар хэмжилтийн болоод багажны техник шийдлүүдээс үүдэн үүсч буй алдааг тогтоолгосон. Үүнийг төрөлжүүлэн ангилвал:

- Алдааны төрөл 1. Пипеткийг байрлуулсан байрлал түүнтэй холбоотой үүсэх хөдөлгөөнт байдал (пипеткийн үзүүр хэсэг, эсвэл хуруу шилд суурилуулсан суурь хэсэг дээшээ бага зэрэг өргөгдөх)
- Алдааны төрөл 2. Мультиметрийн 2 электрод цахилгаан хэлхээнээс салах тохиолдол (туршилт дуустал сурагч заавал гараараа барьж тогтоох шаардлагатай)
- Алдааны төрөл 3. Хэмжилтийн үр дүнг бичиж буй камер, гар утас ашиглан бичиж буй бичлэгийн чанар (хэмжилтийн үр дүн тодорхой харагдахгүй байх)

Улмаар бид өөрсдийн багажны техник шийдэл болоод хэмжилтийн алдааг багасгахад дээрх алдаа гарч буй нөхцлүүдийг харгалзан үзэж угсарсан туршилтын багажаа боловсронгуй болгосон (хувилбар 2).

2016-2017 оны хичээлийн жил. Судалгаат хичээл 2. Хичээлийн явцад туршилтын багаж (хувилбар 2)-ийг ашиглан туршилт гүйцэтгэх явцад сурагчдаар хэмжилтийн болоод багажны техник шийдлүүдээс үүдэн үүсч буй алдааг тогтоолгосон. Үүнд:

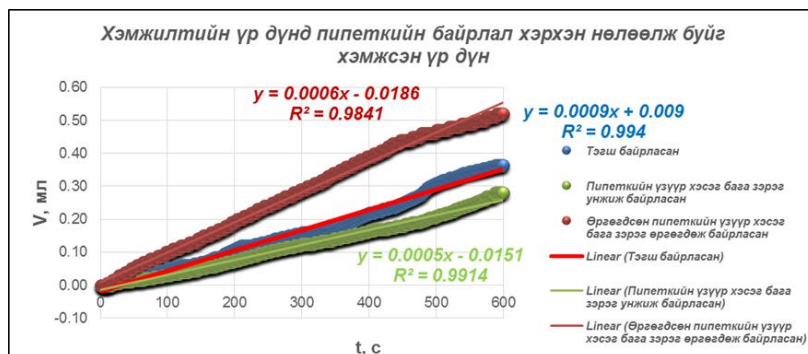
- Алдааны төрөл 4. Гүйдлийн хүчний утга богино хугацаанд буурч буй байдал (батарейны цэнэггүйжилт ба хуруу шил дэх хүчилтөрөгчийн концентрацын бууралтаас хамааралтай)

Улмаар бид өөрсдийн багажны техник шийдэл болоод хэмжилтийн алдааг багасгахад дээрх алдаа гарч буй нөхцлүүдийг харгалзан үзэж угсарсан туршилтын багажаа боловсронгуй болгосон (хувилбар 3).

Судалгааны үр дүн

2015-2016 оны хичээлийн жил. Судалгаат хичээл 1: Бид өөрсдийн бүтээсэн туршилтын багаж (хувилбар 1)-ны техник шийдлүүд болон хэмжилтийн үед гарч буй алдааг судалснаар хэмжилтийн алдааг багасгах үүднээс хэд хэдэн шийдлүүдийг тусгаж багажийг сайжруулсан (хувилбар 2).

Алдааны төрөл 1. Пипеткийг байрлуулсан байрлал түүнтэй холбоотой үүсэх хөдөлгөөнт байдал

(пипеткийн үзүүр хэсэг, эсвэл хуруу шилд суурилуулсан суурь хэсэг дээшээ бага зэрэг өргөгдөх)

Зураг 5. Хэмжилтийн үр дүнд пипетканы байрлал хэрхэн нөлөөлж буйг судалсан үр дүн

Зургаас харахад сурагчид туршилтыг гүйцэтгэх явцад

пипеткийн үзүүр хэсэг, эсвэл хуруу шилд суурилуулсан суурь хэсэг дээшээ бага зэрэг өргөгдсөнөөс хамаарч туршилтын алдаа их гарч байна. Иймд багаж угсрахдаа пипеткийг тэгш гадаргуу дээр хөдөлгөөнгүй байлгах нөхцөлийг хангах шаардлагатай болох нь тогтоогдсон.

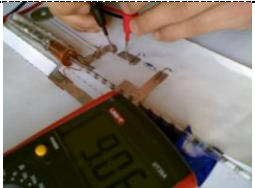

Алдааны төрөл 2. Мультиметрийн 2 электрод цахилгаан хэлхээнээс салах тохиолдол (туршилт дуустал сурагч заавал гараараа барьж тогтоох шаардлагатай)

Хүснэгт 2. Хэмжилтийн үед сурагчдын гаргасан механик алдаанаас үүдэлтэй алдаа

	Баг 1	Баг 2	Баг 3	Баг 4	Баг 5
Туршилт 1	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 13$ минут (Туршилтын явцад гүйдэл хэмжигч электродыг хэлхээнээс салгасан.)	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 14$ минут (Туршилтын явцад гүйдэл хэмжигч электродыг хэлхээнээс салгасан.)	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 14$ минут Туршилтын явцад гүйдэл хэмжигч электродыг хэлхээнээс салгасан.	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут
Туршилт 2	Нийт зарцуулагдсан хугацаа $t = 11$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 13$ минут (Туршилтын явцад гүйдэл хэмжигч электродыг хэлхээнээс салгасан.)	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 8$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут
Туршилт 3	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 9$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 10$ минут	Нийт зарцуулагдсан хугацаа: $t = 12$ минут

Хүснэгтээс харахад сурагчид туршилтыг гүйцэтгэх явцдаа мультиметрийн 2 электродыг санаандгүй байдлаар хэлхээнээс салгах, хөндийрүүлснээс болж туршилтыг дахин эхлэх шаардлагатай болж байсан ба улмаар туршилт гүйцэтгэх хугацаа уртсаж, хичээл цагтаа багтахгүй байх бэрхшээл тулгарч байсан. Учир нь туршилтыг дахин гүйцэтгэхийн тулд пипеткийг цэвэрлэх, цахилгаан хэлхээг дахин угсах шаардлагатай болдог. Иймд багаж угсрахдаа мультиметрийн 2 электродыг сурагчийн оролцоогүйгээр тогтоох нөхцөлийг хангах шаардлагатай болох нь тогтоогдсон.

Алдааны төрөл 3. Хэмжилтийн үр дүнг бичиж буй камер, гар утас ашиглан бичиж буй бичлэгийн чанар (хэмжилтийн үр дүн тодорхой харагдахгүй байх)

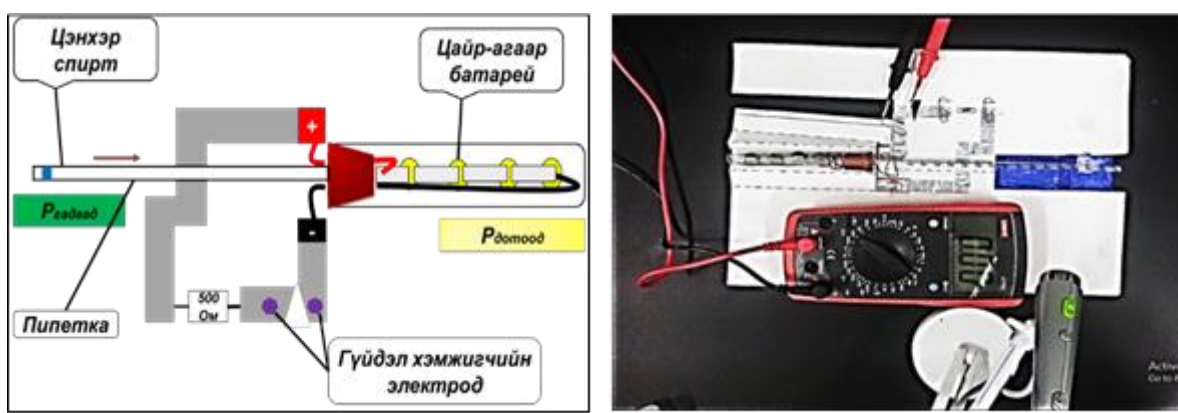
Баг 1. Документ камер ашиглаж хийсэн бичлэг		Баг 4. Гар утас ашиглаж хийсэн бичлэг	
Баг 2. Гар утас ашиглаж хийсэн бичлэг		Баг 5. Документ камер ашиглаж хийсэн бичлэг	
Баг 3. Notebook ашиглан хийсэн бичлэг		Баг 1 – Бичлэгийн чанар тааруу Баг 2 – Бичлэгийн чанар муу Баг 3 – Бичлэгийн чанар тааруу Баг 4 – Бичлэгийн чанар муу Баг 5 – Бичлэгийн чанар сайн	

Зураг 6. Багуудын нэг удаагийн туршилтын хэмжилтийн үр дүнг бичсэн бичлэгийн дүрс

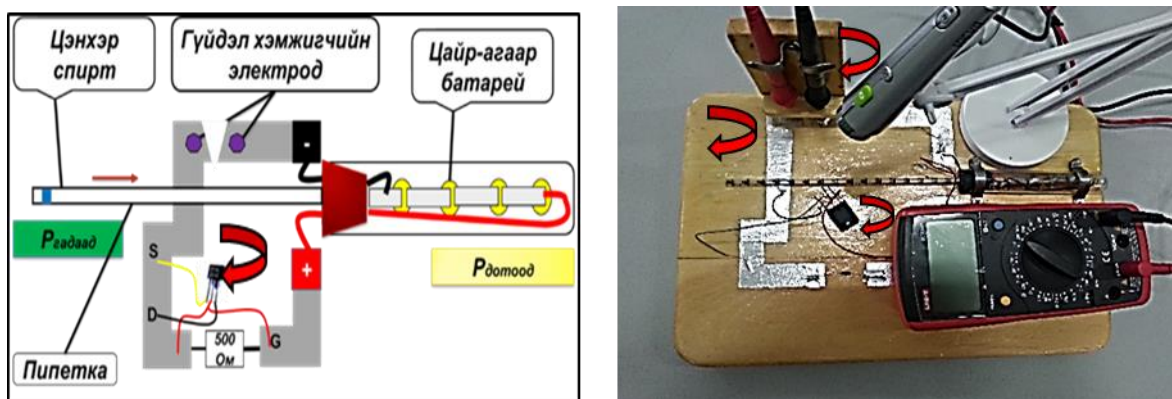
Зургаас харахад сурагчид туршилтын хэмжилтийн үр дүнг бичиж авахын тулд өөрсдийн боломжид тулгуурлан гар утас, Notebook, камер зэргийг ашигласан боловч, гар утасны камерын чанар, ангийн гэрэлтүүлэг зэргээс хамаарч бичлэгийн чанар шаардлага хангахгүй тохиолдлууд гарч байсан. Үүнээс болж туршилтыг дахин эхлэх шаардлага гарах бөгөөд хичээл цагтаа багтахгүй байх бэрхшээл тулгарч байсан.

Иймд туршилтын хэмжилтийг гүйцэтгүүлэхдээ багаар хамтран ажиллах аргачлалыг гаргаж, камерын бичлэгээс гадна давхар тэмдэглэл хөтлөх боломжийг хичээл хөтөлбөрт тусган боловсруулах шаардлагатай болох нь тогтоогдсон.

Угсарсан багажаа боловсронгуй болгосон шийдэл. Туршилтын багажны суурийг хатуу материалаар бэлтгэж, хуруу шил байрлах хэсгийг ухаж хуруу шилийг суурьлуулснаар пипетканы үзүүрийг хөдөлгөөнгүй байрлуулах боломжтой болсон. Мөн дижитал мультиметрын 2 электродыг тогтоох суурь хийснээр багажийг ажиллуулах үед цахилгаан хэлхээнд электродыг хөдөлгөөнгүй байрлуулах, ажиллуулаагүй үедээ цахилгаан хэлхээнээс салган сууринд байрлуулах боломжтой болгосон (Зураг 7, Зураг 8).

Зураг 7. Туршилтын багажны хичээлд ашигласан хувилбар1 (2015-2016 оны хичээлийн жил)

Зураг 8. Туршилтын багаж хувилбар 2 (Хичээлд ашигласны дараа сайжруулсан)

2016-2017 оны хичээлтийн жил. Судалгаат хичээл 2. Бид өөрсдийн бүтээсэн туршилтын багажны ажиллах явцад гүйдлийн хүчний утга богино хугацаанд буурч буй байдлыг батарейны цэнэггүйжилт ба хуруу шил дэх хүчилтөрөгчийн концентрацын бууралтаас хамааралтай байна хэмээн үзсэн бөгөөд гүйдлийн хүчний утгыг тодорхой хугацаанд тогтмол барихын тулд оронгийн транзистор ашиглах боломж шийдлийг багажийг сайжруулахад тусгаж, сайжруулсан (хувилбар 3).

Алдааны төрөл 4. Гүйдлийн хүчний утга богино хугацаанд буурч буй байдал (батарейны цэнэггүйжилт ба хуруу шил дэх хүчилтөрөгчийн концентрацын бууралтаас хамааралтай)

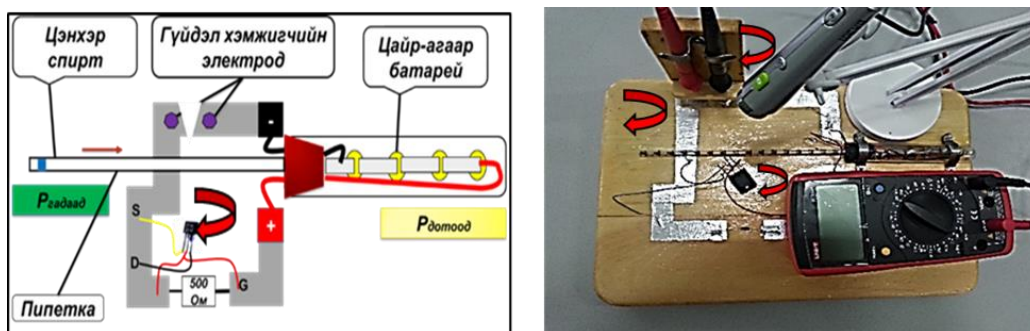

Зураг 9. Батарейн ажиллахад зарцуулагдсан хугацаа давтан туршилтын үр дүнд нөлөөлж буй байдлыг судалсан үр дүн

Зургаас харахад сурагчид туршилтыг давтан хийхэд гүйдлийн хүчний утга хугацаа өнгөрөх тусам буурч буйгаас хамаарч давтан туршилтын үр дүн зөрүү ихтэй гарч байна. Өөрөөр хэлбэл давтан туршилт хийхэд зарцуулагдсан хугацаа болон давтан туршилт хооронд зарцуулагдсан хугацаанаас хамаарч батарейн ажиллах хугацаа уртсаж, улмаар дараагийн туршилтыг хийхэд гүйдлийн хүчний утга өмнөхөөсөө буурснаар туршилт тус бүрийн үр дүн өөр гарахад нөлөөлж байсан. Иймд багаж ажиллах явцад гүйдлийн хүчний утгыг тодорхой хугацаанд тогтмол барьж байх хэрэглэгдэхүүний шийдлийг хийх шаардлагатай болох нь тогтоогдсон.

Хэлхээний гүйдлийн хүчийг харьцангуй тогтвортой байлгах үүднээс багажны цахилгаан хэлхээнд шилжилтэт оронгийн транзистор (FET)-ыг угсарсан.

Угсарсан багажаа боловсронгуй болгосон шийдэл. Туршилтын багажны цахилгаан хэлхээнд NPN төрлийн K2828 маркийн шилжилтэт оронгийн транзисторыг нэмж угсарснаар гүйдлийн хүчний утгыг тодорхой хугацаанд тогтмол барих боломжтой болсон. Улмаар туршилтын хэмжилтийн алдаа 18.26%-иас 3.45% болж буурсан.

Зураг 10. Туршилтын багажны хичээлд ашигласан хувилбар 3 (2016-2017 оны хичээлийн жил)

Дүгнэлт

1. Туршилттай хичээлийг зохион байгуулснаар туршилтын багажны хэмжилтийн алдаа гарахад нөлөөлж буй хүчин зүйл нь пипеткийн байрлалаас, батарейны цэнэггүйжилт ба хүчилтөрөгчийн концентрацын бууралтаас хамаарч гүйдлийн хүчний утга тогтмол биш байгаатай холбоотой болохыг хичээлийн явцад сурагчдаар тогтоолгох боломжтой байна.
2. Сурагчдын бие даах үйл ажиллагаагаар сурагчдаар багажны оптималь нөхцөлийг тодорхойлуулах улмаар багажийг сайжруулан угсруулах судалгааг хийлгэх боломжтой байна.
3. Туршилтын хэмжилт хийх үед багаар хамтран ажиллах аргачлалыг гаргаж, хичээлийг зохион байгуулснаар хэмжилтийн үед заавал бичлэг хийх шаардлагагүй болж байна.

Зөвлөмж

“Цахилгаан хими” бүлэг сэдвийн хүрээнд хичээл зохион байгуулах, эсвэл бие даах үйл ажиллагааг багш зохион байгуулахдаа туршилтын багажны анхны хувилбарыг ашиглан багажны алдааг сурагчдаар олуулах, эсвэл, сайжруулсан хувилбаруудыг ашиглан багажны оптималь нөхцөлийг судлах судалгааг төлөвлөх боломжтой юм. Иймээс бид туршилтын багажийг ашиглан хичээл болон бие даах үйл ажиллагааг зохион байгуулахад багшид зориулан дараах зөвлөмжийг хүргэж байна.

1. Багажийг угсрахад шаардлагатай хэрэглэгдэхүүний талаарх мэдээллийг цуглуулуулах

2. Туршилтын багажны деталь хэсгүүдийг хэд хэдэн төрлөөр сонгуулж, аль тохиолдолд хэрэглэхэд хамгийн тохиромжтой болохыг тогтоолгох
3. Туршилтын багажийг угсрах шийдлүүдийг гаргуулж, харьцуулах
4. Бусад мэргэжлийн багш нартай хамтран ажиллаж, хичээл хоорондын агуулгын интеграц хийх боломжийг тооцох. Жишээ нь:
  - ✓ Багаж угсрах ажилтай холбогдуулан технологийн хичээл
  - ✓ Багажны оптималь нөхцлийг тогтоох хэрэглэгдэхүүний судалгаа хийхэд физикийн хичээл
  - ✓ График байгуулах, тооцоолох үйлтэй холбогдуулан математикийн хичээл

Талархал

Судалгааг хийхэд зөвлөн тусалсан МУИС, Химийн тэнхмийн зөвлөх проф., доктор Н.Оюунцэцэг, Физикийн тэнхмийн багш Г.Мөнхбаяр, Сэлэнгэ аймаг, Сүхбаатар сумын 4-р сургуулийн физикийн багш Д.Баттулга болон бусад хүмүүст гүнээ баярлаж, талархсанаа илэрхийлье.

Ном зүй

1. Masahiro Kamata, & Mieji Paku. (2007). Exploring Faraday's law of Electrolysis Using Zinc-Air Batteries with Current Regulative Diodes. *Journal of Chemical Education*.
2. Tanaka Yuu, & Koga Nobuyoshi. (2009). A Convenient Measurement of Oxygen Concentration using Zinc-air Battery. *Chemical Education Journal*.
3. Баатар, У., & Батцэнгэл, Б. (2004). *Физик хими, тэргүүн дэвтэр*. Улаанбаатар: Адмон.
4. Бат-Отгон, Б. (2012). *Электроникийн үндэс*. Улаанбаатар: Интерпресс.
5. Даржаа, Ц. (2012). *Ерөнхий хими*. Улаанбаатар: Адмон.
6. Отгонхүү, Р. (2014). *"Дидломын ажил"*. Улаанбаатар: "Цайр-агаар батареи ашиглан Фарадейн хуулийг батлах туршилтын багаж"-ийг угсарч туршсан үр дүнгээс.
7. Туваан, Ш. (2003). *Математикийн үндсэн томъёоны лавлах*. Улаанбаатар: Интерпресс.

Мультмедиа программ хангамж ашиглан хүүхдийн хөгжлийг дэмжих нь

Ч.Оюун-Эрдэнэ, Ц.Энхжин, Ц.Батхуяг
Дархан-Уул аймаг Оюуны –Ирээдүй цогцолбор сургуулийн багш

Хураангуй

Сургалтад мультмедиа программ хангамжийг хэрэглэснээр сурагчдын сурах идэвх оролцоог нэмэгдүүлэх, тэдний сурлагын чанарт ахиц дэвшил гарч улмаар хичээлийн чанар үр өгөөжийг дээшлүүлэх боломжтой. Багш нар хичээлээ төлөвлөхдөө тухайн хичээлийн туршид сурагчдын сурах үйл ажиллагааг хэрхэн чиглүүлэх, хичээлийн үеэр хамгийн тохиромжтой байдлаар ажлын хуудсыг хэрхэн ашиглахаа төлөвлөх хэрэгтэй болдог. Нөгөө талаас багшийн ажлын ачааллыг багасгаж, цаг цаас хэмнэх боломжтойг судлан энэхүү судалгаат хичээлээрээ харуулахыг хичээсэн болно. Багш, сурагчийн ажлын хуудсыг мультмедиа программ хангамжийг ашиглан оновчтой хийж төлөвлөснөөр сурагчдын идэвх оролцоо сайжирч, ажлын хуудсыг олон дахин ашиглан мэдлэгээ бататгаж болно. Мөн онлайнгаар цахим ажлын хуудаст дээрээ багш сурагчид өөр хоорондоо санал бодлоо чөлөөтэй солилцох болсон зэрэг давуу талтай гэж үзлээ. Түүнчлэн физик мэдээлэл зүйн хичээл хоорондын залгамж холбоогоор сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжтой юм. Энэхүү мультмедиа программ хангамжийг сургалтдаа ашигласнаар физикийн хичээл хэцүү хүнд гэсэн сурагчдын айдас үгүй болж, тэдэнд сурах хүсэл эрмэлзлэлийг бий болгон дараа дараагийн хичээлээ хүсэн хүлээдэг хүлээлтийг бий болгож чадсан юм.

Анх 2015 оны 12 сард 7-р ангид “Цахилгаан” нэгж хичээлд ашиглан туршиж үзсэн. Улмаар аль ангид хэрэглэвэл илүү тохиромжтойг судалж судалгаа хийсний үр дүнд 6-р ангийн “Энерги” нэгж хичээлд ашиглан үр дүнд хүрсэн. Шилжилтийн насны хүүхдүүдийг цахим ертөнцийн зөв хэрэглээнд сургах зорилгоор 6-9-р ангийн сургалтад илүү түгхүү ашигласан болно.

Удиртгал

Өнөө үед мэдээллийн технологи богино хугацаанд асар хурдацтай өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж, түүний хэрэглээ улам нэмэгдэж байгаа нь суралцагчдыг сургах асуудалд шинэ агуулгаар хандах шаардлага бий болсон. Иймд сурагчдын сэтгэхүйн болон мэдээлэл хүлээн авч боловсруулах, танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны онцлогийг харгалзан үзэж, тэдний өөрөө өөртөө мэдлэг бүтээх, мэдлэгт суурилсан чадвар, улмаар бодит чадвар төлөвшүүлэх үйл явцад аудио, видео бичлэг, анимейшин, апплет, вебсайт, компьютер болон гар утсанд суурилсан программууд гэх мэт мэдээллийн технологид суурилсан сургалтын хэлбэрүүдийг сургалтад оновчтой ашиглах, үр дүнтэй арга зүйг боловсруулах шаардлага байна гэж үзсэн.

Суралцагчид тайлбарыг ганцхан үгээр өгснөөс үг ба зургаар өгснийг илүү сайн ойлгодог. Мультимедиа презентэйшнгийн үндэс нь хүмүүсийн мэдээлэл боловсруулах хүчин чадлыг бүрэн сайн ашиглахад оршино. Зөвхөн үгэн хэлбэрээр илэрхийлэгдсэн материал үзүүлэх нь бидэнд байгаа визуал хэлбэртэй материалыг боловсруулах нөөц боломжийг ашиглахгүй орхигдуулдаг. Үгнүүд эсвэл зурагнуудыг дангаар нь хэрэглэснээс тэдгээрийг хооронд нь холбож ойлгох нь суралцагчид илүү гүн ойлголт өгдөг. Энэ нь мультимедиа суралцахуйн танин мэдэхүйн онолын зүрх нь юм. [1]

БИЧВЭР+ЗУРАГ+ВИДЕО+ДУУ+ИНТЕРАКТИВ=МУЛЬТМЕДИА

Нөгөө талаас сайтар төлөвлөсөн хичээл хүүхдийн хөгжилд маш чухал нөлөө үзүүлдэг. Багш хичээлээ төлөвлөх үед дараах асуудлуудад хариулах шаардлага гардаг. Тухайлбал:

Хэрэгцээ, зорилго- Яагаад? Яах гэж үүнийг судалж байгаа Ямар хэрэгтэй юм бэ?

Агуулга- Юу судлах юм бэ? Юуг мэддэг чаддаг болгох вэ?

Арга зүй- Яаж ямар арга замаар мэдлэг чадварыг эзэмшүүлэх вэ?

Хэрэглэгдэхүүн- Юугаар? Юу ашиглах, ашиглуулах юм бэ?

Үр дүн - Юунд хүрэх вэ? Юуг үнэлэх вэ? гэдгийг анхаарч сурагчдын хийж гүйцэтгэх ажлын хуудаст тусгаж төлөвлөх нь маш чухал юм.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл:

1. Физикийн хичээл дээр бодитоор хийх боломжгүй туршлагыг загварчлах, орлуулах, төлөөлүүлэх, судалж байгаа зүйл маань нүдэнд харагдах гарт баригдахгүй хэт том эсвэл хэт жижиг байх зэрэг бэрхшээлүүд тулгардаг. Иймд мэдээлэл харилцааны технологи болох мультмедиа программ хангамж, “interactive physics” сургалтын програмуудыг ашиглан цахим ажлын хуудас бэлтгэн

түүгээрээ дамжуулан хүүхдийн хөгжилд дэмжлэг нөлөө үзүүлж болох юм гэсэн үндэслэлтэйгээр энэ удаагийн судалгаат хичээлээрээ 6-р ангийн “Энергийн хувирал” сэдвийг сонгон авлаа.

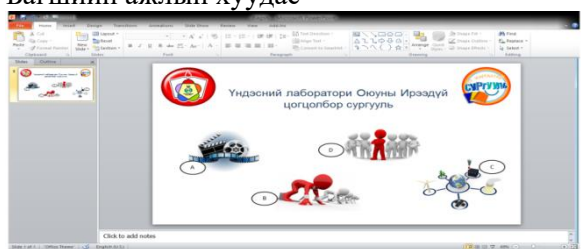
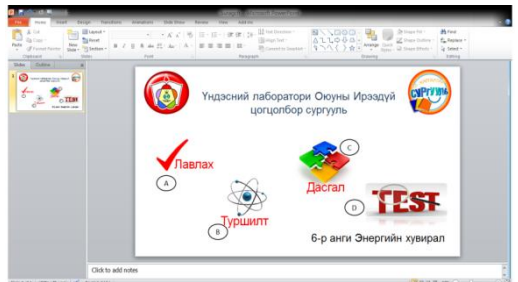
2. Ажлын хуудас

Өмнө	Одоо
Уг сэдвийг заахдаа багш цаасан дээр ажлын хуудсыг бэлтгэн түүн дээр сурагчид багшийн зааврын дагуу зурж гэмдэглэж байсан нь сурагчдад мэдлэг нь төдийлөн сайн биш хэсэг хугацааны дараа мартдаг. Өөрөөр хэлбэл мэдлэг нь хэрэглээ болж чаддаггүй. Мөн цаасны хэрэглээ хэтэрхий их, цаг хугацаа их зарцуулдаг зэрэг сул талуудтай байсан	Мэдээлэл зүйн хичээлтэй холбож Adobe Flash, video, Phet, Ispring, Adobe Premiere, Camtasia, программууд болон хэрэглэгдэхүүнийг ашиглан хичээлд хэрэглэгдэх цахим хуудсыг төлөвлөснөөрөө сурагчдын сонирхлыг төрүүлж, сурагчдын шинжлэн судлах арга барилыг хөгжүүлэн мэдлэгийг чадвар болгох боломжтой болсон. Суралцагч болон багш нарт хуудсыг компьютерийн дэлгэцэд байршуулснаар БАГШ нарт цаг,цаас хэмнэх СУРАГЧДАД сурах хүсэл сонирхолтой, мэдлэгээ байнга бататгах зэрэг давуу талуудтай болсон.

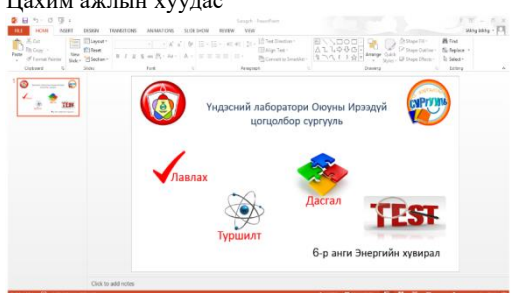

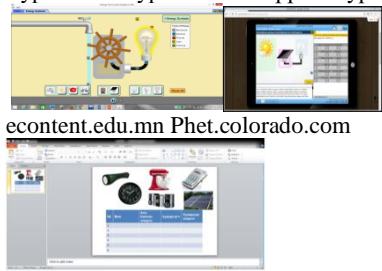
Хичээлийн санаа: Суралцагсад өдөр тутмын амьдралд тохиолддог юмс үзэгдлийг ойлгох нь хялбар байдаг тул үүнтэй холбон тэнд байгаа физик рүү орох нь илүү тохиромжтой. Ингэснээр сурагчид сурахын утгыг илүү сайн ойлгодог болдог. Гэвч зарим нэг сэдвийн агуулга хүүхдэд ойр биш хийсвэрээр төсөөлөх тохиолдол гардаг. Жишээ нь: Энерги нэг хэлбэрээс нөгөө хэлбэрт шилжин хувирдаг гэдгийг онолыг агуулгаар мэддэг болсон ч хүүхэд бодитоор хараад хувирал ингэж явагддаг гэдгийг харах боломжгүй байдаг. Үүнийг цахим хэрэглэгдэхүүний тусламжтайгаар шийдэн цахим сургалтын интерактив програмууд, симуляц зэргийг ашиглан сурагчдын өмнөх төсөөлөл таамаглалыг батлах, асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой. Нөгөө талаас сурагчдын мэдлэгийг гүн бат болгох ээлжит хичээлийн чанар үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх зэргээр тэдний хөгжлийг дэмжих боломжтой гэж үзсэн. Хичээлийн бэлтгэл судалгааг “Энерги” бүлэг сэдвийн хүрээнд “Энергийн хувирал” сэдвээр 2015 – 2016 оны хичээлийн жилд нийт 6-р ангийн 10 бүлэг дээр туршин явуулсан болно.

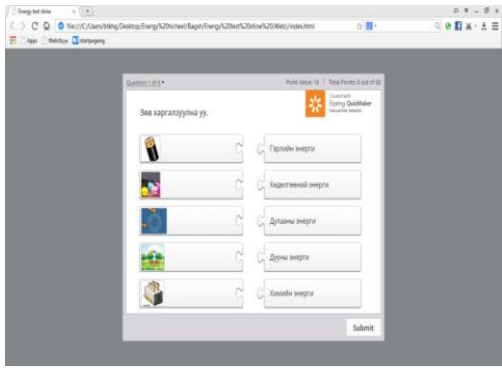
Хичээлийн судалгааг явуулахдаа хичээлийн төлөвлөлт болон хэрэглэгдэхүүнээ алхам алхмаар сайжруулан хэрэгжүүлсэн. Энэ нь сурагчдын хөгжилд хэрхэн нөлөөлж буйг судлан туршсан болно.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Бид “Энергийн хувирал” ээлжит хичээлээр Дархан-Уул аймгийн Оюуны ирээдүй цогцолбор сургуулийн физикийн Ч.Оюун-Эрдэнэ, Ц.Энхжин, мэдээлэл технологийн багш Ц.Батхуяг нар хамтран хичээлийн бэлтгэл судалгааг явуулсан. Ингэхдээ хичээлийн цахим хэрэглэгдэхүүнийг алхам, алхмаар сайжруулан, хичээл бүрийн явцад ажиглалт хийн хичээлийнхээ ололттой, сул талуудыг хэлэлцэн сайжруулсан. Жишээ нь: Цаасан ажлын хуудсаас цахим ажлын хуудас руу нөгөө талаар хүүхэд бүрт хичээлийн хэрэгдэгдэхүүнийг хүртээмжтэй хэлбэрээр сонгож хэрэглэсэн.

<p>Багшийн ажлын хуудас</p> 	<p>Уг ажлын хуудас А,В,С,D гэсэн 4 хэсэгтэй. А хэсэгт - сэдэлжүүлэх үе шат В хэсэгт – Сурагчийн ажлын хуудас руу шилжих хэсэг С хэсэгт- Энергийн хувирлын программ D хэсэгт – Дасгалын зөв хариу</p>
<p>Сурагчийн ажлын хуудас</p> 	<p>А хэсэгт - Сурагчийн лавлах / ADOBE FLASH/ программ ашигласан В хэсэгт - Энергийн хувирлыг загварчлах туршилт / ECONTENT.EDU.MN сайт ашигласан/ С хэсэгт - Сурагчдын хийх даалгавар D хэсэгт - Сурагчийн мэдлэг шалгах /SPRING Quize maker программ ашигласан/ Сурагчийн ажиллах ажлын хуудсыг ийм загвараар компьютерийн дэлгэцэд байршуулж өгснөөр хүүхэд бүрийг шууд ажиллах боломжтой, сонирхолтой болгоно.</p>

Судалгаат хичээл:

<p>Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа Хичээлийн эхлэл хэсэг: /Сэргээн санах/</p>	<p>Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа</p>
<p>Цахим ажлын хуудас</p> <p>Бичлэг үзүүлэн тэндээс энерги нь нэг хэлбэрээс нөгөө хэлбэр лүү хувирах тухай таамаглал дэвшүүлсэн.Энд багш өөрөө тайлбар хийлгүй сурагчдаар ажиглуулан тайлбар хийлгүүлэх</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • Сурагчдыг хичээлд сонирхолтой болгох • Цахим ажлын хуудаснаас өөр тийшээ орох боломжгүй тул хүүхдийн анхаарал сарнихгүй. • Амьдралын энгийн мэдлэгээ сэргээн санах, энергийн мөн чанарыг эргэцүүлэх сэдэл төрүүлэх • Энергийн хувирлын талаар таамаглал дэвшүүлэх,таамаглалаа тайлбарлах чадвар хөгжинө. • Лавлахыг ашиглаж өмнөх мэдлэгээ сэргээн санана.
<p>Хичээлийн өрнөл хэсэг: /Ойлгох, хэрэглэх, задлан шинжлэх/ Туршилт 1 Туршилт 2/ Үзүүлэх туршилт/ Дасгал ажил</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Хүүхэд нэг бүр туршилтыг гүйцэтгэж энергийн хувирлын талаар ойлголттой болох /econtent.edu.mn/сайтыг ашиглав. • Энэхүү хялбаршуулсан загвар туршилтыг хийснээр сурагчид энергийн хувирлын талаар мэдлэг олж авах болно. /Phet.colorado.com/ • Станцын үйл ажиллагааг сонирхон судлах • Энд сурагчдын танин мэдэх үйлд дэмжлэг үзүүлж байна. • Энергийн хувирлыг ялган таних дасгал ажиллах • Сурагчдыг үзэгдэл юмсыг ялган таних чадварыг хөгжүүлэх боломжтой.
<p>Хичээлийн төгсгөл хэсэг: /Бүтээх,үнэлэх/</p>	

Цахим тест	
	<ul style="list-style-type: none"> • Энергийн хувирал хичээлээр үзсэн зүйлээ бататгаж, хэр зэрэг ойлгож мэдсэнээ шалгах Энэ хэсэгт сурагчдын мэдлэгээ бататгах, онолын мэдлэгээ амьдрал практикт хэрэглэх үйлд дэмжлэг үзүүлж байна. • Мөн багш нар сурагчдын хэрхэн хийж гүйцэтгэснийг хянах боломжтой. /Сурагчдын гүйцэтгэсэн даалгаврын гүйцэтгэл багшийн мэйл хаягаар ирсэн байхаар төлөвлөсөн/

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт: 2015 оны 12-р сард 6-р ангийн 5 бүлэг 2016 оны 10-р сард 6-р ангийн 2 бүлэгт заагдсан судалгаат хичээлийн цаасаар болон цахимаар боловсруулсан арга зүй, төлөвлөлтүүд болон дахин сайжруулсан үр дүнгээ дараах хүснэгтээр танилцуулж байна.

Үе шат	Цаасаар хийсэн ажлын хуудастай хичээл	Цахимаар хийсэн ажлын хуудастай хичээл	Дахин сайжруулсан хичээл
Хичээлийн эхлэл хэсэг	Зураг үзүүлж түүн дээр энергийн хувирлын талаар таамаглал дэвшүүлэх	Бичлэг үзүүлж энергийн хувирлын талаар таамаглал дэвшүүлэх	Бичлэг үзүүлж энергийн хувирлын талаар таамаглал дэвшүүлэх
Хичээлийн өрнөл хэсэг	Багш үзүүлэх туршилт хийсэн Сурагчид ажиглагчийн байрнаас идэвхгүй оролцогчийн үүрэгтэй байв.	3 хүүхдийн дунд 1 компьютер өгч туршилт хийсэн Сурагчид санал санаачилгатай оролцсон боловч, багийн лидер сурагчид давамгайлж, оролцоо жигд биш байв.	Хүүхэд 1 бүрт компьютер өгч туршилт хийсэн Сурагч нэг бүрийн оролцоо дээшилсэн, бие даан турших боломж нээгдсэн.
Хичээлийн төгсгөл хэсэг	Дасгал даалгаврын гүйцэтгэлээр хэрхэн ойлгосныг мэдэх Ангийн лидер сурагчид үзүүлж байсан.	Цахим тест боловсруулж өгсөн. Сурагч нэг бүрийг үнэлэхэд хүндрэлтэй байсан.	Цахим тест боловсруулж өгсөн. Сурагч нэг бүрийг үнэлэх боломжтой болсон.

Судалгааны үр дүн /SWOT шинжилгээ/

Давуу тал	Сул тал
Багш	
<ul style="list-style-type: none"> • Эдгээрийг ашиглаж хичээлийн төлөвлөлтийг хийснээрээ нэгж хичээлийн туршид ажлын цахим хуудсыг ашиглах боломжтой. • Ажлын ачааллыг багасгаж, цаг хугацаа хэмнэсэн. • Ажлын байран дээрээ харилцан туршлагаа солилцон хөгжих боломжтой • Ажлын хуудаст дээр олон дахин ажиллаж МХТ-ийн мэдлэгээ бататгах боломжтой. 	<ul style="list-style-type: none"> • Компьютер дээр удаан ажиллах үеийн хор уршгууд • Хичээлийн бэлтгэл сайн хангахгүй бол хичээл замбараагүй болох талтай • Компьютер техник хэрэгсэлийн хүрэлцээ, хүчин чадал муу бол хичээл зохион байгуулалт муутай болно.
Сурагч	
<ul style="list-style-type: none"> • Хичээлийн идэвх оролцоо сайжирсан. • Өөр хоорондоо санал бодлоо солилцох боломжтой. • Хүүхэд бүр нэг компьютер дээр ажиллах нөхцөл бүртгэсэн. • Сурлагад ахиц өөрчлөлт гарсан. • Хичээлд оролцох идэвх оролцоо сайжирсан • Шинжлэн судлах чадварт тодорхой ахиц гарсан. • Өөртөө итгэх итгэлтэй болсон. • Бүтээлч сэтгэлгээ хөгжинө 	<ul style="list-style-type: none"> • Компьютер дээр удаан ажиллах үеийн хор уршгууд гарч болно. • Өмнөх мэдлэгийн түвшин хангалтгүй бол хичээлийг үргэлжлүүлэхэд саад тулгарна. • Анхаарал төвлөрөлт бусад программ руу хандаж сарних магадлалтай.

Сургалтад мультмедиа программ хангамжийг ашигласнаар дараах өөрчлөлтүүд гарсан. Үүнд:

1. Туршилтын дараа сурагчдын сурлагын дүнд мэдэгдэхүйц ахиц гарсан.

2. Багшийн МТ-ийн хэрэглээ болон хэлний мэдлэг дээшилж харилцан туршлага солилцох боломж бүртэж байсан.
3. Багш нарт цахим хичээлийн нөөц бий болсон.
4. Нэг ажлын хуудсыг нэг бүлэг сэдвийн хүрээнд ашиглах боломж гарсан.
5. Бусад анги болон бусад сэдвийн хүрээнд сурагчдын мэдлэг чадварыг дээшлүүлэхийн тулд цахим ажлын хуудас хийх боломжтой болсон.
6. Сурагчдын МХТ-н хэрэглээ болон чадвар дээшилсэн.
7. Сурагчдын сурах сонирхол нэмэгдэж, хандлага нь өөрчлөгдсөн.
8. Сурагчдыг онлайнаар үнэлэх боломжтой болсон

Дүгнэлт

- Мультмедиа программ хангамжийг сургалтад ашигласнаар нүдэнд харагдахгүй гарт баригдахгүй хийсвэр ойлголтуудыг загварчлан ойлгож мэдсэнээр сурагчдын мэдлэг чадварт ахиц өөрчлөлт гарч физикийн хичээл хэцүү хүнд гэсэн сурагчдын айдас үгүй болж, тэдэнд сурах хүсэл эрмэлзлийг бий болгов.
- Бусад судлагдахуунуудын багш нартаа хамтран багаар хичээлийн судалгааг хийж гүйцэтгэх нь багш нарын арга зүй төлөвлөлт сайжирч улам боловсронгуй болж судлагдахуун тус бүрт өөрсдийн онцлогтой тохируулаад амжилттай туршин хэрэгжүүлэх боломжтой.
- Багш нарын мэдээлэл харицааны технологийн мэдлэг дээшилж сургалтад байнга үр дүнтэйгээр ашиглах боломжтой болсон.

Явцын үнэлгээгээр хүүхдийн чадварыг хөгжүүлэх арга зүй

¹А.Батцэцэг, ²Б.Сундуй

¹Өвөрхангай аймаг ЕБ-ын 1-р сургуулийн физикийн багш

²Өвөрхангай “Мэргэд” лаборатори сургуулийн физикийн багш

Хураангуй

2011 оноос эхлэн физикийн багшаар ажиллаж байх явцдаа сурагчдын чадварыг хөгжүүлэх, үнэлэхдээ хувийн тэмдэглэл хөтөлдөг байсан. Гэвч энэ нь тодорхой биш, шалгуур тааруу, багшийн ноорог төдий байсан. Мөн “Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр”-ийг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд зайлиггүй хүүхдийн чадварыг ажиглах шинэлэг арга зүй зайлиггүй хэрэгтэй болсон. Тиймээс 2015 оны 9-р сараас эхлэн хүүхдийн чадварыг ажиглах рубрикийн аргыг ашиглаж, хүүхдээ ажиглан тэрхүү ажиглалтад тулгуурлан хичээлээ тогтмол сайжруулан зааснаар сурагчдын чадварт эерэг өөрчлөлт, ахиц гарсан.

Харин 2016 оны 9-р сараас эхлэн сурагчдын тооцоолох, асуудал шийдвэрлэх бодлогыг төвшинөөр ангилж (Физикийн бодлогын хураамж 7-9 анги, Баасанжжав, Физик-III, IV, V сурагчийн дэвтэр, Р.Энхбат, Н.Оюунчимэг) сурагчдад өөрийн сонголтоор бодох нөхцөлийг бүртүүлэн, рубрикийн аргаар ажигласнаар сурагчдын бодлого бодох сонирхол маш их нэмэгдэж, ямар төвшинд байгаагаа мэдэхийн хирээр ямар түвшинд хүрэхээ тодорхойлж өөртөө хяналт тавих, өөрийн удирдлагатай суралцах, боломж байгааг тогтоосон.

Зорилго: Ээлжит хичээл дээр явцын үнэлгээний рубрикийн аргыг ашиглах нь хүүхдийн шинжлэх ухаанч арга барилыг хөгжүүлэх, физикийн бодлого бодох чадварыг дээшлүүлэх, өөрийн удирдлагатай суралцахад хэрхэн нөлөө үзүүлэхийг судлах, үр дүнг тооцоход оршино.

Дэлгэрэнгүй

Сурагчид өөрсдийн бүтээлч үйл ажиллагаан дээр суурилан мэдлэгээ бүтээх өөрийн зохицуулалт, өөрийн үнэлгээтэй, өөрийн удирдлагатай суралцах үйлд суралцах боломжийг олгохын тулд агуулгыг бүхэллэг, системтэй товч байдлаар өгч тэдэнд өөрөө оролдож арга замаа олох, алдаж онох, алдаанаасаа сурах, зөв шийдэл бүрийд сэтгэл ханамжаа мэдрэх цаг хугацааг хүрэлцээтэй хэмжээнд өгөх ёстой гэж үзэн цөм хөтөлбөрийг боловсруулсан. [“Хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн багшлах арга зүй” II бага хурлын эмхэтгэл, Б.Бурмаа, М.Ганбат илтгэл, 2014 он]

Хичээл амжилттай, үр дүнтэй болох эсэх нь хичээлийн бэлтгэлээс шууд шалтгаалдаг. Энэхүү бэлтгэлийг хийхдээ хүүхдээ ажигласан арга, судалгаанд түшиглэж хийвэл алдаа бага гарах, учир утгатай бэлтгэл хийх, гаргасан алдаагаа зөв ойлгож ухаарах үндэс болдог. [“Сурагчдын суралцахуйг дэмжих арга зүйн хөгжил”Физик зөвлөмж-III, Б.Бурмаа, М.Ганбат бусад]

Тиймээс хичээлийн бэлтгэлийг чанартай хийхийн тулд хүүхдийн чадварыг ээлжит хичээл дээр ажиглах гэсэн асуудал урган гарч байна.

2015 оны 9-р сараас эхлэн рубрикийн аргыг манай сургуулийн байгалийн ухааны багш нар хамтран арга зүйдээ нэвтрүүлж 8д ангийн сурагчдыг, тэр дундаас 3 түвшний 6 сурагчийг нарийвчлан ажиглаж эхэлсэн. Энэ хүрээнд 1 жилийн хугацаанд физикийн 14 хичээлийг, химийн 12 хичээл, биологийн 9 ээлжит хичээлийг зааж сурагчдыг ажиглаж, ажигласан үр дүнд тулгуурлан хичээлээ сайжруулан заасан. Энэхүү чадварын ахицыг тооцохдоо ээлжит хичээл дээр урьдчилан бэлтгэсэн хүснэгт ашиглах, хичээлийн ажлын хуудсыг хураан авах, утсаар бичлэг хийх, дуу хураах зэрэг аргыг ашиглаж боловсруулалт хийсэн. Эндээс үзэхэд сурагчдын таамаглал дэвшүүлэх, туршилт гүйцэтгэх, төлөвлөлт хийх (1, 2, 3-р чадварууд) чадвар богино хугацаанд ахиц гардаг, үр дүнг хэлэлцэх чадвар (4-р чадвар) удаан хугацаанд ахиц гардаг болохыг илрүүлэн тогтоосон.

Ангийн нийт сурагчдын чадварт өөрчлөлт гарсан нь тус ангиас авсан үнэлгээний дүнг, бусад ангиудтай харьцуулан 9-12 %-иар ахисан үзүүлэлт гарсан. (Хавсралтаар дэлгэрэнгүй оруулав)

Мөн сурагчдын ямар чадварт, ямар ахиц гарч байгааг сурагчдад танилцуулж аль чадварт анхаарахыг хэлж, сурагчид өөрийн удирдлагатай суралцах боломжийг олгосон.

Нэг. Онолын хэсэг

1.1. Конструктивизмын онол

Конструктивизмын онол нь сүүлийн 20 жилд дотроо олон урсгал чиглэлтэйгээр эрчимтэй хөгжиж байна. Энэ бүх урсгал чиглэлд байдаг ерөнхий зүйл бол “Мэдлэг зүгээр нэг дамждаггүй, мэдлэгийг хүн бүр өөрөө зохиомжлон бүтээдэг” гэсэн үзэл санаа юм. Конструктивизмын онолын гол санаа нь сэтгэл судлалын нэрт эрдэмтэд болох Швейцарын эрдэмтэн Ж.Пиаже, Оросын эрдэмтэн Л.Выготский нарын бүтээлд тусгагдсан байдаг тул тэднийг конструктивизмын онолыг үндэслэгчид гэж үздэг. [“Сургууль соёлын хөгжлийн шинэ чиг хандлага”, У.Доёд, Н.нэргүй, Б.Бурмаа ба бусад, 2008 он]

5.2 Фрэнэгийн онол

Францын Сэлестан Фрэнэгийн (Ce’lestin Freinet) сурган хүмүүжүүлэх онолд “Багш бол хүүхдийн хөгжлийг дагагч, хүүхэд бол насанд хүрэгчдийн туслалцаатайгаар өөрөө хөгждөг” гэж үздэг. Фрэнэгийн сурган хүмүүжүүлэх ухааны хувьд томчууд хүүхдэд юун дээр нь туслах вэ гэхээр юуны өмнө “тэд өөрөө хийхэд” нь тусална. Багшийн үүрэг бол хүүхэд бодит амьдралд оролцож өөрийгөө илэрхийлэх, эрэлт хэрэгцээгээ хангахад дэмжиж, дагаж байхад оршино. Багш бол хүүхдийг өөрийнх нь л замаар явуулна, чиглүүлнэ. Тэднийг сургах гэж шахахын оронд тэдний бодит байдлыг ойлгон өөрсдөө оролдож, судлах боломж олгох нь илүү тустай гэж үзсэн байдаг. Хэрэв хүүхэд өөрөө чөлөөтэй шийдэх боломжтой байх юм бол тэд өөрийгөө нээж урагшлуулахдаа өөрийн зүгээс хангалттай санаачилга зүтгэл гаргана [“Сэтгэл судлал”, О.Мягмар, 2012 он]

Дээрх 2 онолын үзэл санаанд тулгуурлан энэхүү судалгааны ажлыг бичсэн болно.

Хоёр. Туршилт, судалгааны хэсэг

2.1. Сурагчдын шинжлэх ухаанч арга барилыг эзэмшүүлэх чадварт хийсэн судалгаа

Манай сургуулийн байгалийн ухааны багш нар хамтран явцын үнэлгээний рубрикийн аргыг арга зүйдээ нэвтрүүлж 8д ангийн сурагчдыг, тэр дундаас сайн, дунд, тааруу 3 түвшний 6 сурагчийг нарийвчлан ажиглаж эхэлсэн. Энэ хүрээнд 1 жилийн хугацаанд физикийн 14 хичээлийг, химийн 12 хичээл, биологийн 9 ээлжит хичээлийг зааж сурагчдыг ажиглаж, ажигласан үр дүнд тулгуурлан хичээлээ сайжруулан заасан. Энэхүү чадварын ахицыг тооцоходоо ээлжит хичээл дээр урьдчилан бэлтгэсэн хүснэгт ашиглах, хичээлийн ажлын хуудсыг хураан авах, утсаар бичлэг хийх, дуу хураах зэрэг арыг ашиглаж боловсруулалт хийсэн. Эндээс үзэхэд сурагчдын таамаглал дэвшүүлэх, туршилт гүйцэтгэх, төлөвлөлт хийх (1, 2, 3-р чадварууд) чадвар богино хугацаанд ахиц гардаг, үр дүнг хэлэлцэх чадвар (4-р чадвар) удаан хугацаанд ахиц гардаг болохыг илрүүлэн тогтоосон.

Ангийн нийт сурагчдын чадварт өөрчлөлт гарсан нь тус ангиас авсан үнэлгээний дүнг, бусад ангиудтай харьцуулан үзэхэд хими, физик, биологийн хичээл бүр дээр 9-12 %-иар ахисан үзүүлэлт гарсан. 2015-2016 оны Физикийн хичээлийн I, II, III улирлын дүнг харьцуулсан дүнг танилцуулья.

	АВС%					Стандарт					Гүйцэтгэл				
	8а	8б	8в	8г	8д	8а	8б	8в	8г	8д	8а	8б	8в	8г	8д
I улирал	35,4%	33,8%	36,4%	28,2%	42,6%	65,5%	61,6%	70,3%	63,6%	75,6%	63,4%	63,5%	68,6%	60,3%	72,5%
II улирал	38,5%	30,7%	41,0%	30,5%	51,6%	68,7%	66,7%	73,5%	67,5%	79,3%	66,5%	60,2%	74,3%	66,6%	75,4%
III улирал	43,6%	34,60%	50,3%	35,7%	64,4%	72,6%	70,5%	76,4%	71,1%	85,3%	70,3%	65,6%	77,3%	72,3%	80,3%

илэрхийлж, ахицыг тооцсон дараах боловсруулалтаас харахад “Iааруу” төвшний сурагчдын хувьд *туршилт төлөвлөх, туршилт гүйцэтгэх* чадварт ахиц гарч байна.

1 дугаартай "Тааруу" төвшний сурагчийн чадвар гарсан өөрчлөлт					
Хичээлийн дугаар	Ээлжит хичээлийн нэр	ЧАДВАР 1 Асуудал таамаглал дэвшүүлэх	ЧАДВАР 2 Туршилтыг төлөвлөх	ЧАДВАР 3 Туршилтыг гүйцэтгэх	ЧАДВАР 4 Харьцуулан дүгнэлт гаргах
1-р хичээл	Зан ба сурагч	1	1	1	1
2-р хичээл	Шингэний жингийн даралт шингэнээс хамаарах уу?	1	2	2	1
3-р хичээл	Агаарын даралт	2	1	2	2
4-р хичээл	Агаарын хэр их даралт учруулдаг юм бол?	1	1	2	1
5-р хичээл	Хүч ба биеийн хэмжээ	2	3	3	2
6-р хичээл	Хөшүүрэг	2	3	3	1
7-р хичээл	Хурд	2	3	4	2
Чадварын оноог хувиар үзүүлбэл:		39%	50%	61%	36%
Туршилтыг төлөвлөх, гүйцэтгэх чадвар хичээл бүрээр тогтмол дээшилж байна.					

1	Анхаарах шаардлагатай
2	Сайжирч байгаа
3	Хангалттай
4	Маш сайн

2 дугаартай "Тааруу" төвшний сурагчийн чадвар гарсан өөрчлөлт					
Хичээлийн дугаар	Ээлжит хичээлийн нэр	ЧАДВАР 1 Асуудал таамаглал дэвшүүлэх	ЧАДВАР 2 Туршилтыг төлөвлөх	ЧАДВАР 3 Туршилтыг гүйцэтгэх	ЧАДВАР 4 Харьцуулан дүгнэлт гаргах
1-р хичээл	Зан ба сурагч	1	1	1	1
2-р хичээл	Шингэний жингийн даралт шингэнээс хамаарах уу?	1	2	2	1
3-р хичээл	Агаарын даралт	2	1	2	2
4-р хичээл	Агаарын хэр их даралт учруулдаг юм бол?	1	2	2	1
5-р хичээл	Хүч ба биеийн хэмжээ	1	1	3	2
6-р хичээл	Хөшүүрэг	2	1	3	1
7-р хичээл	Хурд	1	2	3	2
Чадварын оноог хувиар үзүүлбэл:		32%	36%	57%	36%
Туршилтыг гүйцэтгэх чадвар дараагийн хичээл бүр дээр тогтмол дээшилж байсан.					

“Дунд, Сайн” түвшний сурагчдын хувьд асуудалд таамаглал дэвшүүлэх, туршилт төлөвлөх, туршилт гүйцэтгэх чадварт ихээхэн ахиц гарч байна. Харин 5 дугаартай сурагчийн бүх чадварууд зэрэг ахиж байна.

3 дугаартай "Дунд" төвшний сурагчийн чадвар гарсан өөрчлөлт					
Хичээлийн дугаар	Ээлжит хичээлийн нэр	ЧАДВАР 1 Асуудал таамаглал дэвшүүлэх	ЧАДВАР 2 Туршилтыг төлөвлөх	ЧАДВАР 3 Туршилтыг гүйцэтгэх	ЧАДВАР 4 Харьцуулан дүгнэлт гаргах
1-р хичээл	Зан ба сурагч	1	1	1	1
2-р хичээл	Шингэний жингийн даралт шингэнээс хамаарах уу?	1	2	2	1
3-р хичээл	Агаарын даралт	2	1	3	2
4-р хичээл	Агаарын хэр их даралт учруулдаг юм бол?	1	1	2	1
5-р хичээл	Хүч ба биеийн хэмжээ	3	3	3	2
6-р хичээл	Хөшүүрэг	2	4	3	1
7-р хичээл	Хурд	3	4	4	2
Чадварын оноог хувиар үзүүлбэл:		46%	57%	64%	36%
Туршилтыг таамаглах, төлөвлөх, гүйцэтгэх чадварууд ахиж байна.					

1	Анхаарах шаардлагатай
2	Сайжирч байгаа
3	Хангалттай
4	Маш сайн

4 дугаартай "Дунд" төвшний сурагчийн чадвар гарсан өөрчлөлт					
Хичээлийн дугаар	Ээлжит хичээлийн нэр	ЧАДВАР 1 Асуудал таамаглал дэвшүүлэх	ЧАДВАР 2 Туршилтыг төлөвлөх	ЧАДВАР 3 Туршилтыг гүйцэтгэх	ЧАДВАР 4 Харьцуулан дүгнэлт гаргах
1-р хичээл	Зан ба сурагч	1	1	2	1
2-р хичээл	Шингэний жингийн даралт шингэнээс хамаарах уу?	1	2	2	1
3-р хичээл	Агаарын даралт	2	2	2	2
4-р хичээл	Агаарын хэр их даралт учруулдаг юм бол?	2	2	2	1
5-р хичээл	Хүч ба биеийн хэмжээ	3	3	3	2
6-р хичээл	Хөшүүрэг	2	3	3	2
7-р хичээл	Хурд	3	4	4	2
Чадварын оноог хувиар үзүүлбэл:		39%	40%	61%	36%
Туршилтыг таамаглах, төлөвлөх, гүйцэтгэх чадварууд ахиж байна.					

5 дугаартай "Сайн" төвшний сурагчийн чадвар гарсан өөрчлөлт					
Хичээлийн дугаар	Ээлжит хичээлийн нэр	ЧАДВАР 1 Асуудал таамаглал дэвшүүлэх	ЧАДВАР 2 Туршилтыг төлөвлөх	ЧАДВАР 3 Туршилтыг гүйцэтгэх	ЧАДВАР 4 Харьцуулан дүгнэлт гаргах
1-р хичээл	Зан ба сурагч	1	2	2	1
2-р хичээл	Шингэний жингийн даралт шингэнээс хамаарах уу?	1	2	2	1
3-р хичээл	Агаарын даралт	2	2	3	2
4-р хичээл	Агаарын хэр их даралт учруулдаг юм бол?	2	3	3	2
5-р хичээл	Хүч ба биеийн хэмжээ	3	3	4	3
6-р хичээл	Хөшүүрэг	3	3	4	3
7-р хичээл	Хурд	4	4	4	4
Чадварын оноог хувиар үзүүлбэл:		57%	68%	78%	57%
Туршилтыг таамаглах, төлөвлөх, гүйцэтгэх, харьцуулан дүгнэх чадварууд ахиж байна.					

1	Анхаарах шаардлагатай
2	Сайжирч байгаа
3	Хангалттай
4	Маш сайн

6 дугаартай "Сайн" төвшний сурагчийн чадвар гарсан өөрчлөлт					
Хичээлийн дугаар	Ээлжит хичээлийн нэр	ЧАДВАР 1 Асуудал таамаглал дэвшүүлэх	ЧАДВАР 2 Туршилтыг төлөвлөх	ЧАДВАР 3 Туршилтыг гүйцэтгэх	ЧАДВАР 4 Харьцуулан дүгнэлт гаргах
1-р хичээл	Зан ба сурагч	1	1	2	1
2-р хичээл	Шингэний жингийн даралт шингэнээс хамаарах уу?	1	2	2	1
3-р хичээл	Агаарын даралт	2	2	2	2
4-р хичээл	Агаарын хэр их даралт учруулдаг юм бол?	2	3	2	2
5-р хичээл	Хүч ба биеийн хэмжээ	3	3	3	2
6-р хичээл	Хөшүүрэг	3	3	4	3
7-р хичээл	Хурд	3	4	4	3
Чадварын оноог хувиар үзүүлбэл:		54%	61%	67%	50%
Туршилтыг таамаглах, төлөвлөх, гүйцэтгэх чадварууд ахиж байна.					

Судалгааны үр дүн

Эндээс үзэхэд туршилттай, сайжруулсан хичээлийг тогтмол зохион байгуулснаар өмнөх хичээлийн агуулгыг сайтар ойлгосон сурагчдын дараагийн хичээл дээр таамаглал дэвшүүлэх, туршилт төлөвлөх чадварууд ихээхэн дээшилж байсан. Туршилт гүйцэтгэх чадварын хувьд зааврын дагуух үйлдэл учир гүйцэтгэхэд хялбар байсан. Харин харьцуулан дүгнэх чадвар хангалттай хэмжээнд хүрч ахиж чадахгүй байгаа хэдий ч 2 сурагчид ахиц гарч байгаа нь бусад сурагчдад ахиц гарч болохыг харуулж байна.

Жишээлбэл “Агаарын даралтыг хэрхэн хэмжих вэ?” хичээл дээр хүүхдийг үнэлэх чадварын шалгуур рубрикийн хүснэгтийг тайлбарлая.

Сурагчдын ээлжит хичээл дээрх явцыг үнэлэх рубрик

№	Чадвар	Код	Маш сайн (a)	Хангалттай (b)	Сайжирч байгаа (c)	Анхаарах Шаардлагатай (d)
1	Таамаглал дэвшүүлэх	ШУАБ_1_2 <u>Таамаглал дэвшүүлэх</u>	Тоглоомын бумба салахгүй байгаа нь агаар дарж байна, бумбын дээр агаар байна, доор нь бага зэрэг вакум үүссэн байна.	Тоглоомын бумба салахгүй байгаа нь агаар дарж байна,	Өмнөх хичээлийн чадвартай харьцуулах	Таамаглал оновчгүй, хичээлийн агуулгатай холбоогүй
2	Шинжлэн судлах ажлыг төлөвлөх	ШУАБ_2_2 <u>Сорил туршилтаа төлөвлөх</u>	Даралтыг тооцоолохын тулд хүч, талбайг мэдэх шаардлагатай, хүчийг тооцоолохын тулд масс хэмжих хэрэгтэй, талбайг тооцоолохдоо томъёо ашиглана	Хүч, талбайн аль нэгийг гэсэн санаа гаргасан бол		Хүч, талбай гэсэн санааны алийг ч гаргаж чадахгүй бол
3	Туршилтаа төлөвлөх	ШУАБ_3_1 <u>Сорил туршилтаа гүйцэтгэх</u>	Туршилтыг төлөвлөлтийн дагуу алдаагүй хийж байвал, 2-3 давтан хийж, дунджаар авч байвал	Туршилтыг бүрэн гүйцэт хийж чадахгүй		Туршилтыг хийж чадахгүй
4	Баримт нотолгоо ба үр дүнг нягтлах, үнэлэх	ШУАБ_4_1 <u>Туршилтын явцыг таамаглалтай харьцуулан дүгнэлт гаргах</u>	Хүчийг олохын тулд массыг тооцоолох, талбайг тойргийн талбайгаар бодож тооцоолж, даралтыг тооцоолсон	Массыг хэмжсэн боловч хүчийг тооцоолж чадахгүй		Талбай, хүчийг тооцоолж чадахгүй

Дүгнэлт

Ээлжит хичээл дээр рубрикийн аргаар сурагчдыг ажигласны үндсэн дээр хичээлээ сайжруулан зааснаар сурагчдын таамаглал дэвшүүлэх, туршилтыг төлөвлөх, гүйцэтгэх чадварууд богино хугацаанд, харьцуулан дүгнэх чадвар удаан хугацаанд ахих боломж байгааг илрүүлсэн. Сурагчдын ямар чадварт, ямар ахиц гарч байгааг эргэж мэдээлснээр, тэд аль чадварт анхаарч, хөгжүүлэхийг мэддэг болсон. Чадварт ахиц гарч байгаа ангийн сурагчдаас авсан үнэлгээний дүнг, бусад ангиудтай харьцуулан үзэхэд 9-12 %-иар ахисан үзүүлэлт гарсан.

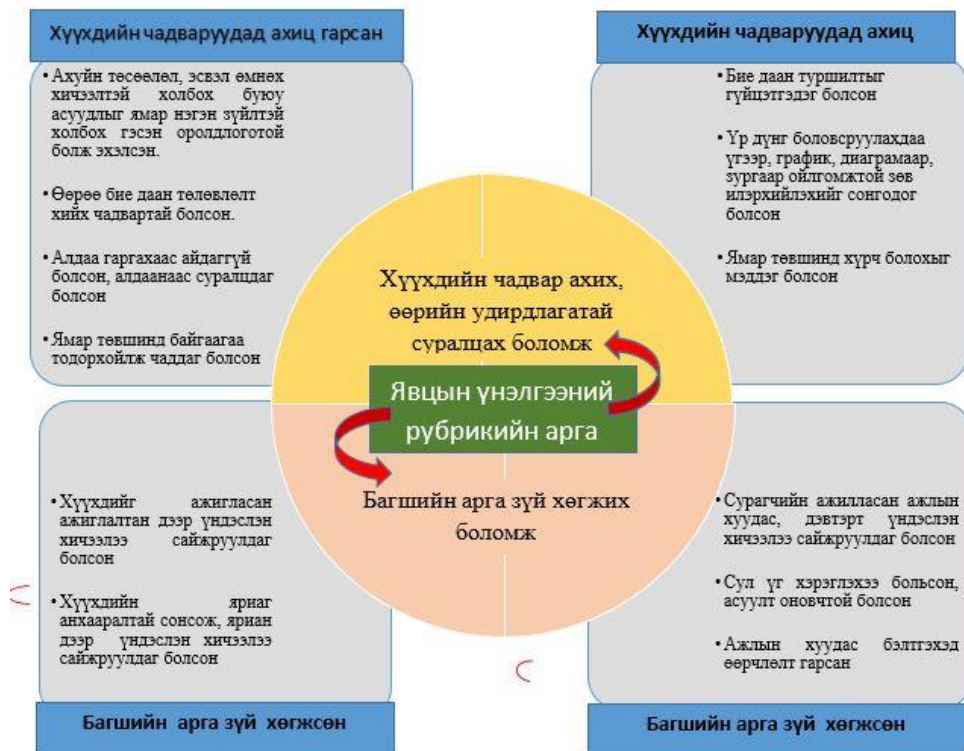
Сурагчдын ШУАБ-ыг эзэмшүүлэх чадварыг ажигласан ажиглалтын дүнг сурагчдад танилцуулснаар тэд ямар чадвартай, ямар түвшинд байгаа, ямар түвшинд хүрэхээ тодорхойлж *өөрийн удирдлагатай суралцах боломж* байгааг, багш сурагчдаа ажигласан бодит үзүүлэлт дээр тулгуурлан *хичээлээ чанартай бэлтгэх, сайжруулан заах, арга зүйгээ хөгжүүлэх* боломж байгааг энэхүү судалгаагаар баталж байна.

Түүнчлэн судалгаанд хамрагдсан багш нарын 74% нь хүүхдийг ажигладаг боловч тэр арга нь анги нийтээр ажиглах ерөнхий аргаар хязгаарлагдаж байна. Иймд хүүхдийн сурах үйл явцыг хичээл бүр дээр үнэлэх тодорхой шалгуур бүхий арга зүйг багш нарт эзэмшүүлэх шаардлага нэгэнт бий болсон байна.

Дэвшүүлж буй асуудал:

1. Багш бид сурагчдаа ямар чадвартай, ямар түвшинтэй болохыг өөрөөр нь үнэлүүлж, ямар хэмжээнд ахиж болохыг мэддэг, өөрийн удирдлагатай суралцах боломж олгох хэрэгцээ байна
2. Багш бид хүүхдээ хичээлийн явцад нь үнэлэх, ажиглах тодорхой шалгуур бүхий арга зүйтэй болох шаардлагатай.

Дүгнэлтийг дараах бүдүүвчээр танилцуулж байна.

Математикийн хичээлийг хэрэглээтэй холбож сурагчдыг жигд хөгжүүлэх арга зүй

¹Н.Доржмаа, ¹Ш.Шинэхүү, ¹Д.Энхжаргал
¹Говь-Алтай аймаг, Есөнбулаг сум, 1-р сургууль

Хураангуй

Боловсролын системийг шинэчлэгч багш бидний хандлага чиглэл бол зааж буй хичээлийн мэдлэг чадвар нь аливаа хүнд насан туршидаа хэрэгцээнийх нь болж түүнийгээ амьдрал ахуйдаа хэрэглэж байж л хүн төвт хөгжлийг бий болгох асуудал билээ. Боловсролын хөгжилд хамгийн гол үүрэг гүйцэтгэгч нь бүх шинжлэх ухааны хаан болсон математик гэдгийг ухаарч уг хичээлийг сурагчдаар бүтээлгэн амьдрал ахуйтай холбон заах зайлшгүй хэрэгцээ болжээ.

Төрөл бүрийн судалгаа, сурагчдаас авсан шалгалт болон ЭИШ-ын байдлаас харахад манай сурагчид жиших, харьцуулах, бүтээх, нөхөх, тооцоолол хийх зэрэг чадварууд дутагдалтай байдаг нь бидний заах арга барилд өөрчлөлт гаргах зайлшгүй шаардлага байгааг харууллаа.

Өөрөөр хэлбэл багшийн заасан хичээлийг сурагчид удалгүй мартдаг нь хичээлээ хэрэглээ болгож чадаагүйтэй холбоотой байна. Дунд сургуулийн математик сургалтын чанарыг сайжруулж багш бүр заах арга зүйгээ өөрчилснөөр сурагчдын математикийн хичээлд хандах эерэг хандлагыг төлөвшүүлж, мэдлэгээ бодит байдлаар ашиглах, асуудлыг шийдвэрлэх аргад суралцуулан бүтээлч сэтгэхүй хөгжүүлэх тал бүрийн авьяас чадварыг нээхэд чухал алхам болж байна.

Хүүхэд бүрийн сурч мэдсэн математикийн үндсэн 4 үйлдлээс гадна зэрэг дэвшүүлэх, язгуур гаргах, логарифмчлах үйлдлийг зайлшгүй суурь мэдлэг болгон сургахад хүүхдүүд өөрсдөө бүтээлчээр суралцан цаашид эдгээр үйлдэл дээр амжилттай суурилан суралцаж байна.

Ер нь ямар ч хичээл заасан хэрэглээ тал руу хандаж бодлого дэвшүүлж, сэдэл төрүүлж, асуудал шийдвэрлэж шинэ мэдлэгийг суралцагчид багшийн чиглүүлэгтэйгээр олж суралцахад мэдлэгийг гүн бат эзэмшиж чадах боломж харагдаж байна. Иймд сурагчдыг хөгжүүлэхэд хүүхэд бүрийн чадварт суурилан бүтээлч үйлийг дэмжиж, хөгжүүлж байгаа сургууль, багш нарынхаа арга зүйгээс таниулж байна.

Удиртгал

Манай монгол орны төдийгүй социализмын замаар хөгжиж байсан олонх орнуудын боловсрол нь ерөнхий, тусгай, дунд, дээд аль ч шатандаа ихээхэн хийсвэр шинжтэй хөгжиж иржээ. Энэ нь академик боловсролыг он удаан жил шүтэж ирсэнтэй холбоотой билээ. Нийгмийн болон байгалийн ухааны хичээлүүд амьдралын бодит үзэгдлээс тасарч шинжлэх ухааны мэдээллийг дамжуулдаг идэвхгүй хэлбэртэй болсон байлаа.

Үүний уршгаар сурагч, оюутнууд ердөө л сурах бичгийн хүрээнд болон багшийн хэлсэн зүйлийг тотъчилон давтдаг хувилагч машин болж хувирчээ. Энд мөн л тотъчилон давтдаг сурагч, оюутны үнэлгээ дээгүүр үнэлэгдэж байлаа. Одоо ч гэсэн сонгодог уран зохиолоос нэгийг ч уншаагүй атлаа сонгодог зохиолчдын нэр, төрсөн, нас барсан оныг алдаагүй цээжилсэн сурагч байж л байгаа. Тойргийн уртын томъёог цээжээр мэддэг атлаа гэрийн хаяавчны уртыг олж чаддаггүй сурагчид байсаар л байна.

Ийм хүмүүс хийсвэр сэтгэлгээтэй, өнгөц хоосон мэдээлэлд дуртай, хий хоосон зүйлд итгэмтгий, бидний өнөөгийн бодит дүр төрх болох нь гарцаагүй.

ХХ зууны сүүлээс эхлэн дэлхийн бүх орнууд тогтвортой хөгжлийн бодлого боловсруулахдаа боловсролын систем дэх өөрчлөлт, хандлагаа шинэчилж байгаа нь улс гүрний хөгжлийг улам түргэтгэж ирлээ.

Өөрөөр хэлбэл боловсролын чиг хандлагаа өөрчилж боловсролыг “мэдлэгийг шууд дамжуулалт” гэж үзэх үзэл өөрчлөгдөж боловсрол нь “бүтээх, олж авах арга барилыг эзэмшүүлэх явдал” хэмээн өөрчлөгдөж байгаа нь манай улсын боловсролын өөрчлөлт, шинэчлэлтийн зорилт болжээ.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: 2009 оноос эхлэн ерөнхий боловсролын сургуулийг 12 жилийн сургалтын тогтолцоонд шилжүүлэх ажлын хүрээнд шилжилтийн ангиудын математикийн сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөрүүд нь тогтвортой хөгжлийн бодлогыг баримтлан сурагчдын хэрэгцээ, сонирхолд суурилан гарч ирсэн билээ. Мөн математик боловсролыг сурагчдад эзэмшүүлэхэд сүүлийн жилүүдэд цөм хөтөлбөр хэрэгжиж, үүнийг хэрэгжүүлэхэд амьдрал ахуйн тооцоолол, хэрэглээ болон бусад хичээлүүдтэй холбон заах нь сурагчдад сонирхолтой төдийгүй, тэднийг жигд хөгжүүлэх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага байгаа нь тус илтгэлийн үндэслэл юм.

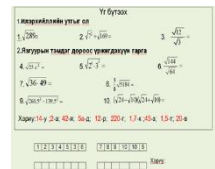
Хичээлийн санаа: Мэдээлэл бол хүнээс хүнд буюу хүний анхаарч сонирхоогүй зарим хэсэг нь алдагдах замаар дамждаг. Харин мэдлэг бол хүнээс хүнд дамждаггүй. Багшийн өгсөн мэдээлэл, чиг баримжаа нь сурагчдын идэвхтэй үйл ажиллагаа гүйцэтгэсний үр дүн болж бүтээгддэг.

Математикийн хичээлийг амьдрал ахуйн тооцоолол, хэрэглээ болон бусад хичээлүүдтэй холбон заах нь сурагчдад сонирхолтой төдийгүй бусад хичээлүүдийг судлах чадвар улам нэмэгдэж байна. Мөн математикийн хэрэглээний Geogebra болон бусад программ ашиглан онолын агуулга ихтэй хүндэвтэр хичээл заахад сонирхолтой, итгэл үнэмшилтэй, мартагдахааргүй болж байгааг харууллаа.

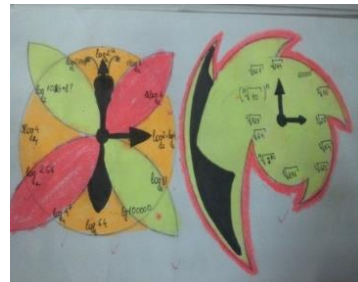
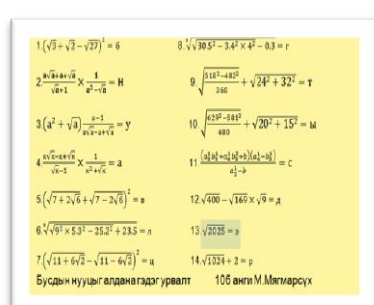
Хичээлийг заасан түршилтүүд: 2012 оноос эхлэн 8-10-р ангид квадрат болон n зэргийн язгуур, логарифм функцийн чанар сэдвийг заахдаа сурагчдаар мэдлэгийг бүтээлгэж язгуур гаргах болон логарифмчлах үйлдлийг

- Үгийн сүлжээ, оньсого таах, таавар зохиох, язгуур (логарифм) бүхий цаг зохиох
- Бодлогын эвлүүлэг бүхий tarsia зохиох, сурагчдаар урвуу бодлого зохиолгох
- Буухиа бодлого бодох, язгуур гаргах (логарифмчлах) математик лото бодох
- Язгуур гаргах алгоритм хэрэглэх
- Гар утас, тооны машин, таблиц ашиглаж язгуур гаргах (логарифмчлах), нарийвчлах
- АХА зохиох , Би хэд вэ?, язгуур бүхий дартс тоглох, пирамид үүсгэх
- Алтан хонх явуулах, 50 саяын уналт, бинго зохиох
- Логарифм (язгуур) бүхий дартс зохиох, тоглох
- Нөхөх, сонгох хариулттай тест зохиох
- Логарифм (язгуур) илэрхийлэл бодож зураг зурж оньсого таах гэх мэтээр хэрэглээ тал руугаа хандаж заалаа

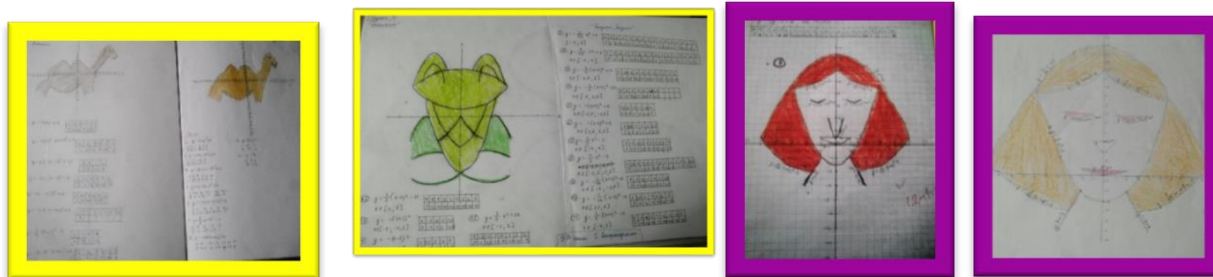
Дадлага ажил орж сурагчид мэдлэг бүтээж байгаа нь тэдний сонирхолд нийцсэн, логарифмын чанарыг мартахааргүй хичээл болдог. Логарифмын чанаруудыг онолын баталгааг хийхээс өмнө калькулятор ашиглан таамаглуулах дадлыг хийсэн нь сурагчдад маш сонирхолтой байж чадлаа. Жишээ нь:

$lg5+lg8$ ба $lg40$, $lg56-lg8$ ба $lg7$, $lg16$ ба $4lg2$ гэх мэт тоонуудыг тооны машин ашиглан жиших даалгавар өгч ажиллуулахад сурагчид логарифмчлах үйлдлийн чанаруудыг багийн гишүүд хамтран гаргаж асуудал шийдвэрлэж чадаж байлаа.

9-10-р ангид “Квадрат функцийн график” сэдвийг заахад график зурах олон аргыг хэрэглэн сурагчдаар мэдлэгийг бүтээлгэж зуруулж функцийн утга, тодорхойлогдох муж, утгын муж олох, өсөх

буурах завсрыг олж сурах, параболын салаа хотгор, гүдгэр байх нөхцөл, налалтыг хэрхэн тооцох, тэгш хэмийн тэнхлэгийн шулуун хэрхэн зурагдах, оройн цэг, хамгийн их ба доод цэг(max, min) гэж юуг хэлэх, хэрхэн нэрлэх графикаас функцийн ойролцоо утгыг тооцоолж олох гэх мэт иж бүрнээр нь судлуулж мэдлэгийг сурагчид бүтээснээ параболоор зурагдах хүн, амьтны болон эд хэрэгслийн дүрсийг зурж мэдлэгээ баяжуулснаар сурагчдын зурах, дүрслэх болон хараа, орон зайн чадвар хөгжихөд сайн нөлөөлж чадлаа. Сурагчид 30-40 парабол байгуулж тэмээ, эмэгтэй хүн, мэлхийг зурж байгаа нь график зурах чадвар, дадал олж сурлаа.

Туршилт дадлагын хичээл заасан арга зүй: Геометрийн хичээл нь сурагчдын ур дүй, нүдэн баримжаа, дүрслэн бодох чадвар, хар ухаан, ер нь сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжийг дутуу ашиглаж, хүнд, хэцүү, сонирхолгүй болгож байсан. Дүрсийн геометр чанаруудыг судлахдаа гол төлөв сунжирсан урт гаргалгаа хийх, алгебрийн нүсэр тооцоо хийх замаар судлах нь үр дүн, өгөөж муутай болох нь тодорхой болж байгаа учраас сурагчдаар хийх бүтээх арга барилд сургах хэрэгцээ шаардлага гарч байна. Иймд геометрийн хичээл заахдаа цаас нугалах, дэлгээс хийх, геометрийн дүрсийг эсгэж эвлүүлэн зүйх, шугам, гортиг, өнцөг хэмжигч зэрэг хэрэглэгдэхүүн ашиглаж байгуулалт хийх, огторгуйн биетүүдийн загвар, дэлгээс хийх, эзлэхүүн, талбай олох туршилтын ажил хийх зэрэг гарт баригдах материаллаг зүйлтэй харьцаж дүрсийн чанарыг гарган таамаглал төрүүлж түүнийгээ онолын түвшинд хялбар баталж асуудал шийдэх түвшинд хүрч болж байна.

Цаас нугалах аргаар гурвалжны дундаж шугам, медиан, биссектрис, өндрийн чанар, задалж зүйх аргаар тойрог болон дөрвөн өнцөгтийн зарим чанар, гурвалжин ба дотоод өнцгүүдийн нийлбэр, байгуулалтын аргаар гурвалжныг элементүүдээр байгуулах, өнцгийн биссектрисс байгуулах, багтсан ба багтаасан тойрог зурах гэх мэтээр сурагчид өөрсдөө мэдлэгийг бүтээж чанарыг мартахааргүй арга барил төлөвшиж байна. Geogebra болон бусад программ ашиглан тойрог, олон өнцөгт олон талсттай холбоотой бүх чанар, тригонометрийн тэгшитгэл, тэнцэтгэл бишийн шийд бичих, тригонометрийн функц, түүний урвуу функцийн график байгуулах гэх мэт агуулга ихтэй хичээлүүд заах нь багшийн ачаалал багасаж суралцагчид хичээлдээ эерэг хандлагатай, итгэл үнэмшилтэй, хоцрогдолгүй сурч чадахыг харуулж байна.

Алгебрийн хичээлийн хувьд язгуур, зэргийн чанар хичээлээр дадлага ажил хийлгэхэд цөм хөтөлбөрийн агуулгын дагуу 6-7-р ангийн сурагчдад хялбар цөөн бодлого бодуулж зураг зуруулж оньсого таалгах, буухиа бодлого бодуулах, 8-9-р ангийн сурагчдад язгуурын чанар ашигласан бодлогыг мөн дээрх арга зүйгээр туршиж заалаа. 10-р ангид нэг төрлийн хариутай нээлттэй бодлого зохиолгох(оюуны зураглал), онч мэргэн болон зүйр цэцэн үг бүхий үгийн сүлжээг зохиолгох арга зүйгээр системчлэн заалаа. Ингэж заагаад сурагчдын бүтээлүүдийг харьцуулахад сурагчдын чадвар, мэдлэг улам бүр ахиж дадлагатай болж байлаа.

Хүүхдийг хөгжүүлэхэд үнэлгээ чухал: Сурагчдын мэдлэг бүтээлгэх, мэдлэгийг бататгах, чадваржуулах, хөгжүүлэхэд явцын үнэлгээг тодорхой болгож үнэлэх нь сурагчид өөрийнхөө төлөө хариуцлагатай ажиллаж зохих даалгавраа гүйцэтгэж үнэлүүлэх шаардлагатай гэдгээ ухаарч ажиллаж байна. Бие даалтын 20 оноо тооцохдоо сурагчдын бие дааж бодсон бодлого, бүтээлч даалгаврууд болон сэдэвтэй холбоотой бодлого зохиох, нөхөх, сонгох хариулттай тест зохиож бусдад түгээж бодуулсан эсэх, хичээлийн тэмдэглэлийг цэгцтэй бичсэн байдал, самбарт гарч бодлого бодож

бусдадаа тайлбарласан гэх мэт тус бүр дээр оноог хүүхэд тус бүр өөр дээрээ гаргаж өөрөө өөрийгөө үнэлж дүгнэхэд тодорхой болголоо. Ингээд хүүхэд нэг бүр өөрийн хүссэн үнэлгээг авахын тулд хийсэн бүтээсэн үйл бүрийг тооцоход сурагч бүр хичээлд жигд оролцоод зогсохгүй, хичээлд хандах хандлага, идэвх сонирхлыг идэвхжүүлэн хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлж ажиллахад дөхөмтэй байна.Сурагчдын бүтээлч байдал, дадлага ажлыг үнэлэхдээ бодлогын гүйцэтгэл 5-8 оноо, зураг дизайн,сэтгэмж 3-6 оноо, оньсого болон үгийн сүлжээ зөв таасан эсэх 2-4 оноо өгч дүгнэлээ.

Туршлагын арга зүйн үр дүн

2013-2014 оны хичээлийн жилээс 9в ангид математикийн хичээлийг заан сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх,математикийн хичээлийг амьдралтай холбох, сурагчдыг хамтын ажиллагаатай болгох зорилготой ажилласан. Энэ ангид хичээл заахдаа арга зүйгээ өөрчлөн сурагчдаар өөрсдөөр нь мэдлэг бүтээлгэх, бие дааж ажиллуулах багаар хамтран суралцах үйлд сургалаа. Ингэхэд сурах хандлага, бие даах чадвар нь өөрчлөгдөж байлаа. 2013-2014 оны хичээлийн жилд 10ё ангид математикийн хичээл ороход 9в ангиас орсон 12 сурагчийн бүтээлч сэтгэлгээ хөгжсөн, сурах хандлага нь өөрчлөгдсөн, багаар ажиллах чадвартай, цэгцтэй сэтгэдэг, зурах, дүрслэх чадвартай, нягт нямбай ажиллагаатай болсон нь сургалтын явцад ажиглагдаж байлаа. Бусад 9-р ангиуд болон хөдөөнөөс ирсэн сурагчдад дүн шинжилгээ хийхэд ихэнх нь хийсвэр сэтгэлгээтэй стандартын бодлогыг томъёо хэрэглэн хариуг гаргах, зурах, дүрслэх чадвар нь сулавтар, математик хэл харилцаанд суралцаагүй нь харагдаж байсан. Ингээд сурагчдыг багаар ажиллан дээрх арга зүйгээр хичээл заасны дүнд 18 сурагчийн математикийн хичээлд эергээр хандаж бүтээлч үйл ажиллагаа нь дээшилсэн. Үүнд сурагчид бие биеэсээ суралцах, хамтын үйл ажиллагаа маш их нөлөөллөө.

Энэ арга зүйгээр энэ ангид 3 жил хичээл заасны үр дүнд 2015-2016 оны хичээлийн жилд 12ё ангийн 29 сурагчаас ЭЕШ-д А3, В17, С6, D3 үнэлгээтэй буюу дундаж оноо 613 оноотой байлаа. Энэ ангийн сурагчдын ЭЕШ-ын материалд анализ хийхэд бүтээх, нөхөх, харьцуулах, задлан шинжлэх даалгаврын гүйцэтгэлд шинжилгээ хийх үзэхэд 2-р хэсгийн индукц батлахад 18, тригонометр тэгшитгэл бодох 19, магадлал олоход 8, огторгуйн геометрийн бодлого бодоход 4 сурагч бодсон нь геометр болон магадлалыг заах арга зүйгээ сайжруулах, өөрчлөх шаардлагатайг харууллаа. Зарим сурагчид задгай хэлбэрийн даалгаврыг хийж амжаагүй, нөхөөгүй байгаа нь бодох явц удаан, бүтээлч байдал дутагдсанаас боллоо гэж үзэж байна. Иймд сурагчдаар задгай хэлбэрийн даалгавартай ажиллах аргад суралцах зорилгоор энэ жил төгсөх 126 ангид нөхөх болон задгай хэлбэрийн даалгавар өөрсдөө зохиох бие даалт өгч ажиллуулахад үр дүнтэй байна.

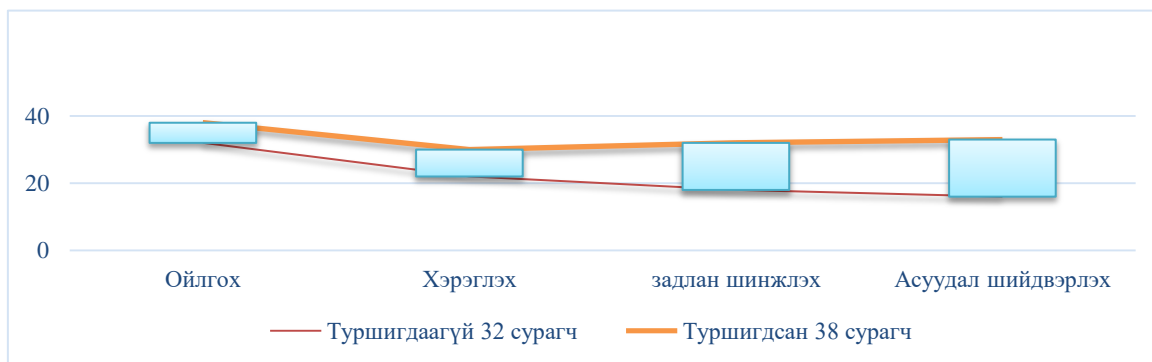
2014-2015 оны хичээлийн жилд Ш.Шинэхүү, Н.Доржмаа,Д.Энхжаргал нар 10-р ангид геометрийн агуулгын хүрээнд “Гурвалжны элементүүдийг олох” сэдвээр зааж үр дүнг тооцоходоо түүврийн аргаар 70 сурагчаас мэдлэг чадварыг хэрхэн эзэмшсэнд дүгнэлт хийх үзлээ.

№	Эзэмших	Даалгаврын түвшин	32 сурагч/туршигдаагүй/	Туршигдсан 38 сурагч
1	Гурвалжны тэнцэтгэл биш	ойлгох	30	38
2	Гурвалжныг байгуулах	Хэрэглэх, асуудал шийдвэрлэх	20	38
3	Гурвалжны периметрийг олох		32	38
4	Гурвалжны дотоод гадаад өнцөг		32	38
5	Гурвалжны медиан олох	Задлан шинжлэх, асуудал шийдвэрлэх	18	32
6	Гурвалжны өндөр олох		22	30
7	Биссектрисс олох		16	20
8	Талбай олох	Хэрэглэх	22	30
9	Хүндийн төв ба орто төвийг олох	Задлан шинжлэх	20	38
10	Гурвалжныг багтаасан ба багтсан тойргийн радиусыг олох		21	36
11	Гурвалжны бодлогыг хэрэглээтэй холбох, бодлого зохиож бодох	Асуудал шийдвэрлэх	12	38

Энэ үзүүлэлтээс харьцуулан дүгнэлт хийхэд эзэмших чадваруудыг эзэмшүүлэхдээ сэдвүүдийг салангид заахад сурагчид бүрэн эзэмшиж чадаагүйг харуулж байна.Харин туршилт,дадлага хийх арга

зүйгээр зааж онолын мэдлэгийг системчлэн багцалж заавал сурагчид мэдлэгийг мартахааргүй эзэмшиж огторгуйн геометрийн хичээлийн суурь мэдлэг болж байгааг харууллаа.

Дээрх судалгааны зөрүүг харьцуулбал:

Сурагчид гурвалжны 3 элемент өгөгдсөн үед бусад тал, өнцөг олоод орхиж байсан бол гурвалжны медиан, өндөр, биссектрис, талбай гэх мэт бүх элементүүдийг төрөл бүрийн аргаар олж сурлаа. Жич:

Сурагчдаас гурвалжны 6 төрлийн элемент ба чанаруудыг олохдоо:

№	медиан	биссектрис	өндөр	R,r (багцсан, багтаасан тойргийн радиус)	Талбай	Биссектрисийн чанар	Медианы чанар	Өндрийн чанар
Олсон аргын тоо	2	2	3	3	5	2	3	2

олон арга хэрэглэж сурлаа. Үүнийг тухайн үед тооцоолж гаргавал хамгийн олон аргаар нэг бодлогыг бодсон М.Мягмарсүх 33 бодолтыг хийжээ. Хамгийн цөөн буюу 12 бодлогыг бодсон сурагч 8-9 байсан бөгөөд эдгээр сурагчдад агуулга хоорондын холбоог гаргахад багш чиглүүлэх үүрэг их байлаа. Харин үр дүнтэй, сурагчдад өгөөжтэй арга зүй болох нь сурагчид өөрсдөө бодож мэдлэгийг багцалж, системтэй эзэмшиж, мартахааргүй байгаагаас харагдсан. Зарим сурагчид медиан, биссектрис, өндрийг олдог хүндэвтэр, чээжлэхэд төвөгтэй томъёо шууд ашиглан бодсон боловч цөөн хоногийн дараа мартаж олж чадахгүй байгаа нь ажиглагдлаа. Харин өөрт байгаа мэдлэгээ ашиглаж бэлэн томъёо ашиглаагүй сурагчдад чадвар болон үлдэж байна.

Энэхүү зааж буй арга бусадтай хуваалцан ажиллаж манай сургуулийн математикийн багш нар хүүхдээр мэдлэг бүтээлгэн анги коридор бүртээ сурагчдын бүтээлээр үзэсгэлэн гаргаж хэвшлээ. Ингэж хэвшсэн нь бусад сургуулийн багш нар, эцэг эх, хүүхдүүдэд нээлттэй болж бусдад түгээн дэлгэрүүлж байна.

Жил бүр математикийн багш нар 10-р сард хөдөө сумын болон аймгийн төвийн сургуулиудын багш нар, сургалтын менежерүүд 106 ангийн математикийн хичээлд сууж судалгаа хийж ахлах ангийн хичээл ямар арга зүйгээр явагдаж сурагчид хэрхэн мэдлэг бүтээж багш хэрхэн чиглүүлж асуудал шийдвэрлэж буйг цаашид түгээн дэлгэрүүлэх хэлэлцүүлэг хийгдлээ.

Сурагчдаас авсан судалгаа: Хичээлдээ бодлого бүхий бинго тоглох, лото тоглох, анги –багш, салаа-салаа гэх мэт уралдаант ажил болон идэвхтэй аргуудыг хэрэглэж дадлага ажил буюу туршилтын хичээлийг зааж явцаас харж байхад багшийн заасан математикийн хичээлийн үр дүнг үнэлэх гол хэмжүүр нь сурагчдын сэтгэл ханамжийн байдал, тэдний үнэлгээ болох нь харагдаж байсан. Хичээлийн дараа сурагчдын санал сэтгэгдлийг судлах зорилгоор дараах санал асуултын хуудсыг боловсруулан тарааж нөхүүлэн бичүүлээд дүгнэлт хийлгэдэг. Энэ нь багшийн хичээл дээр явуулсан үйл ажиллагаа буюу тухайн хичээлийн үр дүнг үнэлэх гол хэмжүүр нь суралцагчийн сэтгэл ханамж байдагтай холбоотой.

Эхний үед сурагчдын бөглөсөн байдлыг ажиглаж байхад багшийн хичээлийг тааруу ойлгосон болон дунд зэрэг болсон гэж хэлэхээс эмээх, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэхгүй байх буюу эсвэл товчхон ганц нэг үгээр бичих хандлагатай байсан. Энд жишээ болгон сурагчдын санал сэтгэгдлээс хийсэн дүгнэлтээс танилцуулъя.

Язгуурын чанар хичээлээр хийсэн дадлага ажлын тухай 15 сурагчдаас авсан сэтгэгдлийг харуулбал(2013он 9в анги заагч багш Н.Доржмаа)

- ✓ Би өнөөдөр язгуурын бодлогоор үгийн сүлжээ зохиож их зүйл сурч авлаа.
- ✓ Гаргасан алдаагаа олсон. Бас өөр зүйл их сурсан.
- ✓ Язгуурын чанар хэрэглээд зүйр үгтэй үгийн сүлжээ зохиоход амжаагүй, очоод гүйцээнэ.
- ✓ Өнөөдрийн хичээлээс мэдэхгүй зүйлээ тодорхой ойлгож авсан

Математикийн хичээл чамд ямар байдлаар мэдрэгдэж байна (9а ангийн16 сурагч-2015 он)

- ✓ Математикийг хичээлийг самбарт бичиж сайн ойлгодоггүй, амьдрал дээр тусгаж гараар барьж өөрөө хийхээр сайн олгодог.
- ✓ Тооны хичээл гоё заагдаж байгаа.
- ✓ Өөрөө үзэж харж хийж бүтээж байгаа болохоор маш сайн ойлгож өмнө нь дутуу ойлгосноо мэдэж бататгаж чаддаг болсон.
- ✓ Математикийн хичээл хурдан ороосой гэж боддог болсон
- ✓ Математикийн хичээл маш хурдан өнгөрчихдөг
- ✓ Би зураг зурахдаа муу боловч бодлогоо бодож тэмээ, мэлхий гэх мэт амьтдыг зурж сурлаа.
- ✓ Самбарт гарч бодлого бодоод би ойлгосон.
- ✓ Модультай тэгшитгэл, тэнцэтгэл бишийг эргэлзээтэй ойлгосон боловч өгүүлбэртэй бодлогоор сайн ойлгосон
- ✓ Математикийн хичээлийг аль болох амьдралтай ойрхон, бүтээлч байдлаар, бодит хэрэгцээ тулгуурлаж заавал бидэнд ойлгомжтой.
- ✓ LCD телевиз, ухаалаг самбарт заахад ёстой сайн ойлгодог

Дүгнэлт, дэвшүүлсэн санаа

Үнэхээр л сонссон хүн мартдаг, үзсэн хүн санадаг, хийсэн хүн сурдаг ажуу. Үүнийг л математикийн багш нар ажилдаа хэрэгжүүлж чадвал сурагчид нь дагаж хөгжөөд мэдлэг бүтээхийн төлөө чармайн суралцах нь дээрх сурагчдаас авсан судалгаанаас харагдана. Сурагч юу хийж буй нь багш юу хийж буйгаас илүү чухал. Иймд идэвхтэй сургалтын аргуудыг хичээлдээ хэрэглэж суралцагч төвтэй сургалтыг явуулах хамгаас чухал боллоо. Сурагчдаар мэдлэг бүтээлгэж хэрэглээ тал руу хандаж зааснаар:

- ✓ Сурагчдын бие биедээ туслах үйл ажиллагаа нэмэгдлээ.
- ✓ Сурагч болгон өөр өөрийнхөө чадварт тохирсон бодлого зохиож бие биеэсээ хуулах байдал эрс багаслаа.
- ✓ Өөрийн зохиосон үгийн сүлжээ,оньсого,нэг хариутай бодлогуудыг бусдад тайлбарлах, бодуулах зэрэг харилцааны эерэг хандлага бий боллоо.
- ✓ Сурагчид өөрсдийн зохиосон бодлого бүхий үгийн сүлжээ,онч үг, бодлого бодож зураг зурж таасан оньсогоороо их бахархдаг.
- ✓ Багшид сурагчдаа , сурагчид найз нөхөддөө ,өөрийгөө үнэлэх хандлага бий болсон.
- ✓ Суралцагчдад асуудал шийдвэрлэх, эсвэл даалгавар хийх явцдаа суралцах,чадваржих ингэснээр багшийн ачаалал багасдаг.
- ✓ Сурагчдын сурах идэвх улам өрнөж бие дааж хичээллэх сонирхол өрнөдөг.
- ✓ Хэрэглэгдэхүүнийг ашиглаж сурч байна.
- ✓ Сурагчид хичээлдээ сонирхолтой болж сурах арга барилтай болж байна.
- ✓ Хичээл хоорондын холбоог маш сайн гаргаж чадлаа.
- ✓ Сурагчдын хичээлийн дэвтэр дээрх тэмдэглэл цэгцтэй, зураг, дүрслэлийг өнгөтөөр(миллиметрийн болон гео цаас) ашиглаж хийдэг болсон.

Дадлага ажил буюу туршилтын хичээлийг зааж математикийн хичээлийн суурь мэдлэг, чадварыг сурагчдад төлөвшүүлэхэд дараах саналыг гаргаж байна.

- ✓ Сурагчдын насанд тохирсон дадлага ажлын гарын авлага, ажлын хуудсыг багш нар хамтарч боловсруулах
- ✓ Агуулга ихтэй цаг хүрэлцэхгүй байгаа хичээлийг багш нар хамтарч арга зүйг боловсруулах
- ✓ Сурагчдын хийж бүтээсэн бүтээлийн сантай болох
- ✓ Анги, кабинетэд туршилт, дадлага хийх хэрэглэгдэхүүний тоог олшруулах
- ✓ Сурагчдын бүтээлч арга ажиллагааг урамшуулах, үзэсгэлэн гаргах
- ✓ Хичээлдээ сургалтын программ, мэдээллийн технологийг байнга хэрэглэх
- ✓ Олон бодлого бодуулах нь гол биш нэг төрлийн бодлогыг иж бүрнээр нь олон аргаар бодуулах
- ✓ Онолын мэдлэг заахдаа дадлага ажил хийлгэж таамаглал дэвшүүлж хялбар байдлаар батлах арга зүйд багш өөрөө суралцаж чадваржих
- ✓ Математикийн хичээлээр хоцорч байгаа сурагчдад дээрх арга зүйгээр зааж хоцрогдлыг арилгах
- ✓ Үнэлгээний арга зүйг боловсруулахдаа түвшин бүрт тохирсон хэрэглээний даалгавруудыг тогтмол оруулах
- ✓ Хичээл бүрт хэрэглээний бодлогоор сэдэл үүсгэж асуудал шийдвэрлэж сургах
- ✓ Сурагчдын бүтээсэн бүтээл болон дадлага ажлыг дүгнэх аргачлалыг багш өөрөө боловсруулах

Зөвхөн уралдаантай, нээлттэй, судалгаат гэх мэт үзүүлэх хичээлд сургалтын идэвхтэй аргыг хэрэглэн заадаг арга барилаа багш бүр өөрчлөн зааж буй бүх хичээлдээ мэдлэг бүтээлгэн сурагч нэг бүрийнхээ хөгжлийг дэмжиж математикийн боловсролыг нийтээр нь жигд хөгжүүлбэ.

“Зүг чиг” агуулгын хүрэн дэх интеграц хичээлийн ач холбогдол

¹Г. Баярмаа, ¹Д.Лхагвасүрэн, ¹Т.Хоролгарав, ¹Т.Нанжидмаа
¹БХР “Эрдэм” ахлах сургуулийн багш нар

Хураангуй

Математик хичээлийн 8-р ангийн Өнцөг тойрог, физикийн хичээлийн 7-р ангийн одот тэнгэрийн ажиглалт, газарзүйн хичээлийн 7-р ангийн гео орон зайн дүрслэл нэгж хичээл тус бүр дээр салангид тус тусын агуулгаар заагддаг “Зүг чигээ тодорхойлох” нэгж хичээлийг дээрх гурван хичээлийн агуулга болон зорилго, чадварыг хослуулан тусгаж сорил туршилтат хичээлийн аргачлалаар 2016-04 сараас 10 сар хүртэлх хугацаанд 8-7 дугаар ангийн хүрээнд зохион явуулахад суралцагчид таамаглал дэвшүүлэх, дэвшүүлсэн таамаглалаа туршилтаар шалгах, туршилтын үр дүнд тулгуурлан дүгнэлт гаргах замаар шинэ мэдлэгийг өөрөө өөртөө бүтээн-эээмшиж түүнийгээ хэрэглэх арад суралцах боломжид хичээл төлөвлөлт, туршилтын хэрэглэгдэхүүний сонголт нь тохирч байгаа эсэхийг судлан тахимын болон тахимын бус туршилт хичээлийг сайжруулах боломжтой талуудыг судалсан болно.

Энэхүү судалгааны ажлаар математик, физик, газарзүйн хичээлээр “Зүг чиг” сэдвийн хүрээнд суралцагчдад ажиглах, таамаглал дэвшүүлэх, асуулт асуух, төлөвлөх, хэмжилт хийх, хүснэгтлэх, туршилт хийх, хэлэлцэх, дүгнэх зэрэг шинжлэн ухаанч чадварууд нь тус тусдаа салангид онолын түвшинд хэрэглэгддэг байсан бол хичээл хоорондын интеграц хийж зааснаар хэрэглээний чадварыг дээшлүүлэх боломжийг судаллаа.

Суралцагчид ажиглалт туршилт хийж таамаглал дэвшүүлэх, эрэлт хайгуул хийж, хийсэн туршилтын үр дүнг тодорхойлж цаашид тухайн нөхцөл байдалд тулгуурлан Алтан гадас од буюу хойд зүгийг олох аргыг зөв сонгон авч ертөцийн зүг чигийг тооцоолж явах чиглэл, болон орон зайн баримжааг бодож гаргах чадвартай болгосноороо практик хэрэглээ болно.

Судалгааны үр дүн

Судалгаат хичээлийн ажиглагчдын ажиглалтын хуудас, хэлэлцүүлгийн протоколд үндэслэн хичээлийн давуу, сул талууд тэдгээрийг сайжруулах арга замуудыг нэгтгээд үр дүнгээр нь хичээлийн хөтөлбөрийг сайжруулж байсан. Судалгаат хичээлийн үр дүнд ихээхэн хэмжээний анализийн материал хуримтлагдсан зарим жишээг танилцуулж байна.

Хичээлийн сул тал, үндэслэл, сайжруулах арга замын зарим жишээ:

Үндэслэл	Хичээлийн сул тал	Сайжруулах арга зам
Дэлгэцийг хаана байрлуулах вэ?	I бүтэн өдөр дэх тэнгэр эрхэс дэх одын байрлалыг Stellarium.exe программ тусламжтай харуулан ажиглалт хийлгэхдээ ангийн урд хэсэгт цацаж харуулсан.	Тухайн нутаг орны байрлалыг тооцоолон хойд зүгийн чиглэлд буюу ангийн ар хэсэгт дэлгэцийг байрлуусан нь шөнийн тэнгэр дэх оддыг ажиглах ажиглалтын байрлалтай тохирч байсан.
Бодлогын тавил	Бодлогод тухайн олох биеийн чиглэлийг азимутын өнцгийн утгыг өгсөн нь сурагчид чиглэл ба азимутын өнцгийг холбон тооцоолохгүй байсан. План зураг ашиглан биеийн байршлыг тодорхойлоод зайны утгыг өгөхдөө ...м нэгжийн утгаар өгсөн.	Тухайн чиглэлд ямар ямар бие байгааг эхлээд нэрлүүлэн бичүүлэх, Эдгээр биетийн аль вэ? гэдгийг тодорхойлоод азимут өнцгийг хэмжих Азимутын өнцгийн чиглэлд хэд хэдэн бие байх бөгөөд үүний зайг см нэгжийн утгаар өгч сурагчид бодит хэмжээст утгад шилжүүлэн биеийг олох дарааллаар ажиллуулсан.
Азимутын өнцгийг хэмжих	Транспортерийн шугам уншихдаа гадна утга уу дотор талын утга уу гэдэг дээр их алдаж байсан	тойрог хэлбэртэй, гадаргуу хүрээгээр нь 000 ⁰ – 360 ⁰ градус хүртэлх утгатай Цаасан луужин ашиглах нь 7 ангийн сурагчдад илүү тохиромжтой байна
Танхимын бус хичээл	Нараар зүг чиг олоход дэлгэцийн байрлал ард байх нь буруу ойлголт өгч байсан. Нар байгаа талд ертөнцийн өмнөд зүг, эсрэг талд хойд зүгийг заана гэдгийг танхимд заасан нь сурагчид сайн ойлгоогүй тул гадаа ажиллахад саад гарч ирсэн.	Нарыг ашиглан хойд зүг олох аргыг заахдаа дэлгэцийн байрлал ангийн урд хэсэгт байрлах Гадаа бодит байдалд зааж өгөх Танхимын бус хичээлийг гадаа зохион байгуулахдаа дараах зүйлийг анхаарах

	Тухайн чиглэлийг заах зааварлагч байхгүй байсан тул тухайн биеийг олох тал дээр хүүхдүүд чиглэлээсээ хазайсан тул асуудал гарч ирсэн.	-Зүг чиг тодорхойлон азимутын өнцгийн чиглэлд нэг сурагч гараа өргөн чиглэл заан зааварчилгаа өгч ажилласан нь сурагчид нуусан биеийг олох нь илүү дөхөм байсан.
--	---	--

Сурагчдын чадварын хувьд харьцуулсан үр дүн

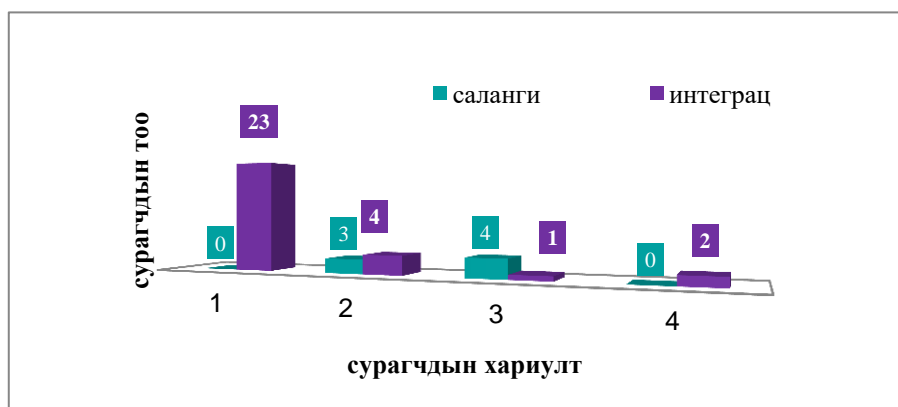
Сурагчдаас хэрэв замаасаа төөрсөн тохиолдолд тухайн нөхцөлд тохируулан ертөнцийн зүг чигийг ямар аргаар яаж тодорхойлох вэ, хүрэх газраа тооцоолж чадаж байна уу үгүй юу гэдгийг илрүүлэх үүднээс нийт 6 даалгавраас бүтсэн хоёр хувилбартай нээлттэй дасгал ажлыг тус тусын агуулгаар заагдсан 8-р а, б, в, г ангийн сурагчдаас, интегралцан заасан 7-р а, б, в, г ангийн сурагчдаас түүврийн аргаар нийт 60 сурагчаас судалгааг авч үр дүнг харьцуулан үзлээ.

Шалгуур:

1. Тухайн нөхцөлд тохируулан зүг чигийг олох аргыг сонгож төлөвлөгөө гаргах (физикийн ажиглалт хийх, төлөвлөх чадвар)
2. План зургийг унших
3. Цаасан луужинг зөв байруулах (газарзүйн хичээлийн зүг чиг тодорхойлох чадвар)
4. Өгөгдсөн биетүүдийн зүг чигийг тодорхойлж чадаж байгаа эсэх (газарзүйн хичээлийн зүг чиг тодорхойлох чадвар)
5. Тухайн бие хойд зүгтэй үүсгэх өнцгийг хэмжиж чадаж байгаа эсэх(транспортер шугам ашиглан өнцөг хэмжих чадвар)
6. Жуулчнаас бие хүртэлх зайг шугам ашиглан хэмжиж чадаж байгаа эсэх (2 биеийн хоорондох зайг хэмжих чадвар физик)
7. Нэрлэсэн маштабын утга уншиж чадаж байна уу (газарзүйн хичээлийн чадвар)
8. Хэмжилтийн утгыг бодит утгад шилжүүлж чадаж байна уу (тооцоолох чадвар)
9. Хүснэгттэй ажиллах чадвар

Жишээ нь : 6 дугаар даалгавар План зурагт үзүүлснээр жуулчин байшин, нохой зэрэг бие рүү явахдаа ертөнцийн зүгээр аль зүгт, хойд зүгтэй ойролцоогоор хэдэн ... өнцөг үүсгэн явах вэ, хэдэн метр явах вэ? гэдгийг тус тус хэмжиж тооцоол

№	Биет		Хаана байрлаж байна вэ?	Хэдэн ... ⁰ өнцгөөр ойролцоогоор эргэж явах вэ?	Хэдэн метр явах вэ?	
1	Байшин	саланги	Баруун ба баруун хойд	260 ⁰ – 280 ⁰	70-80м	
		0	23	Баруун зүг	270 ⁰	70м
		3	4	Баруун хойд зүг	290 ⁰	80м
		4	1	Баруун өмнөд	250 ⁰	20.7м
		0	2	Зүүн зүгт	90 ⁰	20м

Хичээл тус бүрийн агуулгаар заагдсан сурагчид цаасан луужин буюу ертөнцийн зүг чигийг бага зэрэг алдаатай байрлуулсан учир нохой, байшин биетүүдийн зүг, чиг тодорхойлох, жуулчин хүртэлх хоорондох зайг хэмжих, хойд зүгтэй үүсгэх өнцөг хэмжих даалгаврыг хийсэн 11 сурагч алдаатай хийсэн бол 19 сурагч нь хийгээгүй байгаа нь онолын мэдлэгийг практикт хэрэглэх чадвар сууж өгөөгүй байна.

Нэгдсэн интеграц хийж заасан 7-р ангийн давхардсан тоогоор 27 сурагчид биеийн зүг чигийг тодорхойлон заах, хойд зүгтэй үүсгэх өнцгийг хэмжихэд ажиглах, таамаглал дэвшүүлэх, асуулт асуух, төлөвлөх, хэмжилт хийх, хүснэгтлэх, туршилт хийх, хэлэлцэх, дүгнэх зэрэг шинжлэх ухаанч чадварууд нь хичээл хоорондын уялдаа холбоотой, дэс дараалалтай төлөвшиж байна.

Дүгнэлт

Цөм хөтөлбөр дэх физик, газарзүй, математик хичээлүүдийн хүрээнд “ Орчлон ертөнц” гэдэг ухагдахуун нь хичээл тус бүр дээр ямар бүлэг сэдвийн хүрээнд ямар агуулгаар суугдсан болохыг тооцоолох

Хичээлийн бэлтгэлийг өөр өөр мэргэжлийн багш нар нэг судлагдахуун дээр хамтын оролцоотойгоор чанартай хийж, засаж сайжруулан заасан нь мэргэжлийн онол, дадлагын хувьд бие биеэсээ суралцаж үр дүнтэй болж чадсан.

Хичээл хоорондын интеграцыг хийж хичээл тус бүрийн агуулга ба эзэмших чадваруудыг судалж уялдаа холбоог гаргаж хичээлийн хөтөлбөр болон төлөвлөлтийг боловсруулав.

Шөнө ба өдрийн цаг дахь оддын байрлалыг Stellarium.exe программын тусламжтай ажиглалт хийх хойд зүгийг тодорхойлохдоо газар нутгийн байрлал, сургуулийн барилга анги танхимын зохион байгуулалтыг харгалзан үзэж дэлгэцийг хаана байрлуулахыг тооцон үзэх

Хичээлийг танхимын хүрээнд зүг чигийг тодорхойлохдоо шөнө одоор баримжаалан олох, луужин ашиглан баталгаажуулах зэрэг таамаглал дэвшүүлж шалгах, нарийвчлан судлах дэс дараалалтай орсон нь сурагчдад гурван хичээлийн хүрээнд салангид эзэмших чадварыг нэгдмэл хичээлээр дамжуулан суулгаж өгсөн.

Танхимын бус хичээлийг гадаа орж нараар зүг чигийг тодорхойлон ангид гүйцэтгэсэн даалгаврыг багаар хамтран биечлэн ажилласан нь сурагчдад илүү сонирхолтой, онолын мэдлэгийг хэрэглээ болгон ашиглах чадварыг суулгаж өгсөн.

Ээлжит хичээлийн засан сайжруулалтын үр дүн

¹Д.Байгалмаа,¹ Г.Бадамханд,¹ Д.Байгалмаа,¹ Г.Бадамханд,¹ Д.Анхбилиг,¹ Д.Бүжиг
Дорнод аймаг, Хэрлэн сум 12 дугаар сургуулийн багш нар

Хураангуй

Бид 7 дугаар ангийн түүхийн “Өгэдэй хаан Монголын их гүрнийг байгуулсан нь”, “Монголын их Юань улсын төр, засаг захиргаа, хүн ам, нийгэм”, 8 дугаар ангийн “Бурхны шашин Монголд өргөн дэлгэрсэн нь”, “Наполеон Бонапарт ба Францын эзэнт гүрэн” гэсэн ээлжит хичээлээр хичээлийн судалгааг зохион байгуулж, үйлийн явцдаа багшийн олж авсан шинэ санаа, арга хэлбэр, хүүхдийн чадвар, хандлагад гарсан өөрчлөлт, үр дүнгийн талаар танилцуулж байна.

Дээрх хичээлийг 2015-2016 оны хичээлийн жилд Дорнод аймгийн Хэрлэн сумын 12 дугаар сургуулийн 7абв, 8аб, 5 дугаар сургуулийн 7а, 8в, Хан-Уул цогцолбор сургуулийн 7г, Нийслэлийн Сүхбаатар дүүргийн 2 дугаар сургуулийн 8б, Сонгинохайрхан дүүргийн Ирээдүй цогцолбор сургуулийн 8б ангид тус тус заан туршиж 17 удаагийн судалгаат хичээлийг зохион байгуулав. Энэхүү судалгаат хичээл нь хүүхдүүдийг хичээлийн явцдаа шинжлэн судлах арга барилд цогцоор суралцахад нь багшийн талаас дэмжлэг үзүүлэхүйц арга, хэлбэрээр төлөвлөн зааж турших, нөгөө талаас тухайн арга барилыг сурагчид хэрхэн эзэмшиж байгааг хичээлийн ажиглалт, ажлын хуудсаар таних, цаашид хэрхэн шийдвэрлэх боломж байгааг олж харан туршилага, зөвлөмжөө хуваалцах зорилгоор өдөр тутмын үйлийн явц, түүний үр дүнд анализ хийж, дүгнэлт гаргав.

Ингэхдээ ээлжит хичээлийн төлөвлөлт, ажлын хуудас, самбар төлөвлөлт, бусад хэрэглэгдэхүүнийг сайжруулах зэргээр бэлтгэл судалгааг тогтмол хийж ээлжит хичээлийг төлөвлөн зааж туршсан. Хичээлийн хэлэлцүүлэг бүрийн дараа хичээлийн төлөвлөлт, дидактик хэрэглэгдэхүүн болох ажлын хуудас, газрын зураг, дүрс бичлэг, үнэлгээний гэрлэн дохио, үзүүлэн, самбар төлөвлөлтийг засан сайжруулж байв. Түүхийн хичээлээр шинжлэн судлах аргад сургахын тулд түүхэн эх сурвалж, мэдээллийг бүтээлчээр уншуулах, дасгал даалгаврыг сонирхолтой, ойлгомжтой байдлаар төлөвлөх, багш дээрх үйлүүдэд хөтлөгч, чиглүүлэгч байх ямар боломж байгаад эрэл хайлт хийж улмаар ажлын хуудсыг боловсронгуй болгоход анхаарч ажилласан.

Түүхийн хичээлээр сурагчид асуудал, таамаглал дэвшүүлэх, мэдээлэл цуглуулах, асуулт тавих, асуултанд хариулах, мэдээлэл боловсруулах, үр дүнг нэгтгэх, шинэ санаа гаргах чадваруудыг эзэмших явцад хүүхдийн сонсох, ойлгож унших, ухаарч ойлгох, өөрийгөө илэрхийлэх, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, өөрийгөө болон бусдыг үнэлэх, хамтарч ажиллах үйлүүд давхар хийгдэж байдаг. Иймээс тухайн хичээлээр эзэмших шинжлэх ухаанч арга барил нь бие хүний хөгжил, хандлага, төлөвшилтэй харилцан хамааралтай. Сурагчдын мэдлэг чадварт өөрчлөлт гарч байгааг тогтоохын тулд сургуулийнхаа 7абв, 8аб ангийг сурагчдын ажлын хуудасны дараах чадварт анализ хийж үзэхэд асуудал, таамаглал дэвшүүлэх чадвар 54 хувь, түүхэн асуулт боловсруулах чадвар 43 хувь, асуултанд хариулах чадвар 61 хувь, газрын зурагтай ажиллах чадвар 36 хувь, мэдээлэл боловсруулах чадвар 61 хувь, үр дүнг хэлэлцэх чадвар 46 хувьд хүрсэн тоон үзүүлэлттэй байна.

Судлагдахууны багаар хамтран боловсруулсан ажлын хуудасдаа анализ хийж, засан сайжруулж заан туршсанаар түүх нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт тусгагдсан шинжлэн судлах арга барилд суралцахуйц, түүхийн хичээлийн загвар болохуйц ээлжит хичээлийн хөтөлбөртэй болсон нь өдөр тутмын хичээлээ төлөвлөн заахад дэмжлэг болж байна. Аливаа үйлийг шинжлэн судлах үйл ажиллагаа нь нэг удаагийн ээлжит хичээл дээр бүрэн хэрэгжих боломжгүй бөгөөд хүүхэд бүрийн авьяас, чадвар, хүсэл сонирхлоос шалтгаалан нэгж хичээлийн туршид, цаашидад насан туршид тасралтгүй үргэлжлэн хийгдэх үйл явц юм. Өөрөөр хэлбэл хүүхдийг чадваржуулан хөгжүүлэх асуудал нь олон дахин давтагдаж байж үр дүнд хүрч, үр өгөөжөө өгдөг байна.

Удиртгал

Шинэ зууны хөгжлийн онцлог, энэхүү хөгжлийг авч явах ирээдүйн иргэдийн мэдлэг, чадварт тавигдах шаардлагатай уялдан сургалтын зангилаа асуудал болох “Багш яаж багшлах”, “Сурагч яаж сурах”-ын хувьд эрэмбэ өөрчлөгдөж, эхлээд хүүхэд яаж сурч, хэрхэн хөгждөг зүй тогтлыг илрүүлээд дараа нь тэр зүй тогтолд нийцүүлэн багш хэрхэн сургах, багшлах тухай асуудал “Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр”[БСШУЯ. 2015] тавигдах болсон.

Багш хүүхдийн мэдлэг бүтээх үйлийг оновчтой удирдахад шинжлэх ухаанч аргад суралцахуйцаар төлөвлөсөн хичээлийг туршин заах нь чухал юм. Хичээл гэдэг бол цаг хугацаа, зохион байгуулалт болон зорилго, агуулга, арга зүйн хувьд сургалтын процессын бие даасан шинжтэй тодорхой нэг

хэсэг. Хичээлийн сул талыг амьдралд огт байдаггүй дундаж сурагчид руу чиглүүлэн явуулдаг учраас өндөр чадавхтай болон сул сурагчид хохирдог, сурагчдын хэрэгцээ, сонирхлыг харгалзах боломж тун бага, сурагч бүрийн онцлог, авьяас чадварыг харгалзан хөгжүүлэх боломж бага, багшийн хувийн онцлог, хариуцлага, ур чадвар зэрэг субъектив хүчин зүйлээс их хамаардаг гэж үзсэн байна.

Сайн хичээл гэж юу вэ? Энэ ойлголт нь багш болон сурагчдын хувьд ялгаатай. Бид сайн хичээл гэсэн ойлголтыг сурагчийн байр сууринаас авч үзсэн. Тухайлбал: Багш хичээлдээ сайн бэлтгэж эмх цэгцтэй, ..., сурагч сурч танин мэдэх олон үйлийг ухамсартай хийж буй, багшийн ярьж буй зүйлс сурагчдад ойлгомжтой, ..., багш бага ярьж, сурагчид илүү ярих, хийх, сэтгэх боломжтой, хүүхдэд үлдэцтэй гэх зэрэг онцлогтой байна гэдгийг сурагчдаас авсан судалгаа харууллаа” гэж “Шавь төвтэй хичээлийн технологи” [ИчинхорлооШ. 2009] үзсэн байна.

Багш бид шавь нарынхаа хүсээд байгаа дээрх хичээлийг явуулж байгаа эсэхдээ дүгнэлт хийх цаг нь болсон. Японы судлаач Макото Ёшида тодорхойлохдоо: “Хичээлийн судалгаа гэдэг нь багш нарын багшлах ур чадвар, арга зүйгээ системтэйгээр хөгжүүлэхэд чиглэсэн мэргэжлийн үйл ажиллагаа” гэсэн Багшлахуйн хөгжил “Хичээлийн судалгааны арга зүйн үндэс” [БШУЯ, ЖАЙКА. Багшлахуйн хөгжил. 2013]- байна. Бид хичээлийн судалгааг ижил түвшний багш нар бие биеэсээ суралцах төрлөөр багш нар хамтран арга зүйгээ сайжруулах, тухайн сэдвийг заах шинэ арга зүй, хэрэглэгдэхүүн судлах зорилгоор Багшлахуйн хөгжил “Хичээлийн судалгаанд удирдлагын үүрэг, оролцоо” [БШУЯ, ЖАЙКА. 2013] явуулав.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон чиг хандлагын үндэслэл: Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилго нь “Сурагч бүрийг сурах арга барил, амьдрах ухаан, шинжлэх ухааны суурь мэдлэг, чадвар, бие даан бүтээлчээр суралцах чадвар эзэмших, үндэсний хэл, түүх, соёлоо дээдлэн хөгжүүлэх, ардчилсан, хүмүүнлэг үзэлтэй иргэн болон төлөвших боломж олгоход оршино. “Түүх, нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр VI-IX ангид шинжлэн судлах арга барил буюу асуулт тавих, асуудал, таамаглал дэвшүүлэх, үйлийг төлөвлөх, мэдээлэл цуглуулах, мэдээлэл боловсруулах, үр дүнг хэлэлцэх, шинэ санаа гаргах чадваруудыг эзэмшинэ” гэж “Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр” [БШУЯ. 2015] заажээ.

Дээрх чадваруудыг сурагчдад хэрхэн эзэмшүүлэх вэ? гэдэг асуудал өнөөгийн сургалтын практик дахь нэн тулгамдсан асуудлын нэг юм. Үүний тулд багш бид хүүхдээ таних, сурагчдынхаа мэдлэг, чадварыг оношилж, түүнд нь тохирсон, хөгжлийг нь дэмжихэд чиглэсэн ээлжит хичээлийг төлөвлөн, зааж турших шаардлага урган гарч байна.

Хичээлийн санаа: 2015 оны 9 дүгээр сарын 19-нд Дорнод аймгийн Хэрлэн сумын ерөнхий боловсролын 12 дугаар сургуулийн 8аб ангийн 51 сурагч, 7абв ангийн 84 сурагчийн түүхийн хичээлээр эзэмшсэн шинжлэн судлах арга барилыг асуулт тавих, асуултгад хариулах, мэдээлэл боловсруулах, үр дүнг нэгтгэх чадвараар гарааг тодорхойлж, нэгтгэн дүгнэхэд сурагчдын 25-37% нь хангалттай сайн эзэмшсэн, 63-75% нь дутмаг, дэмжлэг шаардлагатай байна гэсэн дүгнэлт гарсан нь багш биднийг өдөр тутмын үйл ажиллагаа болсон хичээлээ үр өгөөжтэй явуулах шаардлагатайг нотолж байна. /Хавсралт 4/

Иймд ээлжит хичээлийг төлөвлөх, туршин хэрэгжүүлэх явцад гарч буй хүндрэл, бэрхшээл, түүнийг арилгахын тулд хийж буй эрэл хайгуул, арга ажиллагаа, үр дүнг тодорхойлохыг зорилоо.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Дорнод аймгийн Хэрлэн сумын ерөнхий боловсролын 12 дугаар сургуулийн сургалтын менежер Д.Байгалмаа, багш Ц.Чанцалдулам, Б.Анхбилиг, Г.Бадамханд, Д. Бүжин нар 2015-2016 оны хичээлийн жилийн туршид 7-8 дугаар ангийн түүхийн ээлжит хичээлийн төлөвлөлт, ажлын хуудас, хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг төлөвлөн боловсруулж зааж туршсан. Хичээлийн хэлэлцүүлэг бүрийн дараа ээлжит хичээлийн төлөвлөлт, ажлын хуудас, хэрэглэгдэхүүнийг сайжруулах зэргээр бэлтгэл судалгааг тогтмол хийж ирсэн. Түүхэн эх сурвалж мэдээллийг бүтээлчээр уншуулах, дасгал даалгаврыг сонирхолтой, ойлгомжтой байдлаар төлөвлөх, багш дээрх үйлүүдэд хөтөлгөч, чиглүүлэгч байх ямар боломж байгаад эрэл хайлт хийж улмаар бид 4 ээлжит хичээлийг 17

удаа зааж турших явцдаа хичээлийн төлөвлөлт, дидактик хэрэглэгдэхүүн болох ажлын хуудас, газрын зураг, дүрс бичлэг, үнэлгээний гэрлэн дохио, үзүүлэн, самбар төлөвлөлтийг засан сайжруулж байв.

Судалгаат хичээл: 2015-2016 оны хичээлийн жилд Дорнод аймгийн Хэрлэн сумын 12 дугаар сургуулийн 7абв, 8аб, 5 дугаар сургуулийн 7а,8в, Хан-Уул цогцолбор сургуулийн 7г, Нийслэлийн Сүхбаатар дүүргийн 2 дугаар сургуулийн 8б, Сонгинохайрхан дүүргийн Ирээдүй цогцолбор сургуулийн 8б ангид тус тус заав.

Судалгаат хичээлд ажиглагч болон зөвлөхөөр Хэрлэн сумын 12 дугаар сургуулийн сургалтын менежер Д.Байгалмаа, дунд ангийн 26 багш, зарим хичээлд аймгийн БСУГ-ын мэргэжилтэн А.Байгальмаа, аймгийн ЕБ-ын сургуулийн ТНУ-ны 18 багш оролцсон.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл /мэдлэг бүтээлгэх 8 дугаар ангийн түүхийн Наполеон Бонапарт ба Францын эзэнт гүрэн /Хавсралт 5/ ээлжит хичээлийн /2016.04.08-21/ үндсэн хэсгийн алхмуудыг *ээлжит хичээлийн төлөвлөлтийн өрнөл буюу мэдлэг бүтээх хэсгийг* жишээ болгон авч үзвэл:

-Наполеон Бонапартын талаар юу мэдэх вэ? асуулт тавьж оюуны довтолгоо хийлгэх

Алхам 1. Эдгээрийг мэдэхийн тулд хэрхэн, юу хийх талаар хосоороо ярилцан, үйлээ төлөвлөх

-Мэдээлэл 1-ийг унших явцдаа хэзээ, хаана, юу болсон бэ? түүхэн асуултын дагуу түлхүүр үгээр тэмдэглэх

Алхам 2. -Хосоороо хамтарч уншсан мэдээллээс яагаад? гэсэн түүхэн асуултыг оролцуулан асуулт боловсруулан өгөгдсөн цаасан дээр бичиж самбарт байрлуулах

Алхам 3. -Уншсан мэдээлэлдээ тулгуурлан дараах даалгаврыг улс төрийн зурагт тэмдэглэх

1. Наполеоны байгуулсан улсууд
2. Францын эзэнт гүрний харьяат улсууд
3. Эвсэлд нэгдэж байсан улс орнууд

Наполеоны аян дайны ялалт, ялагдлыг харьцуулан Т хүснэгтэд бичих

Алхам 4. Мэдээлэл 4-ийг уншиж, Наполеоныг түүхэнд тодорсон хамгийн аугаа жанжнуудын нэг гэж тооцдогийн учир юу вэ? гэсэн асуултгад хариулах

Алхам 5. Бичлэгийг сонсохдоо асуултгад хариулах

Бичлэг 1. Наполеоны гаргасан алдаатай шийдвэр юу вэ? Орос руу довтолсны үр дагаварт юу болсон бэ? гэсэн асуултын дагуу ярилцаж түлхүүр үгээр самбарт тэмдэглэнэ.

Бичлэг 2. Наполеоны хамгийн томоохон ялагдал хэзээ, хаана, юуны учир болсон бэ? гэсэн асуултын дагуу ярилцаж түлхүүр үгээр самбарт тэмдэглэнэ.

Бичлэг 3. Ватерлоогийн тулалдаан гарах болсон шалтгаан, үр дагавар юу байв? гэсэн асуултын дагуу ярилцаж түлхүүр үгээр самбарт тэмдэглэнэ.

Чухал шинэлэг санаа, арга зүйн туршлага: Түүхийн хичээлийг 80 минутаар төлөвлөн заах нь үр дүнтэй байна. Учир нь тухайн хичээлийн агуулга их, мэдээлэл, эх сурвалжтай ажиллахад цаг их шаарддаг бөгөөд 40 минутын ээлжит хичээлээр шинжлэн судлах арга барилыг цогцоор нь эзэмшүүлэх боломжгүй нь судалгаат хичээлийн явцад батлагдсан.

Хичээлийн үе шат бүрт шинжлэн судлах арга барилыг алхамчлан төлөвлөж, хийх үйлийн зааварчилгаа, судлах мэдээлэл, хэрэглэгдэхүүн, самбар төлөвлөлт, эх сурвалжийг цогцоор нь тусгасан. Ээлжит хичээл бүрийг ажлын хуудсаар чиглүүлж заах нь үр дүнтэй байна.

Сурагчдад сурах арга барил эзэмшүүлэх гол хэрэглэгдэхүүн болсон ажлын хуудаст шинжлэн судлах арга барилыг энгийнээс ахисан түвшинд цогц байдлаар эзэмшихээр төлөвлөсөн.

Судалгааны үр дүн: Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт: 7 дугаар ангийн түүхийн “Монголын их Юань улсын төр, засаг захиргаа, хүн ам, нийгэм” хичээлийн /2016.03.07-15/ ажиглалтын тэмдэглэл, ажлын хуудаст анализ хийж үзвэл:

Хичээл үе шат	Анхны	Хоёр дахь	Гурав дахь
Сэргээн санах	Сэдвийг танилцуулан, Юань улсын талаар юу мэдэх вэ? гэж асуухад: Одоогийн Хятад, 2 хаантай байсан, Хубилай хаан удирдаж байсан гэж хариулж байв	Сэдвийг танилцуулан, Юань улсын талаар юу мэдэх вэ? гэж асуухад сурагчид хариулаагүй.	Сэдвийг танилцуулан, Юань улсын талаар юу мэдэх вэ? гэж асуухад одоогийн Хятад байхаа гэсэн таамаглал дэвшүүлж байсан.
Утга санааг ойлгох	Хэзээ, юу болсон бэ? гэсэн түүхэн асуулгын дагуу мэдээллийг уншин асуултгад хариулах даалгавар өгөхөд сурагчид дээрх 2 асуулгын хүрээнд л хариулсан нь бусад мэдээллийг дутуу ойлгосон. Мэдээллийг уншаад хосоороо ярилцан асуулт гаргах даалгаварт Хэдэн хаантай байсан бэ? Улсын гол хуулийг юу гэж нэрлэдэг байсан бэ? гэх мэт асуулт тавьж байсан нь нэг үгээр хариулагдахуйц оновчтой бус байв.	Хэзээ, юу болсон бэ?, яагаад, хаана, хэн гэсэн түүхэн асуулгын дагуу мэдээллийг уншин асуултгад хариулахад яагаад гэсэн асуултгад дутуу хариусан нь эх сурвалж, мэдээлэл дутмаг өгөгдсөнөөс болсон гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Мэдээллийг уншаад хосоороо ярилцан Яагаад гэсэн түүхэн асуулгтыг оролцуулан асуулт тавих даалгаварт Яагаад Монгол орныг Давааны арын муж хэмээн нэрлэдэг байсан бэ? Яагаад монгол хүнийг удирдах албан тушаалд ажиллуулж байсан бэ? гэх мэт асуулгтыг тавьсан боловч хариулахдаа дутмаг, зарим асуултгад хариулж чадахгүй байсан нь эх сурвалж, мэдээлэл нь тавьсан асуултгад хариулагдахуйц дэлгэрэнгүй байж чадаагүйгэй холбоотой гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн.	Хэзээ, хаана, яагаад, юу болсон бэ?, хэн гэсэн түүхэн асуултгад бүрэн хариулсан. Учир нь мэдээллээ дээрх асуултуудад хариулахуйцаар дэлгэрүүлж, ойлгомжгүй үг хэллэгийг тайлбарлаж оруулсан. Мэдээллийг уншин яагаад гэсэн асуулгтыг оролцуулан асуулт тавих, бусад сурагчид хариулах даалгаварт Яагаад Монгол орныг Давааны арын муж хэмээн нэрлэдэг байсан бэ? Хубилай хаан нийслэл Хархорумыг Дайду руу шилжүүлснээр монгол орон давааны арын муж гэгдэх болов. гэх мэт асуулт тавьж асуултгад бүтэн өгүүлбэрээр хариулж байсан нь мэдээлэл оновчтой өгөгдсөнтэй холбоотой байсан.
Бататгах	Оюуны зураглал аргыг ашигласан. Мэдлэгийг нь бататгах үүднээс 6 багт хувааж 1,2-р баг Юань улс байгуулагдсан түүх, 3,4-р баг Дотоод бодлого, 5,6-р баг Гадаад бодлого сэдвээр оюуны зураглал хийх даалгаврыг гүйцэтгэхэд мэдээллийн агуулга их байснаас сурагчид баг дотроо санал зөрөлдөх, эмх цэгц муутай зураглал хийх, хугацаа их шаардаж байсан зэрэг сул талууд ажиглагдсан.	Сурагчдаар оюуны зураглал хийлгэхдээ самбарт бичигдээгүй мэдээллээр хийлгэсэн. 1-р баг хаад, 2-р баг яам, хууль, 3-р баг засаг захиргаа, 4-р баг хүн ам, 5-6-р баг аян дайн гэсэн сэдвийг өгөхөд оновчтой, ойлгомжтой хийж сурагч бүр идэвхтэй оролцож байсан. Энэ нь сэдвийн агуулга нь тохирсон, баг бүрийн хийх даалгавар нь сурагчдад тодорхой ойлгомжтой байсантай холбоотой гэж үзлээ.	Сурагчдыг 6 багт хувааж оюуны зураглал хийлгэхэд сурагчид 5 минутын дотор гүйцэтгэж самбарт байрлуулсан. Сурагчид бие биесийнхээ зураглалд анализ, дүгнэлт хийж нэмэх, өөрчлөх саналаа хэлэх зэргээр идэвхтэй оролцож байв.
Дүгнэх	Хубилай хаан их Монгол улсын нийслэл Хархорумыг Дайду руу шилжүүлсэн нь зөв үү? гэсэн сэдвийн дагуу сурагчид зөв, буруу гэсэн байр сууринаас өөрсдийн үзэл бодлоо илэрхийлэн мэтгэлцсэн. Энэ үе шатанд сурагчдын оролцоо бага байсан нь мэдээллийн агуулга дутмаг, асуултгад хариулагдахуйц байж чадаагүйгэй холбоотой.	Хубилай хаан их Монгол Улсын нийслэл Хархорумыг Дайду руу шилжүүлсэн нь зөв үү? гэсэн сэдвийн дагуу сурагчид зөв, буруу гэсэн байр сууринаас өөрсдийн үзэл бодлоо илэрхийлэн мэтгэлцсэн. Сурагчдын мэтгэлцэх чадвар сайн байсан нь мэдээллүүдээ нэмж, дэлгэрүүлэн оруулснаар сурагчид тухайн хичээлийг ойлгосонтой холбоотой байв	Хубилай хаан их Монгол Улсын нийслэл Хархорумыг Дайду руу шилжүүлсэн нь зөв үү? гэсэн сэдвийн хүрээнд сурагчид зөв, буруу гэсэн байр сууринаас үзэл бодлоо илэрхийлэн мэтгэлцсэн. Сурагчдын дийлэнх нь идэвхтэй оролцож байв. Үүнийг дүгнэн үзэхэд сурагчдад өгсөн мэдээлэл сайн боловсруулагдаж, чухлыг нь ялгаж өгснөөр сурагчид тухайн сэдвээ сайн ойлгож мэтгэлцсэн өрнөх нөхцөл бүртсэн.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа:

8 дугаар ангийн Бурхны шашин Монголд өргөн дэлгэрсэн нь ээлжит хичээлийн төлөвлөлтөд /2016.02.22-25/ анализ хийж үзвэл:

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
<u>Хичээлийн эхлэл хэсэг:</u>	
- Бичлэг, зураг юу өгүүлж байна вэ? -Монголд бурхны шашин хэзээ, яагаад хэрхэн дэлгэрсэн бэ? гэсэн асуултгаар оюуны довтолгоо хийлгэх	- Бичлэг хараад төрсөн сэтгэгдэл, тухайн зүйлийн талаарх ойлголтоо сэргээн санах - Бурхны шашин хэзээ, яагаад, хэрхэн үүссэн, дэлгэрсэн талаар таамаглал дэвшүүлэх
<u>Хичээлийн өрнөл хэсэг:</u>	
Шинжлэн судлах арга барил эзэмших Алхам 2 Эх сурвалжийг унших Алхам 3 Хэзээ, яагаад, хэрхэн дэлгэрсэн бэ? гэсэн түүхэн асуулттын дагуу таамаглалаа батлах Алхам 4 Бурхны шашин цаашид хэрхэн хөгжсөн бэ? хэмээх асуулттын дагуу мэдээлэл боловсруулах	- Мэдээлэлд боловсруулалт хийх, задлах, нэгтгэн дүгнэх - Таамаглалаа батлах - Бусдын санааг сонсох
<u>Хичээлийн төгсгөл хэсэг:</u>	
Алхам 7 Бурхны шашны эрт үеийг өнөө үетэй харьцуулан дүгнэх Алхам 8 Монголын бурхны шашинд шинэтгэл хэрэгтэй юу? сэдвийн хүрээнд мэтгэлцэх	- Мэдээлэл, эх сурвалжид үндэслэн бурхны шашны эрт үеийг өнөө үетэй харьцуулан дүгнэх - Өнөөгийн бодит байдалд тулгуурлан нотлох буюу няцаах замаар мэтгэлцэх - Бусдын санааг сонсох

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал:

7 дугаар ангийн түүхийн “Өгэдэй хаан Монголын их гүрнийг байгуулсан нь” хичээлийн үеийн протоколын хэсгээс эшлэл хийж /2016.02.15-03.03/ хичээлийн төлөвлөлтийг хэрэгжүүлсэн байдалд анализ хийж үзвэл:

Эшлэл 1. Хичээлийн эхлэл хэсэг

Багш: Чингис хааныг хэн залгамжилсан бэ? Яагаад?

Хариулт: Өгэдэй

Хариулт: Бусад хөвгүүдээс ухаанаар илүү

Хариулт: Төлөв даруу

Хичээлийн энэ хэсэг нь сурагчдын нас, сэтгэхүйн онцлогт тохирсон, ойлголтоо сэргээн санаж хичээлийн өрнөх эхлэл нь болж чадсан.

Эшлэл 2. Хичээлийн өрнөл хэсэг

Алхам 1. Мэдээллийг уншаад өгөгдсөн түүхэн газрыг газрын зурагт тэмдэглэв.

Алхам 2. Мэдээллийг уншаад асуултгад хариулах үйлийг хийв.

Асуулт: Өгэдэй хаан яагаад улсын өртөө байгуулах болсон бэ?

Хариулт: Улс орнуудтай холбоо тогтоох

Асуулт: Элч чухал, яаралтай зарлиг мэдээг өртөөгөөр хэрхэн зохих хүнд нь хүргэдэг вэ?

Хариулт: Чухал үед хоёр зуугаас хоёр зуун тавин бээр газар явна. Дахин цааш явах болбол шонхорт гэрэгэ түүнээ өгнө.

Асуулт: Шуурхай хэрэг гарсан үед өртөөгөөр нэг өдөрт ойролцоогоор хэдэн км газар туулдаг байсан бэ?

Хариулт: 400 – 500 км

Асуулт: Элч нарыг өртөөгөөр явах эрх юугаар баталгааждаг байсан бэ?

Хариулт: Гэрэгэ

Асуулт: Өртөөний алба өнөө үед хэрхэн уламжлагдсан бэ?

Хариулт: Галт тэрэг, төмөр зам, онгоц, захидал, интернет, шуудан гм

Энэ хэсэгт өгөгдсөн мэдээллийг уншаад багаараа ярилцан газрын зурагт тэмдэглэх, асуултгад хариулах үйлийг зөв хийж байсан.

Алхам 3. Мэдээллийг уншаад Яагаад гэсэн түүхэн асуултгад хариулах үйлийг хийв.

Асуулт: Яагаад говьд худаг малтаж ус гаргуулав? Үүний ач тус юу вэ?

Хариулт: Бэлчээр нутгаа өргөжүүлэн тэлсэн.

Асуулт: Өгэдэй хаан нийгмийн ямар хэсгийг өргөж тэтгэж байсан бэ? Яагаад ?

Хариулт: Ядуу зүдүү хүмүүс

Өтгөс буурай, дордсыг тэтгэх нь сайн үйл, төр засаг тогтвортой байх

Энэ хэсэг нь хүүхэд бүрийн оролцоог хангах, таамаглал дэвшүүлэх, мэдээлэлд боловсруулалт хийх чадваруудыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн боловч төдийлөн хангалттай байсангүй.

Эшлэл 3. Хичээлийн төгсгөл хэсэг

Алхам 4. Дараах үйлийг давхардуулалгүй сонгож багаараа хийв.

1. Мэдээллийн зөв, бурууг олох
2. Он тооллын бодлого бодох
3. Үгийн сүлжээ бөглөх
4. Синкуан зохиох
5. Өгэдэй хааны сайн муу үйлийг ялгах

Энэ хэсэг нь судалсан мэдээлэлдээ тулгуурлан мэдээллийг задлан шинжилж, нэгтгэн дүгнэх хэсэг байв. Хүүхдийн бүтээлч байдлыг өрнүүлж идэвхжүүлсэн сайн тал ажиглагдав.

Хичээлийн туршид хийгдсэн үйлийг багш самбарт хөтөлж байсан нь сурагчид тэмдэглэл хийх, мэдээлэлд боловсруулалт хийх, дүгнэлт гаргахад дэмжлэг үзүүлсэн бөгөөд хичээлд ажиглалт хийсэн багш нарын тэмдэглэлээс 7абв ангийн сурагчдын хувьд 73.8% нь идэвхтэй, хариулт өгч оролцсон байна.

Сурагчдын идэвх оролцоо сайн өрнөж байсан ч шинжлэн судлах арга барилыг эзэмшихэд дэмжлэг болох өөр арга, хэлбэрийг төлөвлөн зааж турших үйлийг тасралтгүй явуулах нь зүйтэй гэж үзээд хичээлийн жилийн туршид судалгаат хичээлийг зохион байгуулав.

Дүгнэлт

Яагаад сайн хичээл болсон бэ?

Сурагчдын ажлын хуудастай ажилласан байдал, багш нарын ажиглалтын тэмдэглэл, /Хавсралт 8/ хэлэлцүүлгийн явцын тэмдэглэл зэрэгт анализ хийхэд сурагчдын чадварт тоон болон чанарын ахиц /Хавсралт 6/ гарсан байна.

Түүхийн хичээлийн загвар болохуйц хөтөлбөр нь сурагчдын оролцоог /Хавсралт 7/ нэмэгдүүлэхэд сайн нөлөөтэй байв.

Бусдад хүргэх туршлага

- Хичээлийн судалгааг тасралтгүй зохион байгуулж үр дүн, сургамжийг тооцож дараагийн алхмыг хэрэгжүүлдэг байх
- Сургалтын менежерийн хувьд багш, судлагдахууны баг, ЗАН-ийн хамт олныг хичээлийн судалгаа явуулахад удирдан зохион байгуулж манлайлах
- Хариулт өгч оролцохгүй байгаа сурагчдыг ажлын хуудсаар үнэлэх боломжтой.

Нийгмийн ухааны хичээлд баримтат кино болон аудио видео материалыг ашиглах нь

Б.Ариунаа, Баян –Өлгий аймаг, Ногоон нуур сумын Бүрэн дунд сургууль, нийгмийн ухааны багш

Хураангуй

Сургалтын цахим хэрэглэгдэхүүн гэдэг нь сургалтын дидактик шаардлагад нийцэхүйцээр боловсруулагдсан, компьютер болон бусад технологийн тусламжтайгаар суралцагчдад хүрч, сургалтад хэрэглэгддэг нэгэн төрлийн хэрэглэгдэхүүн юм. Хүн мэдрэхүйн эрхтнээрээ мэдээллийг сайн хүртдэг төдийгүй, ойлгож тогтоон санаагийн жишээ бол хүн ярьж илэрхийлсэн зүйлийг 2,8 сек; өнгөт фото зураг дээрх зүйлийг 0,9 сек; кинонд болон телевизээр гарч буй зүйлийг 0,7 сек; бодит байдалаар үзүүлсэн зүйлийг 0,4 секундэд тус тус хүлээн авдаг гэсэн судалгаа байдаг.

Сүүлийн үеийн судалгаануудад сонсох эрхтнээр мэдээллийн 15%-ийг, харах эрхтнээрээ 25%-ийг хүлээн авах чадвартай байдаг бол хоёуланг нь хослуулан хэрэглэсэн үед 65%-д хүрдгийг нотолжээ. Гэхдээ шууд хүртэж, танин мэдэхүйн хүрээ маш хязгаарлагдмал юм. Жишээ нь: хүн 20 герцээс бага, 20 килогерцээс их эрчимтэй дууны долгионыг сонсож чаддаггүй. Радио долгион, соронзон үзэгдэл, рентген туяа г.м үзэгдлийг шууд хүртэх эрхтэн хүнд байдаггүй. Мэдээлэл, холбооны технологийг сургалтад хэрэглэснээр сурагчдын хүлээн авч буй мэдээлэл нь өнгөтэй, орон зайн хэмжээстэй, хөдөлгөөнтэй, дуутай болж байна.

Цахим хэрэглэгдэхүүн нь суралцагчийн танин мэдэх үйл ажиллагааг эрчимжүүлж аливаа асуудалд бүтээлчээр хандан мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэн бодит чадвар эзэмшихэд чухад үүрэг гүйцэтгэж байна.¹

Мэдээлэл, холбооны технологийг сургалтад хэрэглэснээр сурагчдын хүлээн авч буй мэдээлэл нь өнгөтэй, орон зайн хэмжээстэй, хөдөлгөөнтэй, дуутай болж байна.

Цахим хэрэглэгдэхүүн нь суралцагчийн танин мэдэх үйл ажиллагааг эрчимжүүлж аливаа асуудалд бүтээлчээр хандан мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэн бодит чадвар эзэмшихэд чухад үүрэг гүйцэтгэж байна. Хичээлд цахим хэрэглэгдэхүүнийг хэрэглэснээр багш суралцагч хамтран мэдлэг бүтээх, хамтдаа хөгжих сургалтын таатай орчин бий болж хичээлийг сонирхолтой, үр өгөөжтэй явуулах нөхцөл бүртдэгээс гадна туршилт хийх, судалгаа явуулах, өмнө үзсэн сэдвээ сэргээн бататгах (хур мэдлэгээ ашиглан шинэ мэдлэг эзэмших) боломж бүртүүлдэг давуу талтай.

Баримтат киног сургалтад ашиглах арга зүй

Киног сурагчдад үзүүлэхээс өмнө багш үзсэн байх: Багш киног урьдчилан хэд хэдэн удаа үзээд, тухайн сэдвийн дагуу судалгаа хийж, хичээлийн хугацаа зэргээс хамаарч хэсэгчлэн үзүүлэх эсэхийг шийдсэн байх. Кино нь сурагчдын нас, сэтгэхүйн онцлог, хөгжлийн үе шаттай харилцан хамааралтай байх.

Сурагчдад үзүүлэхээс өмнөх бэлтгэл: Киног үзүүлэхийн өмнө тоног төхөөрөмжөө сонгох, ангийн хөшиг гэрэл тохируулах зэрэг техникийн бэлтгэлээ сайн хангах. Тухайн сэдвийн хүрээнд сурагчдын ойлголт, мэдлэг туршлагыг танилцуулж ярилцах, сэдвийн гол санааг харилцан идэвхтэй аргыг тодорхойлон сонгох.

Мэтгэлцээн, хэлэлцүүлэг явуулах бэлтгэл хангасан байх: Киноны маргаантай сэдвүүдээр зохион байгуулах. Мэтгэлцээний зорилго бол үзэл бодлоо соёлтойгоор илэрхийлэх, сайн сонсогч байх зэрэг чадваруудыг төлөвшүүлэх зорилгыг сурагчдад ойлгуулах нь чухал. Сурагчдын асуултдад хариулах бэлтгэлтэй байх, унших материал, тоо баримт зэргийг урьдчилан бэлтгэх нь мэтгэлцээн үр дүнтэй болно.

Киног үзүүлэх зорилго: Шинэ мэдлэг мэдээлэл, баримттай танилцах, тухайн сэдэв, түүний цар хүрээ зэргийг сайн ойлгох, эерэг өөрчлөлтөд чиглэхэд ашиглана. Кино нь бэрхшээлтэй асуудлын шууд шийдлээс илүүтэйгээр олон ургалч үзлээр өөр өнцгөөс харах боломжийг олгох ач холбогдолтой. Багш сурагчидтайгаа юу ойлгож байгаагаа илрүүлэх, тодорхойлох, бусдыг ойлгох, хайрлах, хүндлэх сэтгэлийн хандлагыг бий болгоход чиглэнэ.

Киноны үйл явдлыг мэдрүүлж, өөр нөхцөл байдал, мэдрэмж, учир шалтгааныг ойлгож, таньж мэдэх чадварыг хөгжүүлэх нь кино хичээлийн зорилго юм.

Киног хэсэгчлэн үзүүлэх нь: Хичээлийн цаг болон ангийн бүтэц, зохион байгуулалтаас хамааран хэсэгчлэн үзүүлэх боломжтой. Тухайн сэдэв нь хүнд, хэлэлцүүлэг явуулах, дасгал ажиллах, асуулт хариултын цаг зэргийг харгалзан киног бүрэн болон хэсэгчлэн үзүүлэх эсэхийг шийдсэн байх.

Суралцах үйл явц: Киног үзүүлэхийн хамгийн чухал зүйл нь тусгал хийх явдал юм. Тусгалыг хийх олон аргууд байдаг ба багшийн зүгээс ангийнхаа онцлог, нас сэтгэхүй зэргийг хамааруулан хичээлийн хэлбэрийг тооцсон байх.

Киноноос төрсөн анхны сэтгэгдэл, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх таатай үйлийн орчинг бүртүүлэн тусгал хийсний дараа “Улмаар юуг ажиглав?”, “Бодит амьдралд яаж тусах вэ?” гэдгийг ярилцаж тодруулна.

Сурагчдын хариу үйлдлүүд: Ихэнх тохиолдолд сурагчаас багшийн бодож байснаас өөр хариу үйлдэл үзүүлж болно. Энэ нь сурагчдын туршлага болон ойлголт өөр өөр байдаг. Хүүхэд бүр өөрийн гэсэн дүгнэлттэй байна гэдгийг анхаарна.

Доорх баримтад киноны материалыг 7 -р ангийн Түүхийн хичээлтэй холбогдуулан ашиглалаа.

Анги	Баримтат кино болон видео	Нэгж хичээлийн сэдэв	Мэдлэг чадвар
7-р анги Түүх	“Чингис хаан ” 25 сувгийн бэлтгэсэн кино “Монголын төрт улс” www.hiub.mn “Хубилай хаан” киноны 7-р анги Эртний ром бичлэг	Тэмүүжин Их Монгол Улсыг байгуулсан нь Тэмүүжин Их Монгол Улсыг байгуулахын төлөөх тэмцэл Их Юан улс Ромейчүүдын эзэнт улс	Чингис хааны намтар түүхийг шинжлэх, түүний монголын түүхэнд болон дэлхийн түүхэнд байгуулсан гавьяа бидэнд үлдээсэн өвийг үнэлэх, дүгнэх, танилцуулах Ромейчүүдын эзэнт улс хэрхэн байгуулсан тухай таньж мэдэх

7-р ангийн Иргэний боловсрол хичээлээр :

Сургамжит өгүүллэг	Нэгж хичээл	Эзэмших чадвар
Сайхан түүх 9 видеогийн “Дуслыг хураавал далай” сэдвийг сонсгоно	Өөрийн ёс суртахуун, дадал хэвшилтэй холбоотой харилцаа хандлага	Нойр, хоолны зөв хэвшилтэй болох Сэтгэлийн сайн үйлийг өөртөө хэвшүүлэх
“Найз” өгүүллэг аудио Ахмадаа хүндэлье видео өгүүллэг Барилгачин видео өгүүллэг	Бусад хүмүүс, хамт олон нийгэмтэй зохистой харилцах хандах	Нөхөрлөлийн ач тусыг ойлгож, чин сэтгэлээсээ итгэдэгнайз нөхөдтэй болж бие биеэ урамшуулан дэмжиж хамтдаа хөгждөг байх Ахмад хүмүүсийн хүндэтгэн хайрлах Хамтарч ажиллах, хөдөлмөрлөхийн утга учрыг мэдрэх, хариуцлагатай , хандаж сурах
Цагаан сарын ёсон	Монгол ёс заншил, аж төрөх ёс соёлтой холбогдох харилцаа	Багш нараа чин сэтгэлээсээ хайрлан хүндлэх Цагаан сарын ёс ёслол заншлаас ухаарч ойлгох
Байгаль орчноо хамгаалах видео	Байгальтай зүй зохистой харилцах хандлага	Байгаль орчныг бохирдуудах, сүйтгэх зэрэг зохисгүй үйлдэлд эргэцүүлэл шүүмжлэлтэй хандах Ан амьтныг хайрлан хамгаалах

Анги	Видео	Нэгж хичээлийн сэдэв	Эзэмших чадвар
7-р анги Нийгэм	С1 Newsroom - Хүүхдийн эрх зөрчигдөж байгаа олон тохиолдлыг бид мэдэхгүй өнгөрөөж байна - YouTube[via torchbrowser.com]	Хүний эрхийн үнэ цэнэ ач холбогдол	Өөрийн амьдарч буй нийгмийн орчинд хүүхдийн эдлэх эрх хүлээх үүргийг ялган таних

Дээрх байдлаар тухайн хэрэглэгдэхүүнийг ашиглан хичээлийг явуулсны дараа хүрэх үр дүнг дараах байдлаар тооцов. Сурагчдын мэдлэг чадварын ахицыг шалгуур:

- Кино, видео, байдлаар үзүүлэх нь сурагчдад дүрслэн бодох төсөөлөх чадварыг нь хөгжүүлж, бас бодит бүтээл гаргах эрмэлзлийг төрүүлэх.

- Сурагчид тухайн сэдвийг эмх цэгцтэй бусдад ойлгогдохоор богино хугацаанд ярьж чаддаг болох.
- Өөр хоорондоо чөлөөтэй ярилцдаг, асууж тодруулах, маргах, мэтгэлцэх нь өөрийгөө илэрхийлэх чадвар сайжрах.
- Дараагийн хичээлдээ бэлтгэлтэй ирэх хандлага идэвхжих.
- Сурагчид хэнээр ч шаардуулахгүй бие даасан үйл ажиллагаад татан оруулах.
- Хамтран хөгжих сонирхолтой болж мэдсэн, сурсан зүйлээ бусадтай хуваалцах эрмэлзэлтэй болсон.

Туршилт судалгаа 1: (7-р ангийн 3 бүлгийн сурагчид хамрав)

Кино хичээлийг хэрэгжүүлсэн явцын дараалал:

1. Багш баримтат киног хэд хэдэн удаа үзэж, ямар нэгж хичээлд хэрхэн хэрэглэж болохыг тохируулан интеграцчилна.
2. Нэгж хичээлийн төлөвлөлт хийж, хичээлд хэрэглэхэд бэлтгэнэ.
3. Хичээлийн өмнө материаллаг орчин (суудал, техник хэрэгсэл, ажиллах хуудас), үйлийн орчин (кино хичээлээс өмнө сэдэлжүүлэх арга, санал асуултга, асуулт) бүртгүүлэхээр цагийн төлөвлөлт, хичээлийн бэлтгэл хийнэ.
4. Кино үзсэний дараа хийх үйлийн дарааллыг тогтооно.
5. Үр дүнтэй гэрийн даалгавар, хэлэлцүүлэг, бичлэгийн сэдвийг урьдчилан төлөвлөнө.
6. Орчин бүртгүүлэхэд анхаарах зүйл киноны эхэнд сурагчдыг тойрог байдлаар суулгах, нам гүн, дэлгэцэнд гэрэл ойхгүй байх орчин бүртгүүлсэн.

Сэдэл: 1. “Монголын төрт улс” www.hiub.mn мн 3 минутын .видео үзүүлж сурагчдын анхаарлыг төвлөрүүлнэ. Сурагчдаас асуулт асууж ойлгосон зүйлийг нь асууж цаашид судлах сонирхол төрүүлнэ.

2. Чингис хаан баримтад кино үзүүлсний дараа хэлэлцүүлэг явуулах аргачлалын дагуу шоо дамжуулж, төрсөн сэтгэгдэл, юуны тухай өгүүлж буй ойлголт, харсан үзсэн бүхнийг яриулна.
  - Тэмүүжин хаан ширээнд суухын төлөө хэрхэн тэмцсэн байна вэ?
  - Тэмүүжинд хэн тусалсан вэ?
  - Та нарт төрсөн сэтгэгдэл юу байв ? бусадтай хуваалцана уу? Хэмээн нээлттэй асуулт тавьжхарилцан яриа өрнүүлнэ.

Туршилт судалгаа 2: 7 -р ангийн нийт 60 сурагч хамрагдсан болно.

7-р ангийн Иргэны боловсрол хичээлийн “ бусад хүмүүс хамт олон нийгэмтэй зохистой харилцах” агуулгын сэдвийн хүрээнд “Найз” сургамжит өгүүллэг 6 минут

- Сурагч бүрт ажлын хуудас бэлтгэсэн байна
- Сургамжит өгүүллэгээс юуг ухаарав?
- Сайн найз байхын тулд хүн ямар байх ёстой вэ?
- Найзтай байхын ач тус юу вэ? хэмээх асуулттад хамтран хариулж харилцан ярилцана.

Туршилт судалгаа 3. 7-р ангийн Хүний эрхийн үнэ цэнэ, ач холбогдол сэдэвт хичээлд “C1 Newsroom - Хүүхдийн эрх зөрчигдөж байгаа олон тохиолдлыг бид мэдэхгүй өнгөрөөж байна - YouTube[via torchbrowser.com] (1)”3 минутын видео ашиглах тухай

1. “Хүүхэд бүр эрхээ эдлэж чаддаг” “Хүүхэд бүр сурах боломжоор хангагдсан” гэсэн нөхцөлүүдэд сурагчид өөрийн асуулт тавьж, дэвшүүлж хүүхдийн бодит жишээ баримтад суурилан байр сууриа илэрхийлэх
2. Видео үзүүлэн хүүхдийн эрхийн зөрчил, түүнийг хамгаалах боломж зэрэг асуудлын талаар ярилцаж нэгдсэн дүгнэлт гаргах
3. Багаараа хамтран ажлын хуудаст дүгнэлтээ бичиж багийн нэг гишүүн илтгэх

Дээрх туршилтын үр дүнд дараах чадварууд сайжирсан.

- Хичээлийн оролцоо 100% идэвхтэй.

- Ярих, санаа бодлоо илэрхийлэх чадвар нэмэгдсэн
- Бусдын үзэл бодлыг сонсох, хүндэтгэх
- Хүний эрх, нийгмийн харилцааны талаарх мэдлэг цогц (амжилт 100% чанар 50%) олгогдсон.
- Түүний талаарх хэлэцүүлэх, мэтгэлцэх оролцоо, чадавх сайжирсан.

Дүгнэлт

Дээрх туршилтууд нь ниймийн ухааны хичээлд кино, видео ашиглах нь нийгмийн бодит жишээ баримтад дүгнэлт хийх, ялгааг харах, баримжаа тогтох, нийгэмд сурагч бүр өөрийгөө илэрхийлэх, биеэ зөв авч явах зорилгод бүрэн нийцэж буй сургалтын арга, боломж юм.

1. Баримтат кино болон аудио видео материал нь дэлхийн улс орнуудын нийгмийн ухааны сургалтад туршигдаж, үр дүнгээ өгсөн бүтээл юм.
2. Ардчилсан нийгмийн үнэт зүйлсэд сурагчдын анхаарлыг шууд хандуулан, тэдэнд нийгэм, соёл, харилцааны мэдлэг олгох хэрэглэгдэхүүн болж байсан.
3. Кино хичээлийн дараах үе шатанд чөлөөт ярилцлага, бичлэг хийх, хэлэлцүүлэг явуулах явцад сурагч өөрийн үзэл бодлыг зөв цэгцтэй илэрхийлэн ярих чадвар хөгжихөд дөхөм болсон. Үүгээрээ сурагчдын сурах сонирхол нэмэгдсэн
4. Кино хичээлийг үзсэнээрээ амьдралын бэрхшээлийг даван туулах, зөв гаргалгаа олох, бусдад зөвлөх, туслах байдлаар харилцааны хандлагад эерэг өөрчлөлт гарч байна. Энэ нь сурагчдын бүтээсэн зурагт хуудас, зөвлөмж зэрэг бүтээлч даалгавар, кино хичээлээс өмнөх болон дараах судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.
5. Хүний эрхийн тухай нийгмийн ухааны хичээлийн онолын цогц хэрэглэгдэхүүн болж байсан ба сурагчид зурагт хуудас, богино дүрс зураглалаар хичээлийг сэдэлжүүлэх нь анхааран эрэлт хайлт хийхэд бүрэн дүүрэн ашиглах боломжтой байлаа.
6. Хүрэлцээ муутай ном сурах бичгийг цахим хэлбэрт шилжүүлсэнээр түүний хүртээмж дээшлэх боломжтой.

Цаашид: Түүх нийгмийн ухааны хичээлд зориулсан баримтат эх сурвалж, аудио видео материалыг өөрийн орны нөөц боломжид тулгуурлан боловсруулж, сурах бичгийг дагалдуулан түгээн дэлгэрүүлэх хэрэгцээтэй байна.

Орон нутгийн багш нарын хувьд тэр бүр мэдээлэл технологи сургалтад ашигладаггүй болохоор хэрэглэх арга зүйг нь эзэмшүүлэх, баримтад кино, аудио видео ашиглах нь хичээлийг үр дүнтэй болгодог төдийгүй сурагчдын хөгжил төлөвшилд чухал нөлөө үзүүлдэг гэдгийг нотолсон арга зүйг туршиж дэлгэрүүлэх хэрэгтэй байна.

Цөм хөтөлбөрийн хүрээнд дэх ном сурах бичигт баримтад кино, аудио видео ашиглах зөвлөмж боловсруулан хэрэглэхэд санал болгох хэрэгтэй байна.

Сургуулийн техник технологийн нөөц боломжоор хангах хэрэгтэй байна. Техник технологийн дутмаг байдлаас болж тухайн цагт хэрэглэхээр төлөвлөсөн зүйл биелэгдэхгүй болох асуудал гарах магадлал өндөр байдаг .

Багш нарын мэдээллийн технологийг сургалтад ашиглах чадварыг дээшлүүлэх сургалтыг зохион байгуулах, түүнд зориулсан цахим хичээл боловсруулах арга зүйн заавар, зөвлөмж боловсруулан гаргах шаардлагатай байна.

Түүхийн хичээлээр мэдлэг бүтээлгэх арга зүйг боловсруулсан нь

Д.Оюунчимэг-Увс аймаг, Цагаан хайрхан сумын сургуулийн Түүхийн багш

Хураангуй

Түүхэн үйл явдал болон түүхэн хүмүүсийн хичээл зүтгэлийн үр дүнг өөрсдийн амьдарч буй өнөөгийн нийгэмтэй холбон ойлгож, эх орныхоо түүхийг сонирхон судлах, түүхийн дурсгалыг хайрлах, бахархах сэтгэлтэй болгох зорилгын хүрээнд энэхүү хичээлийн судалгааг явуулсан. Тус хичээлийн судалгааг 2015 оны 05 сар, 2016 оны 01 сар, 2016 оны 09 сард тус тус туршин сайжруулж заахдаа 8-р ангид “Монгол орон эртний соёлын голомт нутаг болох нь” 6-р ангид “Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчдийн дурсгал” сэдвийн хүрээнд хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг хэрхэн бүртгүүлж ашиглах, бүтээх үйл явцыг гол болгосон талаар өөрийн судалгаат хичээлийн үр дүнг танилцуулж байна.

2012 оноос эхлэн 6 – 12 -р ангийн хүрээнд судалгаат хичээлийг аймаг, бүс, сумын багш нартайгаа хамтран зааж, суралцаж, хуримтлуулсан мэдлэг чадварынхаа түвшинд хүүхэд нэг бүрт хүрч ажиллах зорилгоо тодорхой болгож, туршилтаа явуулж үр дүнг тооцон анализ хийлээ. Ингэхдээ туршилтад ашиглах гарын доорх материал нь хүүхдийн сурах үйл явцыг дэмжсэн гол хэрэглэгдэхүүн байж чадах эсэхийг судлах шаардлага зүй ёсоор тулгарсан. Энэ үйл явцын эцэст сурагчид “Мини археологич, түүх судлаач”ийн байр сууринаас хандаж хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан өөрийн бодол санааг илэрхийлэх, хийсэн бүтээлээ хараад бахархах, өөрсдийн хүчинд итгэх, сэтгэл зүйн таатай уур амьсгал бий болгох суралцахуйн үйлийг хэрэгжүүлснээр сурагчдын мэдлэг чадвар, хандлагад өөрчлөлт гарч байгааг тогтоолоо.

Түүхийг шинжлэн судлах нь түүхийн асуулт тавих, боловсруулахад чиглэх нь түүх судалж буй сурагч бүрийн эзэмшсэн байх чухал чадвар юм. Өөрөөр хэлбэл сурагчид Хэзээ, хаана, юу?, хэн?, яагаад? гэсэн асуултуудыг гаргаж түүндээ хариулж чаддаг байх нь чухал. Энэ зорилтын хүрээнд ажлын хуудсаараа дамжуулан түүхийн асуултуудаа Блум таксономын аргын хүрээнд боловсруулж суралцахуйн үйлийг хэрэгжүүлсэн.

Судалгаанд 8-р ангийн 45, 6-р ангийн 36 сурагчид оролцож, Түүхийн асуулт 5W, Блум таксономоор үнэлэх нэгж хичээлийн үнэлгээний даалгавар гүйцэтгэлийн хувьд 19% ахисан үзүүлэлт гаргасан. Эндээс дүгнэхдээ хичээлийн бэлтгэл судалгаа, хичээлийн явц, ажиглалт, хэлэлцүүлгийн дүнд хэд хэдэн сайжруулах алхмыг хийв. Юуны өмнө орчны нөхцөлийг судалсны дүнд орон нутгийхаа дурсгалт газруудаар тойрон аялал хийж, биет үзмэрүүдтэй танилцуулах, нүдээр үзсэнээ бодит байдлаар загварчлан хийх, багшийн асуултууд ба ажлын хуудас нь суралцагчийн суралцах үйл явцад дэмжлэг үзүүлж буй эсэх, сурагч нэг бүрийн оролцоо, хандлагыг илтгэх хуудсаар бичүүлэх зэргээр алхамчлан тооцож ажиллалаа.

Удиртгал

2012 оноос манай сургуулийн багш нар судлагдахуунд суурилсан хичээлийн судалгааг туршин хэрэгжүүлэх чиглэлээр аймаг, бүсийн төвлөрсөн сургалтад хамрагдаж онол арга зүй, практик туршлагаас суралцсан. Ингэхдээ хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн хичээлийн судалгаа явуулах хүрээнд “Арга зүй”-ийн баг бүртгэж сургуулийнхаа эрхэм зорилготой уялдуулсан олон ажлуудыг төлөвлөснөөр багш нараа 4 үндсэн багт хуваарилж 7 хоногийн 1 дэх өдрийг “Арга зүйн өдөр”, 4 дэх өдрийг “Хичээлийн судалгааны өдөр” болгон сургалт, ярилцлага, хэлэлцүүлэг явуулан дүгнэх зэргээр арга туршлага солилцох ажлуудыг зохион байгуулсаар ирсэн. Гэтэл яг үнэндээ сурагчид тухайлсан судлагдахууны явцад мэдээллийг олон талаас нь шинжлэн тайлбарлах чадвар сул, өнгөцхөн байдлаар хандах хандлага ажиглагдсан. Ийм учраас энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд түүхийн хичээлээр сурагчдад орчинтойгоо зохицон амьдрах мэдлэг ухаан шингэсэн үнэт зүйлээ өвлөх, өвлүүлэх арга ухаанд суралцаж тэрхүү суралцах үйлээ өөрөө удирдан хэрэгжүүлэх чадвартай байх арга барилыг төлөвшүүлэхийг зорьсон юм. Үүний тулд хүүхдийн мэдлэг чадварын үйлийг удирдахад хичээлийн агуулга, арга зүйг оновчтой төлөвлөхөөс гадна арга зүйгээ дэмжихээр боловсруулсан сургалтын хэрэглэгдэхүүн чухал байр суурийг эзлэх учраас уг сэдвийг сонгон авсан. Ялангуяа сорил туршилт, гарын доорх материал ашиглан сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг багаар бэлтгэн хүүхэд бүр гардан хийх нөхцөлийг бүртгүүлэх арга техникийг эзэмшүүлэхэд танхимын болон танхимын бус сургалтыг хослуулан явуулсан нь энэхүү судалгааны онол арга зүйн үндэс болсон. Тус зохион байгуулсан судалгаат хичээлүүдийн нэг болох 8-р ангийн “Монгол орон эртний соёлын голомт нутаг болох нь”, 6-р ангийн “Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчдийн дурсгал” сэдвийн хүрээнд соёлын дурсгалуудыг

гарын доорх материал ашиглан загварчлан хийсэн туршилтыг Түүхийн судалгаат хичээлээр туршсан үр дүнгээ танилцуулж байна.

Судалгааны загвар Хичээлийн санаа: Эртний Монгол орны соёлын үнэт дурсгал, олдворын талаар мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, гарын доорх материал ашиглан хичээлийн хэрэглэгдэхүүн хийж загварчлан харуулснаараа түүх соёлоороо бахархах, эх оронч үзэл төлөвшүүлэх, бие биеэсээ суралцах, багаар хамтран ажиллах, харьцуулан дүгнэх, нэгтгэн тайлагнахад чиглэгдсэн. Өмнө нь зөвхөн танхимын сургалтыг дангаар нь явуулахдаа хэрэглэгдэхүүнийг хийсвэрлэн зурах байдлаар явуулдаг байлаа. “Олны санаа, оломгүй далай” гэгчээр судалгааны явцад төсөөллийн судалгааг \ орчин, хэрэглэгдэхүүн гэх мэт\ амжилттай хийснээр түүх, соёлын дурсгалыг загварчлан бүтээхэд хэрэглэгдэх материалуудыг судалж, сурагчдад материалаа сонгох нөхцөлийг олгохдоо танхимын бус сургалтыг хослуулсан хэлбэрээр судалгаат хичээлээ явуулж мэдлэг бүтээлгэх арга зүйг судалж үзэх зорилгыг дэвшүүлснээр тус судалгаат хичээлийн арга зүйг боловсруулсан.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Увс аймгийн Цагаанхайрхан сумын ТНУ-ны багш Д.Оюунчимэг миний бие хичээлийн хөтөлбөр боловсруулахын өмнө сургуульд суурилсан судалгааны багийн гишүүд сургалтын менежер Д.Гэрэлхүү, Норолхойжав, англи хэлний багш Н.Төөрүүл, математикийн багш О.Бат- Эрдэнэ, бага ангийн багш П.Эрдэнэцэцэг нар хамтран хичээлийн судалгаа хийлээ.

Судалгааны багийн гишүүд сурагчдаас авсан гарааны төлөв байдлын судалгааг үндэслэн гарын доорх материалуудаа бэлтгэсэн. Үүнд : Байгалийн чулуу, мод, сэтгэж бүтээсэн зүйлээс өнгийн цаас, өнгийн даавуу, эсгий , хавтас, баримлын шавар, харандаа, зүү утас, цүүц, цавуу, кардон, штрик, лак, фламастр, бичгийн цаас, CD , ажлын хуудас, мэдээлэл, Монгол орны газар зүйн зураг, \ том, жижиг\ холбогдох ном, сурах бичиг,\ нэр томъёоны тайлбар, толь \ соёлын дурсгал, үнэт өвийг харуулсан зураг, хөзөр , зургийн аппарат, самбар, ширээ, шохой, скоч, орон нутгийг судлах кабинетийн хэрэглэгдэхүүнээс цуглуулж бэлтгэсэн. Мөн сумын дурсгалт газар болон олдворыг харуулсан газруудаар тойрон аялал хийж, орон нутаг судлах кабинетийн үзмэрүүдтэй танилцуулсан нь хичээлийн хөтөлбөрийг боловсруулахад түлхэц болсон.

Судалгаат хичээл: 2014 – 2015 оны хичээлийн жилд Цагаанхайрхан сумын дунд сургуулийн 8а,б анги, 2016 оны 01 сард 8а,б ангиудад заахдаа хөтөлбөрөө дахин сайжруулж 2016 оны 05 сард Хангайн бүсийн хэмжээнд 8а, ангиудад заахад аймгийн БГ-ын мэргэжилтнүүд, Наранбулаг, Завхан, Цоцолбор 2, Ховд сумын сургатын менежер, түүхийн багш нар болон бусад мэргэжлийн багш нар ажиглагч, зөвлөн туслагчаар оролцож хэлэлцүүлэг хийсэн болно.

2016 -2017 оны хичээлийн жилд сурагчдын насны онцлог, цогц чадамжид тулгуурлан зааж туршин сайжруулж Түүхийн асуулт - 5W, Блум таксономоор асуултуудаа хэмжээсжүүлэн үнэлэх аргачлал боловсруулан сурган хэвшүүлж хэрэгжүүлэх зорилгыг дэвшүүлэн ажиллаж байна.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл ба явцын алхмууд:

- Үйл ажиллагаа 1. Хичээлийн агуулгыг илэрхийлэх мэдээллийг уншиж, бусад багуудтай хамтран ярилцаж тодорхой ойлголт авсан.
- Үйл ажиллагаа 2. Аялал, экскурс, орон нутаг судлалын үзмэрүүдтэй танилцсан мэдлэгээ ашиглан гарын доорх материалаар бүтээлүүд хийсэн.
- Үйл ажиллагаа 3. Бүтээлүүдээ ашиглан “Эртний Монгол орноор аялцгаая” үзэсгэлэн гаргаж ямар материал ашиглан ямар бүтээл хийснээ тайлагнасан.
- Үйл ажиллагаа 4. Үзэсгэлэнд бүтээлээрээ оролцсон сурагчид төрсөн сэтгэгдлээрээ шүлэг зохиосон.
- Үйл ажиллагаа 5. Монгол улсын газар зүйн зураг дээр судалж мэдсэн түүх соёлын дурсгалуудаа хаана, ямар газруудад илүү тархсан болохыг зурган загвараар тэмдэглэгээ хийсэн.
- Үйл ажиллагаа 6. Баг бүр судалсан мэдээлэлтэйгээ холбоотой сургамжит санаа, шийдлийг гаргаж нэгтгэсэн.
- Үйл ажиллагаа 7. Хичээлийн үр дүнг үнэлгээний хуудсаар дүгнэв.

Шинэлэг санаа, арга зүйн туршлага:

1. Суралцагчдаас асуулт асууснаар анхаарал мэдрэмжийг шалгах, өөрийн санааг үндэслэж нотолж чаддаг болсон.
2. Мэдээллийн эх үүсвэрийг хаанаас авч болох, хэрхэн ашиглах, өөрийн түвшинд боловсруулж хэрэглэх чадвартай болсон.
3. Мэдээлэлтэй холбоотой тоо баримт, цаг хугацааг тодорхойлохыг оролдсон.
4. Бусдын өмнө хийсэн бүтээлээ тайлбарлаж сурсан.
5. Чадвар, авьяасынх нь онцлогийг харгалзан 4 түвшинд хувааж, багийн гишүүн бүрийг үүрэгжүүлж тохирсон даалгавар өгсөн нь сурагчдыг жигд оролцуулах боломжийг бүртгүүлсэн.
6. Гарын доорх материал ашиглан сурагчид хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг бодит байдлаар урлан бүтээж, хийсэн зүйлээ бусад багуудад тайлагнасан.
7. Бүх багуудын хийсэн бүтээлээр “Эртний Монгол орны түүх соёлоор аялцаа” үзэсгэлэн гаргасан.
8. Монгол орны түүх, соёл уламжлал, зан заншил, үнэт зүйлийг эрхэмлэх, хайрлан хамгаалах талаар төрсөн сэтгэгдэл, үзэл бодлоо шүлэг, сургамжит санаагаар дүгнэн илэрхийлсэн.

Хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт:

Анхны төлөвлөлт	Гарсан алдаа	Сайжруулсан нь
<ul style="list-style-type: none"> • Сурагчдыг багт хуваарилахдаа идэвх сайтай болон идэвх багатай сурагчтай хослуулсан холимог баг бүртгүүлэх • Хичээлийн сэдэлжүүлэлтийг зураг харуулж хийсэн. • Монгол орны газар зүйн зургийг жижиг хэлбэрээр хэвлэн түүх соёлын үнэт зүйлсийг нэрдүүлэх, тэмдэг хийлгэх • Багаж зэвсэг, хадны зураг, хиргисүүр, буган чулуун хөшөөг зурж тайлбарлах • Хичээлийн дүгнэлт хийх 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Сайн гэгдэх идэвхтэй сурагчид найдаж зарим сурагчдын идэвх оролцоо жигд биш байсан. ▪ Үр дүн багатай байсан. ▪ Баг бүр өгөгдсөн нэргүй газар зүйн зураг дээр тэмдэглэгээ хийхэд аймгийн төвүүдийн нэрс, байршлыг сайн мэдэхгүйгээс болж буруу тэмдэглэгээ хийж байсан. ▪ Бичгийн цаас,хайч харандаа төдийнхнөөр хэрэглэгдэхүүн нь хязгаарлагдсан учраас өөрөөр сэтгэж хийх боломжгүй байсан ▪ Багш өөрөө дүгнэсэн 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Чадвар авьяасынх нь онцлогийг харгалзан 4-н түвшинд хувааснаар багуудын бүтээлч, хандлага,сурагч бүрийн оролцоо жигд болж хандлага нь сайжирсан ✓ Монгол орны газрын зураг дээр түүх соёлын дурсгалуудын тархацыг зурган загвараар тэмдэглэгээ хийсэн. ✓ Аялал экскурс хийж видео бичлэг үзүүлснээр сэдэлжүүлэх үйл явц сайжирсан ✓ Аялал экскурс хийж орон нутгийг судлах үзмэрүүдтэй танилцсанаар гарын доорх материалыг олон төрлөөр цуглуулж түүх солёын дурсгалт зүйлсийг бодит байдлаар загварчлан хийв. ✓ Дүгнэлтийг сургамжит санаа дэвшүүлсэн байдлаар үнэлж илтгэх хуудас өгч сурагчдаар бичүүлж авсан.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа

Хичээлийн үе шат	Танин мэдэхүйн түвшин	Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
Сэргээн санах	Сэргээн санах	Түүхийн эх сурвалжийг хэрхэн ангилдаг вэ? Монгол орны хүрээнд болон сум орон нутаг дах түүх, соёлын дурсгалаас нэрлэнэ үү?	Ой санамжид үлдсэн мэдээллийг сэргээн санах, эргэцүүлэх, сэдэл өгөх
	Ойлгох	Багаж зэвсэг гэж юу вэ?хэдий үед хамаарах вэ? \хадны зураг, хиргисүүр, буган чулуун хөшөө\	Хэзээ? Гэсэн асуултгад хариулах явцад он тооллыг шилжүүлэх, зохиомолоор ба түүхийн хэллэгээр тайлбарлах
Шинэ мэдлэг олгох	хэрэглэх	Багаж зэвсэг олдсон газрыг газар зүйн зурагт зурган тэмдэглэх арга барил эзэмших	Хаана? Гэсэн шийдэл өгөх явцад газар зүйн зураг уншиж тэмдэглэгээ хийхэд хувь нэмрээ оруулах
	Задлан	Багаж зэвсэг нь амьдралын ямар талыг	Асуудлын мөн чанар, ил ба далд

	шинжлэх	илэрхийлж байна вэ?\ хадны зураг, хиргисүүр, буган чулуун хөшөө\	утгыг тайлбарлах
Тусгал ба бататгах	Бүтээх	Багаж зэвсэг нэр төрлийг нэрлэн хэрхэн хийж бүтээж болох вэ?	Танхимын бус сургалтаар олсон мэдлэгээ бодит нөхцөлд загварчлан хийх чадварт суралцах
	Үнэлэх	Хийсэн бүтээлдээ үнэлгээ өгөх, 4 мөрт бичих, сургамжит санаа дэвшүүлэх	Гарын доорх материал ашиглан бүтээл хийхэд төрсөн сэтгэгдэл, эх оронч үзлийн үүднээс сургамжит санаагаар дүгнэж таамаглалаа батлах

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал: Хичээлийн үеийн протоколын хэсгээс эшлэл хийж тайлбарлах байдлаар хичээлийн хэрэглэгдэхүүний төлөвлөлтийг\ хичээлийн эхлэл, өрнөл, төгсгөл \ хэрэгжүүлсэн байдлыг танилцуулав.

Хичээлийн үе шат	Ямар хэрэглэгдэхүүн	Яаж ашиглах
Хичээлийн эхлэл хэсгийн шийдэл	Хичээлийн уриа Эртний монголын соёлын өвийг харуулсан бичлэг, зураг 4-н багийн даалгавар	Эхлээд бид нар сайн бодох ёстой, хэнийхээр болох нь вэ? Амьдралд бид бүх юмыг оролдож үзэх хэрэгтэй. Энэхүү урилгаар бид хичээлийн зорилго зорилтыг хэрэгжүүлж ажиллана. Эдгээр зураг бичлэг хичээлийн сэдэвтэй ямар холбоотой вэ? Эртний хүмүүсийн сэтгэж бүтээсэн энэ зүйлс одоо байгаа юу? байсан уу? гэсэн асуултуудыг асууж сурагчдын санал бодлыг сонсох Ангийн сурагчдыг чадвар авьяасын онцлогоос хамааран 4-н түвшинд хувааснаар түвшин бүрт тохирсон даалгаврыг гүйцэтгэж сурагч бүрийн оролцоог нэмэгдүүлэх
Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл	Тарааж өгөх материал Байгалийн чулуу мод, сэтгэж бүтээсэн зүйлсээс өнгийн цаас, өнгийн даавуу, эсгий, хавтас, баримлын шавар, хадаас, харандаа, зүү, утас, даавуу, цүүс, цавуу зардон, штрик, пламастр, бичгийн цаас CD Эртний монгол орноор аялцгаая сэдэвт үзэсгэлэн гаргаж хийсэн бүтээлээ тайлагнасан.	Хичээлийн агуулгатай холбоотой мэдээллийг олж авах боловсруулах, түүнийг ашиглан асуудал шийдвэрлэх Бид түүхийг бүтээгч баг- Хадны сүг зургийг өмнөх материалаас ашиглан хийсэн Бид түүхийг шинэчлэгч баг- Хиргисүүрийг гарын доорх материалаар хийж бүтээх Үнэт өв багийн сурагчид- Буган хөшөөг гарын доорх материалаар хийсэн. Түүх бидний гэрч баг- эртний багаж зэвсгийг гарын доорх материалаар хийсэн. Багуудын хийсэн бүтээлээр үзэсгэлэн гаргаж хийсэн бүтээлээ тайлагнав.
Төгсгөл хэсгийн шийдэл	Сэдвийн агуулгыг илэрхийлэхүйц 4-н мөрт зохиох цаас Хичээлээс төрсөн сэтгэгдэл	Сурагчид үзэсгэлэнгээс төрсөн санаагаа агуулгатай холбосон шүлэг зохиох Сургамжтай үнэ цэнэтэй, нэг нэг дүгнэлт шийдлийг гаргах

Дүгнэлт

Суралцагчид олон талаас нь задлан шинжилж, бүтээж дүгнэж байгаа учраас ямар ч хичээлд баримжаалан хэрэглэх боломжтой. Орон нутаг судлах кабинеттай танилцаж, аялал экскурс хийснээр эзэмшсэн мэдлэг мэдээллээ шинэ орчин нөхцөлд шилжүүлэн хэрэглэх бодитоор харснаа загварчлан бүтээж туршин хэрэгжүүлэх чадвартай болсон. Өөрт байгаа гарын доорх материалыг ашиглан бүтээгдэхүүн буюу хичээлийн хэрэглэгдэхүүн хийхээр зорьдог болсон. Ингэснээр дараагийн хичээлд хэрэглэх хэрэглэгдэхүүн бэлэн болж байна. Хичээлийн явцыг бүр сурагчдад ил тод байлгах, хүүхэд бүрийн сэтгэж хийсэн зүйлийн дарааллыг тодорхой харуулах зорилгоор самбарын хөтлөлт, бүтээлийн үзэсгэлэнгийн байдлыг харуулахыг зорилоо. Сурагчид өөрсдийгөө нээж өөрийн хүчинд итгэх, бие биеэсээ харилцан суралцаж баг болж хамтран ажиллахын давуу талыг мэдрэхэд энэхүү судалгаат хичээл үр дүнтэй болсон гэж үзэж байна.

Сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг түүх, нийгмийн ухааны хичээлээр оношлон хөгжүүлж буй ажлын үр дүн

Б.Өлзийжаргал, Орхон аймаг, БСУГ-ын ахлах мэргэжилтэн

Хураангуй

Сурагчдаа судлан оношлох замаар хичээл, үйл ажиллагаагаа зохион байгуулах нь хүүхдийн хөгжлийг дэмжих хичээлийн судалгааны чухал алхам юм. Сурагчдын дэвтэр, ажлын хуудас, хөндлөнгийн үнэлгээнд хийсэн дүгнэлт, суурь боловсролын цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцад баримт, эх сурвалж дээр ажиллаж буй байдал, багш нарын үнэлгээ нь сэдэв сонгох үндэслэл болсон. 2003 онд БСШУЯ –ны санаачилгаар БҮТ, Essential Education ТББ-ын дэргэдэх сургалт оношилгооны төвүүд хамтран хийсэн 2-3-р ангийн сурагчдын “Бүтээлчээр унших чадвар”-ыг судалсан судалгааны дүгнэлтээр судалгаанд хамрагдсан сурагчдын 2.6 хувь нь үг үгээр салган унидаг, үгийн хоорондын утгын хамаарлыг тогтоон ойлгох чадваргүй, 2008 онд хийсэн “Бага боловсролын математик, унших чадварын судалгааны дүгнэлтээр унших чадварын гүйцэтгэл 41,2 хувьтай гэж дүгнэсэн байдаг нь сэдвийн судлагдсан байдал юм. Багш бүр суралцагчаа судлан оношилж, гарааны үнэлгээг ижил түвшинд тогтоох нь, хүүхэд бүрийг хөгжүүлэхэд дэмжлэг болно гэж үзээд 6-7-р ангийн сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг тогтоох аргачлал, зөвлөмж боловсруулж ЕБС-уудад хургуулснээр анги бүлгүүдээс судалгаа авч гарааны нөхцөлөө тодорхойлсон. Үнэлгээний дидактик үндэс нь сурагчдын мэдлэг, чадвар эзэмшилтийн явц, үр дүнг тодорхойлж, сургалтын явцад хүүхдийн хөгжилд гарч буй ахицыг өмнөхтэй жишиж, харьцуулах эсвэл эзэмшвэл зохих агуулгыг ямар түвшинд эзэмшээнийг тодорхойлоход байдаг. Хичээлийн жилийн эхэнд түүх, нийгмийн ухааны хичээлээр 6-7-р ангийн сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг тогтоосон нь хичээлийн явцад суралцахуйн суурь чадварыг дэмжих, хөгжүүлэх бодлогоо төлөвлөн хэрэгжүүлэх үндэслэл болсон. Багш нар хичээлээр хүүхэд бүрийг дэмжин хөгжүүлэхэд олон арга, аргазүйг туршин хэрэгжүүлсэн. Тухайлбал, “3 минутын индэр”, “Найзаа урих”, “Шилдэг илтгэгч”, “5 минутын бичгийн ажил”-ын арга, асуулт зохиолгон харцуулт авах, ярилцлага хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, улирлын шалгалтыг аман хэлбэрээр зохион байгуулах, эх сурвалж, баримт уншаад төрсөн сэтгэгдлийг яриулах, бичүүлэх, гэх мэт олон үйлдэл, арга аргачлалыг ашиглан хичээлийн жилийн эцэст үнэлгээ хийж, суралцагч бүрийн ахиц, бууралтыг тооцсон. Мөн 6, 7-р ангийн хичээлийн жилийн эцсийн үнэлгээ нь дараа жилийн 7, 8 –р ангийн сурагчдын суурь чадварын гарааны үнэлгээ болж байгаа нь давуу талтай.

Удиртгал

Хүн төрөлхтний хөгжлийн гарц нь мэдлэгийн нийгэмд шилжиж, мэдлэг шингэсэн бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлд гарган мэдлэгийн эдийн засгийг бэхжүүлж чадсан улс хөгждөг. Боловсролын чанарын шинэчлэлийн бодлогын алсын хараа, эрхэм зорилгыг хүүхэд бүрийг өөртөө итгэлтэй, бүтээлч шийдвэр гаргах чадвартай иргэн болгон төлөвшүүлж, мэдлэгт суурилсан нийгмийг бүтээн байгуулах хэрэгцээ байгааг тодорхойлсон билээ. НҮБ-ын ерөнхий нарийн бичгийн дарга Бан Гү Мүүн нэгдүгээрт, хүүхэд бүрийг сургуульд сургах, хоёрдугаарт боловсролын чанарыг дээшлүүлэх, гуравдугаарт дэлхийн иргэнийг хөгжүүлэх нь чухал гэж тодорхойлсон байна.

Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын зорилго нь суралцагчдад нийгэм, түүх, эрх зүйн олон талт үзэгдэл, амьдралыг танин мэдүүлэх үндсэн дээр өөрийн болон гадаад улсуудын хүн ардын аж төрөх, туршлага, соёлын үнэт зүйлсийг хүндэтгэх хүмүүнлэг хандлага төлөвшүүлж, тэднийг нийгмийн үйл явцад ухамсартай оролцогч, сонголтот, амьдралын идэвхтэй байр суурьт, оролцоот иргэн болж хөгжихөд нь үйлчлэхэд оршино гэж тодорхойлсон байдаг. Эдгээр дүгнэлт, үзэл баримтлалд дүн шинжилгээ хийвэл чанартай боловсрол эзэмшихүйн үндсийг хүүхэд бүрт суралцахуйн суурь чадварыг (унших, бичих, ярих, ойлгох) заавал эзэмшүүлэх шаардлага, нөгөө талаасаа боловсролын салбарын нэн тэргүүнд шийдвэрлэх асуудал гэж тодорхойлж болохоор байна. “Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого”-д бага боловсролыг эх хэлний чадамжийг эзэмших боломжийг бүртгүүлэн бүтээлч, сурах арга барилтай монгол хүүхэд төлөвшүүлэх үе хэмээн хөгжүүлнэ гэж заасан. Түүх, нийгмийн ухааны хичээлээр 6-7-р ангийн сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг оношилсон дүнгээс харвал хамгийн доод түвшний сурагч 1 минутад 10-16 үг уншиж, ойлгосноо ярьж чаддаггүй сурагч тухайн ангийн нийт сурагчдын 15-20 хувийг эзэлж байгаа нь анхаарал татахуйц асуудал юм. Энэ нь бага боловсролын сургалтын чанар ямар байгааг, нөгөө талаасаа сурагчдын суралцах хүсэл сонирхол, сургалтын чанарыг бууруулах үндсэн шалтгаан гэж дүгнэж байна. Тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд хувь нэмрээ оруулах, сургуулийн бодлогод нөлөөлөх, багшаас хүүхэд нэг бүрт

чиглэсэн дэмжлэгт үйл ажиллагаа явуулахад нь туслах зорилгоор багш нартайгаа хамтран ажиллаж, сурагчдын гарааны болон эцсийн үнэлгээг жишин харьцуулж, ахиц, бууралтыг тооцон багш нарынхаа сургалтын явцад хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагаа, арга, аргачлал, арга зүйг танилцуулахыг зорьсон.

Сэдэв сонгосон үндэслэл: Суралцагчаа судлан оношлох замаар хичээл, үйл ажиллагаагаа зохион байгуулах нь хүүхдийн хөгжлийг дэмжих хичээлийн судалгааны чухал алхам юм. Хүүхдээ судлан оношлох арга, аргачлал дутмаг, уншиж, бичиж, ярьж чадахгүй хүүхэд байдаг гэдэг бодит кейс нь тодорхой үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх үндэслэл болсон. Өөрөөр хэлбэл түвшин тогтоох ба оношилох үнэлгээний арга зүйд багшийг суралцуулах замаар сурагчаа судлан оношилж хөгжүүлэх хэрэгцээ юм.

Хамрах хүрээ: Аймгийн ЕБС-ийн 6-7- р ангийн сурагчид, түүх, нийгмийн ухааны багш нар

Хэрэгжүүлсэн хугацаа: 2015-2016 оны хичээлийн жил

Хэрэгжүүлсэн байдал: Тус судалгаа, үйл ажиллагааг хичээлийн судалгааны үндсэн үе шатаар төлөвлөн хэрэгжүүлж ажиллалаа.

Хичээлийн судалгааны бэлтгэл үед:

- ✓ Сурагчдын суурь чадварыг түүх, нийгмийн ухааны хичээлийн явцад судлан оношлох арга зүйн зөвлөмж боловсруулах, түгээх (БСУГ)
- ✓ Багш бүр хичээл заадаг ангийнхаа 6-7 дугаар ангийн сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг оношлох аргачлал, зөвлөмжийг судлах
- ✓ Суралцахуйн суурь чадварын судалгаа авах бэлтгэл ажлыг хангах
- ✓ Судалгаа авах
- ✓ Судалгаанд боловсруулалт хийх

Хэрэгжүүлэх үед:

- ✓ Судалгааны дүнг хичээлд хэрэглэх, хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх арга зүйн шийдлүүдийг судлан төлөвлөлт хийх
- ✓ Сургалтын явцад боловсруулсан арга зүйгээ хэрэглэх
- ✓ Сургалтад хэрэглэсэн арга техник, арга зүйгээ сайжруулах

Үнэлж дүгнэх үе

- ✓ 2 дахь шатны судалгаа авах
- ✓ Ахицын үнэлгээ хийх дарааллаар үйл ажиллагаагаа төлөвлөн хэрэгжүүлээ.

Онол, арга зүй АНУ-ын Мичиганы их сургуулийн үнэлгээний төвийн захирал Л.Стуффльбийм Үнэлгээ өгөх гол шалтгаан нь:

- ✓ Чадах бүхнээ хийж байгаа эсэхийг мэдсэнээр суралцагч бүрт суралцахад нь туслах
- ✓ Бүлгийн сургалт явуулах хамгийн үр дүнтэй арга нээж олох
- ✓ Сурагч болон эцэг эхэд сурах үйл ажиллагаандаа дүгнэлт хийж сайжруулах хэрэгсэл болох
- ✓ Сурлагын түвшин тодорхойлох гэж томъёолсон байна.

Үнэлгээний дидактик үндэс нь сурагчдын мэдлэг, чадвар эзэмшилтийн явц, үр дүнг тодорхойлж, сургалтын явцад хүүхдийн хөгжилд гарч буй ахицыг өмнөхтэй жишиж, харьцуулах эсвэл эзэмшвэл зохих агуулгыг ямар түвшинд эзэмшсэнийг тодорхойлно. Сурган хүмүүжүүлэх ухаанд үнэлгээг өргөн утгаар нь боловсролын үр дүнг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэх тогтолцоо, явцуу утгаар нь сурагчдын мэдлэг, чадвар, төлөвшилийг хэмжих процесс юм гэж тодорхойлсон байдаг.

Үнэлгээний зарчим, арга хэлбэр, зорилгыг тодорхойлсон онолын баримтлал олон бий. Юуны тулд үнэлэх вэ гэдэг нь үнэлгээний зорилготой холбоотой. Судалгаанд суурилсан үйл ажиллагааг зохион байгуулахад “Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого”, үнэлгээний төрөл, тухайн насны сурагчдын сэтгэхүй, оюун ухааны хөгжлийг тодорхойлсон эрдэмтдийн судалгаа дүгнэлт, хичээлийн судалгааны мөн чанар, унших чадварт хийсэн судалгааны дүн, түүх, нийгмийн ухааны боловсролын үнэлгээний зорилт, шалгуур, НҮБ-ын хөтөлбөрийг онолын үндэслэл, үзэл баримтлал болголоо.

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

Түвшин тогтоох үнэлгээ: Аливаа сургалтын өмнө сурагчдын эзэмшсэн суурь мэдлэг, чадварын түвшинг тогтоох хэрэгтэй болдог. Энэ нь багшид сургалтаа хаанаас эхлэх, сурагчид ямар чадвартайг мэдэх боломж олгоно.

Оношлох үнэлгээ: Сурагчдын сурах үйл ажиллагаанд гардаг бэрхшээлүүдийн шалтгааныг олоход чиглэдэг. Хэрэв суралцагч сэдвийн үндсэн агуулгаа эзэмшиж чадахгүй бол шалтгааныг оношлох замаар заах арга зүйг өөрчилж болно гэсэн үг.

Явцын үнэлгээ: Сурагчдын ахиц амжилтыг тодорхойлж байдаг. Явцын үнэлгээ нь өдөр тутмын ерөнхий арга барил болдог бол оношлох үнэлгээ нь нарийвчилсан нэмэлт арга барил хэрэглэхийг шаарддаг.

Эцсийн үнэлгээ: Бүлэг, сэдэв нэгж хичээл, сургалт үйл ажиллагааны төгсгөлд хийдэг. Сурах үйл ажиллагаанд эцсийн дүгнэлт өгдөг онцлогтой.

Суурь боловсролын түвшинд түүх, нийгмийн ухааны үнэлгээний зорилтыг дараах 4 чиглэлээр тодорхойлж, шалгуур үзүүлэлтийг тусгасан байдаг.

1. Түүх, нийгмийн ухааны үүднээс хийх эргэцүүлэл, сэтгэлгээ, илэрхийлэл
2. Түүхийн эх сурвалж болон нийгмийн амьдралтай холбоотой мэдээ, мэдээлэлтэй ажиллах чадварын эзэмшилт
3. Түүх, нийгмийн талаарх мэдлэг, ойлголтыг тайлбарлаж, ашиглаж буй байдал
4. Түүх, нийгмийн үзэгдэл, үйл явдлыг сонирхож, судлах, оролцох идэвх зүтгэл

(Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр УБ., 2015 88 дахь тал)

Сургалтын явцад багшаас хэрэглэж байгаа олон янзын арга барил нь хүүхдийн сэтгэхүйг хөгжүүлэх нэг үндсэн нөхцөл болдог. Бага ангиас эхлэн сургалтын нөлөөгөөр хүүхдийн хийсвэр сэтгэхүйн үйл идэвхтэй хөгжиж, математик, хэл, түүхийн хичээлүүдийн нарийн ухагдахуунууд хүүхдэд төлөвшин тэдний хийсвэрлэн бодох үйлийг хөгжүүлнэ. Дунд насны буюу шилжилтийн насны (11-16 нас) хүүхдийн сэтгэхүйн үйл нь дүрсэлж сэтгэхүйгээс хийсвэр сэтгэхүйд шилжиж, хүүхэд үг яриагаар аливаа үзэгдэл юмсын шинж чанар, тэдгээрийн холбоо харьцааг ухамсарлан ойлгож, байгаль, нийгмийн үзэгдэл юмс, үйл явдлын тухай зөв төсөөлөн бодож сэтгэх нь улам идэвхтэй хөгждөг байна. *(Л.Жамц Ерөнхий сэтгэл судлал УБ., 2002, 215 дахь тал)*

Оюун ухааны хөгжлийн хувьд (13-16 нас) хэл ярианы хөгжил улам нарийсч хөгжинө. Иймээс хэл ухагдахуун, үгээр илэрхийлэх чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарах шаардлагатай байдаг. *(Хичээлийн судалгааны арга зүйн үндэс УБ., 2013. 20 дахь тал)*

Унших чадварын даалгаврын түвшин бүрийн гүйцэтгэлийн онооны хувь

Түвшин	60%-иас доош авсан сурагчдын эзлэх хувь	60%-иас дээш авсан сурагчдын эзлэх хувь	Гүйцэтгэлийн онооны дундаж хувь
Дан	86,4	11,6	36,7
Нийлмэл	56,1	43,9	50,5
Учир шалтгаант	67,9	32,1	47,4
Хийсвэр	79,0	20,9	42,3

(БҮТ-ийн Бага боловсролын математик, унших чадварын үнэлгээний тайланд)

Хичээлийн судалгаа гэдэг нь багш өөрийн багшлах арга зүйгээ сайжруулах, ажлын байран дээрээ мэргэжлээ дээшлүүлэх, сургалтын чанараа дээшлүүлэх гэх мэт олон шатны зорилгыг хангахад чиглэсэн тасралтгүй үйл ажиллагаа юм. Багш ажлын байрны тодорхойлолтод заасны дагуу заасан хичээлийнхээ үр дүнг үнэлэх, сайжруулахын тулд өөрийн үнэлгээ /хэлэлцүүлэг/ хийж байж сая “хичээлийн судалгаа” жинхэнэ утгаараа хийгдэх нэг нөхцөл бүртгэнэ *(Багшлахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааны менежмент УБ., 2013 22-23 дахь тал)*

Хичээлийн судалгаагаар бид олон зүйлийг судлах боломжтой. Тухайлбал:

- ✓ Багшийн багшлахуй арга зүйн хөгжлийг

- ✓ Хэрэглэгдэхүүний боловсруулалтын хөгжил, тохирцыг
- ✓ Багшлах арга зүйн хэрэгжих боломжийг
- ✓ Сурагчдад гарч буй мэдлэг, чадварын хөгжлийг
- ✓ Сурах хүсэл сонирхолд гарч буй хандлагын өөрчлөлтийг
- ✓ Өөрийгөө илэрхийлэх, бусадтай хамтран ажиллах зэрэг харилцааны чадварт гарч буй өөрчлөлтийг тус тус судалж болно. (*Багшлахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааны менежмент УБ.,2013 22-23 дах тал*)

Эдгээр онол, үзэл баримтлалд тулгуурлан сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг үнэлэх, гарааны нөхцөл тогтоох аргачлал, зөвлөмжийг дараах хувилбараар боловсруулж, гарааны болон ахицын үнэлгээ хийсэн. Үнэлгээ бодитой гарах үндэслэл нь нэг ижил аргачлалаар судалгаа авч ахицаа үнэлсэн явдал байлаа. Өөрөөр хэлбэл гарааны үнэлгээ тогтоосон аргачлал, уншуулсан эхээр хичээлийн жилийн эцэст дахин үнэлгээ хийж суралцагчдад гарсан ахиц, бууралтыг тооцно гэсэн үг.

Суралцагчийн унших, ярих, бичих чадварыг тогтоох хувилбар: (гарааны болон ахицын үнэлгээ хийхэд хэрэглэсэн аргачлал, зөвлөмжийг оруулав.)

Түүх, нийгмийн ухааны хичээлээр шинжлэх ухааны мэдлэг, чадвар эзэмших, улмаар эх түүхээ сонирхон судлах хүсэл эрмэлзэлтэй болох нь унших, уншсанаа ойлгох, ярих үйлдэл бөгөөд ингэснээр асуулт тавих, зохиох, тайлбарлах, боловсруулах, тайлагнах, бүтээх чадварууд хөгжинө. Хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх боловсролын шинэчлэл, суурь бүрэн дунд боловсролын шинэчилсэн хөтөлбөрийг амжилттай хэрэгжүүлэх гараа нь түүх, нийгмийн ухааны хичээлээр суралцагч бүрийн унших, ярих, ойлгох, бичих түвшинг тогтоох, судлан оношлох хэрэгцээг бий болгож байна. Энэ нь хүүхэд бүрт чиглэсэн сургалтын арга зүйг хөгжүүлэх нөхцлийг бүртгүүлнэ гэсэн үг. Цаг хугацаа, хөдөлмөр бага зарцуулж, шинжлэх ухаанч хандах нь зүйтэй юм. Анги насны онцлогийг харгалзан 1 насны суралцагчдад ижил агуулгаар гараа тогтоох нь судалгаа бодитой байх нөхцлийг бүртгүүлнэ. Сурагчдад уншуулж, судлуулах эхийг дараах агуулгаар сонгосон.

Бусдад хүргэх туршлага:

- Түүх нийгмийн ухааны хичээлээр сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг судлан оношилж, түвшин тогтоосон нь тухайн хичээл төдийгүй бусад хичээл, үйл ажиллагааны онцлогт нийцүүлэн хэрэглэх сэдлийг өгч буй аргачлал болох талтай.
- Суралцагч бүрийн суралцахуйн суурь болон тухайн судлагдахуунаар заавал эзэмших чадварын эзэмшилтээр гарааны үнэлгээ тогтоох нь хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх үндэс мөн гэдгийг багш нарын сургалтын үйл ажиллагааны үр дүн харуулж байна.
- Сургууль, аймаг бүр сурагчдын суралцахуйн суурь чадварыг оношлон сургуулийн судалгааг хөгжүүлэх нь хүүхэд бүрээ хөгжүүлэхэд дэмжлэг болж байгааг нэгэн судлагдахуунаар хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааны үр дүн харуулж байна.

Цаашид хөгжүүлэх санал:

- Бага ангиас суурь боловсролд шилжин орж буй сурагчдын суурь чадварыг тогтоох нь хүүхэд бүрийг дэмжин хөгжүүлэхэд үр дүн өгч байгаа учир үйл ажиллагааг өргөжүүлж, төгөлдөржуулэх
- Судалгааны дүнг сургуулийн бодлогод тусган хичээл, үйл ажиллагаа бүрээр хөгжүүлэх ажлыг эхлүүлэх

Иргэдэд чиглэсэн төрийн үйлчилгээ

Н.Нарантуяа¹ Н.Олонбаяр²

Говь-Алтай аймгийн Үндэсний лаборатори 1-р сургуулийн түүх нийгмийн багш нар

Хураангуй

Өнөөгийн сургалт нь: Хүүхэд олж авсан мэдлэг чадваруудаа амьдралд хэрэглэх, түүний үр дүнг нь бодитоор харах, итгэл үнэмшилтэй болох боломж хомс - Багаар ажиллахын давуу тал, үр дүнг мэдрэх нөхцөл бүртдэггүй. - Хүүхдийн өөрийнх нь амьдралд тохиолдож байгаа сонирхолтой, тулгамдсан асуудлуудыг өөрөө оролцон хамтран шийдэх орчин нөхцлийг тэр бүр бүртүүлж чадахгүй байгаа байдлыг арилгаж чадсанд ач холбогдол нь оршино. Энэхүү сургалтаар эрэл хайгуул хийх чадварт суралцах үйл ажиллагааг амжилттай зохион байгуулснаар: сурагч бүрийн оролцоо нэмэгдэж аливаа асуудлыг шийдвэрлэх цорын ганц арга зам, гарц, шийдэл байдаггүй гэдгийг ухаарч, эрэл хайгуул хийвэл боломж нээлттэй байдгийг эргэцүүлэн бодож асуудлыг эрж хайх шийдвэрлэх хүсэл эрмэлзлэл нь улам нэмэгдсэн. Сургалт үйл ажиллагааны явцад сурагчдын аливаа асуудлыг уялдаа холбоотойгоор авч үзэх, санаа бодлоо илэрхийлэх, бусдыг анхааралтай сонсох, хоорондоо хамтран ажиллах зэрэг чадваруудад зохих өөрчлөлт гарч байгааг ажиглан, тухай бүрт нь урамшуулж, өөртөө итгэх итгэлийг нь нэмэгдүүлж байлаа.

Удиртгал

Дэлхийн улс орнууд суралцагчдаа мэдлэгт суурилсан чадваруудыг эзэмшүүлэхийн зэрэгцээ бие даан сэтгэн бодох, тулгамдсан асуудлаа шийдвэрлэх, өөртөө итгэх итгэл, мэдрэмж, өөрийгөө ухамсарлах, шаардлагатай үед хурдан хөрвөх багаар ажиллах, амьдрахад, суралцах ур чадвар болох “нийгмийн чадварууд”-ыг хөгжүүлэхийг чухалчилж байна.

”Нийгмийн чадварууд”-ыг 21-р зууны боловсролтой хүний шалгуур гэж үздэг болжээ. Манай улсын боловсролын шинэчлэлийн бодлого ч энэ чиглэл хандлага руу явж байгаа нь дараах бодлогын баримт бичигт тусгалаа олжээ.

Монгол Улсын Боловсролын тухай хуульд “бие даан сурах, ажиллах, амьдрах чадвартай болгон төлөвшүүлэх”, Бага, дунд боловсролын тухай хуульд “авъяас чадвараа хөгжүүлэх, амьдрал, хөдөлмөрт болон тасралтгүй суралцахад өөрийгөө бэлтгэхэд нь туслах.” Бага, дунд боловсролын чанарын шинэчлэлийн бодлого нь “...бүтээлч, өрсөлдөх өндөр чадвар бүхий боловсролтой Монгол хүнийг төлөвшүүлэх.. Нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт: “Сурагчид нийгмийн үйл явцыг нийгмийн ухааны эрэл хайгуулын аргаар судлах арга барил, чадвартай болгох.” – ыг зорьж байна.

Дээрх зорилтын хүрээнд суралцагч нэг бүр судлагдхуун бусад үйл ажиллагаагаар эзэмшсэн мэдлэг чадвар хандлагаа өдөр тутмын амьдралд тохиолддог асуудлыг шийдвэрлэхэд ашиглах, хэрэглэх, турших бодит үр дүнг нь мэдэрч /эргэцүүлэн бодох, бүтээлчээр сэтгэх, шийдвэр гаргах, илэрхийлэх... г.м / амьдрах чадварт суралцах шинэ хэрэгцээ шаардлагууд бидний өмнө үүсэж байна.

Хичээлийн санаа: 10-р ангийн Нийгмийн ухааны хичээлээр иргэн- төрийн харилцааны асуудлыг сурагчдаар сурах бичиг, мэдээлэл дээр ажиллах байдлаар танхимд хичээлийг зохион байгуулах нь тэдний ойлголт, мэдлэгээ хэрэглээ болгох, тулгамдсан асуудлаа бие даан шийдвэрлэх чадвар, боломж олгохгүй байгаа байдлыг өөрчлөх санаа төрсөн. Иймд “Иргэдэд чиглэсэн төрийн үйлчилгээ” сэдэвт хичээлээр судалгаат хичээлийг зохион байгуулж туршлаа. Хичээлийн явцад сурагчдад мэдээллийн олон эх сурвалжуудаас өөрт хэрэгтэй мэдээлэлээ цуглуулах, боловсруулах, санаа бодлоо нэгтгэн илэрхийлэх, бодит үйл ажиллагаанд оролцох явцдаа өөртөө зорилго тавин ажлаа төлөвлөж, зохицуулж сурах, бие дааж ажиллахаас гадна хамтран ажиллаж, бусдын ялгаатай байдалд тэвчээртэй хандаж, бие биеэ хүндэтгэх зэрэг чадвар эзэмшүүлэхийг зорьж төлөвлөсөн.

Хүүхэд өөрийн хүсэл сонирхолдоо хөтлөгдөн өдөр тутмын амьдралд оролцох явцдаа хөгждөг. Харин багш тэднийг дэмжих, чиглүүлэх үүрэгтэйгээр оролцох нь хүүхдийн бие даан сурах арга барилаа олж авах, амьдрах чадварт суралцахад нь тусална. Иймээс хүүхэд өөрөө хийж гүйцэтгэх замаар аливаад суралцан хөгжиж байдаг.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Сурагчидтайгаа хамтран үйл ажиллагааны төлөвлөлт хийсэн. Үүнд:

- ✓ Сэдэв сонголт
- ✓ Зохион байгуулалтын төлөвлөгөө гаргах
- ✓ Мэдээлэл цуглуулах
- ✓ Мэдээлэл боловсруулах
- ✓ Нэгтгэн тайлагнах шат гэсэн байдлаар хийсэн. Эрэл хайгуул хийх чадварт суралцах үйл ажиллагааг 2015 оны 10-р сарын 12-18 ны хооронд зохион байгууллаа.

Говь-Алтай аймгийн Лаборитари 1-р сургуулийн 10-р ангийн “ Г ” бүлгийн 30 сурагч 5 баг болон хуваагдаж, нэг багт 6 сурагч хамрагдлаа.

Үе шат	Эрэл хайгуул хийх алхам	Сурагчдын хийж гүйцэтгэх үйл ажиллагаа
1.	Сэдэв сонгох үйл явц	Төрийн үйлчилгээний 5 байгууллагын нэрсийг цаасан дээр бичиж самбарт байрлуулан тавьсан. Сурагчид өөрийн ирээдүйд сонгох мэргэжлийн дагуу судлах сонирхолтой байгууллагынхаа нэр дээр очиж зогсох замаар сонгуулсан. Нэг ижил сэдвийг сонгосон сурагчид нэг баг болж яагаад энэ сэдвийг судлах хүсэлтэй байгаагаа хоорондоо ярилцсан. Сонгогдсон сэдвийн хүрээнд сурагчид дараах багт хуваагдсан. <ul style="list-style-type: none"> • Хөдөлмөрийн хэлтэс баг • Нэг цонхны үйлчилгээ баг • Цагдаагийн хэлтэс баг • Нэгдсэн эмнэлэг • МСҮТ
2.	Мэдээлэл цуглуулах үйл явц	Багууд сонгосон чиглэлээрээ мэдээлэлээ хэрхэн ямар аргаар цуглуулахаа ярилцаж төлөвлөгөө гаргасан. Сонгосон байгууллагуудтай ярилцсаны дүнд дараах хуваарийн дагуу судалгаагаа хийлээ. <ul style="list-style-type: none"> • 2015.10.12 нд - Нэг цонхны үйлчилгээ, Хөдөлмөрийн хэлтэс дээр ангиараа очих • 2015.10.14 нд – Нэгдсэн эмнэлэг дээр ангиараа очих • 2015.10.15 нд – МСҮТ дээр ангиараа очих • 2015.10.16 нд – Цагдаагийн хэлтэс дээр сонгосон баг очих -Багууд дараах чиглэлээр сонгосон байгууллага дээрээ судалгаа хийж мэдээлэлээ цуглуулахаар тохирсон. Үүнд: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Тухайн байгууллагын зорилго , чиг үүрэг ✓ Үйлчилгээний менежмент, давуу ба сул тал ✓ Тухайн байгууллагын мэдээлэлийн ил тод байдлын хэрэгжилт ✓ Үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгаа ✓ Мэдээлэлийн самбар, танилцуулга зурагт хуудас ✓ Багийн судалгааны дүгнэлт Багийн гишүүн бүр ажил үүргийн хуваарь гаргасан. Мэдээлэлийн бусад эх сурвалжуудыг ашиглах
3.	Мэдээлэлээ эмхлэн боловсруулах үйл явц	Цуглуулсан мэдээлэлээ эмхлэн боловсруулалт хийж гол зүйлийг ялгах, асуудлыг эрэмбэлэх Багийн гишүүн бүр үүргийнхээ дагуу мэдээлэлээ 1 минутад багтаан ярихаар боловсруулах Нэмэлт мэдээлэлээрээ багаараа хамтран самбар хийх Үйлчлүүлэгчээс авсан сэтгэл ханамжийн судалгааны дүнг нэгтгэн хүснэгт, графикаар зурах, тооцоолох Танилцуулгаа зургаар, дүрсээр илэрийлэх
4.	Нэгтгэн дүгнэж тайлагнах үйл явц	Мэдээлэлийн дагуу дахин төлөвлөлт хийж, сайжруулах Сурагчдын хийсэн судалгаан дээр үндэслэн нээлттэй хичээл зааж турших Багийн гишүүн бүр үүргийнхээ дагуу мэдээлэлээ хийх Тухайн байгууллагын үйлчилгээний талаархи өөрийн болон үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийг илэрхийлэн ярилцах Төрийн үйлчилгээнд хийгдэж буй шинэчлэлээс нөхдөдөө танилцуулах Өөрийн орон нутгийн төрийн үйлчилгээнд оршиж буй дутагдал доголдлыг арилгах арга замуудыг хосоор, багаараа ярилцан дэвшүүлэх Бусад багуудын хийсэн судалгааны үр дүнг сонсож, харилцан саналаа солилцох Шинээр мэдсэн зүйлээ анги танхимд сурч мэдсэн зүйлтэйгээ холбон тайлбарлаж найз нөхөддөө танилцуулж , сурталчлах гарын авлага бэлтгэх Багууд цуглуулсан мэдээлэлээрээ бүтээлийн самбар гаргах-Сурагчид өөрсдийн судалгаан дээрээ тулгуурлан

	<p>“Хэрвээ би багш бол...” “Хэрвээ би цагдаа бол ...” “Хэрвээ би эмч бол ...” сэдвүүдээс сонгон эргэцүүлэмж бичиж дүгнэлт хийх замаар дараагийн зорилтоо тодорхойлно.</p>
--	---

Хичээлийн бэлтгэл судалгааны явцад багшийн зүгээс дараах үйлийг хийлээ.

Сурагчдын өмнөх төсөөлөлийн судалгаа	<ul style="list-style-type: none"> Төрийн үйлчилгээний байгууллагуудын талаархи ерөнхий ойлголт
Судлагдахууны судалгаа	<ul style="list-style-type: none"> Багуудад судлах зүйлийг чиглүүлж өгөх төлөвлөлтөд анхаарах Байгууллагуудтай хэрхэн танилцах, уншиж судлах номын нэр, хуудас, мөн уулзаж ярилцах хүмүүсийн нэр хаягийг хэлж өгөх
Арга зүйн судалгаа	<ul style="list-style-type: none"> Асуудал дэвшүүлэн шийдвэрлүүлэх Судалгааны асуултга боловсруулахад туслах Бие даан бүтээлчээр мэдэх, харилцан ярилцах Хүүхдийн насны онцлогийг харгалзан тэдний сонирхлыг төрүүлэх Судалгааны дүнг хэрхэн нэгтгэхэд зөвлөх
Мэдлэг эзэмшилтийн судалгаа	<ul style="list-style-type: none"> Сурагчдын бие даан ажиллах чадвар Багаар ажиллах чадвар Харилцаа хандлага, сонирхол Сурах хүмүүжих төлөвших
Хэрэглэгдхүүний судалгаа	<ul style="list-style-type: none"> Байгуулага дээр очоод хүмүүсээс асуулт асуух Чиглүүлэх асуултууд бэлтгэн өгөх Сурагчдын цуглуулсан мэдээллээр орчин бүртүүлэх Гар картууд- зөв хариултыг сонгоход ашиглана. Байгууллагуудын лого таних тэмдгүүд Үнэлгээний хуудас, баримт
Үнэлгээний судалгаа	<ul style="list-style-type: none"> Стандарт бус үнэлгээ Сурагчдын идэвх оролцоо, хариуцлага, илтгэх чадвар, ахиц өөрчлөлт зэргийг ажиглан хөтөлж өөрчлөлтийг олж харах Өөрийн үнэлгээ Багийн үнэлгээ Хичээлийн үнэлгээ

Судалгаат хичээл: Хичээлийн бэлтгэл судалгааны дараа ээлжит хичээлийн төлөвлөлтийг хийлээ.Энэхүү хичээлээ сурагчдын хийсэн судалгаа, мэдээлэлд тулгуурлан тайлант хэлбэрээр 40 минутаар төлөвлөлөө.Хичээлд тус сургуулийн сургалтын менежер У.Энхтуяа, Б.Нарангэрэл түүх нийгмийн мэргэжлийн багш Б.Түвдэндорж, Ня.Нарантуяа, Б.Наранцэцэг, М.Туул, Ч.Дэлгэрмаа нар сууж ажиглалт хэлэлцүүлэг хийлээ.

Хичээл зохион байгуулалт:

- Төрийн дуулал дуулах – 1 минут
- Өмнөх мэдлэгийг сэргээх - 2 минут
- Сэдэл төрүүлэх – 3 минут
- Хичээл зохион байгуулах зарчим,үнэлгээ – 2 минут
- Судалгаа мэдээлэл дээр ажиллах – 20 минут
- Нэмэлт мэдээлэл дээр ажиллах – 5 минут
- Таамаглал дэвшүүлж шийдвэрлэх арга замуудыг тодорхойлох– 3 минут
- Үнэлгээ дүгнэлт сэтгэл ханамж- 2 минут
- Гэрийн даалгавар – 2 минут
- Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн хэсгээс

Хичээлийн эхлэл хэсгийн шийдэл:

Үе шат	Хугацаа	Багшийн ажиллагаа үйл	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Хэрэглэгдхүүн	Үнэлгээ
Өмнөх хэсгэд өгөгдсөн	2 мин	-Багш харилцан ярилцах -Асуулт тавих	- Төрийн алба гэж юу болох -Төрийн албан хаагч гэж хэн вэ? -Төрийн албаны ангилал асуултгад өөрийн үгээр хариулах	-Бэлтгэсэн асуулт- 5ш -Багшийн үнэлгээ тэмдэг-5ш	-Мэдлэгээ хэрэглэж буй түвшин

Сэдэл төрүүлэх	3 мин	-Өмнөх мэдлэгээ хэрэглэж чадаж байгаа эсэхийг шалгах	-Жишиг даалгавруудыг гүйцэтгэх -Сонгосон хувилбар дээрээ картаа өргөх -Хичээлийн сэдвээ гаргах	Гар картууд-30ш -Тестүүд-5слайд	-Үндэслэх нотлох чадварын түвшин
Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл:	20 Мин	Багуудын даалгаврыг шалгах -Асуулт тавих -Сурагчдад дэмжлэг үзүүлэх -Асуулт тавих -Сурагчдыг үнэлэх -Сурагчдад асуулт тавих -Сурагчдад дэмжлэг үзүүлэх -Сурагчдыг үнэлэх -Сурагчдад дэмжлэг үзүүлэх -Сурагчдыг үнэлэх	Баг бүрийн №1 сурагч сонгосон байгууллагынхаа талаар мэдээлэл хийж самбараа танилцуулах -5мин - Баг бүрийн №2 сурагч сонгосон байгууллагын үйлчилгээний чиглэл,давуу талуудыг ярих -5мин -Баг бүрийн №3 сурагч сонгосон байгууллагынхаа мэдээлэлийн ил тод байдлын хэрэгжилтийн талаар ярих мин -Баг бүрийн №4 сурагч тухайн байгууллагын вэйб сайт иргэдэд хэрэгтэй утас мэдээлэлийг цагаан самбар дээр бичих 1мин -Баг бүрийн №5 сурагч тухайн байгууллагын үйлчилгээнд хийсэн сэтгэл ханамжийн судалгаа түүнд хийсэн дүгнэлт шинжилгээний талаар ярих-5мин	Багуудыг мэдээлэлийн самбар -5ш Мэдээлэлийн самбар-5ш -Багийн судалгаа-5ш Мэдээлэлийн самбар-5ш -Цагаан самбар-5ш Судалгааны Материал-5ш Судалгааны асуултгууд -Судалгааны дүнгийн нэгтгэл-5ш -Багийн дүгнэлт-5ш	-Мэдээлэл жишээ баримт дээр өөрийн байр сууриа илэрхийлэх чадварын түвшин -Төрийн үйлчилгээний давуу ба сул талуудыг шинжлэн үнэлэлт өгөх чадварын түвшин -Бичил судалгаа хийх, түүнийгээ боловсруулах чадварын түвшин Мэдээллийг бусдад түгээн дэлгэрүүлэх чадварын түвшин -Орон нутгийн төрийн үйлчилгээний сэтгэл ханамжийг судалгааны аргаар илрүүлэх чадварын түвшин
Асуудал дэвшүүлж шийдвэрлэх	5мин	-Мэдээлэл бэлтгэх -Дөхүүлэх асуулт тавих -Сурагчдад дэмжлэг үзүүлэх -Сурагчдад туслах	-Төр иргэнтэй харилцахдаа... - Иргэн төртэй харилцахдаа баримтлах шаардлагын талаар харилцан ярилцах -Судалгаа, нэмэлт мэдээлэл дээр ярих -Төрийн шинэчлэлээс ярих -Дэвтэртэй тэмдэглэх	-Мэдээлэл -Судалгаа -Слайдууд Баримтууд -Баримт зурагнууд	Төр иргэний харилцааны зарим зөрчилтэй асуудлыг өөрийн түвшинд дэвшүүлэх чадварын түвшин -Бодит жишээгээр үндэслэн тайлбарлах чадвар
Хичээлийн төгсгөлийн шийдэл: Дүгнэлт сэтгэл ханамж		-Төрийн үйлчилгээнд оршиж буй дутагдал доголдлыг арилгах арга замуудыг дэвшүүлэн ярилцахад сурагчдад туслах -Сурагчдыг дэмжих -Сурагчдыг үнэлэх	-Баг бүрийн №6 сурагч төрийн байгууллагын үйлчилгээг сайжруулах арга замуудыг дэвшүүлэн ярилцах хэлэлцүүлэх -Багаар ярилцах	-Багийн судалгаа-5ш -Слайд -Мэдээлэл	Төрийн үйлчилгээнд өөрсдийн байр сууриа илэрхийлэх чадварын түвшин -Багаар хэлэлцэх чадвар -Асуудлыг шийдвэрлэх эрэл хайгуул хийх чадварын түвшин
	2мин	-Үнэлгээ хийх	-Сурагчдын өөрийн үнэлгээ -Багийн үнэлгээ -Хичээлийн үнэлгээ хийх	-Үнэлгээний хуудас - Лого таних тэмдэг	-Сурагчдын оролцоо хандлагын түвшин
Гэрийн даалгавар	2 мин	-Сурагчдад даалгавар өгөх -Зөвлөх	Хэрвээ би багш бол .....Хэрвээ би цагдаа бол .... Хэрвээ би эмч бол ..сэдвүүдээс эргэцүүлэмж бичих	-Даалгаврын сэдвүүд	-Эргэцүүлэмж бичих чадварын түвшин

“Таван цогцолборт эсээ бичлэгийн арга”-аар сурагчдын бичих чадварыг хөгжүүлэх арга зүй”

Б.Сувдаа, Өмнөговь аймаг, Цогтцэций сум, бодугаар сургуулийн англи хэлний багш

Удиртгал

Дэлхий нийтээр англи хэлний хэрэглээ өсөн нэмэгдэж буй өнөөгийн нөхцөлд, англи хэлээр өөрийн бодол санааг аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлж сурах хэрэгцээ маш их байна. Ажиглалтаас харахад, англи хэлний хичээлээр дүрмийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэхэд голлон анхаарч ирснээс сурагчдын дунд англи хэлээр эсээ бичих нь нэлээд бэрхшээлтэй асуудлын нэг болж байна. Тухайлбал, төгсөх ангийн суралцагчид улсын шалгалт өгөхөд эсээ бичих даалгавар 20 %-ийг эзэлдэг. Уул уурхай хөгжсөн орон нутгийн иргэд, суралцагчид англи хэл сурч эзэмших, ЕБС төгсөгчдөөс гадаадын их дээд сургуульд элсэх, тэтгэлэгт хөтөлбөрт хамрагдах, сайн ажилтай болох зэрэгт англиар эсээ бичихийг шаардсан олон нөхцөлүүд байдаг ба энэ хэрэгцээ жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна.

Дэлхийн интернет мэдээллийн 70 орчим хувь болон дэлхийн шилдэг 500 гаруй их, дээд сургууль англи хэлээр үйл ажиллагаа явуулж, гэрээ, хэлэлцээрийн дийлэнх нь англи хэл дээр хийгдэн улс хоорондын болон олон улсын түвшинд англи хэлний гүйцэтгэх үүрэг, хэрэглээ эрс өсч байна.⁶ гэж англи хэлний үндэсний хөтөлбөрийн оршил хэсэгт өгүүлжээ. Асуудлыг оновчтой аргаар шийдвэрлэн хэрэгцээнд нь нийцсэн чанартай нийлүүлэлт хийх талаар англи хэлний багш нар ихээхэн эрэл хайгуул судалгаа, туршилж хийсээр байна.

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын 6 дугаар сургуулийн ахлах ангийн 133 сурагчдын дунд бэлтгэл болон судалгаат хичээлийн явцад ажиглалт хийсэн. Сурагчдын англи хэл дээр эсээ бичих чадварын түвшинг 1-5(0-муу, 1-хангалтгүй, 3-дунд 4-боломжийн, 5-хангалттай сайн) оноогоор үнэлэхэд сурагчдын 41% нь 1, 40%-2, 14%-3, 5%-4 үнэлгээ авч байсан ба хангалттай сайн үнэлгээ авсан нэг ч суралцагч байгаагүй (График 1).

Судалгаат хичээлийн явцад таван цогцолборт эсээ бичлэгийн аргаар дээр дурдсан хэрэгцээг ханган, суралцагчдыг хөгжүүлэх хамгийн хялбар аргыг сонгон суралцагчдаа хөгжүүлсэн талаар багш нартай санал бодлоо солилцох нь энэ сэдвээр илтгэл бичих бас нэгэн үндэслэл болсон билээ.

5 цогцолборт эсээ бичлэгийн аргыг хэрэглэснээр суралцагчид эсээг зөв бүтэцтэй, цэгцтэй бичих чадвар дадалтай болж хөгжиж байна.

5 цогцолбороор эсээ бичлэгийн аргыг товчхон танилцуулахад эсээ бичихэд хэрэглэгдэх үгийн жагсаалтаа гаргахаас эхэлнэ. Багаар ажиллан “үгийн хана”-аа /word wall/ босгох дадалтай болсны дараа сурагч бүр өөрийн эсээнд шаардагдах “үгийн хана”-ыг эмхлэн босгоно.

Эхийн толгой өгүүлбэрийг тодорхойлон бичнэ. Бичсэн өгүүлбэрээ утгын дагуу баяжуулан 5 өгүүлбэрээр дэлгэрүүлэн бичнэ.

Яагаад тийнхүү бодож дүгнэж байгаагаа илэрхийлэн шалтгаан 1,2,3г тоочно. Тоочсон шалтгаан бүрийг тус бүр 5 өгүүлбэрээр дэмжин тайлбарлана.

Эцэст нь дүгнэлт хэсэгт нэг гол өгүүлбэр бичээд түүнийгээ дэмжсэн 5 өгүүлбэр бичнэ.

Харин одоо 5 цогцолборт эсээний аргыг хэрэглэж бичсэн хамгийн энгийн нэгэн жишээг англи хэлээр танилцуулъя. Эсээг бичих алхмууд энгийн бөгөөд алхам бүрт нэлээд хэдэн дэмжлэг бүхий өгүүлбэрүүд нэмэгдэж байгаагаас үүдэн 5алхамт гэхээсээ / paragraph/цогцолборт гэж орчуулах нь тохиромжтой байх болов уу гэж үзээд 5 цогцолборт гэж нэрлэсэн болно.

⁶ 1Монгол Улсын Засгийн газрын 2008 оны 293 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт АНГЛИ ХЭЛНИЙ БОЛОВСРОЛЫН ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨР-оршил хэсэг

Five paragraph essay⁷

Topic: My favorite pet

1. Topic sentence:

My favorite pet is a dog.

2. Reason 1:

I think dogs are friendlier than cats.

3. Reason 2:

Dogs are more fun than cats.

4. Reason 3:

You can teach dogs tricks.

5. Conclusion: That's why I like dogs.

Make your essay more Descriptive

Topic: My favorite pet

Topic sentence:

My favorite pet is a **small long-haired** dog.

Reason 1:

I think dogs are friendlier than **stony faced** cats.

Reason 2:

Dogs are much **more entertaining** than cats.

Reason 3:

You can teach dogs many things, **but cats aren't interested in anything but sleeping and eating.**

Conclusion: That's why I prefer dogs!

WORD WALL EXAMPLE:

Topic sentence: My favorite pet is a dog. I've had many pets, including fish, cats, birds, and dogs, but I prefer dogs. Many pets are easier to take care of than dogs, but I've enjoyed having a dog more than the other pets I've had. I've decided that having a dog is the best pet for me. These are the many reasons I have decided dogs are the best pets for my family.

Reason 1: I think dogs are friendlier than cats.

I think dogs are friendlier than cats. When I come home from work my cat hardly notices I'm there. She never acts excited to see me, but my dog thinks she can talk. She smiles when I walk through the door and barks everything that happened in her day. I often wonder what she's telling me!

Reason 2: Dogs are more fun than cats.

Dogs are more fun than cats. You can take a dog for a walk. Have you ever tried taking a cat for a walk? When you're walking your dog, you make lots of new friends: dogs and people. You can get together with other dog owners and walk together.

Reason 3: You can teach dogs tricks.

You can teach dogs tricks. My dog came somewhat trained. I didn't know what kind of tricks she could do. When she wants a treat, she sits. She also talks when she wants a treat, but her funniest trick is watching her ears go up when she sees watermelon. It's her favorite treat!

Conclusion: That's why I like dogs.

---

⁷ Barbara Williams Scoff "Five paragraph essay writing"- 2016

These are the many reasons I like dogs. Dogs are always glad to see you even if you've been gone ten minutes. You can make lots of new friends when you own a dog. In fact many people have met new dating partners when they have a dog. You can also teach your dog many new things and they are willing to learn. Dogs are definitely man's best friend, woman's too!

2014 оноос эхлэн 2 жилийн туршид нийт 16 цагийн судалгаат хичээлийг 9,11,12-р ангиудад зохион байгуулсан. Үүнд: 9-р ангид 5-н цогцолборт эсээ бичлэгийн аргыг ашиглан "Around the world" "бүлэг сэдвийн хүрээнд 'My favorite food'", 11-р ангид "My favorite pet", 12-р ангид "Why English is important" сэдвээр эх бичих судалгаат хичээлийн арга зүйг сайжруулан хичээлийн судалгааг хэрэгжүүлсэн болно.

5 цогцолборт эсээний аргаар эсээ бичих оролдлогыг суралцагч бүр хийж дадсан төдийгүй хүүхэд бүр англиар эсээ бичиж сурч байгаа нь нэлээд ач холбогдолтой байлаа. 12-р ангийн суралцагч Д.Лхамын бичсэн эсээг жишээ болгон авав.

Why English is important?

English is an international language. Some people say that English is not important in order to be successful. It's the most important language because we use this language to communicate with other country's people. Also it's used in the international business, computer language, movies, and so on. Many countries choose English as the first or second language.

/Reason 1/ Firstly, if you don't know English, you feel lost in the most countries in the 21st century. For example, if you really want to travel abroad, but you don't know English well, then how can you spend your time abroad? If you look around at the airport everything is written in English. So if you don't know English, you will feel lost abroad. It's the first reason of importance of English.

/Reason-2/ Secondly, if you want to apply for a job. Introduction. You have to fill in the introduction in English. Of course, the company has to test you and many other people. If you know English very well the company will choose you rather than the others. So to know English is also an opportunity to get a good job.

/Reason-3/ Thirdly, you can earn money if you know English well. For example, you can translate somebody's lesson or contract for some money. It's very useful if the student knows English well. On the other hand, during your summer holiday you can work as a guide for a tourist agency.

/Conclusion/ Finally, there are a lot of ways and reasons why learning English and advantages to know English. If you know English well it will be easier for you to write an essay on a final exam too. Learning English brings big benefits to become an international person. You can get the news faster than others and you can understand other countries which use English. Learning English will help you a lot in your future career development.

Суралцагчдаас 5-н цогцолборт эсээ бичлэгийн аргыг хэрэглэх нь тэдний англи хэлний бичгийн чадвараа сайжруулахад үр дүнтэй байгаа эсэх талаар асуултга авахад 89% нь үр дүнтэй хэмээн хариулсан.

Судалгааны үр дүн: Судалгааны үр дүнд суралцагчид эсээ бичих энгийн дадал эзэмшин улмаар хэн ч захиран хянах боломжгүй хувь хүн бүрийн сэтгэлгээ, үзэл бодлыг бичгээр англи хэлээр илэрхийлэхэд ахиц өөрчлөлт гарч байгааг дараах графикаас харж болно.

Дээрх судалгаанд хамрагдсан 133 сурагчдын дунд судалгаат хичээлүүдийн дараа ажиглалт хийж ахицыг дүгнэлээ. Сурагчдын англи хэл дээр эсээ бичих чадварын түвшинг 1-5(0-муу, 1-хангалтгүй, 3-дунд 4-боломжийн, 5-хангалттай сайн) оноогоор үнэлэхэд сурагчдын 24% нь 1, 25%-2, 27%-3, 13%-4 үнэлгээ авч байсан ба хангалттай сайн 11% болж өссөн үзүүлэлт гарч байна. (График 1 тэй харьцуулахад хэдэн хувиар өссөнийг харж болно.).

Судалгаат хичээлүүдийн дараа сурагчдын 5 цогцолборт эсээний аргаар эсээгээ хэрхэн бичиж байгааг тогтоосон судалгаа

Дүгнэлт

Мэдлэгийн бүтээх , сурсан мэдсэнээ амьдралд хэрэглэж сурах чадвар, дадалтай болох нь сургалтын эцсийн зорилго билээ. Мэдлэгээ хэрхэн хэрэглэж буй нь бодит үйлээр илэрдэг.Суралцагчдаа үйлд татан оролцуулж , массыг нэмэгдүүлэх нь багшийн үүрэг юм. Энэ үүргээ биелүүлэхийн тулд багш судалгаат хичээл зохион байгуулж, хичээлээ судалж,хүүхдийг хөгжүүлэх зөв, оновчтой арга барил эзэмших асуудал зүй ёсоор урган гарч байна.

Судалгаат хичээлээр багш арга зүйгээ байнга өөрчлөн, шинэ шийдлийг эрэлхийлсний үр дүнд суралцагчдад тохирох энгийн,ойлгомжтой арга хичээлдээ хэрэглэх болсон.Энэ арга нь “эсээ бичнэ гэдэг нь миний хийж чадах ажил юм байна. Заавал “мундаг” гэсэн хүүхдүүд бичдэг зүйл биш юм” гэсэн итгэлийг суралцагчдад өгснөөрөө хамгийн гол ач холбогдол нь оршиж байсан.

Суралцагчдад итгэл бий болгосноор тэдний бичих чадварт ахиц гарч байгааг өмнөх үр дүнгийн үзүүлэлтүүдээс харж болно.

Интернэт зэрэг бэлэн эх сурвалж нь хувь хүний санааг миний бодож байгаа шиг бүрэн гаргах боломжгүй тул давтагдашгүй бодьгал би өөрийн санааг өөрийн үгээр илэрхийлж чаддаг болсон гэсэн итгэлийг төрүүлж, хүүхдийг мэдлэг бүтээх үйлд дуудсанаараа 5 цогцолборт эсээний арга нь миний хувьд одоогоор хэрэглэж байгаа шилдэг аргын нэг боллоо.Багш хүн цаг үеэ мэдэрч , өөрчлөлт шинэчлэлтээс хоцрохгүй явах нь хувь хүний болон нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээ учраас судалгаат хичээлийг олон удаагийн давтамжтай хийж , өөрийн арга барилаа байнга сайжруулан, шавь нараа хөгжүүлж байх учиртай. Энэ үйл ажиллагааг сайн зохион байгуулж хэвшсэнээр шавь нар маань англиар сонсох, ярих,унших чадвараас гадна хамгийн их хоцрогдоод байсан бичих чадвар нь эрс нэмэгдсэнд давуу тал ач холбогдол нь оршино.

Таван цогцолборт эсээ бичлэгийн аргыг хэрэглэсэн талаар миний бие Өмнөговь аймгийн ЕБС-иудын гадаад хэлний /давхардсан тоогоор/58 багшид хүргэсэн ба энэ арга тэдгээр багш нарын талархлыг хүртэж байсан тул цаашид улам олон багш нартай арга зүйгээ хуваалцах бодолтой энэхүү илтгэлийг бичсэн билээ.Цаашдаа сурагчдынхаа хөгжлийг дэмжих арга зүйг улам боловсронгуй болгон, аливаад шинжлэх ухаанч арга барилаар хандан судалгаат хичээлийг үргэлжлүүлэн хийж сурагчдынхаа хөгжлийг байнга дэмжихийг өөртөө зорилго болгон ажиллах эрмэлзлэлтэй байна.

Тулгуур дохионы аргаар эхийг хялбарчлах арга зүй

¹С.Батдаваа,¹ Г.Одончимэг, Ч.Ариунжаргал, Б.Бүжидмаа
¹Орхон аймаг, “Эрдэм” ахлах сургуулийн Англи хэлний багш нар

Хураангуй

Бид эхийг хэрхэн яаж богино хугацаанд суралцагч нэг бүрт ойлгуулах арга зүйг сайжруулах судалгааг 2014 оноос хойш хамтран хийж эхэлсэн ба дээрх хугацаанд 21 удаагийн судалгаат хичээлийг Тулгуур дохионы аргаар зааж туршилаа. Энэ удаад бид 10-р ангийн хичээлийн агуулгын хүрээнд “Language Learning Experiences” сэдэвт агуулгын багтаамж ихтэй эх бүхий судалгаат хичээлийг 10-р ангийн нийт 3 бүлгийн 75 суралцагчдад 3 удаа зохион байгуулж, хичээлийн агуулга, арга зүйг сайжруулсан талаарх өөрсдийн судалгааны ажлын үр дүнг танилцуулж байна.

Энэхүү судалгаат хичээлийн явцад суралцагчид эхийг уншиж, өөрсдөө тулгуур үгсийг ашиглан эхэд задлал хийж, утга санааг хураангуйлан, хялбаршуулсан зураглалаа ашиглан өөрийн үгээр гол болон туслах санааг илэрхийлэх, бусдыгаа сонсох чадварт суралцсан. Түүнчлэн эхийг унших явцдаа суралцагчид хэлзүйн дүрмийг багшийн чиглүүлэгтэйгээр тодорхойлж, түүнийгээ хэрэглээ болгон өгүүлбэр, богино цогцолбор зохиож бичих чадвараа хөгжүүлэх боломжтой. Хичээлийн судалгааг зохион байгуулахын өмнө бид сурагчдынхаа унших, унисанаа ойлгох, ойлгосноо илэрхийлэх чадваруудын гарааг тусгай шалгуураар оношилж тогтоосны дараа өөрсдийн боловсруулсан Тулгуур дохионы аргаар хичээлийн судалгааг тодорхой давтамжтайгаар зохион байгуулсны үр дүнд сурагчдын унших чадвар гарааны түвшингээсээ 6-12%, унисанаа ойлгох чадвар 5-10%, ойлгосноо илэрхийлэх чадвар 3-6%-иар ахисан нь хүүхэд нэг бүрийн үнэлгээний хуудаснаас харагдаж байлаа.

Бид бүхэн судалгаат хичээлийг зохион байгуулах явцдаа хичээлийн бэлтгэл судалгаа, хичээлийн явц, хичээлийн ажиглалт, хэлэлцүүлгийн үр дүнд ээлжит хичээлийн хөтөлбөрөө хэд хэдэн удаа засан сайжруулсан. Үүнд: эхээ хялбаршуулан хэлзүйн дүрмийг тусгаж өгсөн, тулгуур дохиог гаргах аргад суралцагчдыг сургасан, багшийн чиглүүлэх асуултуудыг оновчтой болгосон, ажлын хуудсыг хэлний 5 чадварт тохируулан хоорондын уялдаа холбоотойгоор боловсруулан бэлтгэсэн.

Удиртгал

Нийгмийн амьдрал эрчимтэй өөрчлөгдөн хөгжихийн хэрээр сурагчдын эрэлт хэрэгцээ, хүсэл сонирхолд ч өөрчлөлт ихээр гарч хичээлдээ хандах хандлага, хичээлд оролцох идэвх оролцоо ч мөн өөрчлөгдсөөр байна. Үүнийг багш байнга мэдэрч, сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаагаа шинэчлэн өөрчилж, боловсронгуй болгох, тэднийг хичээлдээ идэвхтэй татан оролцуулах чадвартай байх нь зүйн хэрэг бөгөөд багшийн тасралтгүй хөгжлийн нэгэн хэлбэр нь ажлын байран дээрээ хичээлийн судалгаанд оролцон хөгжих явдал юм. Арга зүй, ур чадвар сайтай Хөгжсөн багшаас Хөгжсөн суралцагчид бий болно.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Тулгуур дохионы арга

Тулгуур дохио нь ямар нэгэн утга санааг илэрхийлсэн таних тэмдэг дүрс, томъёолол, тэмдэгт, зураглал, схем, товч бичиглэл, эсвэл сурагчдад өмнө нь мэддэг байсан ухагдахуун буюу мэдээллийг ашиглан богино хугацаанд тухайн ойлголт төсөөллийг ой ухаандаа сэргээн санаж түүнийгээ үгээр ба бичгээр илэрхийлэн гаргах арга гэж үзэж болно. Тулгуур дохионы аргын талаар олон эрдэмтэд судлан өөр, өөрсдийн гэсэн загварыг гаргаж ирсэн байна. Эдгээрээс дурьдвал: В.Ф Шаталовын дохион загвар, С.Н Лысенковагийн схемүүд, И.П Ивановын бүтээлч хүмүүжлийн аргазүйн зан байдлын загвар, Е.Н Ильиний тулгуур хэсэг гэх мэт. Гэвч эцэст нь энэ бүхний зарчим нь ижил юм. Хамгийн сул сурагч ч гэсэн самбарын өмнө гарчихаад дуугүй зогсоод, хичээлийн хэм эвдээд байхгүй, чөлөөтэй ярихад нь загвар /тулгуур/ хэрэгтэй байдаг. Энэ нь хүснэгт /таблиц/ маягаар хийсэн үзүүлэн таниулах зүйл биш асуудлыг шийдэх арга, дурэм, ярианы чиглүүлэгч сэжиг юм. Эрдэмтэн В.Ф.Шаталов “Тулгуур дохио гэдэг нь цаасан дээр онцгой байдлаар байрлуулсан гол үг, тэмдэг, санаа өгөхөд чиглэсэн бусад дохионы цогцолбор юм. Энэ нь сурагч өгсөн сэдвийг хураангуйлах, дэлгэрүүлэх үйлдэл хийхэд тусалдаг бөгөөд тэрхүү хураангуйлах, дэлгэрүүлэх үйлдэл нь тэдний хэр чадварт тохирсон байдгаас уг материалыг ойлгох тогтоох ажлыг ихээхэн хөнгөвчилж, хоосон чээжлэх

боломжийг бүрмөсөн хааж байгаагаараа чухал юм. Ингэснээр сурагч багшийг ярьж байхад гол санааг ойлгоод зогсохгүй төстэй зүйлсийг хурдан хийх чадварт суралцдаг.” гэж тодорхойлсон байна. [1.41]

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Ахлах ангийн сурах бичигт агуулга ихтэй эхүүд ихээр өгөгдсөн байдаг бөгөөд үүнийг заахад цаг хугацаа их зарцуулагдаж, суралцагчдад эхийн утга санааг бүрэн гүйцэд ойлгуулахад багш нарт бэрхшээл ихээр тулгардаг. Жишээлбэл: 10-р ангийн сурах бичигт 26, 11-р ангийн сурах бичигт 28, 12-р ангийн сурах бичигт 31 эх агуулагдсан байна. Сурагчдын хувьд агуулга ихтэй эхийг унших, гол болон туслах санааг бүрэн ойлгох, ойлгосноо буцаан илэрхийлэхэд бэрхшээлтэй байдаг төдийгүй унших дасгалтай ээлжит хичээлд идэвх муутай оролцдог болох нь ажиглагдаж байгааг бид судалгаагаар тогтоосон. /судалгааг Хавсралт 1-ээс үзнэ үү./ Энэхүү бэрхшээлээс гарахын тулд бид эхийг хэрхэн яаж богино хугацаанд суралцагч нэг бүрт ойлгуулах, сурагчдын ярих, сонсох, унших, бичих, хэлзүйн хэрэглээний чадваруудыг нэгэн зэрэг хөгжүүлэх боломж бүхий аргачлалыг боловсруулах зайлшгүй шаардлагатай тулгарсан.

Хичээлийн санаа: “Language Learning Experiences” сэдэвт эхийг унших явцдаа хэлний чадваруудаа ямар үйл ажиллагаагаар дамжуулан хөгжүүлж болох талаар ойлгох, тэд өөрсдөө англи хэлний хичээл дээрээ хэлний чадвараа хөгжүүлэх зорилгоор ямар дасгал даалгавар хийж гүйцэтгэн, ямар үйл ажиллагаанд оролцдог тухайгаа илэрхийлэх улмаар бусдын хэл сурах арга туршлагыг өөрсдийн арга туршлагатай харьцуулан өөрийн үгээр бичиж, ярих чадварт суралцана. Үүний тулд суралцагчдад тулгуур үгс болон ажлын хуудас дэмжлэг болно.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Хичээлийн бэлтгэл судалгааг бид “Эрдэм” ахлах сургуулийн англи хэлний багш нартай хамтран “Language Learning Experiences” сэдвийн хүрээнд 2016 оны 10 дугаар сарын 3-аас 10 дугаар сарын 20-ны хооронд дараах чиглэлийн дагуу хийсэн.

1. Сурагчдын өмнөх төсөөллийн судалгаа “Language Learning Experiences” сэдэв нь сурагчдын гадаад /англи, орос хэл/ хэлний өдөр тутмын хичээл дээр тодорхой давтамжтайгаар хийгдэж дадал болсон шинэ үг хэллэг сурах, хэлзүйн дүрмийг судалж хэрэглээ болгох, дуу сурах, дуу сонсох, дүрд тоглох, харилцан яриа хийх, ярилцлага хийх, асуулт асуух, асуултгад хариулах, асуулт зохиох гэх мэт үйл ажиллагаануудын талаар байсан учраас суралцагчдад ойлгуулахад дөхөм болно гэж үзсэн.
2. Агуулгын судалгаа Багш ээлжит хичээлийн агуулгын 30 хүртэлх хувийг өөрчлөх боломжтой байдагт үндэслэн бид эхийн гол санааг алдагдуулахгүйгээр эхийг хялбаршуулан, хэлзүйн дүрмээ тусган өөрчилсөн. Өөрчлөх явцдаа унших, сонсох, бичих, ярих чадваруудыг хөгжүүлэх зорилгоор гадаад хэлний хичээлүүд дээр түгээмэл хийгддэг үйл ажиллагаануудыг тусгаж өгсөн нь суралцагчдад эхийн утга санааг ойлгоход дэмжлэг болно гэж үзсэн.
3. Арга зүйн судалгаа Сурагчдын хэлний чадваруудыг залгамж холбоотойгоор хөгжүүлэх, агуулга ихтэй эхийг суралцагчдад хялбар арга замаар ойлгуулах, цаг хэмнэх, суралцагчдаар хэлзүйн дүрмийг гаргуулах, эхийн гол болон туслах утга санааг өөрсдийн үгээр илэрхийлэн ярих, ижил төстэй эх зохион бичихэд туслах хамгийн энгийн арга бол *Тулгуур дохионы арга* юм байна гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. *Тулгуур дохионы арга* гэдэг нь цаасан дээр онцгой байдлаар буулгасан гол үг, тэмдэг, санаа өгөхөд чиглэсэн бусад дохионы /зураглал, схем, томъёолол, таних тэмдэг, дүрс, тэмдэгт/ цогцолбор юм. Энэ нь суралцагчдад өгөгдсөн сэдвийг хураангуйлах, дэлгэрүүлэх үйлдэл хийхэд тусалдаг бөгөөд төстэй зүйлийг хурдан хийх чадварт суралцахад нь дэм болдог.
4. Хэрэглэгдэхүүний судалгаа Сурагчдын ярих, сонсох, унших, бичих, хэлзүйн хэрэглээний чадваруудыг нэгэн зэрэг хөгжүүлэх боломжтой ажлын хуудсыг бэлтгэн, дасгал даалгавруудыг тэдний нас сэтгэхүйн онцлогт нь тохируулан хэвлэмэл байдлаар тарааж өгөхөөр төлөвлөсөн. Хичээлийн туршид нийт 4 дасгал даалгаврыг хэлний чадвар тус бүрт тохируулан ажлын хуудсыг Бүрэн дунд боловсролын Цөм хөтөлбөрийн зөвлөмжийн дагуу бэлтгэсэн. Хялбаршуулан өөрчилж бэлтгэсэн эхийг суралцагч нэг бүрт хүрэлцэхүйцээр хэвлэн бэлтгэсэн. Мөн суралцагчдыг сэдэлжүүлэн хичээлийн сэдвийг гаргуулах зорилгоор үгийн сүлжээг баг бүрээр хийлгэхээр төлөвлөсөн.
5. Хөтөлбөр боловсруулах

Хичээлийн үе шатууд	Багшийн үйл ажиллагаа	Суралцагчийн үйл ажиллагаа
---------------------	-----------------------	----------------------------

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

Бэлтгэл, зохион байгуулалтын үе шат /2'/	Суралцагчидтай мэндэлнэ. Хичээл дээр баримтлах дэгийг суралцагчдад танилцуулна. <ul style="list-style-type: none"> • Be active • Speak only in English • Do on time 	Багштай мэндэлнэ Суралцагчид хичээлийн дэгийг мөрдөж хичээлд идэвхтэй оролцоно.	
Сэдэлжүүлэх үе шат /10'/	Суралцагчдыг салаа, салаагаар нь 3 баг болгон үгийн сүлжээ тарааж, хэрхэн хийх талаар жишээ татаж, эхний 3 баганын үгсийг хамтран таана. Суралцагчдад энэхүү үгийн сүлжээг зөв бөглөснөөр хичээлийн сэдэв гарч ирнэ гэдгийг тайлбарлаж өгнө.	Суралцагчид баг болон ажиллаж багшийн өгсөн зааврын дагуу тарааж өгсөн үгийн сүлжээг хамтран хийж шинэ хичээлийн сэдвийг гаргаж ирнэ.	
Өмнөх мэдлэгийг бататгах үе шат /8'/	Үгийн сүлжээ бөглөхөд ашиглагдсан үг хэллэгийг суралцагчдаар давтан уншуулна. Суралцагчдаас хэлний чадвараа хөгжүүлэхэд ямар үйл ажиллагаа хийдэг болохыг нь асуух.	Суралцагчид үг хэллэгийг багшийн дуудлагаар давтан уншина. Багшийн асуусан асуултгад хариулна.	
Шинэ мэдлэг олгох үе шат /40'/	/2'/	Багш суралцагчдаар хийлгүүлсэн үгийн сүлжээнээс бүтсэн үгийг уншуулан хичээлийн сэдвийг суралцагчдаар гаргуулна. Хичээлийн сэдэв болон сар, өдрийг самбарт бичнэ. Хичээлийн зорилго, зорилтыг танилцуулна. Суралцагч нэг бүрт ажлын хуудсыг тараан өгч түүн дээр ажиллах зааврыг танилцуулна.	Багшийн бэлтгэж өгсөн үгийн сүлжээг суралцагчид хийж гүйцэтгэснээр хичээлийн сэдвийг гаргаж ирнэ. “Language Learning Experiences” Ажлын хуудаст дээрээ он сар, анги, нэрээ бичнэ.
	Сонсох /8'/	Сонсох дасгалын зааврыг суралцагчдад тайлбарлаж өгнө. Суралцагчдыг ГАНЦААРАА ажиллахыг сануулна. Багш хариултын хуудсыг суралцагчдад өгч тэдний хийсэн хариутай тулгуулна.	Суралцагчид бие даан 3 хүний хэл сурах арга барилынхаа талаар ярьсан бичлэгийг сонсож, хэн нь ямар арга барилаар суралцагч болохыг ажлын хуудаст дээрээ тэмдэглэнэ. Багшийн бэлдсэн хариутай өөрсдийн хийсэн дасгалын хариуг тулгана.
	Унших /10'/	Суралцагчдыг ХОСООРОО ажиллан эхийг уншиж, тулгуур үгсийг ашиглан хэн, ямар үйл ажиллагаа хийдэг болохыг товчлон бичих даалгавар өгнө. Уншсан эхийн гол болон туслах санааг суралцагчдаас асуулт асуух аргаар гаргаж ирнэ.	Суралцагчид хосоороо эхийг анхааралтай уншиж, гол болон туслах санааг ойлгон тулгуур үгсийг ашиглаж хэн, ямар үйл ажиллагаа хийдэг болохыг товчлон бичнэ. Эхийн гол болон туслах санааг гаргасан БҮДҮҮВЧИЙГ дэвтэртээ зурна. Багшийн чиглүүлсэн асуултгад хариулж эхийн гол болон туслах санааг гаргана
	Ярих /10'/	Суралцагчдад ярих дасгалыг хэрхэн хийх /судалгаа авах/ зааварчилгааг өгнө.	Ажлын хуудаст дээрх асуултуудын дагуу багийн бусад гишүүдээсээ судалгааг авна.
	Хэлзүй , бичих /10'/	Суралцагчдыг ярилцаж байх явцад багш шинэ хичээлийн дүрмийг самбарт жишээ болгон бичнэ. Суралцагчдыг судалгаагаа авч дууссаны дараа хэл зүйн дүрмийг тайлбарлаж өгөөд дараагийн даалгаврыг хийх зааврыг танилцуулна.	Хэлзүйн шинэ дүрмийг анхааралтай сонссоны дараа түүнийгээ ашиглан судалгааны дүгнэлт бичнэ.
Дүгнэх үе шат /10'/	Шинэ хичээлийн хэл зүйн дүрмийг ашиглан судалгааны дүгнэлт хийх зөвлөгөөг суралцагчдад өгнө.	Судалгааны дүгнэлт хийнэ.	
Төгсгөл хэсэг /10'/	Суралцагч бүр өөрсдийн судалгааны дүгнэлтийг танилцуулахыг урина. Багш суралцагчдад гэртээ өөрийн хэлний чадвараа хэрхэн сайжруулдаг талаар тус хичээл дээр үзсэн үг хэллэг, хэл зүйн дүрэм, эхийг ашиглан богино цогцолбор зохиох даалгаврыг өгнө.	Хүүхэд нэг бүр самбарын өмнө гарч сэтгүүлчийн дүрд тоглон өөрсдийн судалгааны дүгнэлтийг бусдадаа танилцуулна. Бусад багийн гишүүд илтгэгчдийг анхааралтай сонсоно. Гэрийн даалгавраа тэмдэглэн авна.	

Судалгаат хичээл “Language Learning Experiences” сэдэвт хичээлийг нийт 3 удаа зааж туршсан. Хичээлийн судалгаанд “Эрдэм” ахлах сургуулийн Гадаад хэлний Заах аргын нэгдлийн 13 багш, Сургалтын менежер Д.Даваасүрэн нар ажиглагчаар оролцсон. Ажиглагчид эхний хичээл дээр хичээлийг бүхэлд нь, 2 дахь хичээл дээр өөр өөр чиглэлийн дагуу, 3 дахь хичээл дээр дахин бүхэлд нь ажиглалт хийж, хичээл тус бүрийн дараа багшийн заах арга зүй болон эв дүй, сурагчдын суралцахуйг дэмжсэн тэдний оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр гарсан санаанууд, сурагчдын хийх дасгал даалгавруудын тохирц, уялдаа холбоог сайжруулах, оновчтой болгох талаар дараагийн хичээлийн хөтөлбөрт тусган сайжруулж хичээл тус бүрийг зохион байгуулсан ба үүний үр дүнд сурагчдын зөв тод унших, уншаад утга санааг ойлгох, ойлгосны дагуу тулгуур үгс болон багшийн чиглүүлэх асуултуудын тусламжтайгаар эхэд задлал хийх, эхээс өөрсдөө хэлзүйн дүрмийг гаргах, сонсох даалгаврын утгыг ойлгон хүснэгт бөглөх, хүүхэд бүр асуулт асуух замаар сурвалжилга-судалгаа хийх, хийсэн судалгаагаа нэгтгэн бусад багийн гишүүдэд илтгэх, тулгуур дохиогоо ашиглан эхийн утга санааг өөрийн үгээр илэрхийлэх зэрэг чадварууд хөгжихийн зэрэгцээ сурагчдын багаар ажиллах, хосоор ажиллах, ганцаарчлан ажиллах, бие биеэ хүлээцтэй сонсох, анхаарлаа төвлөрүүлэх, өөрийгөө илэрхийлэх зэрэг төлөвшилийн эерэг өөрчлөлтүүд гарч байсан нь нэгдсэн хэлэлцүүлгийн үед багш нарын дүгнэлт, шүүмж, зөвлөмжөөс харагдаж байлаа.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл

Хүүхдээр юуг, яаж нээлгэсэн бэ?

Өмнөх хичээлийн бататгал үе шатанд: Өмнө үзсэн хичээлийн шинэ үг хэллэгийн

тусламжтайгаар тухайн ээлжит хичээл дээр баримтлах хичээлийн дэгийг гарган тайлбарласан.

Сэдэлжүүлэх үе шатанд: Үгийн сүлжээ бөглүүлэх аргаар хичээлийн сэдвийг суралцагчид өөрсдөө гаргаж ирсэн.

Шинэ мэдлэг олгох үе шатанд:

1. *Шинэ үг хэллэг эзэмшилтийн хувьд:* Англи хэлний хичээл дээр байнга хийгддэг үйл ажиллагааны тухай үг хэллэг тухайн хичээлд хэрэглэгдэж байгаа тул сурагчдын хувьд бэрхшээл багатай байсан.
2. Суралцагчид гадаад хэл судалдаг 3 өөр хүний яриаг сонсон ойлгосны дараа асуултгын дагуу хүснэгт бөглөн хүн бүрийн англи хэл сурах арга барилын тухай мэдээллийг олж мэдсэн.
3. Урьдчилан бэлтгэсэн эхийг унших явцдаа гол болон туслах санааг ойлгон *тулгуур үгс* ашиглан зураглал хийсэн.
4. Зураглалаа ашиглан хэл сурах зорилгоор бусдын болон өөрсдийн хийдэг үйл ажиллагаануудын талаар ярьсан ба шинэ хичээлийн хэл зүйн дүрмийг эхийг унших явцдаа тодорхойлсон.

Бататгал үе шатанд: Багийн гишүүд тус бүр өөрсдийн авсан судалгааны үр дүнд үндэслэн хэлзүйн дүрмийг ашиглаж дүгнэлт бичсэн.

Дүгнэх үе шатанд: Багийн гишүүн бүр өөрсдийн судалгааны үр дүнгээ нэгтгэн бусад сурагчиддаа илтгэсэн.

Төгсгөл хэсэгт: Хичээлд оролцсон оролцоогоо нийт цуглуулсан оноогоороо дүгнэсэн.

Чухал шинэлэг санаа, арга зүйн туршлага Агуулга ихтэй эх бүхий ээлжит хичээлийг ижил утга санаагаар нь тоймлон *тулгуур дохионы* аргыг ашиглан заах нь суралцагчдад өгсөн сэдвийг хураангуйлах, дэлгэрүүлэх үйлдэл хийхэд тусалдаг бөгөөд тэрхүү хураангуйлах, дэлгэрүүлэх үйлдэл нь тэдний түвшинд тохирсон байдгаас уг эхийг ойлгох, тогтоох ажлыг ихээхэн хөнгөвчилж, хоосон цээжлэх боломжийг бүрмөсөн хааж байгаагаараа, сурагчдын ярих, сонсох, унших, бичих, хэлний хэрэглээний чадварыг нэгэн зэрэг хөгжүүлж байгаагаараа чухал ач холбогдолтой, үр дүнтэй арга зүй гэж үзэж байна.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн сайжруулалт:

Бэлтгэл зохион байгуулалтын үе шатанд Суралцагчдыг салаа, салаагаар нь нэг баг болгон хуваарилсан. Хичээлийн дэгийг тэдэнд танилцуулсан. Хичээлийн зохион байгуулалтыг дасгал даалгаврын уялдаа холбоог харгалзан ГАНЦААРАА, ХОСООРОО, БАГААРАА ажиллахаар хийсэн.

Дараа нь: Суралцагчдыг салаа, салаагаар нь нэг баг болгон хуваарилсан. Хичээлийн дэгийг тэдэнд

танилцуулсан. Хичээлийн зохион байгуулалтыг дасгал даалгаврын уялдаа холбоог харгалзан ГАНЦААРАА, ХОСООРОО, БАГААРАА ажиллахаар хийсэн.

Сэдэлжүүлэлтийн үе шатанд Сурагчдын өмнөх мэдлэгт тулгуурлан бэлтгэсэн үгийн сүлжээг баг тус бүрт өгч, шинэ хичээлийн сэдвийг суралцагчдаар гаргуулсан. Үгийн сүлжээ нь сурагчдын харааны түвшинд тохироогүй, харагдац муу байсан. Зарим нэг үг хэллэг алдаатай байсан. Суралцагчдад тараан өгсөн тодруулагчийн өнгөний сонголт буруу байсан. Үгийн сүлжээн дэх үг хэллэгийг тайлбарлаж өгөөгүй ба давтуулан уншуулаагүй.

Дараа нь: Үгийн сүлжээний хүснэгтийг томруулж, суралцагчдад харагдахуйц болгосон. Түүнчлэн үгийн сүлжээнээс үүсч буй шинэ хичээлийн сэдвийн дэвсгэр өнгийг тодруулсан нь суралцагчдад хичээлийн сэдвийг гаргаж ирэхэд дөхөм болсон. Үгийн сүлжээн дэх үг хэллэгийг суралцагчдаар давтуулан уншуулсан.

Шинэ мэдлэг олгох үе шатанд *Өмнө нь:* Сонсох, унших, ярих, бичих чадварын дасгал даалгавруудыг уялдуулан нэг ажлын хуудаст багтаан хэвлэж суралцагч нэг бүрт тарааж өгсөн. Сонсох дасгалын даалгаврыг үнэлэх үнэлгээний шалгуурыг оновчгүй буюу шууд хариултыг өгөх замаар буруу сонгосон. Унших даалгаврын эхэд хэл зүйн дүрмийг тусгаж өгөөгүй байсан нь дутагдалтай байсан. Тиймээс суралцагчид ярих даалгаврыг гүйцэтгэхэд бэрхшээл ажиглагдаж байлаа.

Дараа нь: Сонсох дасгалын даалгаврыг асуулт асуух замаар үнэлж, дүгнэсэн. Унших даалгаврын эхийн агуулгыг өөрчилж, хэлзүйн дүрмийг тусгаж өгсөн нь суралцагчдад ярих дасгал даалгаврыг хийхэд дэмжлэг болсон. Эхийг унших явцад суралцагчид хосоороо хамтран эхийн гол болон туслах санааг тусгасан зураглалыг тулгуур үгсийг ашиглан гаргасан. Энэ нь суралцагчдыг өөрсдөөр нь мэдлэг бүтээлгэх, эхийн утга санааг ойлгосон эсэхийг ажиглахад дөхөмтэй байсан. Суралцагчид багшийн чиглүүлсэн асуултдад хариулснаар хичээлийн шинэ хэл зүйн дүрэм болох тодорхойгүй төлөөний үгсийг хэрэглэж сурсан. Ингэснээр тухайн төлөөний үгсийг хэзээ, хаана, хэрхэн ашиглах талаарх мэдлэгийг өөрсдөө бүтээсэн.

Дүгнэх үе шатанд *Өмнө нь:* Багш баг тус бүрээс нэг нэг гишүүнийг самбарт гарган яриулсан нь хүүхэд нэг бүрийн оролцоог хангахгүй байна гэж үзэхэд хүргэсэн.

Дараа нь: Суралцагч бүр зураглалаа болон судалгаагаа ашиглан дэс дараатай өгүүлбэр зохиож, сэтгүүлчийн дүрд тоглосон нь хүүхэд нэг бүрийн оролцоог хангасан.

Төгсгөл хэсэг *Өмнө нь:* Суралцагчдыг зөвхөн аман үнэлгээгээр үнэлж байсан нь хангалтгүй гэж үзсэн. Түүнчлэн хичээлийн нэгдсэн дүгнэлтийг хийлгүй зөвхөн шинэ үг хэллэгийг давтуулаад гэрийн даалгаварт хичээл дээр үзсэн эхтэй ижил өгүүлбэр зохиох даалгавар өгсөн.

Дараа нь: Аман үнэлгээнээс гадна багийн үнэлгээг боловсруулсан. Мөн суралцагч нэг бүр “EXIT PASS” аргаар хичээлийн дүгнэлтийг хийсэн. Гэрийн даалгаврыг илүү бүтээлч болгох үүднээс өөрсдийн хэл сурах арга барилын талаар хичээл дээр үзсэн эхтэй ижил төстэй цогцолбор зохиох даалгавраар сольсон.

Дүгнэлт

Энэхүү судалгаат хичээлд эхийг тулгуур дохионы аргыг ашиглан хялбарчилснаар суралцагчдаар өөрсдөөр нь мэдлэг бүтээлгэсэн өөрөөр хэлбэл эхийг задлан шинжлэх, эхийн утга санааг харилцан ярилцах, уншаад ойлгосноо нэгтгэн дүгнэх, хэлэлцэх чадварт сургасан тэдний бүтээлч сэтгэлгээг дэмжиж, оролцоог нь нэмэгдүүлсэн үр дүнтэй хичээл болсон нь сурагчдын унших чадвар гарааны түвшингээсээ 6-12%, уншсанаа ойлгох чадвар 5-10%, ойлгосноо илэрхийлэх чадвар 3-6%-иар ахиснаас харагдаж байна. Мөн багшийн хувьд эхийг бүдүүвчлэх аргыг хичээлдээ ашиглах нь агуулга ихтэй эхийг хялбар аргаар, богино хугацаанд хүүхэд нэг бүрт ойлгуулах боломжтой нь ажиглагдлаа. Түүнчлэн багш хичээлийн судалгааны бэлтгэл үеэс эхлэн багаар хамтран ажиллаж, хичээлийн хэлэлцүүлэгт тогтмол оролцож байгаа нь арга зүйгээ сайжруулах, ажлын байрандаа үнэ өртөг багатайгаар тасралтгүй хөгжих, бие биеэсээ суралцан туршлага солилцох боломжийг олгож өгсөн.

Хураангуй

Багш болгонд өөрийн гэсэн арга зүй байдаг бөгөөд түүнийгээ нээж олох, хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлж, хичээлд татан оролцуулах боломж энэхүү арга зүйд нь байгаад гол мөн чанар оршино. Миний хувьд сүүлийн гурван жилийн хугацаанд хичээлийн судалгаагаар анги зохион байгуулалтыг өртөөчилсөн хэлбэрээр зохион байгуулж, өртөө бүр дээр өөр өөр сургалтын идэвхтэй аргуудыг ашиглан суралцагчдаар богино хугацаанд нэгэн зэрэг олон бүтээлч даалгавруудыг хийлгэх боломтой арга зүйг туршин хэрэгжүүлж байна. Ингэхдээ хичээлийн судалгаанд оролцож ажиглалт хийсэн багш нараас гарсан сайжруулах шаардлагатай саналуудыг тухай бүрт нь тусган ажилласнаар энэхүү арга зүйг өөрийн болгож чадсанаас гадна суралцагчид гадаад хэлний хичээл дээр өөрсдийгөө голохгүй, ичиж зовохгүй, санаа бодлоо нээлттэй, чөлөөтэй ярьж, хүүхэд бүрийн хичээлд оролцох идэвх сонирхол нь нэмэгдэхээс гадна өөртөө итгэлтэй, бүтээлчээр даалгавраа гүйцэтгэх хүсэл сонирхолтой болж байгаагаараа онцлог юм. Бага, дунд боловсролын чанарын шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх гол хүчин зүйл болох хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх үйл ажиллагааны үндсэн хэлбэр болсон хичээлийн судалгааны арга зүйг өөрийн заасан 9-р ангийн Англи хэлний хичээлд хэрэгжүүлж “Clothes in the past” буюу “Хуучин загварын хувцас” сэдвийг /Сурагчдын унших, ярих, сонсох чадварыг хөгжүүлэн хувцасны нэрсийг цээжлүүлж, өнгөрсөн цагийн “Used to” дүрмийг ашиглан 1950-2016 оны хоорондох хувцас загварын талаар яриулж сургах зорилготой судалгаат хичээлээр сургалтын идэвхтэй аргуудаас хичээлийн хэсэг тус бүр дээр хэрхэн туршиж ашигласан арга зүй, үр дүнг энэхүү илтгэлд тусгасан болно. Багш тухайн сурагчдыг багаар болон хосоор ажиллуулахдаа бүх багийн дунд нэгэн ижил даалгаврыг өгч гүйцэтгүүлдэг ба энэ нь цагийг дэмий үрсэн үр дүн муутайгаас гадна сурагчдад сонирхолгүй төдийгүй баг бүр нэг л ижил даалгаврыг давтан гүйцэтгэдэг. Тийм учраас хичээлийн судалгаагаар дамжуулан энэ арга зүйгээ өөрчлөн өртөөчилсөн хэлбэрээр баг бүрт өөр өөр даалгавруудыг оновчтой арга зүйгээр өгч, ижил хугацаанд гүйцэтгүүлснээр сурагч бүрийн оролцоо нэмэгдэж хөгжихөөс гадна хичээлийн үр дүнд эерэг өөрчлөлтүүд гарч байна. Тухайлбал: Багш бид өмнө нь гурван багтай, нэг даалгавар нь таван минутад гүйцэтгэх хоёр ажилтай алхам байлаа гэхэд арван минутад гурван баг хоёрхон ажил хийнэ гэсэн үг. Тэгвэл судалгаат хичээлээр багш арга зүйгээ өөрчлөн сургалтын идэвхтэй аргуудыг ашиглан гурван баг тус бүрт хоёр өөр даалгаврыг гурван өөр арга зүйгээр гүйцэтгүүлж, сурагчид нийт зургаан даалгаврыг зургаан өөр арга зүйгээр арван минутад биелүүлж байгаагаас үзэхэд багшийн оновчтой хэрэглэсэн сургалтын идэвхтэй аргууд-сурагчийн хөгжилд хэрхэн чухал нөлөө үзүүлж байгааг харж болно.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Суралцагч бүрийн хичээлд оролцох оролцоог ханган, тэдний сонирхлыг татахуйц байдлаар сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг хүүхэд нэг бүрт хүртээмжтэй байдлаар шийдэж, сургалтын идэвхтэй аргуудыг ашиглан, оновчтой арга зүйгээр төлөвлөн “Clothes in the past” /хуучин загварын хувцаснууд/ сэдвээр хичээлийн судалгааг явуулснаар хүүхэд бүр сонирхон судалж, хичээлд оролцох идэвх сонирхол нь нэмэгдэн, улмаар сурлагын ахиц амжилтад эерэг нөлөө үзүүлж байсан.

Хичээлийн санаа: Энэ хичээлийн сэдэв нь “Old fashion clothes” буюу Эртний загварын хувцаснуудыг өнгөрсөн цагийн “Used to” дүрмийг ашиглан сурагчдад таниулах байсан бөгөөд багшийн чиглүүлэгтэйгээр олон сонирхолтой арга зүйг ашиглан сурагчдаар өөрсдөөр нь мэдлэг бүтээлгэхийг зорьсон сурагч төвтэй хичээл байлаа. Хичээлийг сайжруулах явцдаа өртөө бүр дээр сурагчдын гүйцэтгэх үүргийг тодорхой болгож өгсөн.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Хичээлийн бэлтгэл судалгааг ГХЗАН-ийн 8 багш хамтран хийж хөтөлбөрийг боловсрууллаа. Мэргэжлийн багш нартай хамтран хичээлийг хэр үр дүнтэй явуулах, сурагчдаар хэрхэн мэдлэг бүтээлгэх, ямар ямар арга зүйгээр, юу юу ашиглан заах зэрэг дээр ярилцан ээлжит хичээлийн хөтөлбөрийг боловсруулан заасан ба дараагийн хичээл дээрээ хөтөлбөрөө сайжруулсан болно. Үүнд: 1950-2000 оны хоорондох хувцас загварын зурагнууд олж бэлдэх, тэр үеийн хүмүүсийн хувцаслалтыг харуулсан fashion бичлэг олох, баг бүрт ажлын хуудас, үгнүүд, дасгал даалгавруудыг хүрэлцэхүйц хэмжээгээр хийж бэлдсэнээс гадна ямар анги танхимд, ямар арга зүйгээр заахаа төлөвлөсөн.

Дээрх санал хүсэлт, төлөвлөгөөний дагуу эхний ээлжит хичээлийн хөтөлбөр боловсруулж заалаа.

Module: 2 Unit: 4 2016-10-18

Topic: Clothes in the past Length of lesson: 40

Aim: Students will be able to name some clothes in the past and talk about them using “Used to”

Objectives: Developing all skills

Procedure of lesson

Stages	Time	Teacher’s activities	Student’s activities
Receiving information	10 min	Making class management Greeting with students Asking class rules Asking about last lesson Dividing into 3 groups Giving name Preparing visual aids, presentation and videos Explaining how to do this activity Encouraging students Telling lesson topic the students	Greeting with students Asking the questions Greeting ready to work in pairs Watching videos carefully and working in groups Discussing about videos and making sentences using “used to” Sticking their work on the wall
Working on the information	8 min	Preparing K. W. L Telling to the students say me clothes names in the past Sticking words are told by students Asking questions. Do you want to know another clothes name? Giving text with new words Explaining how to do this activity Encouraging them	Telling old fashion clothes one by one Telling yes! Skimming, finding new words and underlining them Writing new words in their notebooks Asking the teacher Reading and filling the gaps Reading/listening/filling
Applying the information	12 min	Giving instruction how to do activities Helping students Encouraging students Giving guided questions	Using role play and welcome old fashion shop and talking about clothes Doing activity page №57 activity 15 Drawing old clothes & talking
Evaluation	5 min	Saying let’s play the game “Golden bell” Showing presentation one by one and reading Giving oral assessment	Listening, looking and choosing correct cards and raising
Plenary	3 min	Saying to the students to make 5 sentences if today’s lesson well choose smile etc.	Choosing one smile and assessing today’s lesson
Homework	2 min	Telling to the students to make 5 sentences using “used to” and old fashion clothes	Writing homework in their notebooks

Эхний хичээлийн хэлэлцүүлгийн дараа ажиглагчдаас гарсан санал, дүгнэлт

Давуу тал	Сайжруулах зүйлс
Хичээлийг видео үзүүлж сэдэлжүүлсэн нь сонирхолтой байлаа. Хичээл дээр баримтлах дэгийг хэлж хэвшсэн байна. Сурагчдаар өөр өөр даалгавар хийлгэж байгаа нь цаг хэмнэсэн сонирхолтой байна. “Алтан хонх” хичээлийн дүгнэлтэн дээр ашиглахад сайхан санаа байна. Мэдээлэл солилцох тал дээр илүү өгөөжтэй.	Үнэлгээ тодорхой биш байсан. Хичээлийн сэдвийг “Old fashion clothes” болгож өөрчлөх Сурагчдыг урд гаргаж уншуулах Зорилгоо танилцуулах

Сайжруулсан хичээл төлөвлөлтийн ерөнхий санаа

“Clothes in the past” сэдэвт хичээлийн ерөнхий санааг дараах хүснэгтэнд харууллаа.

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
Хичээлийн эхлэл хэсэг /Мэдээлэл хүлээж авах/	
1950-2000 оны хоорондох хувцас загварын тухай видео бичлэг сурагчдад үзүүлэн асуулт асууж, хариулт авах замаар тухайн хичээлийн сэдвийг өөрсдөөр нь гаргуулж ирнэ.	Эргэцүүлэн бодох, таамаглал дэвшүүлэх, сэдэл авах, хичээлийн сэдвийг гаргах

<p>Хичээлийн өрнөл хэсэг /Мэдээлэл боловсруулах/ Текстен дээр ажиллуулна</p> <ol style="list-style-type: none"> Унших дасгал Уншаад /сонгоод хүснэгт бөглүүлнэ. Шинээр заасан үгнүүд дээр ажиллуулна Ярианы чадварыг хөгжүүлэх дасгал /шинэ үзсэн дүрмээ ашиглан даалгавруудыг гүйцэтгүүлнэ/ 	<ol style="list-style-type: none"> Эхлээд багаараа уншаад хүснэгт бөглөнө Дараа нь нөгөө 2 багийн текстийг сонсоод хүснэгт бөглөнө .1-р баг Үгийг зурагтай харьцуулна 2-р баг Венний диаграмм ашиглан монголд болон гадаадын орнуудад өмсдөг хувцаснуудыг өөр/ижлээр нь харьцуулан бичнэ 3-р баг Хүснэгт ажиглан хувцаснуудыг хүүхэд/эрэгтэй/эмэгтэй хүнийхээр нь ангилна 3.1-р баг Хоорондоо ярилцаад өгсөн үсэгнүүдээр 5 ширхэг хувцасны нэр бүтээнэ. 2-р баг Хоорондоо ярилцаад өгсөн үгнүүдээр 3 өгүүлбэр бүтээнэ 3-р баг Зургаан талд нь хувцасны зураг наасан шоо ээлжлэн орхиж, зургаа ашиглан өгүүлбэр зохионо.
<p>Хичээлийн төгсгөл хэсэг: Мэдээллээ хуваалцах “Алтан хонх” тоглоом хамтарч тоглоно.</p>	<p>Бүх багууд дэлгэцэнд гарч байгаа хариултуудаас улаан, ногоон, шар өнгийн карт ашиглан зөвийг нь олж, харилцан ярилцана.</p>

Сайжруулсан хичээлийн хөтөлбөр

Module-2

Unit-4

Topic: Clothes in the past

Grade 9d

Length of time: 40min

Aim: At the end of the lesson, students will be able to learn to name some clothes in the past and talk about them using old fashion clothes and Used to

Objectives: Developing all skills

R.S- Reading text and finding new words and underlining

W.S- Reading text and filling the gaps

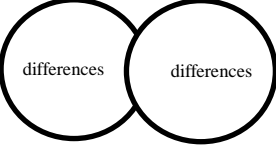
L.S- Listening text and filling the gaps

S.S- Working in groups and talking about clothes in the past

U.E- Talking about clothes in the past using “used to”

Procedure of lesson

Stages	Time	Teacher's activities	Students' activities
Receiving information	4 min	Making class organization -Greeting with students -Asking class rules -Asking questions about last lesson -Dividing into groups and giving names -Playing the video about fashion different historical time -Asking question What topic are you going to study today? What do you think? -Telling lesson topic and showing lesson aim by presentation to the students	-Greeting with teacher -Telling class rules -Answering the questions -Getting ready to work in groups -Watching the video carefully -Thinking and telling lesson topic -Looking and reading
Working on the information	2min	-Asking to the students to tell me clothes in the past -Sticking words are spoken by students I column “K”	-Telling clothes in the past name
	7min	-Giving the text to each group -Telling to the students to read quickly and find new words and underline them -Explaining new words clearly and sticking in column “W” -Showing by presentation	-Reading the text quickly and finding new words -Asking new words -Looking and repeating new words

															
	4min	-Telling to the students to read the text again and fill the gap (for only own) -Checking students' work	-Reading the text again filling the gap <table border="1" data-bbox="906 376 1433 542"> <tr> <th>Period</th> <th>What did people use to wear?</th> <th>What didn't people use to wear?</th> </tr> <tr> <td>1950</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1980</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2016</td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	Period	What did people use to wear?	What didn't people use to wear?	1950			1980			2016		
Period	What did people use to wear?	What didn't people use to wear?													
1950															
1980															
2016															
	6min	-Explaining to the students to listen and fill other charts -Going around the classroom and helping students -Encouraging students when they did well	-A student reading the text other group's students are listening and filling -Changing work and checking themselves -Sticking work on the wall												
Applying the information	3min	-Telling to the students how to work in each station -Giving instructions clearly -Helping students -Giving guided questions -Encouraging them	I). Working in groups In each station, students work/ do different activities -Shop and talking about them -Matching the words to the pictures -Comparing clothes in Mongolia and other countries using Venn diagram -Sorting out words for children, men and women <table border="1" data-bbox="906 1236 1433 1348"> <tr> <th>children</th> <th>men</th> <th>women</th> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	children	men	women									
	children	men	women												
	3min	-Observing whole class -Helping them	II). -Making 5 old fashion clothes name -Unjumble. Putting words in the correct order -Throwing a dice and making sentences using words and used to												
Eva-lua-tion	5min	-Playing the "Golden bell" -Giving	-Reading Choosing correct card and raising their hand												
Plenary	2min	-Telling to the students to evaluate today's lesson was well show me a thumb /up/, lesson was good show me thumb /middle/, lesson was bad show me thumb /down/	- Showing to the teacher their thumb												
Hw	1min	-Giving homework learning all new words	-Writing homework in their notebook												

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал:

Сэдэлжүүлэлт хэсэгт багш сурагчдаас хичээлийн дэгийг болон өнөөдрийн хичээлд оролцоход бэлэн эсэхийг асууж анхаарлыг нь татсан.

Багш асуусан. What are your class rules? Tell me please.

Сурагчид хариулсан. Speak in English! / Listen to the teacher and friends! / Be active! /Be confident!

Багш асуусан. Are you ready to start today's lesson?

Сурагчид хариулсан. Yes! One, two, three, one, two, three /clap their hands/ We are ready to start!

Хичээлийн эхлэл хэсгийн шийдэл буюу мэдээлэл хүлээж авах хэсэг: Багш сурагчдад 1950-2016 оны хоорондох хувцас загварын өөрчлөлтийг харуулсан “Fashion show” үзүүлж, сурагчдын дунд өнөөдөр бид ямар сэдэв судлах гэж байна вэ? Та нар юу гэж бодож байна? гэсэн асуудлыг дэвшүүлэхэд тэд багаар хамтран хэлэлцээд тухайн хичээлийн сэдвийг “ Old fashion clothes” хэмээн өөрсдөө гаргаж ирсэн. Тэгээд багш KWL-ийн аргыг ашиглан сурагчдаас дараах асуулттыг асуусан. Та нар 1950-2000 оны үед хүмүүсийн өмсөж байсан хувцаснуудаас нэрлэж чадах уу? гэж асуугаад сурагчдын хэлсэн хувцасны нэрнүүд болох дээл, монгол гутал, савхин гутал, жинсин хувцас гэсэн үгнүүдийг К багананд наасан. Ингээд багш 3 багт 3 өөр үеийн хувцасны нэр орсон текст өгч, багаараа хамтран хурдан уншаад, тухайн хичээлд холбогдох шинэ үгнүүдийг олж, доогуур нь зураад багшаас асуу гэсэн даалгавар өгсөн. Багш сурагчдад тухайн үгийн утгыг тайлбарлангаа W багананд сурагчдын асуусан шинэ үгсээ наасан. Дараа нь сурагчдаар 2-3 удаа давтуулж хэлүүлээд дэвтэрт нь шинэ үгнүүдийг бичүүлсэн. Сурагчид дахин текстэн дээрээ ажиллаж өөр өөрсдийн багийн бөглөх ёстой хүснэгтийг бөглөсний дараа нөгөө 2 багийнхаа текстийг сонсоод 2 асуултгад хариулж бичсэн. /What people used to wear in 1950? /What people didn't use to wear in 1970? Даалгаврыг гүйцэтгэж дууссаны дараа багууд ажлаа солилцож, шалгаад самбарт наасан. Багш сурагчдыг аман үнэлгээгээр урамшуулж байсан.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл буюу мэдээлэл боловсруулах хэсэг: Сурагчид багаараа өртөөлөн ажиллаж дараах даалгавруудыг гүйцэтгэсэн. Багш зааврыг тодорхой өгч, сурагчдыг даалгавраа гүйцэтгэж байхад дөхүүлэх асуулт тавин, тэдэнд тусалж, тэднийг зоригжуулан урамшуулж байлаа.

1-р даалгавар: Багууд шинэ үг, хэллэгээ тогтоох дасгал дээр зэрэг ажилласан.

Эхний баг хоорондоо ярилцан хамтарч ажиллаад шинэ үгнүүдээ олж тохирох хувцастай нь харьцуулан наасан.

Дараачийн баг нь хамтраад үзсэн шинэ үгнүүдээ Венний Диаграмм-ын аргыг ашиглан Үндэсний хувцас/Гадаадынхан өмсдөг хувцас/Хоёр орны хүмүүс хоёулаа өмсдөг хувцаснуудыг харьцуулан наасан

Гурав дах багийн сурагчид хамтарч ажиллаад бүх үзсэн шинэ үгнүүдээ алийг нь хүүхэд / алийг нь эрэгтэй / алийг нь эмэгтэй хүн өмсөж болохыг Хүүхэд/Эр/Эм гэсэн 3 багананд хувааж наасан.

Багууд ажлаа солилцож шалгаад, самбарт нааж байрлуулсан.

3 багийн сурагчид 3 минутад 3 өөр даалгавар гүйцэтгэсэн.

2-р даалгавар Багууд ярианы чадвараа хөгжүүлэх дасгал дээр ажилласан.

Эхний баг дугтуйтай даалгаврыг задлан хоорондоо ярилцаад үсэгнүүдийг ашиглан 5 хувцасны нэр бүтээсэн.

Дараагийн баг нь дугтуйтай даалгаврыг задлан хоорондоо ярилцаад үгнүүдийг ашиглан 3 өгүүлбэр бүтээсэн.

Гурав дахь баг нь зургаан тал дээр нь хувцасны нэр бичсэн шоог ээлжлэн орхиж, тухайн үг болон Used to-г ашиглан өгүүлбэр зохиож хэлсэн. Багшийн сурагчдаар гүйцэтгүүлж байгаа даалгавруудын арга зүй сонирхолтой байсан учраас сурагчид маш бүтээлчээр хандаж, жигд сайн оролцож байлаа. Багш сурагчдыг даалгавраа хэрхэн гүйцэтгэж байгаа дээр ажиглалт хийн, тухайн үед нь алдааг нь засаж, тусалж, урамшуулж байлаа.

Хичээлийн төгсгөл хэсгийн шийдэл буюу мэдээллээ илэрхийлэх хэсэг: Багш сурагчдад хувцасны зурагнуудыг үзүүлэн тэднээс юу болохыг нь асуухад сурагчид сурсан шинэ үгнүүдээ нэг нэгээр нь хэлж, багш түүнийг нь L багананд байрлуулсаар тухайн хичээлээр үзсэн бүх шинэ үгнүүд гарч ирсэн. Дараа нь сурагчдын дунд “Алтан хонх” тэмцээнийг явуулж хичээлийг маш сонирхолтой хэлбэрээр дүгнэлээ. Сурагч бүр улаан, ногоон, шар гурван өнгийн карттай байсан ба дэлгэцэнд гарч байгаа даалгаврын хариултууд бас улаан, ногоон, шар гурван өнгөтэй байсан. Сурагчид улаанаар бичсэн хариулт зөв бол улаан карт, ногооноор бичсэн хариулт зөв бол ногоон карт, шараар бичсэн хариулт зөв бол шар карт өргөж байсан нь сурагчдын төдийгүй багш нарын сонирхлыг татаж байсан. Үүнээс гадна сурагчдаар хичээлээ дүгнүүлсэн. Хичээл ойлгомжтой байсан бол сурагчид эрхий хуруугаа дээш

нь, дунд зэрэг ойлгосон бол хажуу тийш нь, ойлгоогүй бол доош харуулж үзүүлсэн. Дараа нь багш сурагчдад гэрийн даалгавар өгснөөр сурагчид багшдаа баярласан талархснаа илэрхийлээд хичээлийг дуусгасан.

Сайжруулсан хичээлийн хэлэлцүүлгийн дараа ажиглагчдаас гарсан санал дүгнэлт:

Сайжруулсан хичээл	
Давуу тал	Сул тал
Таамаглал дэвшүүлэн хичээлийн сэдвийг сурагчдаар гаргуулж байгаа нь шинэлэг байна. Баг тус бүрээр богино хугацаанд өөр өөр даалгавар гүйцэтгүүлж байгаа нь сонирхолтой Сурагчид алхам тутамдаа бүтээлчээр даалгавраа гүйцэтгэж байлаа. Хичээлийн бэлтгэл сайн хангагдсан, сурагчдад хүртээмжэй байлаа. Зорилгоо хангасан сонирхолтой, хүүхдэд өгөөжтэй сайхан хичээл боллоо.	Олон шинэ үг байгаа учраас дахин дахин давтуулбал зүгээр байсан.

Үр дүн

Сурагчдын хувьд:

- 1950-2000 оны хоорондох хувцасны загварыг мэдэж авсан.
- Хамтач, бүтээлч, чөлөөтэй, нээлттэй сэтгэх хандлагатай болсон.
- Олж авсан мэдлэг ойлголтоо хэрэглээ болгосон.
- Бие даасан бүтээлч үйл ажиллагаа нь сайжирсан.
- Хамтын үйл ажиллагаанд суралцсан.
- Үзсэн дүрмийн мэдлэгээ ашиглан өөрийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлж сурсан.

Багшийн хувьд:

- Судалгаат хичээл зааж, ажлын байран дээрээ өөрийгөө хөгжүүлж чадсан.
- Хичээлийг амжилттай зохин байгуулахад багшийн арга зүй маш чухал болохыг ойлгосон.

Дүгнэлт

Сурагчдаар хичээлээ үнэлүүлэхэд 100% хичээл сонирхолтой арга зүйгээр явагдаж, ойлгомжтой, хэрэгцээтэй, цаг хэмнэсэн, богино хугацаанд их зүйлийг хийж чадлаа хэмээн дүгнэсэн нь хүүхэд бүр оролцож, хичээлийн үр дүн сайжран, тэднийг хөгжүүлж чадсан гэдгийг харуулж байна. Үүнээс үзэхэд хичээлийг төлөвлөхдөө сурагчдын хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн сонирхолтой арга зүйгээр заавал хүүхэд нэг бүрийн идэвх оролцоог нэмэгдүүлж, тэдний бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхээс гадна сурлагын ахиц амжилтад эергээр нөлөөлж байгаа үр дүнг хамт олноороо хэлэлцэн арга зүйгээ өөрийн тэргүүн туршлага болон бусдад түгээн дэлгэрүүлэх боломжтой хэмээн үзэж байна.

“Лаборатори туршилтаар нэхмэл материалыг таних нь – хичээлийн интеграци эхийг хялбарчлах арга зам”

Я.Сэлэнгэ Орхон аймаг, “Баян –Өндөр” ЦС, Дизайн технологийн багш

Удиртгал

Орчин үеийн материал судлалын шинжлэх ухаан нь инженерийн боловсролд чухал байр суурийг эзэлдэг бөгөөд, өнгөрсөн зууны сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд эрчимтэй хөгжиж байгаа шинжлэх ухаан юм. Дээд сургуулийн сургалтын программд нэмэлт болон орсон энэ хичээл нь технологийн шинжлэх ухаан хурдан хөгжин өөрчлөгдөж байгаа өнөө үед инженерийн цэгцтэй мэдлэгийг эзэмшихэд зайлшгүй шаардлагатай болсон юм. Материал судлалын хичээлүүдийг үзэхийн тулд хими болон физикийн тодорхой мэдлэг шаардагдана.⁸

Суурь боловсролын цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, хүүхэд бүрийг бие даан бүтээлчээр суралцах чадвар эзэмшүүлж хөгжүүлэхэд хичээл сургалтын үйл ажиллагааг бүтээлчээр хөтлөн явуулах багшийн арга зүй, ур чадвар чухал байр суурь эзэлдэг. Иймд судлагдахуунд суурилсан хичээл хоорондын холбоо уялдааг сайжруулан сургалтын үйл ажиллагаагаа явуулахад илүү үр дүнтэй байна.

Үндэслэл: БШУ- ны сайдын 2012 оны “Багшийн хөгжил ” хөтөлбөрт “Хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх арга барилтай багшийг төлөвшүүлнэ” гэж заасан тул багш нар харилцан туршлага солилцох, тулгамдаж байгаа асуудлаа хэлэлцэх, багшийн ур чадварыг дээшлүүлэх, сургууль түшиглэсэн хичээл хоорондын холбоо уялдааг сайжруулан, сургалтын үйл ажиллагааг явуулахад судалгаат хичээл нь илүү үр дүнд хүрсэн. Дизайн технологийн лаборатори туршилтаар “Даавуу материалыг таних ” сэдэвт энэ хичээл нь физик, механик, технологийн шинж чанаруудыг тодорхойлохдоо энгийн нөхцөлд гарын доорх материалыг ашиглан явуулсаар ирсэн. Энэ явцад сурагчдын гаргасан санал дээр үндэслэн даавуу материал химийн бодисын орчинд хэр тэсвэртэй байдаг шинж чанарыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын агуулгын хүрээнд хэрхэн таних өөр арга байж болох талаар эрэл хайлт хийсний үр дүнд химийн багштай хамтран судалгаат хичээл бэлтгэн явуулж үр дүнг тооцлоо.

Судалгааны загвар \ арга зүй \ хандлага.

Судалгаа-1. ЕБС-ийн дизайн технологийн лаборатори туршилтын хичээлийн өнөөгийн байдал.

Зорилго -1. ЕБС-ийн дизайн технологийн лаборатори туршилтын хичээлийн өнөөгийн байдлыг судлан илрүүлэх.

Судалгаанд дизайн технологийн нийт 20 багш нар хамрагдлаа. Үүнээс 23– 35 настай багш 40%, 36-45 настай багш 20%, 46-аас дээш настай багш 40% - ийг эзлэж байна. Ажилласан жилээр нь ангилбал: 1- 9 жил ажилласан багш 15%, 10- 19 жил ажилласан багш 15%, 20 – оос дээш жил ажилласан багш 70% эзлэж байна.

Судалгааны дүгнэлт: Дээрх судалгаанаас дүгнэхэд ЕБС-ийн дизайн технологийн кабинетэд ашиглагдаж буй багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж хуучирч муудсан, орчин нөхцөл тааруу тул лаборатори хичээлийг интеграциар холбон химийн хичээлийн орчин нөхцөл боломжийг ашиглан сургалтын үйл ажиллагааг сонирхолтой, хэрэглээ хэрэгцээ болгох боломжтой гэж дүгнэж байна. Мөн хичээлүүдийг агуулгаар нь интеграцичлан нэг сэдвийг олон талаас нь бодитойгоор судлан сурагчдыг мэдлэг бүтээлгэн хөгжүүлэхэд бүрэн боломжтой болж байна.

Судалгаа 1.3. Судлагдахуунд суурилсан хичээл хоорондын уялдаа холбоо, интеграци.

Зорилго -2. Судлагдахуунд суурилсан хичээл хоорондын уялдаа холбоо судлан интеграцлаж болох хичээл, ижил төстэй агуулгуудыг судлан илрүүлэх.

Хүснэгт –1. Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр дахь дизайн технологи, химийн хичээлийн ижил төстэй агуулгыг харьцуулсан байдал.

⁸ Googli “Монгол дахь материал судлалын шинжлэх ухаан “

Дүгнэлт: Дизайн технологийн лаборатори туршилтаар “Даавуу материалыг таних” сэдэвт энэ хичээл нь бөс даавууны физик, хими, технологи шинж чанарыг тодорхойлно гэж тусгасан байдаг тул физик, механик, технологийн шинж чанаруудыг тодорхойлохдоо энгийн нөхцөлд гарын доорх материалыг ашиглан явуулсаар ирсэн. Ийм энэ хичээлийн агуулгын хүрээнд судлан химийн хичээлийн агуулгатай интеграцлан харьцуулж үзүүлээ.

Судалгаа 1.4. Лаборатори туршилтаар сэдэвт хичээлийг химийн багштай хамтран бэлтгэн явуулж үр дүнг дүгнэх.

Зорилго – 3. Лаборатори туршилтаар “Даавуу материалыг таних” ээлжит хичээлийн зохион байгуулалт, заах арга зүй, агуулгыг судлан боловсруулалт хийх.

Бүдүүвч – 2. Дизайн технологи, химийн хичээлүүдэд лаборатори туршилт хичээлийн арга зүйн төлөвлөлтийг харьцуулан харуулав.

Бүдүүвч – 3. “Даавуу материалыг таних” ээлжит хичээлийн агуулга.

Онол арга зүйн үндэс

Судлагдахуунд суурилсан хичээлийн интеграци. “Хичээл хоорондын холбоо гэдэг нь орчин үеийн шинжлэх ухааны интеграцийн нөхцөлд хичээлийн агуулга ба бүтцийг төлөвшүүлэх хүчин зүйл бөгөөд хичээлийн бүтэц нь өөрөө олон янзын төрөл, үйл ажиллагаатай байхын бодит эх сурвалж юм.”⁹(В.Н.Максимова Межпредметные связи. М. прос. 1987, стр 33)

Хичээл хоорондын холбоо хамаарлыг агуулгаар нь 2 бүлэгт хувааж үздэг.

1. Мэдлэгийн түвшний интеграци: Мэдлэгийн түвшний интеграци нь уялдаа холбоотой 2 ба түүнээс дээш хэд хэдэн хичээлүүдийн агуулгад байдаг адил төстэй тулгуур мэдлэг, ойлголт хууль, зарчим, онолын холбоо хамаарал юм.
2. Үйлийн арга барилын түвшний интеграци: ¹⁰(И.Д.Зверев. Взаимная связь учебных предметов. Серия педагогика и психология. 1\1977. стр 30) Үйлийн арга барилын түвшний интеграци нь суралцагчид юмс үзэгдлийг судлах сонирхол, идэвх зүтгэл, эрмэлзэл, ур чадвартай холбоотой юм.

Хамтын интеграци хичээл нь дараах бүтэцтэй байна. Үүнд:

1. Багш нар хамтарч сэдвээ сонгоно.
2. Уялдаа холбоотой хичээлүүдийн судлагдахуун ба үйлийн арга барилын уялдаа холбоог багш нар хамтарч гаргана.
3. Сурагчдын эзэмшвэл зохих суурь мэдлэг, чадварыг тодорхойлно..
4. Хамтын интеграци хичээлдээ (сурагчдын хийх даалгавар дасгал, лаборатори туршилтын ажил, практик ажил гэх мэт) багш нар хамтарч бэлтгэнэ.
5. Багш нар хамтарч хичээлээ заах (хичээлийн цагийг 40 минутаар хязгаарлахгүй ба хэд хэдэн анги хамарч болно.)
6. Хичээлээ дүгнэж ярилцах, ердийн хичээлээс давуутай талыг нь олж харах¹¹.

Лабораторийн хичээл нь зохиомлоор бий болгосон нөхцөлд тусгай багаж төхөөрөмж ашиглан ямар нэгэн тодорхой үзэгдлийг зориудаар үүсгэн судлан шинжлэхийг хэлнэ. Туршилт сорилыг давтан явуулсны эцэст тайлбар дүгнэлт хийдэг тул мэдээлэл нэлээд үнэн бодитой байна.

Судалгаат хичээлийн санаа “Материал судлал” – ын хичээлийг заахад лабораторийн орчин нөхцөл тааруу, заах цаг бага, ихэвчлэн сурагчдын гэрээсээ авчирсан гарын доорх материалаар явуулдаг, зарим мэргэжил нэгт багш нар ордоггүй тохиолдол ч байдаг. Миний бие энэ хичээлийг заах явцад сурагчдын гаргасан санал дээр үндэслэн даавуу материалын бат бөхийн шинж чанарыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын агуулгын хүрээнд хэрхэн таних өөр арга байж болох талаар эрэл хайлт хийсний үр дүнд химийн багштай хамтран судалгаат хичээл бэлтгэн явуулж үр дүнг тооцлоо.

⁹ В.Н.Максимова Межпредметные связи. М. прос. 1987, стр 33

¹⁰ И.Д.Зверев. Взаимная связь учебных предметов. Серия педагогика и психология. 1\1977. стр 30

¹¹ Хөхөө, Д.,Оюун, Т.,Содномваанчиг.,(2002). Сургууль түшиглэсэн хичээл хоорондын холбоо. УБ.

Сурагчийн хичээлийн дүгнэлтээс гаргасан анхны санаа:

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Орхон аймгийн Баян-Өндөр цогцолбор сургуулийн технологийн багш Я.Сэлэнгэ миний бие бэлтгэл судалгаа, эрэл хайлт хийж байх явцдаа дараах багийг бүртүүлэн ажиллалаа.

Уг хичээлийг багийн гишүүд төлөвлөгөөний дагуу хийж гүйцэтгэв. Химийн багш Т.Саранцэцэгтэй хамтран ” Даавуу материалын шинж чанарыг таних” ээлжит хичээл нь физик, механик, технологи талаас таних туршилтуудаас “ Хими ба амьдрал” сэдэвтэй интеграцлан хүчил, шүлтийн NaOH 10%, 20%, H₂SO₄ 10 %, 30 %,98 % уусмал бэлтгэн туршиж үзсэнээр сурагчдад хүчил, шүлтийн NaOH 10%, H₂SO₄ 10 % уусмал бэлтгэж хичээл дээр хэрэглэж, хичээлийн өмнөх бэлтгэл дээр хүчил, шүлтийн өндөр концентрацитай NaOH 50%, H₂SO₄ 30 %,98 % уусмалыг ашиглан туршиж үзлээ. Судалагаат хичээл: 2015-2016 оны хичээлийн жилд Орхон аймгийн Баян-Өндөр цогцолбор сургуулийн 8 а,в,д,ё ангиудад зааж туршиж сайжруулсан. *Судалгааны баг:*

Зураг 1. Зүүн гар талаас. Т.Саранцэцэг (химийн багш), Ч.Амаржаргал (сургалтын менежер) Я.Сэлэнгэ (дизайн технологийн багш)

Бэлтгэл судалгаа 2015.11.12-нд багийн гишүүдийн уулзалт хийж, ажлын төлөвлөлтөө боловсруулан, ажил үүргийн хуваарь хийсэн. Хичээлээ “Материал судлал ” нэгж хичээлээс сонгон заахаар тогтож, дараагийн уулзалтад ирэхдээ энэ сэдвийн агуулга, өөрийн арга барил, өөрийн заадаг ангийн сурагчдын мэдлэг чадвар, мэдлэг бүтээх арга зүйгээ судлан тогтоох, хүүхдийн ямар чадварыг нэмэгдүүлж, хөгжүүлж болохыг тооцож, судалгаа хийж ирэхээр тогтов.Технологийн багшаар 20 гаруй жил ажиллахад “ Материал судлал” сэдвийг заахад лаа чүдэнз ашиглан туршилт хичээл явуулдаг ба тухайн хичээл ордог өдөр кабинетаар дүүрэн хиншүү, хярвас утаа болдог тул үүнийг хэрхэн хялбаршуулж, сурагчдад өөрөөр турших ямар боломж байгааг судлан мэргэжлийн багш нараас судалгаа авсан. Дээрх судалгаанаас үзэхэд өөр бололцоо байгааг олж харсан ба хичээл заах явцад сурагчдын гаргасан санал дээр үндэслэн даавуу материалын бат бөх чанарыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын агуулгын хүрээнд хэрхэн таних өөр арга байж болох талаар эрэл хайлт хийсний үр дүнд химийн багштай хамтран судалгаат хичээл бэлтгэн явуулж үр дүнг тооцлоо.

химийн багш Т.Саранцэцэгт хандан “Даавуу материалыг туршилтаар таних нь” хичээлийг өөрийн арга барил, хичээл заагч ангиудын сурагчдын мэдлэг чадвар, мэдлэг бүтээх арга зүйг судлан,тогтоогоод XI/16-ны 170-д 110-д цуглан уузлаа. Сурагчдын даавуу материалыг хэрхэн таньж болохыг тооцож, зорилгоо тодорхойлно. Хүүхдэд ямар чадвар нэмэгдүүлэх, хэрэгцээ хэрэглээ болохыг тооцож, судалгаа хийхээр тогтов. Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр дахь Дизайн технологи, химийн хичээлийн агуулгад анги бүрээр нь судлан дизайн технологийн “Даавуу материалыг туршилтаар таних нь” хичээл ба химийн “Химийн бодисын хэрэглээ” ээлжит хичээлүүдийг интеграцлан заах арга зүйг боловсруулсан.

Бэлтгэл судалгаа №2

- Энэ уулзалтаар судалж ирсэн агуулга, арга зүй, өөрийн арга барил, туршлага, ангийн сурагчдын чадвар зэргээ хэлэлцээд, дизайн технологийн “Даавуу материалыг туршилтаар таних нь” ээлжит хичээлийг сонгон, сайжруулсан хичээлийг Баян-Өндөр цогцолбор сургуулийн 8а ангид багш Я.Сэлэнгэ заахаар тогтлоо.
- Багийн ахлагч Ч.Амаржаргал “Хичээлийн судалгаа гэж юу вэ?, Ямар зорилготой хичээлийн судалгааг явуулах вэ? Хичээлийн юуг, яаж, ямар байр сууринаас судлах, ажиглах талаар мэдээлэл, зөвлөгөөг өглөө.
- Хэн хэн юуг судлах, ажиглах талаар ажил үүргийн хуваарь хийж, судлах, ажиглах чиглэлийг тарааж өгөв.

Хичээл заагч багш- Я.Сэлэнгэ

Хичээлийн эхлэл, Агуулга– Т.Саранцэцэг

Арга зүй - Ч.Амаржаргал

“Даавуу материалыг туршилтаар таних нь” ээлжит хичээлээр турших туршилтуудыг багийн гишүүд хамтарч туршин үзэж, бодисыг урьдчилан бэлтгэв.

Хүснэгт 3. Лаборатори хичээлийн өнөөгийн байдлыг илрүүлэх судалгааг хүснэгтээр нэгтгэхэд

д/д	Дараах үнэлгээ чиглэлээр өгнө үү?	Хангалттай сайн	хангалттай	Сайжирч байгаа	Анхаарах шаардлагатай
1	Даавуу материалыг туршилтаар таних хичээлийн өнөөгийн байдалд хийх ерөнхий үнэлгээ		2	3	27
2	Энэ хичээлийг заахад багшид тулгардаг асуудал	Туршилт хийх материал, хэрэглэгдэхүүн дутмаг Туршилт хийхэд цаг бага Сурах бичиг шаардлага хангахгүй Онолын мэдлэг дутдаг			
3	Хүүхдэд тулгардаг асуудал	Агуулга дахь цаг бага, Сурах бичигт онолын материал, Хэрэглэгдэхүүн дутмаг, Орчин бүртгээгүй			
4	Дизайн технологийн хичээлийн Лаборатори хичээлийг заахад орчин нөхцөл ямар вэ?	Хангалтгүй 16 дунд зэрэг 3 сайн 1			

Судалгааны зорилго: 8а ангийн суралцагчид өмнө судалсан болон одоо судалж буй агуулгын хүрээнд мэдлэг эзэмшилтийн байдал ямар байгааг тогтоох, үүнийг үндэс болгон судалгаат хичээлийн агуулга, арга зүйн төлөвлөлт хийх .

Судалгааны арга:

- Хувцас юунаас бүтдэг, даавуу материалыг нэрлэж чадаж байгаа эсэх
- Бичгийн ажилд анализ хийх

Дүгнэлт: Анализаас харахад суралцагчид өөрийн өмсөж хэрэглэж буй хувцас юунаас бүтдэг, яаж хэрэглэдэг зэргийг маш тодорхой бичсэн байна. Харин гарал үүсэл, юунаас гарган авдаг талаар мартсан зарим ангиллаа хооронд нь хольж байна. Эндээс харахад өмнөх мэдлэгээс ширхэглэгийн гарал үүслийг бататган давтмаар байна. Химийн гаралтай ширхэглэгийн шинж чанарыг сайн ойлгуулна. Иймд энэ удаагийн хичээлийн судалгаагаар энэ асуудлыг хэрхэн шийдэх талаар ярилцаж судална

Бэлтгэл судалгааны хэлэлцүүлэг Багийн ахлагч Ч.Амаржаргал хичээлийн хэлэлцүүлгийг явуулахын тулд хичээлийн үйл явцыг бүхэлд нь тодорхой үүргийн дагуу тодорхой аргачлалаар аль болох тасралтгүй ажиглаж, дэлгэрэнгүй мэдээ баримт цуглуулан задлан шинжилгээ хийж, дүгнэлт гарган багшийн арга зүйг сайжруулахад зөвлөн туслах чиглэлээр явуулна гэдгийг зөвлөж ажиллав.Багийн гишүүд хариуцсан чиглэлийн дагуу хэрхэн бэлтгэл судалгаа хийсэн талаар тайлагнаж, ярилцан хичээлд хэрхэн ашиглах талаар тогтлоо.

Хичээлийн хэрэглэгдэхүүний бэлтгэл судалгаа

Сэдэв: Даавуун материалын шинж чанарыг таних

Заах багш:Я.Сэлэнгэ, Огноо:2015-11-17, Судалгаа хийсэн:Ч.Амаржаргал багийн гишүүд

Зорилго: Ямар хэрэглэгдэхүүн ашиглах нь илүү тохиромжтой болохыг тодорхойлох, сэдэв агуулга, арга зүйгээс хамааран хэрэглэгдэхүүн сонгох боломж, гарын доорх материал ашиглах бололцоо бий эсэхийг судлах

Хичээлийн үнэлгээний судалгааг багийн гишүүн Т.Саранцэцэг хийсэн.

Хичээлийн үнэлгээний бэлтгэл судалгаа хийх чиглэл	Судалгааны үр дүн
Сурагчдын мэдлэг чадварын үнэлгээ Суралцагчдад олгох зорилгоо биелүүлсэн эсэхээ хэрхэн үнэлэх вэ?	Сурагчдын үнэлгээг хэрхэн үнэлэх талаар багш нартай ярилцаж дараах дүгнэлтэд хүрлээ. Янз бүрийн дүрс, цаасаар урамшуулах, хамгийн сайныг тодруулах зэрэг нь оновчтой

Хичээлийн үйл, явцыг үнэлэх, түүнд тулгуурлан суралцагчийн оролцоо идэвхийг хэрхэн үнэлэх вэ?	биш. Хүүхдийг урамшуулах үгэн үнэлгээ, өөрсдөөр нь үнэлүүлэх, хосын үнэлгээ нь зорилгоо хангасан илүү үр дүнтэй. Хүүхдийн оролцоог хүүхдийн суудлын план зургийг хийж, тэмдэглэх нь илүү тодорхой гэж үзлээ.
<i>Хичээлийн үнэлгээ</i> Хичээлийн үе шат бүрийг хэрхэн үнэлж дүгнэх, сайжруулах вэ? Дээрх чиглэлээр багш нараас асууж ярилцлаа.	Хичээлийн зорилгын биелэлтээ үнэлэхэд даавуун материалын физик, хими, технологи шинж чанарыг хүүхэд бүрээр хичээлийн дүгнэлт хэсэгт бичүүлж үзбэл хүүхэд хичээлээ хэрхэн ойлгосон эсэх, мөн хичээлийн дүгнэлт, үнэлгээ нь тодорхой болно гэж үзлээ.

Хэрэглэгдэхүүний жагсаалт гаргах хүснэгт

№	Хичээлийн элементүүд	Шаардлагатай хэрэглэгдэхүүн
1	Өмнөх мэдлэгийг сэргээх	
2	Сэдэлжүүлэлт	Ажлын хуудас № 1,2
3	Туршилт 1 Физик шинж чанар	Бөс даавууны өөдөс 5x10-аас багагүй байна. хайч, Дүгнэлт бичих хуудас хүүхэд бүрт
4	Туршилт 2 Шатаах явцад шинж чанарыг тодорхойлох	Лаа чүдэнз, тусгай тавиур, чимхүүр, дүгнэлт бичих хуудас
5	Туршилт 3 Химийн уусмал ашиглан бөх багын тэсвэрийг таних.	хүчил, шүлтийн NaOH 10%, 20%, H ₂ SO ₄ 10 %, 30 %.(98 %) дүгнэлт бичих хуудас

Бэлтгэл судалгааны хэлэлцүүлэг Багийн ахлагч Ч.Амаржаргал хичээлийн хэлэлцүүлгийг явуулахын тулд хичээлийн үйл явцыг бүхэлд нь тодорхой үүргийн дагуу тодорхой аргачлалаар аль болох тасралтгүй ажиглаж, дэлгэрэнгүй мэдээ баримт цуглуулан задлан шинжилгээ хийж, дүгнэлт гарган багшийн арга зүйг сайжруулахад зөвлөн туслах чиглэлээр явуулна гэдгийг зөвлөж ажиллав.Багийн гишүүд хариуцсан чиглэлийн дагуу хэрхэн бэлтгэл судалгаа хийсэн талаар тайлагнаж, ярилцан хичээлд хэрхэн ашиглах талаар тогтлоо.

Ээлжит хичээлийн ажиглалт:

Хичээлийн сэдэв: Нэхмэл материалын шинж чанарыг таних

Хичээл заасан багш: Я.Сэлэнгэ Хичээл ажиглагч: Т.Саранцэцэг

Сургууль: Баян-Өндөр ЦС Анги: 86 Сурагчийн тоо: 16 Огноо: 2015.11.10. 9.29-д эхэлсэн

Хичээлийн үе шат (хугацаа)	Үнэлгээний арга (Юуг үнэлж байна вэ?)	Үнэлгээний хэлбэр	Үргэлжлэх хугацаа	Үр дүн
9.31 Бататгах хэсэг	<u>Даалгаврыг үнэлэх</u> А: Бидний өмсөж хэрэглэдэг бөс даавуун материалаар юунаас бүтсэн вэ? ямар бүтэцтэй вэ?	Багш- сурагч 2 хүүхэд хариулсан	2 минут	<ul style="list-style-type: none"> •Ямар мундаг хүүхэд вэ? ✓Хариулт зөв эсэхэд анхаарах ✓Бусад сурагчдаас саналыг нь асуух
9.37 Материалын шинж	<u>Асуултгаар үнэлэх</u> Материалуудын гадаад байдал ямар байна вэ?	Багш- сурагч	1 минут	<ul style="list-style-type: none"> •Сайн байна, баярлалаа ✓Сурагчийн хариултад анхаарч тайлбар хийх
10.00 Туршилтын дараа	Туршилтаа дууссан бол багийн ахлагч үнэлнэ.	Сурагч-сурагч	Хичээлийн явцад, туршилтын дараа	✓Багийн ахлагч хэрхэн үнэлэхийг тайлбарлах, бусад сурагчдад мэдээлэл өгөх
10.5 Багууд туршилтын үр дүнгээ тайлбарлах	<u>Багийн ажлыг үнэлэх</u> Багийн ажлын үр дүнг үнэлсэн.	Багш сурагч	5 минут	<ul style="list-style-type: none"> •Зөв байна, сайн ажилласан байна. ✓Багийн ажлын ялгааг гаргах ✓Баг доторх сурагч бүрийн ялгаатай байдлыг харгалзан үзэх
10.10 Хичээлийн төгсгөлд		Сурагч өөрийгөө үнэлсэн.	3 минут	Үр дүнг нэгтгэж, дараагийн хичээлийн төлөвлөлтөд ашиглах

Дүгнэлт

Энэ судалгаат хичээл нь өмнө ерөнхийдөө тэр болгон ордоггүй орхигддог хичээл тул Дизайн технологи болон химийн хичээлийн агуулгыг интеграцлан хичээлийн судалгаа хийснээр бусдад өөрийн арга барилыг таниулан хүргэх, бусдын арга барилтай танилцах, хоёр талд хөгжих боломжтой ажил боллоо. Ийм учраас цаашид хичээлийн судалгааг үр дүнтэй олон дахин явуулж ,улам бүр баяжуулж, шинэ арга зүйн олон туршлага, оролдлогуудыг багш нарын хүртээл болгон, хамтран ажиллаж , хөтөлбөрөө сайжруулж дахин ашиглахад өгөөжтэй болгох ,бие биедээ зөвлөн туслах чадварлаг багш нарыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй.

Эсээ бичихэд хүүхдийн бүтээлч сэтгэлгээг дэмжих арга зүй

С.Энхжаргал, О.Болормаа
Хөвсгөл аймаг Мөрөн сум, Сод-Эрдэм ахлах сургууль, МХБҮЗ-ын багш

Хураангуй

2015-2016 оны хичээлийн жилд 12-р ангид монгол хэл уран зохиолын сургалтын хөтөлбөр, эх хэл бичгийн шалгалтын бэлтгэлийн дагуу эсээ бичвэрийн хичээл орж эхэлсэн. 12-р ангийн сурагчдын эсээ бичих шалгуур:

- Сэдэв санааны нэгдлийг тодорхой гаргах
- Эсээний бүтцийг баримталж бичих
- Хэл найруулгад дүрслэх ур маяг ашиглах
- Санаагаа баримтаар дэмжин бичих
- Агуулгын хувьд тодорхой нэг асуудал дэвшүүлж, үзэл бодлоо тусгах
- Найруулгын алдаагүй байх
- Үгийн тоонд багтааж санаагаа илэрхийлэх
- Зөв бичих дүрмийн алдаагүй бичих
- Бичвэр гаргацтай, цэвэр байх

Энэ шалгуураар ангийн 32 сурагчид гарааны үнэлгээ хийж үзэхэд бүгд хувилаад олируулсан юм шиг нэг загварын, ямар ч бүтэц, сэтгэлгээний эрэл хайгуул үгүй, эмх замбараагүй, үгийн тоонд хүргэхийн тулд нэг санааг олон давтсан, бичвэрийн аль ч төрөлд хамааруулж боломгүй зүйл бичсэн байлаа. Эсээний бүтэц, хэл найруулга, дэвшүүлсэн санаа, сэдэв утгын нэгдэл, баримт, зөв бичих дүрэм гээд бүхий л шалгуурт дундаж үнэлгээ авсан бичвэр цөөн байсан. Тэр дундаа эсээнд өвөрмөц санаа дэвшүүлж, баримтаар дэмжин бичих чадвар хамгийн доогуур үзүүлэлттэй байсан. Иймээс эсээ бичүүлж сургах хялбар бөгөөд үр дүнтэй аргыг эрэлхийлэх болсон. Үүнд үндэслэн эсээ бичүүлж сургах арга зүйг судлан, 10 цагийн агуулга бүхий 1 нэгж хичээлийг боловсруулж 12 дугаар ангийн 3 бүлэгт туршин хэрэгжүүлсэн.

Уг нэгжийг:

1. Эхний 2 цагт эсээ задлах замаар бүтцийг ойлгох,
2. Дараагийн 4 цагт өвөрмөц санаа бүхий өгөгдөл дэвшүүлэн, мэтгэлцээний аргыг ашиглах замаар асуудал дэвшүүлэн, баримтаар дэмжиж бичих,
3. Дараагийн 2 цагт эсээний эхлэл, толгой өгүүлбэр, цогцолборын дүгнэлт, ерөнхий дүгнэлт, зохиогчийн санааг бичиж эсээг эмхлэх,
4. Сүүлийн 2 цагт бичсэн эсээг үнэлэх

гэсэн дэс дарааллаар хэрэгжүүлсэн.

Бид өөрөө эсээ бичих болон хүүхдээр бичүүлэхдээ эхнээс нь биш хөтөч өгүүлбэрээс эхэлж бичээд дараа нь түүнийг дэмжих баримтыг олох, эцэст нь эхлэл төгсгөл болон бусад хэсгүүдийг бичиж эмхлэх арга зүйг ашигладаг.

Үүний дагуу нэгжээ төлөвлөсөн бөгөөд энэхүү илтгэлд эсээ бичвэрийн хамгийн гол зүйл болох өвөрмөц санаа дэвшүүлэн баримтаар нотолж бичих 3-6-р ээлжит /2/ хичээлийн арга зүйг туршин сайжруулсан үр дүнг танилцуулсан болно. Эсээ бичүүлж сургах энэхүү 10 цагийн ээлжит хичээлээр сурагч анхан шатны ойлголт, арга зүйтэй болохоос бүрэн гүйцэт бичиж сурна гэсэн үг биш. Ийнхүү цааш давтан бичсээр арга зүйгээ бүрэн эзэмшихээр нь бүтцийн хувьд задгай хэлбэрээр бичих аргад сургадаг. 10 цагт төлөвлөсөн нэгж хичээлээс сонгон авч туршсан энэхүү ээлжит хичээлийн арга нь хүүхдийн бүтээлч, эрэл хайгуулч, өвөрмөц сэтгэлгээг өдөөж, баригдмал, хэвшсэн сэтгэлгээнээс давж сэтгэх чадварыг хөгжүүлэх үйлийн эхлэл болсон.

Нэгжийг хэрэгжүүлж, үнэлээд гарааны үнэлгээг нэгжийн үнэлгээтэй харьцуулахад бүтэц- 38%, дэвшүүлсэн асуудал, шинэ санаа- 41%, түүнийг баримтаар дэмжих –32%, хэл найруулга- 11% ахисан үзүүлэлт гарсан. Үүнээс хойш сурагчид мэдлэг, чадвараа бататгаж багшийн зөвлөсний дагуу бие дааж эсээ бичих сонирхолтой болсон нь энэхүү арга үр дүнтэй байсны нэгэн баталгаа юм.

Удиртгал

Бид аливаа асуудалд бодтой бус хийсвэрээр ханддаг, мэдээллийн элдэв муу урсгалд нийгмээрээ ганхдаг оюуны дархлаагүй нийгэмд амьдарч байна. Хэн дуртай нь нэгнээ гүтгэж, өнөөхийнхөө учрыг ойлгохгүй нийтээрээ, нийгмээрээ итгэж цуурдаг, “Салхи хаашаав бие тийшээ” гэгчийн үлгэрээр зовлон жаргалын савлагаан ганхаж яваа энэ нийгмийн хойч үеийг зөв төлөвшүүлэхэд өөрийн хувь нэмрийг оруулахыг хүссэн юм.

Мэдээлэл, харилцаа холбооны үсрэнгүй хөгжилд суурилсан тасралтгүй их мэдээллийн эрин үед хүүхдүүд маань мэдээллийг нягтлалгүй итгэснээс болж олон зүйл дээр алдаж байгааг ажигласан. Худал мэдээлэлд итгэж түүндээ автсанаас буруу зүйл рүү гишгэх, хэрэггүй туршилтуудыг хийх, худал цуу үг тараах гээд хүүхдүүдэд маань мэдээллийн их урсгал сайнаасаа илүү саараар нөлөөлж байна. Урсан өнгөрөх их мэдээллийн дунд өөрийн мөн чанар, хүн чанар, оюун ухаан, эрүүл мэндээ зөв хадгалж, тэсэж үлдэх цаашлаад асуудлыг бодтой, баримттай харж шийдвэрлэж чаддаг, бусдыг даган дуурайх бус өөрийнхөө ертөнцийг өөрөө бүтээдэг, аливааг шинэ, өөр өнцгөөс харж, дүгнэж, шийдвэр гаргадаг, шинжлэх ухааны өргөн мэдлэгтэй, түүнийгээ амьдралд ашиглах дадал хэвшилтэй, мухар сүсэгт автдаггүй, нийгэмдээ зөвөөр нөлөөлж чаддаг, өөртөө итгэлтэй, оюун ухааны дархлаа өндөртэй хүчирхэг иргэнийг бэлдэхэд эх хэл бичгийн хичээл, тэр дундаа эсээгээр дамжуулан хөтлөх арга байгааг олж харсан¹².

Ингээд эсээний олон төрлөөр бичүүлж сургах янз бүрийн аргуудыг боловсруулан туршиж, хэрэгжүүлж байгаагийн нэг нь ““Эсээнд өвөрмөц шинэ санаа бүхий асуудал дэвшүүлж хүүхдийн бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх нь” сэдэвт судалгаат хичээл бөгөөд үүний арга зүй, үр дүнг танилцуулж байна.

Нөгөө талаар боловсролын чанарын шинэчлэлийн нэгэн том үзэл санаа бол хүүхдэд аливаа зүйлийг хийх аргыг зааж өгөх явдал юм. Үүний дагуу эсээнд шинэ, өвөрмөц санаа дэвшүүлж, баримтаар дэмжих аргыг боловсруулан хэрэгжүүлсэн бөгөөд хүүхэд бодит байдал дээр задлан шинжилж, тодорхойлж, маргаж, мэтгэлцэж, үзэл бодлоо бусдад хүлээн зөвшөөрүүлэхийн тулд сэтгэлгээний эрэл хайгуул хийж, өөрөө бүх зүйлийг хүртэж мэдэрсэн нь энэ аргын нэгэн давуу тал юм.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Хичээлийн санаа: Боловсролын чанарын шинэчлэлийн хүрээнд Монгол хэл, уран зохиолын хичээлийн агуулгад “Олон ургальч үзэл бодлыг харьцуулж, асуудал дэвшүүлэн тайлбарлан бичих”¹³ гэсэн өөрчлөлт орсон байлаа. Энэхүү агуулгын дагуу хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэхтэй зэрэгцээд 12-р ангийн сурагчдын эх хэл бичгийн шалгалтын дагуу эсээ бичиж сурах, сургах хэрэгцээ бий болсон.

Судалгаат хичээлийнхээ үндсэн үйл ажиллагаагаар эсээний гол хэсгийг бүртгүүлэх учраас үүнийг мэдэхгүйгээр сайн эсээ бичих аргагүй юм. Ингээд өвөрмөц санаа дэвшүүлэх, түүнийг баримтаар нотлох үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийн тулд энэхүү аргыг боловсруулан хэрэгжүүлсэн.

Үүнээс өмнө бол сэдэв өгч хэдэн минутад бичүүлээд, багш өөрөө улаан балаар эрэн цоохор болтол засаад, дүн тавиад дуусдаг байсан бол цөм хөтөлбөрийн агуулгад эсээ орсноор хүүхэд эхийг хэсэг тус бүрээр нь бүтээгээд, дараа нь нэгтгэн, олон дахин хянаж, засаж сайжруулсаар эцсийн бүтээгдэхүүн гардаг болсон. Энэ нь багш, сурагч хэн хэнийх нь хөгжилд ихээхэн дэмжлэг болсон. Ийнхүү нэг талаас хэрэгцээний дагуу, нөгөө талаас шинэчилсэн хөтөлбөрийн агуулгыг хэрэгжүүлэхтэй уялдуулан эсээний гол хэсгийг өвөрмөц, содон санаагаар илэрхийлэн, баталж бичих арга зүйг боловсруулж, судалгаат хичээлээр туршиж хэрэгжүүлсэн. Энэ арга нь хүүхдийн бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх оновчтой арга байв.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Өмнөх хичээлийн жилд Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сумын Сод – Эрдэм сургууль дээр энэхүү хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийсэн. Эсээний хөтөч өгүүлбэрийг дэмжихүйц өвөрмөц санаа бүхий баримт гаргахад хөтлөх даалгавар боловсруулах, түүгээрээ ажлын хуудас бэлдэх, даалгавар бүрийг гүйцэтгэх санамж, хичээлийн үед баримтлах дэг, хичээлд оролцох оролцоо, өөрийн болон баг хоорондын явцын үнэлгээг зохион байгуулсан санамж хуудсыг бэлдсэн.

Судалгаат хичээл: Өвөрмөц санаа бүхий хөтөч өгүүлбэрийг баримтаар дэмжин бичих арга зүйг 2015-2016 оны хичээлийн жилд Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сумын Сод – Эрдэм ахлах сургуулийн 12а, в, г бүлгүүдэд туршсан бөгөөд судалгаат хичээлд ажиглагч болон зөвлөхөөр Сод – Эрдэм ахлах сургуулийн захирал Зөвлөх багш Д.Сэвжидхорлоо, сургалтын менежер Д.Мөнхбаатар, Т.Наранхүү,

¹² “Эсээ бичих эрдэм” Д.Багтогтох 2016

¹³ “БДБ-ын сургалтын цөм хөтөлбөр” МХБУЗ, БСШУЯ, 2016 он

аймгийн боловсролын газрын мэргэжилтэн Отгонбаяр, тус сургуулийн мэргэжлийн багш нар оролцсон. Ганц удаагийн хичээлээр бус удаа дараалан олон хичээлийг ийм аргаар зохион байгуулсан нь үр дүнгээ өгч сурагчдын бичих чадвар, тэр дундаа өвөрмөц содон санааг эсэндээ дэвшүүлж, баримтаар дэмжих чадвар ахисан. Үүний үр дүнд хүүхдүүд маань эсээ бичихдээ аль болох шинэ соргог зүйлийг эрэлхийлэн асуудал дэвшүүлж, өөр өнцгөөс харсан шинэ санааг гаргах гэсэн оролдлоготой болсон нь сурагчдын бүтээлээс харагдана.

Судалгааны ерөнхий үр дүн Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийгдсэн зарим сайжруулалт:

2015 оны 10 сард 2 удаа, 11 сард 1 удаа заасан судалгаат хичээлд суусан ажиглагч, зөвлөхүүдийн зөвлөгөө, мөн хичээлийн явцад ажиглагдсан алдаа дутагдлын дагуу арга зүй, төлөвлөлтөд зарим нэгэн сайжруулалтыг хийснээ танилцуулав.

1. Сурагчдын баримтаар нотлох ёстой хөтөч өгүүлбэр нь “Аливаа зүйлийг хийхдээ бусдаас дэмжлэг авах ёстой, авах ёсгүй өөрөө хийсэн нь дээр” гэсэн 2 талаас харсан өгөгдөл байсан. Энэ нь хүүхдийг чөлөөтэй сэтгэн бодуулах, хичээлийн үйл явцийг идэвхтэй сонирхолтой өрнүүлэх боломжийг хааж байсан тул “Би бол хулгайч” гэсэн өгөгдөл болж өөрчлөгдөв.
2. Хичээлээ дүгнэх үеэр сурагчийн гаргасан саналын дагуу “Би бол хулгайч” биш “Бид бол хулгайч” болгож өөрчилсөн.
3. Сурагчдаар баримт нотолгоо гаргуулах үйл ажиллагааны алхам боловсронгуй болж сайжирсан. /зүй тогтол/
4. Хичээлийн төгсгөлд суудлаар ялгаж үзэл бодол нь өөрчлөгдсөн эсэхийг тандсан.
5. Баримт хүчтэй байна гэдэг эсээний бусдад нөлөөлөх байдлыг нэмэгдүүлнэ гэсэн үг. Өгөгдлийг нотолсон баримтуудыг няцаах алхам хийж сайжруулсан.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа

Багшийн асуулт үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
Хичээлийн эхлэл хэсэг:	
“Би бол хулгайч” гэсэн өгөгдлийг өгөхөд сурагчид үүнийг хүлээн зөвшөөрсөн болон зөвшөөрөөгүй 2 хэсэгт хуваагдана.	- Ойлголтыг тандах
Хичээлийн өрнөл хэсэг:	
<ul style="list-style-type: none"> - Нэг өдөрт өөрийн хэрэглэдэг биет болон биет бус зүйлсийг жагсаан бичүүлнэ. - Хулгай гэж юуг хэлэх вэ? гэсэн асуулттад хариулах замаар тодорхойлж, түүндээ тулгуурлан жагсаалтаас нотолгоо байж болох зүйлсийг ялган бичих - Гаргасан нотолгоогоо няцаах - Няцааж болохгүй хариултуудаа ялган эсээний түлхүүр өгүүлбэрийг дэмжих баримт болгон ашиглах. 	<ul style="list-style-type: none"> - Өгөгдлийг дэмжсэн баримт гаргахад суурь мэдээлэл болно. - Сурагч хийсвэрээр сэтгэж шинэ санаа гаргаж ирэхэд хөтөлнө. -Эсээний баримт няцаахад бэрх байвал өгүүлэгчийн санаа илүү хүчтэй, итгэл үнэмшилтэй болдог. Няцаах, үгүйсгэхэд хэцүү баримтыг сонгоход дэмжлэг болно.
Хичээлийн төгсгөл хэсэг:	
<ul style="list-style-type: none"> - “Би хулгайч юм байна” гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, эсвэл үл зөвшөөрч хичээлийн эхний байр суурь өөрчлөгдсөн бол суудлаа солино. - Өнөөдрийн хичээлээ өөр өөрийнхөөрөө дүгнэж хэлээрэй 	<ul style="list-style-type: none"> - Эсээ бичихээр судалгаа хийх явцад хүний үзэл бодол, байр суурь анх баримталж байснаас өөрчлөгдөж болдог гэдгийг ойлгуулахад дэмжлэг болно. Аливаа асуудлыг өөр талаас харж, өвөрмөц байдлаар сэтгэж болдог юм байна гэдгийг ойлгосон эсэхийг шалгахад дөхөм болно. Өөрөөр хэлбэл энэхүү арга хэр үр дүнтэй, ойлгомжтой байсныг үнэлэх нэг үнэлгээ болно.

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал:

Эшлэл 1. Хичээлийн эхлэл хэсэг

*Багш: Хүүхдүүдээ хэн нэгэн та нарыг хулгайч гэж хэлбэл чи уурлахгүйгээр хүлээн зөвшөөрөх чадах уу!
Ер нь та нар хулгай хийдэг үү?*

Хариулт: Зөвшөөрөхгүй. Би хулгай хийдэггүй.

Хариулт: Заримдаа хулгай хийдэг байж магадгүй.

Хариулт: Би нэг удаа айлын хаашаанаас хүрзийг нь хэлэхгүй авчихсан. Гэхдээ буцаагаад байсан газар нь хэлэхгүй тавьчихсан. Тэр хулгай мөн үү?

Багш: Би хулгайч биш гэж бодож байгаа нь зүүн талд хулгайч байж магадгүй гэж эргэлзсэн эсвэл хулгайч гэж бодож байгаа нь баруун гар талд сууя.

Хариулт: 2 сурагчаас бусад нь өөрийгөө хулгайч гэж үзээгүй тул зүүн талд суулаа.

Өөрсдийгөө хулгайч биш гэж дийлэнх хувь нь үзэж байгаа нь сэдэл өгөхгүй бол аливаа асуудлыг хийсвэрлэх, хэвшмэл сэтгэлгээнээс давж өөрөөр сэтгэх чадвар муу байгаагийн илэрхийлэл юм. Баруун гар талд суусан 2 сурагчаас яагаад энд суусныг асуухад нэг нь “Айлын хүрз хэлэхгүй авчхаад хэлэхгүй тавьсан”, нөгөө нь “Ерөөсөө өөрөө ч мэдээгүй хулгай хийсэн байж магадгүй. Хулгайч гэж хуруу хумс хөдлөхөөс өөр зүйлийг хэлсэн байж магадгүй” гэж хариулснаас үзэхэд 2 сурагчийн сүүлийнх нь арай өөр зүйл сэтгэн бодох оролдлого хийсэн байна.

Эшлэл 2: Хичээлийн өрнөл хэсэг

Энэ хэсэгт хийх үйл ажиллагаа нь:

1. Нэг өдөрт өөрийн хэрэглэдэг биет болон биет бус зүйлсийг бичүүлэх
2. Хулгай гэж юу болохыг өөрсдийнхөө бодлоор томъёолоод “Бид ийм үйл хийдэг үү?” гэсэн асуултгад хариулах
3. Өөрсдийн гаргасан томъёололд тулгуурлан дээрх жагсаалтаас хулгай байж болох зүйлсийг ялган бичих
4. Дээрх баримтуудыг хулгай байж болох уу гэдгийг нягтлаад энэ бол хулгай биш гэсэн байр сууринаас няцаах

Багш: Нэг өдөрт өөрийн хэрэглэдэг биет болон биет бус зүйлсийг жагсаан бичүүлнэ.

Хариулт: Цай, хоол, талх, дэвтэр ном, үзэг бал, цүнх, ном, ор дэр, ширээ сандал,

Хариулт: Машин, бензин, самбар шохой, хувин, шалны мод, алчуур, /Давхардаагүй нь/

Хариулт: Гар утас, цэнэглэгч, тог, аяга, таваг, халбага, тогоо, мах, гурил, ногоо

Хариулт: Өрөм, сүү, тараг гэх мэтээр хариуллаа.

Багш: - Хулгай гэж юуг хэлэх вэ?

Хариулт: Хулгай гэдэг нь бусдын эд зүйлсийг зөвшөөрөлгүй авах

Хариулт: Бусдын эд зүйлсийг санаатайгаар аваад буцааж өгөхгүй байх

Хариулт: Санаатай ч бай санаандгүй ч бай өөрт нь мэдэгдээгүй авах

Бусад саналууд давхардсан тул эдгээрээс нийтээрээ ярилцаад “Хулгай гэдэг нь санаатай ч бай санаандгүй ч бай бусдын эд зүйлсийг өөрт нь мэдэгдэлгүй аваад буцааж өгөхгүй байхыг хэлнэ” гэсэн томъёолол гаргалаа.

Багш: - Дээрх жагсаалтаас хулгай байж болох зүйлсийг ялган бичээрэй.

Хариулт: Бид эдгээр зүйлсийг ээж аавынхаа шударгаар хөдөлмөрлөж олсон мөнгөөр худалдаж авдаг тул хулгай биш /дийлэнх сурагчид/

Хариулт: Хааяа ангиа угаахдаа үйлчлэгч эгчийн шалны модыг хэлэхгүй авч хэрэглээд буцаагаад тавьчихдаг юм. Энэ хулгай байх.

Хариулт: Миний ээж үнээгээ саагаад бидэнд сүү тараг өгдөг. Тэгэхдээ тугалын сүүг өөрийг нь зөвшөөрөөгүй байхад авсан учраас хулгай болох байх. /Хөдөөний хүүхэд/

Сүүлийн хариултаас улбаалаад сурагчид бодолхийлж эхэлсэн. Ингээд өвөрмөц сонин содон хариултауд гарч эхэлсэн. Тухайлбал:

Хариулт- 1. Манайх хэд хоногийн өмнө хонь гаргасан. Амьтны амь хулгайлсан тул энэ хулгай.

Хариулт – 2. Манай аав гэртээ тамхи татдаг. Эрүүл мэндийн хичээл дээр тамхи татсан хүний дэргэд байгаа хүн дам тамхидалтад өртдөг тул татаж байгаа хүнээсээ илүү хорддог гэж заасан. Үүнээс хойш би аавыг тамхи татахад дургүй болсон боловч аав тоохгүй татдаг. Энэ нь үр хүүхдийнхээ эрүүл мэндийг хулгайлж байгаа хэрэг тул хулгай мөн.

Хариулт – 3. Би ном уншаад, багш нараараа хичээл заалгаад мэдлэг авч байгаа тул хулгай хийж байна гэсэн үг.

Хариулт – 4. Би гар утсанд донтсон гэхэд болно. Байнга утастай нөхөрлөдөг. Энэ нь өөрийнхөө эрүүл мэндээс хулгайлж байгаа хэрэг.

Хариулт – 5. Утсаа сургууль дээр цэнэглэдэг. Сургуулиас тогны мөнгө төлдөг тул энэ хулгай хийсэнд тооцогдоно.

гэх мэтээр ар араасаа олон хариултууд урган гарсан бөгөөд өөрөөр сэтгэн бодох сэдэл л үүсвэл хүүхдүүд сэтгэж чадаж байгааг баталсан.

Багш: Дээрх баримтуудыг хулгай байж болох үү гэдгийг нягтлаад энэ бол хулгай биш гэсэн байр сууринаас няцаагаарай.

Хариулт: Бид багш нараас мэдлэг авахдаа нууцаар авдаггүй тул энэ хулгай биш.

Хариулт: Хүүхдүүдийн өмнөөс төр засаг сургуульд мөнгө өгдөг. Тэр мөнгөнөөс тогны мөнгө төлдөг тул бид утсаа цэнэглэх нь хулгай биш байх.

Бусад баримтуудын няцаах гаргалгаа гаргаагүй бөгөөд нийтээрээ хүлээн зөвшөөрч байсан тул “Би бол хулгайч” гэсэн өгөгдлийг хөтөч өгүүлбэр болгоод дээрх баримтуудаар дэмжин эсээний гол хэсэгт оруулах боллоо.

Эшлэл 3. Хичээлийн төгсгөл хэсэг

Багш: Хичээлийн эхэнд байснаас үзэл бодол нь өөрчлөгдсөн бол баруун зүүн талдаа байраа эзлээрэй.

Хариулт: Нэг сурагчаас бусад нь би бол хулгайч юм байна гэдэг өгөгдлийг хүлээн зөвшөөрч баруун талд суулаа. Харин анхнаасаа зүүн талд сууж байсан 2 сурагчийн нэг нь тэндээ үлдсэн. Учрыг асуухад “Би ганцаараа хулгайч биш бид бүгдээрээ хулгайч гэвэл зөвшөөрнө” гэж хариулснаар өгөгдөл /хөтөч өгүүлбэр/-ийг “Бид бол хулгайч” гэж өөрчиллөө.

Багш: Өнөөдрийн хичээлээ өөр өөрийнхөөрөө дүгнэж хэлээрэй.

Хариулт: Би л лав ийм зүйл ерөөсөө бодож байгаагүй. Хулгайч гэхээр л боддог нэг л зүйлээ бодож байлаа.

Хариулт: Амьдралдаа ингээд хулгайч болчих юм гэж даанч бодсонгүй.

Хариулт: Бид их хавчигдмал сэтгэдэг гэдгээ л мэдлээ.

Хариулт: Аливаа зүйлийг харж шийдэж болох олон хувилбар байдаг юм байна.

Хариулт: Ер нь бол үзэл бодлоо хөдөлшигүй баримтаар нотлох гэдэг хүнийг хүчтэй болгодог юм байна.

Дүгнэлт

Хүүхдийн бүтээлч сэтгэлгээ, асуудал дэвшүүлэн баримтаар дэмжиж бичих чадварыг хөгжүүлэхэд мэтгэлцээний аргыг ашиглан үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь үр дүнтэй байсан бөгөөд энэхүү арга нь эсээний баримтыг нягтлах, судалгааг суурь, үндэстэй хийх алхам болдог. Асуудлыг олон талаас харьцуулж, шинжлэн судалж байж өөрийн дүгнэлтээ гаргахад хөтөлдөг энэхүү арга нь зөвхөн энэ удаагийн хичээлийн судалгаанд биш эсээ бичих чадварыг хөгжүүлэх олон хичээлд үр дүнтэй байсныг дараах зүйлс батална.

- Эсээнд асуудал дэвшүүлэх, тэр дундаа өвөрмөц, шинэ санаа бүхий асуудал дэвшүүлэх аргыг зааж сургахад бидний энэхүү хичээлийн судалгаа хөтөлсөн болно. Толгой ажиллахгүйгээр “жигжүүрийн” үгээр нэр хаах, эргэцүүлэн бодож, жишиж, харьцуулж, шинжлэн судалж байж бичих хоёрын хооронд асар их ялгаатай. Тэгвэл хүүхдүүд зөвхөн судалгаат хичээлийн цаг дээр бодож сэтгээд дуусахгүй, байнгын эрэл хайгуул хийж байхаар хичээлийг зохион байгуулсанд үүний үр дүн оршино.
- Эсээнд зүгээр нэг хэвшсэн ойлголтыг бичихээс илүү бүтээлч сэтгэлгээг шаардсан, шинэ санааг дэвшүүлж, түүнийгээ баримтаар дэмжин бичих нь үнэ цэнтэй байдаг.

Бүтээлч сэтгэлгээний үр хөврөл нь:

- Бүтээлч сэтгэлгээ шугаман бус байдаг. Шугаман бус сэтгэлгээ нь асуудлыг тал бүрээс нь харах, түүнийг шийдэх янз бүрийн арга замыг олоход тусалдаг.
- Бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд асуудал дэвшүүлэх нь чухал үүрэгтэй.
- Аливаа асуудлыг шийдэхийн тулд стандартын бус арга зам хайж эхэлдэг.
- Энэ нь уран сэтгэмжийг өдөөж, бүтээлч сэтгэлгээг өрнүүлэхэд түлхэц болдог¹⁴

Энэ бүтээлч сэтгэлгээний байнгын эрэл хайгуул, судалгаат хичээлийн маань үр дүн бол бидний шавь нарын бичсэн эсээ. /Хавсралт/

- Зөвхөн бичээд зогсохгүй. Бусдын санааг үгүйсгэж, дэмжиж, судалж уншдагт судалгаат хичээлийн маань бас нэгэн үр дүн оршино.
- Нөгөө талаар гэвэл өдөр тутмын энгийн сэтгэлгээнээс хальж сэтгэх хүсэл эрмэлзлэл төрүүлсэн энэхүү судалгаат хичээлийн дараа сурагчид маань эх хэл бичгийн хичээлийн сар бүрийн сорилд эсээний бүтэц, сэдэв агуулгын нэгдэл, дэвшүүлсэн санаа, баримтыг зохих түвшинд илэрхийлдэг болсон нь жинхэнэ үр дүн.

---

¹⁴ “Монгол хэлний эхийн хэв маяг” А.Цог-Очир, Д.Эрдэнэсан, 2015 он

“Өөрийгөө бүтээхүй” эх зохиох аргаар хүүхдийг хөгжүүлэх хичээл,

Д. Дэлгэрмаа, Б.Бүжсинлхам, С.Тэгшдүүрэн, Г.Нямзаяа
Дархан-Уул аймаг, Дархан сум, Од цогцолбор сургууль

Хураангуй

“Өөрийгөө бүтээхүй” эх зохиох аргаар 9 дүгээр ангид “Дүрслэн тайлбарласан эх бичих” сэдвээр судалгаат хичээлүүд заалаа. Хичээлийн агуулга, арга зүйг хэрхэн сайжруулсан талаар өөрсдийн судалгаат хичээлийг танилцуулж байна. Энэхүү судалгаат хичээл нь сурагчдыг эхийн агуулгын бүтцийн дагуу, уран яруу дүрслэлтэй эх зохион найруулах чадвар эзэмшүүлэх зорилготой.

Бид судалгаат хичээлээрээ хүүхдийг эх зохион найруулах аргад сургахын тулд эхийн агуулгын бүтцийн харьцааг зөв гаргуулж, өнгөөр ялган бичүүлж, уран дүр, дүрслэл, хэлц үгийг ашиглан зохион найруулж бичүүлж байна. Сүүлийн 2 жилд 9,10 дугаар ангийн 67 сурагчид нийт 10 цагийн судалгаат хичээлийг зааж туршилаа. Үүний дүнд сурагчдын зохион найруулах чадварт үгийн тоогоо зөв баримжаалах, оюуны зураглал хийх, эхийн бүтцээ зөв гаргах, дүрслэх ур маяг, хэлц үгийг ашиглах, өөрийн бодол санаагаа цэгцтэй зөв илэрхийлэх, үгээ зөв сонгон найруулах зэргээр сурагчдын бичих чадварт ахиц гарч байна.

Сурагчдаа хөгжүүлэх, аргаа бататгах зорилгоор 2015 оны 10-12 дугаар сард 8а, 8е ангийн 59 сурагч, 9а, 9б ангийн 57 сурагч, 2016 онд 8б, 8в ангийн 66, 9а, 11д ангийн 58 сурагч, давхардсан тоогоор 240 сурагчид уг аргаар “Дүрслэн тайлбарласан эх бичих”, “Баримтыг дүрслэлээр илэрхийлэн эх зохион бичих” сэдвээр хичээл заалаа.

Удиртгал

Аливаа үйл явдлыг хүн өөрийн ухаанаар ойлгож ертөнцийг өөрөөрөө хэмждэг. Тэр тусмаа Монгол үндэстэн нь аливаа зүйлийг өөртэйгээ адилтган жишиж, харьцуулан ухаарч ойлгодог онцлогтой.

Тийм учраас эх зохион найруулах хичээлээр сурагчдыг хөгжүүлэх ямар арга зам, боломж байгааг судалж “Өөрийгөө бүтээхүй” хэмээх өөртэйгээ жишин зүйрлэж эх зохион найруулах арга зүйг туршин хичээлийн судалгаа хийлээ. Тухайлбал:Монгол хэлэнд “Уул”-ыг л гэхэд: Уулын толгой, уулын шил, уулын ам, уулын суга, уулын хамар, уулын өвөр, уулын энгэр, уулын хормой.. гэхчлэн нэрлэдэг байна.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар: “Хэл бол танин мэдэхүй, сэтгэхүйн зэвсэг, түүний илэрхийлэл болдог. Ийм учраас хэл бол мөн чанартаа зүйрлэл.” Г.Аветян

Сэдэв сонгосон үндэслэл: Од цогцолбор сургуулийн 12дугаар ангийн сурагчдын ЭЕШ-ын оноог сүүлийн гурван жилээр харьцуулан үзэхэд Дархан-Уул аймагтаа монгол хэлбичгийн хичээлийн оноогоор сүүлийн 2 жил дараалан ухарсан үзүүлэлттэй байгаа нь анхаарал татаж байна. Энэ нь сурагчдын зохион найруулж бичих чадвар сул байгаатай холбоотой юм.

Мөн 2015-2016 оны хичээлийн жилийн эхний үнэлгээгээр 12 дугаар ангийн сурагчид эх зохиохдоо эхийн эхлэл, гол, төгсгөл хэсгийг гаргалгүй орхигдуулж, гол санаагаа бүрхэгдүүлэх, эсвэл хэт нурших, үг илүүдүүлэх, дутуудуулах баримт нотолгоо ашиглаагүй, уран дүрслэлгүй бичих зэрэг алдаа гаргаж байсан. Иймд бид эх зохион найруулах шинэ сонирхолтой аргыг судалж, турших зорилгоор судалгаат хичээлийг төлөвлөлөө.

Хичээлийн санаа: “Өөрийгөө бүтээхүй-Дүрслэл тайлбарласан эх зохиох” сэдэвт хичээлээр эхийн эхлэл, гол төгсгөл хэсгийн харьцааг зөв гаргахын тулд өөрийн биеийн харьцаатай жиших, хэсэг тус бүрийг өнгөөр ялган бичүүлэх, догол мөр гаргах, уншигчдын сонирхлыг татахын тулд урнаар дүрслэл бичих, уран дүрслэлээ монгол үндэсний хувцас, чимэг зүүлтэй адилтган үзэх зэрэг алхмуудаар төлөвлөв.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа:

Хамрах хүрээ: Од цогцолбор сургуулийн 9а анги. Анги удирдсан багш С.Тэгшдүүрэн

Сурагчийн тоо 30, эрэгтэй 15, эмэгтэй 15.

Бид монгол хэлний хичээлээр сурагчдын эх зохион найруулах чадварын гарааны үнэлгээг тогтоохдоо “Би юунд дуртай вэ?”, “Би юунд дургүй вэ?”, “Хүүхдүүд яагаад сул дүн авдаг вэ?”, “Би яагаад сургуульд явдаг вэ?” зэрэг сэдвүүдээс сонгон 120-150 үгтэй эх зохион найруулах даалгавраар үнэллээ.

Үнэлгээнд дүгнэлт хийж үзэхэд эхийн агуулгын бүтцийг сайн гаргаж чадаагүй, үгийн тоонд хүргээгүй дутуу орхисон, уран яруу дүрслэлийг орхигдуулсан зэрэг алдаа ихэнх хувийг эзэлж байлаа.

Судалгаат хичээл: 2015-2016 оны хичээлийн жилд Дархан-Уул аймгийн оны “Шилдэг илтгэл 2016”-д “Эх хэлний хичээлээр сурагчдыг хөгжүүлж, төлөвшүүлэх багшийн аргагүй” сэдвээр илтгэл тавьж хэлэлцүүлээ.

Бид 2 жилийн хугацаанд нийт 25 ангийн 816 сурагчид энэ аргаар хичээл зааж үүнээс 2015-2016 оны хичээлийн жилийн 9а, 9б, 2016-2017 оны хичээлийн жилийн 9б, 9с ангиудад сайжруулсан хөтөлбөрөөр судалгаат хичээлийг 4 удаа зааж мэргэжлийн багш нарын дунд хэлэлцүүлэн, дахин сайжруулж 2016.10.25-ны өдөр багш С.Тэгшдүүрэн 9а ангид “Өөрийгөө бүтээхүй-Дүрслэн тайлбарласан эх зохиох” сэдвээр 80 минутын хичээл төлөвлөн заалаа.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл:

1. Эхийн агуулгын бүтцийн харьцааг таниулах
  - Эхийн агуулгын бүтцийн харьцааг мэдэх
  - Эхлэл, үндсэн, төгсгөл хэсгүүдэд үгийн тоог зохистой хуваарилах
  - Эхлэл, үндсэн, төгсгөл хэсгүүдийг бичихдээ хэрхэн яаж?, юуны тухай? бичихээ төлөвлөх
2. Эхийн агуулгын бүтцийг хүний биеийн харьцаатай адилтгах
  - Төлөвлөсний дагуу зөв бүтэцтэй эхийг өөрийн биеийн харьцаагаар зураглах
  - Зурагласан ажлын хуудсыг өөрийн үзлээр тайлбарлаж харьцуулах /ажлын хуудас хавсаргав./
3. Эхийг уран сайхан болгож бичих, үндэсний хувцас, чимэг зүүлттэй адилтгах
  - Эхлэл хэсгийн уран дүрслэл -малгай
  - Гол хэсгийн уран дүрслэл- дээл, хантааз
  - Төгсгөл хэсгийн уран дүрслэл-гутал гэж төсөөлөн, донж хийц хэлбэр маягийг уран дүрслэхийг эрмэлзэх
  - Өөрийгөө зөв зохистой хувцаслахгүй бол малгай, дээл, гутал томдох, багадах, зохимжгүй харагдах зэрэг алдаа гарч болзошгүйг анхаарах
  - Б.Явуухулан “Вансэмбэрүү” эх дээр жишээ авах

Бидний энэхүү аргын шинэлэг тал нь хүүхдийн нас сэтгэхүйн онцлогт тохируулан хувиргаж, уламжлал шинэчлэл, шинэ технологийг хослуулан хэрэглэж болох давуу талтай нь ажиглагдлаа.

Судалгааны үр дүн

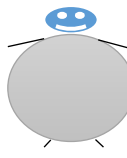
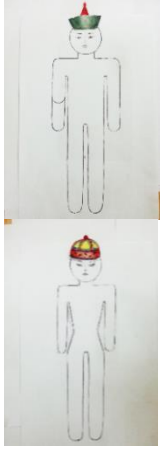

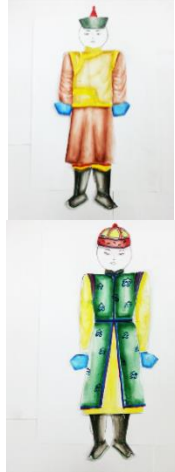
Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт:

2015 оны 11 сард 9а, 9б ангид орсон судалгаат хичээлийн төлөвлөлт, хэрэглэгдэхүүнд 2016 оны 10 сарын 18нд 9а ангид заагдсан сайжруулсан хичээлийн “Өрнөл хэсэг буюу эхийн агуулгын бүтцийн харьцааг тодорхойлох хэсэг”-т дахин сайжруулалт хийгдлээ. Ерөнхийдөө хичээлийн явцад тулгарч байсан хамгийн том бэрхшээл нь цагийн төлөвлөлт байлаа.

- Хичээлийг 80 минутад багтаахын тулд зохион найруулах эхийн үгийн тоог цөөрүүлж, хугацааг багасгасан.
- Ажлын хуудас 2-ын алхмыг цөөрүүлсэн.
- Сурагчдаар мэдлэг бүтээлгэхийн тулд багшийн асуух асуулттуудыг оновчтой болгосон.
- Үгийн тоог төлөвлөх аргыг нэмсэн./Тухайлбал 180 үгтэй эхэд эхлэл хэсэгт 35-40 орчим, гол хэсгийн үгийн тоо 100-110 орчим, төгсгөл хэсэгт 35-40 орчим/

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа:

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа		Тухайн хэсгийн шийдэл гол санаа	
Хичээлийн эхлэл хэсэг: Эх зохиох даалгаврыг хийхэд тохиолдох бэрхшээлүүдийг сурагчдаар гаргуулах.		Үгийн тоонд хүргэж зохиох маш хэцүү Тулгамдсан үед санаа орж ирдэггүй Сэдвийн хүрээнд юу бичихээ мэддэггүй Дүрслэх ур маягийг яаж ашиглахаа мэддэггүй.	
Хичээлийн өрнөл хэсэг: Эх зохиох сонирхолтой аргыг турших Эшлэл 1. Эхийн агуулгын бүтцийн харьцааг таниулах		<ul style="list-style-type: none"> • Эхийн агуулгын бүтцийн харьцааг мэдэх • Үгийн тоог багцаалж гаргах • Эхлэл, үндсэн, төгсгөл хэсгүүдийг бичихдээ хэрхэн? яаж? юуны тухай? бичихээ тооцоолох 	
Эхлэл хэсэг	Зохиогч өгүүлэгчийн зорилгыг тодорхой болгон чиглүүлэх, уншигчийн сонирхлыг татах зорилготой ихэвчлэн суурь мэдээлэл бүхий хэсэг		Хэмжээн хувьд бага, үгийн 15-20
Үндсэн /гол/ хэсэг	Эхийн гол санааг илтгэн үзүүлсэн, агуулга буюу хэрэг явдлыг орон цаг, зорилго шалтгаан шинж байдлаар нь тайлбарлан дэлгэрүүлсэн хэсэг		Хэмжээ дэлгэрэнгүй нийт үгийн 60%
Төгсгөл хэсэг	Эхийн санааг нэгтгэн дүгнэж тодруулсан хэсэг. Өөрөөр хэлбэл эхлэл үндсэн хэсгээс урган гарсан дүгнэлт үр дүн байна.		Хэмжээ нь нийт үгийн 20%
Эшлэл 2. Эхийн агуулгын бүтцийг өөрийн биеийн харьцаатай адилтгах		<ul style="list-style-type: none"> • Төлөвлөсний дагуу зөв бүтэцтэй эхийг өөрийн биеийн харьцаагаар зураглах • Эхийн эхлэл хэсэг хэтэрхий нуршсан, гол санааг гаргаж чадаагүй, төгсгөл хэсгийг гаргаж чадаагүй, зэргийг төсөөлөн бодож оюуны зураглал хийх, дүгнэлт хийх 	
Зөв бүтэцтэй эхийг хүний биеийн харьцаагаар харуулбал	Эхийн гол санаагаа гаргаж чадаагүй бол ...		Эхийн эхлэл, төгсгөл хэсгийг гаргаж чадаагүй бол
			
Эшлэл 3. Уран дүрслэл ашиглан бичихийг монгол үндэсний хувцас, чимэг зүүлттэй адилтгах		<ul style="list-style-type: none"> • Эхлэл хэсгийн уран дүрслэл-малгай • Гол хэсгийн уран дүрслэл- дээл, хантааз • Төгсгөл хэсгийн уран дүрслэл-гутал мэт болох тул аль нэг хэсгийн дүрслэлийг орхигдуулалгүй бичихийг эрмэлзэх • “Өөрийгөө” зөв зохистой хувцаслахгүй бол малгай, дээл, гутал томдох, багадах, зохимжгүй харагдах зэрэг алдаа гарч болзошгүйг сурагчдаар хэлүүлэх • Б.Явуухулан “Вансэмбэрүү”¹⁵ эх дээр жишээ авах 	
Эхлэл хэсэгт уран дүрслэл ашигласан байдаг:	Эхийн эхлэл, гол хэсэгт уран дүрслэл ашигласан байдал:		Эхийн төгсгөл хэсэгт уран дүрслэл ашигласан байдал:
			
Хичээлийн төгсгөл хэсэг: Төлөвлөгөө зураглал гарган эх зохиох		“Наранцэцэг” сэдвээр “Вансэмбэрүү” эхийг дуурайн дүрслэн тайлбарласан эх зохиох	

¹⁵ Ш.Оюунцэцэг, Б.Оюунцэцэг ба бусад (2015), Багшийн ном, Монгол хэл, уран зохиол VIII, (ЕБС-ийн 12 жилийн сургуулийн 8-р анги), 27-р тал

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал:

Хичээлийн үеийн тэмдэглэлийг үзүүлбэл:

Эшлэл 1: Хичээлийн эхлэл хэсэг

Багш: Эх зохион найруулж бичихэд та нарт ямар ямар бэрхшээл тулгардаг вэ?

Хариулт 1: Үгийн тоонд хүргэж зохиох маш хэцүү

Хариулт 2: Тулгамдсан үед санаа орж ирдэггүй

Хариулт 3: Сэдвийн хүрээнд юу бичихээ мэддэггүй

Хариулт 4: Дүрслэх ур маягийг яаж ашиглахаа мэддэггүй.

Эшлэл 2: Хичээлийн өрнөл хэсэг

Багш: Одоо тэгвэл бүгдээрээ эх зохион найруулах нэгэн сонирхолтой аргыг туршицгаая./Хүснэгт харуулав/ Энэхүү хүснэгтэн мэдээг уншиж ойлгосноо ярилцацгаая. /Сурагчид ойлгосноо дараах байдлаар ярилцаж байна./

Хариулт 1: Эхийн агуулгын бүтцийг Эхлэл, гол, төгсгөл хэсэг гэж гурав хуваадаг.

Хариулт 2: Эхлэл хэсэгт ихэвчлэн суурь мэдээлэл бүхий хэсэг байдаг. Гол хэсэгт эхийн гол санааг илтгэн үзүүлсэн агуулга буюу хэрэг явдлын дэлгэрэнгүй байдаг. Төгсгөл хэсэгт эхлэл үндсэн хэсгээс урган гарсан дүгнэлт байна.

Хариулт 3: Эхийн эхлэл гол, төгсгөл хэсгийн үгийн тооны харьцааг тооцоолж болох юм байна.

Хариулт 4: Төгсгөл хэсэг бол дүгнэлт юм шиг байна.

Хариулт 5: Эхлэл хэсэг, гол хэсэг, төгсгөл хэсэг гэж тус тусад нь гарчиг тавьж бичнэ.

Эшлэл 3: Багш ажлын хуудас 1-ийн 1 дүгээр даалгаврыг гүйцээж зурах даалгавар өглөө. Сурагчид чих хурууг нэмж зурлаа. Зарим сурагч хувцас өмсүүлж зурлаа.

Багш: Багш хувцсыг ямар зорилгоор хэрэглэдэг вэ?

Хариулт 1: Дааруулахгүй

Хариулт 2: Хамгаална

Хариулт 3: Гоё харагдуулна.

Хариулт 4: Хувцас нь урлаг болон хөгжиж байна.

Хариулт 5: Загвар өмсөгч мэргэжил бий болсон.

Хариулт 6: Хувцас загварын чиглэлээр олон төрлийн мэргэжил байдаг.

Багш: Хувцас гэдэг үг орсон хэлц үг хэлээрэй.

Хариулт 1: Хувцас бурхан, бие чөтгөр

Хариулт 2: Хувцсаар нь угтаж, ухаанаар нь үдэх

Хариулт: Хувцасны тоо гүйцэх

Багш: Тэгвэл хувцас хүнийг гоо сайхан харагдуулахад чухал үүрэгтэй юм байна. Тэгвэл эхээ уран яруу, утга төгөлдөр болгож, уншигчийн сэтгэлд хүргэхийн тулд яах хэрэгтэй вэ?

Хариулт 1: Шүлэг оруулж бичнэ.

Хариулт 2: Зүйр цэцэн үг ашиглана.

Хариулт 3: Уран дүрслэл оруулна.

Багш: Хүний биед хувцас хэрэгтэйн адил эхэд уран дүрслэл, баримт чухал гэдгийг сурагчдаар дүгнүүлэв.

Дүгнэлт

Энэхүү судалгаат хичээлээс:

- ✓ Бичих чадварт ахиц гарч байгаа
- ✓ Өөртөө итгэх итгэлтэй болж байгаа
- ✓ Уламжлал шинэчлэл, технологийн дүрслэлийг хослуулах
- ✓ Эрэл хайлт хийж, бүтээлчээр сэтгэн шинэ санаа олох зэрэг давуу талууд харагдлаа.

Тухайлбал зарим нэг чадварын ахицыг тоо баримтаар харуулбал: Эхийн агуулгын бүтцийг зааглаж бичих чадвар нь 56.7%, уран дүрслэл ашиглан эх зохиох чадвар 30% ахисан байна.

Хичээлийн сэдэлжүүлэлт нь сонирхолтой бөгөөд ойлгомжтой, дараагийн алхмыг гүйцэтгэх суурь болж өгсөн. Судалгаат хичээл бүрийн дараа бэрхшээл, сул талаа хэлэлцэн сайжруулсны үр дүнд сүүлийн заасан хичээлийг зорилгоо хангасан гэж үзэж байна.

“Өөрийгөө бүтээхүй” эх зохион найруулах аргын хувьд монгол ахуй, монгол хүүхдийн харьцуулан ажиглах сэтгэлгээнд тулгуурласан, сурах үйл ажиллагааг дэмжсэн, богино хугацаанд бичих чадварыг нэмэгдүүлэх сайн арга болсон боловч 40 минутад багтаах боломжгүй, хичээлийн аль нэг хэсэгт хэрэглэж болохгүй зэрэг сул тал ажиглагдлаа. Уг арга нь ээлжит хичээлд ашиглах төдийгүй, цаашдаа сурагчдын эх зохион найруулах тулгуур арга болгон ашиглах боломжтойг судалгаат хичээл харуулж байна. Энэ аргыг зөвхөн монгол хэлний хичээл дээр биш гадаад хэл, нийгмийн ухааны хичээлүүдэд хэрэглэх боломжтой гэж бид дүгнэлээ.

Дүрслэлийн хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан хүүхдийн урлан бүтээх чадварыг хөгжүүлэх нь

М.Хараа, Д.Оюунмаа, Г.Оюунтуяа, Ч.Цагаанхүүхэн
Дорнод аймаг 12-р сургууль

Хураангуй

Шинэчилсэн хөтөлбөрийн хүрээнд сайн хичээл үйл ажиллагааг бүтээлчээр хөтлөн явуулахад багш, сургалтын менежер, захирал, мэргэжилтэн хамтран ажиллаж, харилцан суралцаж, хэлэлцүүлэг судалгаа хийн, дидактик шийдэл гаргах зэргээр чанарын шинэчлэлийн бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлж байгаа билээ.

Судалгаанаас үзэхэд дидактик алхмуудаа сайтар төлөвлөсөн, сурагчдын идэвх оролцоо сайн, чадвар төлөвшүүлэхэд чиглэсэн хичээл илүү үр өгөөжтэй болох нь харагддаг.

Иймд хүүхэд нэг бүрийн хөгжлийг хангахын тулд багш бид шинэчлэлийг өөрсдөөсөө эхлүүлж, багш ажлын байран дээрээ хамтын ажиллагаагаар тасралтгүй хөгжихөд хичээлийн судалгааг чанартай хийвэл багш сурагч хөгжих боломжтой.

“Дүрслэх урлаг” судлагдахууны баг 2015-2016 хичээлийн жилд 4-р ангийн “Баримлын шавраар далайн амьтдыг урлан бүтээх” “сэдэвт судалгаат хичээлийг зааснаар, яагаад сайн хичээл болсон, бусдад хүргэх туршилага юу байв?”, сайн хичээлийг хэрхэн зохион байгуулсан тухай болон түүний үр дүнд багш, сурагчид, эцэг эхэд гарсан өөрчлөлтийг судлан илрүүлсэн болно. Ингээд тухайн хичээлийг хэрхэн зааж туршсан туршилагаа хуваалцъя.

Удиртгал

БСШУЯ болон Японы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Байгууллага \JICA\ хамтран 2006-2013 онд хэрэгжүүлсэн “Сурагчдын суралцахуйг дэмжих арга зүйн хөгжил”, “Багшлахуйн арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэх тогтолцоог бэхжүүлэх” хоёр үе шат бүхий төслийн хүрээнд Монголд “Хичээлийн судалгаа” анх нэвтэрч, үндэсний хэмжээнд түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагаагаар сургууль багш нар, судлаачдын ажилд хурдацтай нэвтэрч байна.¹⁶

Шинэчлэлийн хүрээнд ерөнхий боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийг хүүхэд бүрийн хөгжлийг дэмжих хандлага, үзэл баримтлал болон Монгол улсын боловсролын хууль тогтоомж, боловсролын бодлогын шинэлэг үзэл санааг тусган шинэчлэх хэрэгцээ, шаардлагын үүднээс бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийг шинэчлэн боловсруулсан. Бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийн нэг хэсэг нь “Урлаг” хичээлийн цөм хөтөлбөр юм. Урлаг хичээлийн цөм хөтөлбөр нь дүрслэх урлаг, технологи, хөгжмийн хичээлүүдийг “Урлаг” хэмээн боловсролын тухайн түвшинд сурагчдад хүрээлэн буй орчин, урлагийн бүтээлийг мэдрэх, ойлгох, ухаарах түүнийгээ илэрхийлэх чадварыг эзэмшүүлнэ.¹⁷

Хичээлийн судалгааг судлагдахуун бүрээр багш нарын багшлах ур чадвар, арга зүйгээ системтэйгээр хөгжүүлэхэд чиглэсэн мэргэжлийн багийн хамтын үйл ажиллагаа болохыг багш нар мэдэрч, хүлээн зөвшөөрөн хэрэгжүүлэх болсон энэ цаг үед судалгааны ажлын үр дүнгээ тооцох, ахиц өөрчлөлтөө дүгнэх, арга зүй туршилагаа хуваалцаж тулгамдсан асуудлаа шийдэж түгээн дэлгэрүүлж байгаа нь боловсролын чанарын шинэчлэлд бидний оруулж байгаа хувь нэмэр юм.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар, сэдвийг сонгосон үндэслэл

Багш бидэнд хичээл бүрийн сурах бичиг, багшийн ном, зөвлөмж байгаа хэдий ч зарим хичээлийн тухайн сэдвийг заахад хүндрэл бэрхшээлтэй тулгардагийг нуух юун. Иймд судлагдахууны багаар хичээлийн судалгаа хийхдээ “Хүүхдэд ээлтэй орчинд сурагч бүрийн хөгжлийг дэмжин, эх хэлээрээ зөв сайхан ярьж, бүтээх үйлд суралцах иргэнийг төлөвшүүлнэ” гэсэн сургуулийн зорилготой уялдуулан секцийн багш нараас судлагдахуун бүрээр ямар сэдвүүд заахад бэрхшээл учирч байгааг хичээлийн жилд заах сэдвийн жагсаалтыг судлагдахууны багаар ажиллах төлөвлөгөөнд тусгадаг.

¹⁶ БМДИ Хичээлийн судалгааны илтгэл бичих зөвлөмж-2014

¹⁷ Бага боловсролын дүрслэх урлаг, технологийн сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зөвлөмж -2014

Баримлын шавраар урлах сэдэв нь тухайн ангийн сурах бичгүүдэд судлах цаг нь 2 байдаг хүүхэд бүр баримлын шавраар юм хийх сонирхолтой ч тэр болгон хүүхэд бүр баримлын шавраар тоглохоо болж гар утас, компьютер зэргээр их тоглодог болсон байна. Иймд энэ хичээлээр хүүхдийг өөрийнх нь хийж чаддаг зүйлсээр нь сэдэлжүүлж, бусдаас суралцах боломжийг олгох, бусад хүүхэдтэй хамтын хөдөлмөр хийж болох юм байна гэсэн хичээлийн санаагаа гарган энэхүү сэдвийг сонгосон. Мөн энэхүү сэдэв дээр үндэслэлд гурван ангийн сурагчдаас гарааны үнэлгээ хийсэн болно.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Хичээлийн бэлтгэл-хөтөлбөрийн судалгааг багш нар ээлжит хичээлийг чанартай заах зорилгодоо хүрэхийн тулд хийдэг. Бид зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд дараах чиглэлээр энэхүү хичээлийн судалгаагаа хийлээ.

1. Заах хичээлийг тогтоосон. |2015 оны 03 сарын 19 ны 3-р цаг дээр Д. Оюунмаа багш заана.

2. Хичээлийнхээ хөтөлбөрийг бичсэн. Хөтөлбөрийг хавсралтаар оруулах

- Багш өөрөө нэгж хичээлийг судлан хөтөлбөрийг төсөл хэлбэрээр бичин заахад тухайн ангийн хүүхдийн бодит байдал, нэгж хичээлийн агуулга, боловсруулах заах арга зүйг тусгасан.

3. Хичээлийн хөтөлбөрийн тухай хэлэлцсэн. Заах багш өөрөө бодсон заах төслөө өргөн барьж багаар ярилцан

- Хүүхдүүдээр эзэмшүүлмээр чадвар тодорхой байна уу?
  - Бодсон үйл ажиллагаа нь хүүхдүүдэд тохирох уу?
1. Илүү сайн санаа байна уу? гэж багш нараас асууж
    - a. хөтөлбөрийг засан сайжруулж бичсэн. Мөн сайжруулсан хөтөлбөрийг дахиж ярилцан багш нарын саналыг тусгасан.
  2. Хичээлээ бэлтгэсэн.
    - a. Хүүхдэд сонирхолтой хэрэглэгдэхүүн хийх, тавих асуултгаа бодон хүүхдийн хандлагыг таамаглан, самбар төлөвлөлтийг бодож хийж үзээд
    - b. хичээл өөрийн ангид багш нарт зааж туршсан.
  3. Судалгаат хичээлийг 4 удаа үзүүлсэн. Хичээлд суусан багш нар маань
    - a. -Хүүхдийн хажууд, урдаас царай ба хандлага, заримдаа ширээн дундуур
    - b. явж хүүхдийн байдлыг ажиглах, сандалд суухгүй үйл ажиллагаа, тавих асуулт ая
    - c. холбогдол болж байна уу? гэх зэргээр ажигласан.
  4. Хичээлээ хэлэлцсэн. Заасан багш ба багийн багш нараа
    - Өдгөө хүртэлх явц байдлыг танилцуулах
    - Хичээл заахад ямар байсан бэ?
    - Авмаар зөвлөгөө

Гарсан бүх санааг хүлээн авах шаардлага байхгүй. Заах багш таалагдсан зүйл байвал хүлээн авна.

Багш ба ангийн уур амьсгалаас сурах

Үзсэн багш нараас

- Үзээд сурсан зүйл, авсан санаа
- Ажиглаад анзаарсан зүйл гэх зэргийг хичээлийн судалгааны протоколд тэмдэглэн зөвлөгөө цаашид сайжруулах аргыг хэлж судлагдахууны багийнхан бичиж тэмдэглэн дараагийн хичээлд тусгахаар болсон.

Шинэ арга зүй хандлага:

Энэхүү сэдвийг сонгон ямар чадвар эзэмшүүлэх, хичээлийг ямар аргаар зохион байгуулах, сэдэлжүүлэлт нь юу байх вэ?, хичээлийг ямар алхмуудаар хөтлөн явуулах, түвшинд тохирсон ямар даалгавар хийлгэх, асуултгаа хэрхэн оновчтой тавих, хичээлээ хэрхэн дүгнэх, хүүхдээ яаж үнэлэх, хүүхэд бүрийн оролцоог хэрхэн чиглүүлэх зэрэг энэ бүх асуудал болон хичээлийн судалгааны дагуу хичээлийн элемент бүрийг нарийн төлөвлөн хичээлийн бэлтгэл судалгааг багаараа хийж 2014 оны 03 сарын 19-нд 3в ангийн 30 хүүхдэд хичээлээ зааж туршсан. Энэ хичээлд нийт тус сургуулийн 16 багш сууж, хичээлийн дараа хэлэлцүүлэг хийсэн.

Хичээлийн санаа “Далайн амьтдыг урлан бүтээх” хичээлээр хүүхэд бүрийг урлагийн бүтээлийг мэдэрч хүлээн авч, түүнийгээ илэрхийлэх, бүтээлч эрэл хайгуул хийх эзэмшүүлэхийн тулд багийн гишүүн багш нартай хамтран 5 удаа хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийж, хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг гарын доорх материал ашиглан боловсруулсан.

Хичээлийн сэдэлжүүлэлт нь сурагчдын хичээлд оролцох, идэвх оролцоог өдөөж өгсөн ба хүүхэд баримлыг хүртэх эрхтний тусламжтайгаар барьж, тэмтэрч үзэн юугаар хийсэн болохыг таамаглаж байгаа нь сонирхолтой байсан. Мөн сурагчид баримлын шавраар далайн амьтдыг урлахад өөрийн дуртай амьтнаа урлан бүтээж байгаа нь сурагчдад түвшингийн даалгавар болж байгаа юм. Бүтээлийг байрлуулах орчинг гарын доорх материалаар хийж өгсөн нь сурагчид “гайхалтай” гэж хэлцгээн 1 сурагч нэг амьтан хийх атал бие биетэйгээ уралдан хоёр ч амьтан урлан бүтээж, бусад сурагчдадаа дэмжлэг үзүүлж цаашид илүү ихийг хийх, баяр баясгалантай, сэтгэл ханамжтай байсан.

Судалгаат хичээлийн хүрээ: Хичээлийг 2015 оны 3 сараас эхлэн сургуульд 3,4 -р ангиудад 5 удаа зааж сургуулийнхаа 16 багшийн зөвлөгөө саналыг тусган хөтөлбөрийг сайжруулсан.

- ✚ Сайн хичээл үйл ажиллагааны туршлага солилцох бүсийн зөвлөгөөнд хичээлийг зааж, 25 багшид туршлагаа түгээн дэлгэрүүлсэн.
- ✚ Сайн хичээл үйл ажиллагааны туршлага солилцох Аймгийн зөвлөгөөнд мөн тус хичээлийг зааж, 32 багшид туршлага аргазүйгээ түгээн дэлгэрүүлж Улсын зөвлөгөөнд заах байсан боловч тэр үед хичээлүүдийг сонгож байсан.
- ✚ ӨМӨЗО-ы Амгаланбаатар хотод 36 багшид 1 удаа тус тус зааж багшлах аргазүй ур чадвараа нэмэгдүүлсэн.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл

Алхам 1 Хичээлийн эхлэл хэсэгт ангид нэгэн зочин ирсэн болохыг таамаглуулахад сурагчид хичээлийг сонирхож байгаа хүсэл эрмэлзэл өрнөж байгаа нь ажиглагдсан. \Зочинг хатуу цаасаар бүрж ангид жижиг тэргэн дээр оруулж ирнэ.\ Сурагчидтай ярилцана.

Зочинг сурагчдын өмнө нуугдмал байдлаар харуулж үзүүлэнг сурагчдад харуулна.

Би хэн бэ?

Намайг таагаарай!

Би бол

**Хүний гараар
бүтээгдсэн**

Ховор нанлин зүйл

Б: Хүүхдүүд ээ .Манай ангид нэг зочин ирлээ. Та нар ямар зочин ирсэн гэж бодож байна? Таамаглаарай.

С: Ажиглана. Төсөөлөн бодсоноо таамаглан хэлнэ.

Б: Сурагчдад дөхүүлэн таавар таалгана.Хүүхдүүд санал бодлоо хэлнэ.

Б: Баримлын бүтээлийг авна.Таамагласантай тохирч байна уу? Энэ юу вэ?

С: Хичээлд идэвхжин....., хариулна.

Б: Энэ баримлыг хараад та нар т ямар сэтгэгдэл төрж байна? Юугаар хийсэн гэж бодож байна вэ?

С: Шавраар, шохойгоор цэргийн баримал, орос цэрэг байна.Надад бахархах сэтгэл төрж байна.?

Б: Сурагчдыг сонгон баримлыг бариулж тэмтрүүлж үзнэ.

Б: Манай монголчууд эрт дээр үеэс мод чулуу,хүрэл зэс зэрэг материалаар гурван хэмжээст бодот байдлаар баримал бүтээж ирсэн уламжлалтэй билээ.Түүний нэг болох Орос монголын эв найрамдлыг бэлгэдсэн цэргийн баримал байна. Монгол орныхоо бахархал болсон зүйлийг үеийн үед дурсагдахаар хөшөө дурсгалын баримал бүтээдэг байна. Ярилцана.

С: Аль нь монгол цэрэг, орос цэрэг болохыг ярилцана.

Б: Энэ бол шавраар хийсэн гурван хэмжээст баримал юм.Эргүүлэн харуулна.

/Гурван хэмжээст гэдэг нь бүх талаас нь харагдах бодот байдлаар бүтээж хийсэн зүйл.../

Та нарыг ямар нэгэн баримал бүтээ гэвэл юугаар хийх вэ?

С: Баримлын шавраар:

Хичээлийн сэдвийг сурагчдаар гаргуулсан. /Далайгаар аялцгаая/

Чадварууд өлгөнө.

Далайд ямар ямар амьтад амьдардаг билээ?нэрлээрэй.\Багш нэрлэсэн амьтдыг далайн зураг дээр байрлуулна. ТҮ-ээр амьтдын хөдөлгөөнийг үзүүлнэ.

Баримлын шавраар урлах аргыг 2-р ангид бид үзсэн байгаа. Сэргээн сануулахаар самбарт өлгөлөө.Та нар хийх аргачлалын санаа аваарай.Тухайлбал та нарын үзэх дуртай хүүхэлдэйн киноны немо загас хийхэд их биеийг эхлээд бөөрөнхийлөх

Алхам-1: бөөрөнхийлөх, арга

Алхам-2 цувих /урт нарийн болгох/

Алхам-3: хавтгайлах

Алхам 3: Аюулгүй ажиллагааны дүрэм баримтлан далайн амьтдаас өөрсдийн чадах амьтнаа сонгон баримал хийлгэв. \Амьтны ертөнц аяз сонсгоно\

Хүүхэд нэг бүр энэ тараах материалаас өөрийн чадах амьтнаа сонгон дуурайх буюу өөрсдийн төсөөллөөр хийгээрэй. ТӨМ тараана.

Сурагчдын хийсэн бүтээлийг байрлуулах орчныг багуудад өгнө.

Бүтээл хийх явцад багш сурагчдын үйл ажиллагааг тэмдэглэж үнэлгээ хийн зөвлөн туслав.

Алхам 4: Багуудын бүтээлийн үзэсгэлэнг гаргаж тайлбарлан яриулсан.

Сурагчдыг бүтээлийг нь тойруулан зогсоож баг бүрийн гишүүд бүтээлээ тайлбарласан.

/Ямар ямар амьтад хийсэн бэ? хэдэн амьтан хийв?/ Бүтээлээр үнэлнэ.

Дүгнэлт:

- ▶ Өнөөдрийн хичээлийн хамгийн гайхалтай нь юу байсан бэ?
- ▶ Ямар амьтан хийхэд хамгийн хэцүү байсан вэ?
- ▶ Хичээлийн юу нь таалагдсан вэ?
- ▶ Өнөөдрийн хичээлийн төгсгөлд юуг илүү сайтар сурч авав?

Сурагчдыг аман үнэлгээгээр урамшуулсан. Сайхан бүтээл хийсэн багуудад сурагчдаар алга ташуулан талархал илэрхийлсэн.

Өнөөдөр та нар далайн амьтдыг маш гайхамшигтай урлан бүтээж хийж чадсан байна аа? Та нар сэдэвт зураг зурахаас гадна үйл явдлыг харуулсан сэдэвт баримал барьж болдог юм байна гэдгийг сурагчид ухааран ойлгосон.

Хичээл заах явцын багшийн тэмдэглэлээс: 1-р хичээл

Багшийн хувьд	Сурагчийн хувьд
1. Уран баримлыг таамаглалаар сэдэлжүүлсэн боловч хүүхдүүд гаргаж ирэхгүй цаг авсан. 2. Хичээлийн сэдвийг сурагчдаар гаргуулахаар байсан боловч багш асуултгаа оновчтой сайн тодорхойлж чадаагүй тул шууд сэдвээ гаргасан. 3. Хүүхэд бүрт баримлаа хийхэд дэмжлэг өгч чадаагүй. 4. Хүүхэд бүрийн чадварыг хянахад, багийн гишүүд бүгд хамтарч хийгээд байсан учир бэрхшээл гарч ирсэн.	1. Сэдэлжүүлэлтийн таамаглалыг сурагчид их сонирхож байсан учир шууд тааж чадахгүй байсан. 2. Амьтнаа урлахдаа хэрхэн яаж хийх аргаа олохгүй байсан тул хугацаа их авч байсан. 3. Зарим сурагчид нь маш хурдан бүтээлээ хийж бусдадаа дэмжлэг үзүүлж байсан. 4. Бүтээлээ хараад бахархах сэтгэгдэл төрж байсан.

2-р хичээл

Багшийн хувьд	Сурагчийн хувьд
. “Би хэн бэ?” таамаглалыг дэвшүүлж баримлыг бариулж мэдрүүлсэн тул сурагчид сэдэлжүүлэлтэд сонирхолтой хандсан. . Багш бага зэрэг ярьсан. . Баримлын шавраар хийх аргыг танилцуулсан.	1.Өөрсдийгөө илэрхийлэх чадвар дутмаг, зориг муутай сурагчдын ярих чадвар өмнөх ангийн чадварт хүрэхгүй байсан. 2.Бүтээлийг харьцангуй хийх аргыг ойлгосноор хурдан хийсэн. 3.Сурагчид хос хосоороо хийж байсан.

3-р хичээл 5-р сургуульд

Багшийн хувьд	Сурагчийн хувьд
1. Хичээл төлөвлөсний дагуу эмх цэгцтэй явагдсан. 2. Сурагчид их идэвхтэй байсан учир багш урам зоригтой байсан. 3. Дүгнэлтийг маш сайн гаргасан.	1.Сурагчид уран баримлыг хараад би далайн амьтад хийж чадна гэж өөртөө итгэлтэй хэлж бүтээлээ хурдан хийж дахиад өөр амьтан хийх хүсэл эрмэлзэл дүүрэн 2.Багаар сайн хамтарч ажиллаж байсан. 3. Бүтээлээ хүүхдүүд маш их бахархалтайгаар ярихыг хичээж байсан.

4-р хичээл Хан-Уул цогцолбор сургуульд 3а анги

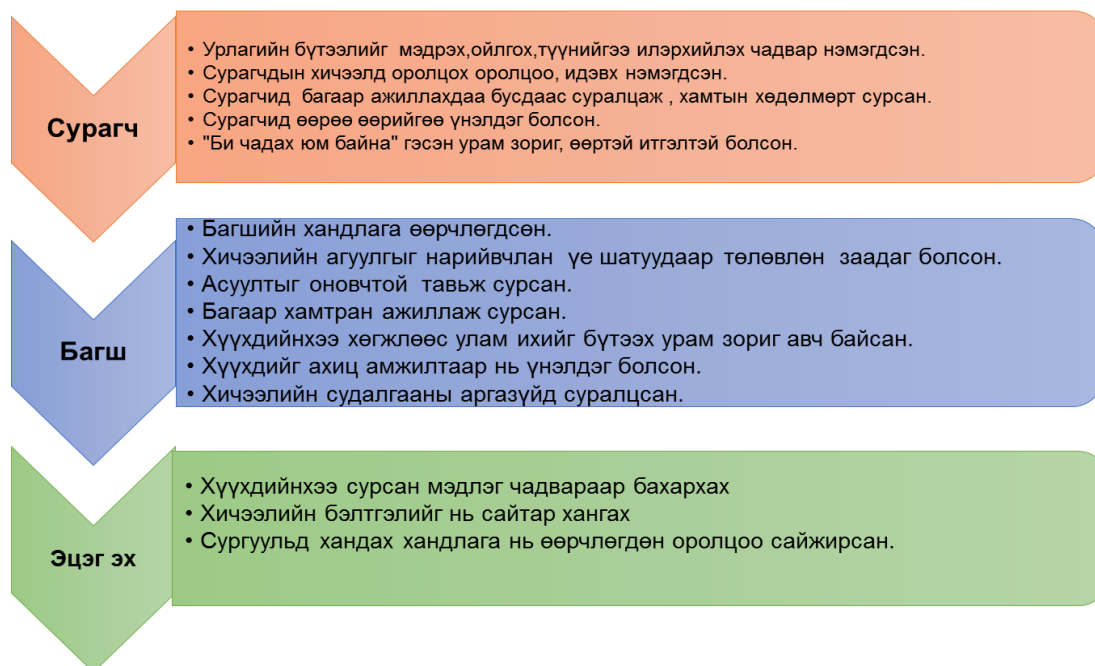
Багшийн хувьд	Сурагчийн хувьд
<ol style="list-style-type: none"> 1. Самбарыг зөв төлөвлөсөн нь оновчтой, багшид их дэмжлэг болж байсан. 2. Хичээл төлөвлөгөөний дагуу сайн болсон. 3. Багш сэтгэл хангалуун байсан. 	<ol style="list-style-type: none"> 1.Хичээлийн сэдэлжүүлэлтийг хараад төрсөн сэтгэгдлээ “гайхалтай” гэж сэтгэл догдлон хэлж байсан. 2. Сонирхолтой амьтнаа хийхэд сэтгэл хангалуун байсан. 3.Баримлын шавраар хийж сурсан анги байсан учир ямар нэгэн зүйлд түүртэхгүй хийж байсан. 4.Бүтээлээ хараад бахархах сэтгэгдэл төрж чөлөөтэй ярьж байсан. 4. Гэрийн даалгаварт юу хийх вэ? гэж урьдчилан асууж байсан.

Судалгааны үр дүн: Хичээлийн үр өгөөжийг хэрхэн нэмэгдүүлэх вэ? түүнийг хэрхэн илрүүлэх вэ? гэдэг асуултгад хичээлийн судалгаа л хариулт өгдөг.Судалгаанаас үзэхэд дидактик алхмуудаа сайтар төлөвлөсөн , сурагчдын идэвх оролцоо сайн чадвар төлөвшүүлэхэд чиглэсэн хичээл илүү үр өгөөжтэй болох нь судалгаанаас харагдлаа.

1. Хүүхдийг өөрийнх нь хийж чаддаг зүйлээр нь сэдэлжүүлэхэд сурагчдын хичээлд оролцох оролцоо анх заасан хичээлээс нэмэгддэг юм байна.
2. Баримлыншавраар урлан бүтээх чадварыг эзэмшихэд сурах арга барилыг сурагчдаар гаргуулахад хүүхэд бусдаас суралцах болон хамтын хөдөлмөрт суралцаж чадаж байна.
3. Гарын доорх материал ашиглан хэрэглэгдэхүүнийг амилуулж өгснөөр сурагчид даалгаврыг хурдан гүйцэтгэх хүсэл эрмэлзэлтэй сурагчдын тоо өмнөх хичээлээс 25% -иар ахиж баримлын шавраар урлан бүтээх чадвар нь сайжирч байсан. Энэ нь багшийн хичээлийг явцыг хүүхэд бүрээр тэмдэглэх хуудаснаас харагдаж байлаа.
4. Түвшинд нь тохирсон хувилбартай сонгох даалгаврыг хүүхэд бүрт өгсөн нь сурагчид өмнөх хичээлд 1 амьтан сонгож хийж байсан бол дараагийн хичээлд өөрийн чадах 2 амьтнаа хийх, бусдад туслах сурагчийн тоо 2-р хичээлийн 3-р алхмаас ахицтай харагдсан.

Сурагчдын баримлын шавраар өөрсдийн сонирхсон амьтнаа сонгон хийх чадвар нь анх гарааны үнэлгээнээс эцсийн төлөвт ямар түвшинд хүртлээ өөрчлөгдсөнийг харуулбал:

Яагаад сайн хичээл болсон бэ?

Дүгнэлт

Бага боловсролын цөм хөтөлбөр хэрэгжсэнээр багш нар хамтын ажиллагааг чухал болгож, багаар ажиллахад суралцаж ,судлагдахуунд суурилсан судалгаат хичээлийг зохион байгуулж байгаа нь багш ажлын байрандаа тасралтгүй хөгжиж, багшлахуйн тулгамдсан асуудлаа шийдэж байна.

1. Хичээлийн судалгааны үр дүнд бид заахад хүндрэлтэй сэдвийг сонгон авч хичээл заагаад багш нарын сайжруулах саналын дагуу судлан ярилцаад дахин бэлтгэж улмаар өөр өөр хувилбараар дахин сайжруулан ажилласнаар сайн хөтөлбөртэй болж чадсан.
2. Баримлын урлагийн агуулгыг судлан хэрэгжүүлэхэд хүүхдийн өөрийнх нь хийж чаддаг зүйлсээр нь сэдэлжүүлэн бусдаас суралцах боломжийг олгосноор хүүхэд өөрийгөө удирдан хийх , бусад хүүхэдтэй хамтын хөдөлмөр хийж сурч байна.
3. Гарын доорх материал ашиглан хэрэглэгдэхүүнийг амилуулж өгснөөр цаашид сурагчид илүү ихийг хийх, чадах мэдэхийг хүсэж баяр баясгалантай, сэтгэл ханамжтай байдгийг судалгаат хичээлийн үр дүнгээс олж харлаа.
4. Судалгааны үр дүнд сурагчдыг сэдэвт зурахаас гадна үйл явдлыг харуулсан сэдэвт баримал барьж болохыг хүүхдүүд ухааран ойлгосон зэрэг бид ийм” Кюзай”-г олж туршин илрүүллээ.

Бусдад хүргэх туршлага - Хэрэглэгдэхүүнийг амилуулан ашиглах арга

Бага ангид “Дүрслэх урлаг технологи” хичээлээр аль болох бодит хэрэглэгдэхүүнтэй хичээлийг зохион байгуулах нь чухал ба сурагчдаар сэдэвт зураг зуруулахаас гадна үйл явдлыг харуулсан баримал урлан бүтээлгэхдээ баримлын шавартай ажиллах арга барилуудыг зааж сургах, сонирхлыг нь татсан ажлуудыг хийлгэн, гарын доорх материалыг ашиглан бүтээл урлах арга барилд сургаж эзэмшүүлэх нь зүйтэй юм.

Гэрийн даалгаврыг хүүхдэд дарамт биш хөгжих боломж болгох нь

М.Энхтуул, А.Оюунгэрэл, Б.Даваадулам, Ч.Эрдэнэбулган
Сэлэнгэ аймаг Сайхан сум Хөтөлийн ЕБС-ийн бага ангийн багш нар.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сурагчдын өдөр тутам гүйцэтгэх ажлын нэг нь гэрийн даалгавар юм. Гэрийн даалгавар нь хичээл дээр олж авсан шинжлэх ухааны мэдлэгийн үргэлжлэл байдаг учраас сурсан мэдсэнээ бие даан батаатгаж улам гүнзгийрүүлэн өөрийн болгож авахад тустай. АНУ-д бага ангийн хүүхдэд өгөх даалгаврын хэмжээ бүх хичээл нийлээд өдөрт 30 минутаас хэтрэхгүй байна гэж заасан байдаг. 5-р ангийн хүүхдэд өгөх гэрийн даалгавар нь 50 минутаас хэтрэхгүй байхаар тооцдог ба харин өдөрт 30 минут чөлөөт уншлага заавал хийдэг юм байна. Иймд бид хүүхэд нь бүх талаараа хөгжих орчин нөхцөл нь бүртсэн өндөр хөгжилтэй орнуудыг дуурайж гэрийн даалгавраас татгалзах нь буруу гэж үзэж байна. Яагаад гэвэл манай хүүхдүүд өдрийн 4-5 цагийн хичээл хийгээд бусад цагийн ихэнхийг гэрийн орчинд өнгөрүүлж байна.

Хамрах хүрээ: 1,2,3,4,5-р ангийн 819 сурагч, 79 багш

Эхний судалгаагаар даалгавар хийсэн нь 60-70%тай байсан. Чанартай гүйцэтгэсэн нь 30-35% байлаа.

Судалж эхлэхэд 1-р ангийн сурагчдад 3 сарын 22 ны байдлаар өгсөн даалгаврын

жишээг харахад ойлгож хийхэд маш хүнд байсан.

Судалгаа 1: Ангиудад нэг өдөрт өгсөн даалгаврыг судалж үзэхэд

Эцэг эхээс авсан асуултгаас үндэслэн гэрийн даалгаврын тохирцыг 1-5-р ангийн сурагчдаас авч тухайн даалгаврыг хийж гүйцэтгэх хугацааг тодорхойллоо.

№	Ордог хичээл	1-р анги	2-р анги	3-р анги	4-р анги	5-р анги
		Судалгаанд хамрагдсан сурагчид				
		187	168	173	126	165
1	Монгол хэл	Үе чээжлэх, унших, үе үсгийг 5,5 мөр бичих	Сургалтын материалын Дасгал 12,13,14, хуудас 45, мэргэжлээс юу ханхалдаг вэ? Шүлгийг чээжлэх	Дасгал ажил 31,32,33	Харандаа гэж хэлд орсон нь сэдвийг уншаад хуулж бичих ба асуултгад хариулах	Сурах бичиг хуудас 70-73
2	Математик	Цифрийг 10 мөр бичих	Сургалтын материал № 20,21,22,	Дасгал ажил 28-31	Сурах бичгийн хуудас 57 № 303-310, хуудас 58 №311-318	Сургалтын материал № 1-15
3	Хүн орчин	Хуудас 29-ыг эцэг эхтэйгээ хамтран хийх	Уншаад үйл явдлыг зурах	Уншаад асуултгад хариул		
4	Зураг урлал	үндсэн дүрсээр наамал хийх	Бүтээлээ гүйцээж, чимэглэх	Байгалийн тухай зураад 4 мөрт бич	4-н уран бүтээлчийн талаар уншиж чээжлэх	Уран бүтээлчдийн зургийг уншиж, зурах
5	Хүн байгаль				Гэрэл сүүдрийн тухай уншиж асуултгад хариулах ба цэнхрээр бичсэн тодорхойлолтуудыг уншиж чээжлэх	тодорхойлолтыг чээжлэх
6	Хүн нийгэм				Уншаад асуултгад хариулах	Уншаад асуултгад хариулж бичих

7	Иргэний боловсрол	Сэдвийг уншуулаад ойлгосноо зурах	Уншаад ойлгосноо ярьж асуултгад хариулах	Уншаад ойлгосноо бичээд ,8мөрт шүлэг зохио		
---	-------------------	-----------------------------------	--	--	--	--

1-5-р ангиудад нэг өдөр өгөгдсөн даалгаврыг сурагчид хэдий хэр хугацаа зарцуулан гүйцэтгэж байгааг түүврийн аргаар шалгаж үзлээ. Анги бүрээс түвшин түвшингийн нэг, нэг хүүхдийг сонгон авсан

1-р анги			2-р анги		3-р анги	
үнэлгээ	хүүхдийн тоо	нэг хүүхдийн гүйцэтгэсэн хугацаа	Хүүхдийн тоо	нэг хүүхдийн гүйцэтгэсэн хугацаа	Хүүхдийн тоо	нэг хүүхдийн гүйцэтгэсэн хугацаа
маш сайн	5	1 цаг 50 мин	5	2цаг 40 минутад бусад даалгавраа хийсэн боловч шүлгээ чээжилж амжаагүй	5	1цаг 25 мин
хангалттай	5	2 цаг 20 мин	5	3цаг18 минут хийсэн ба шүлгээ чээжилж амжаагүй	5	2цаг 19 мин
анхаарах шаардлагатай	5	4цаг 15 мин	5	4 цаг гаруй болсон боловч хийж амжаагүй	5	3цаг 50 мин

4-р анги			5-р анги	
үнэлгээ	хүүхдийн тоо	нэг хүүхдийн гүйцэтгэсэн хугацаа	Хүүхдийн тоо	нэг хүүхдийн гүйцэтгэсэн хугацаа
Маш сайн	4	2 цаг	5	2цаг 15 мин
Хангалттай	4	3цаг	5	3 цаг
Дундаж	4	4 цаг 20 мин	5	4 цаг гаруй

Эндээс харахад даалгавар гүйцэтгэх хугацаа их, даалгаврыг боловсруулж өгөөгүй, нэг түвшний даалгаврыг бүх сурагчид хийж чадах боломжгүй учраас хангалттай буюу дундаж түвшний сурагч залхсан, зарим зүйлийг даалгаврыг хийж амжаагүй байдал ажиглагдсан.

Хүүхэд 4-5 цагийн хичээл хийгээд дахиад 2-4 цаг сууж даалгавар хийнэ гэдэг нь хүүхдийн эрхийг зөрчиж байгаа юм.

Иймээс бид сонголттой, хүүхдийн түвшинд тохирсон, олон хувилбартай даалгаврыг боловсруулан туршиж үзээд хэрэгжүүлж байна Энд жишээ болгож нэгэн даалгаврыг сонголтыг авлаа.

Судалгаат хичээл 4г ангид багш Ч.Эрдэнэбулган Хичээлийн сэдэв: Куб, параллелепипед түүний гадаргуугийн талбай

Мэдлэг эзэмшилтийн түвшин	Даалгаврын тоо
Бүтцийн өмнөх энгийн	1
Нийлмэл	4
Учир шалтгаант хийсвэр	10
нийт	7
	1
	23

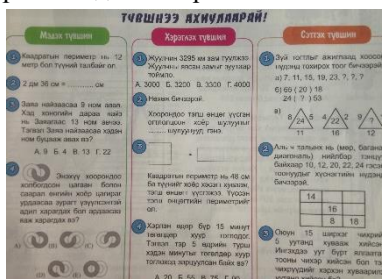
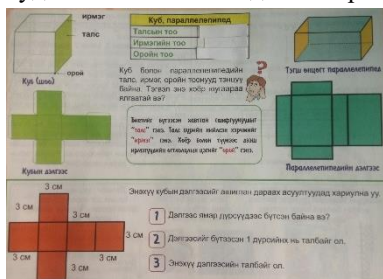
Өмнөх хичээлийн гэрийн даалгаврын биелэлтийг шалгасан байдал: Даалгаврыг хос хосоор шалгасан боловч судалгааны багийнхан дэвтрийг авч судалгаа хийж нэгтгэн дүгнэлээ.

Тухайн даалгаврын бүтцийг харахад

Сурагчидтай даалгаврын талаар ярилцахад:

Бусад хичээлийн даалгавраа хийгээд амжаагүй, даалгавар их байсан, зарим бодлогыг ойлгоогүй, бүжгийн дугуйлантай байсан гэх мэт тайлбаруудыг өгсөн.

Судалгаат хичээлийн даалгавар сонгох түвшний даалгавар

Туршилт, судалгааны үр дүн: Энэхүү туршилт судалгаагаар багш нар гэрийн даалгаврыг сурагчдын түвшинд тохируулж боловсруулж өгснөөр сурагчдыг хөгжүүлэх боломж байгааг олж харсан. Сурагчдыг бид хангалттай, дэмжлэг хэрэгтэй сайн, онц гэх мэтээр дүгнэдэг хэрнээ түвшинд нь тохирох даалгавар боловсруулж өгдөггүй, тэдний чадварт тохирсон даалгаврыг боловсруулалгүй сурагчдынхаа саналыг сонсохгүйгээр, хэдий хугацаанд хийж гүйцэтгэхийг тооцож бодолгүй өгдөг нь сурагчдад хичээлээ бататган бие дааж сурах боломж биш харин ч дарамт болж байна гэдгийг бид олж хараад үүнийг өөрчлөхийн тулд судалж, туршин үзэж хэрэгжүүлж байна. Гэрийн даалгаврыг “Өөрийгөө хөгжүүлэх цаг”-гэж өөрчлөн нэрлэж хийж гүйцэтгэх ажлуудыг тодорхой болгож, даалгаврыг сонголтгоор өгч доорх үр дүнд хүрч байна. Бидний залхуу сурагч гэж нэрлэдэг даалгавар огт хийдэггүй сурагч доод тал нь 1-2 хичээлийн даалгаврыг сонгон авч байгаа нь ололттой байлаа.

- Хүүхдүүд даалгаврыг богино хугацаанд чанартай хийдэг болсон.
- Бие даах чадвар, өөртөө итгэх итгэл нэмэгдсэн.
- Би чадна гэсэн өөртөө итгэлтэй болсон.
- Даалгавраа багшид шалгуулах гэж биш өөрөө ухамсраараа хийдэг болсон
- Даалгаврын биелэлт чанартай болсон
- Сурагчид хичээлдээ ирэхдээ айдастай ирэхээ больсон
- Гэрийн даалгавраас болж ангид үүсэх сөрөг хандлага байхгүй болсон.
- Сурагчдын хичээлийн идэвх сайжирсан
- Багш өөрийн арга барилаа өөрчлөн сурагчдад болон өөртөө дарамт болохооргүйгээр төлөвлөн боловсруулдаг болсон.
- Гэрийн даалгавраас болж гэр бүлд үүсдэг зөрчил маргалдаан үгүй болж чөлөөт цагийг хүүхэдтэйгээ тоглох болон зөв боловсон өнгөрөөхөд зарцуулдаг болсон.
- Хүүхдийн тоглох, амрах, хөгжих цаг нэмэгдсэн.
- Маргаашийн хичээлдээ бэлтгэх, эрэл хайгуул хийж сурсан.

Өөрийгөө хөгжүүлэх цагийн даалгаврыг боловсруулж сонголтгоор өгч ажиллуулж үзэхэд: Туршилт 1-4д ангийн 34 сурагч

Даалгаврын хэлбэр	Сонгосон байдал	биелэлт
Мэдлэг бататгах түвшин	12	хийсэн 12 маш сайн 11 хангалттай 1
Хэрэглэх түвшин	14	хийсэн 14 маш сайн 10 хангалттай 4
Сэтгэх түвшин	8	хийсэн 8 Маш сайн 8
Нэмэлт материал (бодлого)	16	Маш сайн 9 хангалттай 5 оролдсон 2

Тухайн өдрийн хичээлийн хувааарийн дагуу орсон хичээлээс даалгавар сонгуулахад

Туршилт 2

	Бичих	Бодох	Зурах	Нөхөх	Асуултгад хариулах	Бүтээлч
Монгол хэл	12					
Математик		15				
ДУТ			34			34
Хүн нийгэм				21		
Иргэний боловсрол					2	

Дүгнэлт

Хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэхэд сурагчид сонирхдог зүйлээрээ хичээллэж бусад чадваруудаа хөгжүүлэх, тоглох, наадах, найз нөхөдтэйгөө нийгэмших, хүүхэд гэдгээ мэдрэх боломжоор хангахын тулд гэрийн даалгаврын хугацааг тогтоож хүүхдийнхээ түвшинд тохируулан сонголттой даалгаврыг өгч тэдэнд даалгаврыг дарамт биш баяр баясалтайгаар гүйцэтгэхэд багшийн боловсруулсан даалгавар оновчтой байгаа нь сурагчдын хичээлийн идэвх өөртөө итгэх байдал дээшилснээр илэрч байна

Хүүхдийн сэтгэгдэл: 4д ангийн сурагч А.Буянтогтох Математик, Монгол хэл, Хүн нийгэм, Дүрслэх урлаг технологи, Хүн байгаль гэсэн 5 цагийн хичээл орсон. Өмнө нь энэ хичээлүүд дээр бүгдэд нь даалгавар аваад би заримыг нь хийж амждаггүй байсан бас ойлгочихсон юмаа дахин дахин хийх дургүй байсан. Харин даалгавраа сонгож хийдэг болсон нь манай ангийнханд их таалагдаж байгаа. Өнөөдөр энэ хичээлүүдээс би Дүрслэх урлаг технологи Хүн байгаль Монгол хэлний хичээлийн даалгаврыг сонгож авсан. Яагаад гэвэл математикийн хичээл дээр “Өгөгдөлтэй ажиллах” гэсэн сэдэв үзсэн. Энэ сэдэв маш ойлгомжтой байсан, би сайн ойлгосон учраас даалгавар сонгоогүй. Монгол хэлний хичээл дээр багш маань намайг бичгийн хэвээ сайжруулаарай гэсэн учраас би нэг жижиг эх хуулан бичихээр сонгосон. Харин би дүрслэх урлаг технологийн хичээл дээр 4 уран бүтээлчийн тухай уншаад сайн тогтоож амжаагүй учир даалгавар авсан. Хүн байгаль хичээл дээр сүүдрийн тухай туршилт хийх сонирхол төрөөд сонгож авсан. Даалгавар сонгож хийх нь таалагдаж байгаа. Гэхдээ би цаг гарвал нэг бодлого бодно оо.

Энэ сурагчийн ярианаас дүгнэхэд сурагчид өөрийгөө хөгжүүлэх бие даалтын цагийн ажлаа өөрийн чадвартаа тохируулан сонгож хийж байгаа нь сурагчийн сурах идэвхийг нэмэгдүүлсэн байна.

Дэвшүүлж буй санаа: Аливаа зүйлийн жорыг тааруулахгүй бол хор болдогтой адил гэрийн даалгаврыг ихээр хэтрүүлэн өгөх нь сурагчийг хөгжүүлэх биш харин ч дарамт болж байгааг анхаарч сурагчдын мэдлэгийг бататгах бие дааж ажиллаж сурахад нөлөөлөх гэрийн даалгаврыг тохируулж өгөх сонгож хийх боломжийг сурагчдад олгох, Даалгавраа боловсруулахдаа тухайн өдрийн ачааллыг тооцож өгөх

Урмын үгийн хэрэглээг судалж туршсан байдал

Б.Буянхишиг, Л.Галтмаа, Т.Эрдэнэцэцэг, О.Янжмаа, Э.Сэрсэндэмид
Дархан-Уул аймаг Жигүүр цогцолбор

Уламжлал ба өнөөгийн байдал

Багш сурагчийн харилцаанд халуун дулаан эв дүй, уур амьсгал байж гэмээ нь сая сурган хүмүүжүүлэх үйл явц амжилттай болох нь гарцаагүй билээ. Манай монголчууд “Хайр нь дотроо хал нь гаднаа”, Магтах үгийн далд нь зэмлэх үгийн ил нь сайхан зэрэг зүйр үгсийг хүүхдийнхээ хүмүүжилд ихээр хэрэглэж ирсэн. Иймдээ ч бид хүүхдэдээ сайхан үгийг хэлж магтан сайшаах нь цөөхөн байдаг. Гэтэл үнэн хэрэгтээ аав ээжийнхээ хайрыг байнга мэдэрч, тэднээсээ өөрийн сайн зан чанаруудынхаа талаар сонсож өссөн хүүхэд өөрийнхөө тухай өөдрөг сэтгэгдэлтэй болдог тул амьдралд тохиолдох аливаа бэрхшээлүүдийг даван туулах чадвар сайтай, бусдыг бодвол өмнөө илүү өндөр зорилго тавин, түүндээ хүрэхийн төлөө тэмцэж сурдаг. Иймээс хүүхдийг гэр бүлийн орчинд нь дэмжиж сайшааж байх нь маш чухал. Эрт дээр үеэс монголчууд урмын үгийг хэрэглэж, үр хүүхдээ хүмүүжүүлсээр ирсэн нь: “Урмыг нь хугалахаар, Ууцыг нь хугал”, “Сайн үг сарын хүнс, муу үг өдрийн тээр”, “Бурмаар шагнахаар, Урмаар шагна”, Амны билгээс, ашдын билиг гэсэн үгнүүдээс тодорхой харагдаж байна. Сэтгэл судлаач О.Мягмар “Сэтгэл судлал” номдоо суралцагчдад “Чадна, чадахгүй” гэсэн хоёр үзэл байдаг тухай бичжээ. “Чадахгүй гэсэн үзлийн үүднээс ханддаг хүүхдүүд өөрийгөө аливааг хийх чадвар муутай, шалгалт шүүлэг, уралдаан тэмцээнд тэнцэхгүй гэж үздэг, гуниглах, түгших зэрэг сэтгэлийн сөрөг хөдөлгөөнтэй явдаг, сурлагын амжилт буурах хандлагатай байдаг. Иймээс сурагчдын идэвх оролцоог өөр хооронд нь харьцуулан ялгаварлахгүйгээр хүртээмжтэйгээр урмын үг хэлэх нь чадваргүйг чадваржуулж, чадвартайг нь улам асаадаг болох нь ажиглагдсан юм”¹⁸ гэжээ. Мөн хүн өөрийн эерэг үнэлэмжээрээ амьдардаг бөгөөд түүнийгээ бусад хүний өгч буй таатай мэдрэмж, хайр халамж, эерэг үгс зэргээс олж авдаг. Эерэг үнэлэмж гэдэг нь өөрийнхөө талаар таатай сэтгэгдэлтэй байх, өөрийгөө сайхнаар мэдрэх мэдрэмж юм. Бид бага байхаасаа эхлээд л бусад хүмүүсээс халамж, хүндлэл, үнэлэлтийг мэдэрдэг. Бусдаас авсан эерэг үнэлэлтүүдээр дамжуулан өөрийгөө эергээр үнэлж, өөрийгөө хүндэтгэдэг. Өөрийнхөө талаарх эерэг дүгнэлтүүдэд төвлөрөх тусам сөрөг зүйлсийг өөрийсөө холдуулж мартаж эхэлдэг. Тиймээс л бид эерэг зүйлст тэгтлээ татагддаг юм. Сэтгэл судлаач Маслоу-н “Хэрэгцээний шатлал”-н онолд бусдаар хүндлүүлэх, хайрлуулах хэрэгцээ багтдаг. Энэ хэрэгцээ нь бусдад чухал хүн байх, анхаарал халамж авах, өөрийн үнэ цэнээ мэдрэх зэргээр хангагддаг. Мэдээж хэрэгцээ нь хангагдсан учир хүн аз жаргалтай болдог. Тиймээс л бид бусдыг магтах хэрэгтэй, хүүхдийг урамшуулах хэрэгтэй хэмээн зөвлөдөг

Үгэн үнэлгээгээр үнэлж буй багш нарын туршлагаас: “Хувь хүний буюу тухайн сурагчид гарч байгаа ахиц амжилтыг ганц өгүүлбэрээр ч гэсэн шавьдаа хандан итгэл урам өгөх зоригжуулах “Чадна” гэдэгт багш итгүүлсээр бяцхан шавь нар маань урам орж хичээн хүмүүжил төлөвшил болон хичээл сурлагад нь илүү их ахиц өөрчлөлт орж амжилт гаргаж байна” гэжээ. Улаанбаатар хотын 93-р сургуулийн багш Д.Одгэрэл өгүүлжээ¹⁹.

Үгэн үнэлгээ бол маш зөв. Хүүхдэд урам зориг өгдөг. Жишээ нь: Хүүхэд нэг алдангуут нь алдчихлаа гээд муу дүн тавьдаг. Түүний оронд чи үүнийг л чадчихвал бүгдийг чадаж байна гэхээр хүүхдүүд улам хичээдэг. Би ер нь чадах юм байна гэдэг итгэл төрж, улам хичээлдээ дуртай болж байна. Бага ангийн хүүхдүүдийг бүр балчраас нь чи онц, чи муу гэж ялгах нь хожмын хөгжилд тун хортой.” гэж Хан-Уул дүүрэг 26-р сургуулийн багш А.Эрдэнэтуяа хэлжээ.

Хүүхдийг зорилготой болгохын тулд маш бага юман дээр урамшуулж, чаддаг юмыг нь дөвийлгөж өгөх ёстой. Багаас нь чи ийм юм чаддаг юм байна, энэ чинь чамд их түшиг болно шүү гэж урамшуулж чадвал хүүхэд цаашаа аяндаа төлөвшөөд явдаг. Тэгэхээр хүүхдийн чадварыг жижиг гэлтгүй үнэлж урамшуулж байх хэрэгтэй гэж 17-р сургуулийн математикийн багш Н.Даваасүрэн хэлжээ.

¹⁸О.Мягмар “Багш нар хүүхэдтэй эерэг аргаар харилцахарга зүй” УБ 2012 он

¹⁹Бага боловсролын цөм хөтөлбөр УБ 2012

Урмын үгийн түүвэр - А.Ихэвчлэн хэрэглэдэг урмынүгс

Маш сайн байна, Болж байна. Дөхөж байна, Зөв байна, Итгэж байна, Амжилт гаргаарай, Урагшаа, Чи чадна, Оролд бод бүтээ, Чи шүү, Мундаг байлаа, Гайхалтай, Ялалт авчирлаа, Гоё болжээ, Үнэхээр гоё болжээ, Үнэхээр чадварлаг, Уран гартан, Ирээдүйн яруу найрагч, Чи маш сайн эрэлчин, Ажилсаг хүү, охин шүү, Хөөрхөнүүдээ чадлаа, Содон байлаа, Гайхалтай байна, Цагаа баримталсанд баярлалаа, Хамтарч ажиллаж чаджээ, Эвсэг байлаа, Хичээгээрэй

Б.Хэрэглэж болох үгс: Сонсоход таатай байна, Найздаа дэм өгөөрэй, Итгэлтэй байсанд баярлалаа, Мэлхий нь тунгалаг, Магнай нь баясгалантай байг, Од болон гялалзаарай, Чиний хариулт таалагдлаа, Содон байсан шүү, Чамаар бахархлаа, Санаачилга гаргасанд баярлалаа, Чи чаддаг юм байна, Энэ чинь чамд маш их түшиг болно, Туулай шиг харайж чадлаа, Нууц чадвараа таниулсанд баярлалаа, Чи ирээдүйн удирдагч, Өөрийгөө нээж чадлаа

Зүйр цэцэн үгээр урамшуулах

Айлаас эрэхээр авдраа уудал

Нэг нь нийтийн төлөө нийт нь нэгийн төлөө

Эвт шаазгай буга барина

Оролдлого сайт оройд гарна.

Эрдэмт хүн даруу их мөрөн дөлгөөн

Аавын хүү алдраараа гайхагдана.

Ээжийн хүү эрдмээрээ гайхагдана,

Бэлтгэл сайн бол Ажил сайн

Дэм дэмэндээ Дээс эрчиндээ

Дуугарвал дуу нэг

Дугтарвал хүч нэг

Оролдвол нэгийг сурдаг

Уралдвал нэг нь түрүүлдэг

Төрсөн ухаанаас Сурсан ухаан илүү

Усан далай булгаас эхтэй

Ухаан далай номоос ихтэй²⁰

Багш эцэг эхчүүдийг монгол ардын сурган хүмүүжүүлэх үгсээр хүүхдэд урам хайрлаж байхыг зөвлөснөөр сурагчид зүйр цэцэн үгийн утгыг ойлгодог болох үгийн баялгаа нэмэгдүүлэхэд ач тустай байдаг. Урам зориг нь хүүхдийн итгэл найдварыг улам өөд нь залдаг юм. Зоригжуулж, хүсэл эрмэлзэл төрүүлснээр хүссэн зүйлээ хийх урам зориг орсон хүүхэд үнэн сэтгэлээсээ хийдэг юм. Үүнээс харахад сурагчдаа амжилтад хүргэхийн нууц нь тэдний чадварлаг талыг дэмжиж урам хайрлаж байх явдал юм байна.

Дүгнэлт: Судалгаанаас харахад багш нар хэвшил болсон стандарт үнэлгээгээр үнэлдэг нь илүүтэй харагдаж байна. Мөн бусад дохионы,шооны,цагаан самбар хэрэглэх аргуудыг 40% нь хэрэглэдэг гэжээ. Аман үнэлгээг судалгаанд хамрагдагсдын 25% нь хэрэглэдэг нь хангалтгүй байна. Багш нарын 49% нь өөрийгөө сайн урамшуулагч багш гэж дүгнэжээ. Судалгаанаас харахад багш нарын 45% нь стандарт үнэлгээ буюу дүнгээр урамшуулдаг байна. Харин 32.5% нь урмын үг хэрэглэдэг байна.

Урмын үг хэрэглэх нь ямар ач холбогдолтой гэж бодож байна вэ?

“Урмын үгийн аян”: Сургууль дээрээ бага ангийн багш нар болон эцэг эхтэй хамтарч “Урмын үгийн аян”г зохион байгууллаа.

Энэ аяны хүрээнд дараах ажлуудыг зохион байгуулж,хичээлийн судалгааны явцад туршлаа.

1.Сургуулийн багш нар болон эцэг эхчүүдийн хэрэглэдэг урмын үгийн цуглуулга хийх

2. Эцэг эхчүүдэд, хүүхэдтэйгээ тоглонгоо урмын үгийг олон хувилбараар хэрэглэх талаар зөвлөгөө өгөх

²⁰Д.Тамир “Хэлц үг, зүйр цэцэн үг” УБ 2011 он

3. Өвөрмөц хэлцийн тайлбар толиос урамшуулалд хэрэглэх боломжтой үгийн түүвэр хийх

4.4а,4в,3в,2в,1в ангиудын багш нарт цуглуулсан урмын үгээ тарааж өгөөд хичээл дээр түлхүү хэрэглэхийг санал болгосны дагуу багш нар тухайн урмын үгүүдийг хэрхэн хэрэглэж байх талаар заавар өгч ажиллав.

Хичээлийн судалгаа хийх явцдаа:

- Сурагчдын даалгавар хийсэн дэвтэрт урмын үг бичих
- Сурагчдад урмын үгийг олон хувилбараар хэлэх
- Сурагчдадаа урмын захидал бичих зэргээр урамшуулан ахиц, амжилтыг нь ажиглан тэмдэглэл хөтөлж ажиллалаа.

Фокус бүлгийн ярилцлага: “Фокус бүлгийн ярилцлага”-ыг 9 эцэг эхийн дунд явууллаа.

Ярилцлагын зорилго: Сурагчдын дэвтэрт бичсэн урмын үг, тэдэнд хандан бичсэн урмын захидал, сайшаан магтаж хэлсэн урмын үг сурагчдад хэрхэн нөлөөлж, ямар үр дүнд хүрснийг тодруулах

Ярилцлагыг дараах 3 асуулттын дагуу судлаач хөтлөн явуулсны дараа ярилцлага бүрийн бичлэгийн хуулбарыг багийн нэг гишүүн хийж, бусад судлаач асуулт бүрээр бүх фокус бүлгийн хариултад анализ хийж, хариултын давтагдсан санааг налуу шриффтээр ялган тэмдэглэв.

- Багш, сурагчдын дэвтэрт урмын үг бичсэнээр танай хүүхдэд ямар өөрчлөлт гарсан бэ?
- Өмнө тавьдаг байсан дүн, урмын үг бичих хоёрын аль нь сурагчдад илүү нөлөөтэй байна?

Ямар үг хүүхдийн чинь сэтгэлд илүү хүрсэн бэ? Өмнө нь тавьдаг байсан дүн, урмын үг бичих хоёрын

Ярилцлагад оролцсон эцэг эхчүүд: *Манай хүүхдүүд гэртээ ирэнгүүтээ “урмын үгтэй” дэвтрээ үзүүлж, маш их баярладаг. Даалгавраа хийхдээ дуртай болсон. Цэвэрхэн бичихгүй бол болохгүй гээд маш хичээнгүй даалгавраа хийдэг болсон. Мэдэхгүй зүйлээ биднээс шаргуу асуудаг болсон.*

Бүлгийн ярилцлагыг тэмдэглэлд хийсэн дүн шинжилгээ

Урмын үг бичих нь илүү үр дүнтэй байсан.

Багийнхаа бичсэн урмын үгийг гэрийнхэндээ уншиж өгч тэр дэвтрээ цэвэрхэн байлгах гэж хичээж байсан.

Багийн хаа бичсэн урмын үгэнд маш их дуртай байлаа. Би дандаа даалгавраа хийнэ, гоё бичнэ, асуултанд хариулахдаа өөрөөр яаж хариулах вэ гэх зэргээр хичээлдээ идэвхтэй болсон.

Бүлгийн ярилцлагыг тэмдэглэлд хийсэн дүн шинжилгээ

аль нь сурагчдад илүү нөлөөтэй байна?

Ажиглалтын арга: Сурагчдын дэвтэрт урмын үг бичээд 5 ангийн тус бүр 8 сурагчид ажиглалт хийж тэмдэглэл хөтөллөө. Тэмдэглэлийг нэгтгэн дүгнэхэд дараах үр дүнд хүрчээ.

- Хүүхэд бүр хичээлээ цагтаа хийж гүйцэтгэн үзүүлэх гэж хичээсэн.
- Гэрийн даалгаврыг тогтмол хийж ирдэг болсон.
- Ойлгохгүй зүйлээ чөлөөтэй асууж ярилцдаг болсон.
- Хичээлд идэвхгүй, хоцордог, зүгээр суудаг, залхуурдаг хүүхэд байхгүй болсон

Үр дүн: Сурагчид бусдын шаардлагагүйгээр гэрийн даалгавраа тогтмол хийдэг, хичээлд идэвхтэй оролцож, багшаас ойлгохгүй зүйлээ чөлөөтэй асууж байна. Мөн багшдаа хариу талархлын захидал бичсэн.Багш нарын болон эцэг эхийн урмын үгийн, үгийн сан арвижиж, эцэг эхийн оролцоо нэмэгдсэн.

Дүгнэлт

Туршилтаас харахад багш бид төрөлх, баялаг монгол хэлээрээ бяцхан шавь нарынхаа сайн үйл, жаахан ч гэсэн ахиц амжилтыг сайшаан урамшуулж байх. Урмын үгийг өргөн хэрэглэснээр багш сурагчдын харилцаа халуун дулаан, баяр баясалтай болох ба бидний ажлын үр дүнд гайхалтай сайхан нөлөө үзүүлэх нь туршилтаас харагдаж байна.

Сурагчид багшийн хэлсэн, бичсэн урмын үгэнд урамшин өөртөө итгэлтэй болж, даалгавраа хийе, номоо уншъя, цэвэрхэн бичье зэргээр өөртөө шаардлага тавьдаг болж байна. ЕБС ийн багш нар урмын үгийг хэрхэн хэрэглэдэг, үр дүн нь сурагчдын хөгжил төлөвшилд яаж нөлөөлдөг болохыг судалгаагаар харуулахыг зорилоо.

Мөн таван ангид урмын үгийн хэрэглээг сайжруулах зорилгоор туршилт хийж үр дүнд хүрлээ.

1. Монголчуудын урмын үгийг хэрэглэж байсан уламжлал, өнөөгийн байдлыг харьцуулан судаллаа.
2. Туршилтад хамрагдсан багш нар урмын үгийн баялаг цуглуулгатай болж үгийн үнэ цэнийг эрхэмлэдэг боллоо. Сургалтын үйл явцад оролцогч багш болон суралцагчийн харилцаа эвлэг, бие биеэ дэмжсэн байвал тэр хэмжээгээрээ сургалтын үйл явц өндөр үр дүнд хүрч болох нь туршилт судалгаагаар харагдлаа.

Мөн судалгаанаас харахад багш нар дүрсэн тэмдэглэгээгээр сайн дүн тавьсныгаа өөрийгөө урамшуулагч багш гэж үнэлж байна. Энэ нь бидний дунд байсаар байгаа андуурал юм. Харин хүүхдүүд багшийн тэр үнэлгээнд сэтгэл ханамжгүй байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна. Бид сурагчдаа зэмлэх цаг гаргадаг атлаа магтах, урам өгөх "мөч" хайдаггүй бололтой.

Өөрөөр хэлбэл сурагчдаа байгаа сайн сайхан, давуу талыг нь олж нээх, түүнийг нь дэмжин магтах замаар гаргасан алдаа муу зуршлаас нь татгалзахад хүргэх хэрэгтэй. Урам гэдэг нь гарт баригдаж, нүдэнд үзэгдэхгүй, барим тавим биш, харин хүний сэтгэлийн нэгэн төлөв байдлыг заасан хийсвэр ойлголт юм. Гэвч энэ хийсвэр зүйл нь хүүхдийн төлөвшилд хэрхэн нөлөөлж буйг бид өөрсдийн судалгаа туршилтаар харуулахыг хичээлээ.

Надад туслаач

М.Хандсүрэн, Г.Хэрлэн, З.Золзаяа
Говьсүмбэр аймаг Сүмбэр сум 5-р сургууль

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Хүүхдийн хөгжил: Хүүхдийн хөгжил гэдэг нь түүний бие бялдар, оюун ухаан, ажиллах чадвар болон биеэ авч явах байдал, юмс үзэгдэлд хандах хандлага, харьцаанд чанарын эерэг өөрчлөлт гарах үйл явц.

Технологи: Сургалт нь зорилго, агуулга, хэрэглэгдэхүүн, арга, хэлбэр, хяналт үнэлгээ гэсэн элементүүдийг агуулах бөгөөд эдгээрийг тодорхойлох, боловсруулах, сонгох, хэрэгжүүлэх арга техник, ур ухаан, арга барилын нэгдэл нь технологи болно. Хүүхдийг цогц байдлаар судалж, хүүхдийн хөгжлийн асуудлыг сурган хүмүүжүүлэх судалгааны төвд тавих үзэл санааг дэвшүүлсэн. Хүүхэд судлал нь хүүхдийн анатоми, физиологи, хүүхдийн нас зүйн сурган хүмүүжүүлэх сэтгэл судлал, социологи туршилтын сурган хүмүүжүүлэх ухаан зэрэг хүүхдийг судлах бүхий л шинжлэх ухааны нэгдэл.

Бэлтгэл хөтөлбөрийн үед суралцагчдаар зурах, будах, хайчлах, наах, бүтээх, дүрийн тоглолт хийх зэрэг хүртэж мэдрэх үйл ажиллагааг тоглоомын аргатай хослуулан хийлгэнэ.

Ур дүн: Дараагийн 1-р анги авах багш нарт зориулж хичээлийнхээ хэрэглэгдэхүүн, хөтөлбөрийг нэгтгэн бэлдсэн байгаа. 1-р анги авсан багш улам сайжруулан заах боломжтой. “Бэлтгэл хөтөлбөр”-ийн надад туслаач хичээлээс санаа авч бусад сэдвүүдийг ч энэхүү аргаар зааж болно.

Судалгааны зорилго: Нэг сэдвийн дор “Бэлтгэл” хөтөлбөрийн 4 цагийн хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах

- Математик, Монгол хэл, Дүрслэх технологи, Хөгжим, Хүн-Орчин хичээлүүдийг үе шат, үйл ажиллагаагаар багцлан интеграцлан төлөвлөнө.
- 6 настай хүүхдийн онцлогт тохирсон хичээлийн үе шатыг зохион байгуулна.
- Тоглоом, идэвхтэй сонирхолтой үйл ажиллагааг төлөвлөнө.
- 1-р ангийн “Бэлтгэл” хөтөлбөрийн 4 цагийн загвар хөтөлбөр бий болгоно.

Чухал шинэлэг санаа, арга зүйн туршлага: “Бэлтгэл” хөтөлбөрийн 60 цаг

Тоглоомын аргаар ойлгуулах /гар утас, цагдаагийн дохиур, жүжигчилсэн тоглолт/ Хичээл хоорондын интеграц тодорхой гаргаж чадах /ярих, тоолох, зурах, будах, наах, нугалах/ Алжаал тайлах дасгал оновчтой сонгох/ зогс, яв үйлдлийг шүглийн дохиогоор дохиуртай гүйцэтгэсэн./ Багш бүр өөрийнхөө аргазүйд тохируулан заах

Удиртгал: Хичээлийн судалгааны арга зүйд суралцан түүнийг хөгжүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх зорилго бүхий судалгаат хичээлийн санаа:

Энэхүү хичээл нь 1-р ангийн “Бэлтгэл хөтөлбөр” бүлэг сэдвийн “Надад туслаач” хичээл юм. Энэ хичээл нь нэгдүгээр ангийн бэлтгэл хөтөлбөрийн хүрээнд Монгол хэл, Математик, Хөгжим, Зураг, Технологи, Хүн-Орчин хичээлүүдийн нэгдмэл агуулга арга зүйн хичээл болж орсноороо онцлог юм. Мөн багш нар энэхүү хичээлээс санаа аван өөрсдийн багц хичээлтэй болсон. Үүнээс дурдвал:

- “Надад туслаач” 2014 он /М.Хандсүрэн, Г.Хэрлэн, З.Золзаяа/
- “Төрсөн өдөр” 2015 он /О.Нармандах, Б.Амгалан, н.Оюунцэцэг/
- “Миний тоглоом” 2016 он /Б.Оюунчимэг, М.Наранзул, н.Сайхантуяа/

Тухайн хичээлийн санаа: 2014 онд Говьсүмбэр аймгийн 5-р сургуулийн 1-р ангийн гурван бүлгийн багш М.Хандсүрэн, Г.Хэрлэн, З.Золзаяа нар хамтран бэлтгэн гурван удаагийн давталттайгаар сайжруулан заасан.

2015 онд дараагийн 1-р ангидаа дахин сайжруулан заахдаа аймгийнхаа 1-р анги даасан бүх багш нарт түгээн дэлгэрүүлж, үзүүлэх хичээл заасан.

Судалгаат хичээл: 4 цаг

1-р цаг: Сэдэлжүүлэлт: Дуугаар сэдэлжүүлсэн. Бамбарууш, тусламж хэрэгтэй найз нөхдөдөө хэрхэн яаж тусламж дуудан тусалсан тухай, гар утас ашиглан яаралтай тусламжийн утасны дугааруудыг мэдэж авсан. Зүй тогтол хийлгэх

2-р цаг: Сурагчид цагдаагийн дохиурыг бичгийн цаас, усан будаг ашиглан хийлгэх

3-р цаг: Эмч баавгай, Цагдаа баавгай. Онцгойгийн баавгай нарт мэргэжлийн хувцсыг зөв ялган өмсгөж наалгах

4-р цаг: Жүжигчилсэн тоглолт хийлгэх /Бамбаруушийн аялал/

Уг хичээлийг гурван удаагийн давталттайгаар заахад усан будгаар хийх үйл ажиллагааг сайжруулан гуашаар өөрчилж хийсэн ба энгийн хувцас өмсгөх үйл ажиллагааг мэргэжлийн хувцсаар сольж сайжруулсан нь хичээл илүү сонирхолтой оновчтой болсон.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл: Таамаглах: Сурагч бүр таамаглалаа багшид хэлнэ.

Таамаглалаа шалгах: Багш сурагч бүрийн таамаглалыг сонссоны дараа оновчтой хариултыг хэлэх буюу самбарт үзүүлэнгээр наана. Энэ үйл нь сурагчдын өөрийгөө дүгнэх үйл юм.

Турших: Гар утсаараа /багш гар утас хэрэглэгдэхүүн тарааж өгсөн байгаа/ тус дугаар луу залгана. Энэ туршиж буй үйл юм.

Хэлэлцэх: Сурагчид зөв бурууг дүгнэж багштайгаа ярилцана. Энэ нь сурагчдад өмнөх хийсэн үйлдэлдээ дүгнэлт хийхэд ихээхэн үр дүнтэй хэсэг юм.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа: 1-р ангийн бэлтгэл хөтөлбөрийн хүрээнд “надад туслаач” сэдвийг бусад хичээлийн агуулгыг шингээж дөрвөн цагийн багц хичээл төлөвлөж заасан.

Нэгдүгээр цаг

Сэдэлжүүлэлт:

-Дуу сонсоно “Сайн уу муу юу аль нь вэ хө”

-Дууны талаар ярилцана

-Багш асуулт асууна

-Юуны тухай дуу вэ?

-Юу юу гарсан бэ?

Багш самбарт зургаар үлгэр ярина

Хэрэглэгдэхүүн: уул, мод, байшин, бамбарууш, эмч баавгай, цагдаа баавгай, онцгойгийн баавгай, уйлж байгаа хэрэм, шатаж байгаа байшин, бамбарууш дээрэлхэж байгаа баавгай

Үлгэрийн үйл явдалд тусламжийн байгууллагыг танилцуулна. Үлгэр

Нэгэн нартай өдөр бамбарууш хичээлдээ явахаар эртлэн гарлаа. Бамбарууш эргэн тойрноо сайтар ажиглан явж байтал нэгэн модны хажууд өхөөрдөм хөөрхөн хэрэм уйлж байхыг харлаа.

- Бамбарууш гайхан хэрэм дээр явж очоод хөөрхөн бяцхан хэрэм минь юунд уйлаав гэж асуув.

- Хэрэм тусч сэтгэлтэй бамбарууш минь би самар түүж байгаад хөлөө гэмтээчихлээ чи надад туслаач гэв.

- Найз чамд туслах аргыг эрхэм сайн нөхдөөсөө асууя гэв

- Хамтдаа ярилцан туслах аргаа ярилцана.

-Хэрэм найздаа яаж туслах вэ?

- Эмчийг яаж дуудах вэ? гэх мэт үргэлжилнэ.

Багш бэлдсэн утас тарааж өгнө.

Сурах бичиг 26-р хуудсыг нээлгэнэ.

- Ямар амьтад байна вэ?

- Хэрмэнд хэн яаж туслах вэ?

- Холбоорой

- Малгайн зүй тогтол

Самбарт эмч, цагдаа, онцгойгын малгайг цувуулан наана.

Малгайнуудыг нэг нэгээр нь нэрлүүлнэ.

- Энэ малгайг ямар мэргэжилтэй баавгай өмсөж байсан бэ? г.м цааш үргэлжлэн асууна.

Сурах бичиг дээрх малгайнуудыг ажиглуулна. Самбарт малгайнуудыг сурах бичиг дээрх дарааллаар эгнүүлэн тавина. Цагдаа малгайг самбарт наагаад

Ямар малгай байх вэ?

Ярилцаад бэлдсэн жижиг малгайгаа тарааж өгч номон дээр нь наалгана.

Хоёрдугаар цаг

Цагдаа баавгайд юу юу байна вэ?

Тэгвэл бүгдээрээ цагдаа баавгайн дохиурыг хийцгээе

Хэрэглэх зүйлс: А4 цаас, цавуу, усан будаг, бийр

Хийх заавар: А4 цаасаа босоогоор нь голоор нь нугалаад хооронд нь наана.

Нугалсан цаасаа тэнцүү 3 хуваагаад улаан, шар, улаан гэсэн дарааллаар будна.

Будаагүй талын нэг хэсгийг цавуудаад бөөрөнхийлж наана.

Цагдаагийн дохиур

Алжаал тайлах дасгал

Шүгэл дуугаргана

1.Багшийг шүгэлдэхэд сурагчид дохиураа дээш өргөнө.

2.Ахин шүгэлдэхэд гараа урагш сунган зогсоно.

Гуравдугаар цаг

Сэдэлжүүлэлт: эмч баавгай, цагдаа баавгай, аврагч баавгай гурван баавгайн хувцсыг харж ярилцана.

Эмч баавгай ямар хувцастай байна вэ?

Цагдаа баавгай ямар хувцастай байна вэ?

Аврагч баавгай ямар хувцастай байна вэ?

-Номын /27/ хуудсыг зөв холбох

Номон дээрх баавгайнууд ямар ямар хувцастай байна вэ?

Дөрөвдүгээр цаг

Жүжигчилсэн тоглолт.

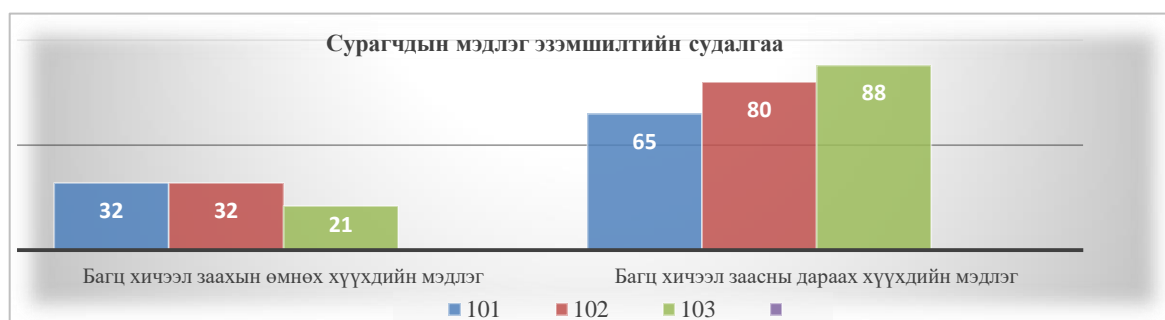
Дууны үг:

Өндөр настанд тусалдаг

Өргөсөн юмыг дамжилдаг

Дүгнэлт

Яагаад сайн хичээл болсон бэ? 60 цагийн “Бэлтгэл” хөтөлбөр нь хичээл бус сургуулийн орчинд дасгах үйл ажиллагааны хугацаа юм. Энэ хөтөлбөр нь өдөрт 4 цагаар төлөвлөгдсөн байдаг тул багш нарт тулгамдсан асуудал байсныг “Надад туслаач” хичээл сонирхолтойгоор шинэлэг санаа дэвшүүлэн гаргасан. 6 настай хүүхдийн анхаарал төвлөрөл 5-10 минут байдаг учир хичээлийн 4 цагийн турш анхаарлыг сонирхолтой, идэвхтэй тоглоомын аргаар төвлөрүүлсэн нь энэхүү хичээлийн ололттой тал юм. Хичээлийн дөрвөн цагийг хамарсан багц хичээл болсон нь хүүхдийг хөгжүүлэхэд илүү боломжтой байсан нь 3 жилийн туршилтын үр дүнд батлагдлаа. Энэхүү хичээлийг 3 жил Говьсүмбэр аймгийн 1-р ангийн нийт 49 бүлэгт заагдсан жишиг хөтөлбөр юм. Ийнхүү заагдах хугацаанд багш бүрийн заах аргагүй болон ур чадварыг дээшлүүлж хэрэглэгдэхүүний баяжилтыг нэмэгдүүлсэн хичээл болсон хэмээн өндрөөр үнэлэгдсэн. Энэ хичээлээс санаа аван “Бэлтгэл” хөтөлбөрийн багц хичээлтэй болохоор сургууль бүр зорилго тавин ажиллаж байгаа нь энэхүү хичээлийн үр дүн оршиж байна. Үүнээс үндэслээд зөвхөн “Бэлтгэл” хөтөлбөрийн хүрээнд биш бусад хичээлээр ч мөн адил багц хичээл хийж болох шинэ санаа урган гарч ирсэн.

Ээлжит хичээл гэдэг бол дөчин минутаар хязгаарлагдах бус хичээлийн бүх л хугацааг хамарч төлөвлөх нь илүү үр дүнтэй. Хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх гэдэг нь спорт, соёл урлаг, гар урлал зэргээс гадна тухайн ээлжит хичээл дээрээ хөгжүүлж төлөвшүүлэх нь илүү ач холбогдолтой юм. Үүнийг олох эзэн нь багш бид билээ.

Багшийн бүтээлч хандлага хүүхдийн хөгжилд нөлөөлөх нь

¹Ц.Нарантуяа, ²Ж. Гантуяа
БМДИ-ийн бага боловсролын арга зүйч
БЗД-ийн 87-р сургуулийн сургалтын менежер

Хураангуй

“Шавийн эрдэм багшаас, зулын гал тосноос” гэсэн ардын сайхан зүйр үг бий. Энэ нь сайн юмны хаялга их гэсэн санаа юм хэмээн толь бичигт өгүүлсэн байна. Бид хүүхэд бүрийн хөгжил, төлөвшлийн асуудлыг багшийн эв дүй, ур ухаантай холбож ойлгох нь түгээмэл болсон энэ үед багшид хүүхдийн хэрэгцээ сонирхол, туршилага, чадвар чадамжид суурилсан тэдний бие даан турших, ашиглах, эргэцүүлэх тунгаах боломж бололцоог бодож төлөвлөхөд дэмжлэг болохуйц арга зүйн зарим санааг асуудал болгон дэвшүүлж хэрхэн яаж түүнд бүтээлч хандах вэ гэдэг талаас зөвлөмж болгон өгөхийг эрмэлзлээ. Өөрөөр хэлбэл бага боловсролын байгалийн ухааны хичээлийг багшийн бүтээлч үйлээр хэрхэн хөтлөх боломжтой вэ гэдгийг Японд 2 сар гаран суралцаж ирсэн туршилагад тулгуурлан багш нарт заах арга зүйн зөвлөгөө, зөвлөмж өгөх явцдаа хичээлд ажиглалт хийж хүүхдэд гарч буй өөрчлөлт хөгжүүлэх боломжийг туршилага болгон бусдад хуваалцахыг хүслээ. Багш хүн илүү сайн багш болохын тулд өөрөө сэтгэлтэй зүтгэлтэй хүсэл зорилготой байх хэрэгтэй бөгөөд бусдаас суралцах, бие биедээ багшлах, эрэл хайгуул хийх, бүтээлчээр сэтгэх аргад их сайн суралцах хэрэгтэй юм байна. Учир нь яагаад хэрэгтэй, юугаараа чухал, нарийн нандин нь юунд байгааг сонирхон ойлгож мэдэрсэн сурагч тухайн агуулгыг эзэмшихийн төлөө хүчин чармайлт гаргаж чадна. Тэгэхээр сур гэж тулган шаардахаас урьдаар учир шалтгааныг мэдрүүлэхийн төлөөх оролдого хийх нь чухал.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

“Хүн төрөлхтний ирээдүй ширээний ард сууж байна. Тэд одоогоор маш гэнэн, итгэмтгий, үнэнч шударга байгаа. Бид тэднийг, өөрөөр хэлбэл бидний хүүхдүүдийг хэрхэн хөгжүүлж төлөвшүүлнэ, тэд тийм хүмүүс болон өснө. Гэхдээ зөвхөн тэд ч биш манай нийгэм бидний тэдэнд суулгаж өгсөн тэр төсөөллийн дагуу өөрчлөгдөн хөгжинө” гэсэн Оросын сурган хүмүүжүүлэгч Б.М.Неменскийн хэлсэн үгнээс ургуулан бодоход хойч үеийн ирээдүй болсон бяцхан иргэдэд хэр чанартай үр суулгаж байгааг бодох шаардлага хэрэгцээ багш бидэнд зайлшгүй урган гарч байна. Хөгжил төлөвшлийн гол үндэс нь боловсролын хөгжил, боловсролын хөгжлийн цөм нь хүүхдийг хөгжүүлэх хөтөлбөр байх нь гарцаагүй юм. Японд “Бага боловсролын байгалийн ухааны хичээлийн сургалтын чанарыг сайжруулах нь” гэсэн сургалтад хамрагдсан бөгөөд энэ сургалтын маань үндсэн зорилго нь ажиглалт, туршилт, дүгнэлт хийх, хичээл төлөвлөх, заах дадлага дасгал байлаа. Сургалтаас бусдын хичээлд, орчинд, музейн аяллын орчинд ажиглалт хийх, ажигласнаа дүгнэх гэдэг ямар чухал юм бэ гэдгийг мэдэрч, түүнд нэлээд сайн суралцсан. Мөн гарын доорх материал ашиглан, энгийн туршилтыг төлөвлөж хийх арга аргачлалаас зааж, ярилцаж, энэ туршилтыг хэрхэн сайжруулж болох вэ гэсэн асуулттай байнга тавина. Энэ нь багшийг шинжлэх ухаанч арга барилд сургаж буй нэг хэлбэр юм. Туршилт бүрийн дараа Яагаад? Юу мэдэрсэн бэ? гэсэн асуулттай хариулах хэрэгтэй болдог.²¹ Багшийн хичээлээ төлөвлөх, төлөвлөсөн зүйлээ сурагчдаар өөрсдөөр нь хийлгэхээр тооцолсон байх нь л хүүхдийн хөгжилд оруулж буй үнэтэй хувь нэмэр.

Уг нь манай байгалийн ухааны хичээлийн сэдэв бүрийн цаана туршилт, ажиглалт хийх, ямар ямар үйл ажиллагаагаар яаж хүрэх вэ гэдэг арга замыг нь заагаад өгсөн байгаа. Өнөө цагийн сурагчдын танин мэдэхүйн төвшин өөрчлөгдөж, шууд бодит юмсыг ажиглах, сонсох боломж илүү их болсон энэ цагт багшид яаж ойлгуулах вэ гэдгийг тун нарийн бодож, дүгнэлтийг чухалчлан үр дүнд хүрэх хэрэгтэй.

“Байгалийн ухаан бол гайхамшиг” гэж байгаад сонирхолтой туршилт хийж хүүхдүүдийг сэдэлжүүлж байгааг би олон удаа харж байсан. Тиймээс багш хичээлдээ хэр бүтээлчээр хандаж байгаа болоод тэр нь хүүхдийн хөгжилд ямар ахиц дэвшил гаргаж буйг илрүүлэх зорилгоор БЗД-ийн бүсийн зөвлөгөөний байгалийн ухааны хичээлүүдэд хийсэн ажиглалт, тухайн хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн баримт бичгийн анализ, БЗД-ийн 87-р сургуулийн 3,4,5-р ангийн сурагчдын мэдлэг чадварыг үнэлгээнд хийсэн дүгнэлт, сургалтад хүүхдийн оролцоо хэр байгаа, хэрхэн өөрчлөгдсөн зэрэг ажиглалтын үр дүнд үндэслэн багшийн бүтээлч хандлага хүүхдийн хөгжилд хэрхэн нөлөөлсөн үр дүнг танилцуулж байна.

²¹Багшийн хөгжил сэтгүүл № 02, УБ, 2016 он II сар

Үндсэн хэсэг: Хүн төрөлхтний өмнө тулгараад байгаа шинэ хэрэгцээ шаардлага юу вэ? Шинэ цагийн ажлын байранд хамгаас чухалчлагдаж буй 10 чадварыг

1. Complex problem solving /Системт сэтгэлгээ/
2. Critical thinking /Тунгаан бодохуй буюу шүүмжлэлт сэтгэлгээ/
3. Creativity thinking /Бүтээлч сэтгэлгээ/ гэсэн чадварууд тэргүүлж байна.

Critical thinking /Шүүмжлэлт сэтгэлгээ/ гэдгийг гол мөн чанарыг таньж, асуудлын гүнд хүрэх, мэдээллийг ойлгон хүртэж, боловсруулан хувиргах, түүнээс мөрдөлгөө дүгнэлт гаргах чадвар гэж ойлговол зохино. Харин Creativity thinking/ Бүтээлч байдал/ гэдгийг шинэ нөхцөл байдалд нийцэхүйцээр ойлголт, сэтгэлгээний хандлагаа шинэчлэн өөрчлөх, тасралтгүй хөгжин боловсрох, шинийг бүтээн туурвих дадал, ухамсар гэж тодорхойлох нь зөв байх. Энэ хоёр чадвар нь гурав дахь чадвар болох Complex problem solving /Системт сэтгэлгээ/ буюу шинжлэх ухаанч арга зүй, судлан шинжлэх үйлээр урт хугацааны уйгагүй хичээл зүтгэл, шаг дараалалт үйл ажиллагаанд тулгуурлан байгууллага болоод нийгмийн өмнө тулгамдаж буй сорилт, бэрхшээлийн шийдлийг гаргаж ирэх чадварын үндэс суурь болдог.²² хэмээн дэлхий нийтээрээ тогтвортой хөгжлийн асуудал ярих болсон өнөө цагт нэн шаардлагатай чадвар чадамж хэмээн тодорхойлж байна. Бүтээлч сэтгэлгээ бол шинэчлэгдэн өөрчлөгдөх процесс шүү.

$$\text{Бүтээлч сэтгэлгээ} = \frac{\text{Бүтээлч байдал}}{\text{Оролдлого}} + \frac{\text{Шинийг санаачлах}}{\text{Шинэ зүйлд нээлттэй}} + \frac{\text{Өөрчлөх}}{\text{Өөрчлөгдөх}}$$

Бүтлчээр сэтгэх, тунгаан бодож асуудлын мөн чанарыг олох, аливаа ээдрээт асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах гэсэн өнөө цагийн шинэ шаардлага хэрэгцээг хүүхдэд суулгах гэж буй багшид тэрхүү чухал чадвар чадамж хэр байгаа бол, түүнийг хэрхэн бий болгох вэ гэдэг л гол асуудал болоод байна. Миний бодлоор бүтээлч сэтгэлгээ гэдэг нь өөрийн мэдлэг чадварыг бусдынхаар сэлбэх чадвар юм. “Тухайн нөхцөл байдал, үзэгдэл юмс талдаа болоод ололт хоёулаа байгаа. Бид түүнээс нэгийг нь олж хараад байх нь элбэг. Тухайн зүйлд алдаа байгаа бол тэр алдаа гэж хараад байгаа зүйлээ ололт болгон хувирга. Алдаа дутагдлыг ололт амжилт болгон хувирга. Үүнд бүтээлчээр сэтгэхийн нууц оршино.

Бүтээлч сэтгэлгээг хоосон хийрхэл, үр ашиггүй үйл ажил, сэтгэхүйн солиорлоос ялгахад их хэцүү. Гэхдээ түүнийг таних энгийн нэг шинжүүр нь түүнд “ямар нэг ололт” байгаа эсэхийг олж харах явдал юм.²³ хэмээн мэргэжил нэгт судлаач Б.Батаагийн хэлсэнчлэн аливаа нэг зүйлийг бүтээлч нүдээр харж багш нар маань хийж бүтээж байна. Болж байна түүний цаана хүүхэд өөрчлөгдөж байна. Илүү ихийг хийхийн төлөө бүгдээрээ хамтран ажиллая.

2013 онд Японд “Хичээлийн судалгаа, хичээлийн бэлтгэл судалгаа” гэж юу болох талаар мөн туршлага судалж байхад Хаяаши Широо профессор багшид хүүхдүүдийнхээ бодит байдал, судлах агуулгын онцлогт тулгуурлан хичээлийг сайн удирдаж чаддаг “хичээл заах чадвар” шаардагдана. Хичээл төлөвлөх, зохион байгуулах нь багшийн гүйцэтгэх чухал ажил мөн.²⁴ гэдгийг чухалчилж хичээлийнхээ бэлтгэл судалгааг хийхдээ суралцагч, сургалтын агуулга, сургагч багшийн хоорондын холбоо хамаарлыг нарийн бодож боловсруулах, хэрхэн хичээлийг хөтлөн явуулах арга зүйг өөрийн үлгэрлэх үйлээр зааж сургасан билээ. Тиймээс багшид бүтээлчээр хандах, сэтгэх хэрэгцээ шаардлага нэн хэрэгцээтэй чадвар чадамжийн нэг юм.

Выготский судлаачийн үгээр бол, боловсролыг шинэ байдлаар авч үзэх хэрэгтэй мэдлэгийг дамжуулах гэдэг утгаар бус харин ажил хэрэг өөрчлөлт, хувиргах гэдэг утгаар авч үзэх нь зүйтэй юм.²⁵ Эндээс үзэхэд сурах, хөгжихөд шаардлагатай мэдээллээр хангаад зогсохгүй хамтарсан үйл ажиллагааны хүрээнд ярилцах, асуудал дэвшүүлэх, зөв үр дүн дүгнэлтэд хүрч орчин нөхцөл бүрэлдсэн эсэхийг авч үзэх нь зүйтэй. Оросын эрдэмтэн, сэтгэл зүйч Л.С. Выготский “Хөгжил бол сургалтыг дагаж явна.

²²http://bataabaatar.blogspot.com/2015/03/blog-post_29.html

²³Ноён амжилт сэтгүүл, Б.Батаа

²⁴Hayashi Shiro “Lesson study”, Tokyo, 2013.05.30

²⁵Чанг-Вэлс 1993, 59-р тал

Өөрөөр хэлбэл сургалт түрүүлж, оюун ухааны хөгжил араас нь дагана.” гэж тодорхойлоод бага насны хүүхдийн боловсролд ашиглах орчин үеийн хүчин чармайлтуудын явцад тохиолддог хэд хэдэн асуудал бий гэж үзжээ. Үүнд:

- Сургалтын хөтөлбөрийн өөрчлөлт нь ангид багш хүүхэд, хүүхэд хүүхдийн хоорондын харилцан ярианд голлон үндэслэнэ.
- Хүүхдүүд хэлний тэмдэгт болон харилцааны системийг мэддэг болсноор бодох үйлдэл нь анхаарах, эргэцүүлэхийн судлах зүйл болж эхэлдэг.
- Хүүхдийн хөгжилд тохирсон тусалцаа үзүүлж, тухайн нөхцөлд сургалтын арга барилаараа дэмжлэг үзүүлдэг байх чухал.
- Хүүхэд өөрөөсөө илүү хамтрагчаасаа суралцаж чаддаг байх

Эдгээр дэвшүүлэн тавьсан асуудлыг дүгнэн харахад багш сурагчаа бие хүний хөгжих, төлөвших, нийгэмших явцад нөлөөлөх хүчин зүйлс, хувь хүний хэрэгцээ сонирхол, нийгмийн орчин сургалт гээд олон талаас нь ажиглаж судлахаас гадна тэдний хөгжих төлөвших боломж болоцоог бүртүүлсэн бүтээлчээр боловсруулсан төлөвлөлт хөтөлбөрөөр хичээл сургалтыг хөтлөн явуулах хэрэгцээ шаардлага урган гараад байна. Тиймээс багшийн бүтээлч хандлагыг хэрхэн илрүүлэхийн тулд:

- Хэрэглэгдэхүүнээ хүртээмжтэй оновчтой байдлаар бэлтгэсэн эсэх
- Хичээл төлөвлөлтөд хүүхдийг хийх үйлийг нарийн бодож төлөвлөсөн эсэх
- Хичээл төлөвлөхөд багшийн хийх үйл, хичээлийн алхамчлалыг тооцож оруулсан эсэх гэх мэт

тэдний хичээлийн төлөвлөлт, хэлбэр, сурагчдын оролцоог Японы хичээлийн үйл явцтай харьцуулж тодорхой дүгнэлтэд хүрлээ.

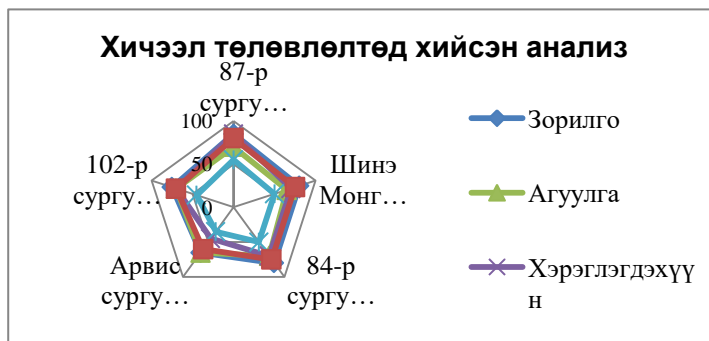
Хичээлийн үйл явцад	Багш хичээл төлөвлөхдөө: ²⁶
Бодох	Үйл ажиллагааг төлөвлөх
Мэдэх	Танин тогтоох буюу илрүүлэх
Ажиглах	Урьдчилсан таамаглал боловсруулах
Турших	Асуудлыг олж илрүүлэх
Мэдэх авах	Туршилт ажиглалт хийх
дүгнэх алхмыг хүүхэд оролцож байж ойлгож авахыг чухалчилна.	Үр дүн, дүгнэлтэд хүрэх Сайтар бодож үзээд шийдэлд хүрэх Эцсийн дүгнэлтэд хүрэх алхмуудыг сайтар бодож тооцолсон байдаг.

Туршилт судалгааны хэсэг: Бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийн хэрэгжилттэй танилцахаар 2015 оны 2-р сарын 14-18 ны хооронд БЗД-ийн Шинэ Монгол, Арвис, 84,87,102-р сургуулиуд дээр ажиллаж багш нар хамтарч бэлдэж заасан “Хүн ба Орчин”, “Хүн ба байгаль” хичээлд ажиглалт хийсний үндсэн дээр дараах байдлаар судалж үзлээ. Үүнд:

- Нэгж болон ээлжит хичээлийн хөтөлбөрт бичиг баримтын судалгаа хийх
- Сургалтын явц дахь багш сурагчдын оролцоо, хандлагын ажиглалт судалгаа хийх
- Хүүхдийн хөгжлийн түвшинг тогтоох шалгалтын дүнд анализ хийх
- Хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах, шинэ санааг тусган хэрэгжүүлэх боломжийг судлах

Нэгж болон ээлжит хичээлийн хөтөлбөрийг зорилго, арга зүй, агуулга, хэрэглэгдэхүүн, үнэлгээ гэсэн хэсгүүд тус бүрт тохирсон тусгай шалгуурыг дагуу үнэлж үзлээ.

Судалгааны дүгнэлтээс харахад хичээлийн төлөвлөлтөд агуулга, арга зүйг гэх мэт элементүүдийг тодорхой хэмжээгээр шингээсэн байгаа боловч үнэлгээний даалгаврууд, хэрэглэгдэхүүнийг түүнд тавигдах шалгуурыг багш өөрөө хичээлдээ хэрэглэгдэх байдлаар боловсронгуй болгож төлөвлөх шаардлагатай байна.

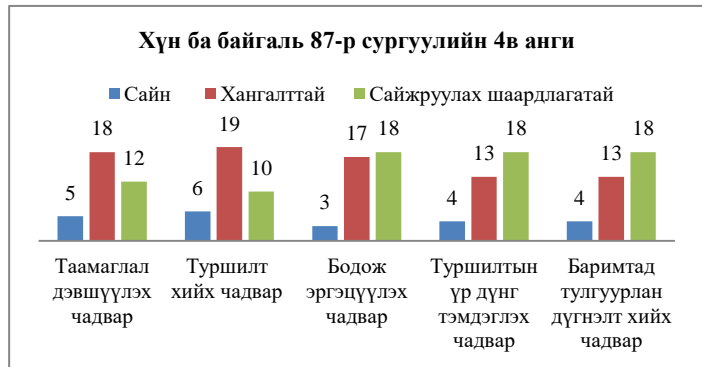

²⁶Багшийн хөгжил сэтгүүл №02 УБ хот, 2016, 2 сар

Нэгж хичээлийн төлөвлөлтийг үзүүлж харуулах байдлаар бэлтгэдэг нийтлэг хандлага харагдлаа.²⁷

Хичээлд хийсэн ажиглалт тэмдэглэлд сэдэлжүүлэлт буй таамаглал дэвшүүлэх үйл ажиллагааг их бүрхэх онсого таалгах, уутгай кофе, элсэн чихэр тэмтрүүлж үзүүлээд юу байгааг таалгах гэх мэт оновчгүй сонголт бүхий төлөвлөлт байгааг, хүүхэд бүрийг оролцоог хангах, тэдэнд бодож сэтгэх хугацаа олгох, цаашид хүүхэд бүрээр туршилт ажиглалтыг өөрөө гүйцэтгэж мэдрэх хэрэгтэй гэж сайжруулах зөвлөмж өгсөн байлаа. 87-р сургууль, Шинэ Монгол сургууль бага боловсролын байгалийн ухааны зориулалтын кабинетэд хичээллэдэг учир сурагчдын сонирхол, оролцоо арай илүү байлаа. Эдгээр кабинетийг түшиглэн багш нарт чадваржуулах сургалт зохион байгуулах, хөтөлбөр боловсруулах, хүүхдээ ажиглах үйл ажиллагааг хийлээ.

Багш заах гэдэгтээ биш сурагчдын суралцах үйлд л анхаарлаа хандуулах нь чухал. Багш нар хичээлээ хамтарч бэлтгэж, төлөвлөж, зааж, ажиглаж, хэлэлцүүлдгээрээ судалгаат хичээлийн давуу тал оршдог. Тийм ч учраас хичээл төлөвлөлтөд байгалийн ухааны хичээлийн онцлог талыг харгазан үзэж хамтарч бэлтгэсэн хичээлийг давуу талыг мэдрүүлэх зорилгоор японд Лаос, Мозамбик, Монгол, Намиб орнуудын хүмүүстэй болон бусад багш мэргэжилтэн арга зүйчтэй хамтарч бэлтгэж заасан хичээлийг олон олон багш нарт туршлага болгон түгээхийг 1-р зорилт болгон ажиллалаа.

№	Хамрагдсан багш нар	Сар өдөр	Тоо	Сэдэв				Бусад	Заах сэдвүүдийн бэлтгэсэн байдал
				1	2	3	4		
1	Логарифм сургууль	01.18	24					Ажлын хуудас, гарын доорх материалгаар туршилтын хэрэгслэхүүн бэлтгэх нэмэлт санааг зөвлөлөө.	1. “Температурын өөрчлөлтөөс биеийн хэмжээ хамаарах нь” ²⁸ Япон, 2015.11-р сард багийн гишүүдтэй 3 удаа сайжруулж заасан. 2. “Цахилгаан хэлхээ үүсгэе” 1-р сард Арга зүйч Н.Сайнбаярын хамт бэлтгэж 2 удаа сайжруулсан. 3. “Дуу авиа” Шихиро Сакей багшийн бэлтгэсэн хичээлийг засаж сайжруулж заасан. 4. “Агаарын даралт” Масаки Саса багшийн хамт бэлтгэн заасан.
2	СХД-ийн менежерүүд	01.26	26						
3	87-р сургууль	03.14	24						
		04.19	20						
		09.05	16						
4	Шинэ Монгол	03.24	8						
5	Ховд багш нар	03.24	18						
6	Ховд 1-р сургууль	05.25	24						
7	Эрдмийн Оргил	09.08	16						
8	16-р сургууль	09.06	16						
9	115-р сургууль	09.07	12						
10	84-р сургууль	10.24	12						
11	Хөвсгөл Арбулаг	10.10	12						
12	Хөвсгөл Рашаант	10.14	16						
13	Эрдмийн далай	10.12	20						
14	Гурван Эрдэнэ	10.12	16						

Эдгээр заагдсан хичээлийн төлөвлөлт юугаараа манай багш нарынхаас онцлог вэ гэдгийг тэдэнд мэдрүүлэхийг 2-р зорилт болгон жишээ таглаа. Бид харьцангуй тухайн хичээлийн зорилго зорилтыг, хүүхдийн хийх үйлийг тооцолж томьёолж төлөвлөж байгаа. Гэхдээ тухайн хичээлээр олгох мэдлэг ойлголтоос гадна шинжлэх ухааны тухай ойлголт юу вэ, сурагчдын сонирхол анхаарлыг аль зүгт хандуулж, ямар дүгнэлтэд хүрэх гэж байгаа билээ гэдгээ л дутуу төлөвлөөд байна.

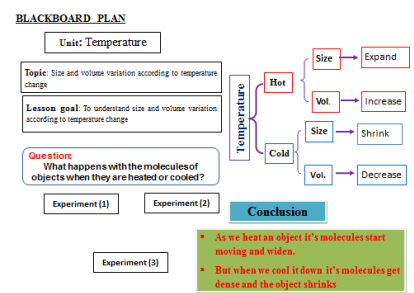
Topic: Size and volume variation according to temperature change
Lesson goal: To understand size and volume variation according to temperature change

Phase of learning	Learning contents	Teacher's instructions	Students activities	Notes
Introduction (5min)	What do you know about temperature change?	1. Introduce topic. 2. Inform students the before today's lesson another group to watch them some video clip. 3. Teacher performs the experiment in front of the class and asks the students to observe and find out what happened. 4. Introduce topic page.	Observe carefully the experiment and try to find out the phenomena.	1. Do you find at the water are expanding the experiment? 2. How container, hot and cold water, cooling, stop stick.
Activity (15min)	What happens when you heat water? What happens when you cool water?	1. Give the different experience to the students. 2. Give instructions before each experiment. 3. For experiment 1: Preparation and materials. Q-1: What happens when the colored water heated? What happens when it cooled? Q-2: What happens when the water heated and then cooled? Q-3: What happens when the water heated and then cooled? Q-4: What happens when the water heated and then cooled? Q-5: What happens when the water heated and then cooled? Q-6: What happens when the water heated and then cooled? Q-7: What happens when the water heated and then cooled? Q-8: What happens when the water heated and then cooled? Q-9: What happens when the water heated and then cooled? Q-10: What happens when the water heated and then cooled? Q-11: What happens when the water heated and then cooled? Q-12: What happens when the water heated and then cooled? Q-13: What happens when the water heated and then cooled? Q-14: What happens when the water heated and then cooled? Q-15: What happens when the water heated and then cooled? Q-16: What happens when the water heated and then cooled? Q-17: What happens when the water heated and then cooled? Q-18: What happens when the water heated and then cooled? Q-19: What happens when the water heated and then cooled? Q-20: What happens when the water heated and then cooled? Q-21: What happens when the water heated and then cooled? Q-22: What happens when the water heated and then cooled? Q-23: What happens when the water heated and then cooled? Q-24: What happens when the water heated and then cooled? Q-25: What happens when the water heated and then cooled? Q-26: What happens when the water heated and then cooled? Q-27: What happens when the water heated and then cooled? Q-28: What happens when the water heated and then cooled? Q-29: What happens when the water heated and then cooled? Q-30: What happens when the water heated and then cooled? Q-31: What happens when the water heated and then cooled? Q-32: What happens when the water heated and then cooled? Q-33: What happens when the water heated and then cooled? Q-34: What happens when the water heated and then cooled? Q-35: What happens when the water heated and then cooled? Q-36: What happens when the water heated and then cooled? Q-37: What happens when the water heated and then cooled? Q-38: What happens when the water heated and then cooled? Q-39: What happens when the water heated and then cooled? Q-40: What happens when the water heated and then cooled? Q-41: What happens when the water heated and then cooled? Q-42: What happens when the water heated and then cooled? Q-43: What happens when the water heated and then cooled? Q-44: What happens when the water heated and then cooled? Q-45: What happens when the water heated and then cooled? Q-46: What happens when the water heated and then cooled? Q-47: What happens when the water heated and then cooled? Q-48: What happens when the water heated and then cooled? Q-49: What happens when the water heated and then cooled? Q-50: What happens when the water heated and then cooled? Q-51: What happens when the water heated and then cooled? Q-52: What happens when the water heated and then cooled? Q-53: What happens when the water heated and then cooled? Q-54: What happens when the water heated and then cooled? Q-55: What happens when the water heated and then cooled? Q-56: What happens when the water heated and then cooled? Q-57: What happens when the water heated and then cooled? Q-58: What happens when the water heated and then cooled? Q-59: What happens when the water heated and then cooled? Q-60: What happens when the water heated and then cooled? Q-61: What happens when the water heated and then cooled? Q-62: What happens when the water heated and then cooled? Q-63: What happens when the water heated and then cooled? Q-64: What happens when the water heated and then cooled? Q-65: What happens when the water heated and then cooled? Q-66: What happens when the water heated and then cooled? Q-67: What happens when the water heated and then cooled? Q-68: What happens when the water heated and then cooled? Q-69: What happens when the water heated and then cooled? Q-70: What happens when the water heated and then cooled? Q-71: What happens when the water heated and then cooled? Q-72: What happens when the water heated and then cooled? Q-73: What happens when the water heated and then cooled? Q-74: What happens when the water heated and then cooled? Q-75: What happens when the water heated and then cooled? Q-76: What happens when the water heated and then cooled? Q-77: What happens when the water heated and then cooled? Q-78: What happens when the water heated and then cooled? Q-79: What happens when the water heated and then cooled? Q-80: What happens when the water heated and then cooled? Q-81: What happens when the water heated and then cooled? Q-82: What happens when the water heated and then cooled? Q-83: What happens when the water heated and then cooled? Q-84: What happens when the water heated and then cooled? Q-85: What happens when the water heated and then cooled? Q-86: What happens when the water heated and then cooled? Q-87: What happens when the water heated and then cooled? Q-88: What happens when the water heated and then cooled? Q-89: What happens when the water heated and then cooled? Q-90: What happens when the water heated and then cooled? Q-91: What happens when the water heated and then cooled? Q-92: What happens when the water heated and then cooled? Q-93: What happens when the water heated and then cooled? Q-94: What happens when the water heated and then cooled? Q-95: What happens when the water heated and then cooled? Q-96: What happens when the water heated and then cooled? Q-97: What happens when the water heated and then cooled? Q-98: What happens when the water heated and then cooled? Q-99: What happens when the water heated and then cooled? Q-100: What happens when the water heated and then cooled?	1. Perform experiments according to teacher's instructions. A-1: When the bottle with colored water was changed into hot water the colored water rise up and then the water level changed into cold water it lowered. A-2: Hot. A-3: When the balloon and the stop bubble was changed into hot water it expanded (became bigger) and then the same changed object into cold water it shrank. A-4: When the coin was heated it expanded and then when it was cooled it shrank to its original size.	1. Students at the water are expanding. 2. How container, hot and cold water, cooling, stop stick. 2. Students at the water are contracting. 3. How container, hot and cold water, cooling, stop stick. 3. When the balloon and the stop bubble was changed into hot water it expanded (became bigger) and then the same changed object into cold water it shrank. 4. When the coin was heated it expanded and then when it was cooled it shrank to its original size.
Conclusion (5min)	What happens when you heat water? What happens when you cool water?	1. Analyze the question 'Why' and come to the conclusion that high temperature increases the size and volume of liquid, solid and gas. 2. Guide students to the conclusion. 3. Let students create their own before summarizing the lesson. 4. Learners do individual work.	1. As we heat an object it's molecules start moving and widen. 2. But when we cool it down it's molecules get dense and the object shrinks.	1. Conclusion: As we heat an object it's molecules start moving and widen. 2. But when we cool it down it's molecules get dense and the object shrinks.

Эдгээр бэлтгэж заасан хичээлийн хөтөлбөр, төлөвлөлт, туршилт хийх арга зүйн санааг багш нарт түгээхэд БЗД-ийн 87-р сургуулийн

байгалийн ухааны кабинетийг суурь болгон түшиглэж,

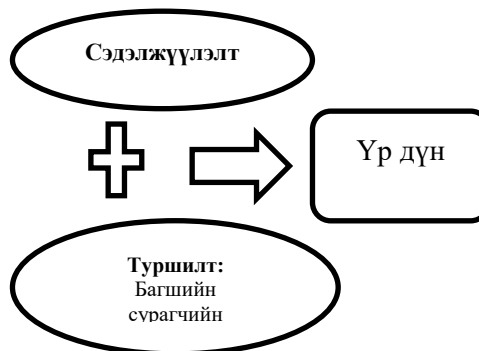
лгтэх хуудас, 2015 он, 2015.12.11

туршилт нь энгийн сонирхолтой, эрэл хайгуул хийлгэхээр тэдний оролцоо сонирхлыг нэмэгдүүлэхэд анхаарч төлөвлөлт хийх явцыг чухалчлан ажиллалаа.

Байгалийн ухааны хичээлийн төлөвлөлтөд:

1. Багш нар хичээлийн сэдэлжүүлэлтийг хэрхэн гаргаж ирэх вэ? Хүүхдүүд гайхшрал төрүүлсэн, тэндээс сонирхон судлах зүйлээ олж авах санаа өгч байх
2. Багш хичээлийн явцад сурагч бодох, мэдэх, ажиглах, туршин мэдэж авах алхмуудыг нарийн тусгасан бүтээлч үйлийн төлөвлөлтийг хийж байх
3. Хүүхдүүд туршилт, ажиглалт хийсний дараа үр дүнг тэмдэглэх, баримт нотолгоонд тулгуурлан дүгнэлт хийж, багшийн оролцоотойгоор эцсийн дүгнэлтэд хүрдэг байх их чухал юм.

Дүгнэлт

БЗД-ийн бүсийн зөвлөгөөний хичээлүүд, сургууль багш нарын өөрсдийн бэлтгэж заасан 42 хичээлд ажиглалт хийж мэргэжлийн зөвлөгөө өгч ажиллалаа. Японы Куширо хотын бага боловсролын багш Масаки Сака Монголд зочлохдоо 87-р сургуулийн 4-р ангийн “Хүний биеийн араг яс”, 115-р сургуулийн 4-р ангийн “Гэрлийн багцыг судалъя”, Эрдмийн Оргил сургуулийн “Амьтад юугаар хооллодог вэ?” гэсэн хичээлүүдэд сууж зөвлөгөө өглөө. 84-р сургуулийн 3-р ангийн “Амталж мэдрэхүй”, 4-р ангийн “Бүх биет сүүдэр үүсгэх үү” гэсэн багш нарын багаар бэлтгэж заасан хичээлийн ажиглалт, хэлэлцүүлэгт оролцож, сайжруулах зөвлөмж өгч, дахин заасан хичээлд оролцлоо. Багш нарын туршилтын хэрэглэгдэхүүн бэлтгэсэн, хамтарч ажилласан байдалд авч хэрэгжүүлмээр олон санаа байлаа. Хамтарч бэлтгэсэн, аливаад бүтээлчээр хандсан хичээл бүрийн цаана хүүхдийн инээд баясал, сонирхол, гайхшрал тодхон харагдсан олон хичээлд сууснаа нэгээс нь нөгөөд хүргэж хамтарч ажилласан нь зорилгоо биелүүлсэн байсан нь гэлтэй. Ялангуяа БЗД-ийн 87-р сургуулийн хамт олон 2016 оны 3-р сард БСШУЯ-наас хэрэгжүүлсэн “Боловсролын чанарын шинэчлэл-сургуулийн тэтгэлэгт хөтөлбөр”-т бага ангийн “Хүн ба байгаль” хичээлийн кабинеттай болсон нь энэ ажлыг хэрэгжүүлэхэд маш том талбар боллоо. Энэхүү кабинетэд тус сургуулийн бага боловсролын 23 багш 3-5-р ангийн 650 сурагч хамтран бэлтгэсэн хичээлээ кабинетийн системээр ээлжлэн хэрэглэдэг нь хүүхдийн хөгжилд том ахиц авчирч байна.

БЗД-ийн 87-р сургуулийн багш нар:

Анх 33 багшаас судалгаа авахад	БУ-ны кабинетийг хэрэглэх болсноор
<ul style="list-style-type: none"> • Хүн ба орчин, хүн ба байгаль хичээлийн туршилттай хичээлийг заахдаа гарын доорх материал хэрэглэдэг, тэр нь оновчтой бус шаардлага хангахгүй тохиолдол их байсан. • Багш зөвхөн өөрөө л үзүүлэх туршилтын ихэвчлэн хийдэг байсан бол 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ БУ-ны кабинетийг байгуулахдаа хичээлд хэрэглэгдэх багаж хэрэглэгдэхүүний судалгааг хамтарч хийсэн, ✓ Үзүүлэн хэрэглэгдэхүүн бэлтгэхэд цаг бага зарцуулдаг болсон. ✓ Хичээлийн төлөвлөлтөд илүү анхаарч хамтарч ажилласнаар хичээл хүүхдүүдэд маш сонирхолтой болж ирсэн. ✓ Багш нар багаар ажиллан туршилтын багаж ашигласан ажлын хуудсыг боловсруулахад анхаарч ажиллах болсон гэжээ.

БЗД-ийн 87-р сургуулийн багш нар Дүүргийн бүсийн хичээлд “Энергийн хувирал”, “Салхины зүг чигийг тодорхойлье”, “Бүх биет сүүдэр үүсгэх үү”, Нийслэлд “Цахилгаан яаж дамжуулдаг вэ”, Улсад “Амьд биеийн онцлог буюу эрвээхийн амьдралын эргэлт” хичээлүүд хамтран бэлтгэж сайн хичээлийн сан бүртгүүллээ. Сурсан мэдсэнээ бусдад хуваалцан бусдаас суралцан илүү үр дүнтэй, илүү сайн зүйлийг хийж бүтээж байгаа нь бидний зорилго, зорилт биелж буйн хэлбэр билээ. Байгалийн ухааны хичээлийг зөв сэдэлжүүлэлтээр хүүхдийн гайхшралыг төрүүлж, учрыг олохын тулд туршин ажиглаж зөв дүгнэлтэд хүрдэг тийм л хичээлүүдийг хамтдаа бүтээж байгаа нь тийм л багш, баг хамт олон бий болж байгаа явдал юм.

Мэдлэг бүтээлгэх арга зүй: Гарын доорх материал ашиглан хялбар туршилт бэлтгэх

Д.Лхагвабаасан, Р.Цэрэннадмид
“Шинэ Монгол” сургуулийн биологийн багш, бага ангийн багш

Онол арга зүйн үндэс

Судалгаат хичээл явуулахад өөрчлөгддөг 4 тал байдаг.

А.Багш: Судалгаат хичээл тухайн багшийн арга зүйн талаар судлах биш, харин хүүхдүүдийн талаар ойлгох, хүүхэд хэрхэн суралцдаг талаар судлах, ангийн ерөнхий байдлыг судлах гэх мэт олон өнцгөөс харан хэн нэгэн багшид үнэлэмж дүгнэлт өгөхөөс илүү багш нар хамтдаа хэлэлцэн бие биеэсээ суралцах, хичээлийн чанарыг сайжруулахад чиглэдэг. Хичээл зааж буй багш зөвхөн өөрөө өөрчлөгддөг юм биш харин тэр багшид тусалсан, хамтран бэлтгэсэн, хэлэлцүүлэгт оролцсон бүх багш нар өөрчлөгддөг. Ингэж судалгаанд оролцсоноор багш нар бие биенийгээ дэмжин нэг хамт олон болоход ч бас хувь нэмрээ оруулдаг.

Б. Сургуулийн удирдлага: Удирдлагын хувьд хамт олны төлөвшил, багшид тулгарч буй бэрхшээлийг олж харан шийдвэрлэх боломжийг эрж хайдаг. Ингэснээр сургуулийн зорилго руу хэр дөхөж очиж байгааг мэдрэхийн зэрэгцээ бусад хүмүүст мэдээлэл өгөх, судалгаат хичээлийн дараа, дараагийн зорилгыг тодорхойлж өгдөг. Сургуулийн удирдлагаас төлөөлөл оролцох нь удирдах ажилтны ур чадвараа багш нартаа харуулах сайхан боломж болдог. Өөрөөр хэлбэл сургуулиа хөгжүүлэхийн тулд цаашид юу хийх ёстойг арван хуруу шигээ мэддэг болж өөрчлөгддөг байна. Мөн багш удирдлагын хоорондох ялгааг арилган ажлаа сайн хийхийн тулд нэг баг болон хамтран ажиллах нөхцөлийг бүртгүүлэх сайн талтай.

В. Сурагч: Сурагчдын асуулт тавих, аливаа зүйлийн учир шалтгааныг эрж хайх зэрэг чадвар дээшилдгээс гадна багш нартайгаа болон бусад сурагчидтайгаа харьцах харьцаанд өөрчлөлт гардаг байна. Сурагчдад хичээл дээр гарч байгаа бэрхшээлтэй зүйлсээ бие биеэсээ асуух, хэлэлцэх, бие биеэ сонсох, өөрийгөө илэрхийлэх зэрэг шалгалтаар илэрдэггүй чадварууд илүү хөгждөг.

Г. Хичээл: Судалгаат хичээлийн хамгийн чухал зорилгын нэг бол хичээлийн чанарыг сайжруулах явдал юм. Чадварлаг сурагчтай болохын тулд багш сургалтын аргын мөн чанарыг ойлгож, сурагчдын сонирхлыг өдөөсөн хичээл бүтээхэд судалгаат хичээл голлох үүргийг хүлээдэг. Судалгаат хичээл нь төлөвлөх-хэрэгжүүлэх-хэлэлцүүлэх гэсэн шат дарааг тасралтгүй дамждаг. Судалгаат хичээлийн үйл явц, үр дүнг баримтжуулан танилцуулах нь бусад багш нарт суралцах боломж олддог. Мөн судлаач хүүхэд, багш төлөвшин улмаар эрүүл зөв хүн бүрэлдэн тогтох үндэс болдог байна.

Хичээлийн загвар Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа:

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
Хичээлийн эхлэл хэсэг:	
Мэдрэхүйн эрхтэний тусламжтайгаар хүнсний ногоо /лууван/-г таних	Амтлах, үнэрлэх, мэдрэхүйн мэдрэмжээ ашиглан ямар хүнсний ногоо болохыг таних Өөрийн таамаглалаа зурах
Хичээлийн өрнөл хэсэг:	
Лууванд С аминдэм илрүүлэх энгийн сорил, туршилт явуулах дадал эзэмших <i>Туршилт –1</i> С аминдэмийг илрүүлэх <i>Туршилт –2</i> Лууванд С аминдэм илрүүлэх	Туршилт хийх дадал эзэмшүүлэх, үр дүнг зурах, өөрт мэдрэгдсэн зүйлээ илэрхийлэн ярих чадварт хувь нэмэр оруулах –Туршилтыг ашиглан лууванд С аминдэмийг илрүүлэх –Лууванд байгаа аминдэм ямар үүрэгтэй болохыг мэдэх
Хичээлийн төгсгөл хэсэг:	
Сорил туршилтын үед хөтөлсөн үр дүн, ажиглалт тэмдэглэлийг ашиглан луувантай хоолыг яагаад идэх хэрэгтэй талаар дүгнэлт гаргах	Лууванд С аминдэм байгаа туршилтаа ашиглан дүгнэлт гаргах, зорилгоо биелүүлдсэн эсэхээ шалгах Луувантай хоол идэх ач тустайг батлах

4.2. Хичээлийн бэлтгэл судалгаа Өмнөх төсөөлөл, мэдлэг ойлголт: Судалгаанд 4 ангийн 115 сурагч оролцсон.

Бид сурагчдаас зурган асуумж болон аман асуултга авсан бөгөөд ангийн багш ажиглалт хийх замаар лууван идэх дуртай эсэх, лууванг ямар үед идэх дургүй болохыг ажигласан. Сурагчдаас лууван ямар ач холбогдолтой болохыг асуухад өндөр болгодог, аминдэмтэй гэх хариултыг нийт сурагчдын 10% орчим нь өгсөн бол мэдэхгүй байна гэсэн хариултыг үлдсэн сурагчид өгсөн.

Хэрэглэгдэхүүн: 6 настай сурагчид нэг үйлдлийг олон дахин давтан дадал болгон хэвшүүлэх шаардлагатай, анхаарал төвлөрөлт нь 7-8 минут орчим байдаг, анхаарлын багтаамж 3-4 зүйлд төвлөрдөг, харсан зүйлээ удаан, сонссон зүйлээ хурдан мартдаг, ажиглалтын үндсэн дээр жишилт, харьцуулалт хийх замаар юмсын ижил, ялгаатай талыг олж чадах тул биед хоргүй гарын доорх материалаар туршилт явуулах, дуут дасгал хийх, үлгэр ярих гэх мэт аргуудыг хэрэглэх саналыг гарган хичээлийг төлөвлөсөн.

Хичээлийн агуулга:

Бүлэг сэдэв	Дэд сэдэв	Агуулга
Орчноо ажиглаж судалъя	Ургамал	Ургамлын ач тусыг мэдэх

Судалгаат хичээлийн явц: Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал:

Хичээлийн үеийн протоколын зарим хэсгээс эшлэл хийж, тайлбарлах байдлаар хичээлийн төлөвлөлтийг хэрэгжүүлсэн байдлыг дор үзүүлэв.

Эшлэл 1. Хичээлийн эхлэл хэсэг

Сурагчдын нүдийг боон хэрчсэн лууванг өмнө нь тавин юу байгааг мэдэх даалгавар өгсөн.

Ажлын хуудаст дээр төсөөллөө зурах

Багш: Та нарын өмнө юу байгаа бол ?

Хариулт: Нэг хатуу юм баригдсан.

Хариулт: Лууван байна.

Багш: Лууван гэдгийг яаж мэдсэн бэ?

Хариулт 1: Амтлахад жаахан чихэрлэг байна

Хариулт 2: Үнэрлэхэд газар шиг үнэртсэн.

Хариулт 3: Лууван. Яагаад гэвэл лууван амтагдсан.

Хичээлийн энэ хэсэгт сурагчдад луувангийн ач тусын тухай өмнөх ойлголт төсөөллийг багш мэдэх, бататгах үүднээс лууванг тогтмол хэрэглэдэг, лууванд дургүй 2 хүүхдээр төлөөлүүлэн слайд ашиглан үлгэрийн байдлаар үзүүлсэн. Цэцгээ өмнөх жилийнхээс 10 см өссөн, хамрын ханиад ч хүрээгүй гэнэ. Харин Бат яах бол? гэсэн багшийн өгөгдөлд тулгуурлан сурагчдаар өөрсдийн амьдралаас олж авсан туршлага, мэдээллээ харьцуулан дүгнэлт гаргуулсан.

Багш: Лууванд юу байгаа учраас Цэцгээд сайн нөлөө үзүүлсэн бэ?

Хариулт1: Лууванд аминдэм байгаа.

Хариулт2: Лууванд витамин байгаа.

Багш: Лууванд ямар, ямар аминдэм байдаг вэ?

Хариулт 1: А аминдэм

Хариулт2: С аминдэм

Хариулт 3: В аминдэм

Багш: Лууванд аминдэм байгааг хараад мэдэж болох уу?

Хариулт1: Хараад хэлж мэдэхгүй байна.

Хариулт2: Ямар нэгэн аргаар илрүүлдэг байх

Хариулт3: Хүнд шинжилгээ хийдэг шиг лууванд шинжилгээ хийдэг байх гэх мэтээр хариулт өгч хичээлийн өрнөл хэсэг рүү орох сэдлийг өгсөн.

Эшлэл 2. Хичээлийн өрнөл хэсэг: Бүгд бяцхан эрдэмтэд болж лууванд байгаа аминдэмийг илрүүлье.

Туршилтыг эхлэхийн өмнө аюулгүй ажиллагааны дүрмийг сануулсан бөгөөд багш бүх хүүхдэд хэрэглэгдэх зүйлийг өмнө нь тавьсны дараа туршилтыг эхлүүлсэн. Багш эхний туршилтыг үзүүлэх хэлбэрээр түрүүлж

хийсний дараа Туршилт 2-г багшийн чиглүүлэг доор сурагчид хийсэн.

Сурагчид дараах 2 туршилтыг хийсэн.

Туршилт –1: Шилэн хэмжээст нэг аяганд 20 мл ус, нөгөө аяганд 20 мл витамин С-н уусмал хийсэн. Эдгээр ус, уусмал дээрээ тамедины уусмалаас 3 мл-г хэмжээст дусаагуураар авч хийн өнгөний өөрчлөлтийг ажиглан ажлын хуудаст дээр зурсан.

Туршилт 1-г хийх явцдаа багш С аминдэм хүний биеийн дархлааг дэмждэг, өвчнөөс сэргийлэхэд тусалдаг болохыг хэлж өгсөн.

Туршилт –2: Луувангийн хэрчим дээр 3 дусал тамедины уусмал дусаан дусаах үеийн болон дусааснаас хойш 3 минутын дараах өнгөний өөрчлөлтийг ажиглан ажлын хуудаст дээр зурсан.

Эшлэл 3. Хичээлийн төгсгөл хэсэг: Лууван бор хүрэн өнгөтэй болсноо дараа нь өөрийн улбар шар өнгөндөө орсон шалтгаан бол С аминдэмтэй гэдгийг сурагчид багштай өмнөх туршилтаасаа санаа авч ярилцсан.

Багш: Луувангийн өнгө тамедин дусаахад өөрчлөгдсөн үү?

Хариулт 1: Өөрчлөгдсөн.

Хариулт 2: Бор болсон

Багш: 3 минутийн дараа луувангийн өнгө ямар болсон бэ?

Хариулт1: Хэвэндээ орсон

Хариулт2: Бор өнгөгүй болсон

Хариулт3: Улбар шар өнгөтэй болсон

Багш: Яагаад хэвэндээ орчихсон бэ?

Хариулт 1: С аминдэмтэй байсан.

Хариулт 2: С аминдэм дээр тамедин дусаахад өнгөгүй болсон тиймээс лууван ч гэсэн С аминдэмтэй.

Хичээлийн туршид гарсан санааг багш самбар дээр тэмдэглэж байсан, мөн сурагчид туршилтын үр дүнг ажлын хуудаст дээр өнгөөр ялган будсан тул сурагчид үр дүнг ажиглах, дүгнэлт гаргахад хялбар байсан. Ихэнх сурагчид өмнөө байсан туршилтад хэрэглэсэн зүйлс, ажлын хуудсаа харан дүгнэлт гаргасан тул 80-90% нь зөв дүгнэлт гаргаж байсан. Багш лууванд өөр ямар аминдэм байдгийг асуун слайд дээр хоол хаяж байгаа зургийг үзүүлэн ярилцаж сурагчид лууванд олон аминдэм байдаг учир

өндөр болох, өвдөхгүй байхын тулд ногоог идэх, хоолоо сайн идвэл тогооч эгч нар баярладаг болохыг өөрсдөө гаргаж ирсэн учраас хичээлийн энэ хэсэгт бэрхшээл байгаагүй.

Судалгаат хичээлийн үр дүн

Хичээлийн явцад сурагчид ажлын хуудастай ажилласан байдлыг зурагт харуулав.

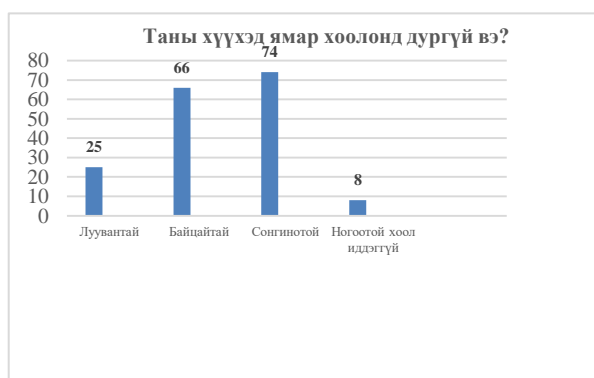
Аминдэм С илрүүлэх туршилтыг дараагийн хичээл дээрээ байцай, сонгино дээр багшийн чиглүүлэгтэй бие дааж хийж чадсан. Сурагчид хичээлийн дараа луувантай хоол идэх үү? гэсэн асуултгад дараах байдлаар хариулт өгсөн.

Хичээл заасны дараах багш нарын ажиглалтаар сурагчид луувантай хоол идэхийг хичээж лууван идэхгүй байсан 25 сурагчийн 20 нь луувантай хоол иддэг болсон.

Тухайн хичээлийг хамтран бэлдсэн, сайжруулахад оролцсон багш нарын хувьд 1-р ангийн сурагчдад ч гэсэн дүгнэлт гаргах чадвар байдаг, бас хялбар туршилтыг эхлээд багшийн зааврын дагуу гүйцэтгэсэн ч дараагийн удаа өөрсдөө бие даан хийж чадах юм байна гэсэн хандлагын өөрчлөлт гарсан.

Мөн багш нар хамтран ажиллан хичээлээ бэлдэх нь тухайн хичээлийг онолын алдаагүй, сонирхолтой, үр дүнтэй заах, цаг хугацаа хэмнэх боломжтойг харуулсан. Хичээл заасан багшийн хувьд нээлттэй асуулт тавих, хичээл дээрх багуудын хүндрэлийг олж харах, минутыг зөв тооцоолох, дэмжлэг хэрэгтэй сурагчаа олж харан туслах зэрэг олон өөрчлөлт гарсан.

Түүнчлэн хичээлд оролцсон эцэг эхчүүдээс санал асуултга авахад дараах үр дүн гарсан.

Эцэг эхчүүд туршилтат хичээлийг нас сэтгэхүйн онцлог, тулгамдаж байгаа бэрхшээлийг олж харан хамтдаа шийдэхийг оролдож байгаад талархаж байсан. Мөн эцэг эхийн санал асуумжаар тухайн хичээл нь хамгийн өндөр сэтгэл ханамжтай хичээлээр тодорсон.

Лууван дахь С аминдэмийг илрүүлэх туршилт, байцаа сонгино дахь С аминдэмийг илрүүлэх туршилт хичээлийг 2016 оны 1-р сарын 28-аас 4-р сарын 20-н хүртэл явуулсан. Нийт 1-р ангийн 4 бүлэгт 6, эцэг эхчүүдэд 4, нийт 10 удаагийн хичээл заасан. Хичээлд нийт 111 сурагч, 110 эцэг эх оролцсон.

2 удаа хичээлийг заасны дараа хэлэлцүүлэг хийсэн.

Хэлэлцүүлэг	Багш нарын санал	Сайжруулалт
1	Нүд боох Луувангийн хэрчилтийг өөрчлөх Цагаа сайн төлөвлөх	Нүдний боолт 30 ш бэлтгэсэн. Луувангийн зүсэлтийг зууван дугуй болгосон. Цаг төлөвлөлтөө дахин нягталсан.
2	Нээлттэй асуулт тавих Тамедины уусмад дусаангуут өнгөний ямар өөрчлөлт лууван дээр гарахыг сайтар ажиглахыг сануулах Гэрийн даалгавар өгөх	Мэдлэг бүтээлгэх хэсгийн эхний асуултыг –Юу гартаа барьснаа сайн төсөөлөөрэй. Ямар үнэртэй, ямар шинж чанартай байсан бэ? Сайтар ажиглаарай гэх мэтээр өөрчилсөн. Эжийнхээ гар хоолонд ордог хүнсний ногоонуудыг нэрлэж мэдэх

3	Сурагчдыг ажиглагч эрдэмтэд болгон хичээл ажиглуулах	-Ажиглагч эрдэмтний ажлын хуудсыг бэлдэж ажиглагч эрдэмтэд багшийн өгөх зааврыг бэлдсэн.
4	Хүүхэд бүрт хүрч ажиллах Дахин бататгах хичээлийг сонгино, байцайн дээр сурагч өөрөө хийх боломжтойгоор зохион байгуулах	-Багш бэлтгэл судлагаан дээр ажигласан сурагч болон туршилтыг хийж чадахгүй байгаа сурагчид дээр түлхүү очин туслалцаа үзүүлсэн. -2 дахь ээлжит хичээлийг бэлдсэн.

Дүгнэлт

“Луувангийн ач тус” судалгаат хичээлээр хүүхдэд тулгарч байгаа бэрхшээлийг олж харан түүнээс гарах арга замыг энгийн хялбар туршилт ашиглан хүүхдэд шийдвэрлэх боломж олгосон давуу талтай.

Судалгаат хичээлийн явцад:

1. Сурагч багшийн чиглүүлэгтэй сорил туршилтын ажлыг давтан гүйцэтгэх боломжтой болсон.
2. Хичээлийн үе шат нь сурагчдад хөгжилтэй, сонирхолтой байсан. Сурагчид амьдралд ойр туршилтыг өөрийн биеэр хийж аминдэм хүнсний ногоонд байдгийг бодитоор мэдэрч түүнийг идэх, дуртай болох зэргээр хандлага өөрчлөгдсөн. Мөн туршилтыг бие даан хийснээр өөртөө итгэх итгэлээ нэмэгдүүлсэн. Бусдын өмнө өөрийн гаргасан дүгнэлтээ тайлбарлан ярьж өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлж сурсан.
3. Ахуй амьдралд хэрэглэдэг, аюулгүй, олдоц сайтай хэрэглэгдэхүүнийг сонгосон тул сурагчдад хүртээмжтэй байсан.
4. Дунд болон бага ангийн багш нар арга зүй, онолын мэдлэгээ солилцон хичээлийн чанарыг сайжруулсан.

Хичээлийн судалгааны хуудсын ач холбогдлыг харьцуулан судалсан нь

¹Ш.Сайнбилиг, ²Б.Энхбилиг

¹Магистр, МУИС, ШУС-ийн багш, sainbileg@num.edu.mn

²124-р сургуулийн химийн багш

Хураангуй

Бага боловсролын сургалтын шинэчилсэн цөм хөтөлбөр (2014 он)-ийг хэрэгжүүлэх хүрээнд байгалийн ухааны хичээлийн зорилго нь сурагчдад шинжлэх ухаанч арга барил төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулахад чиглэгдэж байгаа билээ [4]. Харин сургалтын хөтөлбөрийн шинэ үзэл санааг анги танхимын хичээлд буулган хэрэгжүүлэх байдал сургууль багш нарт харилцан адилгүй байгаа бөгөөд хэрхэн үнэлж, хөгжүүлэх нь шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлын нэг байсаар байна.

Иймд бид энэхүү судалгаагаар сурагчдад шинжлэх ухаанч арга барил төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулахад чиглэгдэж буй хичээл ямар шинжтэй болохыг судалж, түүнийг илрүүлж, үнэлэхэд хичээлийн судалгааны хуудас ашиглах боломжтой эсэхийг туршиж судалсан болно. Ингэхдээ бага боловсролын байгалийн ухааны хичээлээр нэг улирлын хугацаанд нийт 24 цагийн хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан.

Судалгаанд Бага боловсролын сургалтын шинэчилсэн цөм хөтөлбөрийг амжилттай хэрэгжүүлж буй Улаанбаатар хотын төвийн сургуулийг сонгон авсан бөгөөд хичээлийн судалгааны хуудсын ач холбогдлыг харьцуулан судлах зорилгоор 5 дугаар ангийн нийт гурван бүлгийг хичээлийн судалгаанд хамруулсан болно.

Судалгааны үр дүнг үнэлэхдээ хичээлийн нэгжийн хүрээнд сурагчдын эзэмшсэн мэдлэгийг илрүүлэхэд чиглэсэн сонгох хариултад даалгавар, шинжлэх ухаанч арга барилын чадварын илрэлийг үнэлэхэд чиглэгдсэн бүтээх даалгавар боловсруулж, сурагчдын гүйцэтгэлд анализ хийж, харьцуулсан.

Сонгох хариултад даалгаварыг боловсруулах, сурагчдын гүйцэтгэлийг үнэлэхдээ сонгох хариултад даалгаврын анализ; бүтээх даалгавар боловсруулж, сурагчдын гүйцэтгэлийг үнэлэхдээ рубрикийн аргыг ашигласан бөгөөд сонгох хариултад даалгаврын хүнд хөнгөний зэрэг, ялгах чадварыг шалгах, сайжруулах; рубрикийн шалгуур үзүүлэлт, тодорхойлогчийг оновчлон сайжруулахын тулд туршилтад хамрагдаагүй бусад ангийн сурагчдыг хамруулж, гүйцэтгэлийн үр дүнг ашигласан болно.

Судалгаагаар хичээлийн онцлог, шинж чанарт үндэслэн хичээлийн судалгааны хуудсын агуулга сонголтыг хийж хөгжүүлэн хэрэглэх нь илүү үр дүнтэй байна гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Хүүхэд бүрт хичээл зааж сургах гэдэг ойлголтоос хүүхэд бүрийг өөрийн гэсэн сонирхол, чадвар, чармайлттай болгоход нь тусалдаг эцэг эх, сургууль, багш нартай хамтран ажиллах үүрэг оролцоог хөгжүүлэх, аливаа мэдлэг багшаас суралцагчдад зүгээр нэг дамждаг зүйл биш харин сурагчид өөрийн идэвхтэй үйл ажиллагаагаараа зохиомжлон бүтээдэг тул багш хүүхдийн хөгжлийг дэмжих, хүүхэд орчинтойгоо харьцах явцдаа мэдлэг бүтээх, мэдлэг олж авах аргад сургах зорилгоор хичээлийг зохион байгуулах нь чухал болоод байна.

Бага боловсролын сургалтын шинэчилсэн цөм хөтөлбөр (2014 он)-ийг хэрэгжүүлэх хүрээнд байгалийн ухааны хичээлийн зорилго нь сурагчдад шинжлэх ухаанч арга барил төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулахад чиглэгдэж байгаа билээ. Харин сургалтын хөтөлбөрийн шинэ үзэл санааг анги танхимын хичээлд буулган хэрэгжүүлэх байдал сургууль багш нарт харилцан адилгүй байгаа бөгөөд хэрхэн үнэлж, хөгжүүлэх нь шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлын нэг байсаар байна. Энэ асуудлыг шийдвэрлэх нэг арга замаар “Хичээлийн судалгаа хийх арга зүй”-г сонгож болно. Учир нь хичээлийн судалгааг чанартай явуулснаар хүүхдийг хичээлд сонирхолтой, хичээлээ хийхээр яардаг, багшлахуйг хамтран судалснаар хичээл заасан багш, хичээлд ажиглалт хийсэн багш бүгд хамтран хөгжих боломжтой болдог байна. Нийгмийн тасралтгүй хөгжил нь боловсролын тасралтгүй шинэчлэлийг, боловсролын тасралтгүй шинэчлэл нь багшийн байнгын хөгжлийг шаардаж байдаг бөгөөд нийгэм түүхийн шаардлагыг хамгийн бага эрсдэлтэй, хамгийн үр дүнтэйгээр хангаж, багш хөгжих, боловсролын чанарыг баталгаажуулах хүч боломж “хичээлийн судалгаа”-нд байгааг судлаачид нэгэнт хүлээн зөвшөөрөх болсон байна. Гэвч хичээлийн судалгааны зорилгыг зөв тодорхойлох, зохион байгуулах арга хэлбэрээ зөв сонгох, хэрэглэх хэрэглэгдэхүүнээ зөв сонгож боловсруулах нь

хичээлийн судалгааны чанарт нөлөөлөх хүчин зүйл байх боломжтойд бидний судалгааны ажлын сэдвийн үндэслэл оршино.

Хичээлийн санаа: Хичээлийн судалгаанд оролцож буй багууд “Хөшүүрэг” сэдвийн хүрээнд холбоотой мэдлэгийг бүтээлгэх, суралцагчдад шинжлэх ухаанч арга барилын чадварыг эзмшүүлэхэд хувь нэмэр оруулах арга зүйн 8 цагийн төлөвлөлт бүтээх зорилгоор ажилласан.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Судалгаанд хамрагдсан багш нар туршилтын ангид заах хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийхдээ сурах бичиг, цөм хөтөлбөр болон бусад холбоотой эх сурвалжийг ашиглаж бүтээсэн хичээлээ туршилтад хамрагдаагүй болон хамрагдсан ангийн сурагчдад зааж, заасан хичээлийн хэлэлцүүлэг хийх, хичээлээ сайжруулахдаа хичээлийн судалгааны хуудсыг дараах байдлаар ашигласан болно. Үүнд:

- Байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэлийн оноо өндөр сурагчид бүхий ангид хичээл заасан олон жил ажилласан туршлагатай багштай хамтарсан хичээлийн судалгааны баг “2 од 1 хүсэл” аргыг ашигласан хуудас.
- Байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэлийн оноо өндөр сурагчид бүхий анги болон багшаар бэлтгэгдэж буй төгсөх ангийн сурлагын голч оноо өндөр оюутан (залуу багш)-тай хамтарсан хичээлийн судалгааны баг “Ажиглагч хичээлд үнэлгээ өгөх хуудас”.
- Байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэлийн оноо өндөр сурагчид бүхий анги болон багшаар бэлтгэгдэж буй төгсөх ангийн сурлагын голч оноо өндөр оюутан (залуу багш)-тай хамтарсан хичээлийн судалгааны баг “Рубрикийн аргыг ашиглан боловсруулсан хичээлийн судалгааны хуудсын хувилбар”.

Судалгаат хичээл: ЕБС-ийн бага боловсролын 5-р ангийн 3 бүлэгт “Хөшүүрэг” сэдвийн хүрээнд тус тус 8 цагийн, нийтдээ 24 цагийн судалгаат хичээл зохион байгуулсан.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл: Хичээлийн судалгааны багууд хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл нь мэдлэг бүтээх гол үйл ажиллагааг төлөвлөсөн зохиомжтой байсан бөгөөд энэ үйл ажиллагаанд оролцох явцад сурагчдын шинжлэх ухаанч арга барилын 5 чадварын эзэмшилтэд хувь нэмэр оруулна хэмээн тооцжээ. Иймд хичээлийн судалгааны багуудын заасан хичээлд оролцсон сурагчдын гүйцэтгэлийг үнэлэх даалгаврын хувилбарыг боловсруулахдаа хичээлээр сурагчдын эзэмшсэн мэдлэгийг үнэлэх зорилгоор сонгох хариулттай, чадвар эзэмшилтийн байдлыг илрүүлэх зорилгоор бүтээх даалгаврын хэсэгтэйгээр боловсруулсан. Үнэлгээний даалгаврыг сонгох хариултат даалгаврын анализ, рубрикийн аргаар үнэлж сайжруулсан. Ингэхдээ туршилтад хамрагдаагүй бусад ангийн сурагчдаар үнэлгээний даалгаврын анхны хувилбарыг гүйцэтгүүлж, гүйцэтгэлийн үр дүнг нь ашигласан болно.

Сонгох хариултат даалгаврын хувилбарт анализ хийсэн байдлыг жишээлэн харуулья.

Үнэлгээний даалгавар (сонгох хариултат)-ын анхны хувилбарт хийсэн анализ: Туршилтад хамрагдаагүй ангийн сурагчдын гүйцэтгэлийг ашигласан.			
<i>Тест 4</i>			
<i>Хөшүүргийн зүүн талын 2 дахь нүхэнд 10 граммын 2 ширхэг ачаа харин баруун талын 1 дэх нүхэнд 20 граммын 1 ширхэг ачаа зүүсэн бол хөшүүрэг тэнцвэртэй байх уу?</i>			
<i>(1 оноо)</i>			
<i>А. Хөшүүрэг баруун тал руу хазайна.</i>			
<i>Б. Хөшүүрэг тэнцвэртэй байна.</i>			
<i>В. Хөшүүрэг зүүн тал руу хазайна.</i>			
<p style="text-align: center;">Даалгавар 4</p> <p style="text-align: center;">Хариултын хувилбар</p>	Шалгалтанд орсон сурагчийн тоо	44	
	Даалгаврын хүндрэлийн зэрэг	56.8	
Даалгаврын ялгах чадвар	9.1		
Хариултын хувилбар	А	Б	В
Хариултыг сонгосон сурагчийн тоо	1	3	38
Хувиар харуулвал	2.4	7.1	90.5

Сурагчдын гүйцэтгэлд анализ хийж үзэхэд 4-р даалгаврын хүндрэлийн зэрэг нь 90.48% буюу маш хөнгөн даалгавар болсон боловч мэдлэгтэй шалгуулагчаас мэдлэггүй шалгуулагчийг ялгаж тодорхойлох чадвар нь сайн буюу 36.36% байна. Харин “А” хариултыг нийт шалгуулагчдын 2.4% нь сонгосон байгаа нь үүрэггүй буруу хариулт болж байна. Иймд даалгаврын өгөгдлөө сайжруулах, мөн

хариултын хувилбарын нэмэх шаардлагатай болох нь харагдсан. Сурагчдын 7.1% нь “Б” хариултыг сонгосон ба шалтгаан нь сурагчид хөшүүргийн мөрний хэмжээг тооцоогүйтэй холбоотой байж болох юм.

Үнэлгээний даалгавар (сонгох хариултат)-ын сайжруулсан хувилбарт хийсэн анализ: Туршилтад хамрагдсан ангийн сурагчдын гүйцэтгэлийг ашигласан.																																			
Тест 4																																			
Хөшүүргийн зүүн мөрөнд 10 граммын 2 ширхэг ачаа зүүсэн ба тулгуураас ачаа хүртэлх зайн 2 см урттай байсан болно. Харин хөшүүргийн баруун мөрөнд 20 граммын 1 ширхэг ачаа хүртэлх зайн 1 см урттай байсан болно. Энэ үед хөшүүрэг тэнцвэртэй байж чадах уу? (1 оноо)																																			
А. Хөшүүрэг баруун тал руу хазайна. Б. Хөшүүрэг тэнцвэртэй байна.																																			
В. Хөшүүрэг зүүн тал руу хазайна. Г. Хөшүүрэг тэнцвэртэй байна.																																			
<p>Даалгавар 4</p> <p>Хариултын хувилбар</p>			<table border="1"> <tr> <td>Шалгалтанд орсон сурагчийн тоо</td> <td colspan="4">38</td> </tr> <tr> <td>Даалгаврын хүндрэлийн зэрэг</td> <td colspan="4">30.77</td> </tr> <tr> <td>Даалгаврын ялгах чадвар</td> <td colspan="4">40</td> </tr> <tr> <td>Хариултын хувилбар</td> <td>А</td> <td>Б</td> <td>В</td> <td>Г</td> </tr> <tr> <td>Хариултыг сонгосон сурагчийн тоо</td> <td>6</td> <td>19</td> <td>12</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>Хувиар харуулвал</td> <td>15.8</td> <td>50</td> <td>31.6</td> <td>2.6</td> </tr> </table>			Шалгалтанд орсон сурагчийн тоо	38				Даалгаврын хүндрэлийн зэрэг	30.77				Даалгаврын ялгах чадвар	40				Хариултын хувилбар	А	Б	В	Г	Хариултыг сонгосон сурагчийн тоо	6	19	12	1	Хувиар харуулвал	15.8	50	31.6	2.6
Шалгалтанд орсон сурагчийн тоо	38																																		
Даалгаврын хүндрэлийн зэрэг	30.77																																		
Даалгаврын ялгах чадвар	40																																		
Хариултын хувилбар	А	Б	В	Г																															
Хариултыг сонгосон сурагчийн тоо	6	19	12	1																															
Хувиар харуулвал	15.8	50	31.6	2.6																															

Сурагчдын гүйцэтгэлд анализ хийж үзэхэд 4-р даалгаврын хүндрэлийн зэрэг нь 30.7% буюу дундаж (тохиромжтой), мэдлэгтэй шалгуулагчаас мэдлэггүй шалгуулагчийг ялгаж тодорхойлох чадвар нь сайн буюу 40% байна. Даалгаврын “А” хариултыг нийт шалгуулагчдын 15.8% нь сонгосон байгаа нь үүрэгтэй буруу хариулт болж байна. Харин даалгаврын “Б” хариулт өрсөлдөх хариулт болж байгаа нь харагдаж байна. Иймд даалгаврын гүйцэтгэлийг ашиглан анги тус бүрийн сурагчдын гүйцэтгэлийг харьцуулан судлах боломжтой юм.

Бүтээх даалгаврын хувилбарт анализ хийсэн байдлыг жишээлэн харуулья (хүснэгт 1, 2).

Хүснэгт 1. Рубрикийн тодорхойлогчийг боловсруулсан анхны хувилбар (хэсгээс нь харуулав)

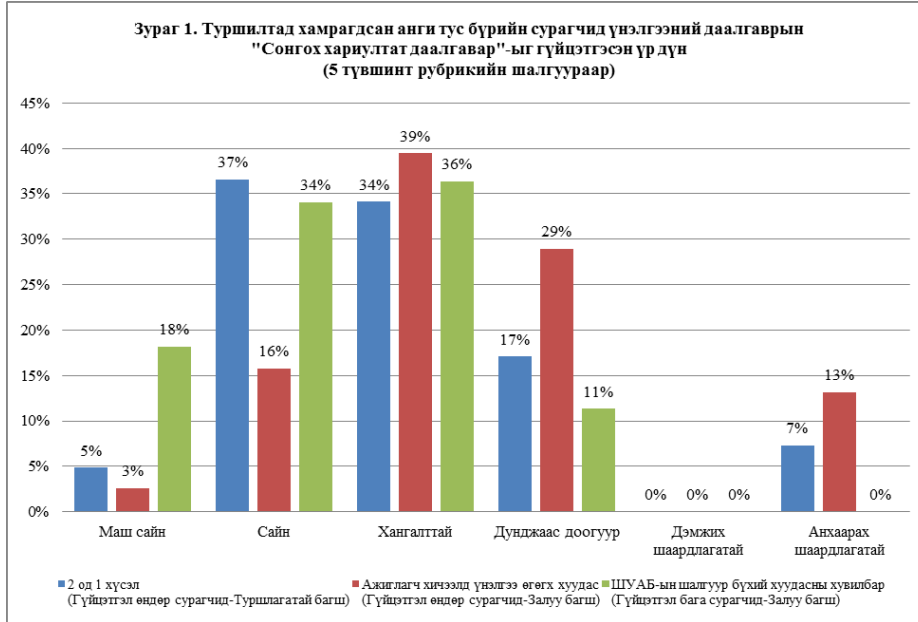
Шинжлэх ухаанч арга барил	Маш сайн I	Сайн II	Дундаж III	Өсөх шаардлагатай IV	Дэмжлэг шаардлагатай V
ТААМАГЛАЛ ДЭВШҮҮЛЭХ	Таамаглал шалгах асуултгад зөв хариулж, хариултаа үзсэн хичээлтэй холбон үндэслэлтэй, бүрэн тайлбарлах (1 оноо)	Таамаглал шалгах асуултгад зөв хариулж, хариултаа үзсэн хичээлтэй холбон дэлгэрэнгүй тайлбарлах (0.75 оноо)	Таамаглал шалгах асуултгад зөв хариулж, хариултаа үзсэн хичээлтэй холбон дутуу тайлбарлах (0.5 оноо)	Таамаглал шалгах асуултгад буруу хариулж, хариултаа үзсэн хичээлтэй холбон тайлбарлах (0.25 оноо)	Таамаглал шалгах асуултгад буруу хариулж, таамаглалд хамаарахгүй зүйлийг бичих (0.1 оноо)

Хүснэгт 2. Рубрикийн тодорхойлогчийг сайжруулсан анхны хувилбар (хэсгээс нь харуулав)

Шинжлэх ухаанч арга барил	Маш сайн I	Сайн II	Дундаж III	Өсөх шаардлагатай IV	Дэмжлэг шаардлагатай V
ТААМАГЛАЛ ДЭВШҮҮЛЭХ	Таамаглалаа сонгосон хэлбэрээр оновчтой бүрэн илэрхийлэн /зураг, бичвэр/, будаа таслан авах боломжтой 1 аргыг сонгон, тухайн аргыг сонгосон шалтгаанаа бүрэн тайлбарлах (1 оноо)	Таамаглалаа сонгосон хэлбэрээр оновчтой илэрхийлэн /зураг, бичвэр/ будаа таслан авах боломжтой 1 аргыг сонгон, тухайн аргыг сонгосон шалтгаанаа дутуу тайлбарлах (0.75 оноо)	Таамаглалаа бичвэр хэлбэрээр илэрхийлж, будаа таслан авах боломжтой 1 аргыг сонгон, тухайн аргыг сонгосон шалтгаанаа оновчгүй тайлбарлах (0.5 оноо)	Таамаглалаа бичвэр хэлбэрээр илэрхийлж, будаа таслан авах боломжтой 1 аргыг сонгон тайлбарлах (0.25 оноо)	Таамаглалд хамаарахгүй зүйлийг бичих (0.1 оноо)

Судалгааны үр дүн

Туршилтад хамрагдсан сурагчдаар сайжруулсан үнэлгээний даалгаврын хувилбарыг гүйцэтгүүлсэн ба сонгох хариултат даалгаврын гүйцэтгэлийн үр дүнг харьцуулж Зураг 1-д харууллаа. Ингэхдээ “Сурагчдын гүйцэтгэлийн хувь =>85% бол маш сайн, =>70% бол сайн, =>55% бол хангалттай, =>40% бол дунджаас доогуур, =>25% бол дэмжих шаардлагатай, =>0% бол анхаарах шаардлагатай” гэсэн шалгуур бүхий 5 түвшинт рубрик ашигласан.

Сурагчдын "Сонгох хариултат даалгавар"-ыг гүйцэтгэсэн үр дүнгээс харахад “Рубрикийн аргыг ашиглан боловсруулсан хичээлийн судалгааны хуудсын хувилбар”-ыг ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын 52% нь маш сайн, сайн гүйцэтгэлтэй гарсан байна. Дэмжих шаардлагатай, анхаарах шаардлагатай сурагчид байхгүй гэсэн үр дүн гарсан байна. Харин “2 од 1 хүсэл” арга ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын 42% нь маш сайн, сайн гүйцэтгэлтэй гарсан байна. Анхаарах шаардлагатай сурагчид 7% байна гэсэн үр дүн гарсан байна. “Ажиглагч хичээлд үнэлгээ өгөх хуудас” ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын 19% нь маш сайн, сайн гүйцэтгэлтэй гарсан байна. Анхаарах шаардлагатай сурагчид 13% байна гэсэн үр дүн гарсан байна.

Туршилтад хамрагдсан сурагчдаар сайжруулсан үнэлгээний даалгаврын хувилбарыг гүйцэтгүүлсэн ба бүтээх даалгаврын гүйцэтгэлийн үр дүнг харьцуулж Зураг 2-д харууллаа. Ингэхдээ

Бага боловсролын цөм хөтөлбөрт Хүн ба байгаль хичээлээр сурагчдад эзэмшүүлэхээр заасан шинжлэх ухаанч арга барилын 5 чадвар (таамаглал дэвшүүлэх, үйл ажиллагаа төлөвлөх, төлөвлөсний дагуу хийж гүйцэтгэх, мэдээлэл боловсруулах, дүгнэлт гаргах) тус бүрт харгалзах тодорхойлогчийг 5 түвшин (маш сайн, сайн, дундаж, өсөх шаардлагатай, дэмжих шаардлагатай)-тэйгээр боловсруулсан.

Хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан баг	Рубрикийн шалгуур	Таамаглал дэвшүүлэх	Үйл ажиллагаа төлөвлөх	Төлөвлөсний дагуу хийж гүйцэтгэх	Мэдээлэл боловсруулах	Дүгнэлт гаргах
“2 од 1 хүсэл” арга ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын гүйцэтгэл	Маш сайн	39.0	29.3	58.5	24.4	61.4
	Сайн	39.0	19.5	12.2	7.3	0.0
	Хангалттай	19.5	39.0	22.0	39.0	15.9
	Дунджаас доогуур	0.0	2.4	4.9	2.4	2.3
	Дэмжих шаардлагатай	2.4	9.8	2.4	26.8	13.6
“Ажиглагч хичээлд үнэлгээ өгөх хуудас” ашиглан хичээлийн судалгаа зохион	Маш сайн	2.7	0.0	0.0	78.4	0.0
	Сайн	16.2	5.4	0.0	8.1	21.6

Хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан баг	Рубрикийн шалгуур	Таамаглал дэвшүүлэх	Үйл ажиллагаа төлөвлөх	Төлөвлөсний дагуу хийж гүйцэтгэх	Мэдээлэл боловсруулах	Дүгнэлт гаргах
байгуулсан ангийн сурагчдын гүйцэтгэл	Хангалттай	59.5	37.8	18.9	8.1	51.4
	Дунджаас доогуур	21.6	48.6	70.3	2.7	24.3
	Дэмжих шаардлагатай	0.0	8.1	10.8	2.7	2.7
“Рубрикийн аргыг ашиглан боловсруулсан хичээлийн судалгааны хуудсын хувилбар”-ыг ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын гүйцэтгэл	Маш сайн	28.2	2.6	2.6	30.8	2.6
	Сайн	43.6	5.1	2.6	2.6	28.2
	Хангалттай	7.7	59.0	53.8	28.2	33.3
	Дунджаас доогуур	12.8	25.6	30.8	25.6	10.3
	Дэмжих шаардлагатай	5.1	5.1	7.7	10.3	23.1

Сурагчдын "Бүтээх даалгавар"-ыг гүйцэтгэсэн үр дүнгээс харахад “2 од 1 хүсэл” арга ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын 50% орчим нь таамаглал дэвшүүлэх, үйл ажиллагаа төлөвлөх, мэдээлэл боловсруулах, дүгнэлт гаргах чадварын хувьд маш сайн, сайн гүйцэтгэлтэй гарсан байна. Харин сурагчдын 10%-30% орчим нь үйл ажиллагаа төлөвлөх, мэдээлэл боловсруулах, дүгнэлт гаргах чадварын хувьд дунджаас доогуур болон дэмжих шаардлагатай байна гэсэн үр дүн гарсан байна.

Сурагчдын "Бүтээх даалгавар"-ыг гүйцэтгэсэн үр дүнгээс харахад “Рубрикийн аргыг ашиглан боловсруулсан хичээлийн судалгааны хуудсын хувилбар”-ыг ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын 70% орчим нь таамаглал дэвшүүлэх чадварын хувьд маш сайн, сайн; 30% орчим нь мэдээлэл боловсруулах, дүгнэлт гаргах чадварын хувьд маш сайн, сайн гүйцэтгэлтэй гарсан байна. Харин сурагчдын 10%-30% орчим нь 5 чадварын хувьд дэмжих шаардлагатай байна гэсэн үр дүн гарсан байна.

Сурагчдын "Бүтээх даалгавар"-ыг гүйцэтгэсэн үр дүнгээс харахад “Ажиглагч хичээлд үнэлгээ өгөх хуудас” ашиглан хичээлийн судалгаа зохион байгуулсан ангийн сурагчдын 80% орчим нь мэдээлэл боловсруулах чадварын хувьд маш сайн, сайн гүйцэтгэлтэй гарсан байна. Харин сурагчдын 80% орчим нь төлөвлөсний дагуу хийж гүйцэтгэх; 60% орчим нь үйл ажиллагаа төлөвлөх чадварын хувьд дунджаас доогуур болон дэмжих шаардлагатай байна гэсэн үр дүн гарсан байна.

Дүгнэлт

1. Судалгааны үр дүнгээс харахад багшаар бэлтгэгдэж буй төгсөх ангийн сурлагын голч оноо өндөр оюутан (залуу багш)-аар хичээл заалгасан байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэлийн оноо бага сурагчид бүхий ангийн сонгох хариултат даалгаврын гүйцэтгэл нь олон жил ажилласан туршлагатай багшаар хичээл заалгасан байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэл өндөртэй сурагчид бүхий ангийн сонгох хариултат даалгаврын гүйцэтгэлээс илүү үзүүлэлттэй гарсан байна. Харин бүтээх даалгаврын гүйцэтгэл нь дөхсөн үзүүлэлттэй гарсан байна. Иймд хичээлийн судалгаанд хэрэглэж буй хэрэглэгдэхүүнээ оновчтой зөв сонгож хэрэглэх нь хичээлийн чанарт нөлөөлөх боломжтой болохыг харуулж байна.
2. Судалгааны үр дүнгээс харахад багшаар бэлтгэгдэж буй төгсөх ангийн сурлагын голч оноо өндөр оюутан (залуу багш)-аар хичээл заалгасан байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэлийн оноо бага сурагчид бүхий ангийн сонгох хариултат болон бүтээх даалгаврын гүйцэтгэл нь төгсөх ангийн сурлагын голч оноо өндөр оюутан (залуу багш)-аар хичээл заалгасан байгалийн ухааны хичээлийн гүйцэтгэл өндөртэй сурагчид бүхий ангийн сонгох хариултат даалгаврын гүйцэтгэлээс илүү үзүүлэлттэй гарсан байна. Харин бүтээх даалгаврын гүйцэтгэл нь дөхсөн үзүүлэлттэй гарсан байна. Иймд хичээлийн судалгаанд хэрэглэж буй хичээлийн судалгааны хуудсын агуулга сонголтоо хичээлийн онцлог, шинж чанарт үндэслэн судалгаатайгаар хийж, хөгжүүлэн хэрэглэх нь илүү үр дүнтэй байна хэмээн дүгнэх боломжийг бидэнд олгож байна.

Талархал

Судалгааг хийхэд зөвлөн тусалсан МУИС, химийн тэнхмийн зөвлөх проф.доктор Н.Оюунцэцэг, судалгаа хийх боломжийг олгосон ЕБС, сургуулийн бага боловсролын байгалийн ухааны багш нар болон бусад хүмүүст гүнээ баярлаж, талархсанаа илэрхийлье.

Ном зүй

1. Ш.Сайнбилиг, Н.Оюунгэрэл, Б.Золзаяа, Д.Энхтуяа, Г.Нарангэрэл, & Б.Батцэцэг. (2009). *Хичээлд мониторинг хийх зөвлөмж*. УБ: "Мөнхийн үсэг" ХХК.
2. Bodzin, V., & Karen Beerer, K. (2004). *Promoting Inquiry-Based Science*. Нашивел.
3. Батцацрал, Ц. (2009). *Багш, сурагчийг үнэлэх үнэлгээний хуудастд хийсэн анализ (бакалаврын дипломын ажил)*. УБ.
4. Баярмаа, Г., Батчулуун, Е., Туяа, У., Энхтогтох, А., & Гэндэнжамц, С. (2015). *Бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр*. УБ: Колорфул.
5. Н.Оюунцэцэг, Г.Баярмаа, Ш.Сайнбилиг, & Н.Наранцогт. (2015). *Багшийн ном-ХИМИ VII*. УБ: "Өнгөт хэвлэл" ХХК.
6. Н.Оюунцэцэг, Д.Сарангэрэл, Ш.Сайнбилиг, Г.Баярмаа, Ж.Энэбиш, Ц.Отгонбаяр, бас бус. (2015). *Багшийн ном-ХИМИ IX*. УБ: "Битпресс" ХХК.
7. Нитько, А., & Брүүкхарт, С. (2014). *Суралцагчийн эзэмисэн боловсролыг үнэлэх арга зүй*. УБ.
8. Даваажаргал, Б. (2011). *Байгалийн ухааны хичээлээр суралцагчийн гаргадаг алдааг, түүний шалтгаан*. УБ.
9. Ч.Нямгэрэл, М.Ганбат, Л.Мөнхтуяа, Ц. Наранцэцэг, Д.Энхцэцэг, & Г.Юмчмаа. (2013). *Хичээлийн судалгаа: Багш бэлтгэдэг их, дээд сургуулиудын сургалтад зориулсан хичээлийн хөтөлбөр*. Улаанбаатар: "Содпресс" ХХК.

АШИГЛАСАН САЙТ: <http://www.meds.gov.mn/post140818>

Туршилтаар хүүхдийн хөгжлийг дэмжих, мэдлэг бүтээлгэх арга зүй

Г.Лхамноржин¹, Ц.Түмэнжаргал², Б.Бадамханд³, М.Мөнхбаяр⁴, Э.Бурмаа⁵
¹Дархан-Уул аймаг, Шарын гол сум, 2-р сургууль

Хураангуй

Гарын доорх материал ашиглан бэлтгэсэн хэрэглэгдэхүүн, спиртэн дэн, туршилтын плитка ашиглан уусмалаас бодисыг уурилуулах аргаар ялгаж авах туршилтат хичээлийг зохион байгуулж, түүний агуулга арга зүйг хэрхэн сайжруулсан талаар судалгаат хичээлийн үр дүнг танилцуулж байна.

Энэхүү туршилтат хичээлээр хүүхдийг байгалийн шинжлэх ухааны хичээлд дур сонирхолтой болгож, өөрсдөө шинжээч, судлаач болж юуг судлах гэж байгаа туршилтын зорилгыг тодорхой болгож, таамаглал дэвшүүлэн, тэрхүү таамаглалаа батлах туршилт явуулж, туршилтаас гарсан үр дүнгээ бусдадаа илтгэж дүгнэлт гаргуулав. Ингэхдээ туршилтад ашигласан хэрэглэгдэхүүн нь гарын доорх олдоц ихтэй материал ашигласан. Үүнд: Давс, сахар, хросол, модны үртэс, хайрга, шороо. Мөн спиртэн дэн, плитка ашигласан нь хүүхдүүд түүн дээр ажиллаж чадах эсэхийг судлах шаардлагатай болж аюулгүй ажиллагааны дүрмийг боловсруулсан. Энэ туршилтад хичээлээ 4-5-аар ангийн нийт 8 бүлгийн нийт 218 сурагчдад 8 цагийн хичээлийг зааж туршсан. Судалгаат хичээл бүрийн дараа онолын болон арга зүйгээ дүгнэн ярилцаж засан сайжруулж байсан. Ингээд хичээлийн бэлтгэл судалгаа, хичээлийн явц ажиглалт хэлэлцүүлгийн үр дүнд туршилтын үр дүн болон хичээлийн төгсгөл хэсгийг чанартай зохион байгуулахын тулд самбар төлөвлөлт, багшийн асуултнууд нь сурагчдын суралцах үйл явцад нь дэмжлэг үзүүлж буй эсэх, мөн сурагчдын дэвшүүлсэн таамаглал, гаргасан алдаа, үл ойлгосон байдал, асуултанд хэрхэн хариулсан зэргийг нарийн тооцсон. Иймээс ч зорилгоо хангасан сайн хичээл болсон.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Хөдөө орон нутгийн ЕБ-ын бага боловсролын хүрээнд байгалийн ухааны туршилтат хичээлийг ороход зориулалтын анги танхим, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслэл хэрэглэгдэхүүн хомс тул бага ангийн багш нар болон сурагчид өөрсдөө туршилтаар мэдлэгээ бүтээж ажиллах, төлөвлөгөө боловсруулах, задлан шинжлэх чадвар сул байсан. Үүний тулд байгалийн ухааны хичээлээр шинжлэх ухаанч арга барилыг сурагчдад төлөвшүүлэхийг зорих, мөн цөм хөтөлбөрийн хүрээнд багш бүр арга зүйдээ өөрчлөлт хийх болсон. Ингээд энэхүү хичээлийг сонгосон үндэслэл нь бэрхшээл, тоочоод суух биш өөрсдийн санаачилга, идэвх зүтгэлээр хийж мөн гарын доорх материалаар туршилтат хичээлийг орж улмаар бага ангийн хүн байгалийн хичээл нь туршилтан дээр тулгуурлан явуулбал илүү үр дүнтэй, сонирхол татахаар хичээл гэдгийг харуулахыг зорьсон. Ингээд хичээлийн гол болох ямар ч уусмалаас бодисыг гарган авахад ашиглагдах аргыг заахын тулд хамгийн түгээмэл гол хэрэглээ болох бодис давс нь “Давс хаанаас үүссэн бэ?” гэж сэдэвлэн тусгагдсан учраас мөн үүнийг сонирхолтой болгохын үүднээс сайжруулан засаж улмаар сайн хичээл болгохоор бэлтгэх явцын дүнд судалгаат хичээл болгон судлах нь илүү сонирхолтой байв.

Хичээлийн судалгааны онцлог нь нэгж болон ээлжит хичээлийг олон удаа давтаж орсноор багш тэр болгонд заах аргаа улам баяжуулах, алдаа оноогоо засан сайжруулах боломж бүртгэдэгт оршино. Ингэхийн тулд багш нар босоо хөндлөн багаар хамтран ажиллаж хичээлийн төлөвлөлтөө хийхээс эхлэх ба багшийн ажлын туршлага, арга зүй, сурагчдаа, стандарт, хөтөлбөр, сурах бичиг болон хэрэглэгдэхүүнээ судлан сайтар бэлтгэсэн дээр тулгуурлан сайн хичээл- сайжруулсан хичээл болгох талаар хамтын үзэл бодлоо хуваалцахад тулгуур болно.

Хичээлийн санаа: Хичээлийн сэдэв нь Давс хаанаас үүссэн бэ? туршилтат хичээлээр давсыг хэрхэн гарган авч болох тухай сурагчдын өмнөх мэдлэг дээр тулгуурлан задлан шинжлэх арга барилд сурган өөрсдөөр нь мэдлэг бүтээлгэхийг зорилоо. Энэхүү хичээлээр - Энэ юу вэ? -Нуур гол ус мөрөн яагаад давсархаг байдаг юм бол? Давс хаана байдаг вэ? -Давсыг хаанаас яаж гаргаж авдаг юм болоо? -Чи ямар аргыг сайн мэдэж авсан вэ? гэсэн асуулт, асуудлыг дэвшүүлээд сэдлийг төрүүлээд хэрхэн яаж хийхийг дагуулан зааварчилж багаар хамтран ажиллах, өөрсдөө нотлох туршилтуудыг хийж дүгнэлтийг гарган авч санаагаа дэвшүүлж байгаа нь хүүхдийг байгалийн шинжлэх ухааны “судлаач”-ийн байр сууринд аваачиж, юуг судлах гэж байгаа туршилтын зорилгыг тодорхой болгон, таамаглал дэвшүүлэн, тэрхүү таамаглалаа батлах туршилтаа явуулж, үр дүнд нь анализ хийн, дүгнэлт гаргах чадварыг багтаан олгоход чиглэнэ.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Энэхүү хичээлийг Дархан–Уул аймгийн Шарын гол сумын ЕБ-ын 2-р сургуулийн 5-р ангийн 4бүлэг, Дархан–Уул аймгийн Од цогцолборын 4в бүлгийн нийт 135 сурагчдад, 20 хоногийн хугацаанд Байгалийн ухааны судлагдахууны баг болох багийн ахлагч сургалтын менежер Г.Лхамноржин, бага ангийн багш Ц.Мөнхбаяр, Ц.Түмэнжаргал, Б.Бадамханд, Э.Бурмаа нар хамтран ажиллаж, 6 цагийн хичээлээр засаж сайжруулан сайн хичээл болгохын тулд судлагдахууны, хичээлийн бэлтгэл, хэрэглэгдэхүүний зэрэг судалгаат хичээлийг хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн хичээл болгохыг зорьсон .

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа нь :

- Хичээлийг үр дүнтэй сайн хичээл болгох
- Хичээлийн төлөвлөлтийг хүүхэд рүү чиглэсэн, өөрсдөө гараа хийж, нүдээрээ харж үнэн эсэхийг тогтооход чиглүүлэх,
- Суралцагчид – Мэдлэг бүтээх, сурах арга барилд суралцах, өөрсдөө хөгжих , баримтыг нотлох
- Багшид – Заах арга зүйн хувьд байнга шинэчлэгдэж хөгжих, судалгааны арга зүйд суралцахад дөхөм болно.
- Хичээлийн бэлтгэл хөтөлбөрийн судалгаа нь зорилгодоо хүрэхийн тулд хийдэг үйл ажиллагаа юм. Зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд ямар үйл хийвэл зохих вэ? гэдгийг багш нар үргэлж тооцож үздэг байх нь чухал.
- Хичээлийн бэлтгэл судалгааны аль ч алхам нь тухайн хичээлийн хүрээнд тавьсан зорилго зорилтыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн төлөвлөлт хийх.
- Судалгаат хичээлийг заахын өмнө багш тухайн сэдвийн агуулгын хүрээг судлах, мэргэжлийн багш нараас зөвлөгөө авах, хамтран ажиллах туршилтуудыг өөрийн зүгээс хэдэн хувилбараар хийж үзэн, олон талаас нь судалж, өмнөх сэдэв, агуулга, нэгж, сэдэв, ангийн залгамж холбоог сайн судалсны үндсэн дээр нарийн төлөвлөн заахаар багийн гишүүдтэй хамтран бэлтгэлээ.
- Энэ нэгжийн туршилтат хичээлийг үр дүнтэй зохион байгуулах, сурагч нэг бүрийг хөгжүүлэх, хичээлийг сонирхолтой үр өгөөжтэй, ойлгомжтой заахын тулд бага насны сурагчдын сонирхлыг татах, бодит байдал дээр тулгуурлан дагуулан хийх, багийн үүргийг ухамсарлуулан зохион байгуулахаар төлөвлөлөө.
- Энэ хичээлээ өөрийн сургуулийн 4-н бүлэгт заахад эхний заасан ангид хүүхдэд туршилт хийх хугацаа ихээхэн шаардлагатай байсан. /өмнө нь хийж байгаагүй нь улмаас/ мөн багаж хэрэгсэлтэй харьцахад тайлбар заавар заавал хэрэгтэй байсан.
- Өмнөхийг давтах хичээлийн хэсэг дандаа асуултгаар явахад сонирхолтой байсан. /мэддэг сурагчид түрүүлж дуугараад байх/
- Мөн шууд давс үзүүлээд заахад сэдэлжүүлэлт хүүхдийн сонирхол татахгүй байсан гэх мэт алдаанууд гарч дараа дараагийн ангидаа алдааг засаж арга зүйгээ, хичээл зохион байгуулалт, сэдэлжүүлэлтээ өөрчлөхөд үндэслэл болж байв.
- Энэ 4 удаагийн заалтад цагийн баримжаа алдагдаж байсан үүнийг бид хэрхэн засах талаар дахин хэлэлцэж үзээд багш өөрөө дагуулан хийж гарсан туршилтан дээр багууд дүгнэлтээ бичихээр зөвлөлдөн нэгдлээ.
- Хичээлийн явцад хүүхдүүд сургалтад хэрхэн хандаж болох вэ? Юу алдаж болох вэ? Үүнийг хэрхэн залруулж, зөв чиглүүлэх вэ? Хүүхдээс ямар асуулт ирж болохыг нарийн тооцож, төлөвлөснөөр үр хичээлийг үр дүнтэй явуулах үндэс болно. Суралцагчийн анхны төсөөлөл үнэнд үл нийцэхээр байж болох боловч түүнийг залруулан зөв болгох нь сургалтын нэгэн зорилго билээ.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл: Хичээлийн явц:

Үе шат	Суралцахуй Багшийн үйл ажиллагаа Чиглүүлэг		Сурагчийн үйл ажиллагаа	
Сэдэлжүүлэх үе шаг 7-8 мин	<p>Шидэт тээрэм үлгэрийг ушиж өгөх Таамаглал № 1 дэвшүүлэх -Тэнгисийн ёроолд одоог хүртэл тээрэм ажилласаар байгаа болов уу ? - Яаж мэдэж болох вэ? - Яагаад ингэж бодов ? Тэгвэл өнөөдрийн хичээлээр гол мөрөн далай тэнгис давстай гэдэг нь үнэн эсэхийг бүгдээрээ судалж мэдье Увс нуурын зураг - Та нар очиж үзсэн үү? (Проектроор харуулах) Увс нуурт цутгадаг 38 гол байдаг. 5 голоор нь өнөөдрийн багаа нэрлэе. Тэс, Нарийн, Хархираа, Түргэн, Хөндлөнгийн гол Голууд маань урссаар энэ нууранд цутгадаг гэдгийг харуулна.</p>		<p>Таамаглал № 1-д өөрсдийн санаагаа илэрхийлэх. -Тийм - Үгүй -Давстай -Шорвог Сурагчдын хариулт Харах, сонирхох - Үзсэн, үзээгүй - Багаа нэрлэх Сурагчид голыг төлөөлүүлэн хийсэн зураглалыг харах. Макет харах</p>	
Өмхөх мэдлэгээ сэргээн санах	Алхам1 -Гол ус байгаль дээрээ ямар төлөвт оршиж байгаа вэ?	Шингэн, хатуу – Цаг үетэйгээ тохируулан усны төлвийг хэлэх Хатуу- Хөлдсөн байгаа Шингэн-Хаврын улиралд мөс хайлж шингэн төлөвт шилжсэн.	Шилжилт	
	Таамаглал : Газрын хөрсөнд ямар ямар эрдэс бодис байдаг вэ?	Бодисыг нэрлэх, төлөөлүүлэн тавьсан бодисыг сонгон ярилцах		
	Алхам2 Туршилт№1 : Хүүхэд бүр нэг бодис сонгон авч усанд усны урсгал болох хөдөлгөөнийг хийж үзүүлнэ. \хутгах\	Бодис усандаа уусч байна. Давс, хросол, сода Уусахгүй байна. Мод чулуу шороо	Уусд аг, үүсд	
	Үр дүн юу байв. Ямар ямар бодис шингэсэн, ууссан бэ? Ямар өөрчлөлт гарав ? Ууссан ба уусаагүй бодисыг ялган тавиулах	Урсгал ус маань урсах явцдаа газрын хөрсөнд байгаа эрдэс бодисоос усанд уусдаг бодисыг өөртөө шингээн авч уусгаад урсдаг байх нь. Давстай ус, Давсны уусмал, Холилдсон байдал, Холилдсон ус, УУСМАЛ		
	Алхам 3.Одоо энэ уусмалаасаа бодисыг ялган авъя гээд өнөөдрийн хичээлийн сэдвийг гаргаж ирнэ. Ажлын хуудастд тэмдэглэнэ. Далай тэнгис гол мөрөн маань уусдаг бодисыг агуулдаг учраас уусмал ус байж болох нь. Увс нуурандаа усаа цутгах . Таамаглалтай тулгах	Ус + Бодис = УУСМАЛ		
	Энэ нуураас уусгасан давсаа эргэн ялган авмаар байна. Авч болох болов уу ? Таамаглал дэвшүүлнэ.	Болно. Яаж? Болохгүй. Яагаад? хариултыг хэлүүлэх		
	Алхам 4 Туршилт №2. Аль хэрэглэгдэхүүнийг ямар зорилгоор яаж ашиглахыг аюулгүй ажиллагааны дүрмээр тайлбарлана. Багш туршилтыг эхэлж гүйцэтгэнэ. Багууд туршилт хийхийн өмнө туршилт хийх төлөвлөгөөтэй танилцана. Туршилтын дараалал : - Эхлээд Увс нуураас усаа эхлэн тасалж авна. - Нуураас авсан давстай уснаасаа нэг удаагийн тариураар хэмжээстэй багажаар соруулж авна. - Усаа \ уусмалаа \ саванд хийнэ. - Чүдэнз зурж шатамхай бодисоо асаах - Туршилтын явцыг ажиглах - Үр дүн ? Харуулахгүй орхих - ДАВС ЯЛГАРЧ УС НЬ УУРШСАН. хэлэхгүй Багуудад тусламж үзүүлэх. Багууд туршилтын үр дүнд гаргаж авсан давсаа амталж болно шүү.Давс мөн үү, биш үү? Үзээрэй \ Туршилтад хэрэглэсэн давс нь хоолны давс болно\ Багууд хийж дууссаны дараа -Ус хайчсан бэ? гэж асууна.	Багшийн туршилтын үйл ажиллагаанаас анхаарч авснаа бичиж тэмдэглэх -Төсөөлж бодох -Баг бүрээс нэг сурагч ирж усаа авах -Туршилтаа дарааллын дагуу хийж гүйцэтгэх -Туршилтаа үргэлжлүүлэх, ажиглах, үр дүнг тооцоолох -Аюулгүй ажиллагааны зааварчилгааг барьж ажиллах -Багууд туршилтын явц, үр дүнг тэмдэглэх -Ус халаад ууршилт явагдсан. -Буцлаад ус уурших\ ширгэж\ давс үлдлээ. -Илтгэгч нар нь самбарт гарч үр дүнгээ танилцуулж давсаа гаргаснаа үзүүлэх . Ус ууршсан. -Ус буцлаад ууршилт явагдсан.	Ууршилт	

Далгалга х үе шат 5	Алхам 5 Бичлэг үзүүлнэ. Давсыг хэрхэн ямар аргаар авч байна вэ? Энэ бичлэгт далайн усыг олон дамжлагаар давсыг гарган авч байна.	Давсыг байгалийн гэрэл нарыг ашиглан усыг ууршуулан авч байна. Хугацаа шаардагдана.	Ууршилт лгд темпур
Дүгнэлт 5-7мин	Алхам 6 Өнөөдрийн хичээлээр бид ямар аргаар давсыг гарган авсан бэ? Увс нуураас давсыг гарган авч чадсан уу? Ямар аргаар гарган авсан билээ? -За тэгвэл давсыг гарган авах олон арга байдаг Үүний нэг нь “Ууршуулах арга” юм. Бид энэ аргаар давсаа амжилттай гарган авлаа.	Ууршуулах үр дүн: Давсны уусмалыг халаахад ус нь ууршиж, давс нь үлдлээ. Уусмалаас усыг ууршуулах аргаар бодисыг гарган авлаа. Сэдвээ ажлын хуудастд тэмдэглэх	Уургуулах аргаар давсыг гарган авлаа
Нөөц материал	Цаг гарвал өөрийн хийсэн туршилтын бичлэг үзүүлэх		
Гэрийн даалгав ар	Дурын уусмал бэлтгэн байгалийн гэрэл гарыг ашиглан бодисыг ялган гаргах туршилт хийгээрэй. Хэр хугацаа шаардсаныг тэмдэглээрэй		

Судалгааны үр дүн

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт:

Үешат	Хичээл №1	Хичээл №2	Хичээл №3	Хичээл №4
Анги зохион байгуулалт	<ul style="list-style-type: none"> 6, 6-аар нь багт хуваах 	<ul style="list-style-type: none"> 5 багт хуваах. 5,4,3,2,1 гэсэн үе дараар хичээлээ зохион байгуулах 	<ul style="list-style-type: none"> Багийн гишүүдийг үүргийг гтанилцуулах/дарга, нарийн бичиг, цаг баригч, зохион байгуулагч, ажиглагч, илтгэгч/ 	
Сэдэл төрүүлэх, анхаарал төвлөрүүлэх	<ul style="list-style-type: none"> Үлгэрээр сэдэлжүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> Үлгэрээр сэдэлжүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> Үлгэр уншиж асуултгаар сэдэл төрүүлэх/одоо хүртэл тэр тээрэм тээрэмдсээр байга болов уу?/ 	<ul style="list-style-type: none"> Үлгэр ярих Таамаглал дэвшүүлэх/ асуултгаар сэдэлжүүлэх/ Хиймэл нуураа үзүүлэх
Мэдлэг бүтээх	<ul style="list-style-type: none"> Уусмалаас бодисыг гаргаж авах 	<ul style="list-style-type: none"> Бодисыг ялгах Уусмалаас бодисыг гаргаж авах 	<ul style="list-style-type: none"> Хүүхэд бүр устай савандаа бодисоо сонгож хийн уусмал хийнэ. 	<ul style="list-style-type: none"> Гол урсах явцдаа уусдаг бодисоо өөртөө шингээн аваад Увс нуурандаа цутгаж, уусдаггүй бодисоо ялгадаг Уусгасан бодис усанд харагдаж байна уу? Туршилт хийх дараалал гаргах Ажлын хуудастд тэмдэглэх

Мэдлэгээ баталгах	<ul style="list-style-type: none"> Туршилт хийх 	<ul style="list-style-type: none"> Уусмалыг спирт дэн, цахилгаан плитка ашиглаж ууршуулах 	<ul style="list-style-type: none"> Багш баг бүрт аюулгүй ажиллагааны дүрэм өгөх Хуваарилагдсан үүргийн дагуу багийн гишүүд үйл ажиллагаанд оролцох 	<ul style="list-style-type: none"> Багш баг бүрт аюулгүй ажиллагааны дүрмийг танилцуулж, тарааж өгөх Туршилтыг багш өөрөө эхэлж үзүүлэх Давсыг гаргаж авах олон аргыг танилцуулах /видеогоор өөрийн хийсэн туршилтыг үзүүлэх/
Дүгнэлт	<ul style="list-style-type: none"> Ус ууршуулж давс гаргаж авлаа 	<ul style="list-style-type: none"> Бодисыг уусдаг, уусдаггүй гэж ангилдаг Бодисыг ууршуулах аргаар гаргаж авах 	<ul style="list-style-type: none"> Ус нь сайн уусгагч Бодис <p>Уусдаг уусдаггүй</p>	<ul style="list-style-type: none"> Уусмалыг халаагаагүй байсан ч уусмал ууршиж бодис үлдэнэ. Ердийн нөхцөлд ч гэсэн уусмалыг ууршуулах аргаар тухайн уусмалд орсон ямар ч бодисыг гарган авч болно.

Хичээлийн эхлэл хэсгийн шийдэл:

- Багийн гишүүд өөр өөрсдийн үүрэгтэй танилцаж дарга, нарийн бичиг, цаг баригч, зохион байгуулагч, ажиглагч, илтгэгч гэсэн энгэрийн тэмдэг зүүнэ. Хархираа, Хөндлөн, Түргэн, Тэс, Нарийн гэсэн 5 багт хуваарилна. Энэ нь сурагч үүрэг хариуцлагаа ухамсарлах, үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох хөшүүрэг болж өгсөн.
- “Шидэт тээрэм”үлгэрийг багш сурагчдад уншиж өгөх.
  - Тэнгисийн ёроолд одоог хүртэл тээрэм ажилласаар байгаа нь үнэн болов уу?
  - Ер нь байгаль дээрх гол, мөрөн, нуур, далай, тэнгис давстай гэдэг нь үнэн болов уу?
  - Яаж мэдэж болох вэ?
  - Яагаад ингэж бодов? Гэх мэт чиглүүлэх асуултгаар таамаглал дэвшүүлж сурагчдыг анхаарал төвлөрүүлэхийг зорьсон. Асуултыг тодорхой болгосон нь сурагчдаас оновчтой хариулт сонсох, хичээлийн дараагийн үе шат руу шилжих шилжилтийг хурдасгаж өгсөн.
- Далай тэнгис нь давстай гэдгийг үнэн эсэхийг судалж мэдэхээр Монгол орны хамгийн их давстай гэгдэх Увс нуурын загварыг урьдчилан бэлтгэж ирсэн. Голууд маань урссаар энэ нууранд цутгадаг гэдгийг харуулна. “Увс нууранд их бага 38 гол цутгадаг эдгээрээс нуурт цутгадаг 5 голын нэрээр багуудаа нэрлэлээрэй” гээд хичээлээ сэдэлжүүлж сурагчдын анхаарлыг төвлөрүүлж чадсан.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл:

- Урсгал ус урсах явцдаа газрын хөрсөнд байгаа эрдэс бодисыг зарим бодисыг шингээж заримыг нь үлдээгээд цааш явдаг гэдгээс бодисыг 2 ангилдаг гэсэн дүгнэлт гарна.

$$\text{Ус} + \text{Бодис} = \text{Уусмал}$$

- Далай тэнгисийн ус нь уусдаг бодисыг өөртөө агуулдаг учраас уусмал ус юм. Тэгвэл Увс нуураас давсыг гаргаж авч болох уу? Гэсэн асуултгаар туршилт эхэлнэ.
- Багш туршилтаа хийж үзүүлнэ. Үзүүлэхээс өмнө аюулгүй ажиллагааны дүрмийг сайтар танилцуулсан байна. Багшийн туршилтын явцыг сурагчид сайн анхаарч харж /бичиж авсан ч болно/ даган дуурайн хийхэд бэлтгэнэ.
- Багийн гишүүд өөрсдийгөө гол гэж төсөөлж голын ус урсах явцдаа өөртөө ямар ямар бодисыг уусгаж урсаж болохыг ярилцаад бодисноос дурын нэгийг сонгож усандаа уусгана. Уусдаг уусдаггүй бодисыг ялган ууссан бодистой усыг Увс нуурт цутгана.
- Увс нуурын уснаас давсыг ялган авах туршилт хийнэ. Туршилтыг спиртен дэн, плитка ашиглан хийсэн. Энэ нь сурагчдад сонирхолтой байсан. Туршилтаа дарааллын дагуу хийж

гүйцэтгэж, туршилтын явц үр дүнг тэмдэглэж илтгэгч нар нь самбарт гарч үр дүнгээ танилцуулсан. Ингэж усыг ууршуулснаар “Ус хаачсан бэ? Юу үлдсэн бэ?” гэсэн асуултууд гарч ирэн сурагчдын анхаарлыг төвлөрүүлж байсан.

Хичээлийн төгсгөл хэсгийн шийдэл:

- Багууд даалгавраа хийж гүйцэтгэх бүрт аман үнэлгээгээр урамшуулж үнэлсэн.
- Аль баг түрүүлж дууссан, яагаад түрүүлээд дууссан талаар ярилцаж хичээлийн эхлэл хэсэгт ярилцсан үлгэртэйгээ холбон ярьсан.
- Урьдчилан бэлтгэж ирсэн туршилт хийж буй бичлэгээ үзүүлж бичлэгээс уусмалаас бодисыг ялган авах олон арга байдгийг ярилцаж сурагчид хичээлийн дүгнэлтийг гаргасан.

Сургалтыг туршилтын аргаар зохион явуулсан нь:

- Хүүхэд сурах үйлийг маш зугаатай зүйл гэдгийг мэдэрсэн.
- Сурагчдын анхаарлыг тат, сонирхолтой байсан учир сурагчид бүгд хамрагдаж чадсан.
- Сурагчид зөвхөн тухайн хичээлийн чадвар эзэмшээд зогсохгүй хамтран багаар ажиллах, үүрэг хариуцлага ухамсарлах, асуудал шийдвэрлэх, ярих, илтгэх, ажиглах, учир шалтгааныг ойлгох гэх мэт олон чадвар давхар эзэмшүүлж байна.

Дүгнэлт

Яагаад сайн хичээл болсон бэ?: Хичээлийн судалгааг хамтын оролцоотой, бодитой хийж явал сайн хичээл болох вэ? гэдэгт олон багшийн санаа бодол, зөвлөгөө тусгагдсан учраас сайжирсан, мөн түгээн дэлгэрүүлж болохоор бусдад хүртээмжтэй, үр дүнтэй хичээл болсон юм.

- Энэ хичээлээр хүүхдүүд туршилт хийх, багаар ажиллах, өөрсдийн хийсэн зүйлдээ дүгнэлт хийж бичиж бусадтай санаа бодлоо хуваалцаж байгаа нь илт ажиглагдаж байсан.
- Энгийн хичээлээс ялгагдаж байгаа нь хүүхдийн оролцоо, багийн хамтын ажиллагаа, баримт нотолгоо гаргаж ярьж байгаа ажиглагдаж байна .
- Хичээлд суусан багш нарын сэтгэл өндөр байж, хэлэлцүүлэгт хичээл нь хүн бүрийн сэтгэлд хүрсэн сайхан хичээл болсныг онцлон хэлж байсан.
- Энэ хичээлээр сурагчид өөрсдөө туршилт хийж таамаглалаа баталж, дүгнэлт гаргаж байгаа нь сонирхолтой байсан.

Бидний энэхүү хичээлээр олж авсан давуу тал:

- Хичээлийн судалгаа нь өөр өөрийн гэсэн арга зүйтэй, туршлага бүхий багш нарын хамтран ажиллах, харилцан суралцах, туршлага солилцох боломжийг бүртгүүлсэн үр дүнтэй арга болсон.
- Хичээлийн бэлтгэлийг хамтын оролцоотойгоор чанартай хийж, олон дахин засч сайжруулан зааж байх нь үр дүнтэй болдгийг баталж чадсан.
- Сайн бэлтгэсэн хичээл хүүхдийн сонирхлыг өдөөж, идэвхийг өрнүүлэх, тухайн хичээлээр хөгжүүлж байгаа нь харагдсан.
- Багш нар өөрсдийгөө хөгжүүлэх, сургалтын агуулга, арга зүйгээ сайжруулж бие биеэсээ суралцдаг болсон.
- Сургалтын агуулга, арга зүйгээ бие даан боловсруулагч технологи ч болж байна.

Туршилт, ажиглалт хийснээр хүүхдэд гарсан өөрчлөлт:

- Тодорхой зүйлийг ажиглах чадвартай болсон.
- Төлөвлөсний дагуу туршилтын үйл ажиллагаанд суралцсан.
- Таамаглал дэвшүүлж, дүгнэлт хийх чадвартай болсон.
- Хамтын ажиллагаанд суралцсан.
- Яагаад ингэж давс бий болсон бэ? Зэргээр эргэцүүлэн бодож, ам дамжсан яриаг батлах, нотлох, тайлбарлан ярих чадвар нэмэгдсэн. Ингэснээр сурагчдын сургалтын үйл ажиллагаанд оролцох идэвх, хүүхдийн хөгжих боломжид ахиц харагдаж эхэлсэн. Энэ нь хүүхэд цаашид бие даан өөрсдөө эрэл хайгуул хийн хөгжихөд үндэс суурь болж чадаж байгаа юм.

Соронз юуг татдаг вэ?

Ж.Урантогос, М.Энхчимэг, Л.Өнөржаргал,
Дорнод аймаг 8-р сургууль

Хураангуй

Хүн байгаль хичээлийн агуулгаар эзэмшсэн мэдлэг, чадвар нь хүний насан туршийн амьдралд хэрэглээ болон хэрэглэгддэг үр дүнтэй учраас хүн байгаль хичээлийн “Соронзон юу татдаг вэ?” судалгаат хичээлийг бэлтгэхдээ хэрэглэгдэхүүний судалгааг нарийн хийж бүтээлч үйлд хөтлөн чиглүүлэх хичээлийн арга зүйг боловсруулав.

Хичээлийг судлагдахууны багийн багш нар хамтын хэлбэрээр заан туршилаа. Хичээлд багийн гишүүд 7 үзүүлэлтээр ажиглалт хийн үнэлгээ өгч, хичээл тус бүрийн дараа хичээлийн хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, хөтөлбөрөө сайжруулахдаа багийн тавих асуултуудыг үйл ажиллагаа тус бүрт бэлтгэсэн. Мөн хичээлийн эхлэл хэсэг сэдэлжүүлэлтийг засан сайжруулж сурагчдын сонирхлыг татаж, идэвхийг өрнүүлэн ажилласан.

Тухайн хичээлийг 4 ангийн нийт 122 сурагчдад заан засан сайжруулалтыг тухайн цаг үед хийж дараагийн ангид зааж байсан. Хичээлийг заах явцад сурагч бүр өөрийн сонирхсон зүйлийг сонгон авч туршилтийг гүйцэтгэж байсан нь хүүхэд бүрийн оролцоог хангасан хичээл болж байгаа нь харагдаж байсан.

Соронз юуг татдаг вэ? сэдэвт хичээлээр бидний өдөр тутмын амьдралд хэрэглэгддэг эд зүйлсийг бүтээсэн материалууд нь өөр өөр ялгаатай ба тэдгээрийн ямар материалтайг нь соронз татдаг болохыг өөрсдөө туршилт хийн батлаад тайлбарласан. Туршилт нь даалгаврыг илүү бодит болгодог учраас энэхүү судалгаат хичээлээ туршилт хичээлийн хэлбэрээр явуулж, соронз юу татдаг болоод түүний хэрэглээний ач холбогдол мөн соронзны зөв хэрэглээнд суралцах анхан шатны мэдээллийг танилцуулсан. Жн: Соронз нь цахилгаан хэрэгслийг гэмтээх аюултай тул болгоомжтой хэрэглэхэд анхаарах асуудал байлаа. Засан сайжруулсан хичээлээ 2015-2016 оны хичээлийн жилд teacher.sur.mn, сайн хичээл санд бүртгэгдэж түгээн дэлгэрүүлсэн. Судалгаат хичээлээрээ бид хүүхэд бүрийн хөгжилд нөлөөлөхийн тулд тэдний насны онцлогт тохирсон үйл ажиллагааг төлөвлөх, үйл ажиллагаа бүрт тохирсон цаг хугацааг сайтар зөв тооцоолох мөн хүүхэд бүрт хүрч ажиллах арга зүйг сонгосноороо судалгаат хичээл нь ажиглагч багш нараас сайн хичээл гэж үнэлэгдсэн.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Хичээлийн санаа: Энэхүү сэдэвт хичээлийг сорил туршилт, хэрэглэгдэхүүн, арга зүйн нарийн холбоонд тулгуурлан заагаагүйгээс суралцагчдад мэдлэг болж үлдэх нь хангалтгүй байх байдал ажиглагдсан. Иймд энэ алдааг засахын тулд арга зүй, хэрэглэгдэхүүний судалгааг нарийн хийж бүтээлч үйлд хөтлөн чиглүүлэх хичээлийн арга зүйг боловсруулан туршсан хичээлээ танилцуулж байна.

Судалгаат хичээл:

Судалгааг хийхийн тулд:

- Багш нар туршилтын хичээлээ хэрхэн бэлтгэж байгаа тэр нь хэрхэн үр дүнтэй байгаа
- Туршилт нь хичээлийн агуулгад тохирч байгаа талаар
- Туршилт хийх явцад багш, хүүхэд алдаа гаргаж байгаа түүнийгээ тооцож байгаа талаар
- Хичээлээ сайжруулахдаа туршилтаа чухалчилж байгаа
- Туршилтад тохирсон заавар, аюулгүй ажиллагаа, ажлын хуудас
- Хичээлийн дараах сэтгэл ханамжийн судалгаагаар сурагчдын идэвх зэрэг нь хэрхэн үр дүнтэй байгаа талаар тус тус судалж хэрхэн сайжруулж болох талаар дүгнэлт гарган сорил туршилтыг сонгохдоо нас сэтгэхүйн онцлогийг нь судлах, үнэхээр мэдлэг бүтээх туршилт мөн үү? гэдэгт хэрхэн хандаж байгааг багш нарын хичээлд сууж анализ хийн, өөрийн заасан хичээлийг бусадтай харьцуулан судалсан.

Судалгааны ерөнхий үр дүн:

- Багш хүүхэд бүрийн хөгжилд нөлөөлөхийн тулд тэдний онцлогт тохирсон үйл ажиллагаанд тохирсон цаг хугацааг сайтар зөв тооцоолох мөн хүүхэд бүрт хүрч ажиллах арга зүйд суралцсан.

- Багш бүр шинэлэг аргаар мэдлэгийг сурагчдаар бүтээлгэж, бүтээлээр юу хийж, бүтээж, сурч байгааг мэдрүүлсэн сургалтыг төлөвлөсөн учир сурагчдын мэдлэг өөрийн болж, түүнийгээ хэрэглэх, сэргээх чадвар гүн бат болдог талаар ажиглан судаллаа.
- Хичээлийн хэлэлцүүлэг хийж, хөтөлбөрөө сайжруулахдаа багшийн тавих асуулттуудыг үйл ажиллагаа тус бүрт бэлтгэсэн.
- Хичээлийн агуулга, үйл ажиллагааг хичээлийн төгсгөл хэсэгт дүгнэлт болгон бүрэн ашиглах зорилгоор самбар ашиглалтыг зөв төлөвлөж сурсан.

Агуулгын залгамж холбоо

ГҮ анги	ГҮ анги	ГҮ анги
Соронзон юуг татдаг вэ?	“Соронзны үйлчлэл”	“Соронзон туйл”
ҮII анги	ҮIII анги	IX анги

Сурагчдын эргэцүүлэн бодох чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн асуулттууд:

Үйл ажиллагааг эхэлж байгаа суралцагчдаас асуух асуулт:

- Үүнийг хэрхэн хийх вэ?
- Чамд ямар мэдээлэл байна вэ? Юуг олох хэрэгтэй вэ?
- Ямар аргыг ашиглах гэж байна вэ? Яагаад?
- Ямар хэрэглэгдэхүүн хэрэг болох вэ?

Суралцагчдыг ажиллах явцад асуух асуулт:

- Өөрийн хийсэн туршилтаа тайлбарлаж чадах уу?
- Чиний мэдэх ямар зүйл үүнийг хийхэд тус болох вэ?

Бэрхшээлтэй тулгарсан сурагчдаас асуух асуулт:

- Асуудлыг өөрийн үгээр хэлж чадах уу?
- Өөрийнхөө хийснийг өөр хэн нэгнийхтэй харьцуулсан уу?

Яриулах асуултгаар сурагчдын оролцоог нэмэгдүүлэх

- Чи юу гэж бодож байна?-Бодлоо тайлбарла! Мэдээлэл, таамаглал, ажиглалтын дараа хэрэглэнэ.
- Чи яаж үүнийг мэддэг юм бэ?, Чи яагаад тэгэж бодож байна! - Нотолгоог бусадтай хуваалц! Ийм асуулт нь суралцагчдыг хариултаа илүү гүнзгий мөн чанарыг нь мэдэрч, учир шалтгааныг нотолж тайлбарлахад чиглүүлдэг.
- Өөр нэмж хэлэх зүйл байна уу? – Өөр асуух асуулт байна уу? – Илүү өргөн хүрээтэй бод! Дээрх асуулттууд урьдчилан хэлэх, таамаглах, ухаанаа уралдуулах боломжийг олгосон бол одоо бодлоо цэгцлэх, эргэн харж, үнэлж дүгнэх хугацааг бас өгөх хэрэгтэй.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Сурагчдын нас сэтгэхүйн онцлогийг харгалзсан байдал

Нас, сэтгэхүйн онцлог	Байгалийн ухааны сургалтад төлөвлөж болох үйл
Хүртгэхүйн задлан ялгах чанар, харж нүдлэх, сонсох, хүртэх чадвар сайжирна.	Бодит юмстай ажиллуулахын зэрэгцээ сургалтад бодит үзүүлэн ашиглах Үзүүлэнг ажиглах, харах, сонсоноо тайлбарлах, туршилт хийх, туршилтын үйл явцыг ажиглах мэдээллийг тэмдэглэх даалгавар хийлгэх
Анхаарлын тогтворжилт, төвлөрөлтийн хугацаа уртсана. Албадмал үйл ажиллагаанд анхаарал нь сарнина.	Үзүүлэн, тараах материалтай ажиллуулах 40 минутын хугацаанд 3-4 үйл ажиллагааг ээлжилж хийлгэх
Хийсвэр сэтгэхүй хөгжих эхлэл тавигдана. Гэхдээ юмсыг ангилах үндэслэлийг ойлгохгүй.	Ажиглалт, туршилтын үр дүнгээс дүгнэлт хийлгэх
Хэл яриа цэгцэрч, яриандаа үгсийн аймгийн бүхий л төрлийг ашиглана. Үгийн баялаг нэмэгдэж, ярих чадвар сайжирна.	Сорил, туршилтын гүйцэтгэлээ тайлбарлах, хамгаалах чадварыг нь хөгжүүлэх Ярилцлага өрнүүлж санаа бодлыг нь сонсох, цаашдын сургалтын үйл ажиллагаандаа харгалзах
Шинэ ухагдахууныг танин мэдэж, шинэ зүйлийг эрэлхийлнэ.	Байгалийн ухааны нэр томъёог зөв хэрэглэж сургах Эд зүйлс, материалын ялгааг бататгах
Бие даах хүсэл эрмэлзэлтэй болж ирнэ.	Бие даан гүйцэтгэх даалгавар өгөх Ажиглалтын хуудсыг нөхөх даалгавар өгөх Ажиглах, ангилах, дүгнэх даалгавар гүйцэтгүүлэх

Идэвхтэй хөдөлгөөнтэй байна.	Туршилт хичээл нь сорил туршилтад оролцоходоо чөлөөтэй бүтээлчээр оролцох
Бусдыг дуураймтгай болно.	Чиглүүлж хөтлөн үйл хийлгэх Сайн үйлээс үлгэр жишээ авахыг сануулах
Үг сургамжийг тайван сонсож, хүлээн авах чадвартай болдог.	Асуудал шийдвэрлэх даалгавар өгөх Бусдыг сонсох, бусдаас суралцах
Төрөл бүрийн зүйл цуглуулах, солилцох дуртай болдог.	Цуглуулгад тулгуурлан хэрэглэгдэхүүнийг сонгох Гарын доорх материалаар хэрэглэгдэхүүн хийх, бүтээлийн сантай болох

4-р ангийн Хүн байгаль хичээлийн “Соронз юу татдаг вэ?” сэдэвт хичээлийн хэрэглэгдэхүүний судалгаа: Тухайн насны хүүхэд бусдын анхаарлыг өөртөө татах, бие даах, шинэ зүйлийг эрэлхийлэх, төрөл бүрийн зүйл цуглуулах сонирхолтой болдог тул бодит юмс, зураг, зураглал, бичвэр зэргийг ашиглан ажиглах, турших, үр дүнг бүртгэх, таамаглах, дүгнэлт гаргах, ярилцах зэрэг үйлийг сургалтын явцад түгээмэл хэрэглэнэ.

№	Хэрэглэгдэхүүний судалгаа хийх чиглэл	Хэрэглэгдэхүүний судалгаа хийсэн байдал
1.	Агуулгын илэрхийлэл тохирсон эсэх	Агуулга хэрэглэгдэхүүнд бүрэн тусгагдсан
2.	Сурагчдын насны онцлогт яаж тохирч байгаа	9-10 настай сурагчдын насны онцлогт бүрэн тохирсон
3.	Сурагчдын сэтгэхүйн онцлогт тохирсон эсэх	Сурагчдын сэтгэн бодох онцлогийг судалж, онцлогийг тусгасан
4.	Хэрэглэгдэхүүний харагдах байдал, өнгөний зохицол, тавигдах шаардлага яаж нийцсэн	Зурагт болон бодит хэрэглэгдэхүүний өнгө зохицол тохирсон
5.	Энэ хэрэглэгдэхүүнийг ашигласнаар сургалтын хугацааг хэрхэн хэмнэж байгаа	Хэрэглэгдэхүүнийг хичээлийн агуулгад бүрэн нийцэхээр бэлтгэсэн нь 1-рт хичээлийн агуулгыг суралцагчдад мэдлэг бүтээлгэхэд дэмжлэг болсон 2-рт Ээлжит хичээлийн бүтээлийг бүтнээр харах, мэдлэгийг дүгнэх, үр дүнг тооцох боломж бүртсэн.
6.	Сурагчдын танин мэдэх хэрэгцээг хангаж чадаж байгаа эсэх	Суралцагч бүр өөрөө бие даан багшийн зааврын дагуу туршилт хийсэн нь тэдний танин мэдэх хэрэгцээг хангаж чадсан.
7.	Хэрэглэгдэхүүний төрөл /хэвлэмэл, бодит, цахим/	Сэдэлжүүлэлтийн үед: Өмнөх мэдлэгийг сэргээхэд ашиглагдсан. Шинэ мэдлэг бүтээхэд: Бодит, хэвлэмэл хэрэглэгдэхүүн мөн ТӨМ ашиглаж мэдлэг бүтээсэн. Бататгал хэсэгт: Самбарын төлөвлөлт хичээлийг бүхэлд дүгнэхэд ашиглагдсан.
8.	Хэрэглэгдэхүүнийг хэрхэн ашиглах талаар сурагчдад өгөх заавар тайлбар	Суралцагчдад хэрэглэгдэхүүн болон ажиглалтын хуудсыг ашиглах зааврыг сайтар тайлбарлахад анхаарсан. Багш биеэр үзүүлсэн.
9.	Хичээлийн аль үе шатанд, ямар, зорилгоор, хэрхэн ашиглах талаар	Хичээлийн бүх хэсэгт ашигласнаас гадна хэрэглэнд нь тулгуурласан.
10.	Тухайн хэрэглэгдэхүүн сурагчид шинэ мэдлэг бүтээх, нээлт хийх явцад ямар дэмжлэг үзүүлэх вэ?	Суралцагчид хэрэглэгдэхүүнээ өөрөөашиглан туршилтаа хийсэн нь шинэ мэдлэг бүтээхэд дэмжлэг болсон. Ижил эд зүйлс өөр материалын ялгааг туршин гаргаж ирсэн. Мөн сурагчдын тайлбарлан таниулах, нэгтгэн дүгнэх чадварыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлсэн.
11.	Ангийн самбар төлөвлөлт, бичиглэл, самбарыг сурагчдын сурахуйн үйл ажиллагаа /алдаа, оноо/-ны талбар болгох зураглал	Самбар төлөвлөлтийн зураглалыг сайтар гаргаж тусгасан учраас хичээлийн явцын үйл ажиллагааг бүрэн харах боломж бүртсэн. Мөн өөрсдийн дэвшүүлсэн таамаглал хэрхэн биелэгдсэн талаар дүгнэлт хийх талбар болсон.
12.	Сурагчдын дэвтэр хөтлөлт болон бичиглэлийн талаар	Суралцагч бүрт хичээлийн туршид бүрэн ашиглах ажиглалтын хуудас нөхөх, дүгнэлтээ бичих зэрэгт ашигласан.
13.	“Соронз юуг татдаг вэ?” сэдэвт хичээлд ашигласан хэрэглэгдэхүүний жагсаалт Сэдэлжүүлэх үзүүлэн – 1 ширхэг Туршилтад хэрэглэгдэх соронз – 18 ширхэг Туршилтад хэрэглэгдэх эд зүйлс – 70-80 ширхэг Зурагт үзүүлэн том –14 ширхэг Зурагт үзүүлэн жижиг – 72 ширхэг Бодит үзүүлэн – 5 ширхэг Хэрчмэл үзүүлэн – 10 ширхэг	

Явцын үнэлгээ: Сургалтын явцад сурагчдын ажилласан ажиглалтын хуудсыг ашиглан явцын үнэлгээг хийж үзэхэд:

- Хөнгөн цагаан болон ган материалаар хийгдсэн эд зүйлсийг соронз татдаг гэсэн алдаа
- Зарим эд зүйлсийн материалыг мэдэхгүйн улмаас гаргасан алдаа
- Ажиглалтын хуудсыг нөхөж бичихэд зарим суралцагчид алдаа гаргаж байлаа.

Иймд сургалтын явцад багш суралцагч бүрт хүрч ажиллах, алдааг нь засаж тайлбарлан ойлгуулах, туршилтыг дахин хийж үр дүнг тэмдэглэхэд багш болон багийн бусад гишүүд тусалж хамтран ажиллахад анхаарах.

Судалгаат хичээл: Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санааг танилцуулья.

Хичээлийн сэдэв: Соронзон юуг татдаг вэ?

Хичээлийн зорилго:

- Соронзонд татагддаг ба татагддаггүй материалыг илрүүлэх
- Соронзон ашиглах аюулгүй ажиллагааны дүрэм баримтлах

Үйл ажиллагаа	Багшийн асуулт чиглүүлэг	Сурагчийн хариулт, хийх үйл ажиллагаа	Анхаарах зүйл						
Сэдэлжүүлэлт 2 минут	Соронзны онцлогийг харуулсан туршилт хийж үзүүлээд ярилцана. Үүнд: соронзтой эрвээхийг самбарт байрлуулсан цэцгэн дээр тогтоож яагаад эрвээхий тогтсон талаар ярилцаж сэдэлжүүлнэ.		Сурагчдын таамаглал төсөөллийг сонсоно						
Таамаглал 8 минут	Соронзоныг танай гэрт юунд ашигладаг вэ? Бодоорой. Соронзоор татаж болох, татаж болохгүй зүйлсийн нэрийг баамаглалын хуудаст бичээрэй. Соронзоны талаар юу мэдэхийг ярилцаж сурагчдын гаргасан санаануудыг самбарт тэмдэглэн бичнэ.	<table border="1"> <tr> <td>Соронзон татах</td> <td>Соронзон татахгүй</td> </tr> <tr> <td>♣</td> <td>♣</td> </tr> </table> <p>Соронз ажиглалтын талаар мэддэг зүйлсээ бодно. Таамаглалын хуудсыг нөхөж бичнэ.</p>	Соронзон татах	Соронзон татахгүй	♣	♣			
Соронзон татах	Соронзон татахгүй								
♣	♣								
Туршилт 15 минут	Багш баг бүрт хичээлийн хэрэглэгдэхүүн, ажлын хуудсыг тараан өгнө. Багаараа туршилтаа хийж соронзон ямар биеийг татахыг судалъя. Туршилтад хэрэглэгдэх эд зүйлс, бие нь ямар материалаар хийгдсэнийг хэрхэн тэмдэглэх талаар багш ажлын хуудаст дээр тайлбарлаж өгнө.	<p>Суралцагчид баг багаараа ширээн дээр тавьсан зүйлсийг ашиглан соронзоор туршилт хийж үр дүнг нь “Ажиглалтын хуудас”-д тэмдэглэнэ. Ажиглалтын хуудас</p> <p>✓ Соронзон татах ✗ Соронзон татахгүй</p> <table border="1"> <tr> <td>Эд зүйлс</td> <td>Материал</td> <td>Соронзон татах эсэх</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	Эд зүйлс	Материал	Соронзон татах эсэх				<p>Сурагчдын оролцоог багш анхаарах</p> <p>Бие, материал ялгаатайг анхааруулах</p> <p>Мөн дөхүүлэх асуулт тавих</p>
Эд зүйлс	Материал	Соронзон татах эсэх							
Үр дүн 7 минут	Сурагч бүр бие даан хийсэн туршилтын үр дүнгээ ашиглан ширээн дээрх эд зүйлсийг соронзонд татагдсан эсэхээр нь ангилан ялгах даалгавар өгнө.	Багаараа хамтран гишүүн бүрийн хийсэн туршилт, ажиглалтын хуудсаа ашиглан хичээлд хэрэглэсэн хэрэглэгдэхүүнүүдийг соронзон татах, соронзон татахгүй биеэр нь 2 хэсэгт хувааж ангилан тавиад учрыг тайлбарлана.	Багаараа хамтран ажиллахад анхаарах						

Дүгнэлт 8 минут	Туршилт, ажиглалтын хуудсаа ашиглан дүгнэлтээ гаргая. Дүгнэлтийг баг бүрийн дүгнэлтэд тулгуурлан самбарт зургаар гарган дүгнэнэ.	Үр дүнг дүгнэхдээ биеийн материалыг тодотгон тайлбарлана. Дүгнэлт: Соронзон төмөр, төмөрлөг зүйлсийг татдаг.	Суралцагчдын оролцоог багш анхаарах
--------------------	---	---	-------------------------------------

Судалгааны үр дүн

Хичээлийн шинжилгээ ба сайжруулах ажлын хүснэгт

Хичээл	Үзүүлэлтүүд	Сайжруулах санал
Зорилго Зорилгыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн	<ul style="list-style-type: none"> Хүүхэд бүрийн хөгжлийг дэмжих арга зүй Агуулга тухайн ангид тохирсон байх Зорилго цөм хөтөлбөрт нийцэж байна Үйл ажиллагаанууд зорилгыг дэмжсэн байна 	
Дээд зэргийн сэтгэн бодох ур чадварыг шаарддаг	<ul style="list-style-type: none"> Сурагчид чээжлэх, ойлгохос илүү их зүйлийг хийнэ. /таамаглах, нэгтгэх, хураангуйла 	Цаасны ард соронзыг хүний дүрсний хэлбэртэйгээр байрлуулаад төмрийн үртэс үрэх, цацах байдлаар сэдэлжүүлэх
Сургалтын зорилгыг нэгтгэсэн байдал	<ul style="list-style-type: none"> Харилцах чадвар Бүтээлч сэтгэлгээ Бүтээлчээр хандах Асуудал шийдвэрлэх Ажиглалт– судалгаа Мэдээлэл боловсруулах 	
Янз бүрийн эх сурвалж	<ul style="list-style-type: none"> Сурагчдад янз бүрийн түвшний эх сурвалжийн сонголт байна. / зураг, бодит зүйлс, ном/ 	
Сурагч бүрийг үйл ажиллагаанд оролцуулсан байдал	<ul style="list-style-type: none"> Хичээлийн туршид сурагч бүр даалгавар үйлийг хийж байна. Хийж буй үйл, даалгаврууд бодит амьдралтай холбоотой Сурагчид чухал асуултуудын хариултыг идэвхтэй эрж хайна 	Туршилт хийгээд ажигласан зүйлсийг тухай бүрт нь яриулах
Технологийг үр дүнтэй, үр ашигтайгаар суралцах арга хэрэгсэл болгон хэрэглэдэг	<ul style="list-style-type: none"> Туршилт нь даалгаврыг илүү бодит болгодог Туршилт нь даалгаврыг биелүүлэхэд сонирхолтой болгодог Туршилт нь даалгаврыг илүү хурдан гүйцэтгэхэд тусалдаг Зорилго, агуулгын дараа технологи орно 	Туршилтын хэрэглэгдэхүүний зургийг л ашиглах
Сурагчдын хэрэгцээг хангасан байдал	<ul style="list-style-type: none"> Сурагч бүрт ажлын заавар хүртээмжтэй Сурагч бүрт ажлын материал болон эх үүсвэрүүд байна. Сурагчид ижил зорилгыг янз бүрийн арга замаар биелүүлэхийг эрмэлзэнэ 	
Зохио үнэлгээ	<ul style="list-style-type: none"> Үнэлгээний стандарт, зорилгод нийцсэн Үнэлгээ, бүх сурагчдад шударга, нэг бус чадварт үндэслэсэн Үнэлгээ нь сурагч юу хийж чаддаг, мэддэгийг илрүүлэхээс гадна юу чадахгүй, мэдэхгүйг илрүүлэх боломжтой 	

Хичээл тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал: Хичээлийг хамтын хэлбэрээр заан туршлаа. Хичээлд багийн гишүүд 7 үзүүлэлтээр ажиглалт хийн үнэлгээ өгч, хичээл тус бүрийн дараа хичээлийн хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, засан сайжруулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэн ажилласан.

Дүгнэлт

Сайн хичээлийн шинжүүд

- Сурч буй зүйл сурагчдын өдөр тутмын амьдралтай холбоотой байх
- Тухайн хичээлийн зорилго тодорхой асуудлыг шийдвэрлэх хэлбэрээр гаргасан байх
- Цөм хөтөлбөрийн ерөнхий ба судлагдахууны тусгай чадваруудыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн байх

- Амжилтын шалгуур буюу шалгуур үзүүлэлтүүд тодорхой байх
- Сурагчид үйлийг хийх явцдаа арга барилаа эзэмшиж мэдлэгийг бүтээх болон олон удаа давтан хийнгээ дадлагажин чадваржих арга зүйд суралцах
- Сурагчдын хийх үйл тодорхой, оролцоо их байх
- Багш асуултгаараа сурагчдын эргэцүүлэн бодох үйлийг чиглүүлэх
- Багш сурагчдад бие биеэ анхааралтай сонсож, хамтран баяр баясгалантайгаар бүтээлчээр ажиллаж байх гэсэн олон шинжүүдийн ихэнх нь манай судалгаат хичээлд тусгагдсан мөн хичээлд хамрагдсан ангиудын сурагчдын сэтгэл ханамж, хичээлд ажиглалт хийсэн багш нарын санал, хэлэлцүүлэг зэргээс сайн хичээл гэж үнэлэгдсэн.

Үр дүн 1: Анги танхимд

- Багш мэдлэгийг дамжуулагчийн үүрэг гүйцэтгэдэг хуучин уламжлал арилж багш сурагчийн сурах үйл явцыг дэмжигч, зохион байгуулагч, туслагч, дэмжигчийн үүрэгтэй болж анги танхимд идэвхтэй хамтын сурах, сургах ажиллагаа явагдаж эхэлсэн
- Багшийн хандлага өөрчлөгдсөнтэй холбогдон сурагчдын сонирхол, идэвх, хариуцлага дээшилсэн.
- Анги танхим нь тухайн сургуулийн болон өөр сургуулийн багш, удирдах ажилтанд “нээлттэй” болж эхэлж байна.

Үр дүн 2. Сургуулийн түвшинд

- Багш, удирдах ажилтны холбоо нэлээд сайжирсан.
- Багш нар хамтарч хөтөлбөрөө боловсруулдаг, хамтарч хичээл заадаг болж хамтын ажиллагаа, харилцан бие биеэсээ сурах байдал сайжирч байна./БУЗАН-ийн багш нар, Хан-Уул цогцолбор сургуулийн багш нар/

Үр дүн 3. Бүс, аймгийн түвшинд

Аймаг, сургуулийн 32 багш нарт судалгаат хичээлийг зохион байгуулж, туршлагаа түгээн дэлгэрүүлж бие биеэсээ суралцсан.

Үр дүн 4. Хэрэглэгчдийн хувьд

А. Сурагчдын хувьд:

- Хамтач, бүтээлч, нээлттэй, чөлөөтэй сэтгэх хандлага төлөвшиж байна.
- Сорил туршилтыг хамтарч болон бие даан гүйцэтгээд “Яагаад?” гэдэг учир шалтгааныг олох хандлагатай болж байна.
- Сорил туршилтыг хийж мэдлэг бүтээх хандлагатай болж байна.
- Амьдрах, ажиллах, бүтээх, сурах арга ухаанд сурах хандлага харьцангуй нэмэгдсэн.

Б. Багшийн хувьд:

- Багш нар өөрсдийгөө хөгжүүлэх, сургалтын агуулга, арга зүйгээ сайжруулах чиглэлээр сургууль, аймаг, бүс, улсын хэмжээнд хамтран ажиллаж, бие биеэсээ суралцдаг болсон.
- Сурах, сургах болон өөрчлөлтийн үйл явц сургууль, анги танхимын хөгжлийн талаарх баримт цуглуулан анализ хийх замаар судлаач болж байна.
- Сургалтын агуулга, арга зүйг бие даан боловсруулагч технологич болж байна.
- Бүтээлч, нээлттэй, чөлөөтэй сэтгэх, бусдыг дэмжих хандлага төлөвшиж байна.

В. Сургуулийн удирдлагын хувьд:

- Бүтээлч, хамтач, нээлттэй, чөлөөтэй, сэтгэх хандлага төлөвшиж байна.
- Сургууль, багш, сургалтын хөгжлийн асуудлаар судалгаа хийдэг судлаач болж байна.
- Сургалтын чанар, үр ашгийг хянан дүн шинжилгээ хийн байдал, үр дүнг тооцон түүнийгээ сайжруулдаг болсон.
- Багш хөгжих нөхцөл, тэмүүллийг бий болгож байна.

Хичээлийн үе шат бүрийн сэдэлжүүлэлт, хүүхэд нэг бүрийн хөгжилд нөлөөлөх нь

Г.Ванчигмаа , Д.Доржсүрэн, Р.Янжмаа Л.Энх-Амгалан,
Я.Болормаа, Д.Баасанхүү, М.Галбааса, Ч.Алтанцоож, Б.Байгалмаа С.Ганчимэг
Завхан аймгийн Жавхлант цогцолбор сургуулийн бага боловсролын багш нар

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сорил туршилт гүйцэтгэсэн арга: Жавхлант цогцолбор сургуулийн 3-р ангийн Хүн ба орчин хичээлийн Амьд биеийн өсөлт судалгаат хичээлийн засан сайжруулсан сайн хичээл, багш нарын хичээлд сууж хөтөлсөн тэмдэглэл, багш нараас авсан асуултга, ярилцлага туршлагыг харьцуулан судалж, ЗАН багш нартайгаа хамтран нэг ижил сэдвийг АХИС сэдэлжүүлэлт, сургалтын хэрэглэгдэхүүнтэйгээр зааж үр дүнд дүгнэлт хийсэн.

Мэдээлэл цуглуулсан арга: Бусад багш нарын хичээлд сууж тэмдэглэл хөтөлсөн, судалгааны материал болох судалгаат хичээлийн тэмдэглэлүүдэд анализ хийх мэргэжил нэгт багш нартай бүлгийн ярилцлага хийх асуултга авах, цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, багшийн номонд анализ хийх, өөрсдийн туршсан хичээлийн сэдэлжүүлэлтийг хамтран боловсруулж дүгнэлт гаргасан хэлэлцүүлэг хийсэн зэрэг арга зүйн материалуудыг ашиглан мэдээллээ цуглуулан боловсруулсан.

Нэг. Сэдэлжүүлэлтийн талаарх онолын асуудал

Сэдэлжүүлэлтийн загвар

\Жон Келлер\ “Нээлттэй сургууль” сонин, сэдэлжүүлэлт нь сурагцагчдын АХИС

Анхаарлыг татах - Үүнийг сурах юмсан.

Хэрэгцээнд нийцүүлэх - Ийм боломж байгаа юм байна.

Итгэл үнэмшил төрүүлэх - Үүнийг би бүтээж чадах юм байна..

Сэтгэл ханамжтай болгох- Дотоод сэтгэлдээ энэ сурч байгаа зүйл маш чухал тул, би илүү их хичээх ёстой гэсэн ойлголт сурагчдад бодитоор гарч сэдэлжсэн байх нь сайн үр дүн юм.

Гагнейгийн 9 гайхамшиг	Келлерийн АХИС Загвар	Хичээл төлөвлөлт
Анхаарлыг хичээлд хандуулах	Анхаарал	Хичээлийн зорилготой холбоотой сонирхолтой зүйл үзүүлэх
Зорилгыг ойлгуулах		Асуудал дэвшүүлэх
Өмнөх мэдлэгийг сэргээх	Хэрэгцээ	Асуудлын талаар мэдлэгийг сэргээх
Шинэ ойлголт, мэдээлэл өгөх		Оюун дүгнэлт хийлгэх
Хичээлд хөтлөх заавар өгөх	Итгэл үнэмшил	Зааварчилгааг бэлтгэж өгөх
Дасгал, даалгавар хийлгэх		Асуудлыг алхам, алхмаар шийдвэрлэх
Явцын үнэлгээ эргэх холбоо	Сэтгэл ханамж	Урамшуулах, явцыг, тандах, дэмжих
Гүйцэтгэлийн үнэлгээ хийх		Шударга үнэлгээ, рубрик хэрэглэх
Мэдлэг, чадвараа өөр нөхцөлд хэрэглэх		Өөр асуудлыг шийдвэрлэх, гэрийн даалгавар хийх

Хичээлийн бүхэл үйл явцыг сэдэлжүүлэлтээр бүртсэн байдлаар хөтлөх шаардлагатайг Ж.Келлер \2010\ нотолсон байна. Хичээл эхлэхээс дуусах хүртэл цааш гэрийн даалгавар хийх, маргааш нь хичээлдээ эргэн ирэх зэрэг нь сэдэлжүүлэлтээр л явагддаг. Сэдэлжсэн суралцагчид идэвхтэй сайн суралцах магадлал өндөр байдаг.

Хоёр: Судалж, туршиж хэрэгжүүлэх байдал Хичээлээ төлөвлөж, ажиглалт хэлэлцүүлэг хийх явцад багш нар ээлжит хичээлийн төлөвлөлтдөө “сэдэлжүүлэлт” хэсгийг оновчтой тусгаж, хүүхдийн анхаарлыг татаж байгаа эсэхийг судалж, хичээлдээ тооцдог байх, ялангуяа сургалтын явцад хүүхдийн сониуч занг өдөөн энэ хичээлээр гоё сайхан юм олж мэдэх гэсэн сэтгэл хөдлөлийг бий болгосноор хэр ач холбогдолтой байгааг таньж мэдэх нь ихээхэн чухал байгааг ажигласан юм.

Багш нар хичээлийн судалгааг тодорхой хэмжээгээр хийж хэвшиж байгаа бөгөөд ээлжит хичээлийн төлөвлөлтдөө "сэдэлжүүлэлт" хэсгийг хэрхэн үр дүнтэй тусгасан эсэхийн талаар авч үзнэ.

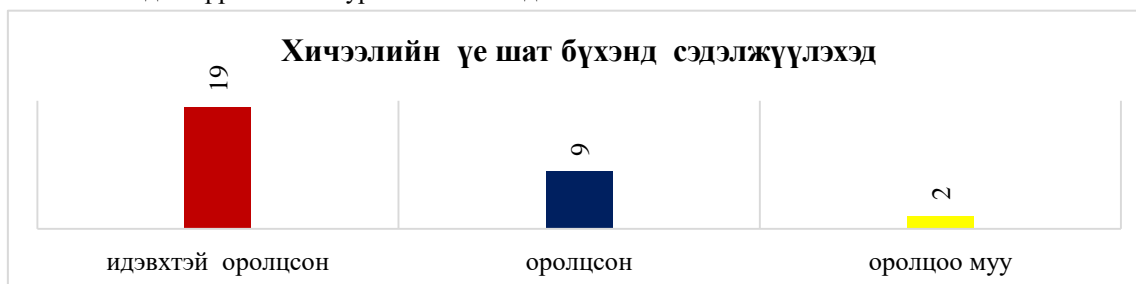
Сайн хичээл-1 Жавхлант цогцолбор сургуулийн 3а ангид Хүн ба орчин хичээлийн "Амьд биеийн өсөлт" судалгаат хичээлийн сэдэлжүүлэлтийг судалж, анализ хийсэн байдал

Амьд биеийн өсөлт ээлжит хичээл-I: 3а ангид заасан хичээлийн хэлэлцүүлэг

Хичээлийн дүгнэлт: Энэ хичээлийг төлөвлөхдөө зөвхөн шинэ мэдлэг бүтээхийн өмнө буюу анхаарлыг хандуулах, зорилгоо таниулан сэдэлжүүлсэн учраас сурагчдын анхаарлыг хичээлд хандуулах хичээлийн зорилгоо ойлгуулахад дөхөмтэй байсан боловч бусад үе шатууд нь сурагчдын сонирхлыг татахуйц байж чадсан ч үр дүн нь сайнгүй байсан.

Сайн хичээл-2: Сэдэлжүүлэлтийг хичээлийн үе шат болгонд оновчтой төлөвлөж чадвал хүүхдийн хөгжилд сайнаар нөлөөлөх боломжтой гэж үзээд хичээлийг дахин сайжруулж, хичээлийн үе шат болгоныг сэдэлжүүлэн зааж туршлаа. Ингэхэд:

Дүгнэлт: Дээрх 2 хичээлийн сэдэлжүүлэлтийн үр дүнг харьцуулж дүгнэхэд хичээлийн эхэнд сэдэлжүүлсэн нь сурагчдын анхаарлыг төвлөрүүлж хичээлийн зорилгыг ойлгуулсан сайн талтай боловч, хичээлийн дараагийн үе шатны даалгаврыг гүйцэтгэхэд ач холбогдол багатай байна.

Харин хичээлийн үе шат бүрийг сэдэлжүүлсэн нь сурагчдыг хичээлийн үргэлжлэх хугацааны туршид хичээлд оролцох оролцоо идэвх сонирхол улам өрнөж, эзэмших чадварыг дэмжсэн оновчтой үйл ажиллагаа болж чадсан. Багш бүр судлагдахуун бүрийн хичээлийн төлөвлөлтийг хийхдээ үе шат бүрт нь сэдэлжүүлэлтийг оновчтой төлөвлөн ажиллавал сурагч бүрийн хичээлд хандах хандлага суралцагч бүр хичээлийн зорилгыг ойлгож даалгаврыг ганцаараа, хосоороо, багаараа тасралтгүй ажиллаж хурдан зөв гүйцэтгэж чадсан ба сурагчдын хөгжих сурах, идэвх дээшилж, бие даасан бүтээлч үйл ажиллагаа нэмэгдсэнээр багш бид тухайн шинжлэх ухаанаар нь дамжуулан суралцагчдыг амжилттай сургах, хөгжүүлэх нөхцөл бүртгэж, насан туршдаа бие даан суралцах чадвартай иргэн болж төлөвшихөд нөлөөлж чадна гэж дүгнэлээ.

Хүүхдийн хөгжлийг зөв чиглүүлэхийн тулд хичээлээр дамжуулан сургалтыг оновчтой төлөвлөж, хичээлийн элементүүдийн нэг болох "Сэдэлжүүлэлт" дээрээ тулгуурлан зорилгодоо хүрэх эцсийн үр дүн нь өгөөжтэй байхаар зохион байгуулах шаардлагатай гэж үзлээ.

Үнэлгээний шалгуур: 1-р түвшний даалгавар тус бүр 1 оноо

2-р түвшний даалгавар тус бүр 2 оноотой нийт 15 оноо

Багшийн үнэлгээ: Багш 1-р түвшний даалгавраар орчин тойрноо ажиглан судлах чадварыг илрүүлэх зорилготой бэлтгэлээ. /Амьд биеийн өөртэйгөө төстэй ба төстэй бус амьд үр төл гаргадаг гэдгийг мэдэх эсэх/

2-р түвшний даалгавар нь хэм хэмжээг сахиx чадварыг илрүүлэх зорилготой./Амьд бие нь амьдралынхаа тодорхой хугацаанд буюу бүхий л амьдралынхаа хугацаанд өснө гэдгийг мэдэх/

Хичээл-1		Хичээл-2 \сайжруулсан\	
Оролцоо	Үнэлгээ	Оролцоо	Үнэлгээ
Идэвхтэй оролцсон-10	Маш сайн -9	Идэвхтэй оролцсон-19	Маш сайн-24
Идэвх сул байсан-11	Хангалттай-13	Идэвх сул байсан-9	Хангалттай-5
Оролцоогүй-9	Анхаарах шаардлагатай-8	Оролцоогүй-2	Анхаарах шаардлагатай-1
Гүйцэтгэлийн хувь	1-р төвшний даалгавар- 70%	Гүйцэтгэлийн хувь	1-р төвшний даалгавар- 97%
	2-р төвшний даалгавар-30%		2-р төвшний даалгавар-80%

Хичээлийн үе шат бүрийг сэдэлжүүлэх нь хүүхдийн хөгжилд нөлөөж байгаа үр дүнтэйг энэхүү үнэлгээнээс харах боломжтой байлаа.

- Багш бүр нь хичээлийн үе шат бүрийг сэдэлжүүлэх, сурагчийн сурах үйл бүрийг сэдэлжүүлэх гэдэг ойлголт нь онол ба арга зүйн хувьд шинэ ойлголт бөгөөд багш нар ээлжит хичээл бүртээ хэрэглэж хэвших нь чухал юм.
- Иймээс бага боловсролын 22 багш нар тухайн хичээлийн онцлогт тохируулан хичээлийн үе шат болгоныг сэдэлжүүлэх үйл ажиллагааг ээлжит хичээл, сайн хичээл бүрээр төлөвлөн зохион байгуулж үр дүнг тооцон ажиллаж байна. Энэхүү судалгаанаас гарсан эерэг үр дүнг бусдад түгээн дэлгэрүүлэхээр боллоо.
- Суралцагчдаа мэдлэг бүтээх арга барилд сургах, өөрийн арга зүйгээ сайжруулах, хичээлийн элемент бүрт нухацтай хандах нь зүйтэй байна.
- “Сэдэлжүүлэлт” –ийг тухайн хичээлийн онцлогт тохируулан сурагчдын сониуч занг татахуйц, асуулт хариулт нь сэтгэхүйн үйлдлүүдийг шаардсан байхаар тооцож хичээлийн үе шат болгонд бэлтгэх хэрэгтэй.
- Тухайн эзэмших мэдлэг чадвар хаана юунд хэрэг болох ач холбогдлыг ойлгуулах зэргийг хичээлдээ тохируулан сэдлээ сонгож хичээлийн үе шат болгонд хэрэглэх нь зүйтэй байна.

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаагаар сурагчдыг сэдэлжүүлэх нь

Г.Оюунтуяа, М.Хараа, Д.Оюунмаа
Дорнод аймаг 12-р сургуулийн бага боловсролын багш нар

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа нь бусад судлагдахуун шиг тогтсон хөтөлбөр, агуулга, сурах бичиггүй, сургуулийн зорилго, төлөвлөлт тодорхой гарсан ч багшийн сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагааны онцлог, бүтээлч, санаачилгатай байдал, арга зүй, ур чадвар, технологиос ихээхэн шалтгаалж, бага боловсролын багшид багагүй ачаалал нэмэгдэж ирсэн. Иймээс багш нар багаар хамтарч амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны цагийг үр дүн, ач холбогдолтой, хүүхэд нэг бүр амьдарч буй орчин нөхцөл эргэн тойрноосоо суралцах ба орон нутгийн онцлог болох буриад ястны өв соёл, уламжлал сургуулийн хэмжээнд нийт 1028 сурагчийн 22% нь буриад ястан давуу тал дээр түшиглэн, [Хараа, 2015]²⁹ үйл ажиллагааг танхимын бус аргаар зохион байгуулах хэрэгцээ шаардлага урган гарч байгаа нь энэхүү сэдвийг сонгох үндэслэл боллоо.

Үйл ажиллагааны санаа: Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны хүрээнд сэдэв сонголтыг сурагчдаар хийлгэж, өөрсдийн судлахыг сонирхсон зүйлийг төдийлэн сонгохгүй, багш нар өөрсдөө сонгодог байв. Мөн амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааг зохион байгуулахад бусад хичээлтэй адил ном, сурах бичиг, багшийн ном зэрэг ашиглах арга зүйн материал байдаггүй. Иймд амьдрах чадварт суралцах цагаар сурагчдаар сэдэв сонгуулж, өөрийн орон нутгийн бахархал болсон буриад ястны өвөрмөц зан заншил, ахуй амьдралаас суралцах зорилго дэвшүүлэв. Үүний тулд шинэлэг хэлбэрээр зохион байгуулах арга зүйг боловсруулав.

Бэлтгэл судалгаа: Хэрлэн сумын 12-р сургуулийн бага ангийн багш Т.Энхнаран, Ж.Дарьханд, технологийн багш Б.Доржшүхэрт нартай хамтарч хэрэглэгдэхүүний судалгааг хийсэн. Буриад ястны өмсгөл зүүсгэл болох малгай, буриад ястны бахархал болсон “Хун хатан ижий” баримал зэргийг хийхэд шаардлагатай багаж, хэрэгсэл болон гарын доорх материал болох сонин, давс, баримлын шавар, зөөлөн төмөр утас зэргийг бэлтгэсэн.

Зохион байгуулсан үйл ажиллагааны цаг: 2015-2016 оны хичээлийн жилд Хэрлэн сумын 12 дугаар сургуулийн 5^а, 5^б ангиудад зохион байгуулж, хөтөлбөрөө хэд хэдэн удаа засан сайжруулсан бөгөөд шинэлэг арга зүйгээр сурагчдыг хөгжүүлэхийг зорьсон. Үйл ажиллагаанд ажиглагч болон зөвлөхөөр Хэрлэн сумын 12 дугаар сургуулийн бага боловсролын сургалтын менежер М.Хараа, Японы сайн дурын мэргэжилтэн Касэ Рүсүкэ, бүсийн сургуулийн багш нар оролцсон болно.

Гарааны үнэлгээ: Дорнод аймгийн Хэрлэн сумын 12-р сургуулийн 4, 5-р ангийн нийт 122 сурагчаас асуултгын аргаар судалгаа авсан.

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны цагаар ямар зүйл судалж, мэдэхийг хүсэж байна вэ?

- ✓ Орон нутгийнхаа тухай судлахыг хүссэн 27 буюу 22%
- ✓ Сургуулийнхаа тухай мэдэхийг хүссэн 16 буюу 13%
- ✓ Буриад дээлтэй танилцахыг хүссэн 42 буюу 34,4%
- ✓ Монгол ёс заншилтай танилцахыг хүссэн 14 буюу 11%
- ✓ Амны хөндийн эрүүл мэндийн тухай мэдэхийг хүссэн 12 буюу 9%
- ✓ Гарын ариун цэвэр 9 буюу 7%
- ✓ Хөдөлгөөн эрүүл мэнд 2 буюу 1% тус тус саналаа өгсөн бөгөөд 1-р улиралд хамгийн их санал авсан сэдвийг сургуулиараа сонгож судлах болсон.

2. “Буриад дээл хувцастай танилцъя” сэдэв сонгох үндэслэл:

- ✓ Өнгөрсөн хичээлийн жилийн төгсгөлд бага боловсролын нийт 450 сурагч аймгийн тусгаар тогтнолын талбай дээр “Ёохор” бүжиг хийсэн нь таалагдсан учир
- ✓ Хүүхэд бүр буриад дээлтэй болсон
- ✓ Иймээс дээлнийхээ утга учрыг мэдэхийг хүссэн.
- ✓ Аав ээж нь буриад ястан учраас

²⁹ Бага боловсролын сурагчдын судалгаа

3. Нэгж үйл ажиллагааны зорилго: Хүүхэд бүр буриад дээл хувцасны соёлоос суралцаж, түүгээрээ бахархах, мэдээллээ бусдад түгээх

1-р цагийн зорилго: Үйл ажиллагааны зохион байгуулалтыг хийж, зорилгоо тодорхойлох

Зорилгоо тодорхойлох үйл ажиллагаанд 122 сурагч оролцож, ярилцаж, цаашид ямар үйл ажиллагаа зохион байгуулахаа шийдэв.

2-р цагийн зорилго: Үйл ажиллагааны судлах асуудлаа тодруулж, багийн зохион байгуулалтыг хийх

1. Багийн гишүүдээ сонгосон.
2. Хэн ямар ямар үүрэгтэй оролцохоо ярилцсан.
3. Багийн ахлагчийг тодруулсан.
4. Яагаад энэ сэдвийг сонгосон болохыг харилцан ярилцсан.
5. Энэ улирлын туршид энэ үйл ажиллагааны цагаар юу хийхээ төлөвлөсөн.

3-р цагийн зорилго: Хүүхэд бүрт судалгаа хийх арга, эх сурвалжийг олох аргуудыг заах

4-р цагийн зорилго: Цуглуулсан мэдээллийг цэгцэлж, эрэмбэлэх

5-р цагийн зорилго: Танилцах үйл ажиллагаанд оролцож, буриад ёс заншилтай танилцах /Чадангууд цогцолбор/

6,7,8-р цагийн зорилго: Буриад дуу бүжигтэй танилцаж, дуулж, бүжиглэж сурах

- ✓ Буриад бүжиг мэддэг эцэг эхээсээ суралцсан
- ✓ Буриад дууг дуулж сурсан.
- ✓ Буриад үг хэллэгтэй танилцах
- ✓ Ёс заншлаас суралцсан
- ✓ Дуут бүжиг бүжиглэж сурсан

9 -р цагийн зорилго: Өөрсдийн мэдсэн сурсан зүйлийг нэгтгэх

- ✓ “Ёс заншлаас суралцъя” аман илтгэл
- ✓ Дуут бүжиг
- ✓ Буриад дуу
- ✓ Буриад дээл, малгай, гутлыг сурталчлах өдөрлөг

10 -р цагийн зорилго: Сурсан мэдсэн зүйлээрээ өөрөө болон хамтарч бүтээл хийх

Судалгааны үр дүн

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааг 4, 5-р ангид 2 удаагийн давтамжтайгаар зохион байгуулсан. Бид үйл ажиллагааны явцад хүүхдийг бусадтай өрсөлдүүлэх, уралдуулах, тоон үнэлгээ тавих зэргээс зайлсхийсэн.

- Багаар ажиллангаа харилцаанд суралцах
- Тоглонгоо хүндэтгэлтэй хандах
- Үйл, үйлдэл хийнгээ чадваржих
- Ярилцангаа эргэцүүлэн бодож, шийдвэр гаргах
- Сонсонгоо хүлээн зөвшөөрөх, хамтрах
- Уншингаа учрыг нь олох, таних
- Оролцонгоо бүтээж, сэтгэж сурах зэрэг аргаар сурагчдыг үнэлж юуг яаж гүйцэтгэв? юунд яаж оролцов? яаж өөрчлөгдөв? ямар ахиц дэвшил гарав? гэдгийг багш нарын ажиглалт, эцэг эхчүүдийн ажиглалтаар үнэлж дүгнэсэн. Ингэхэд:

Сурагчдад гарсан өөрчлөлт, үр дүн:

- Сурагчдад өөрийн бүтээлээр бахархаж ярьж чаддаг болсон.
- Өөртөө итгэлтэй болох, бусдаас суралцах сэдэл тэмүүлэл, бүтээлч хандлага төлөвшсөн.
- Эрэл хайгуул хийж суралцсан.
- Өөрөө оролдож хийх аргад суралцсан.
- Өөр мэргэжлийн багштай хамтарч ажиллаж чаддаг болсон.
- Бусдаас суралцах чадвар сайжирсан, сурах хүсэл эрмэлзэл, оролдлого, чармайлт нэмэгдсэн.
- Үйл хийхэд тулгарч буй асуудлаа багш болон томчуудаас асууж дэмжлэг авч чаддаг болсон.
- Мэдээллийг уншиж, судлан шинжилж боловсруулж, хэрэгтэйг нь ялгаж чаддаг болсон.
- Бусдыг сайн сонсож чаддаг болсон.
- Аливаа зүйлийг бодитоор харж, бодитоор хийхийг эрмэлздэг болсон.
- Амьдрах чадварт суралцах цагаар өөрт болон анги, сургуульд тулгамдаж буй асуудлуудыг олж харж, тэдгээрийг шийдвэрлэхийг эрмэлздэг болсон.
- Хүүхдийн хүмүүжил, төлөвшилд эерэг өөрчлөлт гарч эхэлсэн.
- Сургууль, олон нийтийн газар биеэ зөв авч явж чаддаг болсон.
- Мэдээллээ боловсруулж, бусдад илтгэх чадварт суралцаж байна.
- Өөрсдийн хийж буй ажлынхаа хүрээнд холбогдох байгууллага, хүмүүстэй уулзан, асуудлаа танилцуулж зохих шийдэлд хүрч чаддаг болсон.
- Үйл ажиллагааны явцыг ажиглахад ангийн нийт сурагчид өөрийн сонирхлоор үйл ажиллагаанд маш идэвхтэй оролцож байсан.
- Өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлж ярихдаа өөртөө итгэлтэй, би чадахгүй байх гэсэн айдасгүй, нүд нь гялалзаж, урамтай, сайхан байгаа байдал ажиглагдсан.
- Туршилтын явцад сурагчид өөрийн бүтээлийг бусдад тайлбарлан ярих чадварт ахиц гарч, урам зориг нэмэгдэж, бүтээл хийсний дараах ярилцлагад бүх сурагчид идэвхтэй оролцож, бие биеэ хүндэлж, бусдын яриаг анхааралтай сонсож байгаа нь ажиглагдлаа.
- Сурагч асуудлыг өөрөө олж харж, шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлж, суралцах арга барил эзэмшиж, асуудлыг шийдвэрлэхэд бүтээлчээр оролцож, хамтран ажиллаж чадсан.
- Аливааг мэдэх, сурах хүсэл эрмэлзэлтэй болж өөрийн амьдрах арга, ирээдүйн талаар эргэцүүлэн бодох чадвараа хөгжүүлэх боломжтойг амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны цагийг амжилттай зохион байгуулснаар харуулж чадах юм.

Давуу тал	Цаашид анхаарах зүйл
Буриад ёс заншлын талаар хийсэн үйл ажиллагаа нь сурагчдад маш их сонирхолтой байлаа. Хүүхдүүд мэдэхгүй чадахгүй гэх зүйлгүй идэвхтэй оролцож, багшийн даалгасан ажлыг цаг тухайд нь хийж гүйцэтгэж байснаас гадна өөрийн хийсэн бүтээлийн утга санаа, үзэл бодлыг бусдад ойлгуулж, ярих чадвар сайжирч байлаа. Мөн сурагчид эвтэй найртай, хамтран суралцах чадварт суралцаж байсан.	Сурагчдын хамтын бүтээл хийхэд хүүхэд бүрийн урлан бүтээх болон сэтгэх чадвар харилцан адилгүй байсан учраас зарим сурагчид идэвхгүй оролцож байгаа нь ажиглагдлаа. Иймээс багийн болон хамтын бүтээл хийхэд хүүхэд/гишүүн/ бүрийг хийх зүйлийг тодорхой болгож үүрэгжүүлэх шаардлагатай байгаа нь харагдаж байлаа.

Дэвшүүлж буй санал

Дээрх дүгнэлтээс дараах саналыг дэвшүүлж байна. Бага ангийн багш нар танин мэдэхүйн чадамж болох сэтгэн бодох, асуудал шийдвэрлэхээс илүү хэл-нийгмийн чадамж (харилцах, хамтран суралцах), амьдрах ухааны чадамж (бие даах, байгаль орчинтой зөв харьцах)-уудыг хөгжүүлэх нь чухал байна. Мөн ахмад үеэсээ суралцах, тэднээр бахархах, уламжлалт ёс заншлаа дээдлэх нөлөөллийн ажлыг амьдрах чадварт суралцах цагийн үзэл санаанд шингээж, зохион байгуулах нь зүйтэй юм.

Багш нар

- Хичээлийн жилийн эхэнд энэ цагаар юуг судлах талаар анги бүлгүүдийн багш нар нэгдэн саналаа төлөвлөн мэргэжлийн багш нартай уулзан агуулгын интеграци хаана, хэзээ, хэрхэн хийх боломж байгаа талаар ярилцан тохирох
- Сургалтын менежертэй уулзан сургалтын цагийн хуваарьт зохицуулалт хийх боломж нөхцлийг шийдүүлэх
- 4, 5-р ангийн багш нар багаар хамтарч ажиллах
- Зайлшгүй шаардлагатай зочин багш болон ямар байгууллага, орчинд аяллаар хэзээ, ямар хугацаанд явахаа сургалтын менежер болон бүлгийн багш нартайгаа урьдчлан зарчмын хувьд тохирох, холбоо тогтоох, зөвшөөрөл авах зэргээр боломж бололцоог судлах
- Тайлагнах цагуудыг хэнд, хаана, хэзээ хийх хугацааг төлөвлөн хуваарьт суулгах зэргээр бүтээлчээр ажиллана.
- Хүүхдийн хэрэгцээ сонирхлыг нь татан, өөрийнх нь дэвшүүлсэн асуудлыг л авч үзэх
- Асуудлыг аль болох танхимаас гадуур нөхцөлд олж харахад багш туслах, аялал экскурс хийх, үйлдвэр, үйлчилгээний газар, тариалангийн газар, малчны хотонд очих гэх мэт
- Сургалтаа хүүхэд бүрийн оролцоог хангаж байхуйцаар зохион байгуулах
- Эцэг эх, орон нутгийн байгууллагын ажилтнуудад энэ ажлаа сайн ойлгуулах, дэмжлэгийг олж авах, оролцоог нь идэвхжүүлэх ажлыг сургуулийн удирдлагатай хамтран хэрэгжүүлэхэд онцгой анхаарах
- Багш нар багаараа болон анги бүлгүүд хоршиж, зохион байгуулалтад орж ажиллахыг чухалчлах
- Хүүхдүүд тухайн асуудлыг шийдвэрлэхэд би, бид хэрхэн яаж оролцох вэ гэдэг өнцгөөс асуудалд хандаж сургахыг багш чухалчлах

Орон нутаг, эцэг эхийн хамтын ажиллагаа

- Судлах сэдвийн хүрээгээ төлөвлөн тэр талаар хамтран ажиллах эцэг эх, орон нутгийн мэргэжлийн хүмүүсийн судалгааг гаргах
- Аль болох цаг зав гаргаж чадах, мэргэжлийн хувьд найдвартай зөвлөгөө өгч чадахуйц, түүх соёл уламжлалаа сайтар мэддэг хүмүүсийг сонгоход анхаарлаа хандуулах
- Багш бусад багш нартай хамтран сургуулийн эргэн тойронд судалгаагаа сайн явуулах, хөрөнгө зардал, цаг бага гаргах боломжийг эрэлхийлэх
- Сурагчид танхимын бус сургалтын нөхцөлд тэдний аюулгүй байдлыг анхаарахад эцэг эх, орон нутгийн иргэдийн сайн дурын оролцоог ханган ажиллах

Яагаад сайн үйл ажиллагаа болсон бэ?: Энэхүү үйл ажиллагааг зохион байгуулснаар сурагчид буриад ястны цогцолборт зочилж, бодитоор харж танилцсан эд зүйлс, хувцас хэрэгслийг гарын доорх материал ашиглан өөрсдийн гараар урлан бүтээсэн, мөн буриад ястны ёс заншлын талаар зочин урьж

ярилцлага зохион байгуулсан, хуримтлуулсан арга туршлагаараа хүүхэд бүр буриад ястны ёс заншил, өв уламжлалаас суралцаж, амьдралд хэрэглээ болгож чадсан.

Бусдад хүргэх туршлага: Бага ангид амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны цагийг бодит үйл ажиллагаанд оролцох, танхимын бус аргаар зохион байгуулахад сурагчдын хэрэгцээ сонирхолд тулгуурлан үе шаттай алхмуудыг төлөвлөн ажиллаж чадсан нь хүүхэд бүрээ хөгжүүлэх хамгийн том боломж юм. Үйл ажиллагааны үр дүнг хэрэглээ болгох зорилгоор сүүлийн 2 жилд сургуулийнхаа бага боловсролын 450 сурагчдад буриад үндэсний бүжиг, 532 сурагчдад буриад үндэсний дуут бүжиг бүжиглэх чадварыг эзэмшүүлж чадсан.

Дүгнэлт

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааг танхимын бус аргаар зохион байгуулах нь бодит байдалд нөлөөлж, материаллаг ба оюун санааны соёлын өвийг бүтээж, зан үйл, ёс уламжлалаас суралцахад хүүхдийн нийгмийн үйл ажиллагааг дэмждэг болох нь харагдаж байна.

Хүүхэд бүрийн оролцоо нэмэгдэж, бусадтай хамтран ажиллаж, нэгнээсээ суралцаж, танин мэдэхүйн хувьд өөрийн “би”-д тохирсон арга барилаар бүтээж, урлаж, судлан шинжлэх арга барилд суралцах боломжтой.

Сурагчдын сонголтыг хүндэтгэх, сонирхол, хэрэгцээнд нь тулгуурлан амьдрах чадварт суралцах цагийг зохион байгуулах нь багш, сурагч, эцэг эхийн хамтын ажиллагаа гэдгийг ойлгож, аль болох үйл ажиллагаа бүрт оролцож, хүүхдийн хөгжлийн ахиц, амжилтыг дэмжих нь хамгийн том давуу тал болж байна.

Дунд ангид ороход бэлэн үү?

П.Болорцэцэг, Д.Цэрмаа, С.Хэрлэн
МУБИС-ийн харьяа ЕБС-ийн бага ангийн багш

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: 2014-2015 оны хичээлийн жилээс бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийг үндэсний түвшинд хэрэгжүүлж эхэлсэн билээ. Энэхүү цөм хөтөлбөрт тусгагдаж батлагдсан ёсоор сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны хүрээнд 4-5-р ангид “Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа”-ны цагийг анги удирдсан багш зохион байгуулах ёстой. Өнөөгийн байдлаар “Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа”ны цагийг “Иргэний боловсрол”, арга технологиор зааж байгаа нь маш их ажиглагдаж байгаа бөгөөд энэ нь хөтөлбөр жинхэнэ утгаараа хэрэгжих буюу суралцагчид энэ цаг дээр олж авах олон чадваруудыг эзэмшиж чадахгүйд хүрч байна.

Хичээлийн санаа:

- Суралцагсад нийгмийн амьдралын өөрчлөлтөд дасан зохицох
- Судлагдахууны цагаар олж авсан чадвараа хөгжүүлэх, хэрэглээ болгох
- Бага дунд ангийн залгамж холбоог сайжруулах

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: Багш П.Болорцэцэг, Д.Цэрмаа, С.Хэрлэн нар багаар хамтарч ажилласан. 2014, 2015 онд С.Хэрлэн нь Солонгос улсад багш солилцоо, 2015 онд Япон улсад П.Болорцэцэг, Д.Цэрмаа нар нь” СДҮА-г хэрхэн зохион байгуулах” хөтөлбөрт хамрагдан туршлага судалж ирсэн. Мөн хот, дүүрэг, сургуулийн багш нарынхаа АЧСҮА-ны цагууд дээр суун хэлэлцүүлэгт оролцож байлаа. Багш сурагчдаа ажигласны үндсэн дээр тэдэнд тулгамдсан асуудлыг олж хараад чиглүүлэх, дөхүүлэх асуулттыг бэлтгэн “бөмбөг хаях” аргаар сэдэв сонголтыг сурагчдаар хийлгэсэн болно. Үйл ажиллагааны цаг бүрийн дараа сул ба давуу талуудыг хэлэлцэж дараагийн бэлтгэлийг сайжруулан төлөвлөж байсан.

Бид дараах судалгааг авч анализ хийсэн.

- Эцэг эх
- Хамрагдсан ба хамрагдаагүй сурагчдын харьцуулсан судалгаа
- Ахиц амжилт өөрчлөлтийн судалгаа / АУБ нараас /

Судалгаат хичээл:

- 2014-2015 онд СХД-ийн Ирээдүй цогцолборын II бага сургуулийн Д.Оюунцэцэг багштай 5в ангийн 36 сурагчдад 10цаг
- 2015-2016онд БГД-ийн 40-р сургуулийн Д.Мөнхтуяа багштай 5б ангийн 22 сурагчдад 8цаг
- МУБИС-ийн харьяа ЕБС-ийн 5 ангийн 12 сурагчдад 8 цагийн үйл ажиллагааг зохион байгуулсан.
- Судалгаат хичээлд ажиглагч болон зөвлөхөөр Цөм хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн багийн ахлагч Д.Батсүх, Д.Цэвэлмаа, Ж.Нарангэрэл, Б.Насанбаяр болон тухайн сургуулиудын удирдлагууд багш нар оролцсон.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл :/ мэдлэг бүтээлгэх: Хүүхдээр юуг, яаж нээлгэсэн тухай алхмууд:

цаг	Алхмууд	Үйл ажиллагаа
I	Сэдэв сонголт	Бага ангиа төгсөж буй сурагчдын сэтгэгдлийг сонсох Ангийн багш болон найз нөхдөдөө хэлэх чин сэтгэлийн үгээ солилцох Дараагийн цагийн үйл ажиллагааг төлөвлөж Аялал хийж шийдэлд хүрэв.
II	Танилцах аялал хийх	<u>Аяллын төлөвлөгөө, маршрут:</u> Дунд сургууль дээр очиж танилцах Сургуулийн гадна орчин: / 1-р баг / • Зам талбай, эргэн тойрны албан газрууд, автобусны буудал, камер, гэрэлтүүлэг Сургуулийн дотоод орчин • Цайны газар, номын сан, эмчийн өрөө, 00-н өрөө, сургалтын танхимууд, спорт болон урлагийн заал, шат, захирал болон сургалтын менежер, СНА-ны өрөө

		<p>Дүрэмт хувцас: / 2-р баг /</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дунд сургуулийн дүрэмт хувцасны загвар, хэмжээ, үнэ, борлуулах цэгүүд <p>Судлах хичээл, сурах бичиг / 3-р баг /</p> <ul style="list-style-type: none"> • Хэдэн төрлийн хичээл орох, заах багш, 7 хоногт судлах хичээлийн цаг, сурах бичиг борлуулдаг цэгүүд, үнэ ханшийн мэдээлэл <p>Дугуйлан, секц / 4-р баг /</p> <ul style="list-style-type: none"> • 7 хоногийн дугуйлан секцийн төрөл, хичээллэх хугацаа, заах багш <p>Мэргэжлийн багш болон удирдлагууд /5р баг/</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сургуулийн дотоод журам, үүсэл түүх, тоон мэдээлэл, сургуулийн бахархал болсон хүмүүс <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Мэдээлэл боловсруулах” цаг</p>
III,IV	Мэдээлэл боловсруулах	<p>Цуглуулсан мэдээллүүдээ Савар зураглал, Эйлер Веннийн диаграмм, Y диаграмм, хүснэгтийн аргаар боловсруулж мэдээллийн самбар бэлтгэв.</p> <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Мэдээлэл түгээх, солилцох” цаг</p>
	Мэдээллээ түгээх, солилцох	<p>Боловсруулсан мэдээллээ бусад түгээж, харилцан мэдээллээ солилцож, өөрт хэрэгтэй мэдээллийг олж авахын зэрэгцээ сурагч бүр тусгай дэвтэрт тэмдэглэл хөтөлж эхэллээ.</p> <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Эцэг эхдээ мэдээллээ өгөх, судалгаа авах” цаг</p>
VI	Мэдээллээ түгээх- “Эцэг эхдээ мэдээлэл өгөх”	<p>Эцэг эхчүүдээс авсан судалгааны дүнгээр 21 буюу ангийн нийт эцэг эхчүүдийн 57% нь хүүхдийнхээ суралцах дунд сургуулийг судлаагүй байв. Ийм учраас боловсруулсан мэдээллээ эцэг эхчүүдэд тайлагнах</p> <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Багштайгаа танилцах” цаг</p>
VII	Багштайгаа танилцъя	<p>Дунд ангид ороход хамгийн тулгамдсан асуудал болох анги удирдсан багш маань ямар багш байх бол гэсэн эргэлзээг арилгаж тухайн АУБ- тай танилцуулж уулзалт зохион байгуулав.</p> <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Захиралтай уулзах” цаг</p>
VIII	Захиралтай уулзъя	<p>Сургуулийн соёл, дэг журам, бусад үйл ажиллагааны талаар тодорхой мэдээлэлтэй болох</p> <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Найзууддаа мэдээлэл өгөх” цаг</p>
IX	Найзууддаа мэдээлэл өгье	<p>Өөрсдийн судалж боловсруулсан мэдээллээ 5-р ангийн бусад бүлгийн найзууддаа түгээх, санал солилцох</p> <p>Дараагийн цагийн үйл ажиллагаа “Мэдсэн сурснаа тайлагнах” цаг</p>
X	Бид юуг мэдэж, ямар чадвартай болсон бэ?	<p>Өөрт тулгамдсан асуудлаа хэрхэн шийдвэрлэсэнээ, ямар чадвартай болсноо илэрхийлэх, дүгнэн ярилцах</p>

Чухал шинэлэг санаа, арга зүйн туршлага: Үйл ажиллагаанаас харахад:

- Эцэг эх, багш нар сурагчдаасаа суралцсан.
- Орон нутгийн байгууллага, сургуулийн удирдлагуудын сурагчдад хандах хандлагад эерэг өөрчлөлтүүд ажиглагдан сурагчдын санаа бодлыг сонсож дэмжин тусалсан.
- Мэргэжлийн багш нар болон бага ангийн багш нарын ойлголцол, харилцаанд ахиц гарсан.
- Бага дунд ангийн залгамж холбоог сайжруулах нь чухал юм гэсэн санааг өгсөн.
- Үйл ажиллагааны үе шат болгон дээр олж авсан мэдээ мэдээлэл, сэтгэгдлээ тэмдэглэдэг тусгай дэвтэртэй болсон.

Арга зүйн туршлагаас:

1. Сэдэв сонгох үе шатанд тухайн хугацаанд сурагчдад тулгамдаж буй асуудлыг мэдрэн чиглүүлэх асуултгаар сэтгэлийг хөдөлгөн Дунд ангид ороход бидэнд юу юу хэрэгтэй байдгийг мэдэх юмсан гэсэн сэдэл тэмүүлэл хандлагыг төрүүлсэн.
2. Мэдээлэл цуглуулахдаа асуултга, ярилцлага, сурвалжилга, ажиглангаа тэмдэглэх, аргуудыг хэрэглэсэн илүү оновчтой байсан. Мөн багаараа төлөвлөгөө гаргаж гишүүн нэг бүрийн үүргийг тодорхойлж өгч байлаа.
3. Мэдээлэл боловсруулахдаа хамгийн чухал мэдээлэл юу болохыг ангилаад, эргэцүүлэн бодож, багаараа ярилцан шийдэлд хүрч байгаа нь хүүхдүүдэд туршлага болж үлдсэн. Ямар мэдээллийг, ямар аргаар боловсруулах нь тохиромжтой вэ? гэдгийг мэдэж хэрэглэж сурсан./Савар зураглал, Эйлер Веннийн диаграмм, X, Y аргууд /

4. Мэдээлэл түгээж солилцох үед баримт нотолгоо үнэн бодит байдал тооцоон дээр тулгуурлан бусдад ойлгомжтой өөртөө итгэлтэйгээр илтгэхэд багшийн зүгээс дадлагажуулах, зөвлөгөө өгөх, дэмжин урам хайрлах нь чухал байлаа.

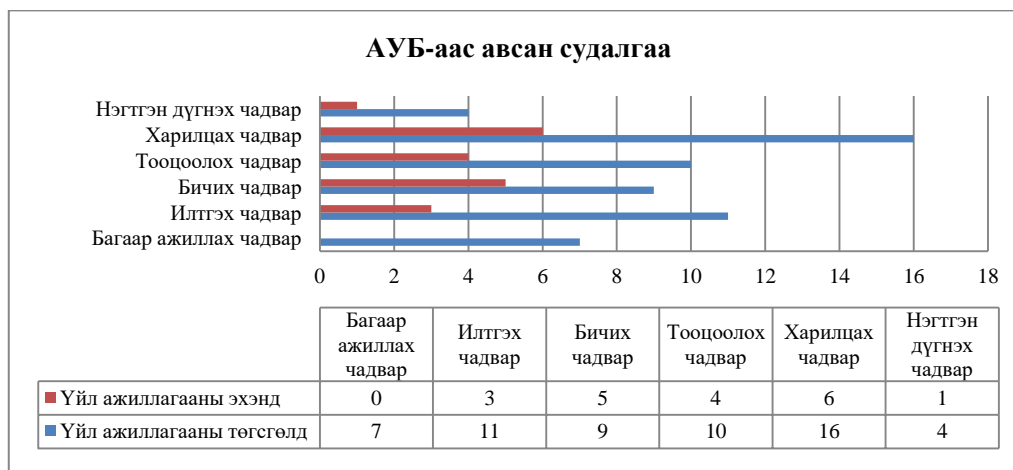
Судалгааны үр дүн: Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт:

- Хичээлийн төлөвлөлтөд, тухайн сургуулийн онцлог, сурагчдын тоо, сэдэв болон мэдээлэл цуглуулах арга хэлбэр, сонголт нь өөр өөр байсан нь үргэлжлэх хугацаанд нөлөөлсөн.
- Сурагчдын хөтөлдөг тэмдэглэлийн дэвтэрт аюулгүй ажиллагаа болон анхаарах шаардлагатай зүйлсийг нэмж тусгаж оруулсан. / сурагчдын санаагаар баяжуулсан /
- Багшаас илүүтэй ХӨТӨЧ хүүхдийн үүрэг оролцоо маш чухал гэдгийг ойлгож дараа дараагийн үйл ажиллагаандаа мөрдлөг болгон ажилласан.
- Сургуулиас гадуур судалгаа хийх явцад сурагчдын аюулгүй байдлыг хангаж ажиллахад сургуулийн удирдлага, эцэг эх, багшийн хамтын ажиллагаа чухал байсныг илрүүлсэн.
- Судалгааны үзүүлэлт, үр дүнд тулгуурлан үйл ажиллагааны цаг бүрт тодорхой сурагчид дээр ажиглалт хийн ажилласан.

Бид дараах судалгаануудыг хийж дүгнэлт гаргалаа.

1. Анги удирдсан багшаас авсан сурагч бүрийн ахиц амжилтын судалгаа
2. Эцэг эхийн судалгаа

Судалгаа 1.1

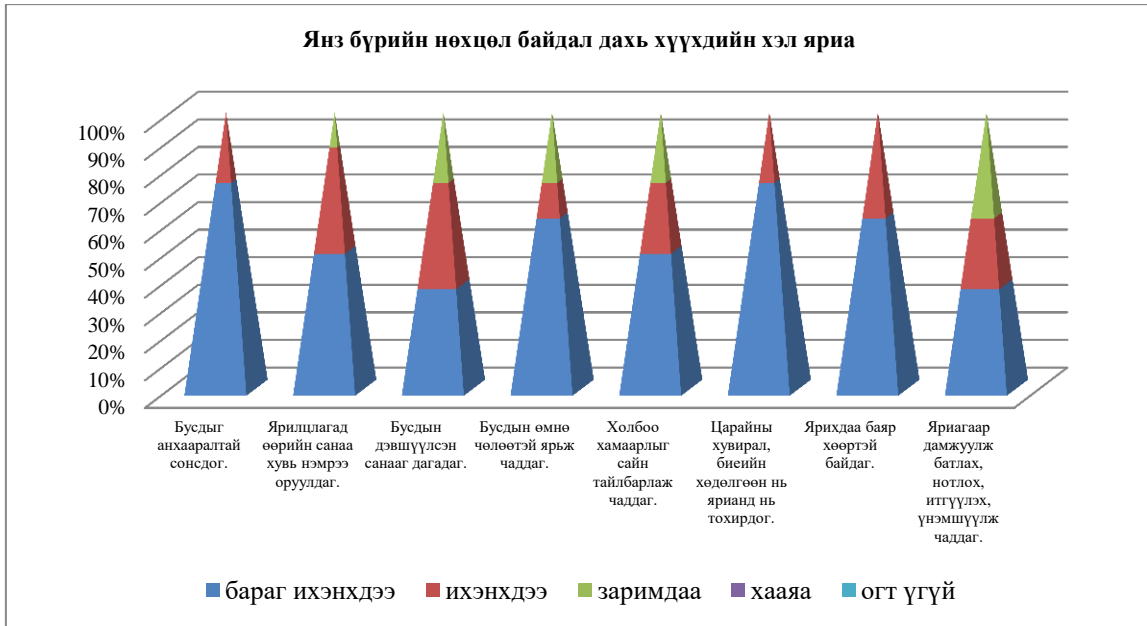

“Дунд ангид ороход бэлэн үү” сэдэв орохоос өмнө анги удирдсан багшаас авсан судалгаанаас үзэхэд харилцах, илтгэх, тооцоолох чадварууд сул байгаа нь харагдаж байна. Нийт 10 цагийн явцад чадвар сул сурагчид ангийн 26,3 хувийг эзэлж байсан бол үйл ажиллагааны төгсгөлд 9 хувь болж буурсан.

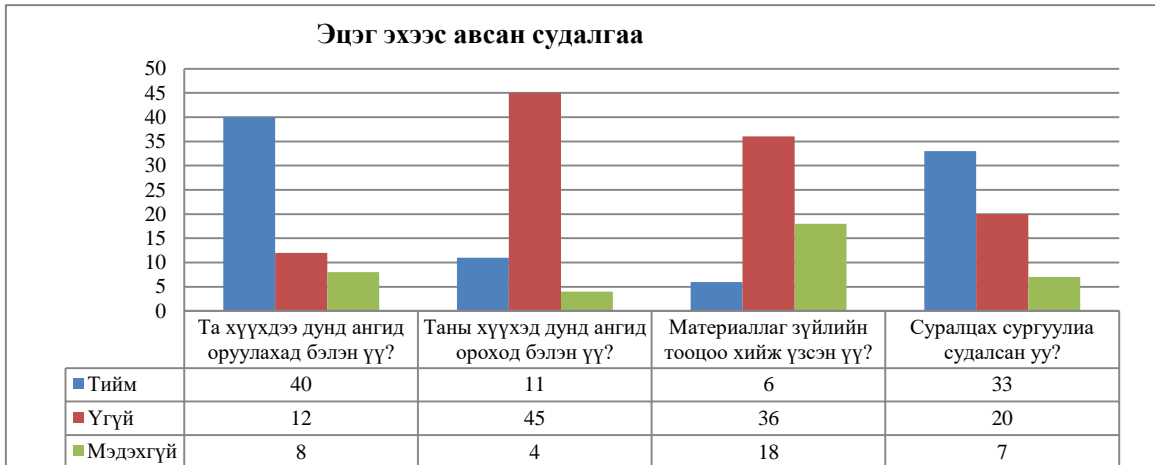
Судалгаа 1.2

Анги удирдсан багшийн судалгаанд үндэслэн сулавтар чадвартай 8 сурагчийг үйл ажиллагааны цагийн ажиглалт хийж дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

Судалгаа 2.1

Судалгаанаас үзэхэд эцэг эхчүүд хүүхдээ дунд сургуульд оруулахад бэлэн гэж харагдаж байгаа боловч хүүхэдтэйгээ ярилцаж тэдний дотоод сэтгэлзүйг ойлгож мэдээгүй, суралцах сургууль болон материаллаг зүйлсийг судлаагүй нь харагдаж байна.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа:

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
<i>Сэдэв сонгох үе шат:</i>	
Таван жилийн хугацаанд тохиолдсон дурсамжит мөчүүд болон бага сургуулиа төгсөх мөч ойртож буйг сануулсан асуултуудыг тавьсан.	<ul style="list-style-type: none"> Ангийн багшдаа болон найз нөхдөдөө чин сэтгэлийн үгээ илэрхийлэх боломжийг олгосон. Дунд ангидаа бүгдээрээ хамтдаа байж чадах болов уу? гэх мэт асуудлууд үүссэн. “Дунд ангид ороход бэлэн үү” сэдвийг сонгосон.
<i>Мэдээлэл цуглуулах үе шат:</i>	
Багууд ажлын төлөвлөгөө гаргасан.	1-р баг: Сургуулийн гадна орчин Сургуулийн дотоод орчин 2-р баг: Дүрэмт хувцас 3-р баг: Судлах хичээл, сурах бичиг 4-р баг: Дугуйлан секц 5-р баг: Мэргэжлийн багш болон удирдлага нартай уулзаж төлөвлөгөөний дагуу ажилласан.
<i>Мэдээлэл боловсруулах үе шат:</i>	

Цуглуулсан мэдээллийг эмхлэн боловсруулалт хийж, асуудлыг эрэмбэлэн боловсруулав.	Цуглуулсан мэдээллээс хамгийн чухал хэсгийг сонгон мэдээлэл боловсруулах тохиромжтой аргыг ашиглан боловсруулав.
<i>Тайлан тавих үе шат:</i>	
Нэгтгэн дүгнэхдээ дүрс бичлэг, товч тайлан танилцуулга / PP/, зурагт хуудас, мэдээллийн хуудас зэргийг ашигласан.	Нэг асуудлыг шийдлийн үйл явц дараагийн асуудал, сэдвийн эхлэл болж байлаа.

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийн хэрэгжүүлсэн байдал:

Үйл ажиллагааны цаг бүр дээр сургуулийн удирдлага, багш, хэрэгжилтийн багийн хамт олон хэлэлцүүлэг хийн дараах зөвлөмжийг өгсөн.

- АЧСҮА- цагийн хамгийн гол зорилго бол ямар нэгэн үйл ажиллагааг явуулахад анхаарал хандуулах биш гагцхүү тэр үйл ажиллагааг явуулах үед хүүхэд ямар чадварт суралцах вэ? гэдэгт анхаарах хэрэгтэй.
- Багш хүн сурагчидтайгаа ойр дотно байж тэдний хэрэгцээ, тэдэнд тулгамдсан асуудал юу байгааг олж мэдэх нь чухал.
- Үйл ажиллагааны цаг бүр хүүхдийн ахиц амжилтыг тооцохын зэрэгцээ хүүхэд бүрийн сэтгэл зүйн хувирал өөрчлөлт, биеийн хэлийг судлан ажиглан тэмдэглэх хэрэгтэй.
- Бага дундын залгамж холбоо өнөөгийн боловсролын тулгамдсан асуудлын нэг болж байгааг мэдэрсэн нь энэ цагийн онцлог ач холбогдол байлаа.
- Энэхүү үйл ажиллагааны цагт хамрагдсан сурагч, эцэг эхчүүдтэй ярилцахад 6-р ангид дэвшин суралцахад бие сэтгэл болон материаллаг талын бэрхшээлтэй асуудлууд байсангүй. Ийм үйл ажиллагааг уламжлал болгон явуулах нь зүйтэй гэдгийг эцэг эхчүүд онцлон дүгнэж байлаа.

Дүгнэлт

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны цагаар бид баг болон ажилласнаар заах арга, хандлага, мэдлэг чадварт тодорхой ахиц гарахаас гадна хүүхдүүдээс шинэ мэдлэг мэдээллийг олж авч байсан. “Дунд ангид ороход бэлэн үү” багц цагийн хүрээнд суралцагчдад, бодит үйл ажиллагаанд оролцох явцдаа эрэл хайгуул хийх, асуудлыг олж харах, эргэцүүлэн бодох, асуудлыг шийдвэрлэх арга барил, чадварт суралцах мөн эрэл хайгуулын явцад бүтээлчээр хамтран ажиллах, суралцах хүсэл эрмэлзэлтэй болох, бие даан ажиллах, нийгэм амьдралын өөрчлөлтөд зохицон амьдрах чадвар эзэмшихэд тусалж байгаа нь энэ цагийн мөн чанар байлаа.

Бага ангийн сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломж

А.Мөнхжаргал,
Дорнод аймаг 8 дугаар сургууль

Хураангуй

Бага насны хүүхэд ямар нэг сэтгэлгээний хэв загварт баригдаагүй байдаг. Харамсалтай нь нас ахих тусмаа энэ чанараа гээсээр, бусдын л нэгэн адил сэтгэдэг хэвшмэл сэтгэлгээтэй нэгэн болох нь бий. Иймээс хүүхдийг багаас нь суралцахуйгаар нь дамжуулан бүтээлч сэтгэлгээг төлөвшүүлэх аргуудыг эзэмшүүлж, тэрхүү үйл явц нь өөрт нь тогтсон бүтээлч байдал /дадал, хэвшил/ болж үлдэхэд нь дэмжлэг болох арга зүй чухал юм.

Хүүхдийн суралцахуйгаар нь дамжуулан шинэ санаа, сэдэл төсөөллийг бий болгох, сэтгэх хурд, сэтгэлгээний уян хатан чанарыг хөгжүүлэх, улмаар бүтээлч сэтгэлгээний дадалтай болгох зорилгоор 3 төрлийн дасгал, даалгаврын сантайгаар арга зүй технологийг боловсруулан хэрэгжүүлсэн ба үйл ажиллагааг явуулахдаа бүтээлч сэтгэлгээний БАГЦ аргыг хэрэглэн зохион байгуулав. Судалгаанд 5-р ангийн 3 бүлгийн 75 сурагч, бага ангийн 3 багш, 18 эцэг эхийг хамруулсан бөгөөд сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны цагаар сургалтын танхимд 13 долоо хоног /7 хоногт 40 минутаар/ нийт 25,8 цагийн үйл ажиллагааг зохион байгуулсан.

Бага насны хүүхдийн харагдах дүрээр ойлгох сэтгэхүй давамгайлдаг танин мэдэхүйн онцлог болон дүрслэн урлах сонирхол, хэрэгцээнд нийцүүлэн сэтгэн бодох, хувирган өөрчлөх, ургуулан бодох, дүрслэн зурах, тайлбарлан ярих зэрэг суралцахуйн бүтээлч үйлээр дамжуулан гүйцэтгэх даалгаврыг боловсруулсан.

Туришлын явцад баримт бичгийн шинжилгээ, туришилт, ажиглалт, фокус бүлгийн болон ганцаарчилсан ярилцлага зэрэг аргуудыг ашиглан өгөгдөл цуглуулж, тоон болон чанарын үнэлгээг хийхэд хүүхэд өөрийн мэдлэг туршилагадаа тулгуурлан, асуудлыг шийдвэрлэх, санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, бусдаас суралцах боломж бүртсэнээр сэтгэл хөдлөл-зоригийн, оюун ухааны, нийгэмшихүйн хөгжилд тодорхой ахиц, өөрчлөлт гарч байгаа нь багш нарын ажиглалт, судалгаа, сурагчид, эцэг эхийн ярилцлагаар батлагдсан.

Багш сургалтын таатай орчныг бүртүүлэн хүүхдийн нас, сэтгэхүйн онцлогийг харгалзсан суралцахуйн бүтээлч арга зүйгээр дэмжин тэдэнд бие дааж сурах арга барил эзэмшүүлж чадвал идэвхтэй бүтээлч иргэн болж төлөвшинө.

Удиртгал

21-р зууны дэлхийн боловсролын чиг хандлага нь бие дааж чөлөөтэй сэтгэн боддог хийж бүтээдэг, идэвх санаачилгатай, бүтээлч бие хүнийг төлөвшүүлэхэд чиглэн шинэчлэгдэж байна. Монгол улс олон улсын чиг хандлага, жишигт нийцсэн чанарын шинэчлэлийг хийж, 2013 оноос “Зөв монгол хүүхэд” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, “Монгол хүүхэд бүрийг бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, шийдвэр гаргах, хамтран ажиллаж амьдрах, насан туршдаа суралцах чадвартай, ... иргэн төлөвших гэр бүл, боловсрол, нийгмийн орчныг бүртгүүлэхэд оршино³⁰ гэж тодорхойлсон байна. Багш бидэнд орчин үед шаардагдаж буй эрэлт хэрэгцээг анхааран, сурагчдынхаа эрх ашиг, эрэлт хэрэгцээг хангахуйц, хүүхдийн хөгжлийг дэмжих арга зүйг боловсруулан сургалтыг зохион байгуулах шаардлага тулгарч байна.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар:

Хичээлийн жилийн эхэнд бага ангийн багш нарын дунд хэлэлцүүлэг хийж, сурагчдыг амжилттай суралцах, хөгжихөд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг ярилцан суралцахуйд суралцах хүсэл эрмэлзэл, өөртөө итгэлтэй байх, оюуны чадвар болон бүтээлч байдал чухал нөлөөтэй гэж үзсэн. Ингээд хүүхэд нэг бүрийн бүтээлч сэтгэлгээ, оюуны чадварыг хөгжүүлэх зорилтыг дэвшүүлэн, сурагчдын нас, сэтгэхүйн онцлогийг харгалзан

1-р ангид “Ажиглаж дүрсэлье”

2-р ангид “Хэл сэтгэхүйгээ хөгжүүллье”

3-р ангид “Ой тогтоолтоо хөгжүүллье”

4-р ангид “Бүтээлчээр дүрслэн сэтгэе”

5-р ангид “Бүтээлч сэтгэлгээгээ хөгжүүллье” чиглэлээр агуулгыг сонгон төлөвлөлт, арга зүйгээ боловсруулан хэрэгжүүлсэн.

³⁰Засгийн газрын 2013 оны 295-р тогтоолын хавсралт “Зөв Монгол хүүхэд” үндэсний хөтөлбөр.

Бага насны хүүхэд ямар нэг сэтгэлгээний хэв загварт баригдаагүй байдаг. Харамсалтай нь нас ахих тусмаа энэ чанараа гээсээр, бусдын л нэгэн адил сэтгэдэг хэвшмэл сэтгэлгээтэй нэгэн болох нь бий. Иймээс хүүхдийг багаас нь суралцахуйгаар нь дамжуулан бүтээлч сэтгэлгээг төлөвшүүлэх аргуудыг эзэмшүүлж, тэрхүү үйл явц нь өөрт нь тогтсон бүтээлч байдал /дадал, хэвшил/ болж үлдэхэд нь дэмжлэг болох арга зүй чухал юм гэж үзэж энэ сэдвийг сонгосон юм.

Судалгааны зорилго: Бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх зарим аргыг туршин сурагчдын сэтгэлгээ, хандлагад гарч буй өөрчлөлтийг илрүүлэх

Онол арга зүйн үндэс: “Төсөөлөл бол бүтээлч чанарын эхлэл. Та хүсэж буй зүйлээ л төсөөлдөг, таны төсөөлөл таныг бий болгодог, харин та хүссэн зүйлээ бүтээдэг” /Жеорж Бернард Шоу/

Бүтээлч сэтгэлгээний үндсэн шинжүүд нь бүтээлчээр бодох, аливаа зүйлд бүтээлчээр хандахаас эхэлнэ. Бүтээлч үйл ажиллагаа нь ямар нэг зорилготой байдаг ба том жижиг үл хамааран тодорхой нэг зорилтыг биелүүлэх хүрээнд хийгддэг ба тухайн хүн бүтээлч үйл ажиллагаа явуулах хүрээнд шинэ санаа дэвшүүлэн ажилладаг. Тухайн зорилтын хүрээнд хийгдсэн бүхий л үйл ажиллагаа нь үнэ цэнэтэй байна”³¹

Бүтээлч байдал болон сэтгэл санаа хоорондоо холбоотой. Судалгаагаар сэтгэл санааны байдал сайхан байхын хэрээр бүтээлч байдал нэмэгддэг байна. Йеэлийн Их сургуулийн профессор Самнер (1906) “... бүтээлч сэтгэлгээ нь сургах үйл явцын бүтээгдэхүүн бөгөөд оюуны үйл ажиллагааны дадал, хүч чадал болно” гэсэн байдаг.

Америкийн боловсролын философич Жон Бэн (John Bean) бүтээлч сэтгэлгээ нь сурагч асуудлыг дэвшүүлэн харахаас эхэлдэг гэж үздэг. Жон Девейгийнхээр сурагчдыг урган гарч байгаа аливаа асуудал руу өдөөж өгөх ёстой. Тийм ч учраас бүтээлч сэтгэлгээнд сурах арга зүй нь зорилго чиглэл бүхий идэвхтэй үр ашигтай үйл ажиллагаа гэж хэлж болох юм.

Хүүхэд багадаа аливаа юм бүхнийг сониучирхан оролддог, юмыг өөрөө шинээр хийх дуртай, мөрөөдөмтгий, бүтээлч байдаг. Хүүхдийн энэ онцлогт тулгуурлан хүний хөгжлийн үндэс болох бүтээлч хандлагыг төлөвшүүлэх нь энэхүү судалгааны үндэслэл болно.

Туришлт судалгаа

Энэхүү туришлт судалгаанд 5-р ангийн 3 бүлгийн 75 сурагч, бага ангийн 3 багш, 18 эцэг эхийг хамруулсан бөгөөд сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны цагаар сургалтын танхимд 13 долоо хоногийн турш дараах сургалтын төлөвлөгөөний дагуу 7 хоногт 40 минутаар нийт 25,8 цагийн үйл ажиллагааг зохион байгууллаа.

Сургалтын төлөвлөгөө

№	Хам сэдэв	Хичээлийн сэдэв	Хугацаа /мин/	Чадвар
1.	Нэг зүйл, олон хэрэглээ	Сонин	40	- Олон талт /дивергент/ сэтгэлгээг хөгжүүлэх - Төсөөлөх - Зохион бодох - Зурах чадвар - Ярих чадвар - Өөрийгөө илэрхийлэх
2.		Харандаа	40	
3.		Гялгар уут	40	
4.		Шүдний чигчлүүр	40	
5.	Дүрс амилахуй	Гурвалжин дүрс	40	
6.		Дугуй дүрс	40	
7.		Квадрат дүрс	40	
8.		Ромбо дүрс	40	
9.		Трапец дүрс	40	
10.	Зургийг гүйцээх	Зураач 1	40	
11.		Зураач 2	40	
12.		Зураач 3	40	
13.		Зураач 4	40	

³¹ Их Британийн Үндэсний зөвлөлөөс гаргасан тайлан “Бидний Ирээдүй: Бүтээлч байдал, Соёл, Боловсрол”,

Хүүхдийн суралцахуйгаар нь дамжуулан шинэ санаа, сэдэл төсөөллийг бий болгох, сэтгэх хурд, сэтгэлгээний уян хатан чанарыг /асуудлыг олон талаас нь бодож шийдвэрлэх, өөр өнцгөөс харах чадвар/ хөгжүүлэх, улмаар бүтээлч сэтгэлгээний дадалтай болгох зорилгоор 3 төрлийн дасгал³², даалгаврын сантайгаар арга зүй технологийг боловсруулан хэрэгжүүлсэн ба үйл ажиллагааг явуулахдаа үр бүтээлтэй сэтгэх нөхцөлийг бүртгүүлэх зорилгоор бүтээлч сэтгэлгээний БАГЦ аргыг хэрэглэн зохион байгуулсан.

БАГЦ арга нь бүтээлч шинэ санаа олон олныг өрнүүлэх арга юм.³³

- Б – Бусдын санаа бодлыг хүлээн зөвшөөр. Шүүмжлэхгүй хүний яриаг таслахгүй хүлээцтэй байх
- А - Өвөрмөц санаануудыг дэмжин сайшаах. /Олон үзэл санааг шүүн тунгаах шаардлагатай санаа бодлыг шүүн хэлэлцэхэд хувь хүний бодол өөрчлөгдөж болно. Өөрийн хувь нэмрээ оруул./
- Г- Ганцхан санаанаас зууралдах биш, аль болох олон санаа дэвшүүлэхийг зорих
- Ц - Цоглог, урам зоригтой, ухаалаг байна гэдэг нь чадварлаг сэтгэн бодогчийн шинж төрх мөн. /Ухаанаа уралдуул /

Багш хүүхэд бүрийн оролцоог дэмжин өөрийн бүтээлээ тайлбарлах, санал бодлоо илэрхийлэх, бусдаас суралцах боломжоор хангахад анхаарна.

Туршилт 1: Шинэ санаа, хэрэглээг олж бичих

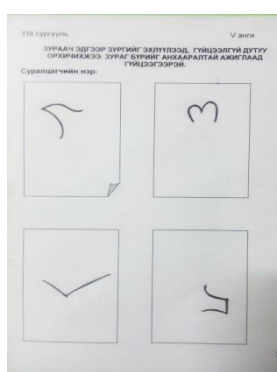
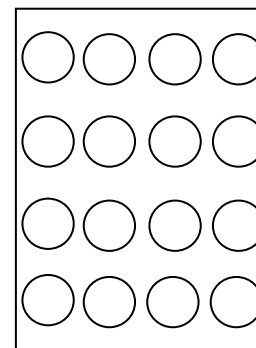
ДААЛГАВАР 1	<u>Хэрэглэгдэхүүн</u>
Балын харандааг юу юунд ашиглаж болох вэ? Аль болох олон өвөрмөц санаа олж бичээрэй.	А5 хэмжээтэй дасгал ажлын хуудас Заавар: Өдөр тутмын амьдралд хэрэглэгддэг зүйлсийг өөр байдлаар ашиглах олон хувилбарыг сэтгэн бодож, боломжийг тоочин бичээрэй. Даалгаврыг гүйцэтгэх хугацаа 10 минут - Заагдсан хугацаанд сурагчид даалгаврыг гүйцэтгэсний дараа өөр өөрийн хийсэн хувилбарыг танилцуулах үйл ажиллагааг 30 минутын хугацаанд хийнэ.
Суралцагчийн нэр:	

Туршилт 2: Дүрсийг зохиомжлон зурах

Хэрэглэгдэхүүн: А5 хэмжээтэй дасгал ажлын хуудас

Заавар: Дараах дүрсүүдийг ашиглан өөр өөр зүйл зурахыг хичээгээрэй. Бүх дүрсийг ашиглах ёстой шүү. Даалгаврыг гүйцэтгэх хугацаа 20 минут

Заагдсан хугацаанд сурагчид даалгаврыг гүйцэтгэсний дараа өөр өөрийн хийсэн хувилбарыг танилцуулах үйл ажиллагааг 20 минутын хугацаанд хийнэ.

Туршилт 3: Дуусаагүй зургийг гүйцээн зурах

Хэрэглэгдэхүүн

А5 хэмжээтэй дасгал ажлын хуудас

Заавар: Зураач зургийг эхлүүлээд гүйцээлгүй дутуу орхижээ. Анхааралтай ажиглаад гүйцээн зураарай. Даалгаврыг гүйцэтгэх хугацаа 20 минут

- Заагдсан хугацаанд сурагчид даалгаврыг гүйцэтгэсний дараа өөр өөрийн хийсэн хувилбарыг танилцуулах үйл ажиллагааг 20 минутын хугацаанд хийсэн.

³² Martin Gillard. *The Creativity Test*. <http://www.innovation-creativity.com/creativity-test.html>

³³ БоловсролынХамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг.(2008). “Бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга зүй”. УБ.

Туршилт судалгааны үр дүн: Бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх 3 төрлийн дасгал, даалгаврыг туршин хэрэгжүүлсний үр дүнд сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээ, хандлагад гарч буй өөрчлөлт, бүтээлч сэтгэлгээний дадал хэрхэн дээшилснийг а) дасгалыг туршин хэрэгжүүлсэн үр дүн б) сурагчдыг дасгал гүйцэтгэх явцад ажигласан үр дүн в) дасгалыг гүйцэтгэсний дараа сурагчидтай хийсэн ярилцлагын үр дүнгээр тус тус судлан тогтоов.

1. Шинэ санаа, хэрэглээг олж харах чадвар болон сэтгэхүйн хурдыг хөгжүүлэх туршилтын үр дүн:

Туршилтын тоон үзүүлэлтээс харахад өдөр тутмын амьдралд тааралдаж байдаг зүйлүүдээс олон шинэ санаа, хэрэглээг олж харах чадвар нь хичээлээс хичээлд нэмэгдсэн нь харагдаж байна.

Сурагчдын сэтгэх үйлийн хурд, сэтгэлгээний уян хатан чанар /хэвшмэл сэтгэлгээнээс татгалзан асуудлыг олон талаас нь харах чадварт суралцах, ганц хувилбарт сэтгэлгээнээс олон хувилбарт сэтгэлгээ рүү шилжих/-ыг хөгжүүлж болох нь харагдаж байна.

2. Дүрсийг хувиргах, зохион бодохуйг хөгжүүлэх туршилтын үр дүн

Бага насны хүүхэд дүрслэн урлах үйлд сонирхолтойн зэрэгцээ харагдах дүрээр ойлгох сэтгэхүй давамгайлах хандлагатай³⁴ байдаг тулгуурлан өдөр тутмын амьдралтай холбоотой, хүүхдийн өөрийн бодол, туршлагад тулгуурлан төсөөлөх, ургуулан сэтгэх, хувиргаж зурах дасгалыг хийлгэснээр тэдний сонирхол сэдлийг төрүүлэн бие даан суралцах чадвар нэмэгдсэн.

Хүүхдүүдийн үзэх дуртай хүүхэлдэйн кино, үлгэрийн баатар, баяр, хүн зэрэг өөрийнх нь амьдралд ойр, сонирхдог зүйлс нь санаанд хоногшин үлддэг болох нь тэдний кино театрт кино үзэж байгаа хүн, тоглолт үзэж байгаа үзэгчид, хоёр толгойтой мангас, сүлд модны гэрэл, нохой, хөгжим сонсож байгаа хүүхэд, ус зөөж байгаа хүн, мөхөөлдөс хийдэг төхөөрөмж, машин, хүүхэд, нэг нүдэт, 2 толгойтой мангас, тагтан дээр зогсож байгаа хүмүүс гэх мэт үйлявдлыгилэрхийлсэн дүрслэл, өнгөөр ялган бүтээсэн сонирхолтой зохиомжоос харагдаж байна.

3. Ургуулан төсөөлөл, зохион бодохуйг хөгжүүлэх туршилтын үр дүн

Сурагчдын өөрийн санаагаар зургийг гүйцээхдээ хүнийг төсөөлсөн 4%, амьтныг дүрсэлсэн 26,6, хувцас зурсан 21,3%, эд зүйлийг 32%, байгаль, үзэгдлийг төсөөлсөн 13.3%, үсэг, тоог дүрсэлсэн 1,3% байгаа нь бага ангийн сурагчид юмс, үзэгдлийн танин мэдэхдээ зөвхөн тэр үзэгдлийн гадаад олон талын шинж чанарыг тусган авдаг бөгөөд хүүхдийн бодол санаанд үүсч буй болох эхний үе нь юмс үзэгдлийн дүрийг шууд тусган авах үйл ажиллагаатай холбоотой хөгждөг болох нь харагдаж байна.

Эхний хичээлүүдэд сурагчид энгийн хялбар зүйлсийг дүрсэлж байсан ба санаа нь давхардсан, ижил зүйлийг зурсан байсан нь тэдний дүрслэн бодох, зурах чадвартай холбоотой болох нь ажиглагдсан. Дараа дараагийн хичээлүүдэд сурагчдын чадвар бага багаар ахиж, өвөрмөц, шинэлэг санаагаар баяжиж байсан ба бүх зургийг гүйцээх, илүү нарийн дүрслэх, бусдаас өөр зүйл зурахыг хичээх, өгөгдсөн зураасуудыг 2 болон 4-өөр нэгтгэн дүр дүрслэл үүсгэх зэргээр илүү бүтээлчээр сэтгэж хийснээс харагдаж байлаа.

Ажиглалтаас гарсан үр дүн: Сурагчдын оролцоо, идэвх, сэтгэл зүйн байдлыг тодорхойлох зорилгоор ажиглалтын хянах хуудсыг боловсруулан бодит, энгийн нөхцөлд ажиглалт хийхэд дараах үр дүн гарав.

- Туршилтын үйл явцыг ажиглахад ангийн нийт сурагчид өөрийн сонирхлоор үйл ажиллагаанд хөтлөгдөн оролцож байсан ба сургалтын үйл ажиллагааны явцад уйдаагүй, сонирхолтой байгаа нь хүүхэд бүрийн идэвх оролцооноос харагдаж байсан.
- Сурагчдын анхаарал төвлөрөлт сайн, өмнө нь сууж чаддаггүй хүүхэд нэлээд тогтвортой, анхааралтай сууж байсан.
- Сурагчид өөрийн санааг бусдад тайлбарлах чадвар алхам алхмаар урагшилж, оролцоо нэмэгдэж, даалгаврын дараах ярилцлагад бүх сурагч оролцдог болсон.

³⁴ Баярмагнай, З. (2013). *Дүрслэх урлагийн хичээлээр сурагчдын зохиомжлох үйлийн баримжааг хөгжүүлэх арга зүй*. УБ.

- Хүүхдүүд өөрийн гаргасан санаа, зурсан зургийг бусдад харуулах, тайлбарлан ярих хүсэл эрмэлзэлтэй байгаа нь ангид бүтээлээ тайлбарлаагүй, санаагаа илэрхийлээгүй хүүхэд үлдэхгүй байснаас харагдаж байсан ба тайлбарлан ярихдаа өөртөө итгэлтэй, урамтай байгаа байдал ажиглагдаж байсан.
- Хүүхдүүд зурсан зураг, хувилбарыг танилцуулах явцад бусад сурагчид чимээгүй анхаарч
- сонирхон сайн сонсогч байж чадаж байсан.
- Сурагчдын баяр баясгалантай, урам зоригтой хичээлд оролцож байгаа нь багш нарт урам зориг өгч, энэхүү арга зүйг хичээл сургалтад ашиглах боломжтой нь харагдаж байсан.

Ярилцлагаас гарсан үр дүн: Ярилцлагад орсон бүх сурагчид бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх дасгал даалгаврыг хийх дуртай, тэдэнд сонирхолтой байдгаа илэрхийлэн *“Гоё байдаг, сонирхолтой, зураг зурдаг болохоор гоё байдаг, сэтгэн боддог болохоор сонирхолтой, өдөр бүр ороосой гэж хүсдэг”* гэхчлэн хариулт өгсөн бол багш нар болон эцэг эхчүүд *“Хүүхдүүд маш их дуртай, сонирхолтой, идэвхтэй, баяр хөөртэй, урамтай байдаг, таалагдсан”* гэж хариулсан нь сургалтын арга зүй нь сурагчдын сонирхол хэрэгцээнд нийцэж байгааг илтгэж байна.

- Сурагчдын ажиглах, эргэцүүлэн бодох, өөртөө дүгнэлт хийх чадвар сайжирсан. *“Ямар нэг зүйлийг өөр юунд хэрэглэж болох вэ?, Яаж өөрчилж болох вэ?, Юутай адилхан байна вэ?”* гэх зэргээр гэрийнхэн болон найз нөхдөө бүтээлч сэтгэлгээнд татан оролцуулдаг болсон.
- Алдаа гаргахаас айлгүй чөлөөтэй сэтгэж, илэрхийлдэг болсон ба өөртөө итгэлтэй, сурч мэдэх сонирхолтой нь нэмэгдсэн.
- Сурагчдад өөрийн бүтээлээр бахархах, өөртөө итгэлтэй болох, бусдаас суралцах сэдэл тэмүүлэл, бүтээлч хандлага төлөвшиж байна.
- Сурагчдын сурах хүсэл эрмэлзэл, оролдлого, чармайлт нэмэгдэж, шинийг эрэлхийлэх, бусдаас суралцах чадвар сайжирсан.
- Бусад хичээл дээр сурагчдын оролцоо, идэвх нэмэгдсэн ба монгол хэл, дүрслэх урлаг, технологи, математик, хүн нийгэм хичээлүүдийн сурлагын түвшинд тодорхой ахиц гарсан.
- Сурагч төвтэй сургалтыг зохион байгуулснаар сурагчид өөрийн сурах үйл явц, хүрсэн үр дүнгээ тунгаан бодож, цаашид хэрхэн сурах аргаа боловсруулж, суралцахуйн чадвар нь дээшлэхэд нөлөөлж байна.

Багш нар бүтээлчээр бодох аргуудыг хэрэглэснээр сурагчдын өгөгдсөн нөхцөлд олон янзаар хариулах чадварыг хөгжүүлэх, мөн өөр ялгаатай санаануудыг хөгжүүлэх боломжтой байна гэж үзлээ.

Багш нар *“Энэхүү сургалт шинэлэг байлаа, бид шинийг эрэлхийлэгч, бүтээлч, хүүхэдтэйгээ хамт хөгжиж байна”* гэсэн нь хүүхэд яаж сурч, хэрхэн хөгждөг зүйл тогтолд нийцүүлэн хүүхдийн мэддэг, чаддаг зүйлд тулгуурлан арга зүйг боловсруулан хэрэгжүүлэхэд бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжтойг харуулж байна.

Дүгнэлт

Бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга зүйг туршихдаа өөрийн сургуулийн багш нартай зөвшилцөн хөтөлбөр, төлөвлөгөөнд тусган оруулж, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны цагийн хүрээнд 5-р ангид туршин судалж, үр дүнг боловсрууллаа.

Сурагчдыг сэтгэн бодох, зурах, санаа болон бүтээлээ тайлбарлан ярих, бусдын бүтээлээс суралцах боломжийг олгосноор сурагчдын сэтгэн бодох, асуудал шийдвэрлэх, харилцах, хамтран суралцах, бие даан суралцах зэрэг чадварыг дээшлүүлэхэд нөлөөлсөн нь багш нарын ажиглалт, судалгаа, сурагчдын ярилцлагаар батлагдаж байна.

Хүүхэд бүрийн оролцоог хангахад анхаарч, тэднийг дэмжин урамшуулах, өөрийн санааг илэрхийлэх боломжийг бүртгүүлснээр сурагчдад өөрийн бүтээлээр бахархах, өөртөө итгэлтэй болох, бусдаас суралцах сэдэл тэмүүлэл, бүтээлч хандлага төлөвшиж байна гэж дүгнэлээ. Бага ангийн хүүхдийн нас, сэтгэхүйн онцлогийг харгалзан туршлагад тулгуурлан өөрийн бодол төсөөллөөр хувиргах, баяжуулан зурах бүтээлч, сонирхолтой даалгаврыг хийлгэх зэрэг арга зүйг багш сургалтад ашиглах нь сурагчдын сонирхол сэдэл, шинийг эрэлхийлэх хүсэл эрмэлзлийг өдөөн, бэрхшээлийг даван туулж, мэдлэгийг

өөрөө бүтээх, танил зүйлийн дотроос шинэ асуудлыг олж харах, мэдлэг чадвараа өөр нөхцөлд шилжүүлэн хэрэглэх зэрэг бие даасан бүтээлч чадварыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг болно.

Сурагчдын бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлэх дидактикийн үндэс нь тэдний хэрэгцээнд тулгуурлан бие даан хийх үйл ажиллагааг оновчтой зөв зохион байгуулах явдал юм. Бүтээлч сэтгэлгээний аргыг хэрэглэн туршилт хичээл явуулахад сурагчийн сонирхлыг татаж, хэрэгцээг хангаж, хүүхдэд тодорхой сэдэл төрүүлсэн бөгөөд үүний үр дүнд тухайн сэдэвтэй холбоотой мэдлэг үйл ажиллагаа өрнөж бүтээл гарсан. Иймээс хичээлийн агуулгыг сурагчдын хэрэгцээтэй холбож, сэдэл тэмүүллийг төрүүлж, сэтгэлийг хөдөлгөн, би чадах юм байна, дахиад хийж үзэх юм сан гэсэн хандлага итгэлийг өгч, тэдэнд чөлөөтэй сэтгэн бодох, бүтээлчээр ажиллах нөхцлийг бүртүүлэн, аливаа асуудлыг шийдвэрлэх олон хувилбар байдгийг ухааруулах нь багшийн бүтээлч үйл ажиллагаа, арга зүйгээс шалтгаалж байна.

Анхны тоог таниулах арга зүй, туршлага

Н.Оюунхүү, У.Алтанцоож, Б.Дүгэрмаа, Т.Мөнхцэцэг Н.Долгорсүрэн, О.Дуламсүрэн
Завхан аймаг, Чандмань-Эрдэнэ лаборатори сургуулийн багш нар

Хураангуй

Тооны хуваагч ба хуваагдагчийг таних, тооны хуваагдах шинжийн мэдлэг чадварт нь тулгуурлан 1-10 хүртэлх тооны хуваагчийг олох хялбар даалгаврыг гүйцэтгүүлж ажиглуулснаар хуваагчуудын шинжийг тодорхойлох, зөвхөн 1 ба өөртөө хуваагддаг өөр хуваагчгүй тоонуудыг ялгах, энэхүү шинжид тохирох тоонуудыг 11-20 хүртэлх тооноос олох тооцоолох, 21-100 –ийн тооноос тооны хуваагдах шинж, мөн үржүүлэх хуваах хурд зэргийг ашиглан анхны тоог олж тэмдэглэн бүртгэх, ойлголттой болох, тодорхойлолт гаргах хялбар үйлийн үр дүнд эмх цэгцтэй мэдлэгийг бүтээж, ажиглалтын явцад дүгнэлт гарган баталж нотолж бүтээлчээр суралцах боломжийг олгосноороо хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн хичээл болж чадсан. Сурагчдын хийх үйлүүдийг алхамчлан тогтоож, нээлттэй асуултгаар чиглүүлэн ажлын хуудсыг (багш, сурагчийн) ашиглан бүртгэл тэмдэглэл хийлгэн мэдлэгийг бүтээлгэх нь ажиглах, эргэцүүлэн бодох, харьцуулах явцад дүгнэлтийг оновчтой гаргахад дөхөм болдог давуу талтай нь харагдлаа. Энэхүү ээлжит хичээлийн төлөвлөлтийн үйлүүдийн уялдаа холбоо, шилжилт нь хүүхдэд ойлгомжтой, сонирхолтой, тэднийг идэвхтэй үйлд хөтөлсөн, энгийнээс нарийн руу хөнгөнөөс хурд рүү чиглэсэн, тасралтгүй шинжтэй бөгөөд ажиглах, таамаглах, эргэцүүлэн бодох үйлүүдийн үр дүнд дүгнэлт нотолгоо гаргаж асуудал шийдвэрлүүлж байгаа нь аливаад эмх цэгц, эрэмбэ дараалалтай бүтээлчээр хандах хандлагыг өөрчлөх ач холбогдолтой.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

2012 оноос эхлэн Кембрижийн боловсролын стандартад баримжаалсан хөтөлбөрийг туршин хэрэгжүүлэх үеэс математикийн агуулгад тодорхой өөрчлөлтүүд гарч өмнө зааж байгаагүй агуулгыг суралцагчдад тохирсон арга зүйгээр зохион байгуулах асуудал тулгамдаж эхэлсэн. Ялангуяа суурь боловсролын түвшинд заагдаж байсан агуулгуудын нэг болох анхны тооны тухай ойлголтыг бага ангийн суралцагчдад хэрхэн таниулах аргагүй тодорхойгүй байсан. Тийм ч учраас өмнө заагдаж байгаагүй эдгээр агуулга дээр төвлөрөн, заах арга зүйн санааг боловсруулан турших ажилд багаар хамтран ажиллаж ирсэн.

Анхны тоон ойлголтыг заах энэ аргазүйг бараг 10-аад удаа засан сайжруулж заасны үр дүнд аймгийн үр чадварын уралдаанд түрүүлж байсан.

Анхны тоо нь маш энгийн тоонууд хэрнээ математикийн ертөнцийн хамгийн том асуудал төдийгүй одоо ч олон талаараа учир битүүлэг хэвээр бөгөөд бүхий л тоонуудын суурь болдог.

Анхны тооны тухай ойлголт нь цаашид дунд, ахлах ангид:

- Тоог анхны тоон үржигдэхүүнд задлах
- ХИЕХ, ХБЕХ-ийг олох
- Бутархайг ерөнхий хуваарьтай болгох
- Тооны натурал хуваагчдын тоог олох
- Хуваагчдын бодлого бодох
- Зарим хэлбэрийн арифметикийн өгүүлбэртэй бодлого бодох зэрэг агуулгуудын суурь ойлголт учраас анхны тоо сэдвийг заах арга зүйг сонгон судаллаа.

Хичээлийн санаа: Тооны хуваагч ба хуваагдагчийг таних, тооны хуваагдах шинжийн мэдлэг чадвар дээр нь тулгуурлан 1-10 хүртэлх тооны хуваагчийг олох хялбар даалгаврыг гүйцэтгүүлж ажиглуулснаар хуваагчуудын шинжийг тодорхойлох, зөвхөн 1 ба өөртөө хуваагддаг өөр хуваагчгүй тоонуудыг ялгах, энэхүү шинжид тохирох тоонуудыг 11-20 хүртэлх тооноос олох тооцоолох, 21-100 –ийн тооноос тооны хуваагдах шинж, мөн үржүүлэх хуваах хурд зэргийг ашиглан анхны тоог олж тэмдэглэн бүртгэх, ойлголттой болох, тодорхойлолт гаргах

Хичээлийн судалгаа хийгдсэн байдал

	Төлөвлөлт1	Төлөвлөлт2	Төлөвлөлт3	Төлөвлөлт4	Төлөвлөлт5	Төлөвлөлт6	Төлөвлөлт7	Төлөвлөлт8	Төлөвлөлт9-10
Агуулга	-1-20-ийн тооноос анхны тоог ялган таних, 21-100-ийн тооноос анхны тоог олох аргад суралцах								
Арга зүй	-Эратосфены тор арга АДШС-ын арга, Харилцан ярианы арга	-ТХШТ-т тулгуурлан нээлттэй асуултын тусламжтай	-Эратосфены тор аргээр анхны тоог олох -Асуулт, АДШС-ын арга гэх мэт.	-Алхамчилсан даалгавруудыг гүйцэтгүүлэн, ажлын хуудсанд бүртгэл хөтлүүлэн (ТХШМ-т тулгуурлан) мэдлэг бүтээлгэсэн.		-Суралцагчдын өмнөх мэд чад-т нь тулгуурласан, идэвхтэй, тасралтгүй, бүтээлч, үйл давамгайлсан, хүүхэд төвтэй хөгжүүлэх сургалтын арга зүйгээр			
Давуу, сул	-Хичээл хоорондын холбоо муу -Багшийн яриа их	-Даалгаврын агуулгын өөрчлөх (зарим)	-Сурагчдын гаргаж болох алдааг бага тооцсон. -Самбарын төлөвлөлт учир дутагдалтай.	21-100-ийн тооноос анхны тоог олох үйлийг илүү хялбар, системтэй болгох, ү.я-ны үр дүнг нэгтгэх шаардлага гарсан.		-Асуултууд оновчтой төлөвлөгдөж сайжирсан -Даалгавруудыг гүйцэтгэхэд хүндрэл багассан. (Ямар ч түвшний хүүхдийн тухайд) -Самбар төлөвлөлт сайжирсан. -Суралцагчдын өмнөх мч-ыг тооцсон. -Дүгнэлт хялбар гарахад дөхөм гэх мэт.			
Хэрэглэгдэхүүн	Сэдэл: ТӨМ Хуваах үйлдлийн илэрхийллүүд , 100-тын хүснэгт	-Сэдэл: -Ө.бодлого Өгөгдсөн тоонуудын хуваагчуудыг тооцох ТӨМ: 1-20-ийн -100-тын хүснэгт, үзүүлэн	- Сэдэл: Чээж бодлого ТӨМ: 1-10 ын тооны хуваагчуудыг тооцох, 100-тын хүснэгт,	Сэдэл:Чээж бодлого, ТӨМ:1-10-ын, 11-20-ийн, 21-100-ийн -Хүртээмж анхаарах	- Сэдэл: Чээж бодлого, Ажлын хуудас: 1-10- ын тооны 11-20-ийн тооны, 21-100-ийн тооны -Үнэлгээний асуултууд	-Ижил -Багшийн ажлын хуудас(нэгтгэх хүснэгт)	-Ижил -Сэдэл: Өгүүлбэртэй бодлого (үзүүлэн) -Багшийн зүгээс хариуг богино хугацаанд шалгах үзүүлэн		
Мэд/ээм	Хүүхдийн хийх үйл тодорхой бус,ТӨМ-тай ажиллах аргачлал байхгүй.	-Суралцагчдын хийх үйлүүд тодорхой бус, заавар бүрхэг, хамгийн чухал чадвар болох тооны хуваагдах шинжийн мэдлэг чадварыг гол болгоогүй.		-Даалгаврын зааварчилгааг бичгээр үйлдэж танилцуулсан.	-Ү.я-ны алхмууд тодорхой болж, даалгавруудын уялдаа холбоо сайжирсан нь дүгнэлтийг хялбархан гаргах нөхцөл болсон. -Хичээлийн дэг гаргаснаар эмх цэгцтэй хурдтай ажиллаж байсан.				
Үнэлгээ	-Аман үнэлгээ	-Явцын үнэлгээг багаар	-Хосуудын хийсэн ажлыг даалгавар тус бүрээр гаргаж багаар нь нэгтгэсэн. (Явцын үнэлгээний хуудас)	Хичээлийн үнэлгээг оруулж өгсөн. 1өөрийн үнэлгээ \	-Хосоор хийсэн ажлаа багтаа нэгтгэж багаар үнэлүүлсэн. Өөрийгөө болон бусдыгаа үнэлсэн.				

Түгээмэл туршигдсан хөтөлбөрүүдийн харьцуулалт:

Хичээл	Давуу тал	Сул тал	Арга зам
Төлөвлөлт 1	-Суралцагчид баг дотор хосоор хамтран маш идэвхтэй ажиллаж байсан. Хэрэглэгдэхүүн ба үйл нь хүүхэд сонирхолтой байсан. Сэдэл нь боломжтой байсан.	-Хос бүрийн олсон тоонууд өөр өөр байсан ба алдаагаа олж нэгтгэхэд цагийн алдагдал их. (Эратосфены тор) -Заавраа ойлгож биелүүлэхдээ хүүхэд бүр харилцан адилгүй, андуурч дугуйлах тохиолдол гарч байсан.	-Хэрэглэгдэхүүнийг өөрчилж, хийх үйлүүдийг алхамчилж заагласан (1-10-аас, 11-20-иос, 21-100)
Төлөвлөлт 2	-Сурагчдын хийх үйлүүд эмх цэгцтэй системтэй болсон. -Дундаж ба түүнээс доогуур түвшний сурагчдын оролцоо нэмэгдсэн. -Сэдлийг бодлого болгон агуулгын хувьд өөрчилсөн. Эндээс хичээлийн эхлэл, өрнөл хэсгүүдийн уялдаа холбоог сайжирсан. Эхний 2 үйл нь дараагийн үйлийн бэлтгэл болно.	-Сурагчдын хийсэн даалгавруудын дүнг нэгтгэх хүснэгт шаардлагатай болсон. Эндээс дүгнэлт хялбар гарах самбар төлөвлөлт сайжрах талтай байлаа.	-Үр дүнг нэгтгэх хүснэгттэй болсон. -Асуултуудыг шинээр төлөвлөсөн.
Төлөвлөлт 3	-Самбарын төлөвлөлт маш их сайжирч, хичээл нэг цогц болсон. (Хүүхэд илүү ойлгомжтой болсон.)	-Явцын үнэлгээнээс гадна суралцагчдыг, хичээлийг үнэлэх хэрэгцээ гарсан.	-Хичээлийг. -Тийм, үгүй хариулттай үнэн худал хэллэгүүдээр үнэлсэн.

Хичээлийн эхлэл хэсэг: .Өгүүлбэртэй бодлогоор сэдэлжүүлнэ. Үүнд:

20 алимьг тэнцүү тоогоор хэдэн тавагт хийж болох вэ? (Бүх боломжийг тооцоолох, хүүхдүүд хэлж багш самбар тэмдэглэн бичнэ.)

$$20:1=20$$

$$20:2=10$$

$$20:5=4$$

$$20:10=2$$

$$20:20=1$$

6 таваг хэрэгтэй. Тавгийг тэмдэглэсэн тоо нь үйлдлийн ямар гишүүн бэ? Гэсэн асуултгаар 20 гэсэн тоо нь 6 хуваагчтай гэсэн дүгнэлтэд хүрнэ.

Алхам дараалал: -Сэдэл

- 1-10-ын тооны хуваагчуудыг олох, шинжийг тодорхойлох, 1 ба өөртөө хуваагддаг өөр хуваагчгүй тоог ялгах
- 11-20-ийн тоонуудаас 2 хуваагчтай тоонуудыг олох, хэд байгааг тооцоолох
- 21-100-ийн тоонуудаас 2 хуваагчтай тоонуудыг олох, тэмдэглэх
- Дүгнэлт
- Үнэлгээ

Хичээлийн өрнөл хэсэг:-1-10, 11-20, 21-100 хүртэлх тооноос зөвхөн өөртөө болон 1-д хуваагддаг тоонуудыг үржүүлэх хуваах үйлдлийн болон тооны хуваагч ба хуваагдагчийг таних, тооны хуваагдах шинжийн мэдлэг чадварт тулгуурлан ялгах, тэмдэглэх энгийн даалгавруудыг сурагчид хосоороо гүйцэтгэн , багаараа нэгтгэн, багшийн чиглүүлгэн дор дүгнэлт гарган таамаглал дэвшүүлэх, тодорхойлох

ҮА1: Хос багуудын туршилтын үр дүнг нэгтгэн харуулбал:

Тоо	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Хуваагч	1:1	2:1 2:2	3:1 3:3	4:1 4:2 4:4	5:1 5:5	6:1 6:2 6:3 6:6	7:1 7:7	8:1 8:2 8:4 8:8	9:1 9:3 9:9	10:1 10:2 10:5 10:10
Нийт	1	2	2	3	2	4	2	4	3	4

Ярилцах асуултгууд: -Багана бүрийн илэрхийллүүдийн хуваагчийг ажигла. Багана бүрт хэдэн хуваагч байна вэ?

- Ямар нэгэн онцлог шинж олж харав уу?
- Тэгш тоонуудын хуваагчуудыг ажиглаарай. Ямар дүгнэлт гаргаж болох вэ?
- Сондгой тоонуудын хуваагчуудыг ажиглаарай. Ямар дүгнэлт гаргаж болох вэ?
- 2, 3, 5, 7 гэсэн тоонуудын хуваагчуудыг ажиглаад дүгнэлт гаргаарай.
- Тэгвэл зөвхөн 2 хуваагчтай тоонуудыг өнгөөр ялган будаарай. Хуваагчуудад нь ямар онцлог шинж байна вэ?

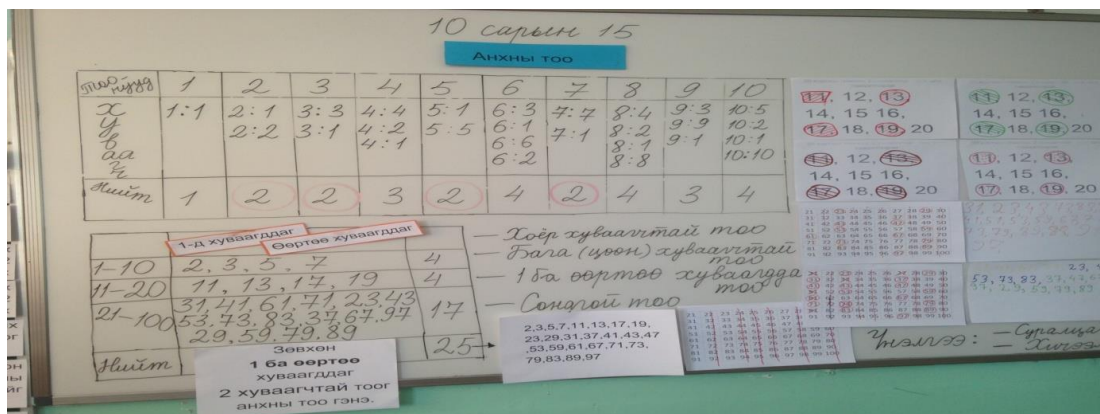
ҮА2: 11-20 –ийн тооноос 2 хуваагчтай тоонуудыг ялган хуваагчуудын онцлогийг тодорхойлох. Үүнд: Сурагчид ажлын хуудастд бичигдсэн тоонуудаас 1 ба өөртөө хуваагддаг тоонуудыг олж бүртгээд дугуйлна. Хоёр хуваагч бүхий тоонуудыг хэрхэн нэрлэж болох талаар

Суралцагчдаас гарсан түгээмэл дүгнэлтүүд:

- 1 ба өөртөө хуваагддаг тоо
- Бага, цөөн хуваагчтай тоо
- 2-оос илүү хуваагчгүй тоо
- 2 хуваагчтай тоо
- Сондгой тоо гэх мэт.
- Дараах даалгаврыг хийлгэхээс өмнө ярилцах асуулттууд:
- Бүх тэгш тоонууд анхны тоо мөн үү? \100-тын хүснэгт дэх\ Яагаад?
- Өөр ямар тоонууд анхны тоонд огт хамаарахгүй байж болох вэ? Гэх мэт
- ҮА3: 21-100-ийн тооноос 2 хуваагчтай тоог олох тэмдэглэх

Даалгавруудын нэгтгэлийн хүснэгт:

Хичээлийн бүтэц	Үйлүүд	Нэг ба өөртөө хуваагддаг тоо	Нийт
Эхлэл	1-10 –ийн тоо	2, 5, 7, 9	4
Өрнөл	11-20-ийн тоо	11, 13, 17, 19	4
	21-100-ийн тоо	23, 29, 31, 37, 41, 43, 47, 53, 59, 61, 67, 73, 79, 83, 87, 89, 93, 97	17
Төгсгөл	Дүгнэлт тодорхойлолт		25

Ярилцах асуултгууд:

- 1 анхны тоо мөн үү? Яагаад?
- 2-т хуваагдаж байгаа тоонууд бүгд анхны тоо болж чадах уу? Яагаад?
- Бүх сондгой тоонууд анхны тоо болж чадах уу? Яагаад?
- Суралцагчдаа үнэлэх хэллэгүүд: (Зөвхөн тийм эсвэл үгүй гэж хариулахыг сануулна.)
- 1-100 хүртэлх бүх сондгой тоо анхны тоо мөн.
- Анхны тоо бол 1 юм.
- Зөвхөн сондгой тоо л анхны тоо байдаг.
- 1 оронтой, тэгш анхны тоо цорын ганц байдаг.
- Анхны тоо бүр 2 л хуваагчтай.

Эцэст нь хичээлээ үнэлнэ. Үүнд:

- Өнөөдрийн сурсан зүйлээс хамгийн чухал нь юу вэ?
- Өнөөдрийн хичээлээс хамгийн хэцүү нь юу вэ?
- Өнөөдрийн хичээлээс хамгийн сонирхолтой нь юу вэ? (2 цорын ганц тэгш анхны тоо)
- Өнөөдрийн хичээлээс хойш юуг илүү мэдмээр байна.

Дүгнэлт

Анхны тоог таниулах энэхүү арга зүй нь хүүхдийн өмнөх мэдлэгт тулгуурлан идэвхтэй, бүтээлч, тасралтгүй үйл ажиллагаанд оруулан баг дотор хосоор хамтран ажиллуулж тооны хуваагчуудыг олж тэмдэглэн бүртгэх, хялбар үйлийн үр дүнд эмх цэгцтэй мэдлэгийг бүтээж, ажиглалтын явцад дүгнэлт гарган баталж нотолж бүтээлчээр суралцах боломжийг олгосноороо хүүхдийн хөгжлийг дэмжсэн төлөвлөлт болж чадсан.

Сурагчдын хийх үйлүүдийг алхамчлан тогтоож, нээлттэй асуултгаар чиглүүлэн ажлын хуудсыг /багш, сурагчийн/ ашиглан ажиглах, эргэцүүлэн бодох, харьцуулах үйлийн үр дүнд бүртгэл, тэмдэглэл хийлгэн мэдлэгийг бүтээлгэсэн нь дүгнэлтийг оновчтой гаргахад дөхөм, давуу талтай нь харагдлаа. Өөрөөр хэлбэл мэдлэгийг бүтээлгэхэд хэрэглэгдэхүүн ба үйлүүдийн холбоо, оновчтой сонголт маш чухал юм.

Энэхүү ээлжит хичээлийн төлөвлөлтийн үйлүүдийн уялдаа холбоо, шилжилт нь хүүхдэд ойлгомжтой, сонирхолтой, тэднийг идэвхтэй үйлд хөтөлсөн, энгийнээс нарийн руу хөнгөнөөс хүнд рүү чиглэсэн, тасралтгүй шинжтэй бөгөөд ажиглах, таамаглах, эргэцүүлэн бодох үйлүүдийн үр дүнд дүгнэлт нотолгоо гаргаж асуудал шийдвэрлүүлж байгаа нь аливаад эмх цэгц, эрэмбэ дараалалтай бүтээлчээр хандах хандлагат нөлөөлөх ач холбогдолтой.

Ээлжит хичээлээр хүүхэд бүрийн сэтгэхүйг хөгжүүлэх 5 хором

Ч. Түмэндэмбэрэл

Орхон аймаг “Наран” цогцолбор сургуулийн багш

Удиртгал

ЕБС-ийн математикийн хичээлээр сурагчдын бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлснээр хүүхдийн ажиглах, харьцуулах, хийсвэрлэх, учир шалтгааны холбоо хамаарлыг илрүүлэх, таамаглал дэвшүүлэх, таамаглалаа шалгах, нэгтгэн дүгнэх чадварууд хөгждөг учраас ээлжит хичээл бүрээр сурагчдын эдгээр чадваруудыг хэрхэн яаж хөгжүүлж болох боломжийг хайж, хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх арга зүйг нээн харуулахыг зорьсон билээ. Судалгааг хичээлийн жилийн судлах цагийн гуравны хоёрт нь хийж хэд хэдэн удаа хичээлийг зааж дахин сайжруулсан.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Бодит зүйл дээр тулгуурлан загварчлах, хийсвэрлэх сэтгэхүйн үйлдлүүд нь хүүхдийн ажиглах, харьцуулах, хийсвэрлэх, учир шалтгааны холбоо хамаарлыг илрүүлэх, таамаглал дэвшүүлэх, таамаглалаа шалгах, нэгтгэн дүгнэх чадваруудыг илүү сайн хөгжүүлдэг. Гэвч энэ чиглэлийн дасгал, даалгаврууд цөөн, байнгын хөгжүүлэх үйл ажиллагаа болж чадахгүй байна.

Иймээс эдгээр чадваруудыг хөгжүүлэх ажлуудыг ээлжит хичээл бүр дээр тогтмол хийлгэх нь оновчтой гэж үзсэн нь сэдэв сонгох үндэслэл болсон.

Хичээлийн санаа: Жан Пиаже хүний оюун ухааны хөгжлийн 4 үеийг тодорхойлсон байна. Үүнд:

1. Хүртэхүй –хөдөлгөөний үе 0-2 нас
- 2.Сэтгэхүйн үйлдэл хийхээс өмнөх үе 2-7 нас
- 3.Сэтгэхүйн үйлдэл хийх үе 7-11 нас
- 4.Формаль үйлдэл хийх үе 11 наснаас дээш гэж үздэг юм байна.

Энэ онолд тулгуурлан хүүхэд бүрийн бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлэх “Хөгжүүлэх 5 хором” арга зүйг боловсруулсан. Үүнийгээ хэрэгжүүлэхийн тулд ээлжит хичээл бүрийн үе шатанд “Хөгжүүлэх үе” гэсэн үе шатыг нэмж оруулж, үр дүнг тооцон ажиллалаа.

“Хөгжүүлэх 5 хором” арга зүй :

Хэрэгжүүлэх технологи:

Хөгжүүлэх үйлийн дараалал

1. • Тохирсон даалгавар гүйцэтгүүлэх
2. • Зөвлөмжийг тарааж өгөх
3. • Бие даан гүйцэтгэх
4. • Дэмжлэг хэрэгтэй хүүхдэд багш туслах
5. • Хамтарч хийх
6. • Дадлагажихын тулд ижил төстэй даалгавар гүйцэтгэх
7. • Чадваржсан тохиолдолд дараагийн шатны даалгаврыг гүйцэтгэх
8. • Өөрсдөө өгөгдлийг өөрчлөх, зохиох

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа:

Агуулгын судалгаа: I-V ангийн Математикийн судлагдахууны агуулгад бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлэх бодлого нийт 31 % байна. Үүнээс II ангийн Математикийн судлагдахууны 160 цагийн 10 хувь нь сурагчдын бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд чиглэсэн байна. Эндээс 3 төрлийн бодлогууд нь байна (зүй тогтол, магадлал, боломж тоолох)

Шинэчилсэн цөм хөтөлбөрт нэгж хичээл бүрт өгөгдөлтэй ажиллах дасгал даалгаврыг шигтгэж өгсөн байдаг ба тухайн бүлгийг судлаагүй улиралд холбогдох даалгавар, үйл ажиллагааг төлөвлөн зохион байгуулах боломж нээлттэй байгаа учраас 2-р ангид судлах:

Дүрс ба биетийг таних 5 цагийн нэгж хичээл - дүрсийн хуваалтын бодлого

Өгөгдөлтэй ажиллах 5 цагийн нэгж хичээл - зүй тогтлын бодлого

Хоёр оронтой тооны нэмэх хасах 6 цагийн нэгж хичээл - юүлэлт ба жинлэлтийн бодлого

100 хүртэлх тооны нэмэх хасах 8 цагийн нэгж хичээл - шидэт квадрат, шидэт гурвалжин

1000 хүртэлх тоог уншиж, бичих 6 цагийн нэгж хичээл - логикийн бодлогуудыг оруулахаар нэмж тусгаж өгсөн.

Сурагчдын өмнөх мэдлэгийн судалгаа : Судалгаанд нийт 35 сурагч оролцсон.

Квадрат торон хуваалтын бодлогын судалгаа

Дөрвөлжин нүдээ тоолж чаддаг	Тооцоолол хийж байгаа	Хуваалтаа хийж чадаж байгаа	Ялгаж будах
15	13	4	3
42%	37%	11%	8%

Ажиглах, харьцуулах, ургуулан бодох, төсөөлөн бодох чадварууд хөгждөг.

Арга зүйн судалгаа: Ээлжит хичээлийн үе шат :

Сэдэлжүүлэх үе 5 мин

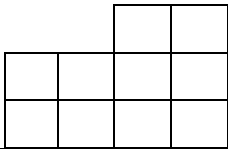
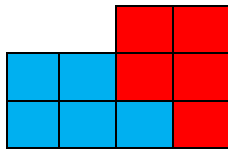
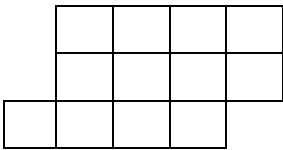
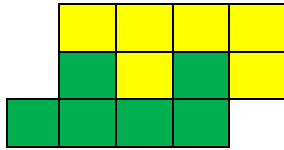
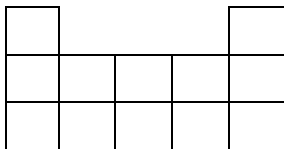
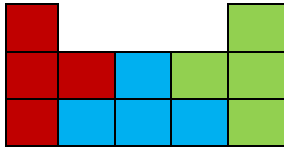
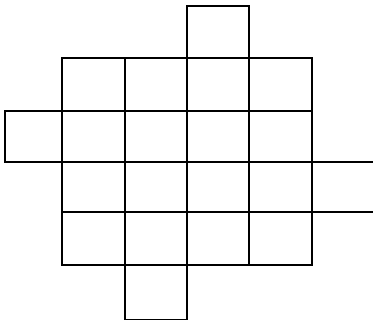
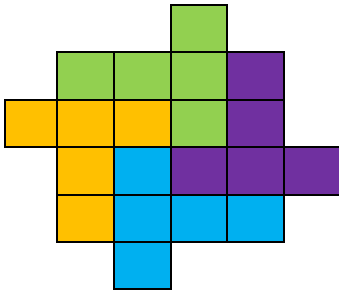
Мэдлэг бүтээх үе 20 мин

Чадваржих үе 7 мин

Хөгжүүлэх үе 5 мин

Дүгнэх үе 3 мин

Дүрс ба биетийг таних 6 цагийн нэгж хичээл - дүрсийн хуваалтын бодлого

		Даалгаврын жишиг	гүйцэтгэл
Хичээл №1	Хөгжүүлэх үе 5 мин	Дүрсийг 2 тэнцүү хэсэгт хувааж будаарай. 	
Хичээл № 2		Дүрсийг 2 тэнцүү хэсэгт хувааж будаарай. 	
Хичээл № 3		Дүрсийг 3 тэнцүү хэсэгт хувааж будаарай. 	
Хичээл № 4		 Дүрсийг 4 тэнцүү хэсэгт хувааж будаарай.	
Хичээл № 5		2, 3, 4 тэнцүү хэсэгт хуваагдах дүрсүүдийг зохиогоорой.	

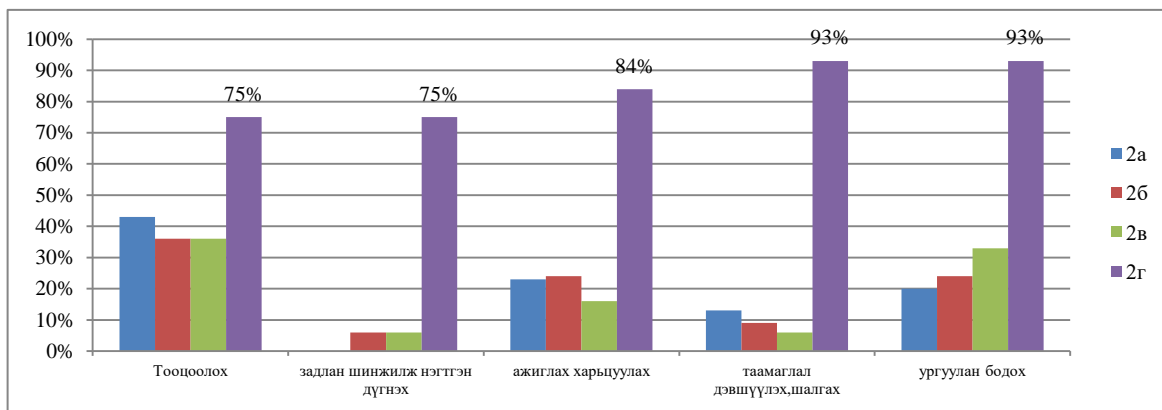
Судалгаат хичээлийн дараа сурагчдын мэдлэг чадварын түвшинд тандалт хийсэн судалгаа: Квадрат торон хуваалтын бодлогыг судалгаат хичээлийн явцад сайжруулан заасны дараа сурагчдын чадварын ахицыг үнэлж үзэхэд:

Дөрвөлжин нүдээ тоолж чаддаг	Тооцоолол хийж байгаа	Хуваалтаа хийж чадаж байгаа	Ялгаж будах
35	35	31	30
100%	100%	88%	85%
Ажиглах, харьцуулах, ургуулан бодох, төсөөлөн бодох чадварууд хөгждөг.			

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

Наран цогцолбор сургуулийн 2-р ангиудын нийт сурагчдаас чадвар эзэмшилтийн түвшинд тандалт судалгаа хийхэд

Чадвар	2а	2б	2в	2г
Тооцоолох	43%	36%	36%	75%
Задланшинжилжнэгтгэндүгнэх	0%	6%	6%	75%
Ажиглаххарьцуулах	23%	24%	16%	84%
Таамаглалдэвшүүлэх,шалгах	13%	9%	6%	93%
Ургууланбодох	20%	24%	33%	93%

Эндээс харахад “хөгжүүлэх 5 хором” арга зүйг боловсруулан хэрэгжүүлсэн 2 г ангийн сурагчдыг гүйцэтгэх чадвар нь 75%-93% байна.

Хэрэглэгдэхүүний судалгаа :Хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх Эв долоо-35ш, дөрвөлжин нүд бүхий цагаан самбар, анхаарал ой тогтоолтыг шалгах зурагт үзүүлэн, сэтгэхүй хөгжүүлэх бодлого дасгалаар даалгаврын сан бүртүүлж, даалгаврын сангаа шаталсан байдлаар ангилсан.

Доорх даалгавраас судалгаат хичээлдээ дүрсийн хуваалтын даалгавруудыг сонгон авч ашигласан.

Цээж тоолол

I түвшин	II түвшин	III түвшин	Эзэмших чадвар
185 ба 15-ийн нийлбэр дээр 2 дахин багасга Санасан тоон дээр 50-ийг нэмэхэд 150 гарна. Би хэдийг санасан бэ?	Санасан тоо ба 36-гийн нийлбэрийг 3 дахин багасгахад 18 гарна. Санасан тоог олоорой.	1 2 3 4 5 6-г сонирхолтой гурвалжинд байрлуул 3 4 5 6 7 8 9 10 11 тоонуудаар нийлбэр нь 21 гарах шидэт квадрат бөглөөрэй	Тооцоолон бодох, сэтгэхүй, авхаалж самбаа, ажиглахуй, анхаарал, Ой тогтоолт хөгждөг

Зүй тогтол

I түвшин	II түвшин	III түвшин	Эзэмших чадвар
1 3 5 7 9 ... 2 4 6 8 10 ... 4 6 9 13... 1 2 3 5 8.. 1 1 2 3 5 8...	1 3 7 6 8 12 11 13 1 9 3 11 5 13... 1 2 6 24 120 720... 8 11 9 12 10 13...	2 5 7 12 16 23 29 38 46 57... 16 18 22 21 23... 3 4 7 11 18 29 47 76... 2 10 14 22 16 28... 25 24 22 21 19 18 16... 15 29 56 109 214... 7 29 117...	Ажиглах, харьцуулах, тооцоолон бодох, таамаглал дэвшүүлэх, таамаглалаа шалгах, нэгтгэн дүгнэх чадварууд хөгждөг

Юүлэлт ба жинлэлтийн бодлого

I түвшин	II түвшин	III түвшин	Эзэмшихчадвар
Эв долоо дүрсээр янз бүрийн дүрс эвлүүлэх, наах, бүтээх, зохиомжлох, өөрсдөө сэтгэж хийх, бүтээлээ тайлбарлах, геометрийн дүрсүүдээр зохиомж хийх	Зохиомж бүр ямар дүрсүүдээс бүртсэнийг олж тайлбарлах, тэгш хэмтэй дүрсүүдийг олох, тэгш хэмийн тэнхлэгийг зурагт дүрслэх, дүрсийг дэвтэртээ гүйцээж зурах, тэгш хэмтэй дүрсийг гүйцээж зурах,	Дүрс тэгш хэмийн хэдэн тэнхлэгтэй болохыг олох, тэгш хэмтэй зураг зурж хээ үүсгэе, хавтгайг янз бүрийн дүрсээр хээлэх, хавтгайг квадрат, тэгш өнцөгт, дүрсүүдээр хуваах, хавтгайг ижил дүрсүүдээр бүрхэх	Ажиглах, харьцуулах, ургуулах бодох, хийсвэрлэх, учир шалтгаан холбоо хамаарлыг илрүүлэх, таамаглал дэвшүүлэх, таамаглалаа шалгах, нэгтгэн дүгнэх чадварууд хөгждөг.
I түвшин	II түвшин	III түвшин	Эзэмшихчадвар
Савтай сүүнээс 7л, 3л-ийн багтаамжтай савны тусламжтайгаар 4л сүүг хэрхэн юулж авах вэ? 8 литрийн саванд байгаа айрагнаас 5л, 3 литрийн сав хэрэглэн 4л айргийг хэрхэн тасалж авах вэ?	Голын уснаас 13л, 5 литрийн багтаамжтай савны тусламжтайгаар 8л усыг хэрхэн хутгаж авах вэ? Саванд байгаа уснаас 12л цөцгийг 9л, 5 литрийн багтаамжтай савны тусламжтайгаар хэрхэн хагаслан хуваах вэ?	Горхины уснаас 3л, 9 литрийн багтаамжтайсаваар хэд хэдэн литр усыг таслан авч чадах вэ? 5л, 9литрийн багтаамжтайсавны тусламжтайгаар голоос 3 л усныг хэрхэн авах вэ?	Харьцуулах тооцоолох, төсөөлөх, ургуулан бодох, Учир шалтгаан холбоо хамаарлыг илрүүлэх, таамаглал дэвшүүлэх, таамаглалаа шалгах, нэгтгэн дүгнэх чадварууд хөгждөг

Дүрсийнхуваалт

Зааж турших явцын сайжруулалт: -Хичээлийн хөгжүүлэх үе шатанд хүүхэд бүрийн бүтээлч үйлд чиглүүлсэн.

-Хэрэглэгдэхүүн ба даалгаврыг оновчтой ашиглаж хэлбэр төрөл, хувилбарыг хүртээмжтэй болгосон.

- Хичээлийн үйлийн дарааллыг шинэчилж өөрчилсөн.

Багшид гарсан өөрчлөлт:

- Тест, жишиг даалгавар боловсруулах арга зүйд суралцаж байна.
- Ур чадвар, арга зүйд ахиц өөрчлөлт гарсан
- Судалгаат хичээлийг хамт олноороо үр дүнтэй зохион байгуулж байна.
- Хичээлийн алхам бүрийн холбоо хамаарал, цагийн хуваарилалтыг оновчтой хийж сурч байна.
- Сурагчдын ялгаатай байдлыг харгалзан үзэж, хүүхэд бүрийг дэмжин ажиллаж байна.

Сурагчдад гарсан өөрчлөлт

- Жишиг даалгавар гүйцэтгэх арга барилд суралцаж байна.
- Аливаа дасгал даалгаврыг гүйцэтгэх хурд нэмэгдсэн
- Олон аргаар боддог, бодсоноо тайлбарлаж чаддаг болсон

Хэрэглэгдэхүүнийг оновчтой сонгосноор тэдэнд сонирхолтой, баяр баясгалантай, өөртөө итгэлтэй,идэвхтэй байх боломжийг бүртүүлдэг.

Дүгнэлт

Яагаад сайн хичээл болсон бэ? Сурагчдын дүрслэх үйлийн чадварт тулгуурлан хүүхэд бүрийн тоогоор хэрэглэгдэхүүнийг оновчтой бэлтгэж, сурагчдаар өөрсдөөр нь зуруулж, будуулж, наалгаж, эвлүүлж, ажиглуулж, харьцуулж, дасгал даалгавар бодуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулсан.

Өдөр бүрийн математик судлагдахуунаар тогтмол сэтгэхүй хөгжүүлэх бодлого бодуулснаар сурагчдын бүтээлч сэтгэхүй нь хөгжиж байгаа нь бүтээлч үйл болсон. Хөгжүүлэх бодлогуудыг тогтмол бодуулснаар дээд түвшний даалгавруудыг гүйцэтгэх чадвартай болж байна. Логик мэдрэмжид суурилсан авьяасыг хөгжүүлэх боломж нээгдсэн.

Шулууны хувьд тэгш хэмтэй дүрс байгуулах

Ч. Агваантогтох Б. Оюумаа Д. Оюунтүлхүүр Б.Мөнхтуяа Б.Ариунжаргал
Орхон аймаг.Баян-Өндөр цогцолбор сургууль.

Хураангуй

Хүүхэд бүр хэрэглэгдэхүүн ашиглан цаасыг тэгш хэмтэйгээр нугалаад зүү хатган цэг үүсгэх замаар цэг цэгт, хэрчим хэрчимд, дүрс дүрсэд шилждэгийг туршилт хийж ажиглана. Туршилтаас сурагчид “Тэгш хэмийн тэнхлэгийн хоёр талд ижил дүрс үүссэн байна”, “Дүрс ба цэгүүд нь харгалзан тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил зайд оршиж байна”, “Дүрсүүд тэгш хэмийн нэг тэнхлэгтэй байна” гэх мэтээр дүгнэж хэлж чадаж байсан учраас үйлийн баримжааг сайн авсан гэж хэлж болно. Үүний үр дүнд сурагчдын даалгавар гүйцэтгэх чадварын тоон үзүүлэлт 60-70% орчим хувиар ахисан төдийгүй сурагчдын идэвх сонирхол оролцоо нэмэгдэж, хичээлийг энгийн байдлаар ойлгуулж чадсан нь энэ арга зүйн давуу тал болсон.

Манай багийн хамт олон өөрсдийн арга зүй технологи болгосон “Шулууны хувьд тэгш хэмтэй дүрс байгуулах” ээлжит хичээлийн арга зүйг үр дүнтэй гэж үзэж, өөрийн сургуулийн 11 бүлгийн багшид түгээн дэлгэрүүлэн хамтран ажиллаж байна.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Боловсролын чанарын шинэчлэлийн үзэл санааг хэрэгжүүлж, сурагчдаа хөгжүүлэхийн тулд багш бүр өөрийнхөө багшлахуйн арга зүйг улам төгөлдөржүүлэх хэрэгцээ, шаардлага тулгарч байна. Бага ангид тэгш хэм, паралель зөөлт, эргүүлэлт зэрэг сэдвийг заах нь агуулгын хувьд хүнд, шинэ учраас багш нарын заах арга барил дутмаг, цөм хөтөлбөрийн чадварыг эзэмшүүлэхийг зорьдог хэдий ч төдийлөн үр өгөөжтэй байж чаддаггүйг багш нартай ярилцсан ярилцлагын арга болон сурагчдын өмнөх төсөөллийг судалгаагаар тогтоосон. Иймд “Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах” сэдвийг заах арга зүйн шийдлийг олж авсан хичээлийн судалгааны үр дүнг танилцуулж байна.

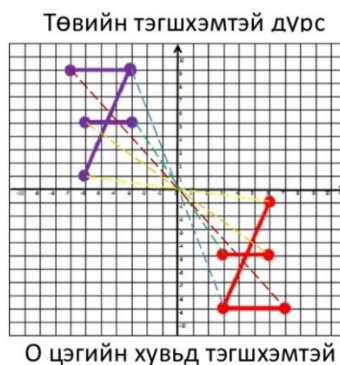
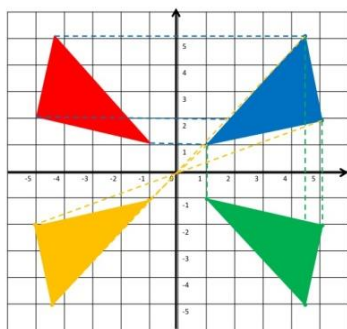
Тэнхлэгийн тэгш хэмийн зарим чанарууд: Тодорхойлолт 1. а шулуун AA_1 хэрчмийн дунджийг дайрах ба түүнд перпендикуляр байвал A, A_1 цэгүүдийг а шулууны хувьд тэгш хэмтэй гэнэ. а шулууны бүх цэг өөрөө өөртэйгээ тэгш хэмтэй.³⁵

Тодорхойлолт 2. Хавтгай дээр а шулуун бэхэлье. Хавтгайн А цэг бүрт а шулууны хувьд тэгш хэмтэй A_1 цэгийг харгалзуулах хавтгайн хувиргалтыг тэнхлэгийн тэгш хэм гэнэ. Тэнхлэгийн тэгш хэмээр өөрөө өөртөө шилждэг дүрсийг тэнхлэгийн тэгш хэмтэй дүрс гэнэ.³⁶

Чанар 2. Тэнхлэгийн тэгш хэмээр хэрчим хэрчимд, цацраг цацрагтаа, шулуун шулуунд шилждэг.³⁷

Шулууны хувьд тэгш хэмтэй дүрсийг тэнхлэгийн тэгш хэмтэй гэнэ. Шулууныг нь тэгш хэмийн тэнхлэг гэнэ.

Цэгийн хувьд тэгш хэмтэй дүрсийг төвийн тэгш хэмтэй дүрс гэнэ. Цэгийг нь төвийн тэгш хэм гэнэ.

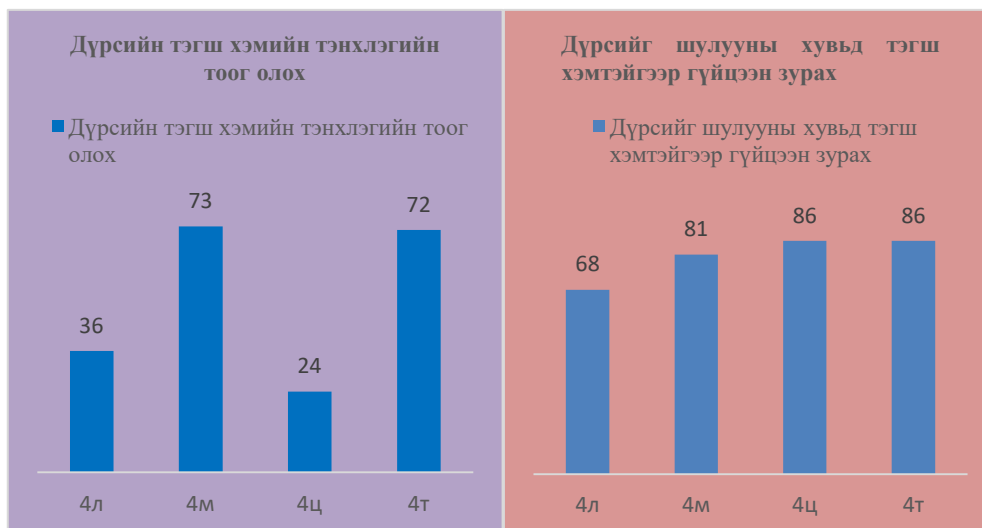
³⁵Адъяасүрэн В, Ариунзаяа Г нар. “Математик IX анги”,181-р тал.

³⁶Адъяасүрэн В, Ариунзаяа Г нар. “Математик IX анги”,181-р тал.

³⁷Адъяасүрэн В, Ариунзаяа Г нар. “Математик IX анги”,182-р тал.

Хичээлийн санаа: “Тэгш хэм” сэдвийн хүрээнд 4-р ангийн сурагчид нь:

- Дүрсэд тэгш хэмийн тэнхлэг татаад, тэгш хэмийн тэнхлэгийн тоог олох
- Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр гүйцээн зурах
- Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах гэсэн чадваруудыг эзэмшсэн байх ёстой учраас эдгээрийг илрүүлэх зорилгоор даалгавар боловсруулан ЧАДВАРЫН СУДАЛГАА-г авахад:

Судалгаанд IV ангийн 4 бүлгийн нийт 135 сурагч оролцсон. Судалгаанаас харахад:

Харин хангалтгүй үнэлэгдсэн даалгаврын гол шалтгааныг нэгдүгээрт, багшийн заах арга барил, хоёрдугаарт, сэдвийн хүрээнд олон хувилбарт дасгал ажиллуулаагүйтэй холбоотой гэж үзсэн.

Ингээд “дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах” сэдвээр хичээлийн судалгаа хийхдээ “Туршилтаар мэдлэг бүтээх арга”-д түшиглэсэн хичээлийн судалгааны үр дүнгээр судалгаат хичээл явуулж, сайн хичээл болгохыг зорьсон бөгөөд багаараа дараах үе шатуудыг төлөвлөн ажилласан.

Хичээлийн судалгааны зорилго, үе шат

Судалгааны зорилго: “Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах” сэдвийг заах арга зүйн дидактик шийдэл олно.

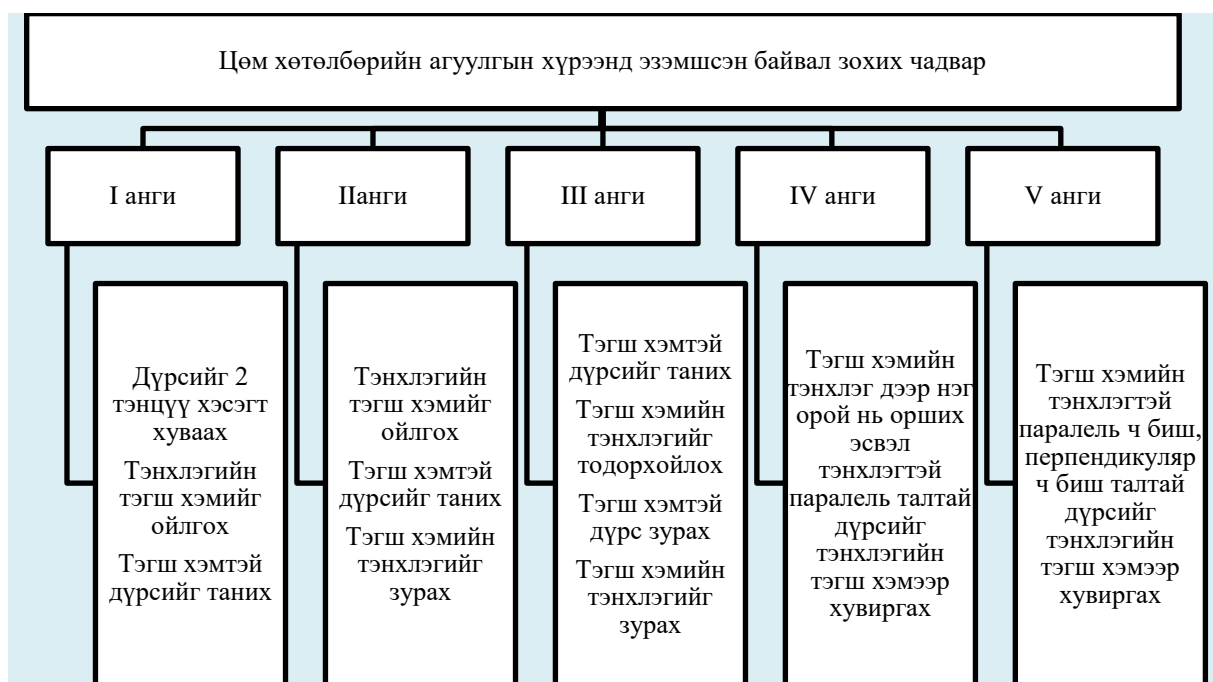
Судалгааны үе шат:

- Сурагчдын эзэмшсэн байвал зохих чадварын судалгаа авч, анализ дүгнэлт хийх
- Хичээлийн бэлтгэл судалгааг багаараа хийх
- Хичээлийн бэлтгэл судалгааны үр дүнд олдсон арга зүйн шийдлээр 1-р үеийн судалгаат хичээл явуулах
- Хичээлийг дахин сайжруулж, сайжруулсан төлөвлөлтөөр 2-р үеийн судалгаат хичээлийг явуулах
- 1,2-р хичээлүүд дээр харьцуулсан судалгаа хийх
- 2-р хичээлийг сайжруулж, 3-р үеийн судалгаат хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийх
- 3-р үеийн судалгаат хичээлийг явуулах
- 3-р үеийн судалгаат хичээлийг сайжруулах, 4-р үеийн судалгаат хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийх
- 4-р үеийн судалгаат хичээл явуулах
- Судалгаат хичээлүүдийн үр дүнгээр тайлан бичих, сайн хичээл болсон эсэх дүгнэлт хийх

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа

Судлагдахууны агуулгын судалгаа

“Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах” сэдвийн агуулгаар багш өөрөө арвин мэдлэгтэй байхын тулд, цөм хөтөлбөр, бүх ангийн сурах бичиг, багшийн ном, интернет орчин, багш нарын хичээл заасан арга барил, туршлага зэрэгт судалгаа хийж үзэхэд Байсан бөгөөд сурах бичиг, багшийн ном, цөм хөтөлбөрийн агуулга хоорондоо зөрөөтэй байсан бөгөөд цөм хөтөлбөрийнхөө агуулгыг барьж:

- ✚ Тэгш хэмийн тэнхлэгтэй паралель талтай дүрс, тэгш хэмийн тэнхлэг дээр нэг орой нь орших дүрсийг тэгш хэмтэйгээр хувирган зурах гэсэн чадварыг эзэмшүүлэхийн тулд цэгийн байршил ашиглана” гэсэн багшийн төлөвлөлтийг зөв гэж үзсэн.

Мэдлэг эзэмших явцын судалгаа

Тэгш хэмтэй нугалсан цаасан дээр зүү ашиглан гурвалжин дүрс үүсэх 3 цэг хатгуулаад, цэгүүдийг холбож дүрс үүсгэхэд сурагчдын идэвх сонирхол нэмэгдэж, өөрийн хийсэн туршилтыг бусдад тайлбарлан ярих хүсэлтэй болох төдийгүй,

- Дүрсийг паралелаар зөөж байгуулах
- Дүрсийн оройг тэмдэглээгүйгээс болж, дүрсийн хэмжээг алдаж зурах
- Дүрсийг тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил биш зайд зурах зэрэг алдааг гаргахгүй байх магадлалтай гэж таамагласан.

Туршилт хийлгэх явцад багшийн чиглүүлгийг анхаараагүйгээс болж

- Илүү цэг хатгах, түүнээсээ буруу дүрс үүсгэх
- Цаасаа хугацаанаас нь өмнө дэлгэж, цэгүүдийг буруу холбох зэрэг алдаа гаргаж болзошгүй тул хичээлийн төлөвлөлтөд тусгаж өгөх хэрэгтэй гэж үзсэн.

Багшлахуйн арга барилын судалгаа

Өмнөх чадварын судалгааны дараа багш нар уг агуулгыг заасан арга барилаа ярилцсан бөгөөд “Туршилтаар мэдлэг бүтээх арга”-д түшиглэсэн “Зүүгээр нүх гарган цэгийн байршлыг тогтоох арга”-аар хичээлээ явуулах нь зүйтэй гэж үзсэн.

Хэрэглэгдэхүүний судалгаа

Туршилт хийхэд хөөсөн самбар, тэгш өнцөгт хэлбэртэй цаас, ажлын хуудас зэргийг хүүхэд бүрийн тоогоор бэлдсэнээр хүүхдийн мэдлэг бүтээх үйлд дэмжлэг болж чадна гэж таамагласан. Мөн хатгуур зүйтэй ажиллах санамж боловсруулах хэрэгтэй гэж үзсэн.

Үнэлгээний судалгаа

Суралцагчийн ахиц дэвшлийн өөрчлөлт, мэдлэг чадвар эзэмшилтийн түвшин, идэвх сонирхол зэргийг ажлын хуудсаар нь илрүүлэх боломжтой гэж таамагласан. Ажлын хуудсыг үнэлгээний гол хэрэгсэл гэж үзсэн учраас:

- Дүрсүүдийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулахдаа цэг ашиглах, үсгээр тэмдэглэх даалгавар
- Хичээлийн төгсгөлд сурсан зүйлийг нь өөрийнх нь үнэлгээгээр илрүүлэх асуултга боловсруулж багтаана.

Судалгаат хичээл: Бүх судалгаат хичээл нь дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах аргыг мэдүүлээд, зурж сургах зорилго тавьсан.

1-р судалгаат хичээл. Ч.Агвантогтох/ Туршилт хийсэн нь сурагчдын сонирхлыг илүү татаж, туршилтаас цэг, дүрсүүд нь харгалзан тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил зайд байна гэдгийг дүгнэж хэлж чадаж байсан.

Хичээл дууссаны дараа сурагчдыг ажлын хуудсаар нь үнэлэхэд:

№	Асуулт	Сурагчийн өөрийн үнэлгээгээр		Багшийн хяналт, дүгнэлтээр	
		тийм	үгүй	Чаддаг болсон	Чадаагүй, ойлгоогүй
1	Цэгүүд тэгш хэмийн тэнхлэгээс хоёр тийш ижил зайд оршдог гэдгийг мэдсэн.	36		29-80.5%	7-19.5%
2	Тэнхлэгийн тэгш хэмээр цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ, дүрс дүрсдээ шилждэг гэдгийг мэдсэн.	30	6		
3	Дүрсийг шулууны хувьд тэгш хэмтэйгээр хувирган зурахдаа цэг ашиглавал хялбар гэдгийг мэдсэн.	36		28-77.7%	8-23.3%
4	Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр хувирган зурж чаддаг болсон.	36		29-80.5%	7-19.5%
5	Дүрсийн оройнуудыг үсгээр тэмдэглэж сурсан.	35	1	28-77.7%	8-23.3%

2-р судалгаат хичээл багш Д.Оюунтүлхүүр. Туршилт нь сурагчдын идэвх сонирхлыг өрнүүлсэн төдийгүй, туршилтаас тэнхлэгийн тэгш хэмээр дүрс дүрсдээ, цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ хувирна гэдгийг дүгнэж хэлж чадаж байснаараа өмнөх хичээлээс давуу болж чадсан.

Хичээл дууссаны дараа сурагчдыг ажлын хуудсаар нь үнэлэхэд:

№	Асуулт	Сурагчийн өөрийн үнэлгээгээр		Багшийн хяналт, дүгнэлтээр	
		тийм	үгүй	Чаддаг болсон	Чадаагүй, ойлгоогүй
1	Цэгүүд тэгш хэмийн тэнхлэгээс хоёр тийш ижил зайд оршдог гэдгийг мэдсэн.	34		28-82.3%	6-17.7%
2	Тэнхлэгийн тэгш хэмээр цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ, дүрс дүрсдээ шилждэг гэдгийг мэдсэн.	34			
3	Дүрсийг шулууны хувьд тэгш хэмтэйгээр хувирган зурахдаа цэг ашиглавал хялбар гэдгийг мэдсэн.	34		24-70.5%	7-29.5%
4	Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр хувирган зурж чаддаг болсон.	34		28-82.3%	6-17.7%
5	Дүрсийн оройнуудыг үсгээр тэмдэглэж сурсан.	34		28-82.3%	6-17.7%

3-р судалгаат хичээлийг багш Б.Мөнхтуяа заасан бөгөөд туршилт хийсэн нь сурагчдын сонирхлыг илүү татаж, туршилтаас дүрс, цэгүүд нь харгалзан тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил зайд байна гэдгийг дүгнэж хэлж чадаж байсан сайн талтай.

Хичээл дууссаны дараа сурагчдыг ажлын хуудсаар нь үнэлэхэд:

№	Асуулт	Сурагчийн өөрийн үнэлгээгээр		Багшийн хяналт, дүгнэлтээр	
		тийм	үгүй	Чаддаг болсон	Чадаагүй, ойлгоогүй
1	Цэгүүд тэгш хэмийн тэнхлэгээс хоёр тийш ижил зайд оршдог гэдгийг мэдсэн.	35		30-85.7%	5-14.3%
2	Тэнхлэгийн тэгш хэмээр цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ, дүрс дүрсдээ шилждэг гэдгийг мэдсэн.	35			
3	Дүрсийг шулууны хувьд тэгш хэмтэйгээр хувирган зурахдаа цэг ашиглавал хялбар гэдгийг мэдсэн.	35		30-85.7%	5-14.3%
4	Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр хувирган зурж чаддаг болсон.	35		31-88.5%	4-11.4%
5	Дүрсийн оройнуудыг үсгээр тэмдэглэж сурсан.	35		30-85.7%	5-14.3%

Судалгаат хичээлийн 4-р үеэр Б.Ариунжаргал туршилт хийсэн нь сурагчдын сонирхлыг илүү татаж, туршилтаас дүрс, цэгүүд нь харгалзан тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил зайд байна гэдгийг дүгнэж хэлж чадаж байсан сайн талтай.

Хичээл дууссаны дараа сурагчдыг ажлын хуудсаар нь үнэлэхэд:

№	Асуулт	Сурагчийн өөрийн үнэлгээгээр		Багшийн хяналт, дүгнэлтээр	
1	Цэгүүд тэгш хэмийн тэнхлэгээс хоёр тийш ижил зайд оршдог гэдгийг мэдсэн.	31	1	29-93.5%	3-6.4%
2	Тэнхлэгийн тэгш хэмээр цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ, дүрс дүрсдээ шилждэг гэдгийг мэдсэн.	32			
3	Дүрсийг шулууны хувьд тэгш хэмтэйгээр хувирган зурахдаа цэг ашиглавал хялбар гэдгийг мэдсэн.	29	2	30-96.7%	2-3.3%
4	Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр хувирган зурж чаддаг болсон.	31	1	30-96.7%	2-3.3%
5	Дүрсийн оройнуудыг үсгээр тэмдэглэж сурсан.	32		28-87.5%	4-12.5%

2 Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл

Туршилт хийх	Туршилтаа ажиглах	Дүгнэлт гаргах
<p>Хүүхэд бүр хэрэглэгдэхүүн ашиглан цаасыг тэгш хэмтэйгээр нугалаад хатгана. Хатгасан цэгүүдийг холбож, дүрс үүсгэнэ.</p> <p>Дараа нь цаасыг дэлгээд, эсрэг талд үүссэн цэг болон дүрсийг ажиглана.</p>	<p>Сурагчид:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Ижил дүрс үүссэн байна. -Тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил зайд оршиж байна. -Дүрсүүд тэгш хэмийн нэг тэнхлэгтэй байна гэх мэтээр ажиглана. 	<p>Ажиглалт хийснээр сурагчид:</p> <p>"Дүрсийн оройнууд тэгш хэмийн тэнхлэгээс хоёр тийш ижил зайд оршиж байна" гэдгийг дүгнэж хэлэх бөгөөд багш математик хэллэгт шилжүүлж засна.</p>

Чухал шинэлэг санаа:

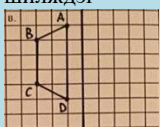
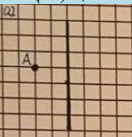
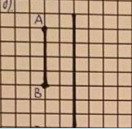
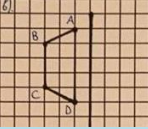
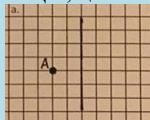
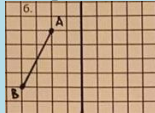
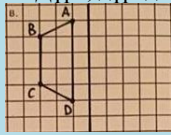
- Туршилтаар учир шалтгааныг ойлгуулж байгаа нь шинэлэг санаа гэж үзсэн.
- Онолын ойлголтыг хүндрүүлж биш, энгийн туршилтаар зааж ойлгуулсан.
- Хэрэглэгдэхүүнийг хүүхэд бүрийн гарт бариулснаар мэдлэг бүтээх үйл явцыг дэмжсэн.

Судалгааны үр дүн

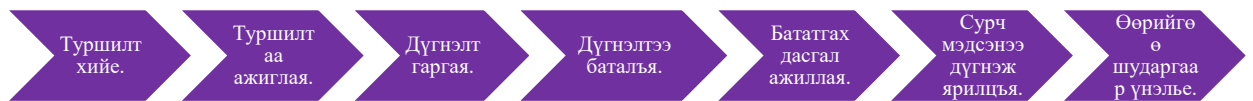
Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт

/Сайжруулах санал-хар, сайжирсан-ногоон, багшийн анхаарах-цэнхэр/

1-р үеийн судалгаат хичээл	2-р үеийн судалгаат хичээл	3-р үеийн судалгаат хичээл	4-р үеийн судалгаат хичээл
Туршилт хийх дүрс өгөгдсөн байсан.	Цэг хатгуулж, өөрсдөөр нь дүрс үүсгүүлсэн. Хүүхэд бүр өөрийн үүсгэсэн дүрсэн дээр туршилт хийсэн хэдий ч дараагийн туршилтыг хийхдээ зүүгээр цэг үүсгэсэн тал, үсэг тэмдэглэсэн тал хоёроо хольж учрыг нь олохгүй байх тохиолдол гаргасан.	Нугалах бүртээ цэгээ хатгаж, дэлгэх бүртээ үсгээр тэмдэглэх зааврыг багш өгснөөр өмнөх хичээлийн явцад гаргаж байсан алдааг засаж сайжруулсан.	
Алхам бүрийн төгсгөлд ямар дүгнэлт хийх ёстойг төлөвлөлтөд тусгах	Алхам бүрийн төгсгөлд дүгнэлт хийсэн.		
Дүрсийн тэгш хэмийн тэнхлэгийн талаарх өмнөх мэдлэгийг нь сэргээн сануулаагүй учир туршилт хийлгэж байгаа цаасаа ашиглаж тэгш хэмийн талаарх ойлголтыг тогтож ярих	Дүрсийн тэгш хэмийн тэнхлэгийн талаарх ойлголтыг нь сэргээн сануулсан.		
Ажлын хуудасны батлах	Ажлын хуудасны батлах	Ажлын хуудасны батлах	

<p>дасгал хэсэг: А. Дүрс, дүрсдээ шилждэг</p> <p>Цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ, дүрс дүрсдээ шилждэг гэдгийг ажлын хуудаст дээр салгаж оруулаагүй.</p> <p>Сайжруулах санал: Цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ шилждэг тухай баглах дасгалд нэмж оруулах нь оновчтой.</p>	<p>дасгал хэсэгт: а. Цэг, цэгтээ</p> <p>б. Хэрчим, хэрчимдээ</p> <p>в. Дүрс, дүрсдээ</p> <p>Цэг цэгтээ, хэрчим хэрчимдээ, дүрс дүрсдээ шилждэг гэдгийг ажлын хуудаст дээр салгаж оруулсан.</p>	<p>дасгал хэсэгт: а. Цэг, цэгтээ /хэвээрээ/</p> <p>б. Хэрчим, хэрчимдээ</p> <p>Тэгш хэмийн тэнхлэгтэй паралель биш хэрчим зуруулах нь хэрчим хэрчимдээ шилждэг гэдгийг хүүхэд хараад ойлгох боломжтой болсон.</p> <p>в. Дүрс, дүрсдээ</p> 	
--	--	---	--

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа

Хичээлийн хэсэг түс бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал

Хичээлийн явц	Шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал
Хичээлийн эхлэл хэсэг	Тэгш хэмийн тэнхлэг татсан дүрс, дүрсийг тэгш хэмтэйгээр байгуулах гэсэн 2 төрлийн 6 дүрсийг ажиглуулан ялгуулах байдлаар сэдэлжүүлсэн нь хичээлийн зорилгод хөтөлж чадсан. Хичээлийн зорилгод хүрэх үе шатуудын 7 алхмаар танилцуулсан.
Хичээлийн өрнөл хэсэг	Туршилт хийе. Хүүхэд бүр хэрэглэгдэхүүн ашиглан цаасыг тэгш хэмтэйгээр нугалаад хатгана. Хатгасан цэгүүдийг холбож, дүрс үүсгэнэ. Туршилтаа ажиглая. Дараа нь цаасыг дэлгээд, эсрэг талд үүссэн цэг болон дүрсийг ажиглана. Сурагчид: -Ижил дүрс үүссэн байна. -Тэгш хэмийн тэнхлэгээс ижил зайд оршиж байна. -Дүрсүүд тэгш хэмийн нэг тэнхлэгтэй байна гэх мэтээр ажиглана. Ажиглалт хийснээр сурагчид: "Дүрсийн оройнууд тэгш хэмийн тэнхлэгээс хоёр тийш ижил зайд оршиж байна" гэдгийг дүгнэж хэлэх бөгөөд багш математик хэллэгт шилжүүлж засна.
Хичээлийн төгсгөл хэсэг	Ажлын хуудаст дээрх бататгах дасгалын дүрсүүдийг хэрхэн хувирган зурсан байдал дээр ярилцаад: -Дүрсийг шулууны хувьд тэгш хэмтэйгээр хувирган зурах аргуудаас суралцсан гэсэн дүгнэлтэд хүрнэ.

Хэлэлцүүлгийн явцаас:

	Сайн тал	Сайжруулах санал
I хичээл	<ul style="list-style-type: none"> -Хүүхэд бүр хийх зүйлээ сайтар ойлгосон. -Хичээлийн алхмуудыг үе шатуудаар тодорхой гаргаж өгсөн. -Хичээлийн алхмууд нэгээс нөгөө рүү шилжсэн уялдаатай. -Хүүхэд бүрээр туршилт хийлгэж байгаа нь сайн. 	<ul style="list-style-type: none"> -Сурагчдад хариулт өгөх хугацаа гаргаж өгөх -Хүүхдийн гаргасан дүгнэлтийг 2-3 хүүхдээр давтан хэлүүлэх хэрэгтэй. -Зарим үед асуулт, тайлбар ойлгомжгүй байсан. -Зарим сурагчид тодорхой дүгнэлт гаргаж чадахгүй байх тохиолдол гаргасан. -Цаг хуваарилалтаа тодорхой болгох -Сэдэлжүүлэлтийн үзүүлэнгүүдээ өнгөтөөр харуулбал хүүхдүүд илүү сонирхоно. -Сурагчдыг аман үнэлгээгээр урамшуулах -Хүүхдийн хариулт өгөх хугацааг тооцох -Хүүхдийн оролцоог хангах, хамтран ажиллах боломжийг бүртгүүлэх
II хичээл	<ul style="list-style-type: none"> -Хүүхэд бүр ажлын хуудсаа бүрэн хийж гүйцэтгэсэн. -Хүүхдийн хийж гүйцэтгэх сонирхол, эрмэлзэл сайн байсан. -Зорилгод хүрэх замуудаа үйлийн алхмуудаар төлөвлөсөн. -Хэрэглэгдэхүүн хүртээмжтэй шаардлага хангасан. -Сурагч бүр ажлын хуудаст дээр өөрийгөө үнэлэх боломжтой байсан. 	<ul style="list-style-type: none"> -Хосоор болон багаар ажиллах дасгал, даалгавар ажиллуулаагүй. -Суралцагчдыг хичээлийн эхэнд сэдэлжүүлэх үйл ажиллагаа дутмаг. -Багш тайлбараа тодорхой өгөх -Сурагчдын даалгавар гүйцэтгэсэн байдлыг богино хугацаанд шалгах арга сонгох
III хичээл	<ul style="list-style-type: none"> -Зорилгоо оновчтой тодорхойлсон. -Хичээлийн алхмууд нэгээс нөгөө рүү ууссан. -Хичээлийн төлөвлөлт сайн. Суралцагч бүр ажлын хуудаст дээрээ өөрийгөө үнэлж чадаж байсан. 	<ul style="list-style-type: none"> -Багшийн тайлбар тодорхой байх -Аман үнэлгээгээр үнэлэх -Дүгнэлтийг давтан хэлүүлэх
IV хичээл	<ul style="list-style-type: none"> -Зорилгоо оновчтой тодорхойлсон. -Багш сурагчдыг чиглүүлэн зааварчилгаа өгч байлаа. -Хичээлийн агуулга, хугацаа тохиромжтой болсон байна. -Арга зүй сайн. 	

Дүгнэлт

Сурагчдаас өмнөх чадварын судалгаа авч даалгаврыг хангалтгүй гүйцэтгэсэн байдлын шалтгааныг багш нартай ярилцаж тодруулахад арга зүй дутмаг, сэдвийн хүрээнд олон хувилбарт дасгал ажиллуулаагүйтэй холбоотой гэж үзээд “Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах” сэдвийг сонгон авч хичээлийн бэлтгэл судалгаа хийсэн.

IV ангийн “Тэгш хэм” сэдвээр агуулгын судалгаа хийн үзэхэд хөнгөнөөс хүндэрсэн боловч энэ сэдвийн хувьд сурагчдын эзэмших ёстой чадварыг нарийвчлан задлаагүй, багшийн номд энэ сэдвийг заах арга зүйн зөвлөмж дутмаг байсан учраас судалгаат хичээлийг 4 үе шаттай явуулан оновчтой арга зүйг эрэлхийлэхийг зорьсноор, “Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурах”-сэдвийг заах арга зүйг боловсруулсан.

Энэ аргаар хичээл зааснаар сурагчдын даалгавар гүйцэтгэх чадварын тоон үзүүлэлт 60-70% орчим хувиар ахисан төдийгүй сурагчдын идэвх сонирхол оролцоо нэмэгдэж, хичээлийг энгийн байдлаар ойлгуулж чадсан нь энэ арга зүйн давуу тал болж байсан. Манай багийн хамт олон өөрсдийн сайн хичээл болгосон “Дүрсийг тэгш хэмтэйгээр зурж байгуулах” ээлжит хичээлийн “Цэгийн байршил ашиглах арга зүй”-г үр дүнтэй гэж үзэж, өөрийн сургуулийн 11 бүлгийн багшид түгээн дэлгэрүүлэн хамтран ажиллаж байна.

Чээж тооллоор сурагчдыг хөгжүүлэх нь

Ц.Мөнхцэцэг

Төв аймаг Заамар сум Шижир-Алт сургууль

Хураангуй

Сурагчдын чээж тооллыг хөгжүүлснээр математикийн анхан шатны мэдлэг эзэмших, хэл сэтгэлгээг хөгжүүлэх, математикт сурах сонирхолтой болж, өдөр тутмын ахуйн асуудлыг тооцоолон шийдвэрлэх зорилгод хүрэхэд тус дөхөм болно. Чээж тооллын дасгалыг тухайн хичээлийн сэдэв, зорилготой нягт уялдаж, эзэмшсэн чадвараа бататгах, сэргээх, гэрийн даалгавар шалгах болон шинэ сэдвийг судлахад бэлтгэх зорилгоор явуулдаг.

2011-2016 онд 5а ангийн сурагчдад чээж тооллыг явуулснаар тэдний тооцоолох чадварт гарсан ахицыг үнэлж, дутагдалтай талыг зассан. 1-3-р ангид сурч байх үед нь 7 хоногт 1-3 удаа чимээгүй чээж тооллыг \харааны байдлаар\ төрөл бүрийн тоглоомын аргаар, 4-р ангид хялбар тооцоолох аргаар, 5-р ангид тухайн хичээлийн сэдэв, зорилготой уялдуулан агуулгын тогтолцооны бүрэлдэхүүн бүрээр хичээлийн эхэнд, дунд үед 5 минутын хугацаанд явуулж, ахицыг харахын тулд хяналтын чээж тооллыг хичээлийн жилийн эхэнд, дунд, төгсгөл үед явуулсан.

Сурагчдын математик хэллэг, нэришл сайжирч, дасгал даалгаврыг хялбар аргаар зөв хийх, цаг барих чадварт суралцаж ,сэтгэх, ажиглан харах чадвар, сонсголын ой, анхаарал төвлөрөлт сайжирч чээж тооллын гүйцэтгэлийн хувь 21%-аар ахисан.

5 жилийн ажиглалт, туршилтаас авч үзэхэд чээж тооллыг олон аргаар явуулах, сурагчдыг бүрэн оролцуулахын тулд хариуг бичгээр авах, хэрвээ сурагчид алдаа гаргах бол алдааг олуулж бодолтыг тайлбарлуулж байх, мөн чээж тооллын дасгалыг ялгаатай даалгавар байдлаар боловсруулж байвал зүйтэй санагдлаа.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

- ✓ Чээжээр тооцоолон бодох нь бичгээр тооцоолон бодоход тусална.
- ✓ Математикт сурах сонирхолтой болно.
- ✓ Өдөр тутмын амьдралд тохиолддог тооцоог зөв, түргэн гүйцэтгэх асуудлыг шийдвэрлэх чадварт сурна.
- ✓ Хүүхдийн сэтгэхүй, авхаалж самбаа, ажиглах чадвар зэргийг хөгжүүлнэ.

Хичээл бүхэнд 5-7 минутын хугацаанд чээжээр тооцоолон бодох дасгал явуулж түүнийгээ чээж тоолол хэмээн нэрлэдэг.

Чээж тооллыг хөгжүүлэхдээ: Чээж тооллын дасгал нь тухайн хичээлийн сэдэв, зорилготой нягт уялдаж уг хичээлд судалж буй чадварыг эзэмшүүлэх ба бататгах, давтахад тус болохуйц байх ёстой. Энэ бүхнээс хамаарч тухайн хичээлд явуулах чээж тооллын агуулга тодорхойлогдоно. Хэрэв урьд эзэмшсэн чадвараа бататгах, сэргээх, гэрийн даалгавар шалгах болон шинэ сэдвийг судлахад бэлтгэх зорилготой бол шинэ сэдвийг танилцуулахын өмнө хичээлийн эхний үед явуулах, тухайн хичээлд үзсэнээ бататгах, хэрэгжүүлэхийг эрмэлзэх үед бол шинэ сэдвийг танилцуулсны дараа явуулах нь зүйтэй юм.

Чээж тооллыг сонсголоор эсвэл хараагаар, эсвэл хараа сонсголоор хүртэн хүлээж авах байдлаар явуулна. Харааны чээж тооллын дасгалыг самбарт бичих, плакат, таблиц ашиглах, ажлын хуудас ашиглах хэлбэрээр явуулж болно. Хараа-сонсголын чээж тооллыг багш, сурагчдын аль нэг нь уншихад нөгөө нь самбар буюу дэвтэр, ажлын хуудастд бичнэ. Сонсголын чээж тооллыг багш, сурагчдын аль нэг нь уншихад бусад нь сонссоны үндсэн дээр уул даалгаврыг гүйцэтгэнэ.

Чээж тооллыг тоглоомын аргаар болон сонирхол татсан төрөл бүрийн аргаар явуулж болно. Жишээ нь: чимээгүй чээж тоолол, хэлхмэл жишээ чээж тоолол, санасан тоог таах, сонирхолтой квадрат, лото тоглоом .

Мөн чээж тооллыг зохион байгуулахдаа олон төрлийн хэлбэрээр явуулдаг байна. Жишээ нь: багаар, өртөөчлөн, хосоор, хүүхэд нэг бүрээр...

Чээжээр тооцоолон бодох явцад:

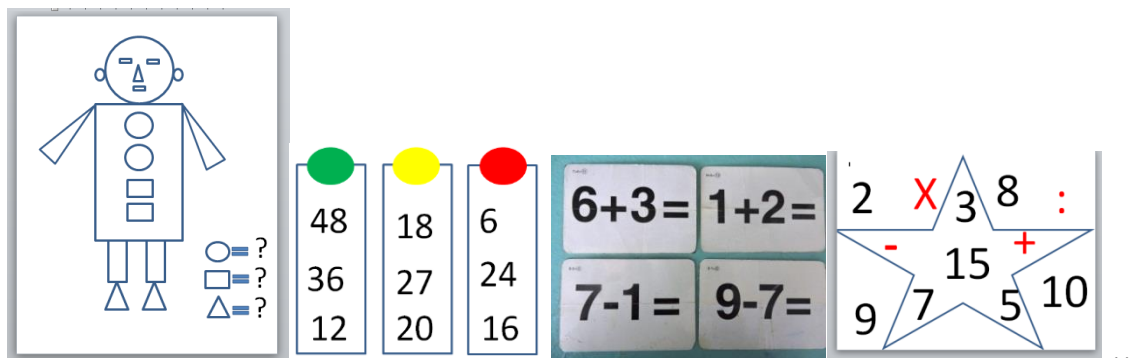
1. Дээд орны нэгжийн орноос эхлэн гүйцэтгэдэг.

2. Завсрын үйлдлийг санаандаа гүйцэтгэдэг.
3. Аль нэг тоонд ямар нэг үйлдлийг гүйцэтгэхдээ тухайн жишээний онцлог, түүнд үйлдлийн ямар чанар ашиглахаас шалтгаалан хэд хэдэн янзын аргыг хэрэглэж болно.
4. Хариуг хэлэхээс гадна цифрээр харуулах, самбарт бичсэн хариунаас сонголт хийх, цагаан самбар ажлын хуудаст дээр бичих зэргээр илэрхийлж болно.

Чээж тоолол – манай ангид : 2011-2014 оны хичээлийн жилүүд:

1-3 ангид сурч байх үед нь 7 хоногт 1-3 удаа чимээгүй чээж тоолол \харааны\ байдлаар төрөл бүрийн тоглоомын аргаар явуулж байсан.

Чээж тооллын хэрэглэгдэхүүнээс:

2014 – 2015 оны хичээлийн жил: Бага боловсролын цөм хөтөлбөр хэрэгжсэнээр хүүхэд нэг бүрт 75x5, 25x11, 34x111, 36x25, 34x9, 35x5x2... зэрэг хялбар нэмэх, үржүүлэх аргыг зааж түүнийгээ 7 хоногт 2-3 удаа хичээлийн эхэнд бодуулж хариуг цагаан самбар дээр бичүүлж явцын үнэлгээг хийж, 4-р сарын 21-нд болсон сургуулийн эцэг эхийн нэгдсэн хуралд тайлангаа тавьсан.

2015 – 2016 оны хичээлийн жил: Чээж тооллыг тухайн хичээлийн сэдэв, зорилготой уялдуулан агуулгын төрөл бүрийн хэлбэрээр хичээлийн эхэнд, дунд үед 5 минутын хугацаанд явуулж байсан. Жишээ нь:

Чээж тоолол: №21 \Тооны хуваагч, хуваагдагч, анхны тоог олох нэгж хичээлийг бататгах үед\

1. 3-д хуваагдах тооны шинжийг хэлээрэй.
2. 4 ба 5-ын хамгийн бага ерөнхий хуваагдагчийг олоорой.
3. 15 ба 27-ын ерөнхий хуваагчийг олоорой.
4. 20 хүртэлх анхны тоог бичээрэй.
5. Зөв олон өнцөгтийн шинжийг хэлээрэй.

Чээж тооллын ахицыг харахын тулд хяналтын чээж тооллыг хичээлийн жилийн эхэнд, дунд үед явуулсан.

Чээж тоолол: №3 \9 сарын 7\

1. I ангийн 9 зуут 4 нэгж, II ангийн 6 зуут 7 аравт, III ангийн 6 аравт, IV ангийн 1 нэгжээс бүтсэн тоог бичээрэй.
2. 254070 ба 254707-ын хоёрын аль нь их вэ?
3. Зөв гурвалжны нэг тал нь бсм бол периметрийг олоорой.
4. Санасан тоог 16 ба 11-ийн үржвэрээр нэмэгдүүлээрэй.
5. 1 алтан загас 5000 төгрөгний үнэтэй бол 6 загас худалдан авахад хэдэн төгрөг төлөх вэ?
6. 26 ба 111-ийн үржвэрийг олоорой.

Чээж тоолол: №34 \12 сарын 17\

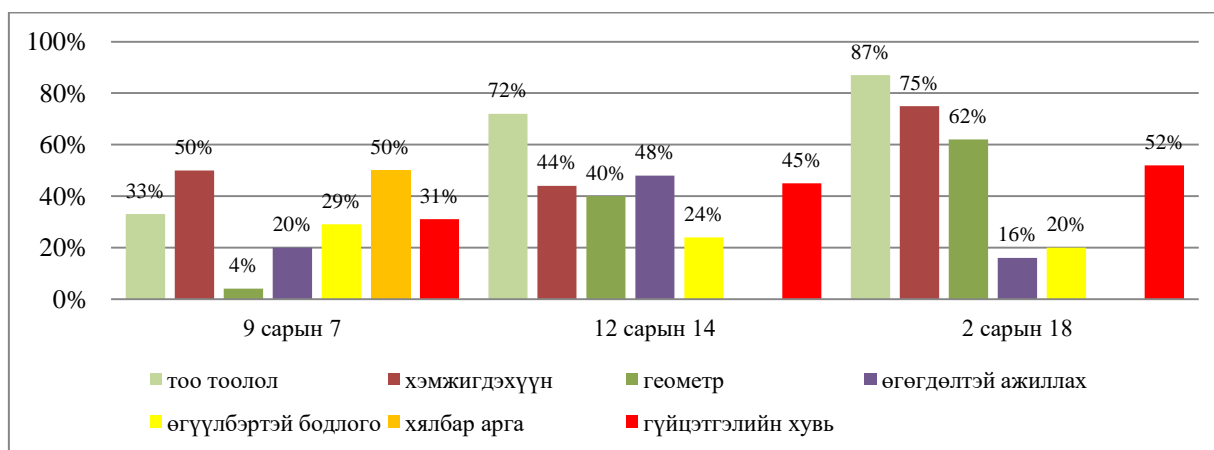
1. 5.4 ба 4.5-ыг жишээрэй.
2. 6.67см-ийг дм-т шилжүүлж болох уу?
3. Гурвалжны хоёр өнцөг мохоо байж болох уу?
4. 0.56 дээр хэдийг нэмбэл 1 бүхэл болох вэ?

5. 1ш лууван, 1ш жүрж хоёрыг жинлэж үзэхэд лууван 0.249кг, жүрж 0.25кг болсон бол аль нь хүнд вэ?

Чээж тоолол: №45 \2 сарын 18\

- 0.06 ба 100-ийн үржвэрийг олоорой.
- 15 дм-ийг метрээр илэрхийлээрэй.
- Квадратын талын уртыг 10 дахин ихэсгэвэл талбай хэрхэн өөрчлөгдөх вэ?
- Дуу хөгжим, монгол хэл, хүн байгаль гэсэн 3 хичээлийн номыг тавиур дээр эгнэн тавив. Хэдэн өөр янзаар эгнүүлэн тавьж болох вэ?
- Шилэн саванд 48л ус ордог. Түүний $\frac{4}{6}$ л ус байсан бол нэмж хэдэн литр ус хийвэл дүүрэх вэ?

Чээж тооллыг гүйцэтгэлийг графикаар үзүүлбэл: \2015-2016 оны хичээлийн жил\

Судалгааны дүгнэлтийг хүснэгтээр авч үзвэл:

Хичээлийн жил	Анги	Чээж тоололд оролцдог хүүхдийн тоо	Чээж тоололд оролцдог хүүхдийн эзлэх хувь	Чээж тооллын хариуг авах хэлбэр	Чээж тооллын хугацаа	Ололттой тал	Дутагдалтай тал
2011-2012	I	7-10	19%-27%	Хариуг хэлэх, цифр болон дохиогоор харуулах ...	5-7 минут	Төрөл бүрийн аргаар явуулж байсан. Сурагчдын сонирхлыг татаж байсан. Алдсан сурагчдын алдааг засах боломжтой. Өөрөө өөрийгөө үнэлэх боломжтой.	Хүүхэд нэг бүрийг үнэлэх боломжгүй. Хүүхэд бүрийн оролцоо бага байсан.
2012-2013	II	7-10	21%-30%		5-7 минут		
2013-2014	III	7-10	24%-34%	5-7 минут	Хүүхэд бүр оролцож байсан. Явцын үнэлгээ хийх боломжтой байсан. Сонирхолтой байсан. Ахицыг гаргахад хугацаа бага ордог. Өөрийгөө болон бусдыг үнэлэх боломжтой.		
2014-2015	IV	28	100%	Цагаан самбар дээр хариуг нэг нэгээр нь бичээд нэгээр харуулах	8-12 минут	Хүүхэд бүр оролцож байсан. Явцын үнэлгээ хийх боломжтой байсан. Сонирхолтой байсан. Ахицыг гаргахад хугацаа бага ордог. Өөрийгөө болон бусдыг үнэлэх боломжтой.	Нэг хариу бичээд арилгаад дараагийн хариуг бичих нь хугацаа их ордог. Зарим нэгэн сурагч бусдаас хуулах байдал ажиглагдсан.

2015-2016	V	25	100%	Хариуг цагаан самбар, чээж тооллын хуудас дээр зэрэг бичүүлж авах	5 минут	АТБХ бүрээр чадварыг ахиулах боломжтой. Хүүхэд нэг бүр оролцдог. Хугацаа бага ордог. Явцын үнэлгээг хийх боломжтой.	Явцын үнэлгээ хийхэд багшид цаг их ордог.
-----------	---	----	------	---	---------	---	---

Цаашид анхаарах зүйл: 5 жилийн ажиглалт, туршилтаас авч үзэхэд чээж тооллыг олон аргаар явуулах, сурагчдыг бүрэн оролцуулахын тулд хариуг бичгээр авах, хэрвээ сурагчид алдаа гаргах бол алдааг олуулж бодолтыг тайлбарлуулж байх, мөн чээж тооллын дасгалыг ялгаатай даалгавар байдлаар боловсруулж байвал зүйтэй санагдлаа.

Дүгнэлт

Математикийн хичээлийн цагаар өдөр бүр чээж тооллыг зохион байгуулснаар сурагч бүрийн чээжээр бодох чадвар дээшилсэн /гүйцэтгэлийн хувь 21%-аар ахисан/.

Математик хэллэг, нэршилд суралцаж дасгал даалгаврыг хялбар аргаар зөв хийх, цаг барих чадварт суралцсан. Сэтгэх, ажиглан харах чадвар, сонсголын ой, анхаарал төвлөрөлт сайжирсан нь сурагч бүр хөгжихөд чухал ач холбогдолтой юм.

Эргүүлэлтээр хээ үүсгэх, мэдлэг бүтээлгэх арга зүй

У.Нямхүү Ж.Эрдэнэцэцэг Б.Амарцэцэг Д.Туяа З.Болио, Л.Бадамгарав Ж.Чүнсэрээ
УБ.БГД 13, 28, ОУЦС, 93, 78, 20-р сургуулийн багш нар

Хураангуй

Агуулгын хүрээнд 4-р ангид “Эргүүлэлт, дүрсийг эргүүлэх хичээлийн судалгааг хийснээр агуулга, арга зүй хэрэглэгдэхүүнийг хэрхэн сайжруулсныг багш нарын болон судалгаат хичээлийн үр дүнгээр үзүүлэхийг хичээв.

Гео самбарыг ямар үед хэрэглэхэд ашигтай болохыг нарийвчлан судаллаа. Бид БГД-ийн ОУЦС, ЭУЦС, 20, 13, 28,93-р сургуулийн нийт 6 багш, 240 сурагчдад зааж, хичээлд 6 сургалтын менежер, хөдөө орон нутгийн 120 гаруй багш нар ажиглаж 12 судалгаат хичээл заалаа. Судалгаат хичээлийг өөр өөр сургуулийн багш нар хамтарч хийсэн нь үр дүнтэй байсан. Хичээлийг хамтаараа хэлэлцэж шинэ санаа гарган, дараагийн сургуульд заах бүрт хичээл маань улам боловсронгуй болж үр дүн гарч байв. Багш бүр өөр өөрсдийн арга зүйгээр зааж байгаа нь сонирхолтой бие биеэсээ суралцах, шинэ санаа давуу талыг олж харж судалж байлаа.

240 сурагчдын 232 буюу 96.1% нь ном бүтээх сонирхолтой байсан нь ажлын хуудсаа цаасан дээр өгснөөс өөрт лдэцтэй ном хэлбэрээр өгөх нь илүү үр дүн өгснийг судалж ажиглалаа.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа, хичээлийн явц, хэлэлцүүлгийн үр дүнд дараах зүйлийг сайжруулав.

1. Бага зүйл төлөвлөж, тал бүрээс нь судалж, хүүхэд бүрт хүрч ажиллах боломжийг эрэлхийлэх
2. Даалгаврыг загварчлахаас илүү задгай тавьж өгөх нь чухал байсан.
3. Хэрэглэгдэхүүнийг оновчтой сонгоогүйгээс их цаг зарцуулж цагийн төлөвлөлт алдагдсан
4. Ангийн хүүхдийн сурлагын төвшин, ярих чадвар, дуу сул, хөдөлгөөн удаан зэрэг нь хичээлийг хөтлөн явуулахад бэрхиээлтэй байсан тул багаар ажиллах 2 даалгаврыг хассан.

Онол, арга зүйн үндэс

Хавтгай дээрх дүрсийг эргүүлэхийн тулд дараах 3 зүйлийг мэдсэн байх хэрэгтэй.

1. Эргүүлэлтийн төвийг сонгон авах /аль цэгийг тойруулан эргүүлэхийг шийдэх/
2. Ямар чиглэлд эргүүлэлт хийх /цагийн зүүний дагуу, эсрэг, нар зөв, нар буруу/
3. Ямар өнцгөөр эргүүлэх /Хэдэн градусын өнцгөөр эргүүлэх/

Перпендикуляр шулуунуудын огтлолцлын цэгийг О гэж тэмдэглэсэн үед О цэг эргүүлэлтийн төв болно. О цэг дээр төвтэй эргүүлэлтээр А цэг А1 цэгт, В цэг В1 цэгт тус, тус шилжинэ. В шулууны цэг бүр А, А1 цэгүүдээс ижил зайд оршино. (Г.Батболд нар” Бага боловсролын математикийн онол арга зүйн асуудалд” 2014 он 111-р тал)

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Монгол улсын боловсролын чиг хандлага нь хүүхэд нэг бүрийн хөгжлийн асуудал руу тасралтгүй шилжиж хүүхэд нэг бүрийн авьяас, сонирхлыг нээн илрүүлж, тэдний онцлогт тохирсон сургалтын технологи, аргыг боловсруулан сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаандаа мөрдөх асуудал болоод байна. Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэж, хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх нэг арга зам нь хичээлийн судалгаа юм. Хичээлийн судалгаагаар сайн хичээл, арга зүй, технологи бий болж, багш бидний эцсийн зорилго болох хүүхэд хөгжих боломж бүртэнэ. Хүүхэд хөгжинө гэдэг нь зөвхөн тухайн хичээлийн агуулгыг бүрэн эзэмшээд зогсохгүй тэдний олон талт чадварууд хөгждөг. Математикийн хичээлийг сурагчдын бүтээлч үйлд тулгуурлан төлөвлөж, зохион байгуулах 4-р ангид “Эргүүлэлтээр хээ үүсгэх” сэдвээр сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх, дасгал, даалгавар, хэрэглэгдэхүүн бэлтгэн хичээлийг сонирхолтой үр дүнтэй явуулж болох нэгэн хувилбарыг боловсруулж туршсан үр дүнг танилцуулах зорилгоор энэхүү сэдвийг сонгосон болно.

Хичээлийн санаа: Агуулгын хүрээнд 4-р ангийн “Эргүүлэлт” нь цөм хөтөлбөрт шинээр орсон учир багш нарт “Энэ агуулгын юуг яаж заах вэ?, хаанаас эхлэх вэ?, ямар туршилт хийх вэ?, ашиглагдах хэрэглэгдэхүүн юу байж болох вэ?” гэдэг янз бүрийн асуудал гарч ирсэн тул мэдлэг бүтээлгэх арга зүйг судалж үзэх хэрэгтэй болсон.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: БГД-ийн 13-р сургуулийн багш У.Нямхүү нь 28-р сургуулийн бага ангийн багш Ж.Эрдэнэцэцэг мөн сургуулийн багш Б.Амарцэцэг, ОУЦ-ын багш Д.Туяа, 93-р сургуулийн багш З.Болио, ЭУЦС-ийн багш Л.Бадамгарав, 20-р сургуулийн багш Ж.Чүнсэрээ нартай

хамтран хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийсэн. Судалгаат хичээлийн бэлтгэл ажлыг хангахын тулд шаардлагатай гео самбар болон хямд төсөр материалыг бэлтгэсэн.

Судалгаат хичээл: 2014-2015 оны хичээлийн жил БГД-ийн 13-р сургуулийн 4д анги, 28-р сургуулийн 4г ангиудад, 2015-2016 оны хичээлийн жил мөн сургуулийн 4г анги, ОУЦ-ын 4е, 93-р сургуулийн 4а, ЭУЦС-ийн 4д, 20-р сургуулийн 4а ангиудад зааж туршаад хичээлийн хөтөлбөрөө хэд хэдэн удаа засан сайжруулаад 2016 оны “Сайн хичээл туршлага солилцох улсын зөвлөгөөн”-д зааж дахин сайжруулахыг зорьсон билээ. Судалгаат хичээлд ажиглагч болон зөвлөхөөр аймгуудын БСХ, НБГ-ын мэргэжилтэн, судлаачид, БМДИ, болон хөдөө орон нутгийн багш нар оролцож саналаа илэрхийлсэн.

Судалгааны үр дүн

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн зарим сайжруулалт: 2015 оны 3-р сард 28-р сургуулийн 4-р ангиудад, 2016 оны 3-р сард 13-р сургуулийн 4-р ангиудад заагдсан хичээлийн арга зүй төлөвлөлтөд хийсэн гол сайжруулалт:

1. Гео самбар дээр дүрс эргүүлэх, хүүхэд бүрт хэрэглэгдэхүүнийг хүртээмжтэй өгснөөр хүүхэд бүр дүрсийг эргүүлж чадаж байсан.
2. Дасгал ажлын хуудсаа ном бүтээх хэлбэрээр хийсэн нь сонирхолтой байв. Хичээлийн дараа бүтээсэн номоо судалж бусад хүүхдийн яаж хийснийг асууж сонирхож байгаа нь үр дүнтэй өөрийн нэртэй ном бүтээсэндээ бахархаж байсан .
3. Эргүүлэх дүрсийг сурагчдын түвшинд тааруулж өгсөн нь үр дүнтэй байсан.
4. Сэдэлжүүлэлт, туршилт, самбар төлөвлөлтийг хичээл бүрийн дараа засан сайжруулж байв. Самбар төлөвлөлт оновчтой байсан нь хичээлийн дараа юуг мэдэж авснаа харах боломжийг бүртгүүлсэн.
5. 4-р ангийн агуулгад шинээр орж ирсэн ойлголт учраас багш нарт ч, хүүхдүүдэд ч сонирхолтой байсан ба эргүүлэлтийг заахад хамгийн чухал гэсэн гурван ойлголтыг ”(Эргүүлэлтийн төв, эргүүлэх чиглэл, хэдэн градусаар эргүүлэх)” мэдсэн.

Судалгаат хичээл суусан багш нарын санал, хичээл дээр сурагчдын хэрэглэсэн ажлын хуудас хэлэлцүүлгийн протоколд үндэслэн хичээлийн давуу ба сул талыг нэгтгэж хичээлийн хөтөлбөрөө сайжруулсан.

Хүүхдэд илэрсэн өөрчлөлт	Хичээлийн сул тал	Сайжруулах арга зам
Ярих, үзэл бодлоо илэрхийлэх, сэтгэн бодох, хамтран багаар ажиллах зэрэг чадварт ахиц гарсан нь хүүхэд хөгжих үндэс болсон.	Эргүүлэлт хийхэд резин нь тасарч байв.	Сайн чанарын резин авч ашиглая.
Сурах үйлийг зугаатай хялбар гэдгийг мэдсэн.	Хичээлийн агуулга ихэдсэн. Дүрсийн оройг буруу барих Эргүүлэлтийн мөн чанарыг сайн ойлгоогүй.	Зүүтэй хөөсөнцөртэй даалгавар /бататгалаар хийх байсан энэ даалгаврыг хассан/
Сурагчдын анхаарлыг татаж, сонирхолтой, хөгжилтэй байсан учир чаддаг, чаддаггүй түвшин хамааралгүй бүх сурагчид жигд хамрагдаж чадсан	Хүүхдэд бодох, хариулах цаг олгох, хүлээх	Хугацааг хангалттай өгөх нь чухал санагдсан.

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал: Судалгаат хичээлийн үеийн хичээл заасан багш нарын асуулт, тайлбарласан хэсгийг эшлэл болгон авлаа.

Эшлэл 1: Хичээлийн эхлэл хэсэг

Багш: Хавтгай дээрх дүрсийг эргүүлэхэд гурван чухал агуулга байсан. Юу юу байсныг эргэн санацгаая.

Хариулт: \PP\анхааралтай ажиглана.

Багш: Сэнс аль зүгт эргэж байна вэ?

Хариулт: Баруун тийш, цагийн зүүний дагуу, нар зөв

Багш: Үүнийг юу гэж нэрлэж болох вэ? Эргүүлэлтийн Чиглэл гэсэн хариултыг сонгоно.

Багш: Самбарт хэвтээ ба босоо тэнхлэгийн загвар байрлуулж. Ямар өнцөг үүссэн бэ?

Хариулт: Тэгш өнцөг үүссэн

Багш: Тэгш өнцөг хэдэн градус байдгийг санацгаая

Хариулт: 90 градус байдаг

Багш: Ам дөрвөлжин цаас авна. Сурагчдыг дагуулж 4 нугалж нугалсан хэсгийг харандаагаар тодруулахыг зөвлөнө. Шулуунуудын огтлолцсон хэсэгт цэг бичээрэй Тэнд "О" цэг тэмдэглэе. Үүнийг юу гэж нэрлэдэг вэ?

Хариулт: Төв цэг \Дүрсийг төвийг тойруулан эргүүлдэг

Дадлага ажил 1:

Багш самбарт байрлуулсан босоо тэнхлэгийн дагуу дүрсээ байрлуулж, сурагчдыг дагуулан ярилцаж, ам дөрвөлжин цаасан дээр нь дүрсийг баруун гар тийш, төвийг тойруулан, 90 градусын өнцгөөр эргүүлж, давтан наах замаар бүтээл хийлгэнэ. Эргүүлэлт зөв болсон эсэхийг шалгах слайдыг наасан дүрсэн дээрээ тавьж төв хэсэгт хуруугаа тавьж тойруулан шалгах аргаар өөрийгөө үнэлж бүтээл дээрээ таван хошуу наана. Үүссэн дүрс юутай адил байгааг сурагчдаар нэрлүүлнэ. ХЭЭТЭЙ адилхан байна гэсэн хариултыг сонгоно

Эшлэл 2: Хичээлийн өрнөл хэсэг

Багш: Хичээлийн гарчиг зарлана. /Эргүүлэлтээр хэзэ үүсгэх/ Зорилго, зорилт, алхам,..

Дадлага ажил -2: Дүрс номын загвар тарааж өгнө. Номон дээрх зааврын дагуу дүрсийг эргүүлэлт хийж наах явцдаа нэгэн зүйлийг анзаарч олохыг хүсье. Зөв хийсэн эсэхээ слайдаар шалгаж өөрийгөө үнэлж таван хошууг бүтээл дээрээ наагаарай.

Багш: Ямар зүйлийг анзаарсан бэ? Дүрс өөрчлөгдөөгүй, хэмжээ адил байсан, Гэтэл...

Хариулт: Дүрсийн аль оройг эргүүлэлтийн төв болгон авснаас хэзэ өөр, өөр гарсан.

Багш: Энэ нь чухал зүйл гэдгийг тайлбарлаж, дүрсийн эргүүлэлт хийсэн загвар, эргүүлэлттэй холбоотой монгол ёс заншил, бэлгэдлийн тухай танилцуулна.

Эшлэл 3: Хичээлийн төгсгөл хэсэг

Дадлага ажил-3: Эргүүлэлт хийх дүрсийг хүүхдийн төвшинд тохируулан хялбар дүрсээс хүндрүүлэх замаар сурагчдаар хийлгэж үзнэ. Дараа нь хүүхэд бүрийн тоогоор гео самбар, сунадаг резин 4-6 ширхэгийг өгнө. Гео самбар дээр эргүүлэлтийн төвийг тэмдэглэж өгөх ба дурын дүрсийг зохион эргүүлэх даалгавар өгнө. Гео самбар дээр эргүүлсэн хүүхдүүдийн бүтээл, бүтээсэн номоор самбарт үзэсгэлэн гаргана.

Ерөнхий дүгнэлт

Гео самбарт эргүүлэх дүрсийг загварчилж өгсөн нь буруу байсан ба өөрсдөө дуртай дүрсээ зохион эргүүлсэн нь сонирхолтой, маш олон төрлийн дүрс зохион эргүүлж байсан нь монгол хүүхдийн оюун ухааны гайхамшгийг надад мэдрүүлсэн.

Гео самбарыг ямар үед хэрэглэхэд ашигтай болохыг нарийвчлан судаллаа. БГД-ийн 13-р сургууль, ОУЦС, ЭУЦС, 20, 28, 93-р сургуулийн нийт 6 багш, 240 сурагчдад зааж, хичээлд 6 сургалтын менежер, хөдөө орон нутгийн 120 гаруй багш нар ажиглаж 12 судалгаат хичээл заалаа. Хичээлийг хамтаараа хэлэлцэж шинэ санаа гарган, дараагийн сургуульд заах бүрт хичээл маань улам боловсронгуй болж үр дүн гарч байв. Багш бүр өөр өөрсдийн арга зүйгээр зааж байгаа нь сонирхолтой бие биеэсээ суралцах, давуу талыг олж өөрийн гэсэн шинэлэг санаа, арга зүй, хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулах, хөгжүүлэх арга зүйгээ түгээн дэлгэрүүлж чадсан. 240 сурагчдын 232 буюу 96.1% нь ном бүтээх сонирхолтой байсан нь ажлын хуудсаа цаасан дээр өгснөөс өөрт үлдэгцэтэй ном хэлбэрээр өгөх нь илүү үр дүн өгснийг судалж ажиглалаа. Хичээлийн явцад тухайн сургуулийн тухайн ангийн суралцах чадвар, хичээлийг хэрхэн хүлээж авч байгаа зэрэг нь ялгаатай байсныг тэмдэглэе.

Цаашид бид багшийн онолын мэдлэг, эргүүлэлт хичээлийн мөн чанар сурагчдын хичээлд оролцох оролцоо, хүүхдүүд юу хийхээ ухаарсан байх, үзүүлэнг загварчлахаас татгалзах зэргийг үргэлжлүүлэн судлах шаардлагатай байна гэж үзлээ.

Тоо бодож тоглонгоо тоймлож сурцгаая

Ч.Цагаанхүүхэн, Д.Оюунмаа, М.Хараа, Г.Оюунтуяа

Дорнод аймгийн 12 дугаар сургуулийн бага боловсролын багш нар

Зорилго: Тоог тоймлох аргад тулгуур болох шинэлэг сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулан хүүхэд нэг бүрийн олон оронтой тоог тоймлох чадварыг хөгжүүлэх

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Бага ангид “Тоо тоолол” сэдвийн хүрээнд сурагчид эдгээр тоог унших, бичих, тоймлох явцад тооны орон, ангийг будилах, үүнтэй уялдан, тоог тоймлохдоо сайн ойлголгүй, алдаа гаргах тохиолдол багш бидэнд хичээл заах, мэдлэг, чадварт үнэлгээ хийх үед их гарч байсан.

Хичээлийн санаа: Энэхүү бэрхшээлээс гарахын тулд олон оронтой тоог тоймлох аргад тулгуур болох шинэлэг сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулан, бэлтгэж, түүнийгээ ашиглан, хүртэх замаар энэхүү сэдвийг хялбар аргаар ойлгуулахыг зорьсон.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа-Тоймлох аргыг судлах: Бага ангийн математикийн багшийн номд “Тоог 2 аргаар тоймлож болно. 1-р арга нь тоймлох тоогоо тоон шулуун дээр цэгээр тэмдэглээд, аль ойр байгаа бүтэн 10-т, 100-т, 1000-таар солих, 2-р арга нь тоймлох орны арын цифрийг харж тоймлох” гэж дурдсан байдаг.

Сурагчдын “Сая хүртэлх тоог унших, бичих” чадварыг судлахад уншихдаа сайн байгаа боловч сая хүртэлх тоог үгээр өгч, цифрээр бичүүлэхэд орон, ангиа сайн ухаарахгүй алдаа гаргаж байв.

Өмнөх хичээлийг бататгах замаар шинэ мэдлэг бүтээхэд аяндаа орохуйц тоог тоймлох 2-р аргыг дэмжсэн сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулан, судалгаат хичээл явуулахаар шийдсэн.

Сурагчдаар гарын доорх материалаар хийлгэхийн тулд:

-Өнгийн цаас-1ш

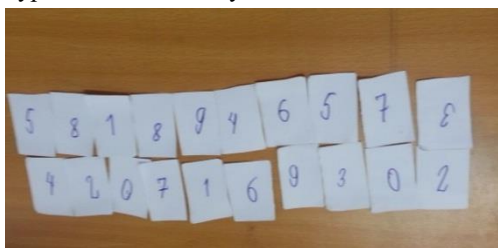
-Пламастр-2ш-ийг сурагчдаар бэлтгүүлэн, эхлээд 20 тэнцүү нугалуулан, нугалаасын дагуу хайчлуулсан. Үүний дараа цаасны 1 талд 0-9 хүртэлх 10 цифрийг тус бүр 2 удаа 1 өнгийн пламастраар бичүүлээд,

0	0	1	1	2	2	3	3	4	4	5	5	6	6	7	7	8	8	9	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

нөгөө талд нь өөр өнгийн пламастраар бүх цифрийн ард 0 цифрийг бичүүлсэн.

0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Энэхүү сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг дүрслэх урлагийн хичээлтэй өдөр хичээлийн бус цагаар сурагчид 15-20 минутад хийж бэлтгэсэн.

Багшийн самбарт хэрэглэх соронзтой цифрүүд нөгөө талдаа 0 цифр бичсэн, 2 талдаа соронзтой сургалтын хэрэглэгдэхүүн.

Судалгаат хичээл: 4-р анги Математик

Сэдэв: Тоо бүтээж тоглонгоо тоймлож, сурцгаая.

Хэрэглэгдэхүүн: 0-9 хүртэлх цифрүүд тус бүр 2-оос доошгүй сурагч бүрийн тоогоор, мөн багшид 2 талдаа соронзтой цифрүүд 0-9-ийн цифрүүд тус бүр 3-аас доошгүй байх, соронзтой самбар.

Зорилго: Сая хүртэлх тоог тоймлох аргад суралцана.

Зорилт: Олон оронтой тооны анги, орныг нэрлэх, ялган таних, унших, бичих

Олон оронтой тооны ойр тоог олох, хэрэглэгдэхүүн дээр туршиж, тоймлох

Тоймлосноо тайлбарлах, бодлого бодох.

Арга зүй:

- Асуудал дэвшүүлэн шийдвэрлэх арга
- Хосын арга
- Тоглоомын арга

	Сурагчийн хийх үйл	Багшийн дэмжлэг
Суурь мэдлэгийг бататгах.-5 мин	<p>Хичээлд баримтлах зарчим</p> <ul style="list-style-type: none"> • Багшийг анхааралтай сонсоно. • Үйлдлийг зэрэг давтах. • Хосоор, мөн хамтдаа суралцана. <p>Алхам-1 Өмнөх мэдлэгийг сэргээн бататгах:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Сурагчид бэлтгэсэн цифрийг өрж байрлуулах. ✓ Самбарт бичсэн тоог унших, цифрээр бүтээх: 437265 ✓ Үүсгэсэн тоог 3-аар анги болгох. 437 265 ✓ Багшийн нэрлэсэн цифрийг дээш болгон ямар ангийн, ямар орон болохыг нэрлэх. ✓ Нэрлэсэн анги, орныг олж цифрийг өргөх. ✓ 10-т, 100-т, 1000-т, 10000-т, 100000-тын орны цифрийг олж өргөх, бусад цифрээс ялган, дээш нь болгож тавих зэргээр шинэ мэдлэг бүтээхэд тулгуур болох мэдлэг, чадварыг бататгах. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Багш өнөөдрийн хичээлийн зарчмаа танилцуулна. ✓ Сурагчдын хийх үйлд тохирох асуултыг бэлтгэн хэлж чиглүүлнэ. Асуулт: <p>-Цифрүүдээ өсөх эрэмбээр байрлуулаарай. -Цифрээр бүтээ. \437265\ -Ангид хуваа. 437 265 -3-ын цифр ямар ангийн, ямар орон бэ? -Нэгжийн ангийн зуутын орны цифрийг өргөнө үү? г.м-ээр асуултыг янз бүрээр хувирган асуух.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Сурагчдын хийж буй үйлдлийг хянах, алдааг өөрсдөөр нь тайлбар хийлгэх.
Шинэ мэдлэг бүтээх-15 мин	<p>Асуудал дэвшүүлж таамаглах. Дараах тоог цифрээр бүтээх. 368257</p> <p>Энэ тоо нь дараах тоонуудаас алинд нь ойр болохыг олж зурах.</p> <p>А. 368250, 368260 Б. 368200, 368300 В. 368000, 369000</p> <p>Турших алхмууд:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Аравтын орныг олуулан, бага зэрэг доош болгон ширээн дээр байрлуулна. ➢ Аравтын орны арын цифр хэд болохыг хэлж, 5-аас ямар болохыг хэлнэ. \Арын цифр 7 нь 5-аас их байна. Ийм үед тоймлох гэж байгаа орон орон дээр 1 нэмэгдэнэ. ➢ Сурагчид 5-ын цифр дээр 1 нэмэгдэж, 6 болох учраас 5-ыг 6-аар сольж байрлуулна. ➢ \Арын цифр 0 болно\ 7-гийн цифрийг эргүүлж 0 болгоно. \Цифр бүрийн ард 0 бичсэн\ <p>Ийм алхмуудаар 100-т, 1000-т, 10000-т, 100000-таар тоймлох үйлдлийг хэрэглэгдэхүүн дээр гүйцэтгэнэ.</p> <p>Доогуур зурсан тоо зөв, буруу зэрэгцүүлэн шалгана.</p> <p>А. 368250, <u>368260</u> Б. 368200, <u>368300</u></p>	<p>Багш самбарт соронзтой цифрээр тоог бүтээнэ. 368257</p> <p>Энэ тоо нь дараах тоонуудаас алинд нь ойр болохыг 1-ээр асууж, ойр тоон доогуур зуруулна.</p> <p>А. 368250, <u>368260</u> Б. 368200, <u>368300</u> В. <u>368000</u>, 369000</p> <p>Дараа нь өөрсдийн бэлтгэсэн хэрэглэгдэхүүнийг ашиглан тоглонгоо, олон оронтой тоог тоймлож сурах гэж байгааг багш танилцуулна.</p> <p>Мэдлэг бүтээх үе шатанд:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ 0-9 цифрээс эхлээд 5-аас бага цифрүүдийг ялган самбарт 1 сурагч байрлуулах. ✓ 0-9 цифрээс 5-аас их цифрүүдийг ялган байрлуулах.\1 сурагч\ ✓ Үүний дараа үлдсэн цифр нь \5\ 5-тай тэнцүү болохыг хэлүүлнэ. Энэхүү тоог их, бага тоонуудын дунд онцгой байрлуулна. ✓ Эдгээрээс аль нь 10-т ойр тоонууд болохыг хэлүүлнэ. ✓ <u>Эндээс тоог тоймлох үед “Тоймлож буй орны арын тоо 5 буюу 5-аас их тоо байх үед тоймлож буй орон дээр 1</u>

	В. 368000, 369000	<p><u>нэмэгддэг”, 5-аас бага үед хэвээрээ байна гэсэн ойлголтыг сэргээн сануулна.</u></p> <p>Үүний дараа багшийн зааврын дагуу үйлдэл гүйцэтгэхийг хүснэ. Алхмууд: \Самбарт сурагчдын хийсэн үйлийг тэднийг хийж дуусангуут самбарт 1,1 сурагч болон зарим үед өөрөө хийж үзүүлэн, тайлбарлуулна.\</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Аравтын орныг ол.. ➤ Аравтын орны арын цифр хэд вэ? 5-аас ямар вэ? \Ийм үед тоймлох гэж байгаа орон хэрхэн өөрчлөгдөхийг сурагчдаар хэлүүлнэ. ➤ Арын цифр ямар болохыг асууна. \0 болно\, ➤ Ийм алхмуудаар удирдан 10000 хүртэлх орноор тоймлуулна.
Бататгал-15 мин	Өгөгдсөн тоог хэрэглэгдэхүүнийг ашиглан тоймлох. \Хосоор бодох\ 2 сурагч цифрүүдээ ашиглан, аль болох олон тоог тоймлож, ширээн дээрээ үзүүлэх.	Бодлого бодох явцтай танилцан, зөвлөн тусална.
Дүгнэлт-5 мин	Самбарт сурагчид 1,1-ээр гарч дараах тоог\675482\ 10-т, 100-т, 1000-т, 10000-т, 100000-таар тоймлох үйлдлийг үзүүлэн, бусад сурагчдаас үйлдлийг тайлбарлана. <ul style="list-style-type: none"> ✓ “Тоймлож буй орны арын тоо 5 буюу 5-аас их тоо байх үед тоймлож буй орон дээр 1 нэмэгддэг”, ✓ 5-аас бага үед хэвээрээ байна. Тоймлож буй орноос хойших орнууд 0 болно.	Самбарт өгсөн тоог бүтээлгэн, бүтээлгэн, 10-т, 100-т, 1000-т, 10000-т, ар тус бүр тоймлохыг хүснэ. Хичээлээ дүгнэнэ.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл: Асуудал дэвшүүлж таамаглах. Дараах тоог цифрээр бүтээх. 368257

Энэ тоо нь дараах тоонуудаас алинд нь ойр болохыг олж зурах.

- А. 368250, 368260
- Б. 368200, 368300
- В. 368000, 369000

Дараа нь өөрсдийн бэлтгэсэн хэрэглэгдэхүүнийг ашиглан тоглонгоо, олон оронтой тоог тоймлож сурах гэж байгааг багш танилцуулсан.

Мэдлэг бүтээх үе шатны эхэнд:

- 0-9 цифрээс эхлээд 5-аас бага цифрүүдийг ялган байрлуулах.
- 0-9 цифрээс эхлээд 5-аас их цифрүүдийг ялган байрлуулах.

Үүний дараа үлдсэн цифр нь \5\ 5-тай тэнцүү болохыг хэлүүлнэ. Энэхүү тоог их, бага тоонуудын дунд онцгой байрлуулна. Эдгээрээс аль нь 10-т ойр тоонууд болохыг хэлүүлнэ. Эндээс “Тоог тоймлох үед тоймлож буй орны арын тоо 5 буюу 5-аас их тоо байх үед тоймлож буй орон дээр 1 нэмэгддэг. 5-аас бага үед хэвээрээ байна”гэсэн ойлголтыг сэргээн сануулна.

Үүний дараа багшийн зааврын дагуу үйлдлийг өмнөхтэй адил зэрэг гүйцэтгэхийг хүснэ. Алхмууд:

- Аравтын орныг олуулан, бага зэрэг доош болгон ширээн дээр байрлуулна.
- Аравтын орны арын цифр хэд болохыг асууж, 5-аас ямар болохыг хэлүүлнэ.\Арын цифр 7 нь 5-аас их байна. \Ийм үед тоймлох гэж байгаа орон хэрхэн өөрчлөгдөхийг сурагчдаар хэлүүлнэ. \Тоймлож байгаа орон дээр 1 нэмэгдэнэ.

- Сурагчид 5-ын цифр дээр 1 нэмэгдэж, 6 болох учраас 5-ыг 6-аар сольж байрлуулна. Арын цифр ямар болохыг асууж (0 болно), 7-гийн цифрийг эргүүлж 0 болгоно. (Цифр бүрийн ард 0 бичсэн)

Ийм алхмуудаар дурын орноор тоймлож болно.

Хосоор ажиллан, бие биеэ ажиглан дүгнэсэн.

Эхний сурагч 675482 гэсэн тоог аравт, зуут, мянгат, арван мянгатаар хэрэглэгдэхүүн ашиглан тоймлоорой. Энэ үед нөгөө сурагч хянах, алдааг олж засаж байсан. Энэ үйлийг ээлжлэн хийж, нөгөө сурагч аргыг хэр эзэмшсэнийг тогтоосон. Тоймлох хурд бага зэрэг ялгаатай байсан ч тоймлох аргаа хэрэглэгдэхүүн дээр сайн ойлгосон байв.

Чухал шинэ санаа, арга зүй туршлага: Өмнө нь бид тоог тоймлохдоо:

- Тоймлох гэж буй орныг олж, доогуур нь зуруулаад, арын цифрийг ажиглуулан, “5 буюу 5-аас их бол 1-ийг нэмнэ, 5-аас бага бол тоймлож буй орон хэвээрээ байна. Тоймлож буй орноос хойших цифрүүд 0 тэг болно” гэж тайлбарлан дэвтэрт бичүүлэн бодуулж ойлгуулдаг байсан. Ингэхэд сурагчид орноо андуурах, 0-ийг илүү, дутуу бичих зэрэг алдаа их гардаг байсан.
- Энэхүү хэрэглэгдэхүүнийг (0-9-ийн цифр) ашигласнаар сурагчид яг өөрсдийн гараар барьж, орон, ангиа нэрлэн олж, өргөх, дээш нь болгон байрлуулах, ялган тавих зэрэг үйлдлийг хийснээр олон оронтой тооны анги, орноо олох чадвар их хурдан сайжирч, улмаар тоог тоймлох үйл явцыг ойлгоход их хялбар болж байсан.

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн засан сайжруулалт:

Мэдлэг бүтээх үе шатанд таамаглал дэвшүүлэх үүднээс дараах даалгаврыг оруулсан нь сурагчид олон оронтой тооны ойр тоог хэр таамаглан олж буйг мэдэхэд их дөхөм байж, сэдэлжүүлэлт их боломжийн болсон.

Даалгавар: 368257 нь дараах тоонуудаас алинд нь ойр болохыг олж зурах.

А. 368250, 368260

Б. 368200, 368300

В. 368000, 369000

Аль болох олон тоог тоймлож, зэрэг үзүүлэхийн тулд бататгал хэсэгт сурагчдыг ширээнд нь хосоор ажиллуулсан.

Мөн сурагч бүрийн цифрүүдийг дардаг уут болон жижиг саванд хийлгэсэн.

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа

Энэхүү сэдвийг заахдаа эхний цаг дээр дэвтэрт бичихийг чухалчлаагүй, ер нь

тооны хичээлийг тоглоомын аргаар үзэг, харандаа барилгүй ойлгуулахыг эрхэмлэж, зорилгодоо хүрэхийг хичээсэн.

Хичээлийн хэсэг тус бүрийн шийдлийг хэрэгжүүлсэн байдал:

Өмнөх мэдлэгийг сэргээн бататгах үед:

- ✓ Сурагчид бэлтгэсэн цифрийг өрж байрлуулах.
- ✓ Самбарт бичсэн тоог цифрээр бүтээх: 437265
- ✓ Үүсгэсэн тоог 3,3-аар анги болгох. 437 265
- ✓ Багшийн нэрлэсэн цифрийг дээш болгон ямар ангийн, ямар орон болохыг нэрлэх.
- ✓ Мөн тодорхой анги, орныг багш хэлж, сурагчид цифрийг өргөх
- ✓ 10-т, 100-т, 1000-т, 10000-т, 100000-тын орны цифрийг олж, бусад цифрээс ялган өргөх, дээш нь болгож тавих зэргээр шинэ мэдлэг бүтээхэд тулгуур болох мэдлэг, чадварыг бататгав.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл:

Мэдлэг бүтээх үе шатны эхэнд:

0-9 цифрээс эхлээд 5-аас бага цифрүүдийг ялган байрлуулах.

0-9 цифрээс эхлээд 5-аас их цифрүүдийг ялган байрлуулах.

Үүний дараа үлдсэн цифр нь \5\ 5-тай тэнцүү болохыг хэлүүлнэ. Энэхүү тоог их, бага тоонуудын дунд онцгой байрлуулна. Эдгээрээс аль нь 10-т ойр тоонууд болохыг хэлүүлсэн. . Эндээс “Тоог тоймлох үед тоймлож буй орны арын тоо 5 буюу 5-аас их тоо байх үед тоймлож буй орон дээр 1 нэмэгддэг. 5-аас бага үед хэвээрээ байна” гэсэн ойлголтыг сэргээн сануулж, шинэ мэдлэг бүтээх алхамд шилжсэн.

Дараах тоог цифрээр бүтээлгэнэ. 368257

Энэхүү тоо нь дараах тоонуудаас алинд нь ойр болохыг эхлээд таамаглаж хэлэхэд.

А. 368250, 368260

Б. 368200, 368300

В. 368000, 369000 г.м жишээ зохион хэлүүлэхэд зарим сурагч андуурах, эргэлзэх зүйл гарч байсан.

Дараагийн хичээл дээр таамаглаж зуруулахад зарим сурагч алдаатай, зарим сурагч огт зураагүй байсан. Дараа нь өөрсдийн бэлтгэсэн хэрэглэгдэхүүнийг ашиглан тоглонгоо олон оронтой тоог тоймлож сурах гэж байгааг багш танилцуулж, үүний дараа багшийн зааврын дагуу дараах үйлдлийг гүйцэтгэхэд сурагчид эргэлзсэн үед найзаасаа асуун, хурдан гүйцэтгэв. Алхмууд:

- Аравтын орныг олуулан, бага зэрэг доош болгон ширээн дээр байрлуулна.
- Аравтыг орны арын цифр хэд болохыг асууж, 5-аас ямар болохыг хэлүүлнэ.\Арын цифр 7 нь 5-аас их байна. \Ийм үед тоймлох гэж байгаа орон хэрхэн өөрчлөгдөхийг сурагчдаар хэлүүлнэ. \Тоймлож байгаа орон дээр 1 нэмэгдэнэ.
- Сурагчид 5-ын цифр дээр 1 нэмэгдэж, 6 болох учраас 5-ыг 6-аар сольж байрлуулна. Арын цифр ямар болохыг асууж \0 болно\, 7-гийн цифрийг эргүүлж 0 болгоно. \Цифр бүрийн ард 0 бичсэн\

Ийм алхмуудаар 10-т, 100-т, 1000-т, 10000-тын орон хүртэл тоймлосон.

Дүгнэлт

Энэ хэсгийг 46 ангид дараах байдлаар засан сайжруулж заасан нь их оновчтой болсон. Хосоор ажиллан, бие биеэ ажиглан дүгнэсэн.

Эхний сурагч 675482 гэсэн тоог аравт, зуут, мянгат, арван мянгатаар хэрэглэгдэхүүн ашиглан тоймлоорой. Энэ үед нөгөө сурагч хянах, алдааг олж засч байсан. Энэ үйлийг ээлжлэн тоог өөрчлөн, нөгөө сурагч аргыг хэр эзэмшсэнийг тогтоосон. Тоймлох хурд бага зэрэг ялгаатай байсан ч тоймлох аргаа хэрэглэгдэхүүн дээр сайн ойлгосон байв.

Судалгаат хичээлийн явц, үр дүн

Энэ хичээлийн жилд 4а ангид энэ аргагүйгээр судалгаат хичээлийг явуулахад, 30 сурагчаас 21 нь тоглоомын аргыг маш хурдан өөрийн болгон, тоймлож байсан. Хичээлийн дараа судлагдахууны багаар хэлэлцэн, тоймлохдоо алдаж байсан сурагчдыг судлахаар болсон.

Судлахдаа нэг бүрчлэн, анги орныг нэрлэх, орны утгыг нэрлүүлэх даалгавруудаар шалгасан. Ингэхэд орны утгыг мэдэхгүйн улмаас тоймлохдоо алдаа гаргаж байгааг тогтоосон.

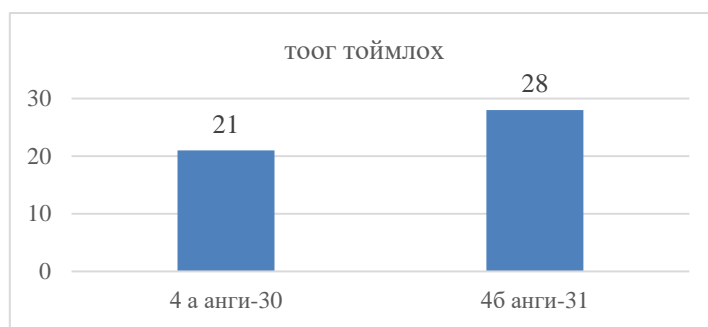
Ийм учраас 2-р цагийг заахын өмнө 46 ангид 0-9-ийн цифрүүд болон орон ангийн хүснэгтийг ашиглан, орон ангийг нэрлэх, хамгийн гол нь орны утгыг мэдүүлэх зорилготой бодлого, дасгалыг хийлгэсэн. Үүний дараа энэ хэрэглэгдэхүүнээр туршихад, 31 сурагчдын 28 нь өөрийн болгон, хэрхэн тоймлосноо чөлөөтэй тайлбар хийж байсан. 3 сурагчийн хувьд орны утга болон орон ангийн мэдлэг нөлөөлснөөс алдаа гарч байсан боловч хажуугийн сурагч алдааг олж хэлэхэд, засаж чадаж байсан.

Тоглоомын аргаар тоймлож сурсны дараа тоймлож бичих алхам руу шилжихэд хялбар болсон.

Энэ судалгаат хичээлийг өмнөх хичээлийн жилд 5-р ангид заахад бэрхшээл бага байсан. Учир нь тоог тоймлох аргаар хөнгөнөөс хүндрүүлэн, анги бүрт үзэж байсан учир амархан ойлгож байсан.

5-р ангийн математикийн үнэлгээний даалгаврын олон оронтой тоог тоймлох даалгаврын гүйцэтгэл 90%-тай байв.

Мөн энэхүү арга зүйгээр 5-р ангид зааж туршсан хичээлийн үйл явцыг алхам бүрээр зургаар хавсаргав.

Сурагчийн үйл ажиллагаа

Судалгаат хичээлийн үр дүн: Энэхүү хичээлийг зааснаар сурагчид гарсан өөрчлөлт:

Уламжлалт арга	Шинэлэг арга зүй
<ul style="list-style-type: none"> Сурагчид орон анги андуурах Буруу тоймлох, 0-ийг илүү, дутуу бичих. Удаан ойлгоцтой сурагчид олон дахин тайлбар өгдөг. Тохирох хэрэглэгдэхүүн хомс. Тоймлохдоо эргэлздэг Их сонирхолтой, зүгээр сууж байгаа сурагч байгаагүй. 	<ul style="list-style-type: none"> Сурагчид цифр ашиглан, олон оронтой тоог бүтээн, ангид хуваах дасгал хийснээр ямар ч олон оронтой тоог уншихад саадгүй болсон. Орон, ангийг нэрлэх, олох чадвар сайжирсан. Тоог маш хурдан тоймлож, хэлж байсан. Агуулгын багтаамж сайжирч, өмнөх мэдлэгийг бататгахад сайн нөлөөтэй байв. Бие биедээ заах, хянах боломжтой болсон. Их сонирхолтой, зүгээр сууж байгаа сурагч байгаагүй.

Энэхүү хичээлийг зааснаар багшид гарсан өөрчлөлт

Уламжлалт арга	Шинэлэг арга зүй
<ul style="list-style-type: none"> Багшийн тайлбар их. Сурагчдын үйлдлийг хянах хугацаа бага. Нэг бүрчлэн үзэх шаардлагатай. Самбар голлосон. 	<ul style="list-style-type: none"> Удирдан чиглүүлэх үйл голлосон. Хүүхэд өөрөө алхам бүрийг өөрсдөө гүйцэтгэж мэдлэг бүтээж байсан. Сурагчдын хийж буй үйлийг богино хугацаанд хянах \Цифр өргөх үед, мөн дундуур нь явж ажиглахад хийж байгаа нь тодорхой харагдаж байсан.\ Олон зүйлд сатаарахгүй, нэг хэрэглэгдэхүүн дагнасан. Асуултгыг товч, тодорхой тавьснаар сурагчдын хийх алхмууд ойлгомжтой болсон.

Чухал шинэ санаа, арга зүй туршлага: Өмнө нь бид тоог тоймлохдоо:

Тоймлох гэж буй орныг олж, доогуур нь зуруулаад, арын цифрийг ажиглуулан, “5 буюу 5-аас их бол 1-ийг нэмнэ, 5-аас бага бол тоймлож буй орон хэвээрээ байна. Тоймлож буй орноос хойших цифрүүд 0 тэг болно” гэж тайлбарлан дэвтэрт бичүүлэн бодуулж ойлгуулдаг байсан. Ингэхэд сурагчид орноо андуурах, 0-ийг илүү, дутуу бичих зэрэг алдаа их гардаг байсан.

Энэхүү хэрэглэгдэхүүнийг \ 0-9-ийн цифр\ ашигласнаар сурагчид яг өөрсдийн гараар барьж, орон, ангиа нэрлэн олж, өргөх, дээш нь болгон байрлуулах, ялган тавих зэрэг үйлдлийг хийснээр олон оронтой тооны анги, орноо олох, тогтоох чадвар их сайжирч, улмаар тоог тоймлох үйл явцыг ойлгоход их хялбар болж байсан.

Яагаад сайн хичээл болсон бэ? Сурагч бүр өөрийн гараар хийсэн хэрэглэгдэхүүнтэй, мөн багш бас түүнтэй адил хэрэглэгдэхүүнийг хийж, самбарт байрлуулсан нь хүүхдүүдэд их сонирхолтой зааврын дагуу өөрсдөө шинэ мэдлэгээ бүтээн, дор бүрт нь багшийн самбар дахь хариутай тулган, мөн өөрсдийгөө хянан, алдаагаа олж, тайлбарлаж байсан нь хичээлийн үр дүнг сайн болгосон.

Мөн үзэг, цаас бариагүй боловч хүүхдүүд хэрэглэгдэхүүн дээр сайн ажиллаж, олон оронтой тоог тоймлох аргад богино хугацаанд суралцсан.

Сурагчид хосоор ажиллах үед бие биеийнхээ алдааг олж засан, сурагч-багш болж байсан.

Бусдад хүргэх туршлага: Энэ хичээлийн сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг багш, сурагчид хийж хэрэглэснээр олон оронтой тооны орон, ангийг нэрлэх, ялган таних, унших бичих, улмаар тоймлох зэрэг олон чадварыг хоцрогдолгүй, богино хугацаанд, хялбар аргаар эзэмшүүлэх ач тустай байв.

Багшид зориулсан соронзтой үзүүлэн болон хүүхдийн сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг гарын доорх материалаар богино хугацаанд хийх боломжтой. Бага ангийн математикийн кабинетэд байхад багш нар зөөж хэрэглэхэд авсаархан зэрэг хэрэглэгдэхүүний хувьд олон давуу талууд ажиглагдсан.

Дүгнэлт

Энэхүү сэдвийг судлагдахууны багаар хамтран, хүүхэд бүрт тохирох сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулан, богино хугацаанд ойлгуулснаар хичээлийн үр дүн сайн байсны зэрэгцээ сурагчид тоймлож бичихэд ч гэсэн хялбар дөхөм байв.

Хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг аль ч ангид хөнгөнөөс хүндрүүлэн хувирган, “Тоо тоолол” нэгжийн хүрээнд олон оронтой тоо төдийгүй аравтын бутархайг тоймлохдоо ч орон, ангийн утгыг ухаарах, унших, бичих, тоймлох үйл хийхэд өргөнөөр ашиглах боломжтой.

Мөн бага ангийн багш нарт тоог тоймлох үед тохиолдох бэрхшээлээс гарах бас нэгэн гарц, сурагчид ч гэсэн уг сэдвийг хялбар аргаар тоглонгоо сурах боломж бүртсэн.

Тоглоомын аргаар хэрэглэснээр “Сурагч - Багш” болсон. Эцэст нь дүгнэхэд манай энэ хэрэглэгдэхүүн тоймлох аргыг дэмжсэн “КЮЗАЙ” болж чадлаа гэж бид үзэж байна.

Хүүхэд бүрийг ярих урлаг ба жүжигчилсэн тоглолтоор хөгжүүлэх нь

Н.Наранжаргал

Баянхонгор аймгийн Соого сейко ахлах сургуулийн багш

Хураангуй

4-5-р ангийн сурагчдын чөлөөт сэтгэлгээ нь илүү хөгжсөн, бусдын дэмжлэггүйгээр өөрийгөө ямар нэгэн байдлаар илэрхийлэх чадварт суралцаж байгаагаараа онцлог байна.

Бид сурах бичгийн зохиолын агуулгын хүрээнд зөвхөн уншуулж, ач холбогдлыг нь ярилцаад л өнгөрдөг нь багш бидний дутагдал болдог.

Түүний оронд хүүхэд тэр зохиолоос ямар ач холбогдолтой зүйлийг олж харж байна түүнийгээ өөрийнхөөрөө уран сайхны аргаар хэрхэн илэрхийлэхийг хүсэж байгааг харгалзан тэдэнтэй хамтарч тэдний ертөнцийг бүтээх нь чухал. Хүүхэд өөрөө хүссэн зүйлээсээ илүү ихийг сурч мэдэж байдаг.

Хүүхэд нэг бүрийн ярих сонсох чадварыг хөгжүүлэхийг зорьсон арга зүй нь тэдний зөвхөн өөрийгөө илэрхийлэх төдийгүй, зөв бичих зүй, найруулан бичих, бичгийн хэв зэрэгт зөв нөлөө үзүүлж байгаа нь үнэлгээгээр илэрч байна.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Хүүхдийг бүтээлчээр сэтгэж, бие даан суралцах чадвартай хүн болгох гол түлхүүрийг сурагчдын унших, ярих чадвараас хайх нь зүйтэй гэсэн чиг хандлагад дэлхий нийт анхаарлаа хандуулж байна. Суралцахуйн бүтээлч үйл нь төлөвлөх, зохион байгуулах, удирдан хөтлөх, хянах үнэлэх алхмуудыг хүүхдийн хувийн онцлогт нийцүүлэн цогцоор нь боловсруулж хэрэгжүүлэх сургалт хүмүүжлийн ажлын шинэ арга зүйгээр дамжин хэрэгжинэ. Ном бичгийг танин чанга дуугаар буюу чимээгүй дотроо дуудах Конструктивист онолын гол санаа нь “бүтээх, байгуулах” гэсэн ухагдахуунаар илэрхийлэгдэж, суралцахуйг хувь хүний мэдлэгээ бүтээх бие даасан бүтээлч үйл ажиллагаа гэж үзсэн байна.

Унших гэсэн үйл нь өөрөө юу гэсэн үг вэ? Бүтээх үйл гэж юуг хэлэх вэ?

Бүтээлчээр унших арга зүй:

Ном бичгийг чанга буюу чимээгүй дотроо дуудан уншихдаа өөрийн амьдралын туршлага, өмнөх мэдлэгтэйгээ холбон эргэцүүлж, юу нь ижил, юу нь ялгаатай байгаад дүгнэлт хийж, дотоод утга санааг ухаарч ойлгох

Анхааралтай сонсох

Түгдрэлгүй, зөв, шударга, хурдан унших сонсох

Сурах үйл ажиллагааны үндсэн чадвар ярих бичих

Уншиж буй зүйлийнхээ дотоод утга санааг ухаарч ойлгон унших, уншсанаа тунгаан бодох, ойлгосноо дараалалд оруулан цэгцлэх, оновчтой, уран цэцэн, логиктой ярих, өөрийн үнэлэлт дүгнэлтээ уран яруу, найруулгын ба дүрмийн алдаагүй бичих чадвар эзэмшүүлэх нь эдгээр үндсэн чадваруудын эцсийн хүрэх үр дүн нь билээ.

Ярих гэдэг нь: хүүхэд 9-36 сартай байх үеийг «хэлний хөгжлийн эмзэг үе» гэж нэрлэдэг. Чухам энэ үед хүүхэд маш чухал мэдээллүүдийг авч, олж авсан чадвар нь хүүхдийн хэл ярианы цаашдын хөгжлийн суурь болж өгдөг юм. Ер нь бол хүүхэд ярьж чадаж байгаагаасаа илүү их үгийг мэдэж байдаг. Өөрөөр хэлбэл яриа ойлгох чадвар нь ярих чадвараасаа түрүүлж байдаг. Жишээ нь: Цэцэрлэг дээр чанга ярихгүй байх, хоолоо цэвэрхэн идэх гм

Хэлний үлгэр дуурайл ба орчны нөхцөл

- Хүүхэдтэй эелдэг зөөлөн харьцах
- Хараалын болон этгээд үг хэллэг, сул үг хэрэглэхгүй байх
- Хоорондоо зөв боловсон харьцах
- Хэлзүйн дүрмийн дагуу зөв ярих

Ярих нь сурах арга барилын нэг. Хүүхдийг эх хэлээрээ зөв сайхан ярьж сурахад багшийн арга барил, нөлөө их чухал. Хүүхдийн ярьж чадахгүй байгаа нь дараах шалтгаануудтай холбоотой байна.

Багшаас үүдэлтэй шалтгаан:

- Багш хүүхдийн яриаг таслах
- Асуултгыг тодорхой ойлгомжгүй тавих \хаалттай асуулт\
- Ярих нөхцөл боломжийг бүртгүүлэхгүй байх.
- Эргэцүүлэл хийлгэхгүй байх
- Тэднийг сайн сонсохгүй байх
- Тэдэнтэй санаа бодлоо хуваалцахгүй байх
- Хүүхдүүд бие биеэ сонсох боломжийг олгохгүй байх /Чимээгүй бай, хэн яриад байна гэх мэтчилэн хориглодог/

Хүүхэдтэй холбоотой шалтгаан:

- Айх эмээх зэрэг нүүр хагараагүй байдал
- Сонирхолгүй байдал
- Асуулт ойлгомжгүй байх
- Ярих зүйлээ мэдэхгүй, ойлгоогүй байх
- Багшийн харьцаанаас сүрдэх,буруу байвал яах вэ? гэх зэргээр өөртөө хаалт үүсгэх
- Бусадтай харилцаж сураагүй байдал гол шалтгаанууд болдог.

Хүүхдийг яриулж сургах чухал 3 нууц.

1. Багш хүүхдийн сайн сонсогч нь байх.
Хүүхдийг ярьж байгаа үед сонсож байгаагаа мэдрүүлэх, тэдэн рүү харах, харилцах толгой дохих, зарим зүйлийг дахин давтан хэлэхийг хүсэх гм. Хүүхдийг анхааралтай идэвхтэй сонсох нь ярьж сурах, өөртөө итгэлтэй байхад нь нөлөөлнө./Дэмжиж итгэл төрүүлэх/
2. Хүүхдийг багшийн болон найз нөхдийнхөө яриаг сонсож сургах.
Энэ нь хүүхдэд үгийн нөөц бий болгоход чухал нөлөөтэй.
3. Асуултгаар хөтөлж сургах.
Багшийн асуулт ойлгомжтой оновчтой бас тодорхой байх шаардлагатай.

Багш, эцэг эхчүүд хүүхдийн авьяас сонирхлыг аль болох багад нь нээн илрүүлэх, сурган хүмүүжүүлэх арга зүйгээ түүнд үндэслэн төлөвлөж хүүхдийг хөгжүүлэх нь хамгийн үр дүнтэй. Хувийн онцлог, авьяасд тулгуурласан сурахуй нь идэвхтэй, бүтээлч байдаг.

Үүний үндсэн дээр хүүхдэд хамт олон, найз, орчны юмстай харилцах харилцааны шинэ систем бүрэлддэг. Мөн бие бялдрын хөгжил, зан төлөв, бусдыг хүндлэх, хүндлүүлэх, зоригийн чанарууд төлөвшин, сонирхол нь өргөжиж, бүтээлч идэвх нь өрнөж, авьяас билиг нь хөгжинө.

Зөв ярих чадвар хүн бүхэнд хамаатай. Учир нь зөв ярина, өөрийгөө ойлгомжтойгоор илэрхийлнэ, олны өмнө амжилттай үг хэлнэ, илтгэх ур чадвартай байна гэдэг хэн бүхэнд хамаатай. Хэл яриа байсан цагт илтгэх, зөв ярих чадвар хэрэгцээтэй байсаар байна.

Эмч хүн өвчтөнөө эдгээхийн тулд, багш сурагчдаа хичээлээ ойлгуулахын тулд, дарга ажилчдаа зөв удирдахын тулд, оюутан сурагчид багшдаа ойлгосноо тайлбарлахын тулд, менежерүүд ажлынхаа гүйцэтгэлийг зөв танилцуулахад зөв ярих чадвар л хэрэгтэй.

Бүгд зөв ярих чадварт суралцах учиртай. Цэцэг ургахад ус, нар хоёр тусалдаг шиг, таны төрөлхийн зөв ярих чадварт багаахан эмх цэгцтэй мэдлэг, чадвар нэмэхэд л та илтгэгч болно. Ингэж чадвал амжилтын хаалга таны өмнө нээгдэх болно. Авьяас билигтэй, мэргэжлийн ур чадвартай залуухан менежер өөрийн гайхамшигтай санаануудаа илэрхийлж чадахгүйгээс болоод мөнхөд доод шатандаа үлдсэн азгүй түүх олон. Гэхдээ өөрийн зөв ярих ухааны хүчээр дэлгүүрийн худалдагчаас худалдааны сүлжээний эзэн болсон бахархам түүх бүр олон. Дээрх 2 түүхийн алиныг нь сонгохоо та өөрөө л шийднэ.

Багшийн асуулт ойлгомжтой оновчтой бас тодорхой байх шаардлагатай.

Хүүхэд тоглоом 2 салшгүй гэдгийг хэн бүхэн мэднэ.Тэгвэл дүрийн тоглолт нь хүүхдэд илүү ойр байдаг бөгөөд энэ л урлагаар дамжуулан хүүхдийг хөгжүүлэхийг зорилгоо болгож туршиж 4 дэх жилдээ хэрэгжүүлж байна. Дүрийн тоглолт нь хүүхдэд их нөлөөлж анхаарлыг төвлөрүүлэх боломжийг нээж өгдөг. Дүрийн тоглолт нь хүүхдийн сэтгэн бодох чадвар,урлаг уран сайхны мэдрэмжийг хөгжүүлэхэд их нөлөө үзүүлдэг. Зохиол болон зохиолын хэсгээр дүрийн тоглолт хийх нь зохиолын утгыг ойлгоход маш үр дүнтэй арга болдог.

Жүжигчилсэн тоглолтод оролцсоноороо сурагчид олны өмнө ярих итгэлтэй, уран зохиолыг мэдэрч үнэлж үздэг болно. Зохиолыг сонгож унших чадвар түлхүү хөгжинө.

Уншигчийн театрыг явуулахдаа дараах алхмуудыг баримтална.

Бичвэрийг хувилаад хүүхэд бүрт өгөх ба багш эхлээд уншиж сурагчид сонсоно.

Сурагчид багшийг даган уншина.

Зохиолын хэсэг тус бүрийг хүүхдэд хуваарилан өгнө

Ангийн дүрийн цуглуулгаасаа сонгоно. Мөн сурагчид өөрсдөө хялбар хийцийн хүүхэлдэй хийж ашиглаж болох юм. Тоглох талбайг бэлтгэсэн байна. Бусад дүрүүдтэйгээ харилцахдаа нүүрний илэрхийлэл, сэтгэлийн хөдөлгөөний илэрхийлэл, дууны өнгө зэргийг ашиглана Тоглолтод бэлтгэх явцдаа сурагчид өөрсдийн үзэгдэл хэсгийг олон удаа унших

Нийтээр унших: Шүлэг найргийн бүтээлийг анги нийтээрээ хоолой нийлүүэн унших нь хөгжилтэйгөөс гадна уран илэрхийлэл болон дуу хоолойгоо хөгжүүлэхэд тусална.

1-3-р ангийнханд “Үлгэр” түүнээс дээш ангийнханд “Сургамжит өгүүллэг” –ийг дүрийн тоглолтоор тоглож үзүүлж байгаа. Ийнхүү ярих сонсох чадварыг хөгжүүлэхийн тулд

- Зохиолын баатруудын харилцан яриаг жүжигчилж үзүүлэх
- Унших болон илтгэх үедээ ярих хурд ба дууны өнгөө тохируулах
- Бусадтай санал нийлэхгүй байгаагаа соёлтой илэрхийлэх

арга зүйг боловсруулж хүүхэд нэг бүрт хүргэж боловсролын цөм хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийн онцлогийг сурталчлан таниулж хичээлийн хэлэлцүүлгийг сурагч, эцэг эхчүүдэд зохион байгуулж хүүхэд бүр хичээл тус бүрээр хөгжиж болох боломжийг өөрийн болон ангийн бусад сурагчаас харж багшийн зааж буй хичээлээс өөрт хэрэгтэй шилдэг санаануудыг тусган авсан ба эцэг эхчүүд хүүхэдтэйгээ хэрхэн яаж ажиллах арга барилыг харж авснаараа давуу боллоо.

Хүүхэд нэг бүрийн “Ярих-сонсох” чадварыг хөгжүүлэх зорилгоор монгол хэлний хичээлийн Зараа, Чавганы яс, Аянга татагч, Өвөөгийн гээсэн чөдөр, Зоргол хайрхан уул зэрэг сэдвүүдээр

- Зохиолын баатруудын яриаг жүжиглэж үзүүлэх
- Унших болон илтгэх үедээ ярих хурд ба дууны өнгөө тохируулах
- Бусадтай санал нийлэхгүй байгаагаа соёлтой илэрхийлэх зэргээр янз бүрийн нөхцөл байдалд тохируулж ярих чадварыг хөгжүүлэх сонирхлыг төрүүлж ажилласан нь үр дүнгээ өгсөн.

Найрал уншлага: Хүүхдүүд шүлэг найргийг сонсголонтой уншихын тулд өөрсдийн дуу хоолойдоо анхаарал тавьж сурна.

Хосоор харилцан унших Монгол хэл хичээлээр”Янз бүрийн нөхцөл байдалд тохируулж ярих” сэдвийн хөтөлбөр боловсруулалтыг хийж ярих сонсох чадварыг хөгжүүлэхийн тулд

- Зохиолын баатруудын харилцан яриаг жүжигчилж үзүүлэх
- Унших болон илтгэх үедээ ярих хурд ба дууны өнгөө тохируулах
- Бусадтай санал нийлэхгүй байгаагаа соёлтой илэрхийлэх

арга зүйг боловсруулж хүүхэд нэг бүрт хүргэж боловсролын цөм хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийн онцлогийг сурталчлан таниулж хичээлийн хэлэлцүүлгийг сурагч,эцэг эхчүүдэд зохион байгуулж хүүхэд бүр хичээл тус бүрээр хөгжиж болох боломжийг өөрийн болон ангийн бусад сурагчаас харж багшийн зааж буй хичээлээс өөрт хэрэгтэй шилдэг санаануудыг тусган авсан ба эцэг эхчүүд

хүүхэдтэйгээ хэрхэн яаж ажиллах арга барилыг харж авснаараа давуу боллоо. Хосоор хамтран жүжиглэн унших нь шүлгийн хэмнэлийг харуулах сайн нөлөөтэй.

Мөрөөр унших арга: Мөрөөр ээлжлэн унших нь сурагчдын унших чадварыг хөгжүүлж, шүлэг найраг зохиолыг олон удаа давтан уншиж дадлага хийснээр түгдрэлгүй, уран илэрхийлэлтэй уншихад сургах ач холбогдолтой.

Дуу хоолойн өнгүүд: Хүүхдүүд хамтын уншлагын үеэр туршин хэрэглэж болно./чанга зөөлөн нарийн бүдүүн, зогсолттой./

Жүжигчилсэн тоглолт хийхэд бэлтгэх олон дасгалууд байдаг. /Суниах, толь, дүр бүтээх, суурь машин, давхар илэрхийлэл/

Ярих нь сурах арга барилын нэг. Хүүхдийг эх хэлээрээ зөв сайхан ярьж сурахад багшийн арга барил, нөлөө их чухал.

Хүүхэд тоглоом 2 салшгүй гэдгийг хэн бүхэн мэднэ. Тэгвэл дүрийн тоглолт нь хүүхэд илүү ойр байдаг бөгөөд энэ л урлагаар дамжуулан хүүхдийг хөгжүүлэхийг зорилгоо болгож туршиж 4 дэх жилдээ хэрэгжүүлж байна. Дүрийн тоглолт нь хүүхдийн унших, ярих чадварт их нөлөөлж анхаарлыг төвлөрүүлэх боломжийг нээж өгдөг.

1. Хүүхэд хүүхэдэйг тоглож үзүүлэх\дүр хэрэглэн үлгэр ярьж өгнө\
2. Хүүхэдтэйгээ хамтран дүрийн тоглолт хийх \харилцан ярилцана. Ингэснээр хүүхдийн ярих чадвар нээгдэх болно.\
3. Хүүхэдтэйгээ хамтран дүр хийж тоглох \Хүүхдийн бүтээлч идэвх сэргэнэ. Хүүхэд хийцэн дээр нүүр ам зурах, ганц зураас зурсан ч бай хүүхдийн хувьд маш том бүтээл байх юм Үүнийг нь сайн магтаж өгөөрэй. Ингээд та бүтээсэн хүүхэдэйг ашиглан хамтран тоглоно.\
4. Хүүхдээр өөрөөр нь хүүхэдэйг тоглолт хийлгэх \Хүүхэд давамгайлсан эрхтэйгээр тантай тоглох болно.\

Номтой нөхөрлөсний үр дүнд таны ямар чадвар давуу хөгжсөн бэ?

Бүтээлчээр уншуулах арга зүйг хэрэгжүүлж байгаа 5а ангийн сурагчид маань унших /сонирхолын дагуу сэдэв сонгон илтгэл бичих/, ярих, илтгэлээ бусдын өмнө өөртөө илтгэлтэйгээр хамгаалах, өөрийнхөө үзэл бодлыг бусадтай чөлөөтэй хуваалцах чадвар , бусдыг сонсох, хүндлэх, хүндлүүлэх , хүн чанарт суралцаж /, бүтээх чадвар / бие дааж номтой нөхөрлөж, авьяасаа хөгжүүлэхийн тулд бүтээлч чадвараа хөгжүүлж/ ахицтай байгаа нь сурагчдын бие даан суралдцах аргад нөлөөлж байна. Бүтээлчээр уншуулах арга зүйг хэрхэн цаашид хэрэглээ болгож байгаа байдал үр дүнтэй байгаа эсэхийг харьцуулахад хүүхэд бүрийн сурах арга барилд нөлөөлж байгаа нь доорх графикаас тодорхой харагдаж байна.

Дүгнэлт

Бүтээлчээр уншуулах арга зүйг хэрэглэсний үр дүнгийн талаарх судалгаанд сурагчид зөв бичих, хөгжих, чөлөөт цагаа зөв өнгөрөөх, анхаарлаа сайжруулах, ойлгох гэж зохиолын дүрд орох зэрэг илүү зорилго тавьж, ач холбогдлыг нь ухаарч уншдаг нь энэ бүтээлчээр уншуулах арга зүйг хэрэглэсний үр дүн харагдаж байна.

Бүтээлчээр уншуулах арга зүйг туршиж хэрэгжүүлснээр бага, ахлах ангийн сурагчид нь номыг унших зорилгоо тодохойлж, ном унших аргуудыг зөв сонгож, ном уншихдаа зайлшгүй шаардагдах орчин нөхцөлүүдийг бүртгүүлж сурснаар, сурах эрмэлзлэл, сурах арга барил, сурлагын амжилтад нь ахиц гарч байна. Бие даан ном унших чадвар нэмэгддэг, яриагаа төлөвлөх, бэлтгэх бусдын дэмжлэггүйгээр санаагаа илэрхийлж чаддаг болж байгаа. Зохиолын агуулгыг дүрээр болон зургаар бүтээлчээр сэтгэн илэрхийлэх чадвар хөгжсөн.

Цаашлаад бие хүн болох өөрийгөө бусдад илэрхийлэх давуу чадварыг багаас нь төлөвшүүлж байна. Жил бүр зохиогддог “Ном эрдэм аян”, болон “Ном хөтөлбөр”-ийн хүрээнд зохион байгуулагдаж байгаа ажил, аймгийн нийтийн номын сан, БСГ, Хүүхдийн “Тэмүжин” театрын хамтран зохион байгуулдаг “Зохиолын шилдэг дүрийн тоглолт”-д анги хамт олноо, эцэг эхийг хамруулан тогтмол амжилттай оролцож багш өөрөө болон бусдыг хөгжүүлж байгаа нь бидний энэхүү үр дүнгээс харагдаж байна.

Дуурайн бичих аргаар сурагчдыг чадваржуулах арга зүй

Б.Долгорсүрэн, Завхан аймаг, Эрдэнэхайрхан сум, дунд сургууль
Г.Цэндорж, Завхан аймаг, Эрдэнэхайрхан сум, дунд сургууль

Хураангуй

Энэ сэдвээр судалгаат хичээлийг заахын тулд ажиглалт судалгаан дээр үндэслэн бага боловсролын багш нар хамтран ажиллалаа. “Дуурайн зохиох арга” сэдэвт сайн хичээлийг 4а ангид зааж, хэлэлцүүлэг хийн засан сайжруулсан хөтөлбөрөөр дахин заалаа. Багаар хамтран ярилцаж, сурагчдад дуурайн зохиох дадал эзэмшихэд анхаарах санамж, зөвлөгөөг гаргаж хичээлдээ тусгасан нь үр дүнтэй байлаа. Дуурайн бичиж чадваржих дадлыг ертөнцийн гурвыг дуурайн зохиохоос эхэлсэн. Сурагчдын эхлээд дуурайн зохиосныг харьцуулан ажиглавал өөр өөрсдийн бодлоор өдөр тутмын амьдрал эргэн тойрны бодит зүйлс дээрээс ажигласан байдлаас зохиосон байсан. Дараа нь сэдвээ өөрчлөн шүлэг дуурайн зохиох дадлага хийсэн. Шүлэг дуурайн зохиохоос өмнө сурах бичиг дээрх шүлгүүдийг шууд уншуулахыг урьтал болгожгүй, эхлээд сурагчдаар өөрсдийнх нь мэддэг, чээжлээд мартаагүй, эсвэл өмнө нь уншаад, сэтгэл нь хөдөлж байсан шүлгүүдээс уншуулж, ярилцсан. Шүлгийн утгын тухай сурагчдаар чөлөөтэй яриулж, товч хэлэлцүүлэг өрнүүлэх ажлыг хийсэн нь хүүхдүүд өөрсдөө шүлэг дуурайн зохиох буюу чөлөөт сэдвээр шүлэг зохиоход үр дүнгээ өгсөн.

Судалгаат хичээл болон чадваржсанаа үнэлэх тайлант хичээлийг эцэг эхчүүдтэй хамтран зохион байгуулж, хүүхдүүдийнхээ хөгжлийн ахицыг үнэлсэн. Энэ нь эцэг эхийн хүүхдэдээ урам өгөх, хүүхдээрээ бахархах миний хүүхэд чадах юм байна гэсэн итгэлийг төрүүлсэн ажил боллоо. Судалгаат хичээлийн явцад хүүхдүүдийн дуурайн зохиох чадварт гарч буй ахицыг хүүхдүүд болон багш нар үнэлж ажилласнаар чөлөөт сэдвээр шүлэг зохиох чадвартай боллоо. Үүний үр дүнд хүүхдүүд шүлгийн эмхэтгэлээ гаргалаа. Энэ судалгаат хичээлийг явуулснаар бидэнд бий болсон давуу талууд.

- Чадваржилтыг үнэлэх нь хүүхдүүдэд айдасгүй болсон ба багш сурагч аль аль нь үнэлэх боломжтой болсон.
- Хүүхдэд энэ чадварыг эзэмшсэнээр зөвхөн зохиох биш үг нүдлэх, зөв бичих, өөрийн зохиосон шүлгээрээ бахархаж, би чадах юм байна гэсэн итгэлийг олж авсан.
- Энэ технологи нь бусад ямар ч хичээлийн хувьд агуулгын залгамж холбоонд нь тулгуурлан, суурь мэдлэгийг сайн өгч чадвал алхам бүр нь тодорхой багшийн оролцоо бага, суралцагчийн сэтгэх чадвар, оюун ухаан хөгжсөн, бүтээлээрээ бахархсан “сайн хичээл” заах, “сайн үйл” бүтээх, хүүхдийг чадваржуулах боломж байгааг тодрууллаа.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Асуудал дэвшүүлэн шийдвэрлэх арга зүй онол: Энэ сургалтын мөн чанар нь тухайн хичээл дээр дэвшигдэж байгаа асуудлыг сурагчдын өөрсдийнх нь оролцоо бие даасан бүтээлч үйл ажиллагаан дээр тулгуурлан шийдвэрлэхэд чиглэгдсэн системтэй байдаг. Асуудал: Тухайн асуудлын учир шалтгаан зүй тогтлыг сурагчид ямар нэг хэмжээгээр эрэлт хайлт, судалгаа шигжилгээ хийсний үр дүнд ухааран ойлгох үйл явц буюу суралцагчдад бэлэн бус байгаа зүйл. Асуултыг багш тавьж сурагчдын юу мэдэж байна гэдгийг тодорхойлж авахаасаа илүүтэй юу мэдэхгүй байгааг нь илрүүлэх боломжийг олгосны үндсэн дээр асуудал шийдвэрлэх үйл явц өрнөж эхэлдэг.

Сэдэв сонгосон үндэслэл: Багш нар хичээлээр хүүхдийг “Сурах арга барилдаа суралцах” хичээлийг голлон заадагч дуурайн зохиох гэдэг энэ ойлголтыг шавь нартаа баттай эзэмшүүлж, энэ нь цаашдаа шүлэг зохиол бичих, зохион найруулах суурь болдог гэдэгт ач холбогдол өгдөггүй. Иймээс хүүхдүүд энэ мэдлэгийг энгийнээс хүнд рүү үе шаттайгаар эзэмшин дадлагажин чадваржих, чадваржсанаа хүүхэд бүр бүтээлээрээ тайлагнах, үнэлэх технологийг хэрэглэх арга зүй харьцангуй дутмаг учраас энэ сургалтын технологийг сонгон судаллаа.

Хичээлийн санаа: 2015-2016 оны хичээлийн жилийн 1-р улирлын 10 сард хичээлийн судалгаагаар бага ангийн сурагчдын ямар чадварыг хөгжүүлэх чиглэлээ тодорхойлох судалгааг авахад сурагчдын дуурайн бичих чадвар дутмаг нь тогтоогдсон тул монгол хэлний хичээлийг сонгон энэ чиглэлээр хичээлийн судалгаа хийж, дуурайн бичих арга барилыг сайтар эзэмшүүлэх нь цаашдаа шүлэг зохиол бичихийн үндэс болж байгааг ажиглаж, хичээлдээ туршихыг хичээлээ.

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа:

- Агуулгын судалгаа: Бага ангийн агуулга нь хөнгөнөөс хүндрүүлэх байдлаар олгогддог тул хүүхэд бүрт тусгай чадварыг олгоход чиглэгддэгээрээ чухал юм. Цөм хөтөлбөрийг нарийвчлан судалж сурагчдын дуурайн зохиох чадварыг ангиар нь бүлэглэн агуулгын залгамж холбоог гаргаж харуулбал :

II–III анги	IУанги	Y анги
Ертөнцийн гурав, шүлгийн хэлбэрийг дуурайн бичих	Ертөнцийн гурав, шүлгийг дуурайн бичих	Үлгэр , оньсого , өгүүллэг зохион бичих

Хэлбэр дуурайн бичих дуурайж бичих зохион бичих

Судалгаат хичээл:

Энэ хичээлийг заахын тулд ажиглалт судалгаан дээр үндэслэн бага боловсролын багш нар хамтран бэлтгэл судалгааг хийж , “Дуурайн зохиох арга” хичээлийг 4а ангид зааж, хэлэлцүүлэг хийн засан сайжруулсан хөтөлбөрөөр дахин 4а, б ангиудад тус тус зааж хичээлийг зохион байгуулсан.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл (мэдлэг бүтээлгэх)

Хүүхдүүдээр юуг яаж нээлгэсэн бэ?

Алхам 1..Сурагчдаас мэддэг, өмнө нь уншсан ”Ертөнцийн гурав“-уудаас хэлүүлж, утгыг тайлбарлан ярилцах даалгавар хийх, дараа нь тодорхой жишээ сонгон ажиллах

Ертөнцийн гурван баян

Тэнгэр одоор баян

Газар үндсээр баян

Далай усаар баян

Суралцагчид баян гэсний учрыг тунгаан, тухайн гурван зүйлийг яагаад нэгтгэснийг ярилцаж, өөрсдийн бодлыг хэлж бичсэн

-Чи учир шалтгааныг нь юу гэж бодож байна вэ ? гэсэн асуултгад: Сурагч Нансалмаа баян гэдгийг тоо томшгүй олон болохоор ижилсүүлсэн байна гэж хариулсан. Бусад сурагчид ч гэсэн санал нэгтэй байсан учир

Алхам 2. “Ертөнцийн гурван баян”-г дуурайн зохиох даалгавар өгсөн. /хүүхдүүдийн таамаглал/

Суралцагчид өөр өөрийн бодлоор дуурайн зохиосон. /таамаглалаа шалгах /

Хүмүүс мөнгөөр баян

Газар модоор баян

Сургууль хүүхдээр баян сурагч. Г.Батсайхан

Самбар бичгээр баян

Цүнх номоор баян

Дэвтэр тоогоор баян. сурагч Ц.Уянга

Сурагч Г.Батсайхан өөрийн зохиосноо маш олон байдаг гэсэн шинжээр нь бичсэн гэж тайлбарласан.

Сурагч Ц. Уянга: Би бас л самбар, цүнх, дэвтэрт юу олон байх вэ? гэдгийг бодож байгаад бичсэн гэж хариулсан. Хүүхэд бүр өөрийнхөө бичсэн онцлогийг олон байдаг шинжээр нь бичсэн гэж тайлбарлаж байсан.

Алхам 3. Дараа нь сэдвээ өөрчлөн дуурайн зохиох дадлага хийсэн.

Эрдэмгүй хүн нэг харанхуй

Шөнө дунд нэг харанхуй

Тоггүй болоход сум нэг харанхуй. /Д.Санжаадаш/

Түүхий мах нэг улаан

Түлэхэд гал нэг улаан

Манай машины өнгө нэг улаан . /Б.Мөнхтөгс/

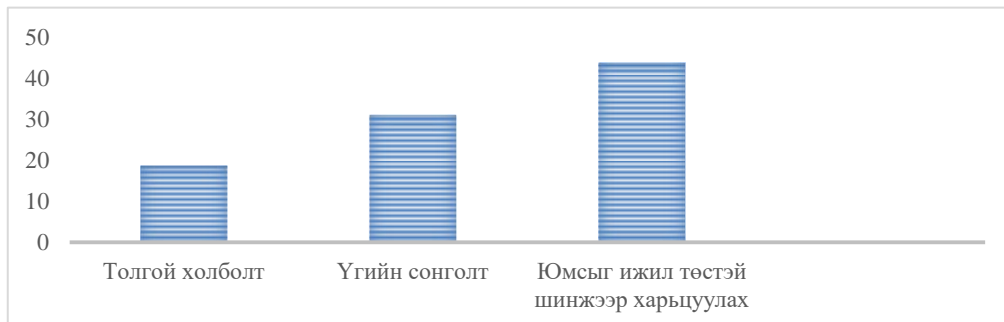
Дэлгүүрт зардаг чихэр нэг гоё
 Сайхан сэтгэлтэй хүн нэг гоё
 Миний үсний боодол нэг гоё. /Д.Ариун –Эрдэнэ/
 Ургаж байгаа ургамал нэг хөөрхөн
 Дөнгөж төрсөн хурга нэг хөөрхөн
 Унтаж байгаа дүү нэг хөөрхөн /Б.Лхагважав/
 Явган явахад хөл нэг хэцүү
 Усанд сэлэхэд айх нэг хэцүү
 Өөрөө самнахад үс нэг хэцүү. /Ж.Даваацэрэн/
 Хүнсний ногоо идвэл нэг эрүүл
 Хоолоо сайн идвэл нэг эрүүл
 Цэвэр агаарт тогловол нэг эрүүл гэж/ Х.Бямбадагва/ бичжээ.

Ертөнцийн гурав”-ыг дуурайн зохиохдоо юуг голлон анхаарч бичсэн бэ? гэсэн асуултын дагуу ярилцахад хүүхдүүд ямар нэгэн онцлог шинжээр ижилсүүлж бичдэг юм байна. гэдгийг дүгнэж чадсан. Жишээ нь: Сурагч Мөнхтөгс- Би улаан өнгөөр нь, Даваацэрэн өөрт хэцүү санагдсан зүйлээсээ, Лхагважав хөөрхөн дүүтэйгээ ижилсүүлсэн... гэх мэтээр ижилсүүлж бичсэнээ тайлбарласан юм.

Өөрсдийнхөө дуурайн бичсэн ертөнцийн гурвыг яаж дахин сайжруулъя гэж бодож байна вэ? гэсэн асуултын дагуу эхлээд хосоор нь, 2 багаар, ангийн нэгдсэн дүгнэлтийг гаргуулахад

1. Ижил үсгээр толгой холбох
2. Үгээ зөв сонгож бичиж сурах хэрэгтэй байна гэсэн санааг ажиглалтаасаа гаргаж харсан байсан.

Судалгаа :1 Эхний хичээлийн хэлэлцүүлгээс сурагчдын дуурайн зохиох чадварын гарааны үнэлгээг хийсэн. / хичээлийн үеэр багш нар, ажиглалтаас /

Энэ судалгаа нь сурагчдын бодолтой тохирч байсан

Хэлэлцүүлэг: Үгийн сонголтыг зөв хийх, ижил авиагаар толгой сүүл холбох чавдар дутмаг байгаа нь дуурайн бичихэд бэрхшээлтэй байсан учраас

- Хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэлгээ рүү дөхүүлэх чиглүүлэх асуултыг багш оновчтой тавих. Жишээ нь: Миний аавын машин улаан гээд шууд нүдэнд харагдаж байгааг бичсэн байна. Тэгвэл багш өглөө мандах гэж байгаа нарны туяа ямар байгааг хийсвэрлэн бодуулж бичүүлэх
- “Ертөнцийн гурав”-т дутуу байгаа үгийн оронд тохирох үгийг нөхөх даалгавар сайн хийлгэвэл зарим сурагчдад түлхэц болох
- Сурагчдад дуурайн зохиох дадал эзэмшүүлэхэд анхаарах санамж, зөвлөгөөг гаргаж дараагийн судалгаат хичээлдээ тусгах гэсэн санааг багш нар гаргасан.

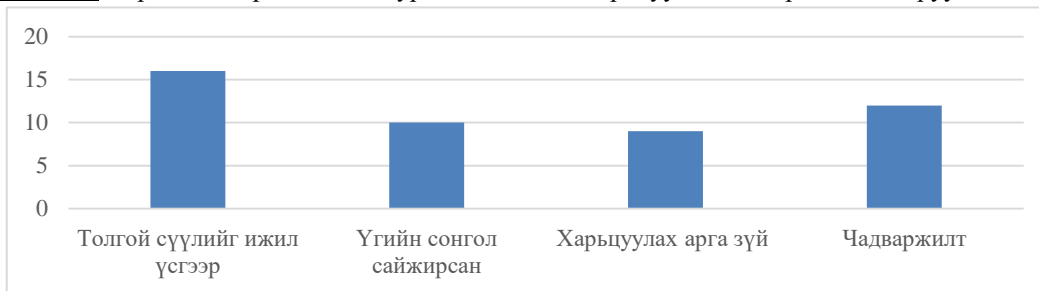
Санамж : “Ертөнцийн гурав” зохиохдоо ямар онцлог шинжээр нь нэгтгэн ижилсүүлэх вэ? гэдгийг анхаарахдаа: доорх зүйлийг санах

Юмс үзэгдлийг өнгө зүс, (цагаан, хөх) сайхан муухай, бөх хэврэг, илүү дутуу, баян хоосноор нь багцлан хураадаг..³⁸ [Цэрэнсодном ”Монгол аман зохиолын тайлбар дээж бичиг” 2012.] -ыг хэрэгжүүлэхийг зорьсон.

- Бичихдээ юуг бичихээ бодож, таамаглал дэвшүүлж, үгээ зөв сонгон илэрхийлэх аргыг хэрэглэх

- Агуулгад тохирох, дуурайн зохиох шүлэг олж бэлтгэх гэсэн санаануудыг сайжруулах хөтөлбөрт тусган заасны дараах

Судалгаа 2: Өөрсдийгөө үнэлсэнийг сурагчдын тоонд харьцуулан чадваржилтыг харуулсан байдал

Бусдыгаа үнэлсэн нь:

- Сурагч Н.Найдан би толгой холбох аргад суралцаж байгаа. Харин Нансалмаа, Батсайхан, Бадамлянхуа, Маргад нар хамгийн сайн зохиосон гэж бодож байна гэж үнэлсэн юм.
- Алдаагүй зөв бичих нь чухал гэдгийг ойлгож ярилцсан.

Бэлтгэл судалгааны үед: Шүлэг дуурайн зохиох дадлыг эзэмшүүлэх судалгаат хичээлийг заахаас өмнө, "Ертөнцийн гурав" зохиох үеийн ажиглалттай харьцуулан анхаарах зүйлүүдийг хэлж ярилцсан.

Шүлгийг ойлгож мэдрэх нь:

1. Шүлэг гэдэг нь уран дүрслэлээс бүтдэг .
Шүлэг бичихдээ тухайн зохиолч ертөнцийн юмс үзэгдлийг өөрийнхөөрөө мэдэрдэг
2. Мөр бүр дэх үгийн тоо тэнцүү байж, мөр бүрийн эхний үсгийн эхний авиаг ижилсүүлж, толгой холбож бичих нь шүлгийн хэлбэрийг бүтээдэг ба хэмнэл үүсгэдэг³⁹[П. Одсүрэн “ Багшийн ном Монгол хэл -4 ”2014]-ыг хэрэгжүүлэхийг зорьсон.

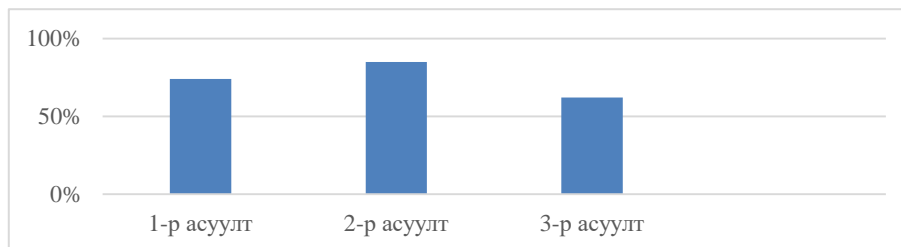
эдгээр 3 онцлогийг хүүхэд хүлээн авснаар шүлгийг зүгээр нэг дуурайн бичих биш, харин шүлэг бичдэг зүй тогтлын дагуу учир зүйтэй бичиж сурах нь чухал юм гэдгийг ойлгуулах зорилго тавилаа.Шүлэг дуурайн бичих нь эцсийн зорилго биш харин шүлэг яаж бүтдэгийг ойлгож, тайлбарлаж,задлан шинжилгээ хийх замаар оюуны үйл хийж сурах нь гол юм.

Судалгаа:4 Шүлэг зохиоход тулгарч буй бэрхшээл

Шүлэг зохиоход та нарт бэрхшээлтэй зүйл юу юу байсан бэ? гэсэн асуултад суралцагчид:

Мөр бүрийн эхний үсэг ,мөр бүрийн үгийн тоог ижил болгох хэцүү байсан гэж 74% , Үгийн утгыг сонгон гаргах - 85%,

Өгүүлбэрээс шүлэг нь өөр хэлбэртэй гэдгийг ойлгож өөрчлөх их хэцүү байсан гэж 62% хариулсан.

Багш нар хэлэлцүүлгээс хүүхдүүдэд тулгарч буй бэрхшээлийг арилгахын тулд олон дахин давтан дуурайн зохиолгох үйлийг хийлгэх нь зөв юм гэсэн дүгнэлт гаргасан.

Эцэг эхтэй хамтарсан “Дуурайн зохиох нь”судалгаат хичээлийг явуулж Д.Нямаа“Би талын хүн “ шүлгийг дуурайн зохиосон. Жишээ нь:

Би талын хүн

Ээрэм талдаа барьсан гэр нь

Эрлийн хүн очиход

Үүд хаалга нь цоожгүй байдаг

Өөрийн гэр шиг дайлаад гараарай гэсэн шиг

Идээ будаа нь дэлгээстэй байдаг

Хээр талын малчин хүн би гэх мэтчилэн богино хэмжээний шүлгүүд дээр дуурайн зохиох дадал эзэмших ажлуудыг хийсэн нь сурагчдын чадваржих бас нэг дадал болсон.

Судалгаат хичээлээр хичээлийн төлөвлөлтөд хийсэн сайжруулалт:

Хичээл заасны дараа хэлэлцүүлэг хийж сайжруулсан хөтөлбөрөөр дахин зааж ямар үр дүнд хүрснээ хүснэгтээр харууллаа.

Анхны төлөвлөлт	Дахин хичээл заахдаа хэрэгжүүлэх сайжруулсан хувилбар	Энэ шийдлийн үр дүн
Суралцагчдаар шүлгийг уншуулж дуурайн зохиолгох	Шүлэг дуурайн зохиохоос өмнө сурах бичиг дээрх шүлгүүдийг шууд уншуулахыг урьтал болгогүй, эхлээд сурагчдаар өөрсдийнх нь мэддэг,чээжлээд мартаагүй, эсвэл өмнө нь уншаад, сэтгэл нь хөдөлж байсан шүлгүүдээс уншуулж, ярилцсан. Багш өөрийн хамгийн дуртай шүлгээ уншиж өгсөн. Шүлгийн утгын тухай сурагчдаар чөлөөтэй яриулж, товч хэлэлцүүлэг өрнүүлэх ажлыг хийсэн.	Даалгавар бүтээлч байсан нь сурагчдын сонирхолыг татаж идэвх оролцоог нэмэгдүүлсэн. Хүүхэд бүр өөрсдийнхөө хэмжээнд шүлгийг дуурайн зохиож бусдадаа уншиж өгөхийг хүсэж байлаа
Хосоор ажиллахаар төлөвлөсөн.	Багаар зохион байгуулж дүгнэлтээ хамтран ярилцаж гаргасан.	Бусдынхаа бичсэн шүлэгтэй харьцуулж өөрийгөө үнэлэх боломж бүртсэн.
Суралцагчдаар дуурайн зохиосныг уншуулах	Дуурайн зохиосон шүлгүүдийг нь уншуулж, бусадтай харьцуулалт хийлгэх	Шүлгийг дуурайн зохиоход ямар бэрхшээл тулгарч байгааг багаараа ярилцан гаргасан.
Хичээлийн хэлэлцүүлгээс харахад цагийн нягтрал сайтай хүүхдийн бүтээлч үйл ажиллагаа идэвхтэй, тасралтгүй явагдаж байгаа нь багш хичээлийн алхам бүрийг нарийн төлөвлөж, өмнөх алхам нь дараагийн алхамын суурь болж чадсаны үр дүн юм гэдэг нь харагдаж байна.		

Судалгаат хичээлийн төлөвлөлтийн ерөнхий санаа:

Багшийн асуулт, үндсэн үйл ажиллагаа	Тухайн хэсгийн шийдэл, гол санаа
<u>Хичээлийн эхлэл хэсэг:</u>	
<ul style="list-style-type: none"> Гурвын тооны бэлгэдлийн тухай үүний улмаас яагаад “Ертөнцийн гурав” гэж хэлдэг тухай ярилцаж,сурагчдын мэддэг “Ертөнцийн гурав”-аас уншуулан утгыг тайлбарлуулах,бичүүлэх Ямар шинжээр нь нэгтгэснийг ажиглуулан таамаглал дэвшүүлэв. 	<ul style="list-style-type: none"> Монголчуудын тоог бэлгэддэг ёс заншлаас сэргээн,гурвын тооны бэлгэдлийг эргэцүүлэх “Ертөнцийн гурав”-ыг ямар онцлог шинжээр нэгтгэснийг ажиглан таамаглал дэвшүүлэх
<u>Хичээлийн өрнөл хэсэг:</u>	
<p>“Ертөнцийн гурав” –ыг дуурайн зохиох аргад энгийнээс хүндрүүлэх үе шаттайгаар чадвар эзэмших туршилтууд хийх</p> <p><u>Туршилт1.</u> Бүх сурагчид нэг ижил “Ертөнцийн гурав” дуурайн зохиох</p> <p><u>Туршилт2.</u> Сэдвээ өөрчлөн хэд хэдэн төрлөөр “Ертөнцийн гурав”зохиоходоо ямар шинжээр ижилсүүлж дуурайн зохиосныг харьцуулах <u>Туршилт3.</u> Богино хэмжээний шүлэг дуурайн зохиох цаашдаа чөлөөт сэдвээр шүлэг аргад суралцах</p>	<ul style="list-style-type: none"> “Ертөнцийн гурав” –ыг дуурайн зохиох аргад суралцах, өөрийн зохиосныг бусад хүүхдүүдийнхтэй харьцуулан үнэлэх, чадвараа ахиулах Дуурайн зохиох явцад ямар бэрхшээлтэй асуудал тулгарч байгааг олж харан, гарах арга замыг хайх эрмэлзэлтэй болох Шүлгийг уран унших, хэлбэр хэмнэлийг унших явцдаа ажиглан ойлгох нь шүлгийг яаж бүтдэгийг ойлгож, тайлбарлах үйлд суралцах
<u>Хичээлийн төгсгөл хэсэг:</u>	
Дуурайн зохиох явцдаа ажиглалт, туршилтын үр	<ul style="list-style-type: none"> Дуурайн зохиох арга эзэмшилтийн үр дүнг

дүнгээ ашиглан энэ үйлийг хийхэд ямар ямар аргыг хэрэглэж, асуудлыг шийдвэрлэсэн талаар дүгнэлт гаргах	өөрсдийн унших бичих мэдлэгтээ тулгуурлан хэрхэн чадваржсанаа бүтээлээрээ дүгнэн, таамаглалаа батлах • Өөртөө итгэлтэй байж, олон дахин давтсан оролдлогын үр дүнд амжилт гаргаж болохыг мэдэрч, цаашдаа чөлөөт сэдвээр шүлэг зохиох аргад суралцах
--	--

Дүгнэлт

Яагаад сайн хичээл болсон бэ?: Суралцагчид мэдлэг бүтээх явцдаа унших, бичих чадвар дээрээ суурилан энгийнээс хүнд рүү үе шаттайгаар дуурайн бичих чадвараа бүтээлчээр хөгжүүлсэн үйл боллоо.

Хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийхдээ агуулгын сэдэв хоорондын залгамж холбоог гаргаж, өмнөх мэдлэг дараагийн хичээлийн суурь болохыг анхааран алхамуудыг дэс дараалалтай төлөвлөж хичээлийг зохион байгуулсан.

Ач холбогдол дүгнэлт

- Сурагчдад унших, бичих чадвар дээр нь суурилан дуурайн бичих арга зүйг эзэмшүүлэх нь тэднийг өөртөө итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж, сэтгэн бодох чадварыг хөгжүүлэх, улмаар зөвхөн дуурайн бичих биш шүлэг зохиох арга барилд сурах арга зүйг эзэмшсэн бүтээлч үйл боллоо.
- Хийсэн бүтээлээрээ бахархах, чадваржсанаа тайлагнах, бусадтай харьцуулж үнэлэх арга зүйд суралцах боломж нээгдсэн.
- Шүлэг бичих нь амар хялбар зүйл биш бөгөөд уйгагүй хөдөлмөр чармайлтын үр дүн гэдгийг ухаарч өөртөө итгэлтэй байх чадвар дадал олох
- Зөвхөн монгол хэл биш бусад хичээлээр хүүхэд юмыг хийхдээ олон талаас нь олж харах, дүгнэх чөлөөтэй сэтгэх чадвар нэмэгдэх боломжтой.

Дэвшүүлсэн санаа

- Амжилтад хүрэх хамгийн тодорхой зам бол олон дахин давтсан оролдлого юм. гэсэн нэгэн эрдэмтний үгийг санаж, нэг зохиосон шүлгээ олон дахин сайжруулах аргаар сайн зохион бичдэг болсноор хүүхэд илүү чөлөөтэй сэтгэх, бүтээлч арга барилд суралцсан.
- Энэ арга зүйд суралцсанаар хүүхэд өөрийн дуу хоолойгоо сонсож, өөртөө итгэх итгэл нэмэгдсэнээр хичээл үйл ажиллагааг сонирхолтой болгох хөшүүрэг болж чадсан.
- Удаан хугацааны явцад сурагчдад энэ чадварыг төлөвшүүлэхэд багагүй бэрхшээлтэй тулгарч байсан бөгөөд хүүхдэд: “Би ирээдүйн зохиолч” “Чи хамгийн мундаг нь”, “Чи чадна” сайн байна, дөхөж байна гэх мэт урмын үгийг хэлж, итгэл төрүүлэх нь тустай арга болсон.
- Хүүхэд хөгжүүлэх цагийг сургалтын цагт оруулж өгөх нь тэдний авьяасыг нээж хөгжүүлэх, чадваржуулах чухал алхам болох сайн талтай.

Бусдад хүргэх туршлага

- Чадваржсанаа үнэлэх тайлант хичээлийг эцэг эхчүүдтэй хамтран зохион байгуулж, хүүхдүүдийнхээ хөгжлийн ахицыг үнэлсэн.
- Энэ сэдвээр судалгаат хичээлийг багаараа хамтран бэлтгэж сургууль дээрээ 4 удаа зааж судалгааны үр дүнгээр илтгэл бичиж, говийн бүсийн багш нарт тавьж хэлэлцүүлснээр бусад сургуулийн багш нарт суралцах, бидэнд туршлагаа түгээн дэлгэрүүлэх боломж олгож байлаа.
- Чадваржилтыг үнэлэх нь хүүхдүүдэд айдасгүй болсон ба багш сурагч аль аль нь үнэлэх боломжтой.
- Энэ технологи нь бусад ямар ч хичээлийн хувьд агуулгын залгамж холбоонд нь тулгуурлан, суурь мэдлэгийг сайн өгч чадвал алхам бүр нь тодорхой багшийн оролцоо бага, суралцагчийн сэтгэх чадвар, оюун ухаан хөгжсөн, бүтээлээрээ бахархсан” сайн хичээл” заах, “сайн үйл” бүтээх боломж байгааг тодрууллаа.

Дуурайн бичих арга зүйгээр хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх нь

С.Болортуяа

Төв аймаг Баяндэлгэр сумын ерөнхий боловсролын сургууль

Хураангуй

Хүүхэд насны гэнэхэн бодол ирээдүйд зохиолч болох хүсэл мөрөөдөлдөө хөтлөгдөн их зохиолч Д.Нацагдоржийн төрсөн нутагт амьдарч, өөрөө зохиолч болж чадаагүй ч энэ сайхан авьяаслаг агуу хүний энерги шингэсэн нутгийн хүүхдүүдийг ирээдүйд итгэлтэй эх хэлээрээ зөв сайхан ярьж бичиж унисан үзсэн харснаа өөрийн үгээр зохион найруулан бичих чадварт сургахыг зорин энэ сэдвийг сонгон гурван жил өөрийн хичээлдээ судалгаа хийж анализ дүгнэлт хийн ажилласны үр дүнд амжилтад хүрсэн тул энэ багшлахуйн арга зүйн технологи шийдлээ өөрийн мэргэжил нэгт багш нартаа түгээн дэлгэрүүлэхийг зорьсон. Цөм хөтөлбөр хэрэгжсэнээр багш бид сурах бичиг, хөтөлбөр агуулгаа судлан өөрийн сонирхол мэдлэг чадвараа ашиглан хүүхэд бүрийг хөгжүүлэхийг зорьсон багш миний хувьд хөдөө орон нутгийн эцэг эхчүүд улирлын эхэнд хүүхдээ авчирч орхиод мартдаг сургууль ангиас зохиосон аливаа ажилд оролцдоггүй, хүүхдийн хөгжлийг анхаардаггүй байдлыг багасгаж тэдний сонирхол идэвхийг өрнүүлж хүүхдийн сурлага, хүмүүжил хөгжилд эцэг эхийн оролцоо хэрэгтэй гэдгийг давхар мэдрүүлэхийг бодсон. Хүүхдийг дуурайн бичих арга зүйгээр хөгжүүлэхийн тулд эцэг эх гэр бүлийг хамтад нь сургаж хөгжүүлж сэтгэл зүйн орчныг бүртгүүлэх нь чухал ач холбогдолтой байсан. Мэдээлэл технологийн эрин зуунд амьдарч байгаа хүүхдүүд ном уншихаа байсан тул тэднийг номд дурлуулж, номтой нөхөрлүүлж, номыг шимтэн уншиж, ирээдүйд би зохиолч болно гэсэн итгэлтэй болгоход олон төрлийн соёл хүмүүжлийн ажлыг зохиож энэ ажилдаа эцэг эхээ татан оролцуулсан нь зөв алхам болсон. Бид хөтөлбөрийн дагуу хичээлийн цагаараа хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх боломж хомс байсан. ХГСҮА хичээлээр сурсан мэдсэнээ өргөжүүлэн сонгож судлан хүүхэд бүрээ хөгжүүлэх боломж бий болсон. Багш миний судалж туршсан дуурайн бичих арга зүйгээр хүүхэд бүрээ хөгжүүлсэн туршлага мэргэжил багш нарт маань ажилдаа тусган авах санаа болоосой гэж бодож байна.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

2014-2024 он хүртэлх боловсролын зорилго тодорхойлохдоо: Боловсрол соёл шинжлэх ухааны сайдын 2012 оны А/51 тушаалаар батлагдсан “Зөв монгол хүүхэд” үндэсний хөтөлбөрийн “Ном” дэд хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд хүүхэд нэг бүрийг шүлэг, ертөнцийн гурав зохион, уран яруу унших, үгийн баялгаа нэмэгдүүлэн зохион найруулан бичиж, эх хэлээрээ зөв ярих чадварыг хөгжүүлэхийг зорьж ажиллалаа. Үүний тулд: Номыг дээдлэх, номд дурлах, номыг эрхэмлэх үзэл санааг төлөвшүүлэх ажилдаа эцэг эх сурагчид, багш гэсэн гуравласан холбоог сайжруулан бидний давуу тал болох Д.Нацагдоржоороо бахархах зохиол бүтээлийг нь судлах, амьдрал түүхээс нь суралцах энэхүү их зохиолчийн төрсөн нутагт төрснөөрөө, ажиллаж амьдарч байгаагаараа бахархан “Дуурайн бичих арга зүйгээр ” хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлж гэж зорьсон юм.

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Би 1982 онд Архангай аймгийн Тариат сумын бага сургуулийн 2-р ангийн сурагч байхдаа Д.Нацагдоржийн “Миний нутаг” шүлгийг уншиж сургуулийн шүлгийн аварга сурагч болчихоод энэ сайхан хангай говь хосолсон, байгалийн сайхан бүртсэн нутаг хаана байдаг юм бол, энэ шүлгийг бичсэн хүн ямар агуу мэдлэгтэй юм бэ? Энэ хүн шиг шүлэг зохиож сурах юмсан гэж бодоод л өнгөрсөн. Дөнгөж бодоод өнгөрсөн гэнэн цагаан бодол хүсэл мөрөөдөл маань намайг хөтөлж нэг л мэдэхэд бүсгүй хүн цагаан зээр хоёр нутаггүй гэдэг шиг хорвоогийн жамыг даган Д.Нацагдоржийн төрсөн нутгийн бэр болсон юм. Энэ цагаас хойш монголын орчин үеийн уран зохиолыг үндэслэгч, соён гэгээрүүлэгч нийгэм соёлын зүтгэлтэн их зохиолчийн залгамж хойч үеийг нь төрсөн нутгаас нь нэрэмжит сургуулиасаа төрүүлж гэсэн чин сэтгэлдээ хөтлөгдөн хүүхэд нэг бүрээ дуурайн бичих арга зүйгээр хөгжүүлж Д.Нацагдоржийн мэндэлсний 110-н жилийн ойгоо угтана хэмээн энэхүү сэдвийг сонгон судалсан.

Хичээлийн санаа: Монгол хэлний хичээлээр сурагчдад чээжилсэн шүлгийг дуурайн бичүүлэхдээ эхлээд сэдвээ сонгуулж шүлгийн утга санаа үгийг ойролцоо утгатай үгээр орлуулан шууд л энэ шүлгийг дуурайгаад зохио гэдэг байсан. Гэтэл ангийн сурагчдын 10% нь багшийн хэлснийг ойлгож бичсэнээ бусдадаа уншиж өгдөг. Бусад сурагч үгийн баялаг дутмаг яаж ямар аргаар бичихээ мэдэхгүйгээс бусдаас хуулбарлан бичиж цаг алддаг, бичсэнээ хамтран сайжруулан засах нь хичээл үйл ажиллагааны цагт нөлөөлдөг дутагдал байсаар байсан. Хичээлийн цагт багтахгүй гэртээ засаж сайжруулан, зохион бичээрэй гэсэн даалгавар өгөхөд ээж ааваараа хүнээр бичүүлж нүд хуурдаг

байдлыг таслан зогсоож гэр бүл, анги танхим, сурагчид эцэг эхээ сэтгэл зүйн хувьд бэлтгэж хамтран ажиллах санаа төрсөн .

Хичээлийн бэлтгэл судалгаа: 1-р ангидаа дөнгөж уншиж бичиж сурсан бяцхан шавь нартаа энэ хичээлийн агуулгыг хэрхэн үр дүнтэй, хүртээмжтэй хүргэх вэ? гэдэг асуудал тулгарсан тул сурагчдаа судалсан.

- Шүлгийн бүтэц мэддэг- 10
- Шүлэг уран уншдаг- 7
- Шүлгийг ялгаж мэддэггүй- 3

Энэхүү судалгааг үндэслэн бага ангийн сурагчид эхлээд шүлгийн бүтцийг ялган таних, шүлгийг уран яруу уншиж сурах хэрэгтэй юм байна гэж үзсэн.

Шүлгийг уран яруу уншуулж сургахад дараах үйлийн алхмыг хийсэн.

- Үлгэрлэн унших уншилтыг өөрөөсөө болон зочин багш, бичлэгээс сонсгох
- Цэг, таслалыг анхаарч зогсолт хийх
- Дууны өндөр нам, аялгыг тохируулах
- Дүрийн онцлогийг гарган уншихыг анхааруулан ажилласнаар ангиараа “Уран жиргээ” наадамд бусдыг манлайлан амжилттай оролцож, шүлгийг уран яруу уншиж олон нийтэд нээлттэй сургуулийн телевизийн бичлэгт оролцож урам орж эхэлсэн.

Сурагчдын шүлэг зохион бичих сонирхолтой байгаа эсэхийг дараах судалгаагаар тандалт явуулсан.

Асуулт 1: Чи шүлэг зохион бичих дуртай юу? асуултгад ангийн сурагчдын 45% нь тийм, 20% нь үгүй, 35% нь хааяа гэж хариулсан байна.

Асуулт 2. Шүлэг дуурайн зохиоход ямар бэрхшээл гардаг вэ?

- Дуурайн бичих арга мэддэггүй-50
- Үгийн утгыг ойлговч ойролцоо үгээр орлуулж чаддаггүй-25
- Зарим үгийн утгыг ойлгодоггүй-15
- Бэрхшээл гардаггүй-10

Асуулт 3. Шүлэг зохион бичихэд ямар бэрхшээл гардаг вэ?

- Яаж бичих учраа олдоггүй-50%
- Үгээ сонгож чаддаггүй-25%
- Үгийн баялаг дутмаг-25%
- Бэрхшээл байхгүй-10%

Энэ судалгааг авч судлан шинжилж өөрийн ажилдаа дүгнэлт хийн сурагчдад гарч буй бэрхшээл болон хүндрэлийг арилгахын тулд доорх арга зүйгээр хүүхэд нэг бүрээ хөгжүүлэхийг зорин ажилласан.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл /мэдлэг бүтээлгэх/

Монгол хэлний хичээлээр хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэн шүлгийг дуурайн бичүүлэхдээ дараах үе шатыг хэрэглэснээр үр дүн гарч байгаа нь хичээл үйл ажиллагааны явцад ажиглагдаж байсан.

Хүүхдээр юуг яаж хийлгэсэн тухай алхмууд /таамаглал дэвшүүлэх таамаглалаа шалгах турших, хэлэлцэх/ Хүүхэд бүрийг өөртөө итгэлтэй шүлэг зохион бичих дур сонирхолтой болгохын тулд дараах үйлийн алхмуудыг хийж гүйцэтгэсэн.

- Сум орон нутгийнхаа бахархал болсон их зохиолч Д.Нацагдоржоороо бахархах амьдрал уран бүтээлээс судлах, суралцах
- Хүүхдийн зохиолч Ж.Дашдондог, хүүхдийн зохиолын “Алтан –Од” шагналт нутгийн ууган хүү зохиолч Л.Мөнхбат, зохиолч Д.Батбаяр, сумын уугуул зохиолч Ц.Дамдинсүрэн гэх мэт зохиолч яруу найрагчидтай уулзалт ярилцлага зохиож, зохиол бүтээлээс нь уншиж энэ хүн шиг зохиолч болох юмсан гэсэн хүсэл эрмэлзлийг хүүхэд бүрт төрүүлсэн.

- Улаанбаатар хотын “Хүүхдийн номын ордон”-д улиралд нэг удаа очиж ном уншуулснаар олон гоё ном уншиж, зохиолч болох сэдлийг төрүүлсэн.
- Эцэг эхтэйгээ хамтран уншсан ном зохиолоо үргэлжлүүлэн ярилцаж, зохиож дүр бүтээж тоглолт хийсэн.
- Оюунлаг гэр бүлийнхэнтэйгээ уулзаж номыг дээдэлдэг, зохион бичдэг арга барил, туршлагаас хуваалцан уулзалт зохион байгуулснаар гэр бүлээрээ номд дурлаж , шүлэг зохион бичиж болдог юм байна гэдгийг ухааруулсан.
- Эцэг эхтэйгээ гэр бүлээрээ номыг бүтээлчээр унших “Мазаалайн аялал”-д жил бүр ангиараа 100% идэвхтэй оролцож сургуулийн сурагчид, эцэг эхчүүдийг манлайлж чадсан.
- Сургуулийн үе үеийн сурагчдын уран яруу уншсан шүлэг яруу найргийг бичлэгээр нийтэд дэлгэн үзүүлж үлгэр дуурайл үзүүлж би ингэж шүлгээ унших юмсан гэсэн сэтгэгдэл төрүүлсэн.
- Д.Нацагдоржийн гэрийн буурин дээр очиж зохиол бүтээлээс нь унших, ахлах ангийн сурагч багш нар өөрсдийн зохиосон шүлгээ уншиж энэ сайхан агуу зохиолчийн нутагт төрснөөрөө ажиллаж амьдарч байсан газар нутагт амьдарч байгаагаараа бахархах үзлийг төрүүлсэн.
- Сурагчдын дуурайн зохиож бичихэд амар хялбар шүлгийн жагсаалт гаргахын зэрэгцээ сурагчид өөрсдөө ийм хэлбэрийн шүлгийг эрж хайж сурсан.

Шинэлэг санаа, арга зүй технологи: Сурагчдаа шүлэг зохион бичүүлэхийн өмнө ардын аман зохиолын нэгэн төрөл “Ертөнцийн гурав” зохион бичих аргад эхлэн сургасан. Үүний тулд:

- Сурагчдаар ертөнцийн гурав цээжлүүлж, утгыг нь тайлбарлан яриулж,өөрийн үгээр өөрчилж болохыг ярилцаад асуулт, тулгуур дохионы аргаар зохион бичүүлсэн.Жнь:
- Тулгуур дохионы аргыг хэрэглэн ертөнцийн гурав зохион бичих
 А ——— ——— ——— сайхан
 А ——— ——— ——— сайхан
 А ——— ——— ——— сайхан
- Асуулт тавин хариулах аргаар шүлэг зохион бичих
 Ижийтэйгээ үзсэн тэр жилийн наадам Хэнтэй? хэзээ? .....
 Цэцэг нар хоёртоо бахардсан наадам. Яасан?.....
 Ижийтэйгээ үзсэн тэр жилийн наадам. Хэнтэй?.....
 Чихэр инээд хоёртоо бялуурсан наадам. Яасан?.....
 Наадамчдын зулай дээр Хэний?.....
 Нар голлон халуун байсан ч Яаж байсан?.....
 Элбэг дээл шиг Ямар?.....
 Ижийнхээ сүүдэрт хярахад сэрүүхэн Яасан?.....
 Ямар сэтгэгдэл төрснөө бичүүлэх

Байгаль ертөнцийн юмс үзэгдлээс ижил төстэй ижил шинж чанартай зүйлсийг танин мэдүүлэх эрэл хайгуул хийлгэх, нэгтгэн жиших, харьцуулах аргад сургах

Ардын аман зохиолын нэг төрөл ертөнцийн гурав зохион бичүүлсэн учир шалтгаан

Монголчууд эрт дээр үеэс үр хүүхдээ хорвоо ертөнцтэй танилцуулах, сэтгэхүй, хэл яриаг нь хөгжүүлэх зорилгоор “Онъсого ертөнцийн гурав”-ыг өргөн хэрэглэдэг байсан учраас эцэг эхчүүд, эмээ өвөө, ах дүү гэр бүлийн гишүүдийн хамгийн сайн мэддэг онъсого ертөнцийн гурвыг эхлэн сонгосон.

1. Зохион бичихийн өмнөх үе буюу бэлтгэл үе

- Сурагчдын нас сэтгэхүйд тохирсон шүлэг чээжлүүлэх, утгыг тайлбарлан яриулах бүтэц ба хэлбэрийг сайтар ажиглуулах
- Ажигласан зүйлийг хүүхэд нэг бүрээр тайлбарлан яриулах
- Утга мэдэхгүй үгсийг “Үгсийн утгын тайлбар толь” бичгээс харж тодруулах
- Толгой холбох, сүүл давтагдах, мөр бүрийн үгийн тоо тэнцүү байх, гурван мөрөөр шүлэглэх
- Шүлгийн орхисон үгийг нөхөх, асуулт тавих, төрөл бүрийн дасгал даалгавар гүйцэтгэх
- Бүтэц , хэлбэрийг ажиглан дүгнэсний дараа хийсвэрээр сэтгэн бодож зохион бичих аргад сурах

2. Бичсэний дараах үе:

- Сурагчид бичсэн “Ертөнцийн гурав ба шүлэг”-ээ багшдаа, найз нөхдөдөө өөртөө итгэлтэйгээр чанга уншина.
- Уншиж байхад бүгдээрээ анхааралтай сонсон найруулгын ба зөв бичих дүрмийн алдаа гаргасан эсэхийг нь хэлж өгч, хэрэв алдаа гаргасан бол тухай бүр нь засаж сайжруулан дахин сийрүүлж бичнэ.
- Толгой, сүүл, утга хэрхэн холбосон, мөр хоорондын үгийн тоо тэнцүү эсэхийг анхаарч ажиглана. \ ангиараа ярилцана.\
- Ингээд олон удаагийн давталттайгаар өөрөө алдаагаа хянан засаж, зөв болгон бичсэнээр зохион бичих чадвар өдрөөс өдөрт сайжирна.
- Сурагчид сурагчдаа дүгнэх бие биеэсээ суралцах, зөвлөмж өгөх, хянах анхааруулах ажлыг үе шаттай зохион байгуулна.
- Хамгийн шилдэг “Шүлэг, ертөнцийн гурав” шалгаруулах “Амжилтын баяр тэмдэглэх шагнах урамшуулах ажлыг эцэг эхтэйгээ хамтран зохион байгуулна.

Судалгааны үр дүн

Сурагчдын хувьд:

- Сурагчдын сэтгэхүй, хэл яриа, хөгжсөн.
- Аливаа зүйлийг ажиглаж, жишиж, харьцуулж нэгтгэж сурсан.
- Өөрийнхөө үзэл бодлыг илэрхийлэн ярих, бичих чадвар хөгжсөн.
- Эрэл хайгуул хийх аргад суралцсан.
- Бусдаас болон өөрийн алдаанаас суралцдаг болсон.
- Үгийн баялаг нэмэгдэж, үгээ зөв сонгож сурсан.
- Оньсого, ертөнцийн гурав, шүлэг зохион бичих хүсэл эрмэлзэлтэй болсон.
- Хүүхдүүд өөрийн зохиосон шүлэг оньсого ертөнцийн гурваар өөрийн хэмжээнд ном бүтээж “Би чадна” гэж урам орон өөртөө итгэх итгэлтэй болсон.
- Төв аймгийн зүүн бүсийн алдаагүй зөв бичигтэй хамт олон, аймгийн “Номын сайн нөхөр” хамт олон болсон. Сурагч Г.Уянга алдаагүй зөв бичигтэй сурагч болсон.
- Амжилтын баяраа тэмдэглэж өөрөө өөрийгөө оношилж дүгнэдэг болсон.
- Ангийн сурагчид тус бүртээ өөрийн номоо гаргаж анги хамт олноороо шүлгийн ертөнцийн гурвын, оньсогоын номоо гаргаж их зохиолч Д.Нацагдоржийн 110-н жилийн ойгоо угтсан.

Багшийн хувьд

- Хүүхэд нэг бүрээ оношлон судалж арга зүйгээ сонгодог болсон.
- Заах арга зүйгээ туршилтын явцад шинэчилсэн.
- Өөрийн хичээлд судалгаа хийж сайжруулан заадаг болсон.
- Бусдын хичээлд судалгаа хийх, цахим мэдээ цуглуулах арга зүйд суралцсан.
- Бусад мэргэжил нэгт багш нартаа туршлагаа түгээн дэлгэрүүлж хамтран ажилладаг болсон.
- Бид сэтгэлгээгээ өөрчилж, шинэ арга барилыг хайж, бүтээлчээр хичээлээ хийх үйлээ төлөвлөхөд хүүхэд бүр хөгжиж өөрийн түвшинд ахиц гардгийг баталсан.

Эцэг эхийн хувьд

- Хүүхдийнхээ төлөө санаа тавьж багштайгаа хамтран ажилладаг болсон.
- Шүлэг дуурайн бичих арга зүйд суралцсан.
- Хүүхэдтэй ажиллан, тэдэнд урам өгч “Миний хүү, охин чадна” гэсэн итгэлтэй болсон.
- Ангийн эцэг эхийн зөвлөл өөрсдөө ажлаа төлөвлөж, улирлын амралтаар хүүхдээрээ хийлгэх гэрийн даалгаврыг санаачилдаг болсон.
- Гэр бүлээрээ ном уншин, номыг эрхэмлэн дээдэлж анги номын сангаа өөрсдөө баяжуулдаг болсон.

ТАВ. ХАНЫН ИЛТГЭЛ

Төлөвшилд хүрсэн сургуулийн соёл

*О.Мөнхгэрэл, Г.Бүдтуяа, Ч.Цогзолмаа, Р.Оюунтуяа, Л.Нямсүрэн, Я.Наранбаяр, Д.Галцолмон
Дорнод аймгийн Хан-Уул цогцолбор сургууль*

Хураангуй

Хөгжлийн оргилд хүрэх зам бол боловсрол олох юм. Харин боловсролын төлөө бүхнээ зориулсан хүн илүү ихийг бүтээдэг, хураадаг.

Хүүхэд бүхэн өөр өөрийн ертөнцтэй. Ертөнцийн наран ганцхан байдаг ч хүүхэд бүрт өөр өөрийн наран мандаж байдгийг санаж, тэднийг дэмжиж байгаарай. Багш гагцхүү мөнх хөх тэнгэр шиг уужимхан ухаантай байх ёстой. Боловсролын чанарын шинэчлэлийг эх хэл, үндэсний соёл, ёс уламжлалаа эрхэмлэдэг, сурах арга барилтай, авьяас чадвараа нээн хөгжүүлдэг, өөртөө итгэлтэй, бүтээлч сэтгэлгээтэй, хамтран ажиллаж, амьдрах чадвартай иргэн болж төлөвших боломж бүртүүлэх зорилготойгоор боловсролын түвшин бүрт үе шаттайгаар зохион байгуулж байгаа билээ.

Хүний төлөө тэднийг дэмжин хөгжүүлэх агуулгаар хүмүүнлэг үйлчилгээ үзүүлэхэд чиглэсэн насан туршийн тасралтгүй хөгжлийг хангахад чиглэгдэнэ. Зөв монгол хүн төлөвших үйл явцыг зөвхөн сургуулиар бус бие хүний төлөвшил, нийгмийн төлөвшлийн харилцан хамаарлын өргөн хүрээнд авч үзнэ. Иймээс сургууль нь нийгэм, олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан, гэр бүл, нийгмийн хөгжилд үүрэг гүйцэтгэдэг хүний хөгжлийн төв болж хөгжих учиртай юм.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Судалгааны ажлын үндэслэл: Өнөөдөр багш сурган хүмүүжүүлэгч бидний гар дээр 21 дүгээр зууныг цогцлон бүтээх хүмүүс өсөн бойжиж байна. Иймд өсвөр үеийнхэн маань ард түмний гайхамшигт үйлсийн найдвартай халаа болж, нийгмийн үйл ажиллагаанд бэлтгэгдэн эрдэм боловсрол, хөдөлмөр, ёс суртахуунтай, зүрх сэтгэлийн боловсрол эзэмшсэн, өөрийгөө болон бусдыг хүндэлж, хайрладаг зэрэг эрхэм нандин чанарыг биедээ төлөвшүүлсэн зөв монгол иргэн болж төлөвших ёстой.

Иймийн тулд хүүхэд бүр бага наснаасаа өсвөр, ахлах насыг дайран жинхэнэ монгол хүүхэд болон төлөвшихөд сургууль соёл зайлшгүй үүрэг гүйцэтгэж байгааг ажиглан судалсан нь судалгааны ажлын анхдагч үндэслэл болсон.

Шинэчилсэн хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлсэн цагаас хойш бид хүүхэд нэг бүрийн хөгжил, төлөвшил гэж ярьсаар өнөөдрийг хүрсэн. Сургуулийн соёлоор дамжуулан хүүхдийн төлөвшил, хандлагын өнөөгийн байдал сургуулийн соёлд хамаарах олон дэгүүд хүүхдийн төлөвшлийг урамтайгаар өөрчилж байгаа нь энэхүү судалгааг хийхэд түлхэц болсон.

Эерэг үр дүн гарахад зарцуулагдсан хугацаа: 2014-2015, 2015-2016 оны хичээлийн жилд бага боловсролын шинэчилсэн хөтөлбөр хэрэгжсэнтэй холбоотой хүүхэд бүрийг хөгжүүлэхэд сургууль дээр мөрдөх дэг журам, сургуулийн соёлыг бий болгон хэрэгжүүлж, шийдвэрлэх, үнэлж дүгнэх, түүгээр дамжуулан хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх цаашилбал хүүхдээс урган гарсан сургуулийн соёлтой байх нь 6 настайгаас 18 насыг хүртэл хүүхэд бүрийг сэтгэл ханамжид эергээр нөлөөлж болохыг тогтоохын тулд энэхүү судалгааны ажлыг 2014-2015 оны хичээлийн жилийн 1-р улирлаас эхлэн туршиж, хэрэгжүүлж, үр дүнг 2015-2016 оны хичээлийн жилд тооцож үзсэн болно.

Сургуульд суурилсан судалгааны ажлын хугацаа: Үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа өмнөх үйл ажиллагаанаас дараагийн үйл ажиллагаа хамаарах бөгөөд сургуулийн зорилгын хүрээнд зохион байгуулагдсан.

- 2014-2015 оны хичээлийн жилд “Удирдлагын дэвшүүлсэн сургуулийн соёл”
- 2015-2016 оны хичээлийн жилд “Багшийн дэвшүүлсэн сургуулийн соёл”
- 2016-2017 оны хичээлийн жилд “Миний дэвшүүлсэн сургуулийн соёл” судалгааны ажлуудыг үргэлжлэл болгон энэхүү судалгааны ажлыг боловсруулсан.

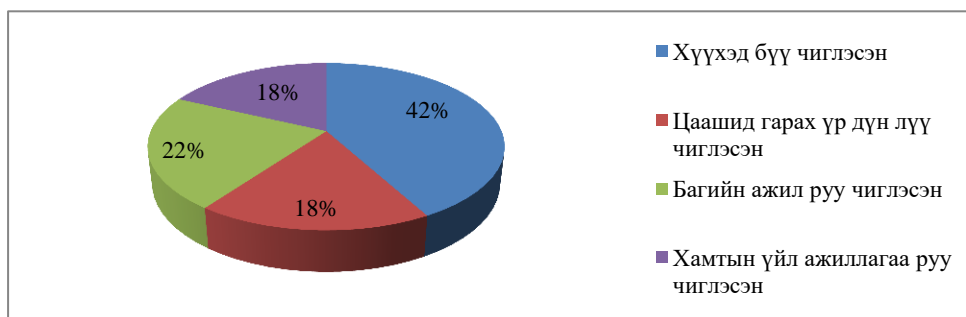
Гарч буй үр дүн: Удирдах ажилтны дэвшүүлсэн зорилго, зорилт, сургуулийн соёл нь хууль журмын үг үсэг, тушаал заавар, тоотыг биелүүлэхийг зорьсон байдаг, багшийн дэвшүүлсэн сургуулийн соёл нь

өөрийнхөө ажилд чиглэсэн байдаг бол хүүхэд бүрийн оролцсон сургуулийн соёл нь энгийн үг хэллэгтэй, ээж аавд нь ч ойлгомжтой байдаг учир хэн бүхэн мөрдөж, хэвшүүлэхэд хялбар байдаг нь өнөөдрийн “Улсын тэргүүний сургууль” болсон гавьяат багш удирдлагатай болсон зэргээс харагдаж байлаа.

Хэрэгжүүлсэн байдал

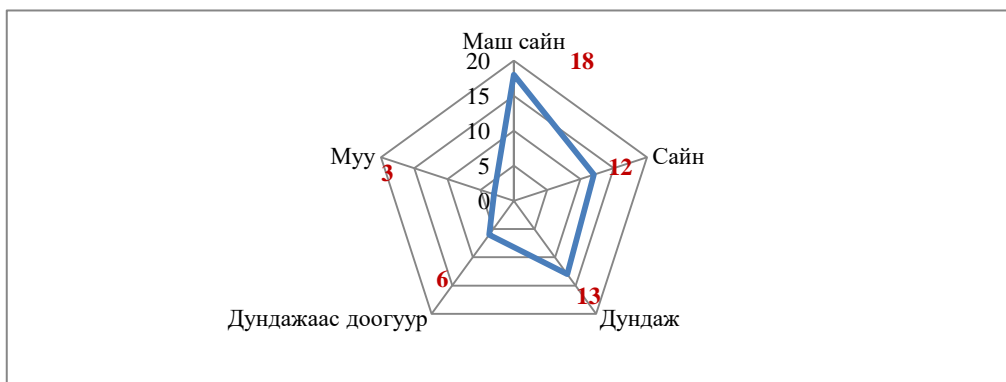
2014-2015 оны хичээлийн жилд: Бага боловсролын цөм хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлснээс хойш хүн бүр, багш бүр, хүүхэд бүр сургууль дээр дэг соёлтой байх ёстой гэсэн ойлголттой болсон билээ. Гэхдээ сургуулийн соёл нь сургуулийн зорилго, зорилттой уялдан гарах нь зүйтэй.

Сургуулийн соёлыг бий болгохын өмнө ямар чиглэлээр сургуулийн зорилго, зорилт, уриаг гаргаж мөрдөх нь үр дүнтэй байх талаар багш нараас 3 төрлийн асуултгыг авсан. Сургуулийн зорилго,

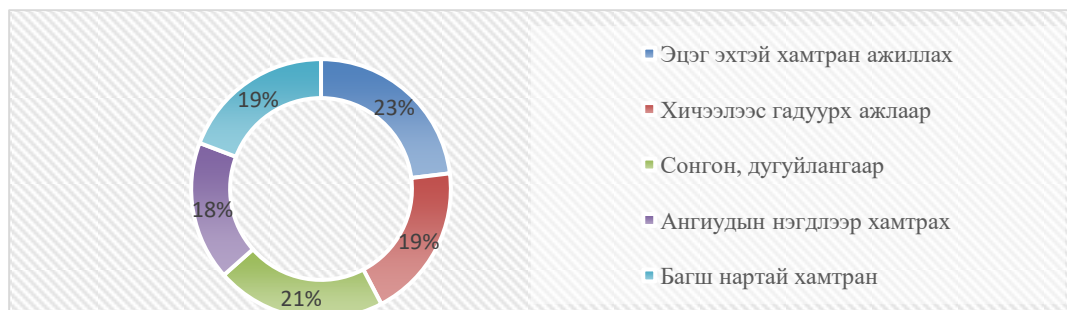

зорилтыг ямар чиглэлээр боловсруулбал цаашид бид үр дүнтэй ажиллаж чадах вэ? /62 багшаас 52 багш оролцсон нь 83%/

1. Та сургуулийн зорилго, зорилтыг биелүүлэхийн тулд ямар хэмжээнд ажилладаг вэ?

2. Сурагчидтай ажиллахдаа ямар арга замаар сургуулийн зорилго, зорилтыг биелүүлдэг вэ?

Санал асуултгаас гадна сургуулийн зорилго зорилтыг хэрхэн боловсруулж болохыг багш нараас санал авч дараах байдлаар томъёолсон.

2014-2015 оны сургуулийн эрхэм зорилго: Өнөөдөр, маргааш, ирээдүйдээ зорилго, тэмүүлэл, итгэлтэй иргэн төлөвшүүлнэ.

Зорилго зорилгыг дагаж мөрдөхийн тулд сургалтын менежер, СНА, захирлын өрөөнд байрлуулж, сургуулийн коридорт байрлуулж, хүүхэд бүрт, багш бүрт чээжлүүлэн тогтоолгож, мөрдүүлж, хичээлийн жилийн эцэст үр дүнг тооцсон. 62 багш, 600 сурагч, 200 эцэг эхээс үр дүнг тооцсон.

Удирдлагын боловсруулсан сургуулийн зорилго, зорилт мөрдөн ажиллахад:

Сайн зүйл:

- Багш, хүүхэд, эцэг эхчүүд бүгд сургуулийн зорилго, зорилтыг чээжлэн тогтоосон.
- Хүн бүр үүнийг биелүүлэх ёстой гэсэн ухамсартай болсон.
- Эцсийн үр дүн ололт ихтэй.

Засан сайжруулах зүйл:

- Хий хоосон чээжлэн тогтоох зүйлээс зайлсхийж, хэрэглээ болгох
- Бага, дунд гэсэн ялгаа заагтай байх нь зүйтэй
- Хүн бүр, хүүхэд бүрийн саналыг тусгавал илүү тэдэнд ойр байх юм
- Гарах үр дүн нь эерэг, зөв төлөвшилтэй, Зөв монгол хүүхэд байх

Хүрсэн үр дүн:

1. Сургалтын шинэчилсэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, лаборатори сургууль болсон.
2. Багш бүр хичээлийн судалгаанд суралцсан.
3. Хүүхэд бүрийн хичээлийн оролцоо нэмэгдсэн.
4. Ямар нэгэн арга зүйг боловсруулах технологитой болсон.

2015-2016 оны хичээлийн жилд: Энэ хичээлийн жилд сургуулийн соёлоо нэлээдгүй нарийвчлан задалж өгсөн төдийгүй мэргэжил бүрийн багш нараас бүртсэн багийнхан сургуулийн соёлыг томъёолохын тулд хүүхэд бүрээс, эцэг эхчүүдийн, багш нараас асуултга авсан төдийгүй өнгөрсөн хичээлийн жилийн ололт амжилт, алдаа, бэрхшээлүүдээс гаргаж ирэхийг зорьсон.

Ингэхийн тулд бид юунд хүрсэн бэ? гэсэн гарааны үнэлгээ хийж үзсэн. Гарааны үнэлгээний үр дүнгээс харахад бидний нэлээдгүй хэсэг нь амжилтад хүрч, шинэчилсэн хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг хэрэгжүүлсэн байсан тул бие биеэсээ суралцах, хүн бүр өөрийн санал, оролцоог нэмэгдүүлэх нь чухал болохыг ойлгосон.

9 дүгээр сарын туршид санал авах үйл ажиллагааг өрнүүлсэн. Ингэхэд:

- Бага ангийн сурагчдаас 45 санал
- Бага ангийн багш нараас 41 санал
- Дунд ангийн сурагчдаас 54 санал
- Дунд ангийн багш нараас 35 санал
- Ахлах ангийн сурагчдаас 55 санал
- Ахлах ангитйн багш нараас 23 санал
- Сургуулийн ажилчдаас 14 санал
- Эцэг эхчүүдээс 32 санал цугларсан байсан.

Удирдах ажилтан, багш нар, ажилтан, эцэг эх, сурагчдын бүрэлдэхүүнтэй баг хамтран ажиллаж ирсэн санал бүрийг ижил, хамгийн их гэх мэтээр эрэмбэлэн цэгцэлсэн.

Энэ хичээлийн жилийн санал хамгийн их байсан учир бид илүү хүүхэд нэг бүр лүү чиглэсэн сургуулийн соёлуудыг гаргаж ирж чадсан.

Голлон хийсэн ажлын чиглэл:

- Суурь боловсролын шинэчилсэн хөтөлбөрийг туршин хэрэгжүүлсэн.
- Багш сурагчдын хамтын бүтээл
- Багш нарын ажлын байрны сэтгэл ханамжийг сэтгэгдэл хэлбэрээр байнга сонсдог.
- Нэг хүүхэд гэдэг ойлголтоос нийт хүүхэд гэсэн ойлголт руу чиглэсэн.
- Эцэг эхийн оролцоо

- Авьяас хөтөлбөр

Хүрсэн үр дүн: Ямар ч үйл ажиллагаанд дуугарвал дуу нэг, дугтарвал хүч нэг байж чаддаг

- Нэг хүүхдийн төлөө нийтээрээ хөдөлж чаддаг
- Улс, орон нутаг, сургуулийнхаа нэр хүндийг эрхэмлэж аливаа ажилд багш сурагчид бүгд шимтэн оролцдог.
- Бага боловсролын хүүхэд бүр хөгжмийн зэмсэгтэй болсон төдийгүй улсын бага ангийн бүх хүүхэд хөгжим тоглож сурсан сургуулиар шалгарч, БСШУЯ-ны сайдын батламжийн эзэн болсон.
- Хичээлийн үед гар утсаа хадгалдаг цүнхтэй болсон.
- Улсын хэмжээнд сайн хичээлийн батламжийн эзэд тодорсон.

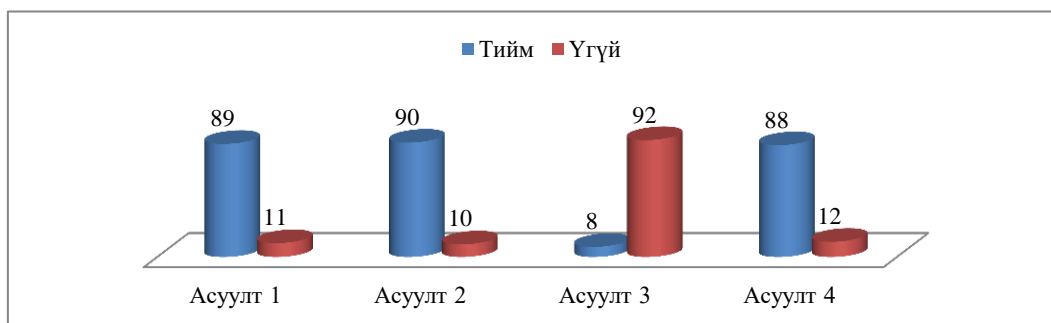
Үр дүнгээ тооцсоны дараа сургуулийн соёлын талаар багш нараас, эцэг эх, сурагчдаас сэтгэл ханамжийг судалгаа авч, нэгтгэж үзсэн.

Асуулт 1: Та энэ хичээлийн жилийн сургуулийн соёлд хамаарах дэгүүдийг хэрхэн оновчтой томъёолсон гэж үзэж байна.

Асуулт 2: Ирэх хичээлийн жилд энэ хэвээрээ үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлбэл хэр нийцтэй гэж үзэж байна уу?

Асуулт 3: Сургуулийн соёлыг дагаж мөрдөхөд танд бэрхшээл байсан уу?

Асуулт 4: Сургуулийн соёлын хүрээнд зохион явуулсан сайн хичээл, үйл ажиллагаанууд үр дүнтэй байж чадсан гэж та үзэж байна уу?

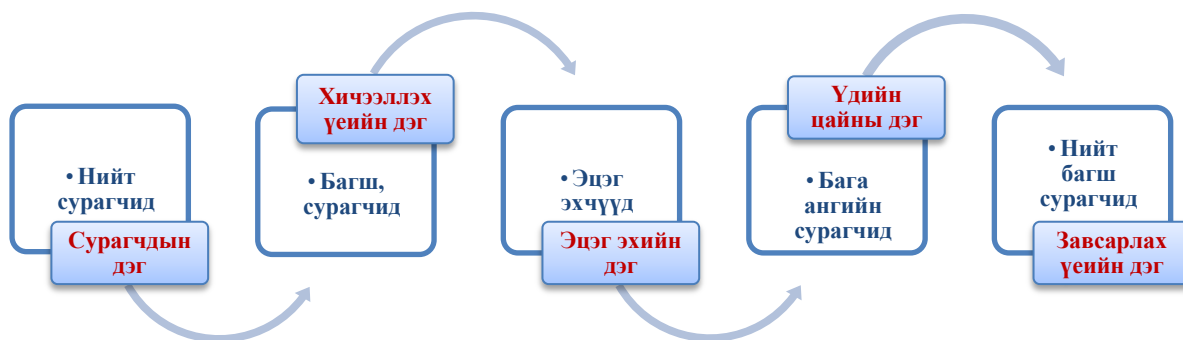
Эцэг эх, сурагчдаас авсан сэтгэл ханамж:

Асуулт, хариулт		Эцэг эх 724	Дунд ахлах ангийн сурагчид 440
Энэ хичээлийн жилийн сургуулийн соёл танд ойлгомжтой, хүртээмжтэй, оновчтой байж чадсан уу?	Тийм	700	440
	Үгүй	24	0
Таны хүүхдийн төлөвшил, /таны төлөвшилд/ ач холбогдолтой байсан уу?	Тийм	698	431
	Үгүй	26	9

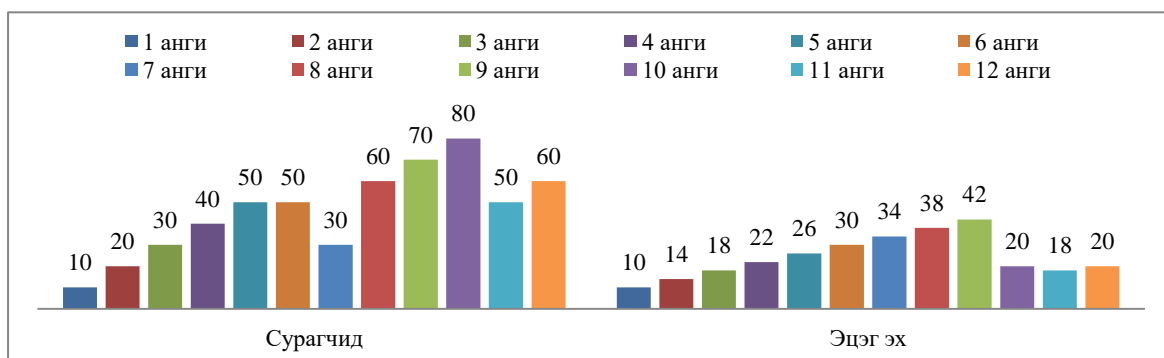
2016-2017 оны хичээлийн жилд: Анги бүрийн хүүхэд бүрээс та нар сургууль дээрээ ямар ямар соёлыг баримтлах ёстой вэ? гэдэг асуултаар сэдэлжүүлэн сургуулийн соёлыг томъёолж гаргаж ирсэн. Ингэхэд хүүхэд бүр өмнө жилүүдэд удирдлагын баг, багш нарын багийн гаргаж ирсэн сургуулийн соёлын мэдэгдэхүүнтэй байсан учир сонирхолтой, идэвхтэй, хүртээмжтэйгээр маш сонирхолтой хэлбэрээр гаргаж байсан.

Сургуулийн соёлыг ямар дэг соёл хэнд хамаатай болохыг нэгдсэн байдлаар хэлэлцүүлж, тэдний саналыг тусган хэрэгжүүлсэн нь үр дүнтэй байсан.

Сургуулийн зорилго, зорилтын хүрээнд бага, дунд, ахлах сургуулийн хэмжээнд сурагчдын нас сэтгэхүйн онцлогт тулгуурлан сургуулийн соёлд хамаарах дэгүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэсэн. Ямар дэг соёл, хэнд хамаатай болохыг задалж, хамрах хүрээг зааж, тэдэнд мэдээлэл өгч хэрхэн яаж биелүүлэх тухай аргачлал гаргаж шат шатанд хэрэгжүүлж байна.

Сургуулийн соёлыг боловсруулахад сар бүрийн 1-ний өдөр зохион байгуулагддаг “Хүүхдээ сонсох өдөр” арга хэмжээний үеэр сурагчид, эцэг эх, багш нарын төлөөлөлтэй хамтран ярилцсан. Эцэг эх, сурагчдын оролцоог ангийн нэгдэл бүрээр:

Сургуулийн соёлын зарим хэсгээс

Судалгааны арга зүй

Сүүлийн 3 жилд сургуулийн соёлыг мөрдөхдөө удирдлагын баг, багш нарын баг, сурагчдын баг, эцэг эхийн баг, ажилчдын баг гэсэн хамтын хэлбэрээр хэлэлцүүлэн гаргаж ирсэн нь хүүхдийн төлөвшилд дэмжлэг болохоос гадна, сургууль дээрх үйл ажиллагаа эрэмбэлж өгч байснаараа илүү ач холбогдолтой байсан.

Сурагчдын хөгжил, төлөвшилд дэмжлэг болох сургуулийн удирдлага, багш нар, ажилчид, эцэг эхчүүдийн ажлын уялдаа холбоог дүрэмчилж өгнөөрөө гайхалтай үр дүнтэй байсан.

Судалгааны ажлын явцад өчигдөр юу хийсэн, өнөөдөр юу хийж байгаа, маргааш юу хийж болох талаар ажиглалт судалгааг хийж, хүрсэн үр дүнгээ тооцлоо.

3 жилийн сургуулийн соёлын хэрэглээнд хүүхэд хэрхэн яаж хөгжиж, төлөвшиж байгааг харьцуулан, түүнээс гарсан амжилт, үр дүнг энэхүү судалгааны ажлын гол судалгааны үр дүнгээр авсан.

Судалгааны ажлын явцад зөвхөн багш сурагч биш сургууль дээр үйлчилгээ үзүүлж буй бүхий л албан тушаалтан, эцэг эхчүүд, төрийн

байгууллагын саналыг тусган боловсруулснаас гадна үр дүнг нэгтгэхдээ хамгийн чухлаас нь эрэмбэлэх аргыг түлхүү хэрэглэсэн болно.

Судалгааны дүгнэлт: 2014-2015

оны хичээлийн жилийн эцэст сургуулийн соёлыг дагаж мөрдсөн сурагч, багш, эцэг эхчүүдээс түүврийн аргаар сэтгэл ханамжийг судлахад дараах байдлаар үнэлгээ өгсөн байна.

Үнэлгээ	Багш нар 62	Сурагчид 600	Эцэг эхчүүд 200
Маш сайн	37%	33.5%	28%
Сайн	38%	16%	11.5%
Хангалттай	16%	26%	13%
Тааруу	0.04%	10.5%	30.5%
Муу	0.03%	13.8%	17.5%

Багш нарын хувьд маш сайн гэж хариулсан нь 37%, муу гэж хариулсан 0.03%, сурагчдын хувьд маш сайн гэж хариулсан 33.5%, муу гэж хариулсан 13.8%, эцэг эхчүүдийн хувьд маш сайн гэж хариулсан 28%, муу гэж харилусан 17.5% байна. Энэхүү тоон үзүүлэлтээс харахад муу гэсэн үнэлгээ байгаа нь энэ хичээлийн жилийн удирдлагын багийн дэвшүүлсэн сургуулийн соёлыг ойлгож мэдрээгүй байна гэдэг нь дахин сайжруулах шаардлагатай юм байна гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн.

2015-2016 оны хичээлийн жилийн эцэст сургуулийн соёлыг дагаж мөрдсөн сурагч, багш, эцэг эхчүүдээс түүврийн аргаар сэтгэл ханамжийг судлахад дараах байдлаар үнэлгээ өгсөн байна.

- Та энэ хичээлийн жилийн сургуулийн соёлд хамаарах дэгүүдийг хэрхэн оновчтой томьёолсон гэж үзэж байна?
- Ирэх хичээлийн жилд энэ хэвээрээ үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлбэл хэр нийцтэй гэж үзэж байна уу?
- Сургуулийн соёлыг дагаж мөрдөхөд танд бэрхшээл байсан уу?
- Сургуулийн соёлын хүрээнд зохион явуулсан сайн хичээл, үйл ажиллагаанууд үр дүнтэй байж чадсан гэж та үзэж байна уу?

гэсэн асуултуудад судалгаанд хамрагдсан багш нарын 88-92 нь тийм, 8-12 багш үгүй гэж хариулсан байна. Үгүй гэж хариулсан багш нарын хувьд хичээлийн жилийн дундаас орсон, шилжин ирсэн учраас өмнөх арга барилын хувьд ялгаатай байсан.

Эцэг эхчүүдээс авсан асуултгын дүнгээс харахад 96% сэтгэл ханамж сайн, сурагчдын хувьд 100% сэтгэл ханамж сайн байгаа нь харагдсан.

Зорилгодоо хүрсэн байдал: Сургуулийн соёлыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг сүүлийн 3 жилд үр дүнтэй зохион байгуулснаар маш олон амжилтад хүрч, хүүхэд бүрийн хөгжил, төлөвшилд эергээр нөлөөлж, багшийн хичээл үйл ажиллагаанд ч сайн үр дүнтэй байгаа нь харагдаж байсан. Үүнд:

- 1000 хүүхдийн бишгүүр хөгжмийг анх удаа тоглуулсан. Бага боловсролын хүүхэд бүр нь хөгжим тоглодог сургууль батламжийн эзэн
- 1000 хүүхдийн бий биелгээ бүжгийг сургаж бүжиглүүлсэн.
- Завсарлагааны дэгийг сайн баримталж, хөгжимт дасгалыг улирал бүрээр хийж хэвшсэн төдийгүй, өөрсдөө дараагийн дасгалын хөдөлгөөнийг зохион найруулах чадвартай болсон.
- Бага боловсролын сурагчдын хувьд “Үдийн хоол” идэхийн өмнө гараа тогтмол угаах, идэж дууссаны дараа 0.2%-ийн содын уусмалаар амаа зайлах нь хүүхэд бүр үдийн цай уух үеийн дэгийг баримтлан зөв хооллолтод суралцаж, төлөвшиж байна.
- Сургуулийн бүх багш ажилчид, бүх сурагчид “Ээждээ баярлалаа” үйл ажиллагааг цуврал хэлбэрээр зохион байгуулж, эх хүний нинжин сэтгэл, эхийн ариун цагаан сэтгэл, уураг сүүний ач тусыг мэдэрч ээждээ баярласан сэтгэлээ илэрхийлж хэвшсэн. Ээжийгээ хайрлах сэтгэлээ мэндчилгээ, ил захидал бичих зэргээр эх хүнийг хайрлах төлөвшилтэй болсон.
- Сургуулийн соёлд суралцсанаар хүүхдүүд сургуулийн үйлчлэгч, үдийн цайны тогооч, бусад ажилчид, багш нартаа талархлаа илэрхийлж хэвшсэн.

- Хүүхэд бүр өөрийн сургууль болон төр улсаа дээдлэх соёлд сайн суралцаж, 3 дугаар цагийн завсарлагаагаар МУ-ын Төрийн дуулал, Сургуулийнхаа дууг хүндэтгэлтэйгээр дуулж сурсан.

Яагаад сайн болсон бэ?

- Хүүхэд бүрийн хэрэгцээ сонирхол, санал дээр тулгуурлан зохион байгуулагдсан учир үр дүнд хүрсэн.
- Бүх зүйлийг ижил гараанаас зохион байгуулж хэвшсэн учир эргээд үр дүн нь ижил байсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд хүртэл “Би чадна” гэсэн итгэлтэй суралцаж чадсан.
- Хүүхэд нь өдрөөс өдөрт ахиц, амжилттай, зөв хүмүүжил, зөв соёлтой болох тусам эцэг эхчүүд сургуулийн соёлыг “Эцэг эхийн мөрдөх дэг”-ийг хэрэгжүүлж, сургуулийн үйл ажиллагааг дэмжиж, хандах хандлага, оролцох оролцоо нь нэмэгдсэн. Жнь: Д.Мөнхтуяа багштай 2г ангийн Цолмонгийн ээж Б.Энхзул охиныхоо ангийн сурагчдад 28 бишгүүр хөгжим хандивласан зэрэг олон хандивлагчтай болсон.

Бусдад хүргэх туршлага

Хүүхдээс уламжилсан санал, түүнээс гарсан сургуулийн соёл, эргээд хүүхдэдээ очихдоо урмын сайхан үг болж, тэдэнд амжилт бүтээлийн дээдийг од болгон харвуулдаг учир сургуулийн соёлыг боловсролын түвшин бүрийн хүүхдийн нас сэтгэхүйн онцлогт тохируулан төлөвлөж, бүгдээр хэлэлцүүлж, хэрэгжүүлэхэд зөв үйлд суралцсан, баяр хөөртэй хүүхэд төлөвшинө.

Манай нутагт ургадаг ургамал

Д.Пунсал, Булган аймаг 12 жилийн 1дүгээр бүрэн дунд сургууль

Хураангуй

Суралцагчийн өөртөө итгэх итгэлтэй бүтээлч хариуцлагатай, насан туршидаа суралцах чадвартай иргэн болгон төлөвшүүлэх явдал чухлаар тавигдаж байна. Иймээс суралцагчаа зөв чиглүүлэх сургалтын чанарыг дээшлүүлэхэд “Хичээлийн бэлтгэл” чухал байр суурийг эзэлж байна. Багийн хичээлийн бэлтгэл сайжирвал багшлах арга зүй өөрчлөгдөнө.

Арга зүй өөрчлөгдсөнөөр хүүхдүүд хөгжинө. Хүүхэд хөгжинө гэдэг бол мэдлэг бүтээх үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож бусадтай хамтран ажиллаж, харилцаж өөрийгөө хөгжүүлнэ гэсэн санаа юм. Хичээлийн гол амин сүнс болсон юуг, яаж заах, сурагчдаар ямар мэдлэгийг хэрхэн бүтээлгэх вэ? гэдэг нь хичээлийн нэгэн элемент болох “өмнөх төсөөллөөс” шалтгаална. Үүнийг оновчтой төлөвлөж, янз бүрийн орчноос өөр, өөр сэтгэл зүйтэй ирсэн сурагчдыг нэг түвшинд аваачиж хичээлээ зааснаар хичээл амжилттай болж хүүхдийн хөгжилд нөлөөлөх боломжтой байна.

Бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр, Боловсролын чанарын шинэчлэлийн үзэл санаанд “Хүн болох багаасаа” буюу хүүхэд бүрт хичээл зааж сургах гэдэг ойлголтоос хүүхэд бүрийг сонирхолтой, бие дааж хийх чадвартай, ном унших хүсэлтэй амьдралын төлөө зүтгэдэг чармайлттай болгоход нь тусалдаг систем, эцэг, эхчүүд сургууль багш нартай хамтран ажиллах үүрэг оролцоог хөгжүүлэхийг зорьж байна.

Байгалийн ухааны хичээлээр асуудал, таамаглал дэвшүүлэх, ажиглалт туршилт, шинжлэн судлах ажлыг төлөвлөх, мэдээлэл боловсруулах баримт нотолгоо гаргах, үр дүнг тооцох гэсэн үе шаттайгаар шинжлэх ухаанч арга барилыг эзэмшүүлэхэд чиглэдэг билээ. Бид багаараа хичээлийг сургууль, сум, аймгийн түвшинд зохион байгуулж шинжлэн судлах арга барилд суурилсан сургалт зохион явуулах, заах арга зүйгээ өөрчлөх, сургалтын үр нөлөөг дээшлүүлэх, хэлэлцүүлэг хийж сайжруулах тодорхой туршлага хуримтлуулсан билээ.

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Судалгаат хичээлийг зохион байгуулах үндэслэл: Хичээлийн судалгааны арга зүйг дэлгэрүүлэх, багаар ажиллахын давуу талыг харуулах өөрийнхөө нутагт ургадаг ургамлыг мэдэх, ялгааг нь ойлгох судалж мэдэхийг хүсэж “Манай нутагт ургадаг ургамал” сэдвийг сонгох болсон.

Зорилго: Хичээлийн судалгаагаар дамжуулан багш, сурагчдыг хөгжүүлэх

Шинэлэг тал: Энэхүү хичээлийн шинэлэг тал нь танхимын ба танхимын бус сургалтыг хослуулан явуулж шинжлэх ухааны мэдлэгийг бодитой үйл ажиллагаатай холбож өгснөөрөө өдөр тутмын хичээлээс шинэлэг болсон.

Практик тал: Хүн орчин хичээлийг танхимын сургалтаар явуулах нь түгээмэл байсан бөгөөд зарим багш нар дан ганц аялал экскурс зохион байгуулж сургалт явуулж ирсэн. Харин энэхүү хичээл нь багш нарын багаар ажиллаж бэлтгэл судалгааг хийж, танхимын ба танхимын бус сургалтыг хослуулснаараа онцлог

Арга зүй: Энэ хичээлээр сурагчдын өмнөх төсөөллийг судалж, бодит ургамал, амьд биетэй танилцуулж, хүүхдүүд өөрсдөө бодож, туршиж мэдэрч, бие биеэсээ суралцаж, шинжлэн судлах замаар асуудлыг шийдвэрлэх арга зүйг хэрэглэсэн. Хичээл нь “Орчноо ажиглаж судалъя” нэгж хичээлийн 5 дугаар цагийн хичээл байсан бөгөөд өөрийнхөө орон нутагт ургадаг ургамлуудыг мэдэх ялган таних, нэрлэж сурахыг зорьсон.

Хичээлийн санаа: Энэ хичээл нь “Орчноо ажиглаж судалъя” нэг хичээлийн 5 дугаар цагийн хичээл байсан бөгөөд өөрийнхөө орон нутагт ургадаг ургамлуудыг мэдэх, ялган таних, нэрлэж сурахыг зорьсон юм. Хичээлийн бэлтгэл судалгааг Булган аймгийн П.Е.Щетинкиний нэрэмжит 12 жилийн 1дүгээр бүрэн дунд сургуулийн бага ангийн багш Д.Пунсал, П.Мянганжаргал, Б.Батцэцэг, Э.Болорчимэг, П.Нарангуяа нартай хамтарч бага ангийн багш Д.Пунсал энэ хичээлийг багаараа төлөвлөн зохион байгуулахдаа сурагчдаас өмнөх төсөөллийн судалгаа авч энэхүү судалгаан дээрээ үндэслэн хичээлийн бэлтгэл судалгааг хийсэн. Багш П.Мянганжаргал хичээлийн үе шатуудыг нарийн дэс дараалалтай төлөвлөх, багш Э.Болорчимэг хичээлийн сэдэлжүүлэлтээ экскурс хийгээд энэ үеийн

мэдээлэл зургаа үзүүлээд эхэлбэл зүгээр юм уу?, багш Б.Батцэцэг хэрэглэдэхүүнээ оновчтой сурагчдын мэдэх, харсан мод ургамлыг нь сонгох нь зүйтэй юм болов уу? гэх мэт зөвлөгөө өгч хичээлийн бэлтгэл судалгаагаа хамтран хийж төлөвлөсөн. Хичээлийн эхний хувилбарыг 2016 оны 5 сарын 24-нд багш Д.Пунсал багштай 3г ангид, сайжруулсан хоёр дахь хувилбарыг 5 сарын 30 нд Д.Гантуяа багштай 3б ангид багш Д.Пунсал тус тус заалаа. Хичээлийн сэдэлжүүлэлтийн хэсэгт сургуулийн ойр орчмын цэцэрлэгт хүрээлэнд 4 баг болон хуваагдаж өөрсдийн сонирхож буй мод бутыг үзэж тэмдэглэл хөтлөн ирсэн байсан. Энэ үед авхуулсан зургийг дэлгэцээр үзүүлсэн мөн бичиж ирсэн тэмдэглэлээсээ хамгийн сонирхолтой мэдээллээ уншиж танилцуулав.

Хичээлийн өрнөл хэсгийн шийдэл: Багш баг бүрийн ширээн дээр хар мод /шинэс/, шар хуайс, багваахай цэцэг, цахилдаг, хайлаас, гацуурын зурагтай хэрэглэгдэхүүн тавьсан байна. Багш: 1 дүгээр даалгаврыг аваарай.

Ажиглаад, ярилцаад онцлог шинжийг тоочин бичээрэй.

- Бичихдээ иш нь ямар байна.
- Мөчир нь ямар байна
- Бусад ургамлаас ямар ялгаатай байна вэ? гэдгийг бичүүлнэ.

Самбарт чацаргана, халиар, улиас, төмсний улаан /одой сараана/, нарс хушны зураг тавина.

-Эдгээр зураг дээрх ургамлыг эхлээд нэрлүүлэв.

- Дараа нь ялгуулна.

- Эдгээрийг төрлөөр нь юу гэж ялган нэрлэж болох вэ? /модлог, сөөг, өвс ургамал/

Дөхүүлэх асуулт тавина.

Хичээлийн төгсгөл хэсгийн шийдэл-Ажлын хуудас 1: Манай оронд ургадаг навчит модыг тэмдэглэнэ үү? Сурагчид тэмдэглэж өөртөө үнэлгээ өгнө.

Ажлын хуудас 3: Манай оронд ургадаг өвслөг ургамлыг тэмдэглэнэ үү?

Ажлын хуудас 4: Сурагчдын ажлын хуудас 1-3 дээр ажилласнаар өөрийн орон нутагт ургадаг өвслөг, модлог, сөөглөг ургамлын ялгааг мэдэж онцлогуудыг ялган таньж сурсан

Судалгааны үр дүн: Хичээлийн судалгааг явуулснаар хичээлийн үр өгөөж, чанарт өөрчлөлт гарч, багшийн арга зүй, ур чадвар, эв дүй сайжирч, сурагчдын мэдлэг бүтээх чадвар, бүтээлч хандлага, хөгжил төлөвшилд тодорхой ахиц амжилт гарсан.

Давуу тал: Сурагчдад

- Хүүхэд бүр хүн орчны хичээлээр аялал, экскурс хийж, ажиглалт туршилт явуулах шинжлэн судлах арга барилд суралцсан.
- Тодорхой баримт цуглуулан түүндээ дүгнэлт гаргах, тайлбарлан ярих чадвартай болсон.
- Аялал, экскурс хийхдээ тэмдэглэл хөтөлж сурсан.
- Хичээлийн явцад бусдыгаа болон, өөрийгөө үнэлэх чадварт суралцсан.

Багшид

- Баг хамт олноороо нэгдэн хичээлийн бэлтгэл судалгаа ба хичээлийн хэлэлцүүлэгийг зохион байгуулж чаддаг болсон.
- Асуудлыг шийдвэрлэх олон шинэ санаа
- Хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг гарын доорх хямд төсөр зүйлээр хийж сурсан.

Дүгнэлт

Энэхүү хичээлээс эрхэм хүндэт багш та бүхэн минь өмнөх төсөөллийн судалгааг авч, аялал экскурс хийж, асуултгаа эмх цэгцтэй, дэс дараалалд сургаж, сурагчдын өөрсдийн нь өдөр тутмын амьдралаас олж авсан мэдлэг дээр тулгуурлаж хичээлээ зааж чадвал сурагчид маань өөрсдөө мэдлэгийг бүтээж, өөрийгөө үнэлж бие, биеэсээ суралцаж, бие даан бодож сэтгэж чаддаг гэдгийг харуулж өгсөн явдал юм. Хүн орчны хичээлийг заахдаа өмнөх төсөөллийн судалгааг авч, аялал, экскурс хийж мэдлэгийг бүтээлгэх нь үр дүнтэй гэдгийг харуулахыг зорилоо.

Сэдэлжүүлэлтийг эмх цэгцтэй бөгөөд ойлгомжтой, дараах үйл ажиллагаатай уялдаа бүхий болгосон нь ололттой болсон. Сургалтын хэрэглэгдэхүүнүүдийг сонирхолтой, оновчтой зурагт үзүүлэнгүүд байсан. Хичээлийн хэлэлцүүлэгт туршилтын сургуулийн багш орон нутгийн сургагч багш П.Уртнасан, багш Ж.Бямбасүрэн нар хичээлийг дүгнэж багш хүүхэд нэг бүртэй ажиллаж чадсан, арга зүйгээ өөрчлөн, хүүхэд нэг бүрийг таньж, хүүхдээрээ дамжуулан сургалт явуулдаг болсон байна.

Сурагчид өөрийгөө болон бусдыгаа үнэлдэг болсон байна. Энэ хичээлийн үнэлгээ нь 1-3дугаар ангийн сурагчдын хувьд сонирхолтой боллоо. Ажлын хуудас нь мөн сурагчдын сонирхлыг татахуйц, үйл ажиллагааны удирдамжтай байсан. Сурагчид “Миний үнэлгээ” хуудсаар өөрсдийгөө үнэлж байсан нь сурагчдыг идэвхжүүлэх, оролцоог нэмэгдүүлсэн. Хичээлийн бэлтгэл судалгааг сайтар хийснээр тухайн хичээл сайн болж сурагчдад мэдлэгийг бүрэн олж авсан.

Бүтээлээр хүүхдийг хөгжүүлэх нь

З.Тунгалаг, Л.Дашидолгор, С.Ариунаа
Улаанбаатар хот Чингэлтэй дүүргийн 23 дугаар сургуулийн бага боловсролын багш нар

Хураангуй

Энэхүү судалгаат хичээл нь хүүхдүүдийг бүтээл урлуулах замаар “урлан бүтээгчийн”ийн байр сууринаас аливаа асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандаж, юуг судлах гэж байгаагаа мэддэг түүний талаарх бүрэн мэдлэгтэй болохын тулд эрэл хайлт хийж, багшийн чиглүүлгээр бие даан суралцах чадварт суралцан, хөгжил төлөвшилтэй иргэн болон төлөвших асуудлыг хөндөн энэхүү илтгэлийг хэлэлцүүлэхээр бэлтгэлээ. Энэхүү зорилгын хүрээнд 3 жилийн хугацаанд уг судалгаат хичээлийг удаа дараа засан сайжруулж, сурагчдын оролцоог хэрхэн нэмэгдээж байгааг мөн хүүхдүүдэд хэрхэн дэмжлэг үзүүлж байгааг, бүтээлээрээ хэрхэн хөгжиж байгааг судалж, оношилж үр дүнг гаргаж дүгнэлтээ хийсэн. Туршилт судалгаа хичээлийн ажиглалтаар хүүхдүүдийн оролцоо нэмэгдэж байгааг өөрчлөлтөөр нь харьцуулан үнэлэлт дүгнэлт хийж үзэхэд 5а, 5в, 4г,2г ангийн сурагчдын 70-85% нь бүтээлээ хийхдээ дуртай, бүтээл урлах явцдаа өөрийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлж сурсан, бусдын үзэл бодлыг хүндэтгэн үздэг болсон нь судалгааны явцад илэрч байсан. Судалгаат хичээл бүрийн дараа сурагчдын оролцоонд үнэлэлт дүгнэлт өгөх, хийж буй бүтээлдээ хандаж буй хандлага нь 15-20 хувиар нэмэгдэж байна. Ингээд хичээлийн бэлтгэл судалгаа, хичээлийн явц ажиглалт, хэлэлцүүлгийн үр дүнд багшийн зүгээс хэд хэдэн сайжруулалт хийлээ. Үүнд:

- Хичээлийн бэлтгэл судалгаа, ажлын хуудсаа сурагчидтайгаа хамтарч бэлтгэсэн.
- Хүүхэд бүрт шинэ санааг олох боломжийг нээж өгсөн нь шинэ бүтээл төрөхөд хүн бүрийн оролцоог нэмэгдүүлсэн.
- Алхамчлалыг хүүхэд бүрт ойлгомжтой болгож өгч бусдыг үнэлэх, бусдаар өөрийгөө үнэлүүлэх болсон нь хүүхэд харьцуулагыг ухамсарлах үе шатыг нээж өгсөн.
- Дүрслэх урлагт суурилан Хүн ба орчин хичээлийн “Би” агуулгын хүрээнд “Амьд бие юугаар хооллодог вэ?” ээлжит хичээлээр судалгаат хичээл явуулж, багш нар хэлэлцүүлэг хийж, дахин дахин сайжруулснаар ямар ч хичээлийг бүтээлд суурилан амжилттай явуулж хүүхэд бүрийн оролцоог хангасан сайн хичээл болж чадна гэдгийг харуулсан.

Түлхүүр үг: Бүтээлээр хөгжүүлэх, урлах, илтгэх чадвар, бүтээлч эрэл хайгуул

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Хичээлийн санаа: Бүтээл дээр суурилан хүүхэд бүрийн хөгжлийг хангах, хүүхэд бүрийн өөрийнх нь онцлогийг харгалзан үзэж судлах, алхам бүр дээр ажиглах, ахиц өөрчлөлтийг тэмдэглэх ажлыг хэрэгжүүлж хичээлийн үр өгөөжийг дээшлүүлэхийг зорьж ажилласан нь энэ хичээлийн судалгааны онцлог байсан.

Практик ач холбогдол: Дүрслэх урлагийн хичээлд суурилан бусад хичээлийн интеграцийг хийж бүтээлчээр мэдлэгээ олж авдаг болох, өөрийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, мэдлэгээ өөрөө эрж хайх замаар олж чаддаг чадвартай болж байгааг харуулах боломжтойг нотолж байна. Дүрслэх урлагийн хичээлээр бүтээлд суурилан хүүхдийг хөгжүүлэх арга зүй технологийг хамтатган оруулж хэрэгжүүлэх явцдаа хүүхэд бүрийн оролцоо, хөгжил, ахицыг тооцож үзсэн нь тухайн илтгэлийн ач холбогдол оршино.

Интеграци хичээлийн жишээг оруулж өгснийг энд орууллаа.

Хүн ба орчны судалгаат хичээл

Хичээлийн нэр: Хүн ба орчин

Хичээлийн сэдэв: Бидний нэг өдрийн хоол хүнс

Хичээлийн зорилго: Орчин тойрноо сонирхон судлах, дүрэм журам хэм хэмжээг сахих, харилцах, үнэт зүйлийг эрхэмлэх, туршилт ажиглалт хийх, бүтээх урлах

Хичээлийн интеграци: Дүрслэх урлагийн хичээлд суурилсан сурагчдыг бүтээлээр нь хөгжүүлэх судалгаат хичээл

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

Амжилтын шалгуур: Хүүхэд нэг бүр “Би” агуулгын хүрээнд өмд, цамц, малгай урлаж хүнд өмсгөх байдлаар урласнаа наах, хичээлийн цагийн туршид багшийн чиглүүлэг, арга зүйд холбогддог, сурагчийн бүтээлч үйл давамгайлж, бие даан гүйцэтгэх, ном сурах бичиг дээрээ үндэслэн, нөхөх төстийн зарчмаар хийж гүйцэтгэснээр Зөв зохистой хооллох чадварт суралцах, тэгвэл би юу идэж уудаг, бидний идэж уудаг хоол хүнсийг юу гэж ангилдаг болохыг мэдэх

Хичээлийн хэрэглэгдэхүүн: Ам дөрвөлжин цаас, цавуу, харандаа, будгийн харандаа

Сургалтын орчин ба зохион байгуулалт: Уламжлалт хэлбэрээр хос хосоороо суух

Заасан анги: 3г анги

Хичээлийн нэр: Хүн ба орчны судалгаат хичээл

Хичээлийн сэдэв: Миний нэг өдрийн хоол хүнс

Хичээлийн зорилго: Сурагчдын бүтээлд суурилан туршилт, ажиглалт, судалгаа хийснийхээ үр дүнд хүүхэд бүр чөлөөтэй эрэл хайлт хийж өөрийн гэсэн үзэл бодлоо илэрхийлж сурах

Амжилтын шалгуур:

1. Өөрийгөө ажиглаж мэдсэний үр дүнд “БИ” ойлголтыг нэгтгэнэ.
2. Сурагчид туршилт, сорилын үр дүнд мэдрэхүйн эрхтнүүдийг нэрлэж, хэрхэн яаж мэдэрдгээ дүгнэнэ.
3. Харьцуулан жиших замаар хоол хүнсийг ашигтай ба ашиггүйгээр нь ялгаж, амьдралын хэрэгцээ болгоно.
4. Эрүүл аюулгүй хоол хүнс хэрэглэснээр хүний эрүүл мэндэд ямар ашиг тустайг мэдэж ойлгож авна.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн: Ам дөрвөлжин цаас, хайч, цавуу, будгийн харандаа, үзэг, ажлын хуудас, наадаг цаас, ажиглалт сорил туршилтын материалууд /Элсэн чихэр, давс, ус, стакан, халбага, гарын тос, үнэртэй ус, эвлүүлдэг зураг, нүдний боолт, үстэй ба үсгүй эд зүйлс, байгалийн дуу чимээг сонсох/, хүнсний зургийн цуглуулга

Хичээлийн орчин зохион байгуулалт: Сонирхлын бүлгээр баг бүрдүүлнэ.

Үйл ажиллагаа:

Хичээлийн явц	Багшийн үйл ажиллагаа	Сурагчийн үйл ажиллагаа
Сэдэлжүүлэлт /10 минут/	Багш багийн үйл ажиллагаа зохион байгуулахад чиглүүлж, өөрийнхөө дуртай өнгийн цаасыг сонгохыг зөвлөнө.	Өөрийнхөө сонгосон өнгийн цаасны дагуу багаа сонгож суудлаа эзэлнэ. Сурагч бүр ажлын хуудсаа авсан байна. Багийн гишүүд сонголтоороо дугаараа авна. (1-7 номер)
	Урласан бүтээлээ ажлын хуудаснаа байрлуулж наагаад, чимэглэхийг зөвлөхөөс гадна бүтээлд нэр өгүүлнэ.	Ажлын хуудаст дээрээ өөрийн хийсэн малгай, цамц, өмдийг өмсгөх байдлаар байрлуулж, “БИ”-гээ бүтээж чимэглээд, бүтээлдээ нэр өгнө. “Энэ бол ...”
Өмнөх мэдлэг /10 минут/	Дүрсүүдээ байгаль ертөнц рүү чиглүүлж, баяжуулж зураад тайлбарлахыг зөвлөнө.	Сурагчид бүтээлээ урлаад, байгаль ертөнцийн харилцан шүтэлцлийн талаар ярилцана.
	KWL-ийн аргыг ашиглаж, өөрийгөө ажиглаж мэдсэний үр дүнд “БИ” ойлголтыг нэгтгэхийг зөвлөнө.	Өөрийгөө ажиглаж мэдсэний үр дүнд “БИ” ойлголтыг нэгтгэнэ.
Шинэ мэдлэг /53 минут/	5 мэдрэхүйн эрхтнээ ашиглан, сорил туршилт хийх замаар /5 багт тус бүрт нь/ даалгавар гүйцэтгэх чиглэл өгнө.	Баг тус бүр доорх байдлаар даалгаврыг гүйцэтгэнэ.
	Багш элсэн чихэр, давс, стакантай ус, халбага өгч туршилт хийх зааварчилгаа өгнө.	1-р баг “Амтлах эрхтэн”-ий үүргийг сорил туршилт хийх замаар судалж, нэгтгэн дүгнэнэ. 1 дугаартай хүүхэд бодисоос усанд 1 халбагыг хийх, 2 дугаартай хүүхэд хутгах, 3 дугаартай хүүхэд амсаж үзээд дүгнэлт цаасан дээр бичих, дараагийн бодисоос 4 дугаартай хүүхэд усандаа хийх, 5 дугаартай хүүхэд хутгах, 6 дугаартай хүүхэд амсаад дүгнэлт цаасан дээр бичих, 7 дугаартай хүүхэд 2 уусмалыг амсаад дүгнэлтийг бусдад тайлбарлан ярьж өгнө.
	Багш гарын тос, үнэртэй ус зэргийг 2-р	2-р баг “Үнэрлэх эрхтэн”-ий үүргийг сорил туршилт

	багт өгч туршилт хийх зааварчилгаа өгнө. Багш багийн хүүхдийг 2 хэсэгт хувааж, нэг хэсэгт нь гарын тос, нөгөө хэсэгт нь үнэртэй ус өгч үнэрлүүлэн дүгнэлт хийлгүүлнэ.	хийх замаар судалж, нэгтгэн дүгнэнэ. 1-6 дугаартай хүүхдүүд 2 хэсэгт хуваагдаж, нэг хэсэг нь гарын тос, нөгөө хэсэг нь үнэртэй ус үнэрлэн, дүгнэлт хийж цаасан дээр бичнэ. 7 дугаартай сурагч 2 бодисыг үнэрлэж, багийн дүгнэлтийг нэгтгэн бусдад тайлбарлан ярьж өгнө.
	Багш байгаль орчинтой холбоотой хэрчмэл зураг өгч, зургийг эвлүүлж ярилцаад бусад багийнхандаа ярьж өгөх зааварчилгаа чиглүүлэг өгнө. Сайхан ургасан савтай цэцэгний ач холбогдол талаар яриулна.	3-р баг “Харах эрхтэн”-ий үүргийг сорил туршилт хийх замаар судалж, нэгтгэн дүгнэнэ. 1-3 дугаартай сурагчид хэрчмэл зургийг эвлүүлж, агуулгыг ярилцан, бусад багийнхандаа ярьж өгнө. 4-6 дугаартай сурагчид таримал цэцгийн ач холбогдол, түүний арчилгааны талаар ярилцан, бусад багийнхандаа ярьж өгнө.
	Багш хайрцагтай эд зүйлсийг бэлэн болгон тавьж, 2 багт хуваан хэрхэн ажиллахыг зааварчилгаа чиглүүлэг өгнө.	4-р баг “Хүрэлцэх эрхтэн”-ий үүргийг сорил туршилт хийх замаар судалж, нэгтгэн дүгнэнэ. Хайрцагт үстэй болон үсгүй эд зүйлсийг хийж байрлуулсныг 1-3 дугаартай сурагчид нүдээ боолгосноор юмсыг нэрлэнэ. 4-6 дугаартай сурагчид нүдээ боохгүйгээр эд зүйлсийг нэрлэнэ. 7 дугаартай сурагч 2 хэсгийн хүүхдүүдийг ажиглаад, багаараа ярилцсаныг бусдадаа дүгнэж хэлж өгнө.
	Багш байгалийн ус, шувууны чимээ сонсгон хүүхэд бүрээр юуны дуу авиа болохыг бичүүлнэ. Ямар сонсогдож байна, ямар ялгаа байна гэдгийг яриулж дүгнэлт бичүүлнэ.	5-р баг “Сонсох эрхтэн”-ий үүргийг сорил туршилт хийх замаар судалж, нэгтгэн дүгнэнэ. Байгалийн дуу чимээг сонсон, нэрлэх, ялгаа онцлог болон сэтгэгдлээ бичнэ.
	Багш хүүхэд бүр өөрийнхөө ажлын хуудаснаа бусад багийн дүгнэлтээс сонсож, бичиж авахыг зөвлөнө.	Сурагчид туршилт, сорилын үр дүнд мэдрэхүйн эрхтнүүдийг нэрлэж, хэрхэн яаж мэдрдгээ дүгнэнэ.
	Багш самбарт хүнсний цуглуулгын зургийг байрлуулж, сурагчдаар хүний биед ашигтай ашиггүйгээр нь ялгахыг зөвлөнө.	Сурагчид тус бүртээ хүнсний цуглуулгын зургаас ашигтай болон ашиггүйгээр нь ажлын хуудаст дээрээ ялган бичнэ.
Багатгал /2 минут/	Багш сурагчдаар хүний биед ашигтай ашиггүйгээр нь ялган, хүүхэд бүрээр 1,1 ширхэг зүйлийг зурахыг санал болгоно.	Сурагч бүр ажлын хуудсын зохих хэсэгт ашигтай болон ашиггүйгээс төлөөлүүлэн 1 зүйлийг нь зурна.
Дүгнэлт хичээл /2 минут/	Эрүүл аюулгүй хоол хүнс хэрэглэснээр хүний биед ямар өөрчлөлт гарч болох вэ? Асуулттын дагуу ярилцах	Сурагчид нэгдсэн дүгнэлт хийж, ажлын хуудаснаа өөрсдийн дүгнэлтээ бичнэ.
Үнэлгээ /2 минут/	Багш сурагчдыг өөрийгөө үнэлэх чиглүүлэг өгнө.	Сурагчид өөрийгөө үнэлж смайлаа будна.
Гэрийн даалгавар /1 минут/	Багш сурагч өөрийнхөө нэг өдрийн хооллох дэгээ бичиж дүгнэлт хийж ирэх	Сурагчид өөр өөрсдийнхөө хооллох дэгээ бичин цаашид зохистой хооллох төлөвлөгөөг эцэг эхтэйгээ хамтран зохиож ирнэ.

Судалгаат хичээлийн үр дүн

Багаар ажиллах чадвар нэмэгдсэн, илтгэх чадварт суралцсан, өөртөө итгэх байдал дээшилсэн, сурах арга барилаа өөрөө сонгодог болсон, бусадтай эелдэг зөв боловсон харилцдаг болсон, бүтээл урлах чадвар сайжирсан, сонирхлын бүлгээр ажиллаж сурсан, бусдыг хайрлах хүндлэх үзэл төлөвшсөн, мэдлэгээ хуваалцах сонирхолтой болж хөгжиж чадсан. Суралцагч хөгжигч байж оюуны ур, гарын ур, ухааны ур, сэтгэлийн ур нь зэрэг хөгждөгөөрөө онцлог. Мөн түүнчлэн энэ судалгаат хичээлд тулгуурлан бусад хичээлийг интеграцчилан оруулж заах боломж бас гарч ирж байгаа юм. Хүүхэд бүр бүтээл хийх замаар өөрийгөө хөгжүүлэхийн давуу тал нь бүтээлч сэтгэлгээ хөгжихөөс гадна амьдралын тодорхой зорилготой, өөрөөрөө бахархах, өөртөө итгэх итгэл үнэмшил нь нэмэгдэж байгаа нь хичээл бүрийн дараа ажиглагдаж байсан.

Мөн тэдгээр бүтээлийг нь зохиол болгох санаа хүүхдүүдээс гарч богино хэмжээний зохиол бичсэн нь хүүхэд багш хоёулаа зэрэг хөгжих боломжтой арга зүй юм гэдгийг нотолсон.

Дүгнэлт

Хичээлийн судалгааны эцсийн үр дүнг дүгнэж үзвэл бүтээл бүр нь хүүхдэд шинэ нээлт болж хүүхдийг сурах барил руу чиглүүлж байдгийг харуулж чадсанаар хамгийн онцлог болж чадлаа. Хүүхэд бүртээ итгэл өгч “Би чадна” гэсэн сэтгэлийг харамгүй хайрлаж оролцоог нь ханган ажилласнаар хүүхэд бүр хөгжихөөс гадна хүн байх хүнийг хайрлах арга ухаанд суралцаж чадаж байгаа нь судалгааны гол зангилаа юм.

Хүүхэд нэг бүрийн хийж буй үйлийг хөгжүүлэхийн тулд аливаад цогц ханддаг хандлагыг төлөвшүүлж, ахиц амжилтыг нь урласан, хийж гүйцэтгэсэн бүх зүйлээс тооцож болдог. Түүгээр ч барахгүй хүүхдийн бүтээл өөрт нь дараагийн хичээлийн хэрэглэгдэхүүн нь болж өгдгөөрөө давуу талтай, хүртээмжтэй, хичээлийн агуулгыг улам ойртуулж, баяжуулж өгдөг. Багаар ажиллах чадварт сургана.

Хүүхэд бүрийн бүтээл дээр суурилсан бүтээл олноор төрөхөд хүүхэд өөрөөрөө бахархах, өөртөө итгэх итгэлтэй болох, эцэг эхийн оролцоог нэмэгдүүлэх, багш, сурагч эцэг эхийн хамтын ажиллагаа, сэтгэн бодох үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн зардал багатай, багш бүр өөрийн үйл ажиллагаа арга зүйдээ уялдуулан ХГА, СДҮА-ы цагаар, мөн сургалт үйл ажиллагаанд хичээлийн бодит хэрэглэгдэхүүн болгож бүтээлчээр ашиглаж болох технологи юм.

Байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг зохион байгуулж буй туршлагаас

У.Энхтуяа¹ С. Алтанзул²,
Говь-Алтай аймаг Есөнбулаг сум I сургуулийн сургалтын менежер, биологийн багш²

Онол арга зүйн үндэс, судалгааны загвар

Сэдвийг сонгосон үндэслэл: Багшийн ажлын цагийн төлөвлөлт, хичээлийн хуваарийн шийдлийг оновчтой төлөвлөх, сургуульд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг цогц байдлаар үр дүнтэй явуулж, сүүлийн жилүүдэд амжилттай хэрэгжиж байгаа учраас орон нутгийн хэмжээнд туршлагаа түгээн дэлгэрүүлэх нь зөв зүйтэй алхам болно гэдэг үүднээс энэхүү сэдвийг сонгох үндэслэл болсон.

Сонгосон судлагдахуун: Байгалийн ухааны хичээл /хими, физик, биологи/

Хамрах хүрээ: ГАА-ийн Есөнбулаг сумын X ангийн 100 гаруй сурагч, 18 сумын байгалийн ухааны 24 багш, 24 сургалтын менежер хамрагдлаа.

Эерэг үр дүн гарахад зарцуулсан хугацаа: 5 жил

Энэхүү судалгааг ямар хугацаанд хийсэн болох: 2011-2016 он

Хэрэгжүүлсэн байдал: 2011 оноос сургуульд суурилсан хичээлийн судалгааг өөрийн сургууль дээр судлагдахуун тус бүр дээр туршин явуулж, хичээлийн үйл ажиллагааг сайжруулж, багшийн арга зүй, ур чадвар, сурагчдын мэдлэг чадварын хөгжил, төлөвшилд гарч буй үр дүн алдаа оноо, ахиц, амжилтыг он оноор хэлэлцэж, сургуулийн хамт олон, эцэг эхдээ тайлагнаж, цаашид сайжруулах арга замыг эрэлхийлж, улмаар өөрсдийн хуримтлуулсан туршлагаа сумдын сургуульд бүсчлэн, мөн өөрийн сургууль дээр онол, арга зүйн сургалт удаа дараа зохион байгуулсан болно. Гэвч сумдын сургуулиудад мониторинг хийх явцад тэдэнд гарч байгаа тулгамдсан асуудлын нэг нь хичээлийн судалгаа төдийлөн хангалттай түвшинд явагдахгүй байгаа, хичээлийн судалгаа, судалгаат хичээл, үзүүлэх хичээл зэргийг хольж эндүүрч байгаа асуудал байлаа. Энэ нь хөдөө орон нутагт судлагдахуун тус бүр мэргэжлийн 1 багштай, анги бүлгийн тоо цөөн, ажлын цагийн төлөвлөлт, хичээлийн хуваарь уялдаагүй байгаатай холбоотой гэж үзэж байна. Мөн арга зүй, технологийн арга туршлага дутмаг байгаа нь ажиглагдсан. Иймд өөрийн сургуулийг түшиглэн байгалийн ухааны хичээлийн судалгааны зорилго, ач холбогдол, хичээлийн судалгааны жишээ, ажиглалт, хэлэлцүүлэг хийх, сум орон нутгийн хэмжээнд хэрхэн шийдвэрлэж болох гарцыг хамтдаа хэлэлцэх сургалтыг зохион байгуулах зорилгоор 2016 онд “Алтайдаа хамтдаа хөгжье” сэдэвт төслийг Японы олон улсын байгууллага Жайка, I сургуулийн хамт олон, сургалтын менежер, зөвлөх багш У.Энхтуяа, биологийн багш С.Алтанзул миний бие хамтран хэрэгжүүллээ. Уг төслийн зорилго нь сургуульд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг ГАА-ийн хэмжээнд илүү үр дүнтэй, үр өгөөжтэй хэрэгжүүлэхэд I-р сургуулийн багш нарын туршлага, Япон улсын хичээлийн судалгааг хослуулан хүргэх явдал юм.

Сургалтын үйл явцад дараах туршлагуудыг түгээн дэлгэрүүллээ.

1. Сурагчдын суралцах үйл ажиллагааг дэмжсэн арга зүй бүхий байгалийн ухааны хичээлийн судалгаа хийх менежментийг задлан шинжлэх буюу хичээлийг төлөвлөх, зохион байгуулах, үнэлж сайжруулах зорилгын дор хийгдэж буй тодорхой үе шатаас бүртэх харилцан уялдаа бүхий нарийн нийлмэл үйл явц бүхий хичээлийн судалгаа явуулах арга зүйг өөрийн сургуулийн жишээгээр түгээн дэлгэрүүлэхийг зорьсон. Хичээлийн судалгааны түвшин, хичээлийн судалгааны зорилго, ач холбогдол, хичээлийн судалгааны үйлийн алхам, хичээлийн бэлтгэл үе, хичээлээ турших үе, хичээлээ хэлэлцэх үе, хичээлээ сайжруулах үеийн талаар онол, арга зүйн сургалт явуулж, 10-р ангийн байгалийн ухааны хичээлийг тус сургуулийн багш нартай хамтран бэлтгэж, 10а ангид “Давс цэвэрлэх арга” сэдвээр химийн хичээл М.Баянзул багш, 10г ангид “Энзимийн үйл ажиллагаанд температур нөлөөлөх нь” сэдвээр биологийн хичээл П.Ичинноров багш, 10б ангид “Жигд хувьсах хөдөлгөөний хурд, хугацааны график” сэдвээр физикийн хичээл Б.Нацагдорж багш удирдан зохион байгуулж, хэлэлцүүлэг явуулж, хамтран сайжруулж өөрийн сургуульдаа дахин турших сайжруулсан хөтөлбөр хамтдаа бэлтгэв. Монгол ба Японы боловсролын системийн байгалийн ухааны хичээлийн арга зүйг таниулж, байгалийн ухааны багш нар хамтран ажиллах боломж, нөөцийг жишээгээр харуулав.

Хичээлийн судалгааны үйлийн алхмуудыг DVD болон цаасан хэлбэрээр бичиж, түгээн дэлгэрүүлсэн.

2. Сургуульд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийн судалгаа явуулахад судлагдахуун, шинжлэх ухааны баг хамтран ажиллах боломжийг судалж, багшийн ажлын төлөвлөлт, хичээлийн хуваарьт тусгаж өгсөн нь үр дүнд хүрэх гол арга зам болсон туршлагаа танилцууллаа.

Хэрэгжүүлэлтийн үр дүн: Байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг багаар хамтран явуулах арга зүй, багш бүрийн ажлын төлөвлөлт, хичээлийн хуваарийг оновчтой зохион байгуулах нь үр дүнд хүрч байгаа болохыг сургуулийнхаа жишээн дээр харууллаа. Хичээлийн судалгааг сургууль болон бүсийн түвшинд судлагдахууны баг, байгалийн ухааны баг гэх мэтээр сургуульдаа хамтран зохион байгуулах, мөн сард эсвэл улирлаар бүсчлэх, цөөн анги, бүлэгтэй сумд багш нартаа эхэлж зааж турших олон арга зам байгааг туршилтын явцад тодрууллаа. Сумдыг бүсчлэн улиралд 1 удаа бүсийн хэмжээнд хичээлийн судалгаа явуулах санал сумдын менежер гарган хэрэгжүүлэхээр боллоо.

Сургалтад оролцсон менежер, багш нараас асуултга авахад дараах байдлаар хариулжээ. “Байгалийн ухааны хичээлийн судалгаа явуулах арга зүй, технологи” сургалтад хамарсан багш, менежерийн гаргасан дүгнэлт:

Сургалтаар сурсан зүйл болон түүнийг хэрэгжүүлэх талаар

- Хичээлийн хэлэлцүүлэг хийх арга зүй
- Лаборатори сургуультай хамтран ажиллах
- 10-р ангийн хичээлийн арга зүй
- Цагийг үр дүнтэй ашиглах
- Багаар хамтран ажиллах
- Сургалтын хөтөлбөрөө бүрэн ойлгож судлах
- Цагийн төлөвлөлт хийнэ
- 9-р ангийн сурагч, тэдний эцэг эхэд сургалт явуулна
- Бусад сургуулийн багш нартай хамтран ажиллах
- Ажлын хуудсыг хичээлд ашиглах
- Хичээлийн ажиглалтын хуудас
- Багш өөрөө илүү хичээх хөдөлмөрлөх
- Энхтуяа багшийн судалгааг өөрийн сургууль дээрээ хийнэ
- Нэгж, ээлжит хичээлийн төлөвлөлт хийх
- Хүүхдийн сонголтыг хүндэтгэж, хичээлийн хуваарь хийх
- Сургуульдаа болон бүсчлэн хичээлийн судалгаа явуулна

Яагаад сайн болсон бэ? Аймаг орон нутагтаа өөрийн сургуулийн давуу тал, хичээлийн судалгаа явуулах арга зүй, технологио түгээн дэлгэрүүлснээр хамтаараа хөгжих боломж, гарцыг эрэлхийлсэн, бодитой арга хэмжээ болсон. Байгалийн ухааны хичээлийн судалгаа явуулах арга зүйг өөрийн орны нөхцөлд болон Япон улсын орчин нөхцөлд нь судалж, шинжилж, хэрэгжүүлсэн, туршлага хуримтлуулсан нь үр дүнд хүрэх гол шалтгаан болсон. Байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг хөдөө орон нутгийн ЕБС-ийн сургалтын менежер, байгалийн ухааны багш нар хамтран хими, физик, биологийн хичээл бэлтгэж, хичээл туршин явуулж, хэлэлцэж, сайжруулсан нь туршлага олж авахад чухал нөлөө үзүүлсэн.

Бусдад хүргэх туршлага:

- ГАА-ийн I сургуулийн байгалийн ухааны хичээлийн судалгааг цогц хэлбэрээр явуулж буй арга зүй, технологи
- Багш бүрийн ажлын төлөвлөлт
- Сургалтын менежерийн хичээлийн хуваарь зохиох арга технологи, хамтын ажиллагаа
- Бусдад туршлага түгээн дэлгэрүүлэх арга зүй

Дүгнэлт

- Хичээлийн судалгаа зохион явуулж, хичээлээ сайжруулснаар манай багш, сурагчид тодорхой хэмжээгээр хөгжиж, үр дүнд хүрч байгаа нь ЭЕШ-ийн дүнгийн үзүүлэлт, Алтайн боловсролын чанарыг сайжруулах аймгийн дэд хөтөлбөрийн уралдаанд оролцож хамт олноороо “Шилдэг менежменттэй сургууль”-иар шалгарсан явдал юм гэж дүгнэж байна.
- Сургууль, багш бүр өөр өөрийн арга зүй, туршлага хуримтлуулсаар байна. ГАА-ийн I сургуульд суурилсан байгалийн ухааны хичээлийн цогц судалгааг үр дүнтэй явуулж байгаа багш нарын хамтын ажиллагаа, сургуулийн менежментэд тулгуурлаад Алтайн хүүхдийг судлан хөгжүүлэх тал дээр харилцан туршлагаа солилцох хамтран ажиллах боломж бий болж байна.
- Байгалийн ухааны хичээлээр хичээлийн судалгаа явуулсанаар хүүхэд бүр хариуцлагатай үйлд суралцаж, хичээлийн явцад баримтлах дэг, туршилтыг үе шаттай алхмаар дарааллын дагуу гүйцэтгэх, баримт нотолгоо цуглуулах, түүнд тулгуурлан өөрийн дүгнэлтээ гаргах, бусдадаа тайлагнах чадварт ахиц дэвшил гарч байна. Аливаа зүйлийг шинжлэх ухааны үндэстэй тайлбарлахыг эрмэлздэг болсон.
- Багш нар багаар хамтран ажилласны дүнд өмнө нь хичээл заасан багшийг шүүмжилдэг байсан тогтолцооноос ангижирч алдаа оноогоо цэгнэж, цаашид хичээлийг яаж үр дүнтэй болгох вэ? Хэрхэн сайжруулах вэ? гэсэн бүтээлч сэтгэлгээ илүү хөгжих хандлагатай болж ирсэн.
- Сургууль бүр өөрсдийн өнөөгийн нөхцөл байдал нөөц, хэрэгцээ шаардлагаа судлаад багш бүрийн ажлын цагийн төлөвлөлт, хичээлийн хуваарийг оновчтой төлөвлөн багш нар, сургалтын менежерүүдтэй хамтран гаргаж, хичээлийн судалгаа явуулах нөхцөл боломжийг бүртгүүлэх нь чухал юм.

Цаашид хөгжүүлэх санал:

- Шинжлэх ухааны болон судлагдахууны багууд хамтран ажиллах талаар цогц үйл ажиллагааг улирлаар аймгийн БСГ, I сургууль, ЕБС-ын бусад сургууль хамтран зохион байгуулах боломж байна. Бүсчлэн хичээлийн судалгаа явуулах хуваарь орон нутгийн хэмжээнд гаргаж хэрэгжүүлэх хэрэгтэй.
- Хичээл заагч багш, сургалтын менежер хамтран хичээлийн судалгаа явуулах нөхцөл боломжийг бүртгүүлэх ажлын төлөвлөлт, хичээлийн хуваарь гаргаж, үйл ажиллагааг тогтмолжуулж хэвшүүлэх нь үр дүнтэй.
- Орон нутагтаа түшиглэн бүсийн хэмжээнд хичээлийн хуваарийг хамтран хийж, хичээлийн судалгааг тогтмол явуулж, тодорхой үр дүнд хүрсэнээр багш, сурагч хөгжих нөхцөл боломж хангагдана.
- Орон нутагтаа нийгмийн хичээлийн судалгаа болон бусад багшийн ажлын туршлагаас түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааг жил бүр нэг сумд үр дүнтэй зохион байгуулж бусдад түгээн дэлгэрүүлэх санал сургалтад оролцогчид дэвшүүлсэн байна.

ЗУРГАА. БУСАД

Үндсэн шалгуурыг хангаж хичээлийн судалгааны арга зүйг түгээн дэлгэрүүлэх эрх авсан мэргэжлийн багийн гишүүдийн жагсаалт

Үндэсний шинжээчид				
	Нэр	Байгууллага	Албан тушаал	Баг
1	Ш.Оюунцэцэг	БМДИ	Арга зүйч	Удирдлага
2	Да.Энхтуяа	БХИ төв	Гүйцэтгэх захирал	Удирдлага
3	Э.Даваахүү	БМДИ	Арга зүйч	Хүн байгаль
4	М.Баасанхүү	БХ	Мэргэжилтэн	Хүн байгаль
5	Э.Мөнгөнтулга	МУБИС, БУС	Багш	Хүн- Орчин
6	Ц.Пагмасүрэн	МУБИС, БУС	Багш	Хүн- Орчин
7	Л.Мөнхтуяа	МУБИС, КМТС	Тэнхимийн эрхлэгч	Мэдээлэл зүй
8	Б.Золзаяа	МУБИС, КМТС	Багш	Мэдээлэл зүй
9	О.Чулуунцэцэг	МУБИС, БС	Багш	Математик (бага)
10	Т.Ганбаатар	МУБИС, МаСС	Багш	Математик (суурь)
11	Ж.Чогмаа	Ирээдүй ЦС	Сургалтын менежер	Математик (суурь)
12	Ч.Нямгэрэл	МУИС, ХХИС	Багш	Хими
13	Н.Оюунцэцэг	МУИС, ХХИС	Багш	Хими
14	Ш.Сайнбилэг	МУИС, ХХИС	Багш	Хими
15	Г.Баярмаа	БХ	Мэргэжилтэн	Хими
16	З.Урансайхан	Орчлон сургууль	Багш	Хими
17	Ж.Энэбиш	БМДИ	Арга зүйч	Хими
18	Ц.Наранцэцэг	МУБИС, БС	Багш	Төсөлт ажил
19	Да.Нарантуяа	Сэлэнгэ, 4-р сургууль	Багш	Төсөлт ажил
20	М.Ганбат	МУИС, ФЭС	Тэнхимийн эрхлэгч	Физик
21	Я.Мөнхсайхан	МУБИС, ФТС	Багш	Физик
22	Ж.Дөлгөөн	МУИС, ФЭС	Багш	Физик
23	Г.Юмчмаа	МУИС, ГГС	Багш	Хүн байгаль
24	Б.Лхамноржмоо	Эхлэл сургууль	Сургалтын менежер	Математик (бага)
Үндэсний зөвлөхүүд				
№	Нэр	Байгууллага	Албан тушаал	Баг
1	Ө.Цэндсүрэн	НБГ	Ахлах мэргэжилтэн	Удирдлага
2	Г.Нарангэрэл	20-р сургууль	Сургалтын менежер	Удирдлага
3	А.Бямбасүрэн	Сэтгэмж ЦС	Багш	Хүн байгаль
4	Ц.Батцацрал	Дархан, ОИЦ	Багш	Хүн байгаль
5	Д.Одгэрэл	МУИС, МДССТ	Арга зүйч	Хүн байгаль
6	Г.Нэргүй	МУБИС, БС	Багш	Хүн-Орчин
7	П.Алтанцэцэг	МУБИС, БоСС	Багш	Хүн-Орчин
8	Л.Эрдэнэсайхан	МУБИС, КМТС	Багш	Мэдээлэл зүй
9	Б.Бадамсүрэн	МУБИС, КМТС	Багш	Мэдээлэл зүй
10	Д.Цэдэвсүрэн	МУБИС	Сургалтын албаны дарга	Мэдээлэл зүй
11	Б.Хадбаатар	МУБИС, БС	Багш	Математик (бага)
12	Б.Ганцэцэг	117-р сургууль	Сургалтын менежер	Математик (бага)
13	Б.Гэрэлгуа	Сэлэнгэ, 4-р сургууль	Багш	Математик (бага)
14	Э.Чойсүрэн	МУБИС, МаСС	Багш	Математик (суурь)

15	Ц.Далайжамц	МУИС, МКС	Багш	Математик (суурь)
16	Б.Хишигбаяр	1-р сургууль	Сургалтын менежер	Математик (суурь)
17	Б.Нарантуяа	Гурван-Эрдэнэ ДС	Багш	Төсөлт ажил
18	Г.Норжмоо	45-р сургууль	Багш	Төсөлт ажил
19	До.Энхтуяа	Сэтгэмж ЦС	Багш	Төсөлт ажил
20	Л.Намуунтуяа	Булган, БСГ	Багш	Төсөлт ажил
21	М.Энхбаяр	Ирээдүй ЦС	Багш	Физик
22	С.Батчулуун	Булган 1-р сургууль	Захирал	Физик
Үндэсний сургагчид				
№	Нэр	Байгууллага	Албан тушаал	Баг
1	Б.Цогбадрах	БМДИ	Арга зүйч	Удирдлага
2	Ш.Дауренбек	МУБИС, БС	Багш	Хүн орчин
3	О.Нарангэрэл	Сэтгэмж ЦС	Багш	Хүн орчин
4	Б.Эрдэнэчимэг	Энэтхэг-Монгол	Багш	Мэдээлэл зүй
5	Л.Уртнасан	НБГ	Мэргэжилтэн	Математик (бага)
6	Д.Энхцэцэг	МУБИС, БС	Захирал	Математик (бага)
7	Н.Гэндэнсүрэн	НБГ	Мэргэжилтэн	Математик (суурь)
8	Д.Мөнхжаргал	НБГ	Мэргэжилтэн	Хими
9	Ч.Алтантуяа	Улаанбаатар ДС	Сургалтын менежер	Төсөлт ажил
10	Ц.Оюунсанаа	45-р сургууль	Багш	Төсөлт ажил
11	Д.Оюунтунгалаг	Сэтгэмж ЦС	Багш	Физик
Бүсийн сургагчид				
№	Нэр	Аймаг	Байгууллага	Албан тушаал
1	Д.Пунсал	Булган	1-р сургууль	Бага ангийн багш
2	Х.Баярчимэг	Булган	1-р сургууль	Химийн багш
3	Д.Бурмаа	Булган	БСГ	Мэргэжилтэн
4	М.Одонтунгалаг	Булган	БСГ	Мэргэжилтэн
5	Ц.Уранцэцэг	Булган	БСГ	Мэргэжилтэн
6	Э.Түвшинмөнх	Булган	БСГ	Мэргэжилтэн
7	Ж.Орхонтуул	Булган	БСГ	Мэргэжилтэн
8	З.Батзориг	Булган	БСГ	Мэргэжилтэн
9	Б.Гэрэлчимэг	Булган	1-р сургууль	Мэдээлэл зүй
10	Ц.Балжинням	Завхан	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
11	Ц.Чимэдрэгзэн	Завхан	Чандмань-Эрдэнэ ЦС	Химийн багш
12	Б.Лхамрагчаа	Завхан	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
13	Ч.Эрдэнэцэцэг	Завхан	Улиастай-3 БДС	Бага ангийн СМ
14	Г.Молом	Завхан	Дэвшил сургууль	Бага ангийн СМ
15	Д.Оюундулам	Завхан	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
16	Л.Ганбаатар	Завхан	Жавхлант ЦС	Мэдээлэл зүйн багш
17	Г.Цэрэнбалбар	Завхан	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
18	А.Дэмбэрэлнямбуу	Завхан	Чандмань-Эрдэнэ ЦС	Дунд ангийн СМ
19	Я.Нарангэрэл	Завхан	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
20	Н.Мөнхтуяа	Завхан	Чандмань-Эрдэнэ ЦС	Бага ангийн СМ
21	Т.Сундуй	Сэлэнгэ	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
22	П.Мягмарсүрэн	Сэлэнгэ	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
23	Л.Наранцэцэг	Сэлэнгэ	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
24	Д.Нарантуяа	Сэлэнгэ	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
25	Л.Сувдаа	Сэлэнгэ	Боловсролын газар	Сургалтын албаны дарга

Боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн төв байгууллага байгуулагдсаны 60 жилийн ой

26	Б.Гэрэлгуа	Сэлэнгэ	Сүхбаатар 4	Бага ангийн багш
27	Г.Ааүдiаа	Сэлэнгэ	Сүхбаатар 1	Бага ангийн СМ
28	Б.Түвшинсайхан	Сэлэнгэ	Сүхбаатар 1	Химийн багш
29	Б.Оюунгэрэл	Сэлэнгэ	Сүхбаатар 1	Математикийн багш
30	Ц.Алдармаа	Дорнод	5-р сургууль	Математикийн багш
31	Б.Хандам	Дорнод	5-р сургууль	Химийн багш
32	Ц.Хоролжав	Дорнод	Хан-Уул сур	Физикийн багш
33	Ц.Сарангэрэл	Дорнод	5-р сургууль	Бага ангийн багш
34	Ч.Цогзолмаа	Дорнод	Хан-Уул сур	Бага ангийн багш
35	А.Мядагмаа	Дорнод	5-р сургууль	Бага ангийн багш
36	Б.Уранжаргал	Дорнод	5-р сургууль	Биологийн багш
37	Х.Баясгалан	Дорнод	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
38	Г.Жаргалтуяа	Дорнод	Хан-Уул сур	Мэдээлэл зүй багш
39	Ж.Бумтуяа	Дорнод	Боловсролын газар	Мэргэжилтэн
40	Ч.Энхцэцэг	УБ СХД	Ирээдүй	Менежер
41	Т.Жаабаатар	УБ СХД	Ирээдүй	Менежер
42	Ч.Лхагважав	УБ СХД	Ирээдүй 86-р сургууль	Менежер
43	А.Туяасайхан	УБ СХД	67-р сургууль	Менежер
44	Д.Дашдэжид	УБ СХД	67-р сургууль	Багш
45	О.Цэндсүрэн	УБ СХД	67-р сургууль	СМ
46	Д.Наранцацралт	УБ СХД	12-р сургууль	Захирал
47	Б.Өлзийдэмбэрэл	УБ СХД	12-р сургууль	Багш
48	Б.Сонинцэцэг	УБ СХД	12-р сургууль	Багш
49	Т.Туяажаргал	УБ СХД	12-р сургууль	Багш

БАГШИЙН МЭРГЭЖИЛ
ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ИНСТИТУТ

Сүхбаатар дүүрэг, VIII хороо,
Энх тайвны өргөн чөлөө
Багшийн хөгжлийн ордон
Улаанбаатар хот - 14191

МОНГОЛЫН ХИЧЭЭЛИЙН
СУДАЛГААНЫ НИЙГЭМЛЭГ

Багшийн хөгжлийн ордон
6-р давхар, 604 тоот